ΠΕ ΚΟΡΑΣΗ ΚΘΕΣΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

πΕΙΘΩ

ΣΥΜΒΟΛΑ

ΘΕΩΡΙΑ	■
ΑΣΚΗΣΗ	▶
ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ	χρωματιστή σελίδα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΠΕΙΘΩ

ΤΡΟΠΟΙ ΠΕΙΘΟΥΣ 12

Α. Επίκληση στη λογική 12

1. Επιχειρήματα και τεκμήρια 12
2. Είδη συλλογισμών..... 13
3. Εγκυρότητα, αλήθεια, ορθότητα ενός επιχειρήματος 16
4. Αξιολόγηση ενός επιχειρήματος 17
5. Σημασία και αξιολόγηση των τεκμηρίων 20

Β. Επίκληση στο συναίσθημα (του δέκτη)..... 41

Γ. Επίκληση στο "ήθος" (του πομπού) 43

Λεξιλόγιο 46

ΜΟΡΦΕΣ ΠΕΙΘΟΥΣ 50

Α. Η πειθώ στη διαφήμιση 50

Β. Η πειθώ στο δικανικό λόγο 62

Γ. Η πειθώ στον πολιτικό λόγο 68

Δ. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο 84

Θέματα για συζήτηση και έκφραση/έκθεση σχετικά με την επιστήμη και το ρόλο της στην κοινωνία 98

ΠΕΙΘΩ

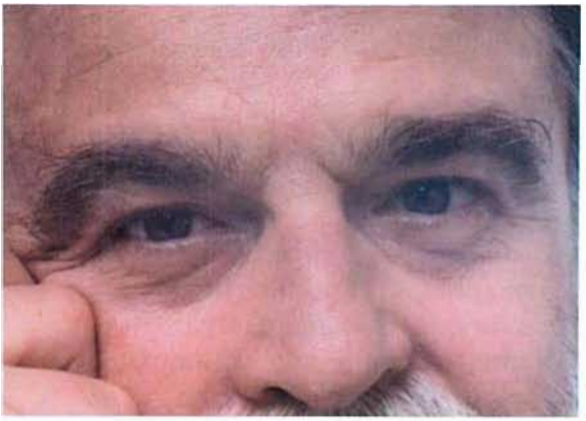

Στην επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους συχνά προσπαθούμε να **μεταδώσουμε** πληροφορίες, να **ερμηνεύσουμε** ένα φαινόμενο/γεγονός, να **αναλύσουμε** μια έννοια, να **υποστηρίξουμε** μια άποψη και τελικά, ορισμένες φορές, να **πείσουμε** το δέκτη ότι οι απόψεις μας είναι οι σωστές, ώστε να τις υιοθετήσει ή και να ενεργήσει σύμφωνα με αυτές.

Σε όλες τις παραπάνω περιστάσεις επικοινωνίας επεισέρχεται η οπτική γωνία του πομπού και χρωματίζει ανάλογα το λόγο του. Η οπτική γωνία του πομπού άλλοτε απλώς διαφαίνεται, π.χ. όταν μεταδίδει πληροφορίες, άλλοτε υπολανθάνει στο έμμεσο σχόλιο που κάνει για τα γεγονότα ή στον τρόπο με τον οποίο αναλύει μια έννοια και άλλοτε εκφράζεται ρητά και απερίφραστα, π.χ. όταν υποστηρίζει μια άποψη.

Ένα πρώτο βήμα, επομένως, για να αντιμετωπίζει κριτικά ο δέκτης το μήνυμα που προσλαμβάνει είναι να προσπαθεί, στις διάφορες περιπτώσεις επικοινωνίας, να διακρίνει την οπτική γωνία και το σκοπό του πομπού. Στην περίπτωση μάλιστα που ο πομπός έχει κύριο στόχο του την πειθώ, ο δέκτης προσπαθεί να ελέγξει τη συλλογιστική πορεία που ακολουθεί ο πομπός, το κύρος των επιχειρημάτων και την αξιοπιστία των τεκμηρίων που χρησιμοποιεί. Συγχρόνως προσπαθεί να εντοπίσει και να ελέγξει τους τρόπους και τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιεί ο πομπός.

Σκόπιμο είναι, λοιπόν, να έχουμε υπόψη μας, τόσο ως πομποί όσο και ως δέκτες, τους τρόπους με τους οποίους ασκείται η πειθώ. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη*, οι βασικοί τρόποι πειθούς είναι οι εξής:

Α) η επίκληση στη λογική, οπότε επιστρατεύουμε ως μέσα τα επιχειρήματα και τα τεκμήρια

Β) η πρόκληση συναισθημάτων του δέκτη, οπότε καταφεύγουμε σε διάφορες τεχνικές, για να επηρεάσουμε συναισθηματικά το δέκτη και

Γ) η επίκληση στην αυθεντία και η επίκληση στο ήθος του ομιλητή (ο ομιλητής επικαλείται το ήθος του), οπότε μεταχειριζόμαστε ποικίλα μέσα, για να παρουσιαστούμε στα μάτια του δέκτη αξιόπιστοι.

* Βλέπε σχετικά και Αριστοτέλους Ρητορική, 1356α

ΤΡΟΠΟΙ ΠΕΙΘΟΥΣ

Α. Επίκληση στη λογική

1. Επιχειρήματα και τεκμήρια

■ Όταν η πειθώ έχει ως στόχο την απόδειξη μιας θέσης/άποψης, ο πομπός καταφεύγει στην επίκληση της λογικής και χρησιμοποιεί ως μέσα επιχειρήματα και τεκμήρια.

Επιχειρήματα, με την ευρύτερη έννοια, είναι λογικές προτάσεις που συνήθως διευθετούνται σε κλιμακωτή σειρά για την απόδειξη μιας θέσης. Σύμφωνα με τον αυστηρότερο ορισμό της λογικής, επιχείρημα είναι μια σειρά προτάσεων/κρίσεων με την εξής χαρακτηριστική δομή: μία ή περισσότερες προτάσεις (προκείμενες) χρησιμεύουν ως βάση για την αποδοχή μιας άλλης πρότασης (συμπέρασμα) η οποία ακολουθεί λογικά τις προκείμενες. Η διαδικασία ή η μέθοδος με την οποία ο νους καταστρώνει ένα επιχείρημα λέγεται συλλογισμός. Δείτε το παρακάτω παράδειγμα:

Προκείμενες:

Τα φάρμακα που έχουν επικίνδυνες παρενέργειες πρέπει να αποσύρονται από την κυκλοφορία.

Το φάρμακο Χ αποδείχτηκε ότι έχει επικίνδυνες παρενέργειες.

Συμπέρασμα:

Άρα: Το φάρμακο Χ πρέπει να αποσυρθεί από την κυκλοφορία.

- **Τεκμήρια** είναι συγκεκριμένα στοιχεία που αναφέρονται σε μια ορισμένη εμπειρία (παραδείγματα, αλήθειες, γεγονότα, αυθεντίες, στατιστικά στοιχεία κτλ.) και χρησιμοποιούνται από τον πομπό, για να υποστηρίξει τη θέση του.

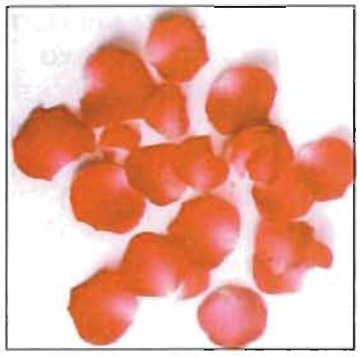

2. Είδη συλλογισμών

■ Η διαδικασία με την οποία ο νους καταστρώνει ένα επιχείρημα λέγεται **συλλογισμός**. Οι συλλογισμοί διακρίνονται σε **παραγωγικούς, επαγωγικούς, αναλογικούς**.

Προκείμενες: Τα φυτά είναι οργανισμοί.
Η μηλιά είναι φυτό.
Συμπέρασμα: Άρα: Η μηλιά είναι οργανισμός.

Στον **παραγωγικό** συλλογισμό ξεκινούμε από κάτι γενικό και αφηρημένο (μια αρχή, έναν ορισμό, έναν κανόνα κτλ.), που θεωρείται ότι έχει αποδειγμένη ισχύ ή ότι αποτελεί εύλογη υπόθεση, και καταλήγουμε σε κάτι ειδικό - στον καθορισμό ή τη διευκρίνιση μιας συγκεκριμένης πρότασης.

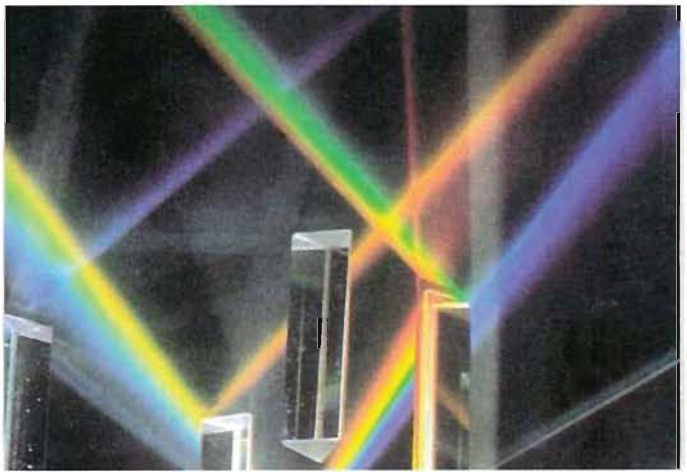

Η μηλιά, η αχλαδιά ... είναι οργανισμοί.
Η μηλιά, η αχλαδιά ... είναι φυτά.
Άρα: Τα φυτά είναι οργανισμοί.

Στον **επαγωγικό** συλλογισμό ακολουθούμε πορεία αντίστροφη προς τον παραγωγικό: ξεκινούμε από το ειδικό και το συγκεκριμένο και καταλήγουμε στο γενικό και το αφηρημένο· από τις επιμέρους περιπτώσεις στον κάνονα, στο νόμο που τις διέπει. Στον επαγωγικό συλλογισμό οδηγούμαστε στο συμπέρασμα συνήθως πιθανολογικά, με την πεποίθηση ή την προσδοκία ότι, αυτό που ισχύει για κάποιο μέρος / τμήμα που μελετήσαμε, θα ισχύει και για τα υπόλοιπα τμήματα του συνόλου.

Κάποιά καλή μαθήτρια βραβεύτηκε.
Η Ελπίδα είναι καλή μαθήτρια.
Άρα: Η Ελπίδα είναι πιθανόν να βραβευτεί.

Στον **αναλογικό** συλλογισμό από τα επιμέρους συμπεραίνουμε πάλι για τα επιμέρους. Ο αναλογικός συλλογισμός στην περίπτωση αυτή είναι συχνά πολύ ασθενής ως προς το βαθμό πιθανότητας· για το λόγο αυτό στην αναλογία πρέπει να καταλήγουμε με προσοχή σε ένα συμπέρασμα.

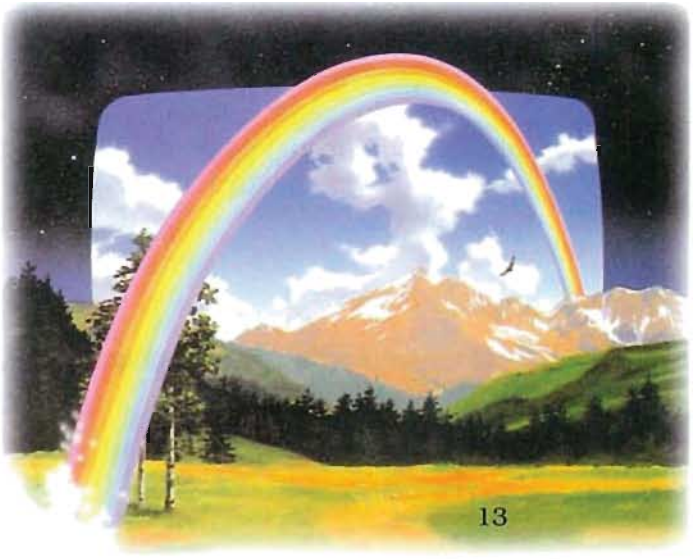

Η παραπάνω διαίρεση των συλλογισμών γίνεται με βάση την πορεία που ακολουθεί ο νους, για να φθάσει στο συμπέρασμα. Αν η διαίρεση γίνει με βάση το είδος των προτάσεων που αποτελούν τις προκείμενες, διακρίνουμε τους συλλογισμούς σε:

- **κατηγορικούς,** όταν οι προκείμενες είναι κατηγορικές προτάσεις·
  (κατηγορικοί συλλογισμοί είναι ολα τα προηγούμενα παραδείγματα)

- **υποθετικούς,** όταν η μία προκείμενη ή και οι δύο είναι υποθετικές προτάσεις·
  π.χ.: Αν ο άνεμος έχει δύναμη πάνω από 9 μποφόρ, το ταξίδι είναι επικίνδυνο.
  Ο άνεμος έχει δύναμη πάνω από 9 μποφόρ.
  Άρα: Το ταξίδι είναι επικίνδυνο.

- **διαζευκτικούς,** όταν μία έστω προκείμενη είναι διαζευκτική πρόταση·
  π.χ.: Τα θέματα του διαγωνισμού ανήκουν ή στα διδαγμένα ή στα αδίδακτα κεφάλαια του μαθήματος.
  Εξακριβώθηκε ότι ανήκουν στα διδαγμένα.
  Άρα: Δεν ανήκουν στα αδίδακτα κεφάλαια του μαθήματος.

Οι συλλογισμοί της λογικής και τα συλλογιστικά επιχειρήματα των κειμένων παρουσιάζουν ομοιότητες μεταξύ τους, αλλά δεν πρέπει να συγχέονται. Οι συλλογισμοί της λογικής έχουν μορφή καθαρά τυπική, στεγνή και σύντομη, περιέχουν μόνο προτάσεις - κρίσεις. Τα επιχειρήματα σε ένα κείμενο έχουν ανάπτυξη, σύνταξη και διατύπωση πολυποίκιλη. Αρκετές φορές, μάλιστα, είναι δύσκολο να εντοπιστούν με ακρίβεια οι προκείμενες που οδηγούν στο συμπέρασμα με τη μορφή του τυπικού συλλογισμού. Εκείνο που πρέπει να εντοπίζεται είναι η συλλογιστική πορεία του συγγραφέα, για να ελέγχεται και η αποδεικτική αξία των επιχειρημάτων του.

▶ Να συγκρίνετε τον ακόλουθο συλλογισμό με το κείμενο που περιέχει τα αντίστοιχα συλλογιστικά επιχειρήματα.

Συλλογισμός της λογικής:

Μερικές εφευρέσεις μεταβάλλουν τις τύχες της ανθρωπότητας.
Καθετί που μεταβάλλει τις τύχες της ανθρωπότητας είναι γεγονός κοσμοϊστορικό.
Άρα: Μερικές εφευρέσεις είναι γεγονότα κοσμοϊστορικά.

Κείμενο

Είναι γεγονός ότι οι σπουδαίες εφευρέσεις έχουν μεταβάλει τις τύχες της ανθρωπότητας. *Όλοι έχουμε υπόψη μας κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα: άλλος τη φωτιά, άλλος τον τροχό, τρίτος τον ατμό, τέταρτος την πυρίτιδα, άλλος τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και άλλοι άλλα. Πίσω από τις εφευρέσεις κρύβεται μια μοίρα, μια τύχη που υπαγορεύει νέους τρόπους ζωής, ακόμη και νέους τρόπους καταστροφής της ζωής. Πόσο μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο η πυρηνική ιατρική, αλλά και πώς μπορεί να τον εξοντώσει η πυρηνική βόμβα!* ***Πραγματικά οι εφευρέσεις αυτές είναι κοσμοϊστορικής σημασίας,*** *όπως βέβαια καθετί άλλο (ένας κατακλυσμός, η μόλυνση του περιβάλλοντος, μια επιδημική νόσος, μια διδασκαλία όπως του Χριστού) που μπορεί να μεταβάλει τις ανθρώπινες τύχες. Δίκαια λοιπόν υποστηρίζεται ότι όσες εφευρέσεις κατόρθωσαν κάτι τέτοιο* ***είναι γεγονότα κοσμοϊστορικής σημασίας.*** *Επομένως είναι γεγονότα άξια μελέτης από όλους εκείνους οι οποίοι θέλουν να ξέρουν την ιστορία τους και τη μοίρα τους.*

Από το βιβλίο «Έκθεση Ιδεών – Λόγος Δημιουργικός» ΟΕΔΒ, Αθήνα 1993.

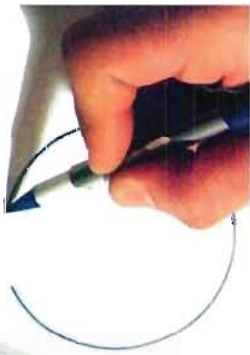

▶ Με τι είδους συλλογιστική πορεία (παραγωγική, επαγωγική) οργανώνονται τα παρακάτω επιχειρήματα;

1. Η απλούστερη διατύπωση του τελεολογικού επιχειρήματος για την ύπαρξη Θεού θα μπορούσε να είναι η ακόλουθη: "Υπάρχει οργάνωση στον κόσμο. Η οργάνωση προϋποθέτει κάποιον οργανωτή. Άρα πρέπει να υπάρχει κάποιος οργανωτής του κόσμου".
2. Ο Γιάννης είναι αναξιόπιστο πρόσωπο. Κλέβει στη "Μονόπολη".
3. Ο σκύλος του σπιτιού επιτίθεται πάντα στους ξένους. Όμως, εκείνο το βράδυ δεν ακούστηκε ούτε ένα γαύγισμα. Άρα, ο διαρρήκτης πρέπει να είναι γνωστός της οικογένειας.
4. Οι εργαζόμενοι σε εργοστάσιο παρασκευής λιπασμάτων, στο τμήμα παραγωγής, στο οποίο εκλύεται διοξείδιο του θείου και οξείδιο του αζώτου, παραπονούνται ότι δακρύζουν τα μάτια τους και καίει ο λαιμός τους, όταν βρίσκονται στο χώρο της δουλειάς τους.
Τα συμπτώματα αυτά δεν παρουσιάζουν την ίδια ένταση το χρονικό διάστημα που βρίσκονται οι εργαζόμενοι στο σπίτι τους, και εξαφανίζονται εντελώς, αν μετατεθούν σε κάποιο άλλο τμήμα εργασίας, στο ίδιο εργαστάσιο. Γι' αυτόν το λόγο, το διοξείδιο του θείου και το οξείδιο του αζώτου θεωρούνται η πιθανή αιτία για την πρόκληση των παραπάνω συμπτωμάτων στους εργαζόμενους.

3. Εγκυρότητα, αλήθεια, ορθότητα ενός επιχειρήματος

■ Ένα επιχείρημα θεωρείται έγκυρο, όταν οι προκείμενες οδηγούν με λογική αναγκαιότητα σε ένα βέβαιο συμπέρασμα. Η εγκυρότητα δηλαδή του επιχειρήματος εξαρτάται από τη λογική μορφή του και συγκεκριμένα αφορά τη σχέση σύμφωνα με καθορισμένους κανόνες, μεταξύ των προκειμένων και του συμπεράσματος.

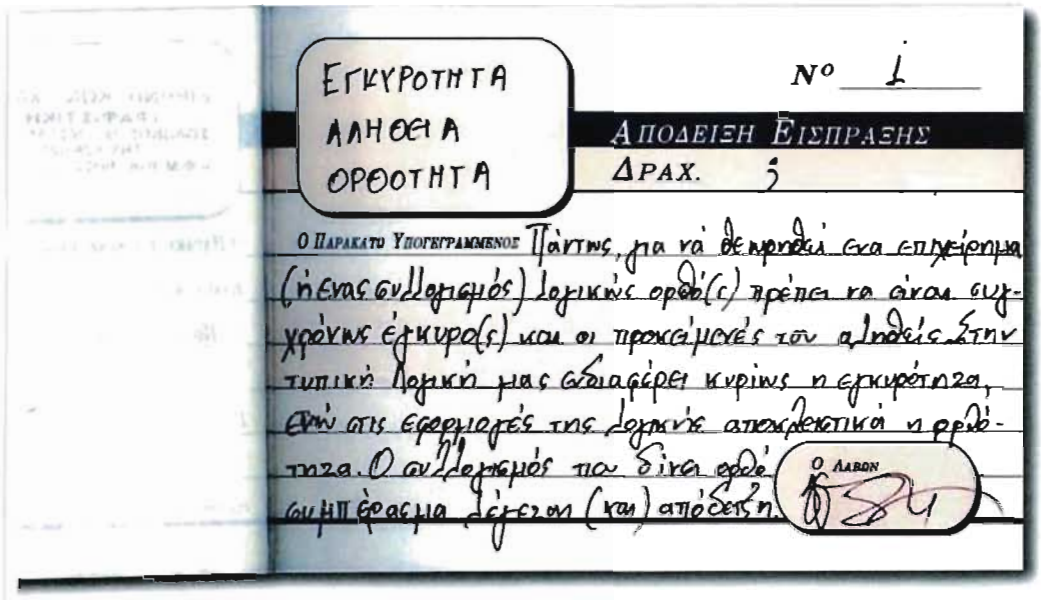
ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ
ΑΛΗΘΕΙΑ
ΟΡΘΟΤΗΤΑ

Νο 1

ΑΠΟΔΕΙΞΗ ΕΙΣΠΡΑΞΗΣ

ΔΡΑΧ. 5

Ο ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΥΠΟΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΣ Πάντως, για να θεωρηθεί ένα επιχείρημα (ή ένας συλλογισμός) λογικώς ορθό(ς) πρέπει να είναι συγχρόνως έγκυρο(ς) και οι προκείμενές του αληθείς. Στην τυπική λογική μας ενδιαφέρει κυρίως η εγκυρότητα, ενώ στις εφαρμογές της λογικής αποκλειστικά η ορθότητα. Ο συλλογισμός που δίνει ορθό συμπέρασμα λέγεται (και) απόδειξη.

Ο ΛΑΒΩΝ

Αντίθετα, η αλήθεια του επιχειρήματος εξαρτάται από το περιεχόμενό του, και συγκεκριμένα αφορά τη (νοηματική) σχέση προκειμένων και συμπεράσματος με την πραγματικότητα. Αν οι προκείμενες και το συμπέρασμα ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, τότε τις θεωρούμε αληθείς κρίσεις/προτάσεις. Επομένως εγκυρότητα και αλήθεια σε ένα επιχείρημα είναι δύο έννοιες διαφορετικές, που δεν πρέπει να συγχέονται.

Πάντως, για να θεωρηθεί ένα επιχείρημα (ή ένας συλλογισμός) λογικώς ορθό(ς) πρέπει να είναι συγχρόνως έγκυρο(ς) και οι προκείμενές του αληθείς. Στην τυπική λογική μάς ενδιαφέρει κυρίως η εγκυρότητα, ενώ στις εφαρμογές της λογικής αποκλειστικά η ορθότητα. Ο συλλογισμός που δίνει ορθό συμπέρασμα λέγεται (και) απόδειξη.

▶ Αξιολογήστε τα παρακάτω συλλογιστικά σχήματα ως προς την εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητά τους.

1. Όλα τα ζωντανά πλάσματα είναι θνητά.
   Ο ελέφαντας είναι ζωντανό πλάσμα.
   Άρα: Ο ελέφαντας είναι θνητός.

2. Όσοι λαοί κατοικούν σε φτωχά εδάφη είναι καταδικασμένοι σε μόνιμη πενία.
   Ο ελληνικός λαός κατοικεί ανέκαθεν σε φτωχά εδάφη.
   Άρα: Ο ελληνικός λαός είναι καταδικασμένος σε πενία.

3. Ο κατηγορούμενος για κλοπή είναι άξιος σεβασμού και όχι καταδίκης, διότι είναι καλός οικογενειάρχης και υπηρέτησε την πατρίδα του ως στρατιώτης.

4. Η θάλασσα σταματάει τη δίψα, γιατί είναι νερό.

4. Αξιολόγηση του επιχειρήματος

■ Για να αξιολογήσουμε την αποδεικτική ισχύ των επιχειρημάτων μας ή για να ανασκευάσουμε τα επιχειρήματα κάποιου άλλου, ελέγχουμε:
α) αν οι προκείμενες είναι αληθείς, δηλαδή αν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα,
β) αν το συμπέρασμα απορρέει με λογική αναγκαιότητα από τις προκείμενες, οπότε το επιχείρημα θεωρείται έγκυρο.

Ιδιαίτερη σημασία για την αξιολόγηση ενός επιχειρήματος έχει να διακρίνουμε αν οι κρίσεις που αποτελούν τις προκείμενες είναι γενικά αποδεκτές αλήθειες (π.χ. η γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο) ή προσωπικές γνώμες (π.χ. ο συναγωνισμός στα αθλήματα ενθαρρύνει τη βία). Σε ένα επιχείρημα είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία και τα δύο, αλλά πρέπει να κάνουμε σωστή διάκριση μεταξύ τους, γιατί ένα επιχείρημα που βασίζεται μόνο σε γνώμες δεν έχει απόλυτη ισχύ.

▶ Να εντοπίσετε ποιοι από τους παρακάτω υποθετικούς και διαζευκτικούς συλλογισμούς είναι έγκυροι και λογικά ορθοί. Θυμηθείτε ότι, για να είναι έγκυρος ο συλλογισμός, πρέπει οι προκείμενές του να μας οδηγούν με λογική αναγκαιότητα σε ένα βέβαιο συμπέρασμα.

1. Μόνον αν ο ποινικός νόμος αναφέρει ρητά το αδίκημα Ψ, το δικαστήριο τιμωρεί. Ο ποινικός νόμος δεν αναφέρει ρητά το αδίκημα Ψ. Άρα το αδίκημα Ψ δεν τιμωρείται από το δικαστήριο.
2. Θυμάσαι πέρσι που σου έλεγα ότι θα λυθεί το συγκοινωνιακό πρόβλημα της πόλης, αν εκλεγεί δήμαρχος ο Χ; Βλέπεις τώρα; Ο Χ δεν εκλέχτηκε και βέβαια το πρόβλημα παραμένει άλυτο.
3. Νομίζω ότι οι νέοι σπουδάζουν ιατρική είτε γιατί θέλουν να κερδίσουν πολλά χρήματα είτε γιατί ενδιαφέρονται για τον άνθρωπο. Γνωρίζω ότι ο Α, που είναι φοιτητής της ιατρικής, θέλει να γίνει πλούσιος. Άρα συμπεραίνω πως δεν ενδιαφέρεται για τους ανθρώπους.
4. Το έγκλημα που δικάζεται διαπράχθηκε ή με δόλο ή από αμέλεια. Τα τεκμήρια δείχνουν ότι ο δόλος αποκλείεται. Άρα το έγκλημα που δικάζεται διαπράχθηκε από αμέλεια.

Να αξιολογήσετε τα παρακάτω επιχειρήματα που αναπτύσσονται με την επαγωγική μέθοδο. Να λάβετε υπόψη σας για την αξιολόγηση και τα βοηθητικά στοιχεία που ακολουθούν.

Βοηθητικά στοιχεία για την αξιολόγηση

- Γενικά για την αξιολόγηση των επαγωγικών συλλογισμών να έχετε υπόψη ότι μόνο η τέλεια επαγωγή οδηγεί σε βέβαιο συμπέρασμα, ενώ η ατελής καταλήγει με ένα λογικό άλμα στο συμπέρασμα, το οποίο γι' αυτόν το λόγο έχει πιθανολογικό χαρακτήρα. Ελέγξτε, λοιπόν, αν η αρχή αυτή εφαρμόζεται στα παρακάτω επιχειρήματα.
- Ειδικά για την αξιολόγηση του καθενός από τα τρία είδη (γενίκευση, αίτιο-αποτέλεσμα, αναλογία) του επαγωγικού συλλογισμού να έχετε υπόψη σας τα εξής:

α) Εφόσον πρόκειται για συλλογισμό με γενίκευση, προσέξτε αν η γενίκευση στηρίζεται σε επαρκή στοιχεία και επομένως είναι επιτρεπτή ή αν αντίθετα πρόκειται για μια επισφαλή και βεβιασμένη γενίκευση.

β) Εφόσον πρόκειται για συλλογισμό με αίτιο-αποτέλεσμα, αναρωτηθείτε:
- Είναι η αιτιώδης σχέση λογική ή απλώς χρονολογική;
- Μήπως γίνεται υπεραπλούστευση της σχέσης μεταξύ αιτίου-αποτελέσματος, δηλαδή μήπως μια μερικότερη αιτία προβάλλεται ως η μοναδική;
- Είναι η αιτία αναγκαία* ή /και επαρκής*, για να προκληθεί το αποτέλεσμα;

γ) Εφόσον πρόκειται για συλλογισμό με αναλογία, αναρωτηθείτε:
- Είναι κυριολεκτική ή μεταφορική η αναλογία που χρησιμοποιείται;
- Άν είναι μεταφορική, έχει την αποδεικτική αξία ενός λογικού επιχειρήματος;
- Άν είναι κυριολεκτική, είναι οι ομοιότητες που επισημαίνονται ανάμεσα στα συγκρινόμενα αντικείμενα επαρκείς σε αριθμό και σχετικές με το θέμα / συμπέρασμα; Μήπως η αναλογία εξωθείται πέρα από το επιτρεπόμενο όριο;

1. Με βάση την εμπειρία μου, έχω σχηματίσει τη γνώμη ότι οι γυναίκες πολιτικοί υποστηρίζουν τα γυναικεία δικαιώματα. Πιστεύω λοιπόν ότι η υποψήφια που επέλεξα να ψηφίσω στις επόμενες εκλογές είναι πιθανόν να ακολουθήσει την ίδια πολιτική.

* Η σχέση αιτίου-αποτελέσματος μπορεί να παρουσιαστεί στο συλλογισμό μας με μία από τις παρακάτω τρεις μορφές:
- Η αιτία είναι συγχρόνως αναγκαία (το αποτέλεσμα δεν προκύπτει χωρίς αυτήν) και επαρκής για το αποτέλεσμα (αρκεί μόνο αυτή για να προκληθεί το αποτέλεσμα), π.χ. απαιτείται θερμοκρασία 100° C και κανονικές συνθήκες ατμοσφαιρικής πίεσης για το βρασμό του νερού.
- Η αιτία είναι αναγκαία αλλά δεν είναι επαρκής, π.χ. Το κρύο είναι αναγκαία προϋπόθεση για να χιονίσει, αλλά δεν αποτελεί επαρκή αιτία.
- Η αιτία είναι επαρκής αλλά όχι αναγκαία, π.χ.: Το κάπνισμα είναι επαρκής αιτία για τον καρκίνο των πνευμόνων σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά όχι αναγκαία.

2. Το σώμα α θερμαινόμενο διαστέλλεται.
Το σώμα β θερμαινόμενο διαστέλλεται.
Το σώμα γ θερμαινόμενο διαστέλλεται.
Τα σώματα α,β,γ ... είναι μέταλλα.
Άρα όλα τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται.

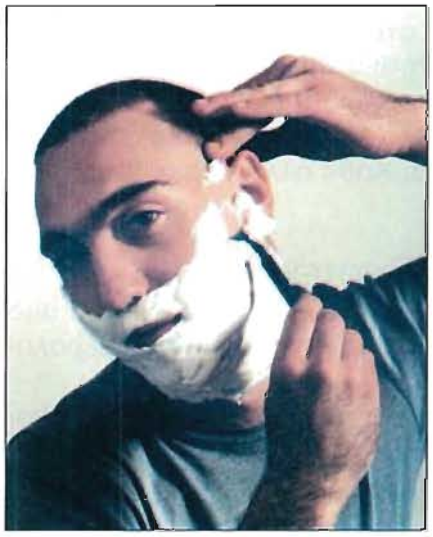

3. Οι Γάλλοι είναι αγενείς. Στο περσινό μου ταξίδι στο Παρίσι, ένας τελωνειακός υπάλληλος μου φέρθηκε αγενέστατα.
4. Σήμερα η μέρα μου δεν πήγε καθόλου καλά· αλλά ήταν επόμενο, αφού το πρωί πέρασε από μπροστά μου μια μαύρη γάτα.
5. Πιστεύω ότι θα πάρω το μεγαλύτερο βαθμό στην τάξη στο μάθημα της Ιστορίας, γιατί μελέτησα περισσότερο από όλους.
6. Για τη μικρασιατική καταστροφή "φταίνε οι αντίπαλοι του Βενιζέλου, που συνέχισαν τον πόλεμο, ενώ προεκλογικά υπόσχονταν ειρήνη, που έφεραν το βασιλιά κι έδωσαν το πρόσχημα στους συμμάχους να μας εγκαταλείψουν, που προέλασαν απερίσκεπτα (ή κάτω από δόλιες συμμαχικές υποδείξεις) στο εσωτερικό της Μικρασίας, ενώ οι Άγγλοι προστατεύονταν στο Τσανάκαλε (αρχαία Τρωάδα) από τους Έλληνες και οι Γάλλοι και οι Ιταλοί αποχώρησαν εύσχημα και γι' αυτούς αζήμια από τη Μικρασία, ενισχύοντας παράλληλα και τον Κεμάλ. Επιπλέον οι διάδοχοι του Βενιζέλου δεν εκμεταλλεύτηκαν καμιά διπλωματική ευκαιρία για μια έντιμη απαγκίστρωση. Ούτε καν φρόντισαν για ένα σχέδιο σύμπτυξης, όταν έβλεπαν τα νέφη της καταστροφής πολύ κοντά".
(Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές, Γ' Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β. σ. 400, έκδ. 1990)
7. Το νερό βράζει· σίγουρα λοιπόν η θερμοκρασία του ανέβηκε στους 100°C.
8. Το ποδόσφαιρο είναι σαν τη ζωή. Διδάσκει στα παιδιά τη συνεργασία, την υπευθυνότητα και την επίμονη προσπάθεια μέχρι την τελική νίκη. Αυτά τα μαθήματα μάς δίνει και η ζωή. Γι' αυτό προτείνω να διδάσκεται το ποδόσφαιρο υποχρεωτικά στο σχολείο.
9. Από την αγόρευση ενός μέλους του Αμερικανικού Κογκρέσου: "Αν είχαμε διδαχτεί ένα μάθημα απ' το Βιετνάμ, δε θα έπρεπε να εμπλακούμε στρατιωτικά στην Κεντρική Αμερική ούτε στη Μέση Ανατολή. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, η παρουσία μας εκεί είναι ανεπιθύμητη και ο λαός μας αντιδρά στη στρατιωτική επέμβαση/ανάμιξη της χώρας μας. Επιπλέον, επειδή ερχόμαστε σε σύγκρουση με τα συμφέροντα μιας άλλης Μεγάλης Δύναμης, διακινδυνεύουμε την κήρυξη του τρίτου παγκόσμιου πολέμου. Τέλος, ενώ η νίκη φαίνεται αδύνατη κάτω από τις κρατούσες συνθήκες, η εθνική ταπείνωση είναι αναπόφευκτη, ακριβώς όπως στο Βιετνάμ".

10. Η λογοκλοπή είναι σαν τη φοροδιαφυγή. Πολλοί άνθρωποι τη συνηθίζουν, δε βλάπτει κανέναν και κάνει τη ζωή λίγο πιο άνετη για το δράστη.
Συνεπώς και τα δύο είδη κλοπής δικαιολογούνται.

5. Σημασία και αξιολόγηση των τεκμηρίων

■ Η ευκολία με την οποία μπορούν να μας παραπλανήσουν τα συλλογιστικά σχήματα μάς υποχρεώνει να απαιτούμε από το συνομιλητή ή το συγγραφέα να τεκμηριώνει τις απόψεις του βασιζόμενος σε επεξεργασμένα στοιχεία (επιστημονικά, στατιστικά κτλ.). Τα ανεξέλεγκτα και ανεπεξέργαστα στοιχεία είναι το ίδιο παραπλανητικά με τους παραλογισμούς και τα σοφίσματα, επειδή εμφανίζονται ως τεκμήρια και συνεπώς μπορεί να θεωρηθούν αξιόπιστα. Επομένως ο τεκμηριωμένος λόγος πρέπει να στηρίζεται σε ορθά (ισχυρά) επιχειρήματα και σε εξακριβωμένα και επεξεργασμένα στοιχεία. Κάθε άλλη τεκμηρίωση αποτελεί προσπάθεια εξαπάτησης.

▶ "Σε 200 σελίδες του βιβλίου ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ της Α΄ Λυκείου και σε 260 της Β΄ Λυκείου, έκδ. 1999, δεν περιλαμβάνεται ούτε ένα κείμενο γραμμένο από γυναίκα, ενώ αντιπροσωπεύονται 60 (εξήντα) άντρες. Αυτό και μόνο δείχνει πόσο μεροληπτικοί, αν μη τι άλλο, ήταν οι ανθολόγοι των δύο αυτών βιβλίων".
Να ελέγξετε την αξιοπιστία των τεκμηρίων στα οποία βασίζεται η παραπάνω άποψη, έχοντας υπόψη σας ότι τα βιβλία περιλαμβάνουν συγγραφείς από τις τρεις πρώτες περιόδους της ελληνικής λογοτεχνίας (δηλαδή περίπου από το 10ο αι. ως το 1922).

▶ Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι τεκμηριωμένες και ποιες ατεκμηρίωτες; (θεωρήστε ότι τα στοιχεία είναι έγκυρα).
1. Ο νόμος που κατατέθηκε στη Βουλή είναι αντιεργατικός, γιατί αυξάνει τις ώρες εργασίας από 40 σε 45 εβδομαδιαίως και καταργεί το δικαίωμα της απεργίας.
2. Ο νόμος που κατατέθηκε στη Βουλή είναι φιλεργατικός, όπως αναμενόταν από μια κυβέρνηση που υποστηρίζει σταθερά τα συμφέροντα των εργαζομένων.
3. Το ότι τα μέτρα που πήρε η κυβέρνηση είναι ελλιπή, διάτρητα και αποσπασματικά δε χρειάζεται καμιά απόδειξη. Ας μην υποτιμούν οι κυβερνώντες τη νοημοσύνη του λαού. Δεν είναι τόσο ανόητος, όσο τον θεωρούν.
4. Από πειράματα που έγιναν αποδείχτηκε ότι πολλές βιταμίνες καταστρέφονται στις υψηλές θερμοκρασίες.

Παραλογικοί συλλογισμοί

■ Συχνά ορισμένα συλλογιστικά σχήματα, ενώ αντιβαίνουν στον ορθό λόγο και δεν έχουν αποδεικτική αξία, μπορούν εντούτοις να επηρεάσουν το δέκτη του μηνύματος και να τον παραπλανήσουν, επειδή εξωτερικά παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με τους έγκυρους συλλογισμούς. Τα συλλογιστικά αυτά σχήματα, που λέγονται και **παραλογισμοί**, μπορεί να οφείλονται είτε σε λογικά σφάλματα είτε σε πρόθεση εξαπάτησης, σε λογική δηλαδή παγίδα που στήνει ο πομπός στο δέκτη. Στην τελευταία περίπτωση ο παραλογισμός ονομάζεται **σόφισμα**.

▶ Συζητήστε τους λόγους που οδηγούν, κατά τη γνώμη σας, κάποιον να χρησιμοποιήσει τέτοια μέσα στην προσπάθειά του να πείσει.

▶ Στην παρακάτω σκηνή από το έργο του Ιονέσκο "Ρινόκερος" εκτυλίσσονται δύο διάλογοι συγχρόνως στο καφενείο μιας γαλλικής πόλης. Ο ένας διάλογος γίνεται ανάμεσα σε δύο φίλους (το Ζαν και τον Μπεραν̀ζέ) και αφορά τη φύση της ύπαρξης. Ο άλλος διάλογος, ανάμεσα σε ένα γέρο και έναν παράξενο άνθρωπο που αυτοαποκαλείται φιλόσοφος-ορθολογιστής, αφορά τη φύση της λογικής. Οι δύο διάλογοι, αν και είναι αυτόνομοι, ακούγονται μαζί και αποτελούν, ο καθένας για τον άλλον, ένα ειρωνικό σχόλιο. Στη σκηνή αυτή βρίσκει κανείς τη λογική στην πιο παράλογη μορφή της.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Ιδού λοιπόν εις υποδειγματικός συλλογισμός: Η γαλή έχει τέσσαρας πόδας. Ο Ισίδωρος και ο Φρικό έχουν ανά τέσσαρας πόδας έκαστος. Άρα ο Ισίδωρος και ο Φρικό είναι γαλαί!
ΓΕΡΟΣ: (στο Φιλόσοφο) Και ο σκύλος μου έχει τέσσαρας πόδας.
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Τότε είναι γαλή.
ΜΠΕΡΑΝΖΕ (στο Ζαν): Εγώ έχω μόλις τη δύναμη να ζω. Ίσως να μη μου κάνει πια και πολύ κέφι η ζωή...
ΓΕΡΟΣ: (στον Ορθολογιστή, ύστερα από πολλή σκέψη): Ώστε, σύμφωνα με τη λογική, ο σκύλος μου πρέπει να είναι γαλή.
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Λογικώς ναι. Ουχ ήττον όμως και το αντίθετο.
ΜΠΕΡΑΝΖΕ (στο Ζαν): Με βαραίνει η μοναξιά. Οι άνθρωποι το ίδιο...
ΖΑΝ: (στον Μπερανζέ): Φάσκεις και αντιφάσκεις. Δεν μπορεί να σε βαραίνει και η μοναξιά και οι άνθρωποι. Θα πρέπει να είναι ή το ένα ή το άλλο. Περνιέσαι για στοχαστής, κι όμως δεν έχεις ίχνος λογικής...
ΓΕΡΟΣ: (στον Ορθολογιστή): Πολύ ωραίο πράγμα η λογική.
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ: (στο Γέρο): Υπό τον όρον να μην κάμνει κανείς κατάχρησιν.
ΜΠΕΡΑΝΖΕ: (στο Ζαν): Η ζωή είναι κάτι το αφύσικο.
ΖΑΝ: Αντιθέτως. Τίποτα το πιο φυσικό. Και να η απόδειξη: Οι πάντες ζουν!
ΜΠΕΡΑΝΖΕ: Περισσότεροι είναι οι πεθαμένοι απ' τους ζωντανούς. Κι όλο και πληθαίνουν, οι ζωντανοί μπροστά τους ... σπανίζουν.
ΖΑΝ: Πεθαμένοι δεν υπάρχουν. Ωραίο αυτό ε; Χα, χα, χα! (Χοντρό γέλιο). Κι αυτοί, λοιπόν, σε βαραίνουν; Πώς μπορεί να σε βαραίνει κάτι που δεν υπάρχει;
ΜΠΕΡΑΝΖΕ: Κι εγώ ο ίδιος αναρωτιέμαι αν υπάρχω.
ΖΑΝ (στον Μπερανζέ): Δεν υπάρχεις αγαπητέ μου, και δεν υπάρχεις διότι δε σκέφτεσαι. Από τη στιγμή που θ' αρχίσεις να σκέφτεσαι θα υπάρχεις!
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Έτερος συλλογισμός! Όλαι αι γαλαί είναι θνηταί. Ο Σωκράτης είναι θνητός. Άρα ο Σωκράτης είναι γαλή.
ΓΕΡΟΣ: ....κι έχει τέσσαρας πόδας. Σωστά, έχω ένα γάτο, που τον λένε Σωκράτη.
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ: Όπερ έδει δείξαι!
ΖΑΝ (στον Μπερανζέ): Κατά βάθος σ' αρέσει ν' αστειεύεσαι. Λες πως η ζωή δε σ' ενδιαφέρει. Κι όμως υπάρχει κάποιο πρόσωπο που σ' ενδιαφέρει.
ΜΠΕΡΑΝΖΕ: Ποιο πρόσωπο;
ΖΑΝ: Η μικρούλα του γραφείου, που πέρασε από δω πριν από λίγο. Είσαι ερωτευμένος μαζί της.
ΓΕΡΟΣ (στον Ορθολογιστή): Ώστε ο Σωκράτης ήτο γαλή!
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ: Αυτό αποδεικνύει η Λογική.

- Το παραπάνω απόσπασμα από το "Ρινόκερο" του Ιονέσκο ανήκει στο "Θέατρο του παραλόγου" το οποίο προσπαθεί να παρουσιάσει το παράλογο της ανθρώπινης ζωής και τον εκφυλισμό των ανθρώπινων σχέσεων.

- Με βάση το κείμενο του Ιονέσκο να εντοπίσετε τους πιο φανερούς παραλογικούς συλλογισμούς του φιλοσόφου-ορθολογιστή.

- Συμπληρώστε τον παρακάτω συλλογισμό:
"Δεν υπάρχεις, αγαπητέ μου, και δεν υπάρχεις, διότι δε σκέφτεσαι. Από τη στιγμή που θ' αρχίσεις να σκέφτεσαι, θα υπάρχεις".

- Σχολιάστε το επιχείρημα του Ζαν: "Τίποτα δεν είναι πιο φυσικό (από τη ζωή). Και να η απόδειξη: οι πάντες ζουν".

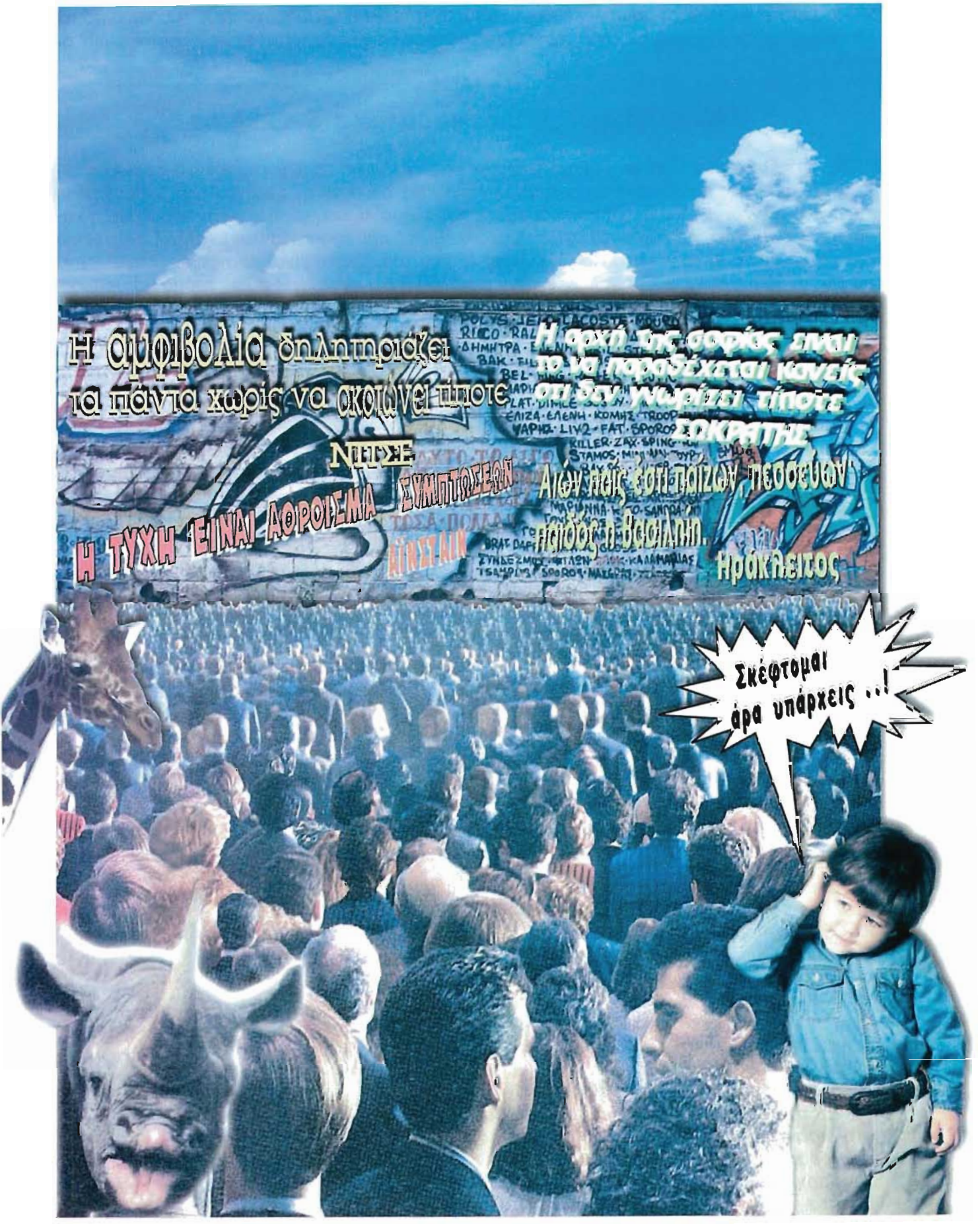
Η αμφιβολία δηλητηριάζει τα πάντα χωρίς να σκοτώνει τίποτε
ΝΙΤΣΕ
Η ΤΥΧΗ ΕΙΝΑΙ ΑΘΡΟΙΣΜΑ ΣΥΜΠΤΩΣΕΩΝ
ΚΙΝΣΙΑΝΟ
Η φρόνησις σοφίας είναι το να παραδέχεται κανείς ότι δεν γνωρίζει τίποτε
ΣΩΚΡΑΤΗΣ
Αιών παις εστί παίζων πεσσεύων παιδός η βασιληίη.
Ηράκλειτος
Σκέφτομαι άρα υπάρχεις ...!

Διαβάστε τα κείμενα που ακολουθούν. Αξιολογήστε τα επιχειρήματά τους σύμφωνα με τα ήδη γνωστά σας κριτήρια και απαντήστε στις ερωτήσεις που περιλαμβάνει το καθένα χωριστά.

(Α)

Ανώτατη Παιδεία. Πώς φθάσαμε στο αδιέξοδο

Όλα τα προβλήματα της ανώτατης παιδείας μας - έλλειψη πόρων, στενότητα χώρων, φτωχές βιβλιοθήκες, κακή οργάνωση, υποτυπώδης έως ανύπαρκτη έρευνα, κ.ο.κ.- ανάγονται και συνοψίζονται σε δύο μεγάλα και σύνθετα προβλήματα, που είναι ο γιγαντισμός και η χαμηλή της ποιότητα. Τα δυο αυτά μείζονα προβλήματα, που εμφανίζονται εναλλάξ άλλοτε ως αποτέλεσμα και άλλοτε ως αίτιο (ή άλλοθι) το ένα του άλλου, είναι πράγματι αλληλένδετα σε ένα γνήσιο φαύλο κύκλο, που δεν είναι εύκολο να δει κανείς με ποιον τρόπο θα μπορούσε να σπάσει, καθώς συνεχίζει όλο και πιο συσσωρευτικά και επικίνδυνα την ατέρμονα κίνησή του.

Σκοπός αυτού του δοκιμίου, που είναι διαιρεμένο σε τρία αλληλένδεται άρθρα, για να διευκολυνθεί η δημοσίευσή του στον "Οικονομικό Ταχυδρόμο" (1987), είναι όχι τόσο να υποδείξει λύσεις σε εθνική κλίμακα (δυστυχώς βρισκόμαστε πολύ μακριά από αυτές), αλλά να περιγράψει το πρόβλημα, να επιχειρήσει διαγνωση της αρρώστιας, της οποίας τα συμπτώματα είναι αισθητά σε όλους τους τομείς της πανεπιστημιακής ζωής - μολονότι σπανιότερα αναγνωρίζονται ως συμπτώματα μιας και της αυτής νόσου και συνηθέστερα θεωρούνται ιδιαίτερα προβλήματα, που επιδέχονται, υποτίθεται, ανεξάρτητες λύσεις. Κι όμως, αν ξαφνικά διπλασιάζονταν ή τριπλασιάζονταν τα κονδύλια για βιβλία, τα ελληνικά πανεπιστήμια θα εξακολουθούσαν να μην έχουν βιβλιοθήκες· αν διπλασιαστούν οι θέσεις του διδακτικού προσωπικού (πράγμα που έγινε άλλωστε από το 1982 κι εδώ με την αναβάθμιση του Ειδικού Διδακτικού Προσωπικού), δεν πρόκειται να βελτιωθεί η πανεπιστημιακή διδασκαλία· αν πολλαπλασιαστούν οι δαπάνες για την έρευνα, πολύ λίγο θα ωφεληθεί από αυτό η ελληνική οικονομία... Αυτό που πρωτεύει και προέχει, λοιπόν, είναι η διάγνωση, η κατά το δυνατόν ακριβής διατύπωση του προβλήματος στο σύνολό του και η αναζήτηση των αιτιών του. Μόνον τότε και υπό την προϋπόθεση ότι θα υπήρχε στοιχειώδης συμφωνία της πολιτικής ηγεσίας της χώρας ως προς τους όρους του προβλήματος, θα μπορούσαν να αναζητηθούν λύσεις [...]

Ας αρχίσουμε με τον πίνακα 1, που δείχνει την ανάπτυξη του φοιτητικού πληθυσμού μεταξύ των ετών 1961 και 1981.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Φοιτητές εγγεγραμμένοι στις ανώτατες σχολές και στις παιδαγωγικές ακαδημίες.

1960-61	28.302
1961-62	30.617
1962-63	35.432
1963-64	43.411
1964-65	53.305
1965-66	58.000
1966-67	64.591
1967-68	73.438
1968-69	74.896
1969-70	76.181
1970-71	76.198
1971-72	74.348
1972-73	80.314
1973-74	84.603
1974-75	97.759
1975-76	99.793
1976-77	98.604
1977-78	99.604
1978-79	100.325
1979-80	90.292
1980-81	92.306
1981-82	94.729

Σύμφωνα με τον πίνακα 1, που βασίζεται σε στοιχεία δημοσιευμένα στις Επετηρίδες της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά την πενταετία 1960-1965 έφτασε το 105%, ενώ κατά την δεκαετία 1960 - 1970 έφτασε το 169%. Κατά την εικοσαετία 1961-1981 η αύξηση πέρασε το 209%. Μολονότι ο ρυθμός αύξησης κατά τη δεύτερη δεκαετία είναι μειωμένος, η πτώση που εμφανίζουν οι αριθμοί μετά το 1978 είναι φαινομενική, γιατί εντωμεταξύ αναπτύσσονται τα ΚΑΤΕΕ, τα οποία απορροφούν ένα ποσοστό εισακτέων, ενώ με κάποιες χαριστικές διατάξεις δόθηκαν μετά τη μεταπολίτευση πτυχία χωρίς την υποχρέωση πτυχιακών εξετάσεων σε πολλά μαθήματα.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η τεράστια αύξηση του αριθμού των φοιτητών κατά τη δεκαετία του '60 είναι άσχετη με την αύξηση του πληθυσμού που, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, μόλις έφτασε το ποσοστό 4,53% μεταξύ του 1961 και του 1971 (έφτασε όμως το 11% κατά την επόμενη δεκαετία 1971-1981).

Ανάμεσα σε τόσα ρεκόρ γιατί όχι και μια τελευταία θέση: Σύμφωνα με τα στοιχεία της Διεθνούς Τράπεζας, γύρω στο 1980 οι δημόσιες δαπάνες για την παιδεία μας ήταν πολύ λιγότερο από "μαζικές" και μόλις έφταναν το 2,2% του ακαθόριστου εγχώριου προϊόντος. Το ποσοστό αυτό ήταν όχι μόνο το χαμηλότερο στην Ευρώπη αλλά από τα χαμηλότερα στον κόσμο, χαρίζοντας στη χώρα μας την 121η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες του πίνακα της Διεθνούς Τραπέζης, ίσα ίσα πιο πάνω από την Ουγκάντα, τη Νιγηρία, τις Φιλιππίνες, το Μπαγκλαντές, το Πακιστάν και μερικές ακόμα [...]

Τα πολύπλοκα προβλήματα έχουν πολύπλοκα αίτια και δεν είναι καθόλου εύκολο να τα ξεκαθαρίσει κανείς - ακόμη λιγότερο να τα εκτιμήσει αντικειμενικά και με ακρίβεια. Ωστόσο, θα προσπαθήσω παρακάτω να τα σκιαγραφήσω όσο μπορώ καλύτερα, προχωρώντας "κατά φύσιν", όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης, από τα ιστορικά και πιο γενικά στα κοινωνικοπολιτικά και πιο ειδικά αίτια.

Η ιστορία και ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα ακολουθεί βήμα προς βήμα και αντικατοπτρίζει την ιστορία και εξέλιξη της νεοελληνικής κοινωνίας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως σήμερα.

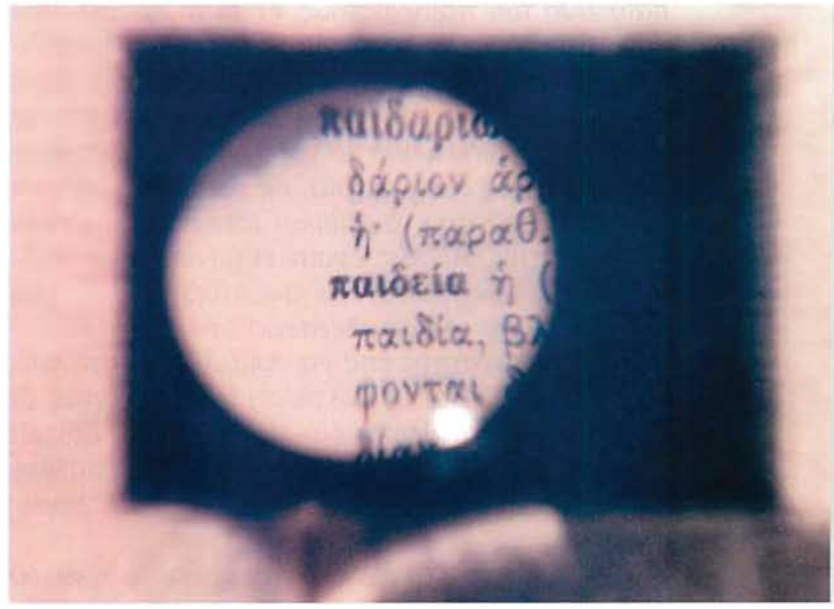

Το κύριο χαρακτηριστικό της ιδεολογίας του ελληνικού κράτους σε όλον τον 19ο αιώνα ήταν η απόρριψη του πρόσφατου παρελθόντος της οθωμανικής κατοχής και η προσπάθεια για μεταμόρφωση της βαλκανικής και ανατολίτικης ελληνικής κοινωνίας σε δυτικοευρωπαϊκή. Η προσπάθεια αυτή είναι φανερή σε όλους τους τομείς της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, π.χ. στη νομοθεσία, στα σχολικά προγράμματα, στους πολιτικούς προσανατολισμούς και τις διεθνείς σχέσεις, στη λογοτεχνία και στις καλές τέχνες.

Το ιδανικό του νεοέλληνα έγινε η μεταμόρφωσή του από ανατολίτη σε Ευρωπαίο, ο μετασχηματισμός του από χωρικό σε αστό, η "μεταφύτευσή" του από το χωριό στην πόλη, η ανέλιξη και ένταξή του στην αρχικά ολιγάριθμη τάξη των μη χειρωνακτών αστών, που συνέπιπτε σε μεγάλο βαθμό με την άρχουσα τάξη του νεοσύστατου κράτους.

Η μέθοδος και ο τρόπος για την επίτευξη της ποθητής κοινωνικής μεταμόρφωσης ήταν η εκπαίδευση, η εγγραμματοσύνη, τα "γράμματα". Το κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα ήταν ακριβώς το στοιχείο, που διαφοροποιούσε την προσανατολισμένη προς τη Δύση κοινωνία του ελληνικού κράτους από τις παραδοσιακές κοινότητες την ελληνόφωνων περιοχών, που βρίσκονταν κάτω από την τουρκική κατοχή. Για όποιον τα αποκτούσε, τα "γράμματα" του εξασφάλιζαν την ένταξή του στην αστική τάξη, μια θέση στην κρατική διοίκηση, ένα επάγγελμα στην πρωτεύουσα του νομού ή την πρωτεύουσα του κράτους, πράγματα που τον διαφοροποιούσαν ριζικά από όποιους δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν τον ίδιο δρόμο.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το μοναδικό της χώρας κατά το 19ο αιώνα (το Μετσόβιο Πολυτεχνείο είναι εξίσου παλιό ως ίδρυμα αλλά δεν ήταν ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα κατά την πρώτη φάση της λειτουργίας του) έπαιζε καίριο ρόλο σ' αυτή τη διαφοροποίηση. Γιατί με το να χορηγεί τους τίτλους του δικηγόρου, του καθηγητή ή του γιατρού στους αποφοίτους του επισφράγιζε την κοινωνική τους επιτυχία. Σε τελευταία ανάλυση, το πανεπιστήμιο δεν

απένειμε απλώς επαγγελματικά διπλώματα, αλλά τίτλους για μιαν επιτυχημένη κοινωνική σταδιοδρομία. Αυτό το τελευταίο υπήρξε ο κύριος ρόλος του, η πραγματική του κοινωνική λειτουργία, και καθόρισε τελικά το ίδιο και την ποιότητα των σπουδών που παρείχε. Κατά συνέπεια, δεν μπορούσε να παράγει επιστήμονες ερευνητές, ούτε καν ικανούς επαγγελματίες, αλλά μόνο, κατά κανόνα, κοινωνικά επιτυχημένους διπλωματούχους.

Αυτός ο πρώιμος ρόλος του πανεπιστημίου αποτελεί βαρύ κληρονομικό στίγμα στο χαρακτήρα της ελληνικής ανώτατης παιδείας, που όχι μόνο δεν έχει εξαλειφθεί ως σήμερα, αλλά προσέλαβε τερατώδεις διαστάσεις στα χρόνια που ακολούθησαν τον Εμφύλιο πόλεμο και ως την πτώση της πρόσφατης δικτατορίας [...]

Μάλλον αργά, βέβαια, και όχι γρήγορα, αλλά είναι αποδεδειγμένο ότι, ενώ οι πτυχιούχοι παρουσιάζουν μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας από τους απόφοιτους της μέσης και στοιχειώδους εκπαιδεύσεως ως την ηλικία των τριάντα ετών, μετά την ηλικία αυτή τα πράγματα αλλάζουν και οι πτυχιούχοι των ανωτάτων σχολών φαίνονται να τα καταφέρνουν πολύ καλύτερα από τους άλλους σε μιαν αγορά εργασίας που κυριαρχείται από το κράτος ως μεγαλοεργοδότη. Το μήνυμα, λοιπόν, που δέχεται η μέση αστική ή αγροτική οικογένεια είναι ότι οι πτυχιούχοι μπορεί να αργούν αλλά τελικά βρίσκουν μόνιμη δουλειά, επομένως αξίζει τον κόπο να επενδύσουν ένα σημαντικό μέρος του οικογενειακού εισοδήματος για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Γι' αυτό προθυμοποιούνται να χρηματοδοτήσουν την εκπαίδευση των παιδιών τους, όχι μόνο κατά την περίοδο της εντατικής τους προετοιμασίας για τις εισαγωγικές εξετάσεις, αλλά και κατά την περίοδο των σπουδών τους και για αρκετά χρόνια μετά την αποφοίτησή τους από το Πανεπιστήμιο.

Εκτός λοιπόν από το γεγονός ότι η διάκριση μεταξύ χειρωνακτικής και μη χειρωνακτικής εργασίας είναι γενικά, σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες, το σαφέστερο τεκμήριο της κοινωνικής θέσης, οι ειδικοί ιστορικοί και κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες που έχουν συντρέξει στην Ελλάδα, έχουν εντείνει και μεγεθύνει τη ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση αλλά και παραμορφώσει την ανάπτυξή της σε τέτοιο βαθμό, ώστε, μολονότι εξακολουθεί να λειτουργεί ως το ασφαλέστερο εφαλτήριο κοινωνικής ανόδου, έχει πλήρως αχρηστευτεί ως προς την ικανότητά της να συμβάλλει στην πρόοδο της επιστήμης διεθνώς ή στην οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στη χώρα. Έτσι, κατά μια περίεργη αλλά όχι ανεξήγητη ειρωνεία, η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό πτυχιούχων και κατά τεκμήριο "πεπαιδευμένων" πολιτών στην Ευρώπη βρίσκεται ανάμεσα στις πιο καθυστερημένες χώρες της ηπείρου μας όσον αφορά στην παραγωγή αγαθών και την ποιότητα των υπηρεσιών της.

Εντωμεταξύ, τα πανεπιστήμιά μας εξακολουθούν να χορηγούν τα διπλώματα με τις χιλιάδες κάθε χρόνο, τα οποία μπορεί να έχουν πολύ μικρή σχέση με το πραγματικό περιεχόμενο των σπουδών που υποτίθεται πως αντιπροσωπεύουν, έχουν όμως μεγάλη ονομαστική αξία ως επαγγελματικοί τίτλοι που απαιτούνται για τους τύπους απασχόλησης και τα επαγγέλματα που αντιστοιχούν σ' αυτά. Βραδέως αλλά ασφαλώς, οι περισσότεροι από τους πτυχιούχους θα καταφέρουν τελικά να εκπληρώσουν τη φιλοδοξία τους να απορροφηθούν από τις κρατικές υπηρεσίες και τα περιορισμένα, παραδοσιακά, ελευθέρα επαγγέλματα, που είναι οργανωμένα σ' ένα αντιπαραγωγικό μοντέλο κοινωνίας που συνδυάζει το μικροκαπιταλισμό με τον κρατισμό και εξαρτάται για την επιβίωσή του από συνεχή δάνεια, εισαγόμενη γνώση και τεχνολογία, εισαγόμενα αγαθά - υλικά όσο και πολιτιστικά.

Γ.Μ. Σηφάκης, "Ανώτατη Παιδεία. Πώς φθάσαμε στο αδιέξοδο",
Οικονομικός Ταχυδρόμος, Νοέμβριος 1987

1. Κοιτάξτε πάλι το δεύτερο μέρος του άρθρου, όπου ο συγγραφέας αναφερόμενος στα αίτια του προβλήματος σημειώνει ότι "θα προσπαθήσει να τα σκιαγραφήσει". Πώς εξηγείτε τη στάση αυτή του συγγραφέα; Γιατί δεν υποστηρίζει με απόλυτη βεβαιότητα τη γνώμη του, αφού στηρίζεται σε αναμφισβήτητα δεδομένα;

2. Πιστεύετε ότι τα αίτια που επισημαίνει ο συγγραφέας (ιστορικά - κοινωνικοπολιτικά) είναι επαρκή και αναγκαία για να προκύψουν τα αποτελέσματα (γιγαντισμός και χαμηλή ποιότητα της εκπαίδευσης);

3. Να εντοπίσετε: α) το πρόβλημα που απασχολεί το συγγραφέα, β) τη θέση του, γ) τα επιχειρήματα και τα τεκμήριά του, δ) το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει στον επίλογο.

4. Διαβάστε πάλι το α' μέρος του άρθρου και προσέξτε τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει, ερμηνεύει και σχολιάζει τα τεκμήρια που χρησιμοποιεί, για να υποστηρίξει την άποψή του. Ποια είναι γενικά η γνώμη σας για την ευρύτατη χρήση των στατιστικών στοιχείων ως τεκμηρίων; Πιστεύετε ότι είναι αξιόπιστα κάθε φορά τα αποτελέσματά τους;

5. Το άρθρο του Γ. Μ. Σηφάκη γράφτηκε το 1987. Νομίζετε πως ισχύουν και σήμερα όσα υποστηρίζει ο συγγραφέας στο απόσπασμα "Βραδέως αλλά ασφαλώς... ελευθέρια επαγγέλματα";

6. "Η διάκριση μεταξύ χειρωνακτικής και μη χειρωνακτικής εργασίας είναι, γενικά, σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες, το σαφέστερο τεκμήριο της κοινωνικής θέσης". Να αναπτύξετε την παραπάνω φράση σε μια παράγραφο περίπου 100 λέξεων.

7. Η Διεύθυνση Εργασίας του νομού σας οργανώνει ημερίδα με θέμα "Νέοι, κατάρτιση και επάγγελμα", με συμμετοχή αρμοδίων φορέων, επιστημόνων, επαγγελματιών, γονέων και μαθητών. Στην ημερίδα αυτή συμμετέχεις ως εκπρόσωπος των μαθητών της Γ΄Λυκείου. Στη γραπτή εισήγησή σου (περίπου 300 - 350 λέξεις) μπορείς:
   α) να αναπτύξεις την άποψή σου για το ρόλο της Ανώτατης Εκπαίδευσης στη χώρα μας. (Στην αρχή της εισήγησής σου μπορείς να αναφερθείς στην άποψη του Γ. Μ. Σηφάκη, να συμφωνήσεις ή να διαφοροποιηθείς)
   ή
   β) να υποστηρίξεις με κατάλληλα επιχειρήματα την άποψή σου για την ισοτιμία χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας

(Β)

Το δίκαιο της πυγμής είναι μια πανάρχαιη θεωρία, που πρεσβεύει ότι η βία είναι "νόμος της φύσης". Σύμφωνα με το νόμο αυτό είναι φυσικό ο ικανότερος να επιβάλλει με τη βία το δικό του δίκαιο στον ασθενέστερο. Όπως είναι γνωστό, αυτό κατά το Θουκυδίδη υποστήριξαν και οι Αθηναίοι στον περίφημο διάλογό τους με τους Μηλίους:

"Κι' εμείς οι Αθηναίοι γνωρίζουμε όπως και σεις ότι κατά τον ανθρώπινο νόμο τα δίκαια κρίνονται μόνο από ίσους, ενώ τα δυνατά τα πράττουν οι ισχυροί και τα παραδέχονται οι ασθενείς[...] Και οι θεοί, όπως πιστεύουν οι άνθρωποι, και αναμφισβήτητα και οι άνθρωποι αναγκάζονται πάντοτε από φυσική ορμή να εξουσιάζουν εκείνους από τους οποίους υπερτερούν" (Ε 89, 105).

Διαβάστε προσεκτικά το παρακάτω απόσπασμα από ένα δοκίμιο του Ε. Παπανούτσου με τον τίτλο **"Το δίκαιο της πυγμής"**, στο οποίο ο συγγραφέας ασκεί κριτική στη συγκεκριμένη θεωρία και ανασκευάζει το επιχείρημα στο οποίο βασίζεται.

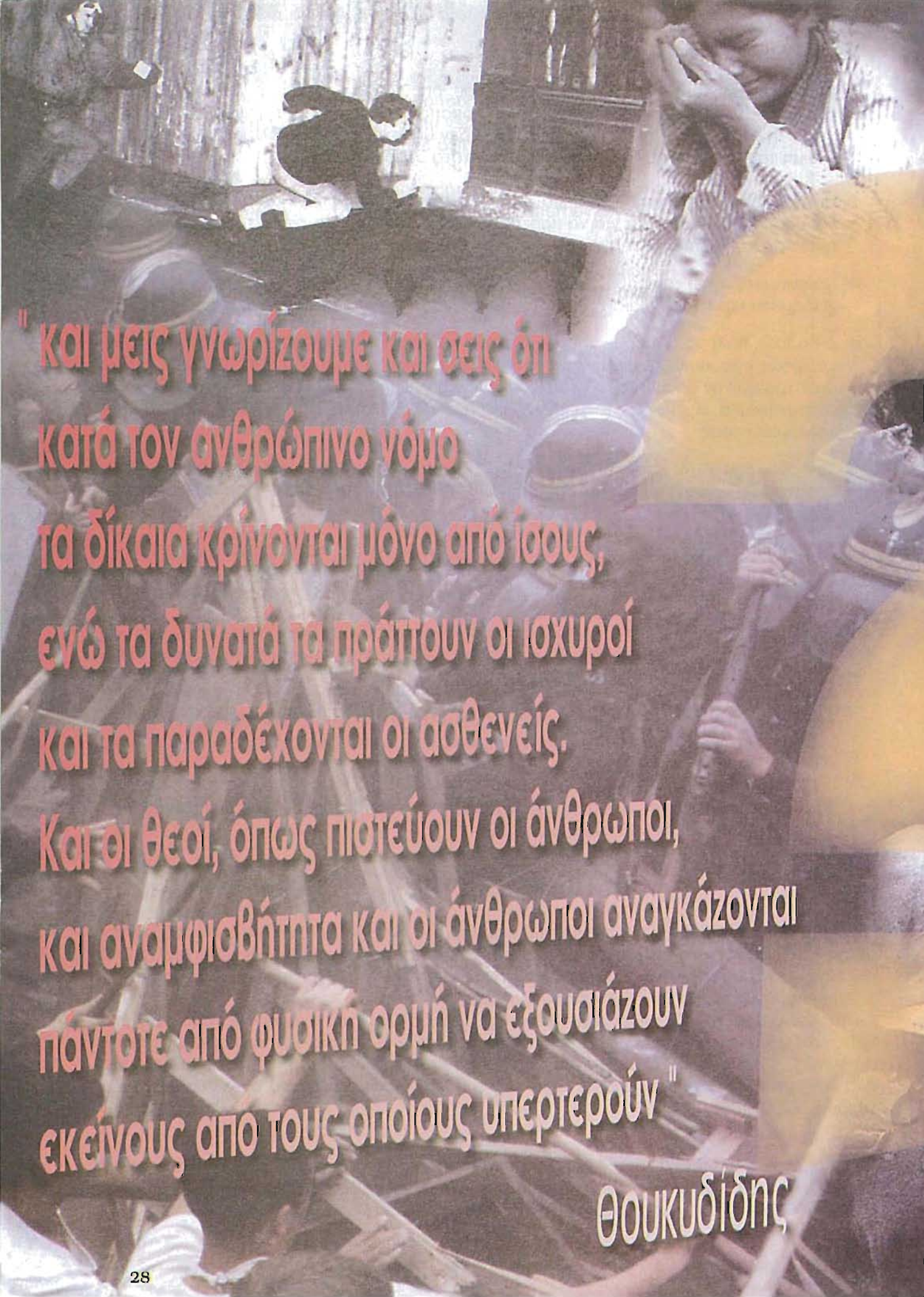

" και μεις γνωρίζουμε και σεις ότι
κατά τον ανθρώπινο νόμο
τα δίκαια κρίνονται μόνο από ίσους,
ενώ τα δυνατά τα πράττουν οι ισχυροί
και τα παραδέχονται οι ασθενείς.
Και οι θεοί, όπως πιστεύουν οι άνθρωποι,
και αναμφισβήτητα και οι άνθρωποι αναγκάζονται
πάντοτε από φυσική ορμή να εξουσιάζουν
εκείνους από τους οποίους υπερτερούν "

Θουκυδίδης

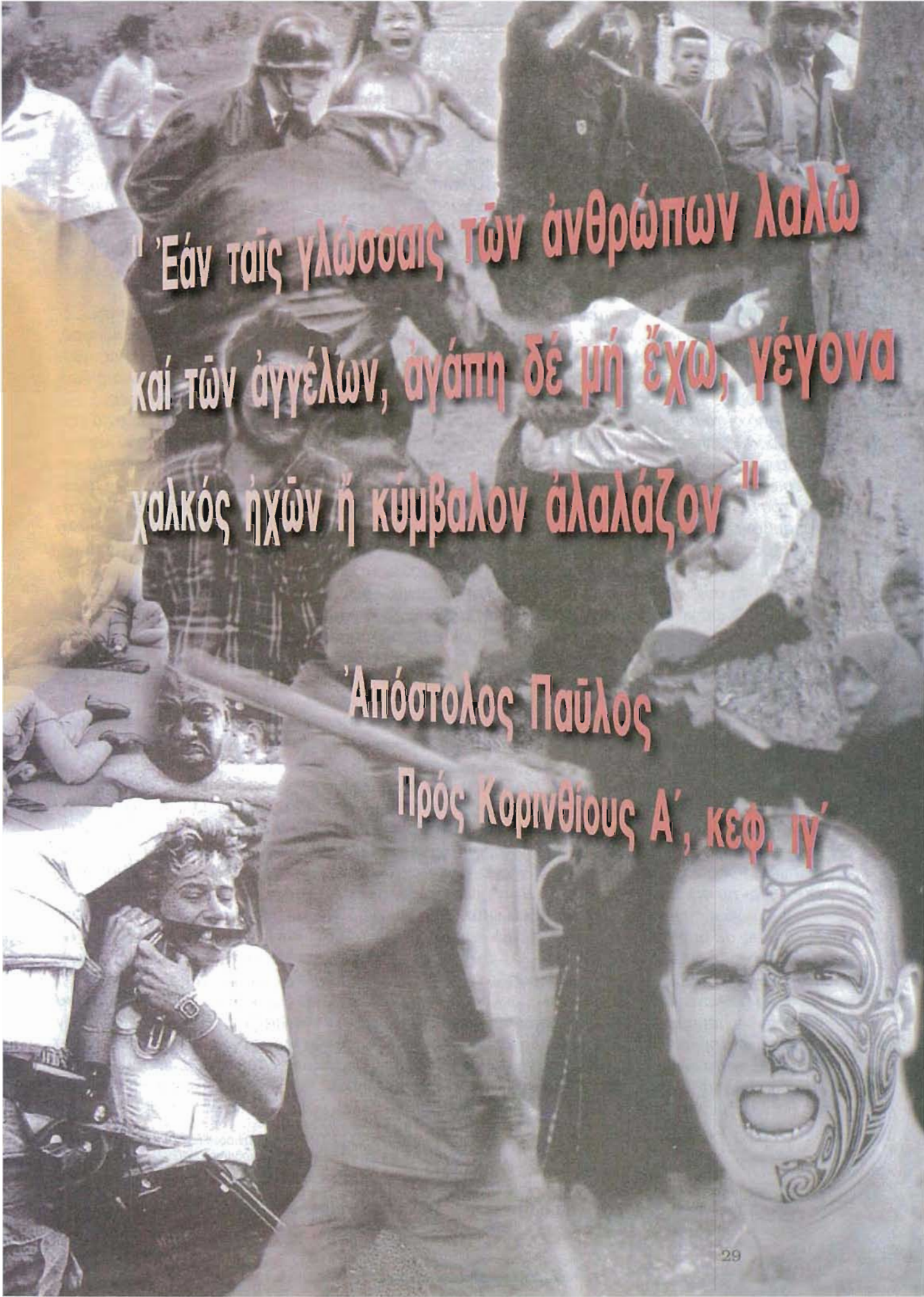

"Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καί τῶν ἀγγέλων, ἀγάπη δέ μή ἔχω, γέγονα χαλκός ἠχῶν ἤ κύμβαλον ἀλαλάζον"

Ἀπόστολος Παῦλος

Πρός Κορινθίους Α΄, κεφ. ιγ΄

Το δίκαιο της πυγμής

[...] Η δύναμη αλλά και η αδυναμία της θεωρίας του "δικαίου της πυγμής" είναι το επιχείρημά της ότι η βία που επιβάλλει τον ισχυρό και εξοντώνει τον αδύνατο δεν είναι μόνο γεγονός αλλά και αξία· και βέβαιη αξία, επειδή το γεγονός είναι αναμφισβήτητο. Εάν οι οπαδοί της μας έλεγαν απλώς:

- *Τα πράγματα είναι αυτά που είναι: θηρίο και ο άνθρωπος ζει, όπως και τα άλλα θηρία, με τα δόντια του. Μην προσπαθήσετε να τον αλλάξετε, ματαιοπονείτε· με τη φύση δεν τα βάζει κανείς, εκείνη θα ειπεί πάντοτε την τελευταία λέξη, μπορεί να μη μας έπειθαν, αλλά ίσως θα μας έβρισκαν πρόθυμους να σκύψομε μελαγχολικά το κεφάλι και να σωπάσομε. Μας λένε όμως κάτι περισσότερο· ότι:*
- *Αυτό που γίνεται, να επιβάλλει δηλαδή ο άνθρωπος με τη γροθιά τη θέληση και το συμφέρον του, αξίζει και πρέπει να γίνεται, γιατί έτσι μόνο θα προοδέψει και αυτός και ο κόσμος, και τούτο ακριβώς γεννάει μέσα μας πολλές και σοβαρές αμφιβολίες. Όχι ανησυχίες ηθικές, αλλά αμφιβολίες θεωρητικές. Τις πρώτες θα μπορούσαν να τις παραβλέψουν, τις δεύτερες όμως είναι υποχρεωμένοι να τις εξετάσουν. Αναφέρω εδώ τις σπουδαιότερες.*

Από αυτό που "γίνεται", και μάλιστα από αυτό που "γίνεται ως τώρα", δεν είναι λογικά επιτρεπτό να συμπεράνεις με βεβαιότητα ότι τούτο "θα γίνεται και στο μέλλον", και πολύ λιγότερο ότι τούτο "αξίζει και πρέπει να γίνεται". Αν ο άνθρωπος φέρθηκε ως τώρα με αγριότητα και απερισκεψία όπως όλα τα θηρία, και όταν καταλαβαίνει ότι έχει την υπεροχή, λύνει τις διαφορές του με τη βία, το γεγονός αυτό δεν σου δίνει το λογικό δικαίωμα να περιμένεις ότι θα επαναλαμβάνεται επ' άπειρον· και πολύ λιγότερο ότι τούτο "θα γίνεται και στο μέλλον", και πολύ λιγότερο να υποστηρίζεις ότι πρέπει να επαναλαμβάνεται. Γιατί τίποτα δεν εμποδίζει να αλλάξει αύριο και στο σημείο τούτο η ροή της ιστορίας (φαινόμενο όχι τόσο σπάνιο όσο νομίζεται) είτε από τη συνδρομή διάφορων απρόβλεπτων περιστάσεων, είτε με την πρωτοβουλία του ίδιου του ανθρώπου, που αφού έχει τις καταβολές του λογικού, μπορεί κάποτε να λογικευτεί και ν' αποφασίσει να αξιοποιεί με άλλους συμφερότερους και ευπρεπέστερους τρόπους την περίσσεια των σωματικών και των πνευματικών του δυνάμεων, όχι με τον εξευτελισμό και τη σφαγή των ομοίων του. Και εάν όμως αποκλείσω και τα δύο αυτά ενδεχόμενα, πάλι θα δυσκολευτώ να πεισθώ ότι το φυσικό καθεστώς μπορεί να αποτελέσει δεοντολογικό κανόνα. Το κήρυγμα "κατά φύσιν ζην" ή "επιστροφή στη Φύση" δεν είναι αποτελεσματικό, ούτε πάντοτε φρόνιμο. Όχι μόνο γιατί ο άνθρωπος με την κοινωνική οργάνωση και την πνευματική του εξέλιξη απομακρύνθηκε οριστικά και ανέκλητα από τη "φυσική κατάσταση" και δεν εξαρτάται από την θέλησή του να ξαναγυρίσει σ'αυτήν αλλά και για έναν άλλο σπουδαιότερο λόγο. Το "φυσικό" δεν είναι κατ'ανάγκη και "αξιόπρακτο". Οι πολιτισμένοι άνθρωποι έμαθαν (με τον ιδρώτα και το αίμα τους) να μην ταυτίζουν τις δύο έννοιες ούτε κατά το πλάτος ούτε κατά το βάθος τους. Τα "αξιόπρακτα", όπως λέμε στη γλώσσα της φιλοσοφίας, υπερβαίνουν τα "φυσικά". Βρίσκονται σε άλλο επίπεδο, προσδιορίζονται με άλλου είδους γνωρίσματα, μετριούνται με άλλα μέτρα. Επομένως δεν συναντώνται πάντοτε με τα "φυσικά", ούτε συμπίπτουν μ' αυτά.

Γι' αυτό η συνείδησή μας σκανδαλίζεται, όταν ο αντίδικος αναιρεί ή σαρκάζει την προσήλωσή μας σε μιαν αξία, π.χ. στον ηθικό κανόνα "εἰ αναγκαῖον εἴη ἀδικεῖσθαι ή ἀδικεῖν, ἑλοίμην αν ἀδικεῖσθαι ή ἀδικεῖν" με το επιχείρημα ότι τούτο δεν είναι "φυσικό". Την αμφισβήτηση την αισθανόμαστε σαν προσβολή στην "ανθρωπιά" μας. Βέβαια δεν είναι "φυσικό", την ώρα που αναγκόζομαι ή ν'αδικήσω ή να αδικηθώ, εγώ να προτιμήσω να αδικηθώ παρά να αδικήσω· είμαι όμως περήφανος σαν άνθρωπος, τιμώ την "ανθρωπιά" στο πρόσωπό μου, όταν υπερβαίνω την φυσική ίσως τάση να βλάψω τον όμοιό μου για ν'αποφύγω την βιαιότητα του και δέχομαι τα πλήγματα χωρίς να τα ανταποδίνω. Εάν υποχωρήσω στις παρορμήσεις του ενστίκου και επιτεθώ, το "ζώο" μέσα μου θα νικήσει, εγώ όμως σαν άνθρωπος με φρόνημα ηθικό θα νικηθώ. Και αυτή τη νίκη του "φυσικού", που με ταπεινώνει, δεν τη θέλω [...]

Ε. Π. Παπανούτσος, "Το δίκαιο της πυγμής",
εκδόσεις Δωδώνη, (1975[1]) , Αθήνα 1989

Στο παραπάνω απόσπασμα, παρατηρούμε ότι το επιχείρημα στο οποίο βασίζεται η θεωρία

το δικαίου της πυγμής είναι ένας παραγωγικός συλλογισμός, που μπορεί να αναλυθεί ως εξής:

Προκειμένες κρίσεις:
1. Η βία που επιβάλλει τον ισχυρό και εξοντώνει τον αδύνατο δεν είναι μόνο γεγονός αλλά και αξία.
2. Το γεγονός αυτό είναι αναμφισβήτητο.
Συμπέρασμα:
Άρα και η βία που επιβάλλει τον ισχυρό και εξοντώνει τον αδύνατο έχει αναμφισβήτητη αξία.

Στο απόσπασμα που διαβάσατε ο συγγραφέας αξιολογεί το παραπάνω επιχείρημα και επισημαίνει την αδυναμία του. Συγκεκριμένα αμφισβητεί την αλήθεια της πρώτης προκείμενης κρίσης και αμφιβάλλει, επομένως, αν μπορεί να μας οδηγήσει σε ασφαλές συμπέρασμα.
Να αναδιατυπώσετε με δικά σας λόγια τα επιχειρήματα με τα οποία ο συγγραφέας θέτει υπό αμφισβήτηση την πρώτη προκείμενη κρίση.

Συζητήστε την άποψη του συγγραφέα (παρ. 4) ότι, αν είναι αναγκαίο να επιλέξουμε ανάμεσα στο να αδικήσουμε ή να αδικηθούμε, η "φυσική μας τάση" είναι να προτιμήσουμε το πρώτο, αλλά επιλέγοντας το δεύτερο "τιμούμε την ανθρωπιά μας"

Στις σελίδες για διάλογο ανάμεσα στους νέους, που άνοιξε γνωστό περιοδικό, εμφανίστηκαν, μεταξύ άλλων, και οι απόψεις που παρατίθενται πιο κάτω.
Αποφασίζετε να ασκήσετε κριτική σε μια από τις απόψεις αυτές με ένα κείμενό σας 150-200 λέξεων. Προσπαθήστε: α) να επισημάνετε τα αδύνατα σημεία των επιχειρημάτων στα οποία στηρίζεται η κάθε άποψη, και β) να προβάλετε τα κατάλληλα αντεπιχειρήματα. Στην κριτική σας μπορείτε να λάβετε υπόψη τις παρατηρήσεις του Ε. Π. Παπανούτσου πρώτον ότι πρέπει να ελέγχουμε αν μια ιδιότητα/συμπεριφορά απορρέει πράγματι από τη φύση (ένστικτο) του ανθρώπου ή οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες και δεύτερον ότι "το φυσικό δεν είναι αναγκαστικά και αξιόπρακτο".

Απόψεις στις οποίες θα ασκηθεί κριτική:
- Ο άντρας έχει από τη φύση του ηγετικές ικανότητες, τις οποίες δε διαθέτει η γυναίκα, όπως φαίνεται από αναρίθμητα ιστορικά παραδείγματα. Δικαιολογημένα, επομένως, και στην εποχή μας οι άντρες κατέχουν ηγετικές θέσεις σε διάφορους τομείς όπως π.χ. στην πολιτική, την επιστήμη, την εργασία κτλ.
- Ορισμένοι μαθητές είναι από τη φύση τους ικανότεροι στα μαθήματα από άλλους. Πρέπει, λοιπόν, να τους δοθεί η δυνατότητα να προοδεύουν απρόσκοπτα με ταχύτερους και πιο εντατικούς ρυθμούς διδασκαλίας από ό,τι οι υπόλοιποι μαθητές. Γι' αυτό το λόγο είναι σκόπιμο να εφαρμοστεί το σύστημα των επιπέδων διδασκαλίας, σύμφωνα με το οποίο οι ικανότεροι μαθητές θα διαχωριστούν από τους λιγότερο ικανούς και θα παρακολουθούν μαθήματα ανωτέρου επιπέδου.

(Γ)

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από ένα διάλογο σχετικά με την ψυχολογία των Νεοελλήνων. Δύο συνομιλητές αντιπαραθέτουν τις απόψεις τους. Ο ένας θεωρεί τους Νεοέλληνες ανάγωγους και τους καυτηριάζει, ο άλλος τους δικαιολογεί και τους εγκωμιάζει.

Ψυχολογία των Νεοελλήνων

Ο παρακάτω διάλογος είναι αληθινός· οι λέξεις ίσως διαφέρουν, τα νοήματα όμως, είναι τα ίδια. Ο λόγος για τους τρόπους συμπεριφοράς των Νεοελλήνων στις διάφορες παραστάσεις της ζωής. Ο ένας συνομιλητής δικαιολογεί και τους εγκωμιάζει. Αρχίζω με την άρνηση· η θέση ακολουθεί.

- Δεν ξέρω ποιες αρετές βρίσκετε στη συμπεριφορά των συμπατριωτών μας (λέει ο πρώτος) και κατά πόσο είστε ειλικρινής και αντικειμενικός στις κρίσεις σας. Εγώ είμαι βέβαιος ότι οι Νεοέλληνες δεν έχουν κοινωνική αγωγή και τούτο το συμπεραίνω από τους τρόπους τους. Κοιτάξτε πρώτα πώς οδηγούν το αυτοκίνητό τους στους πολυσύχναστους δρόμους. Δεν εξετάζω το "πόθεν έσχες" αυτής της πολυτέλειας· αυτή είναι άλλη υπόθεση. Έχει παρατηρηθεί (πολύ ορθά, νομίζω) ότι ο χαρακτήρας ενός λαού φαίνεται στον τρόπο του αυτοκινητικού οδηγήματός του. Ο Νεοέλληνας οδηγεί άτακτα, ασυνάρτητα, εγωιστικά, υπερφίαλα. Δεν ακολουθεί τις χαραγμένες γραμμές, δεν υπακούει στις εντολές της Τροχαίας, που δίνονται για την ασφάλειά του, δεν ανέχεται να προηγείται στη σειρά ένας άλλος και προσπαθεί να τον προσπεράσει με κίνδυνο πολλές φορές της ζωής του, δεν αναχαιτίζει το δρόμο για να κάνει τόπο να περάσει ο δυστυχής πεζός, ο ηλικιωμένος, ο ανάπηρος, η έγκυος γυναίκα. Αλλά προχωρεί ακάθεκτος, ακόμη και όταν δε βιάζεται, μόνο για να δείξει την υπεροχή της τέχνης ή της μηχανής του. Προσέξετε ιδίως πώς αγκυροβολεί στα πεζοδρόμια, για να αναπαυθεί ή επειδή δε χρειάζεται πια το όχημά του. Σωστή ιλαροτραγωδία. Μάταια τα όργανα της τάξης τον απειλούν με πρόστιμο και χαράζουν σήματα, για να συμμορφωθεί, ή του αφαιρούν τις πινακίδες, για να τον σωφρονίσουν. Εκείνος αναδέχεται με χαμόγελο την ποινή ή φροντίζει να την αποφύγει με τις γνωριμίες και με τις ψεύτικες εξομολογήσεις του, για να συνεχίσει την άλλη μέρα τα ίδια παραπτώματα που, ούτε λίγο ούτε πολύ, στοιχίζουν κάποτε τη ζωή των συνανθρώπων ή και τη δική του. Το δυστύχημα είναι ότι η μόρφωση, η κοινωνική προέλευση, ο τρόπος της βιοπάλης ή η ηλικία και το φύλο πολύ μικρή επιρροή έχουν σ' αυτή τη συμπεριφορά. Το κακό είναι, φαίνεται, βαθιά ριζωμένο μέσα του, έρχεται "από πολύ μακριά". Και δε διορθώνεται, τουλάχιστο μέσα στα χρονικά όρια που μπορούμε να το παρακολουθήσουμε.

- Φοβάμαι, απαντά ο δεύτερος, ότι αδικείτε τους συμπολίτες σας. Δεν αμφισβητώ την παρατηρητικότητα ούτε αποδοκιμάζω την παρρησία σας. Αλλά γενικεύετε ένα φαινόμενο, δυσάρεστο ασφαλώς, που χαρακτηρίζει μιαν ορισμένη τάξη ανθρώπων, εκείνους που κακώς απόκτησαν και κακώς μεταχειρίζονται σήμερα το αυτοκίνητό τους, δε βρίσκουν όμως καθόλου σύμφωνους στη συμπεριφορά τους όσους υποχρεώνονται να καταφύγουν σ' αυτό το μέσον συγκοινωνίας για τις υποθέσεις τους. Η ευθύνη βαρύνει ιδίως τους νέους (περισσότερο τους άνδρες, λιγότερο τις γυναίκες, ίσως από "φόβο"), που έχουν δυσανάλογα μεγάλη για την ηλικία τους αποκοτιά και αναίδεια. Πιθανόν ακόμη και εκείνους που μιμούνται το κακό παράδειγμά τους από απερισκεψία ή από κακώς νούμενη βιασύνη. Αλλά δεν είναι καθόλου γενικός κανόνας αυτή η αρρυθμία. Εγώ συναντώ συχνά ώριμους ανθρώπους, φρόνιμους, "νοικοκυραίους", που επιτιμούν τους αυθαίρετους οδηγούς και προσπαθούν να τους επαναφέρουν στην τάξη. Δεν παρατηρείται, λέγετε, αυτή η αταξία σε άλλες χώρες, πιο προχωρημένες, στον εξωτερικό πολιτισμό, από τη δική μας. Δε θα διαφωνήσω μαζί σας. Σκεφθείτε, όμως, ότι εκεί το αυτοκίνητο έχει σχετικά με μας πολύ μεγαλύτερη ηλικία (ο χρόνος κατευνάζει τα νεύρα). Και ότι η ταχύτητα είναι κακός σύμβουλος, παρασύρει ακούσια σχεδόν σε θλιβερές υπερβολές. Στο τέλος το λάθος είναι στις εταιρείες κατασκευής αυτοκινήτου, που για λόγους ανταγωνισμού ρίχνουν στην αγορά ολοένα πιο γρήγορα και φυσικά πιο επικίνδυνα αυτοκίνητα. Εδώ ίσως είναι ανάγκη να ψέξουμε ακόμα και το Κράτος, που έπρεπε να αφαιρεί αμέσως την άδεια από τους κακούς και υπότροπους οδηγούς για παραδειγματισμό. Οπωσδήποτε η πείρα μου στο κεφάλαιο τούτο είναι διαφορετική από τη δική σας. Έχω ζήσει σε ξένα μέρη· πουθενά δεν είδα την προθυμία των οδηγών να επιβιβάζουν στο όχημά τους καταπονημένους πεζούς ή να οδηγούν τα θύματα των τροχών στα νοσοκομεία, όπως στην Ελλάδα. Έως την ώρα τουλάχιστο που ο ξένος τουρισμός έδειξε

στους πατριώτες μου οδηγούς τους κινδύνους τούτης της καλοπροαίρετης συμπεριφοράς. Ίσως πρέπει να είμαστε περισσότερο επιφυλακτικοί στις συγκρίσεις μας, γιατί τους άλλους τους βλέπουμε «απ' έξω», ενώ τους δικούς μας τους γνωρίζουμε «από μέσα».

Ε. Π. Παπανούτσος, "Τα μέτρα της εποχής μας"
εκδ. Φιλιππότης

Η θέση του πρώτου συνομιλητή είναι ότι οι Νεοέλληνες δεν έχουν κοινωνική αγωγή και ότι αυτό το συμπεραίνει από τους τρόπους τους. Στη συνέχεια βασίζεται στην παραδοχή ότι ο χαρακτήρας ενός λαού φαίνεται από τον τρόπο που οδηγεί το αυτοκίνητο. Αναφέρεται σε διάφορα παραδείγματα που δείχνουν ότι οι Έλληνες οδηγούν άτακτα, ασυνάρτητα, εγωιστικά και υπερφίαλα. Με τον τρόπο αυτό οδηγείται επαγωγικά, μέσα από τα παραδείγματα, στο γενικευτικό συμπέρασμα ότι όλοι οι Έλληνες, ανεξαρτήτως μόρφωσης, κοινωνικής προέλευσης, ηλικίας και φύλου είναι κακοί οδηγοί.

Διαβάστε προσεκτικά την απάντηση του δεύτερου συνομιλητή και απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις:

α) Με ποια αντεπιχειρήματα αντικρούει ο δεύτερος συνομιλητής την παραπάνω γενίκευση;
β) Με ποια επιπλέον επιχειρήματα υποστηρίζει τους Έλληνες;
γ) Σε ποια συμπεράσματα καταλήγει από τη σύγκριση της συμπεριφοράς των Ελλήνων με τους άλλους λαούς;
δ) Ποιος από τους δύο συνομιλητές σάς φαίνεται πιο πειστικός και γιατί;

Επιχειρήστε να συνεχίσετε τον παραπάνω διάλογο με ανάλογο τρόπο. Να επισημάνετε μια άλλη διάσταση της συμπεριφοράς του Έλληνα, που θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα αντιπαράθεσης, και εκθέστε με τη μορφή διαλόγου τις αντιτιθέμενες απόψεις δύο υποθετικών συνομιλητών.

Το έτος 1998 συμπληρώθηκαν 50 χρόνια από την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου. Με αφορμή την επέτειο ήρθε στο φως ο προβληματισμός των διανοητών του καιρού μας για τα ανθρώπινα δικαιώματα σήμερα. Όπως είναι φυσικό σε τέτοιες περιπτώσεις, οι απόψεις που διατυπώνονται είναι ορισμένες φορές αντικρουόμενες. Είναι πιθανόν πάντως ο διάλογος που αναπτύσσεται να φωτίσει κάποιες σκοτεινές πλευρές της έννοιας "ανθρώπινα δικαιώματα" και να οδηγήσει σε ουσιαστικότερη ερμηνεία της έννοιας αυτής.

Στα κείμενα που ακολουθούν (Δ, Ε, ΣΤ) οι συγγραφείς καταθέτουν τις απόψεις τους για τα ανθρώπινα δικαιώματα από τη δική τους οπτική γωνία ο καθένας.
Διαβάστε πρώτα τα αποσπάσματα (Δ) και (Ε) από τα άρθρα των Π. Κονδύλη και Π. Σούρλα.

(Δ)

Εννοιολογική σύγχυση και πολιτική εκμετάλλευση

Π. Κονδύλης

Δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα. Για να το πούμε ακριβέστερα: εν έτει 1998 δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα και κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει αν θα υπάρξουν στο μέλλον. Η διαπίστωση αυτή είναι αναπόδραστη, αν επιθυμούμε να ορίσουμε την έννοια του "δικαιώματος" και του "ανθρώπινου δικαιώματος" αυστηρά και αδιαφορώντας απέναντι σε πολιτικές – ιδεολογικές σκοπιμότητες. "Δικαίωμα" δεν είναι κάτι που απλώς διάγει βίο φαντάσματος μέσα στα κεφάλια των φιλοσόφων ή που ευδοκιμεί στα χείλη των προπαγανδιστών. Στην ουσία του δικαιώματος ανήκει εξ ορισμού η δυνατότητα να απαιτείται και να επιβάλλεται. Και ως "ανθρώπινο δικαίωμα" επιτρέπεται να θεωρείται μονάχα ένα δικαίωμα το οποίο απολαμβάνουν όλοι οι άνθρωποι μόνο και μόνο επειδή είναι άνθρωποι, δηλαδή χωρίς τη διαμεσολάβηση εξουσιαστικών αρχών και συλλογικών υποκειμένων (π.χ. εθνών και κρατών) που, από εννοιολογική και φυσική άποψη, είναι στενότερα από την ανθρωπότητα ως σύνολο.

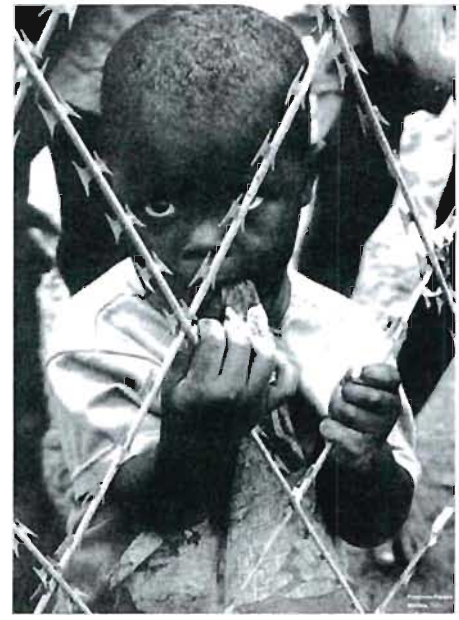

Επιπλέον, ένα γνήσιο ανθρώπινο δικαίωμα θα πρέπει να ισχύει και να απολαμβάνεται παντού όπου υπάρχουν άνθρωποι, δηλαδή παντού όπου επιθυμεί να εγκατασταθεί καθένας. Ώστε σε τελευταία ανάλυση δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα δίχως απεριόριστη ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης και δίχως αυτόματη νομική εξίσωση όλων των ατόμων με όλα τα άτομα χάρη στην οικουμενική ισχύ μιας ενιαίας νομοθεσίας. Όσο ο Αλβανός, π.χ., δεν έχει στην Ιταλία τα ίδια δικαιώματα

με τον Ιταλό, μπορούμε stricto sensu να μιλάμε για πολιτικά και αστικά, όχι για ανθρώπινα δικαιώματα.

Βεβαίως, τα κράτη μπορούν να βαφτίζουν ορισμένα τουλάχιστον από τα δικαιώματα, τα οποία δίνουν στους πολίτες τους, "ανθρώπινα δικαιώματα", όμως η έκφραση αυτή θα είχε νόημα μόνον εάν το κράτος επεφύλασσε αποκλειστικά στους δικούς του υπηκόους τον χαρακτηρισμό "άνθρωπος", όπως κάνουν μερικές πρωτόγονες φυλές. Γιατί σε ενάντια περίπτωση κανένα κράτος δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι δικαιώματα τα οποία θεωρούνται κατ' εξοχήν ανθρώπινα δικαιώματα, όπως π.χ. το δικαίωμα της σωματικής ακεραιότητας ή της ελευθερίας του λόγου, είναι δυνατό να τα απολαύσουν άτομα που βρίσκονται έξω από τα σύνορά του. Και αντίστροφα: κανένα κράτος δεν μπορεί, χωρίς να αυτοδιαλυθεί, να αναγνωρίσει σε όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως ορισμένα δικαιώματα που θεωρούνται πολιτικά ή αστικά δικαιώματα, π.χ. το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι ή το δικαίωμα της ελεύθερης εγκατάστασης.

Η κατάσταση στον σημερινό κόσμο είναι σαφής: δεν επιτρέπεται σε όλους τους ανθρώπους, υπό μόνη την ιδιότητά τους ως ανθρώπων, να κατέχουν όλα τα δικαιώματα (είτε αυτά λέγονται πολιτικά και αστικά είτε λέγονται ανθρώπινα) ανεξάρτητα από το πού γεννιούνται ή το πού βρίσκονται. Ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία θα άξιζαν πράγματι αυτό το όνομα, θα μπορούσε να παραχωρήσει μονάχα ένα παγκόσμιο κράτος, προς το οποίο όλα τα άτομα θα βρίσκονταν σε ίση και άμεση σχέση, δηλαδή θα αποκτούσαν άμεσα όλα τους τα δικαιώματα απ' αυτό ως τον εκπρόσωπο ολόκληρης της ανθρωπότητας. Μόνο όποιος εκπροσωπεί ολόκληρη την ανθρωπότητα μπορεί και να θεωρήσει τον κάθε άνθρωπο υπό μόνη την ιδιότητά του ως άνθρωπο, ανεξάρτητα από φυλετικά ή εθνικά κατηγορήματα, και να του παραχωρήσει ανθρώπινα δικαιώματα.[...]

(Από τον Τύπο)

(Ε)

Φιλοπαίγμονες ἐν οὐ παικτοῖς

Π. Σούρλας

Η εμπέδωση της ιδέας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ήτοι της παραδοχής ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν αξίωση προστασίας ορισμένων θεμελιωδών αγαθών συνεπεία της ανθρώπινης ιδιότητάς τους και μόνο, είναι μία από τις μεγαλύτερες ηθικές και πολιτικές κατακτήσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι τρεις αυτές λέξεις, "δικαιώματα του ανθρώπου" συνοψίζουν μακραίωνους αγώνες, συνοδευόμενους από την θυσία χιλιάδων ανθρώπων που αφιέρωσαν την ζωή τους παλεύοντας για να καταργηθεί η δουλεία, για να πάψουν τα βασανιστήρια, για να σταματήσουν οι αυθαίρετες συλλήψεις, κρατήσεις και εκτελέσεις ανθρώπων, για να αρθούν οι περιορισμοί στην ελευθερία της συνείδησης και του λόγου, για να τεθεί τέρμα στις γενοκτονίες και στα εγκλήματα πολέμου, για να προστατευθούν τα μικρά παιδιά και οι μητέρες τους από κάθε είδους βία, για να καταπολεμηθούν η φτώ-

χεια, ο πόνος, η αρρώστια και οι κάθε είδους ταπεινώσεις οπουδήποτε της γης. Οι αγώνες αυτοί δεν έμειναν χωρίς αντίκρισμα. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αποτελούν σήμερα πυρήνα της πολιτικής μας ηθικής και βάση, πάνω στην οποία, παρ' όλες τις αδυναμίες τους, στηρίζονται η διεθνής έννομη τάξη και οι συνταγματικοί θεσμοί μας.

Θα νόμιζε λοιπόν κανείς ότι εναντίον της αξίας και της ισχύος των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν υπάρχουν έντονες αντιρρήσεις. Είναι ίσως εκπληκτικό, όμως συμβαίνει, τόσο στον πολιτικό όσο και στον ακαδημαϊκό χώρο, το αντίθετο.[...] Δεν είναι λοιπόν καθόλου περιττό να προσπαθήσουμε και να ελέγξουμε τα επιχειρήματα που προβάλλονται συνήθως εναντίον των δικαιωμάτων του ανθρώπου.[...]

Τα επιχειρήματα αυτά διακρίνονται κατ' αρχήν σε επιχειρήματα επιστημολογικής και επιχειρήματα ηθικοπολιτικής φύσεως. Επιστημολογικής φύσεως είναι όλα εκείνα τα επιχειρήματα που στοχεύουν να δείξουν ότι ο λόγος περί δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι κενός περιεχομένου, ότι δηλαδή στερείται νοήματος και δε δηλώνει τίποτε το υπαρκτό και υπστατό. Τα επιχειρήματα αυτά είναι δύο ειδών : αρνούνται είτε τη νομική δεσμευτικότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου είτε την ηθική τους σημασία. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν όλα εκείνα που προσπαθούν να μας πείσουν ότι ναι μεν είναι ενδεχομένως ηθικά σωστό να μην υπάρχει δουλεία, να μην γίνονται βασανιστήρια κ.ο.κ., ωστόσο οι σχετικές διακηρύξεις, παραμένοντας στο ηθικό επίπεδο, είναι απλά ευχολόγια, γιατί δεν υπάρχει δυνατότητα νομικού εξαναγκασμού στο πλαίσιο της παγκόσμιας κοινωνίας και έτσι η τήρησή τους εξαρτάται από την καλή θέληση των κρατών και ιδίως των ισχυρών, που ποσώς κόπτονται για τις συναφείς ηθικές επιταγές και απλώς τα επικαλούνται μόνο κάθε φορά που τους συμφέρει.

Στην δεύτερη περίπτωση ανήκουν όλα τα επιχειρήματα, σύμφωνα με τα οποία όχι μόνο τα δικαιώματα του ανθρώπου ως νομικά κατασκευάσματα, αλλά και οι υποκρυπτόμενες ηθικές αρχές είναι ανυπόστατες· είναι απλώς το αποτέλεσμα σύμβασης, ιστορικής τυχαιότητας ή και ιδεολογικής εξαπάτησης.

Θα υποστηρίξω ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου διαθέτουν καθολική αξία και δεσμευτικότητα, γιατί από πουθενά δεν έχει διατυπωθεί κάποιο πειστικό επιχείρημα που να θίγει τον κανονιστικό τους πυρήνα. Με άλλα λόγια, τα δικαιώματα του ανθρώπου θα πλήττονταν μόνο στην περίπτωση που κάποιος κατόρθωνε να μας πείσει όχι για όλα αυτά τα δευτερεύοντα και παρεπόμενα που επικαλούνται τα επιχειρήματα που προαναφέραμε, αλλά για την καρδιά του ζητήματος : για το ότι δεν διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι αξία, για το ότι η ανθρώπινη ζωή δεν είναι παντού άξια σεβασμού, για το ότι ο πόνος και η απόγνωση κάποιου

άλλου – του οποιουδήποτε άλλου – είναι πράγματα για τα οποία μπορούμε ενίοτε και να αδιαφορήσουμε. για το ότι τα βασανιστήρια ή ο εξανδραποδισμός ενός ανθρώπου – του οποιουδήποτε ανθρώπου – μπορούν κατά τις περιστάσεις να αποτελέσουν κάτι ανεκτό ή και αποδεκτό. Όσο λοιπόν κανείς δεν έχει κατορθώσει να μας πείσει με αυτόν τον τρόπο για την απαξία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όλα τα άλλα είναι είτε υπεκφυγές είτε ενσυνείδητη παραδοξολογία. Μια παραδοξολογία που κάνει την σύγχρονη ακαδημαϊκή μόδα να εμφανίζεται ως φιλοπαιγμοσύνη – άλλά ἐν οὐ παικτοῖς.[...]

(Από τον Τύπο)

- Με ποια επιχειρήματα ο Π. Κονδύλης, στηρίζει τη θέση "δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα";
- Ποιους τρόπους πειθούς χρησιμοποιεί ο Π. Σούρλας, στο απόσπασμα που διαβάσατε, για να πείσει τους αναγνώστες του;
- Ο Π. Κονδύλης σε άλλο σημείο του κειμένου του διευκρινίζει τη θέση "Δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα" με τον ακόλουθο τρόπο: "η πρόταση "δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα" είναι αυτονόητη αν δεν τη συγχέουμε με κανέναν τρόπο και σε κανένα επίπεδο με τις προτάσεις "δεν είναι ορθό να υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα (με την ηθική - κανονιστική έννοια)" και "δεν θα υπάρξουν ποτέ ανθρώπινα δικαιώματα". Λαμβάνοντας υπόψη τη διευκρίνιση αυτή, μπορείτε να πείτε πώς το ένα κείμενο διαλέγεται με το άλλο (κείμενα Σούρλα-Κονδύλη), πώς δηλαδή το ένα κείμενο απαντά στο άλλο; Είναι πράγματι οι απόψεις των συγγραφέων τόσο αντίθετες, όσο φαίνονται με την πρώτη ανάγνωση;

Ανθρώπινα Δικαιώματα

50 χρόνια
από την ψήφιση της
Οικουμενικής Διακήρυξης
για την προστασία τους

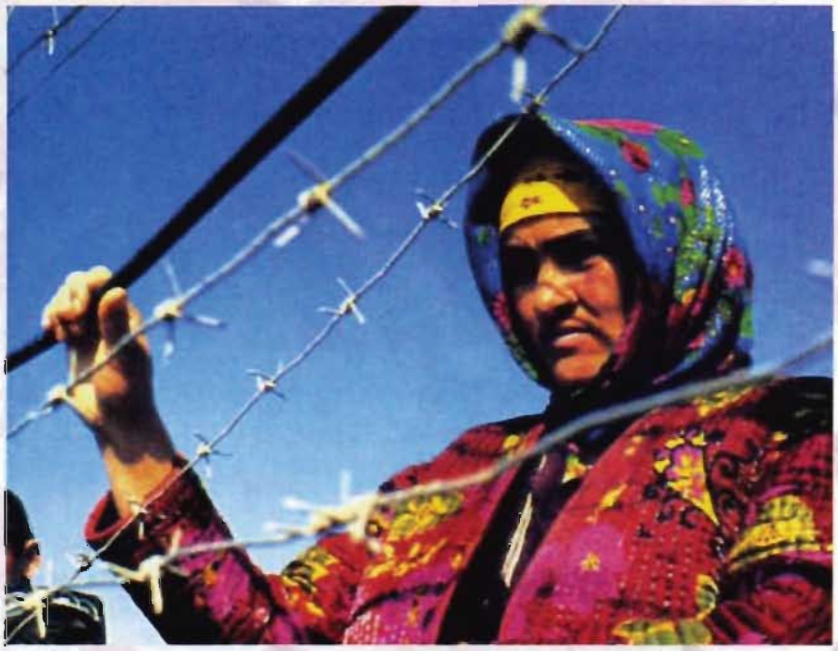

HUMAN RIGHTS
HAVE NO BORDERS

Προσέξτε στο κείμενο που ακολουθεί τη διάκριση που γίνεται από το συγγραφέα σε 1η, 2η και 3η γενιά δικαιωμάτων του ανθρώπου· εντοπίστε σε ποιους τομείς ανθρώπινων δικαιωμάτων αναφέρεται η κάθε "γενιά δικαιωμάτων".

(ΣΤ)

Η "Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη", προϊόν του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης (1789), έθεσε τα θεμέλια γι' αυτό που σήμερα ονομάζουμε ***1η γενιά δικαιωμάτων: τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.*** *Είναι τα δικαιώματα που έχουν στόχο την προστασία του ανθρώπου από το φόβο και αντικείμενο τον περιορισμό της εξουσίας των ισχυρών και του κράτους.*

Οι αγώνες των θυμάτων της εκμετάλλευσης στις βιομηχανικές κοινωνίες του 19ου αιώνα, με αποκορύφωμα τη Ρωσική Επανάσταση (1917), έθεσαν τα θεμέλια γι' αυτό που ονομάζουμε ***2η γενιά δικαιωμάτων: τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα.*** *Είναι τα δικαιώματα που έχουν στόχο την προστασία του ανθρώπου από τη στέρηση και αντικείμενο την επιβολή αντίστοιχων θετικών υποχρεώσεων των ισχυρών και του κράτους απέναντι στους πολίτες.*

Με νωπές τις μνήμες του Ολοκαυτώματος και των καταστροφών του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, η Γενική Συνέλευση του νεοσύστατου τότε Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ψήφισε πριν από πενήνα χρόνια, στις 10 Δεκεμβρίου 1948, την ***Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,*** *συνθέτοντας στα 30 άρθρα της τις δύο γενιές των δικαιωμάτων. Η πράξη αυτή αποτελεί τομή στην ιστορία της ανθρωπότητας, επειδή για πρώτη φορά:*

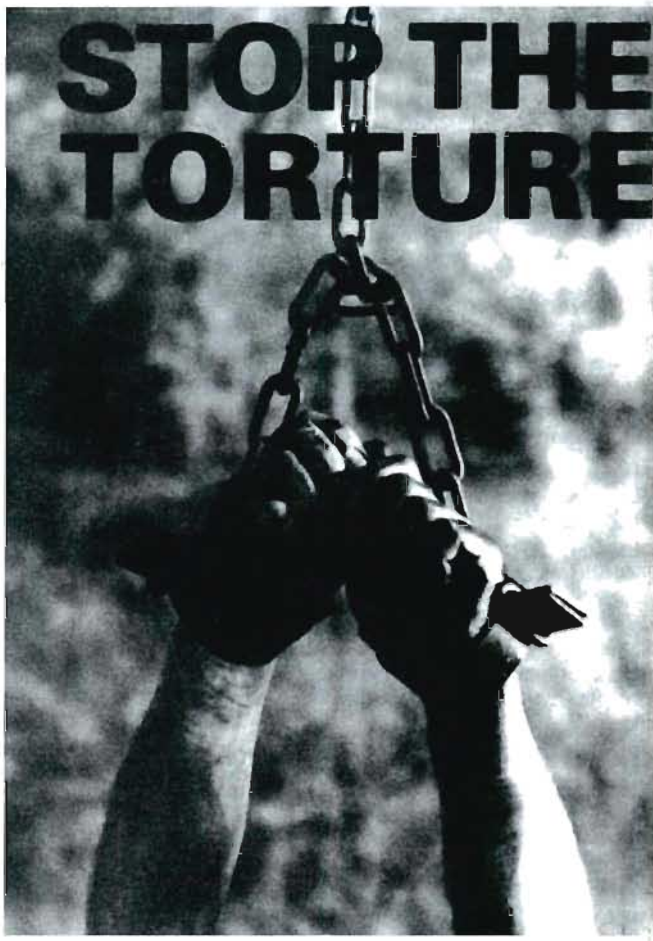

- *Τα ανθρώπινα δικαιώματα αναγορεύονται σε παγκόσμια αξία, αφού όλες οι χώρες - μέλη του ΟΗΕ έχουν προσυπογράψει την Οικουμενική Διακήρυξη.*
- *Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανατίθεται στη διεθνή κοινότητα, στην οποία λογοδοτούν τα επιμέρους κράτη, εκχωρώντας έτσι μέρος της κρατικής εξουσίας τους. Τα ανθρώπινα δικαιώματα παύουν να είναι "εσωτερική υπόθεση" της κάθε χώρας και της κάθε κυβέρνησης.*
- *Ο ΟΗΕ αναγορεύεται στο θεσμικό παγκόσμιο προστάτη των ανθρώπινων δικαιωμάτων..*
- *Η Οικουμενική Διακήρυξη γίνεται η μήτρα για την κυοφορία ενός διεθνούς νομοθετικού πλέγματος ανθρώπινων δικαιωμάτων, το οποίο ενσωματώνεται στη νομοθεσία κάθε χώρας που το επικυρώνει. Το πλέγμα αυτό, που συνεχώς επεκτείνεται και εξειδικεύεται, αποτελεί τα* ***θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.*** *Τα δικαιώματα αυτά αποτελούν τη βάση για περιφερειακές διεθνείς νομοθεσίες (ανάμεσά τους και η νομοθεσία ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, που ενδιαφέρει άμεσα τη χώρα μας), για εθνικά Συντάγματα και για τη δράση πολλών μη κυβερνητικών οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.*

Η ζωή, όμως, δεν σταμάτησε στην Οικουμενική Διακήρυξη. Ήδη ο ΟΗΕ υποχρεώθηκε να οργανώσει Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τη λεγόμενη ***3η γενιά δικαιωμάτων: τα δικαιώματα στο ανθρώπινο περιβάλλον.*** *Επίσης, η παγκοσμιοποίηση, η τεχνολογική εξέλιξη, η βιοϊατρική, οι νέοι θεσμοί δημιουργούν νέες πραγματικότητες και την ανάγκη για νέα δικαιώματα.*

Δ. Γουσέτης, από τον ημερήσιο Τύπο, 6/12/1988

▶ Εργαστείτε σε ομάδες, για να οργανώσετε μια συζήτηση "στρογγυλής τραπέζης" με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κάθε ομάδα, αφού μελετήσει προσεκτικά την Οικουμενική Διακήρυξη, θα συγκεντρώσει πληροφορίες, θα επεξεργαστεί και θα παρουσιάσει στη συζήτηση μια πτυχή του θέματος. Σας δίνονται παρακάτω ορισμένα ενδεικτικά υποθέματα, με τα οποία μπορείτε να ασχοληθείτε.

- Παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, π.χ. σε πολιτικούς πρόσφυγες, σε μετανάστες, σε παιδιά (π.χ. παράνομη παιδική εργασία, στρατολόγηση ανηλίκων κτλ.), σε γυναίκες (π.χ. εμφανείς παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών σε χώρες του Τρίτου Κόσμου, και συγκαλυμμένες παραβιάσεις σε χώρες της Δύσης).

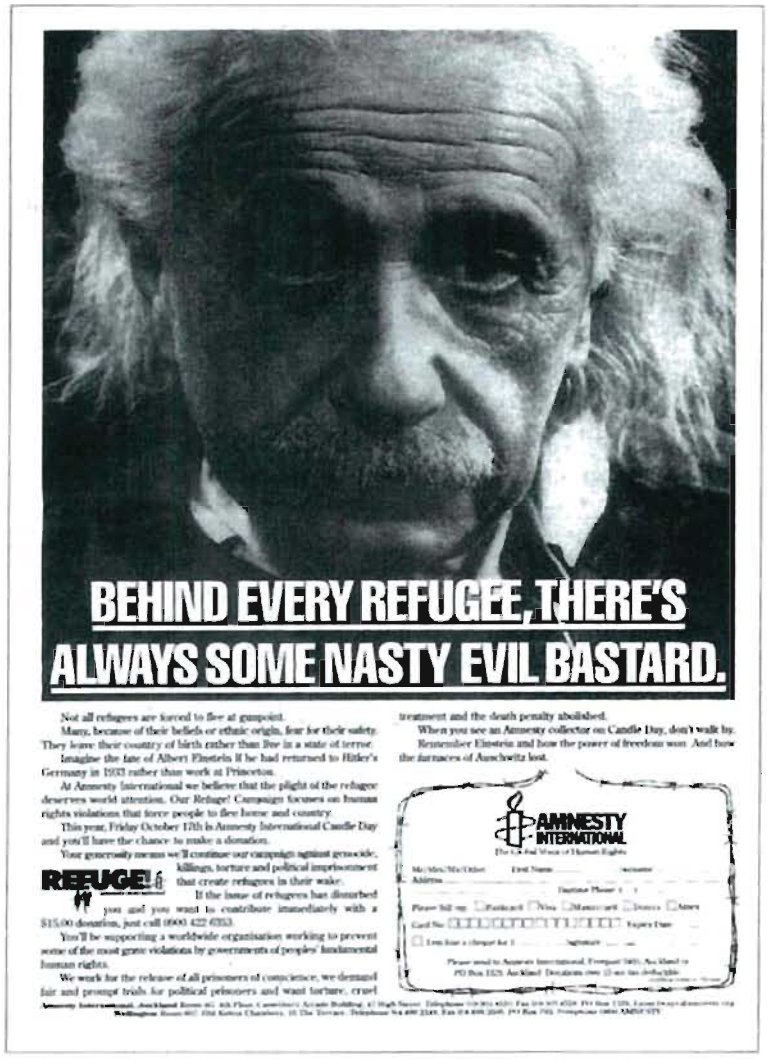

- Οικουμενική Διακήρυξη και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Υποστηρίζεται ότι η Οικουμενική Διακήρυξη είναι προϊόν της ευρωπαϊκής ιστορίας και έκφραση των δυτικών αξιών. Μήπως, λοιπόν, η Διακήρυξη εκφράζει μόνο τις δυτικές κοινωνίες και προωθεί τον πολιτισμικό επεκτατισμό της Δύσης στις αναπτυσσόμενες χώρες;

- Οι παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων, π.χ. της γυναίκας σε χώρες της Ανατολής ή του Τρίτου Κόσμου, είναι γεγονός. Ορισμένοι ωστόσο υποστηρίζουν ότι οι παραβιάσεις αυτές νομιμοποιούνται από την πολιτισμική παράδοση των χωρών αυτών και ότι η Οικουμενική Διακήρυξη συνιστά απειλή κατά της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας αυτών των λαών. Άλλοι, αντίθετα, υποστηρίζουν ότι η Οικουμενική Διακήρυξη διασφαλίζει την ποικιλία πολυπολιτισμικής έκφρασης στο πλαίσιο της ενιαίας πολυπολιτισμικής ανθρωπότητας. Να συζητηθούν οι παραπάνω αντιτιθέμενες απόψεις.

- Ο ΟΗΕ είναι ο μόνος παγκόσμιος θεσμικός προστάτης των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Πόσο καλά ανταποκρίνεται στο ρόλο αυτό; Ποια εμπόδια συναντάει στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

- Ο ρόλος των μη κυβερνητικών οργανώσεων για την προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, π.χ. της Διεθνούς Αμνηστίας, της οργάνωσης "Γιατροί χωρίς Σύνορα", της Green Peace κ.ά.

▶ Ένα από τα σημαντικότερα διεκδικούμενα δικαιώματα της τρίτης γενιάς δικαιωμάτων είναι το δικαίωμα για το περιβάλλον.

Συζητήστε τις παρακάτω απόψεις: Η πρώτη άποψη στηρίζεται σε μια ανθρωποκεντρική θεώρηση του περιβάλλοντος, ενώ η δεύτερη αναγνωρίζει, πέρα από το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, αντίστοιχα δικαιώματα και στις άλλες μορφές ζωής ή στα "φυσικά αντικείμενα" του πλανήτη μας.

- Σύμφωνα με τη Διακήρυξη του Ρίο (1992), όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα σε μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση.
- «Μιλώ σοβαρά, όταν προτείνω να απονείμουμε δικαιώματα στα δάση, στους ωκεανούς, στα ποτάμια και στα άλλα "φυσικά αντικείμενα", στην πραγματικότητα στο φυσικό περιβάλλον ως σύνολο » (Christopher Stone).

Β. Επίκληση στο συναίσθημα (του δέκτη)

■ Είδαμε ότι μερικές φορές η πειθώ έχει στόχο να προκαλέσει μια απόφαση/ενέργεια. Στην περίπτωση αυτή συχνά δεν αρκεί η επίκληση στη λογική του δέκτη, με την αποδεικτική ισχύ της επιχειρηματολογίας, αλλά χρειάζεται επιπλέον να προκληθούν στο δέκτη εκείνα τα συναισθήματα που θα τον παρακινήσουν στην προσδοκώμενη απόφαση. Ο Αριστοτέλης στη "Ρητορική" του συζητάει διεξοδικά το θέμα και διδάσκει το ρήτορα πώς να διεγείρει ορισμένα συναισθήματα ("πάθη"), όπως οργή, πραότητα, αγάπη, μίσος, φόβο, εμπιστοσύνη, οίκτο, αγανάκτηση, φθόνο, ντροπή, περιφρόνηση κτλ. Ορίζει επίσης τρεις παραμέτρους, τις οποίες πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο ρήτορας σχετικά με το συναίσθημα: σε ποια διάθεση πρέπει να βρίσκεται το ακροατήριο, για να κυριευθεί από το συγκεκριμένο συναίσθημα, προς ποιους το απευθύνει και ποια αίτια το προκαλούν.

Συνηθισμένα μέσα για την πρόκληση των παραπάνω συναισθημάτων με στόχο την πειθώ είναι η περιγραφή και η αφήγηση. Για παράδειγμα, ένας βουλευτής που εισηγείται αύξηση των πολεμικών δαπανών, στην προσπάθειά του να πείσει, διεγείρει το φόβο του ακροατηρίου για την ασφάλεια της χώρας περιγράφοντας παραστατικά τον εκσυγχρονισμένο πολεμικό εξοπλισμό του γειτονικού εχθρικού κράτους, σε αντίθεση με τον απαρχαιωμένο της δικής τους χώρας. Αντίστοιχα ένας δικηγόρος περιλαμβάνει στην υπεράσπισή του αφήγηση των δραματικών γεγονότων που οδήγησαν τον ανήλικο κατηγορούμενο στην κλοπή, με στόχο να προκαλέσει τον οίκτο των δικαστών και το μετριασμό της ποινής του κατηγορουμένου.

Μερικές φορές γίνεται κατάχρηση της παραπάνω τακτικής ("επίκλησης στο συναίσθημα") από αδίστακτους ρήτορες, που εκμεταλλεύονται τα συναισθήματα, τις προκαταλήψεις, τα όνειρα, τις προσδοκίες του κοινού ανθρώπου, για να πετύχουν το σκοπό τους. Παράδειγμα η κινδυνολογία ότι δήθεν επίκειται πόλεμος, πείνα, εξάρθρωση της οικονομίας, διάλυση της χώρας, καταστροφή του κόσμου κτλ.

▶ Να αναφέρετε κι εσείς συγκεκριμένα παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, στα οποία ο πομπός προσπαθεί να προκαλέσει κάποια συναισθήματα στο δέκτη, ώστε να πετύχει το σκοπό του.

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από δικανικό λόγο. Ποια συναισθήματα των δεκτών προσπαθεί να προκαλέσει ο ομιλητής και για ποιους λόγους;

Κύριοι ένορκοι. Γνωρίζω και συμμερίζομαι την αγωνίαν σας. Συμμερίζομαι την δοκιμασίαν της ψυχής σας. Κινείσθε μέσα εις μίαν ατμόσφαιραν προκαταλήψεων και παθών. Διά να τηρήσετε τον όρκον σας, πρέπει να παλαίσετε με τον εαυτό σας. Αλλά υπάρχει μία νίκη, η οποία είναι μεγαλύτερα από κάθε άλλην. Είναι η νίκη εναντίον των παθών και των αδυναμιών μας, η νίκη του εαυτού μας. Και είναι η Νίκη, την οποίαν οφείλετε σήμερον να νικήσετε.

Επειδή η δίκη, η οποία διεξάγεται, δεν είναι μόνον δίκη των κατηγορουμένων. Είναι δίκη Δικαιοσύνης. Είναι δίκη της Ελλάδος![...]

Την στιγμήν, κατά την οποίαν, εις την αίθουσαν της διασκέψεως, θα δίδετε την ψήφον σας διά την τύχην των κατηγορουμένων, την στιγμήν εκείνην την ιεράν, ενθυμηθείτε: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΑΣ ΚΡΙΝΕΙ!

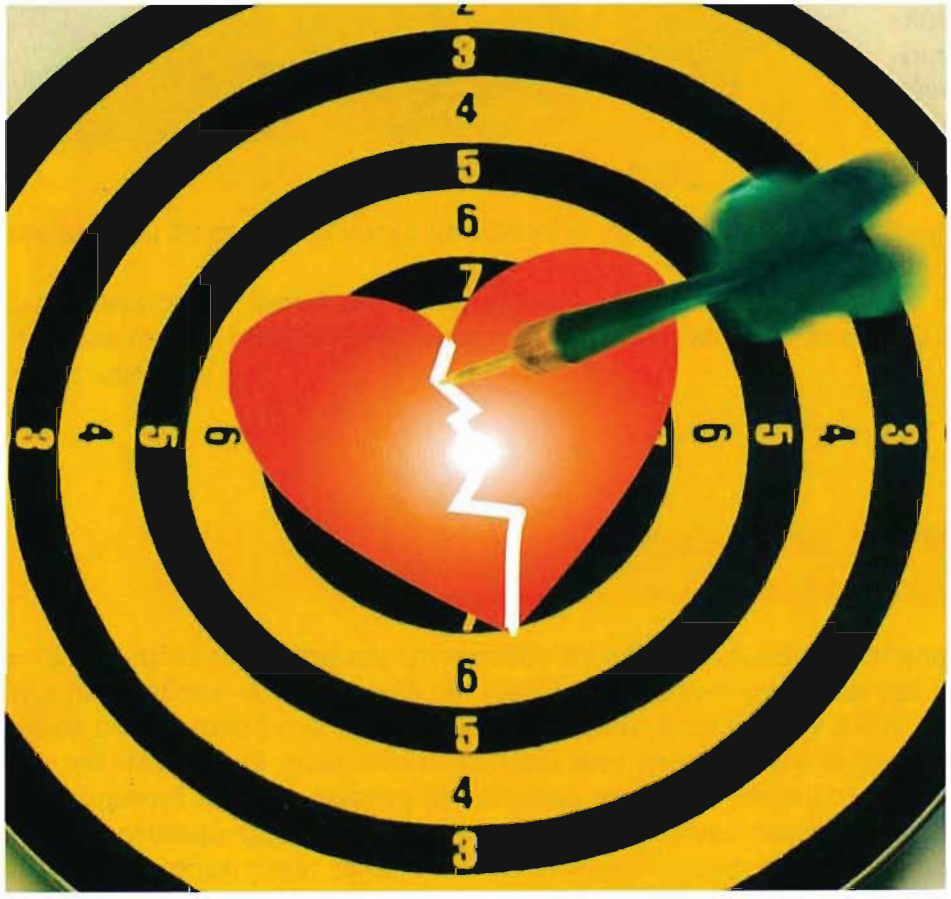

Λαμία, 22 Ιουνίου 1922, Αγόρευση του Γ. Παπανδρέου στη "Δίκη της Λαμίας"*
(Γ. Παπανδρέου," Κείμενα", τ. 1ος, σελ. 142-157)

*Σχετικά με τη "Δίκη της Λαμίας" βλ. "Η πειθώ στο δικανικό λόγο", όπου δίνεται και το πλήρες κείμενο του λόγου.

■ Ισχυρά μέσα, κατάλληλα σε ορισμένες περιστάσεις για τη συγκινησιακή διέγερση του ακροατηρίου, είναι το χιούμορ και η ειρωνεία που στρέφονται εναντίον των θέσεων/επιχειρημάτων του αντιπάλου. Είναι ιδιαίτερα ισχυρά μέσα γιατί, καθώς ο δέκτης συμμερίζεται πρόθυμα το χιούμορ ή την ειρωνεία του πομπού, αποκτά ευνοϊκή διάθεση απέναντί του.
Δείτε για παράδειγμα, το κείμενο του Ε. Π. Παπανούτσου "Η τέχνη του επιχειρήματος" (Κ.Ν.Λ. Γ΄Λυκείου, σ. 193-97, 9 έκδ. 1999). Ωστόσο, κατάχρηση των μέσων αυτών μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις για τον ίδιο τον πομπό. Σε ποιες περιπτώσεις και για ποιους λόγους νομίζετε ότι μπορεί να συμβεί αυτό;

Γ. Επίκληση στο "ήθος" (του πομπού)

■ Για να είναι αποτελεσματική η πειθώ, είναι απαραίτητο να κερδίσει ο πομπός με το λόγο του την εμπιστοσύνη του δέκτη. Εννοείται ότι η εντύπωση για την αξιοπιστία του πομπού πρέπει να απορρέει από τον ίδιο το λόγο και όχι από την εικόνα που τυχόν έχει σχηματίσει προηγουμένως ο δέκτης γι' αυτόν.

▶ Ποιες ιδιότητες θα πρέπει να έχει ένας ομιλητής, για να φανεί αξιόπιστος σε σας προσωπικά; Να αναφερθείτε σε συγκεκριμένα παραδείγματα λόγου (προφορικού ή γραπτού), με τα οποία κέρδισε την εμπιστοσύνη σας ο ομιλητής/συγγραφέας.

▶ Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα πολιτικού λόγου και σχολιάστε το ήθος του ομιλητή.

Το επ' εμοί συναισθάνομαι, εξ άλλου, βαθέως τας βαρυτάτας ευθύνας, αίτινες επίκεινται επί των ώμων των πολιτικών ανδρών της χώρας.

Δεν έρχομαι ενταύθα ως αρχηγός νέου και εσχηματισμένου κόμματος. Έρχομαι απλώς σημαιοφόρος νέων πολιτικών ιδεών και υπό την σημαίαν ταύτην καλώ πάντας εκείνους, οίτινες συμμερίζονται τας ιδέας ταύτας, εμπνέονται από τον ιερόν πόθον ν' αφιερώσωσι πάσας τας δυνάμεις της ψυχής και του σώματος, να συντελέσωσιν εις την επιτυχίαν των ιδεών τούτων.

*Η ιθύνουσα την πολιτείαν μου κεντρική αρχή είναι ότι ο πολιτικός ανήρ οφείλει να έχη γνώμονα πάσης αυτού πράξεως το κοινόν συμφέρον και εις το συμφέρον τούτο να υποτάσση άνευ ενδοιασμού το τε συμφέρον του κόματος, εις ο ανήκει, και το των μελών του κόμματος τούτου. Ότι οφείλει να έχη πάντοτε το θάρρος των γνωμών αυτού, μηδέποτε θυσιάζων ταύτας διά να γίνεται αρεστός προς τα άνω ή προς τα κάτω. Ότι προς την εξουσίαν πρέπει να αποβλέπη όχι ως σκοπόν, αλλ' ως μέσον προς επιτυχίαν άλλου υψηλοτέρου σκοπού, μηδέποτε σπεύδων προς ανάληψιν της Αρχής, αν πρόκειται τούτο να γίνη επί θυσία μικρά ή μεγάλη των αρχών αυτού, μηδέποτε διστάζων να απορρίπτη αυτήν, αν η διατήρησις αυτής έπρεπε να εξαγορασθή διά θυσίας του προγράμματος προς εφαρμογήν του οποίου εκλήθη υπό του Λαού.**

" Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου, 1909- 1935", τ. Α΄, Αθήνα, 1981

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου, εκτός από την υπογεγραμμένη και το τονικό σύστημα

Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου

■ Ορισμένες φορές αυτός που επιχειρηματολογεί, αντί να ανασκευάσει τα επιχειρήματα του αντιπάλου, κάνει μια προσωπική επίθεση εναντίον του, δηλαδή ασκεί κριτική στο χαρακτήρα του και στην ιδιωτική του ζωή· π.χ.: "Ο διευθυντής της εταιρείας Χ, που ανταγωνίζεται τα προϊόντα μας, δεν είναι καθόλου αξιόπιστο πρόσωπο. Σας πληροφορώ ότι η οικογενειακή του ζωή υπήρξε σκανδαλώδης. Εγώ τουλάχιστον ποτέ δε θα αγόραζα έναν προϊόν δικής τους εταιρείας".

▶ Για ποιους λόγους καταφεύγει αυτός που επιχειρηματολογεί στην προσωπική επίθεση; Επιδοκιμάζετε την τακτική αυτή; Πιστεύετε ότι συσχετίζεται η τακτική αυτή με τη λασπολογία; Νομίζετε ότι είναι θεμιτό σε ορισμένες περιπτώσεις να ασκείται κριτική στο χαρακτήρα και στην ιδιωτική ζωή του αντιπάλου;

▶ Στο παρακάτω απόσπασμα πολιτικού λόγου ο ομιλητής (Ελευθέριος Βενιζέλος) αναφέρεται στην πολιτική κατάσταση (ήθος των αντιπάλων), η οποία οδήγησε στην εξέγερση του 1909.

Συμπολίται,

Γνωρίζετε ποία υπήρξαν τα αίτια, τα οποία προεκάλεσαν την εξέγερσιν του Αυγούστου παρελθόντος έτους, επομένως δεν έχω ανάγκην να υπομνήσω αυτά εις υμάς διά μακρών [...]

Κυβέρνησις καταναλίσκουσα το πλείστον της δραστηριότητός της ουχί εις προαγωγήν των δημοσίων συμφερόντων, αλλ' εις την ικανοποίησιν, ως επί τα πολλά αθεμίτων αξιώσεων, δι' ων διενεργείται η συναλλαγή μεταξύ εκλογέως και βουλευτού αφ' ενός, μεταξύ βουλευτού και Κυβερνήσεως αφ' ετέρου, ήτις Κυβέρνησις διά τούτο, πλην του προέδρου αυτής, απετελείτο, ως επί τα πολλά, ουχί εκ των ικανωτάτων προς εξυπηρέτησιν του δημοσίου συμφέροντος, αλλ' εκ των επιτηδειοτάτων, όπως εξυπηρετήσωσι τας ανάγκας της συναλλαγής. Αντιπολίτευσις εις ουδέν συνήθως άλλο αποβλέπουσα ή την κάλυψιν της Αρχής, χάριν της οποίας εθυσιάζετο πολλάκις πάσα άλλη αρχή και κάθε άλλο συμφέρον του Κράτους. Νόμος αποβάς ιστός αράχνης, δυνάμενος μεν να συλλαμβάνη τους ασθενεστέρους, αλλά κατασχιζόμενος θρασέως από πάντα ισχυρόν. [...]

"Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου, 1909-1935",
τ. Α΄, Αθήνα, 1981, σ. 174

• Το πλήρες κείμενο δίνεται στην "Πειθώ στον πολιτικό λόγο"

Επίκληση στην αυθεντία

■ Πολλές φορές ο πομπός, για να ενισχύσει την αξιοπιστία ενός επιχειρήματος, επικαλείται κάποια αυθεντία, η οποία συμμερίζεται τη συγκεκριμένη θέση, και συχνά παραθέτει ανάλογα αποσπάσματα. Ειδικά στον επιστημονικό λόγο η παράθεση τέτοιων αποσπασμάτων είναι αναμενόμενη και ως ένα βαθμό θεμιτή· με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας δείχνει ότι κατέχει τη σχετική βιβλιογραφία και ότι βασίζεται σε αξιόπιστες πηγές. Μερικές φορές, όμως, γίνεται κατάχρηση της επίκλησης στην αυθεντία, για να καλύψει ο πομπός την έλλειψη επιχειρημάτων. Υπάρχει μάλιστα η περίπτωση να επικαλείται δημοφιλή πρόσωπα, τα οποία είναι βέβαια αυθεντίες στον τομέα τους, αλλά δεν είναι ειδικοί στο θέμα που πραγματεύεται ο πομπός.

▶ Να σχολιάσετε το παρακάτω απόσπασμα.

Το αυταπόδεικτο της αλήθειας που πηγάζει από την αυθεντία έχει τεράστια δύναμη, που κάνει το μήνυμα άτρωτο. Η αμφισβήτησή του είναι εξαιρετικά δύσκολη, ακόμα κι όταν ο δέκτης έχει συνείδηση της παγίδας. [...]

Η αυταπόδεικτη αλήθεια του ιδεολογικού λόγου μπορεί να στηρίζεται στην πολύ ορθολογική αυθεντία, την επιστήμη ή μάλλον την Επιστήμη. Συχνά στηρίζεται σε ιστορικές επιστημονικές ή διανοητικές αυθεντίες από τον Αριστοτέλη έως το Μάρξ και όλους τους σύγχρονους μεγάλους σοφούς. Η καταφυγή στην αυθεντία, που απαλλάσσει το επιστημονικό κείμενο από την απαίτηση να είναι αναλυτικό και αποδεικτικό, κάνει το ρόλο του δέκτη αδύνατο. Αν τολμήσει να αμφιβάλει, βρίσκεται μπροστά στην ανυπέρβλητη δυσκολία να αμφισβητήσει μόνος εκφοβιστικές στο μέγεθός τους διάνοιες ή την ίδια την Επιστήμη.

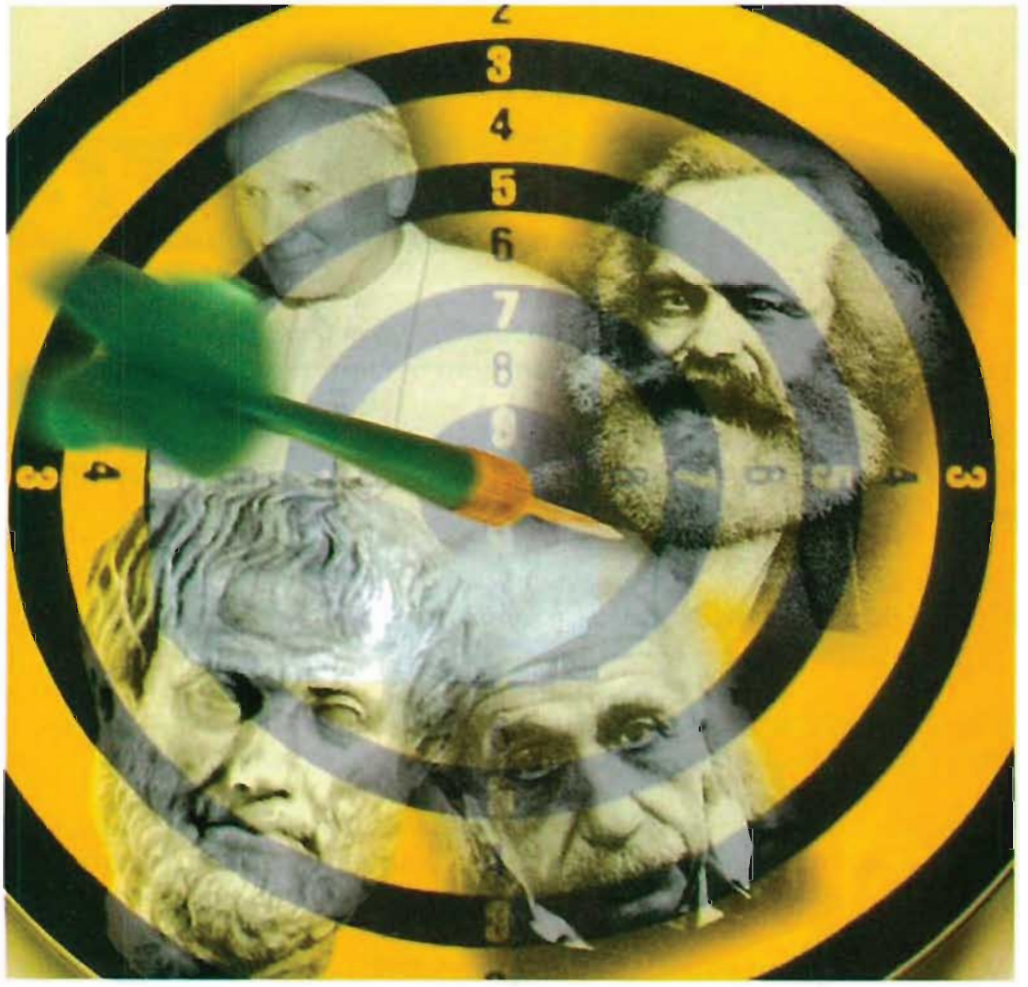

Α. Φραγκουδάκη, "Γλώσσα και Ιδεολογία", εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 178

Δείτε στο παρακάτω απόσπασμα δικανικού λόγου πώς ο ομιλητής (Γεώργιος Παπανδρέου) επικαλείται την αυθεντία, στην προσπάθειά του να πείσει ότι η ελευθερία της σκέψης πρέπει να είναι απεριόριστη.

Η ελευθερία της σκέψεως είναι φορεύς της Μεταρρυθμίσεως. Εξατμίζει τα πάθη, ωριμάζει τας συνειδήσεις, κατασκευάζει τα πνεύματα. Και τοιουτοτρόπως, οδηγεί ειρηνικώς προς το Μέλλον. Ενώ η κατάλυσις, καθώς και ο περιορισμός τη ς σκέψεως, ανοίγει την σκοτεινήν οδόν της βίας, της συνωμοσίας, της στάσεως. Και δι' αυτό όσοι καταδιώκουν την ελευθερίαν της σκέψεως, προφασιζόμενοι ότι υπηρετούν την τάξιν και την ειρήνην, ή πλανώνται ή ψεύδονται. Επειδή είναι εχθροί και της τάξεως και της ειρήνης. "Δεν στειρεύουν μόνον", όπως γράφει ο Λασσάλ, "την πηγήν αυτήν της τελειοποιήσεως, αλλά προσβάλλουν ακόμη και την δημοσίαν τάξιν, εξωθούν το Κράτος εις βιαίαν ανατροπήν και εις όλεθρον".

Αγόρευση του Γ. Παπανδρέου στη Δίκη της Λαμίας, ό. π., σ.153

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Να δώσετε τη σημασία των παρακάτω λέξεων προσέχοντας τη σύνθεσή τους. Στη συνέχεια χρησιμοποιώντας πέντε από τις λέξεις αυτές να σχηματίσετε προτάσεις.

Ορθολογισμός, ευθυκρισία, απόρροια, απότοκος, προσεταιρισμός, πειθαναγκασμός, στρεψοδικία, δειγματοληψία, εμπαιγμός, συμπαιγνία, ραδιούργος, ευλογοφανής, αυτόδηλος, χειραγωγώ, δημαγωγώ

Να βρείτε λέξεις και φράσεις με τις οποίες διατυπώνουμε τη βεβαιότητα ή την αβεβαιότητά μας για κάποιο θέμα, π.χ. *αναμφίβολα, με απόλυτη βεβαιότητα, ενδέχεται, υπάρχει αμυδρή πιθανότητα.*

Να συνδυάσετε τη λέξη ***επιχείρημα*** με κατάλληλα επίθετα, ουσιαστικά, ρήματα, π.χ. *ακαταμάχητο επιχείρημα, έλλειψη επιχειρημάτων, προβάλλω επιχειρήματα.*

Να βρείτε τα συνώνυμα των λέξεων ***απόδειξη, αποτέλεσμα, απάτη*** και να σχηματίσετε φράσεις αφού συνδυάσετε τις λέξεις με τα κατάλληλα ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα, π.χ. *Υπάρχουν αδιάσειστες αποδείξεις για τη συμμετοχή του σε αξιόποινες πράξεις.*

Οι παρακάτω λέξεις και φράσεις χαρακτηρίζουν ένα επίσημο ύφος λόγου. Προσπαθήστε να τις αποδώσετε με ύφος πιο ανεπίσημο και οικείο:

- *μεταστροφή της κοινής γνώμης, προσηλυτισμός, φενάκη, εξύφανση δόλου, παρεισφρηση λάθους, βολιδοσκόπηση, παραχάραξη της αλήθειας*
- *εγκεφαλικός άνθρωπος, αναιρέσιμο επιχείρημα, χειροπιαστή απόδειξη*
- *κατά μείζονα λόγο, κατά τις ενδείξεις*

- *εκλαμβάνω ως πιθανό, βαυκαλίζομαι, περιγράφω αδρομερώς, απορρέει το συμπέρασμα, εικάζω ότι..., εκλαϊκεύω, μηχανορραφώ, εμπλέκω σε πλεκτάνη, υπονομεύω, χρησιμοποιώ στρεψοδικίες.*

► Να βρείτε αντώνυμα των παρακάτω λέξεων ή φράσεων:
- συμβιβάζεται με τη λογική
- παραδέχομαι ως έγκυρο
- εκλαμβάνω ως πιθανό
- διατηρώ αμφιβολίες
- ίσως (μάλλον, πολύ πιθανό)
- ατράνταχτο επιχείρημα
- ορθός συλλογισμός
- επαρκής απόδειξη
- προβλεπόμενο συμπέρασμα

► Να δώσετε την κυριολεκτική σημασία των παρακάτω μεταφορικών λέξεων και φράσεων:
- ενεδρεύω
- αποκοιμίζω
- αφιονίζω
- πέφτω σε παγίδα/ενέδρα
- πέφτω θύμα απάτης/πλεκτάνης
- μαλλιάζει η γλώσσα μου
- χρησιμοποιεί αλχημείες για να πείσει

- με κάρφωσε πισώπλατα
- μου έριξε στάχτη στα μάτια
- η πράξη του έγινε δούρειος ίππος για τους άλλους
- το βασάνισα στο μυαλό μου
- είναι φαύλος κύκλος

- αποκρυστάλλωση γνώμης
- πλαστογράφηση της αλήθειας
- χαλκευμένες ειδήσεις
- ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα
- φωνή βοώντος εν τη ερήμω

► Να σχηματιστούν φράσεις με τις παρακάτω λέξεις και να επισημανθεί - αν υπάρχει - η εννοιολογική διαφορά των συνώνυμων λέξεων:
- *πειστικότητα, προσεταιρισμός, πειθαναγκασμός, προσηλυτισμός, προπαγάνδα, διαφώτιση, προσέλκυση, παραπλάνηση.*

► Να γράψετε ένα κείμενο 100 -150 λέξεων με το οποίο να επιχειρηματολογείτε πάνω σε συγκεκριμένο θέμα, π.χ. " Η κατάργηση της θανατικής ποινής". Να χρησιμοποιήσετε για το σκοπό αυτό και ορισμένες από τις παρακάτω λέξεις / φράσεις:

αποδεικτική πορεία, ντοκουμέντο, ενδεικτικό σημείο, τεκμηριωμένη απόδειξη, αποστομωτικό επιχείρημα (πειστικό , σοβαρό , ακαταμάχητο , ανεδαφικό , κακόπιστο , παραπλανητικό), απόλυτη ακρίβεια, καταφανές σφάλμα/λάθος, άστοχος συλλογισμός, επαγωγικός συλλογισμός, έλεγχος της αλήθειας, απλή εικασία, πόρισμα, συμπέρασμα, αβασάνιστο συμπέρασμα, άρση παρεξηγήσεων.
αναιρώ, καταρρίπτω, εξουδετερώνω, παρατάσσω επιχειρήματα, επιδέχεται επεξηγήσεις, προκύπτει/απορρέει το συμπέρασμα, σχηματίζω γνώμη / κρίση.

Να συμπληρώσετε τα κενά των παρακάτω φράσεων επιλέγοντας σε κάθε περίπτωση μια από τις ακόλουθες λέξεις (περισσεύουν δύο λέξεις):
παραχάραξη (διαστρέβλωση, παραποίηση), χειροπιαστές, επιχειρημάτων, δικολάβος, παραλογισμούς, στερεψόδικος, χονδροειδή λάθη, αποκαταστήσεις, παρέταξε (πρόβαλε, εξέθεσε, παρουσίασε), εξουδετέρωσαν (αναίρεσαν, ανασκεύασαν, ανέτρεψαν), πλεκτάνες, ραδιούργος, μεταστρέψουν, σοφιστείες, εικασίες, κλιμάκωση, διαφωτίζει, ορθολογισμό, χειραγώγηση, αναπόφευκτο (αναπότρεπτο), παρασύρει, ψυχρή

- Η..... της αλήθειας αποτελεί μόνιμη μέθοδο, για να παρουσιάζει τα πράγματα, έτσι ωστε τελικά κανείς να μην τον πιστεύει.
- Ο μάρτυρας .....μια αλυσίδα αλληλοσυγκρουόμενων ..... που οι συνήγοροι του αντιδίκου ..... πολύ εύκολα.
- Δε χρησιμοποιείς.....αποδείξεις. Έτσι η συλλογιστική σου πορεία δεν οδηγεί σε ακλόνητο συμπέρασμα.
- Είναι ..... και ..... Αντί να προβάλλει σοβαρά επιχειρήματα, μεταχειρίζεται συνεχώς .....
- Οι άστοχοι χειρισμοί τον οδήγησαν σε .... και μερικές φορές σε .....
- Μετά τον έλεγχο των στοιχείων και την εξακρίβωση του λάθους, οφείλεις να ..... την αλήθεια.
- Αυτά που ισχυρίζεται δεν αποτελούν αυταπόδεικτη αληθεια. Είναι απλές.....
- Είναι εγκεφαλικός τύπος και διακρίνεται για τον ..... του.
- Αντιμετωπίζει τα προβλήματά του με ..... λογική, χωρίς ιδιαίτερους συναισθηματισμούς.
- Η παιδεία δεν πρέπει να στηρίζεται στον πειθαναγκασμό και τη .....γιατί το ..... αποτέλεσμα μιας τέτοιας διαπαιδαγώγησης είναι η δημιουργία ανελεύθερων και άβουλων ατόμων.
- Τα δικτατορικά καθεστώτα χρησιμοποιούν ως ισχυρό μέσο πίεσης την προπαγάνδα, για να ..... την κοινή γνώμη.
- Είναι άνθρωπος ..... .που μηχανορραφεί ασύστολα και ..... σε ..... τα θύματά του.

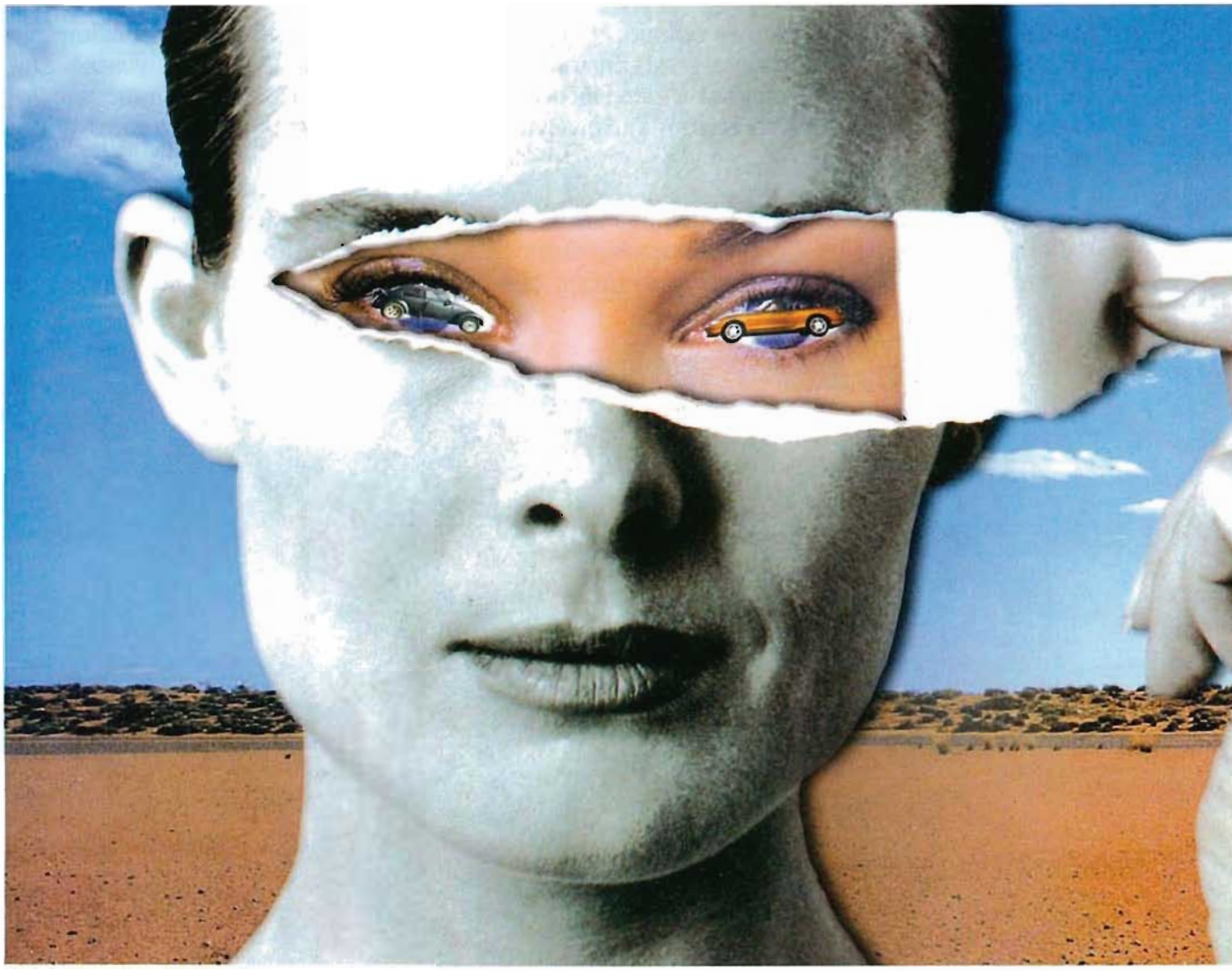

ΜΟΡΦΕΣ ΠΕΙΘΟΥΣ

Α. Η πειθώ στη

■ Διαφήμιση είναι η δημιουργία πρωτότυπου μηνύματος, το οποίο αναφέρεται σε κάποιο υλικό ή πνευματικό παράγωγο/προϊόν, και η προβολή του (μηνύματος) με τελικό σκοπό την παρακίνηση του αποδέκτη να "αγοράσει" το διαφημιζόμενο προϊόν.

► Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, η διαφήμιση συνιστά μια πράξη επικοινωνίας. Να προσδιορίσεις τα βασικά στοιχεία της επικοινωνίας αυτής (πομπό, δέκτη, μήνυμα, επικοινωνιακό μέσο/κανάλι, επικοινωνιακό κώδικα/γλώσσα, σκοπό). Ποιες προϋποθέσεις νομίζεις ότι απαιτούνται, για να είναι η επικοινωνία αυτή αποτελεσματική, για να πετύχει δηλαδή ο πομπός το σκοπό του;

► Παρατήρησε προσεκτικά το κείμενο μιας έντυπης διαφήμισης. Μίλησε για το περιεχόμενο και για τη μορφή του. Δίνει επαρκείς πληροφορίες σχετικά με το προϊόν, ώστε να πείσει τον καταναλωτή; Μπορείς να το εντάξεις σε κάποια από τις παρακάτω κατηγορίες με κριτήριο τη μορφή του μηνύματος;

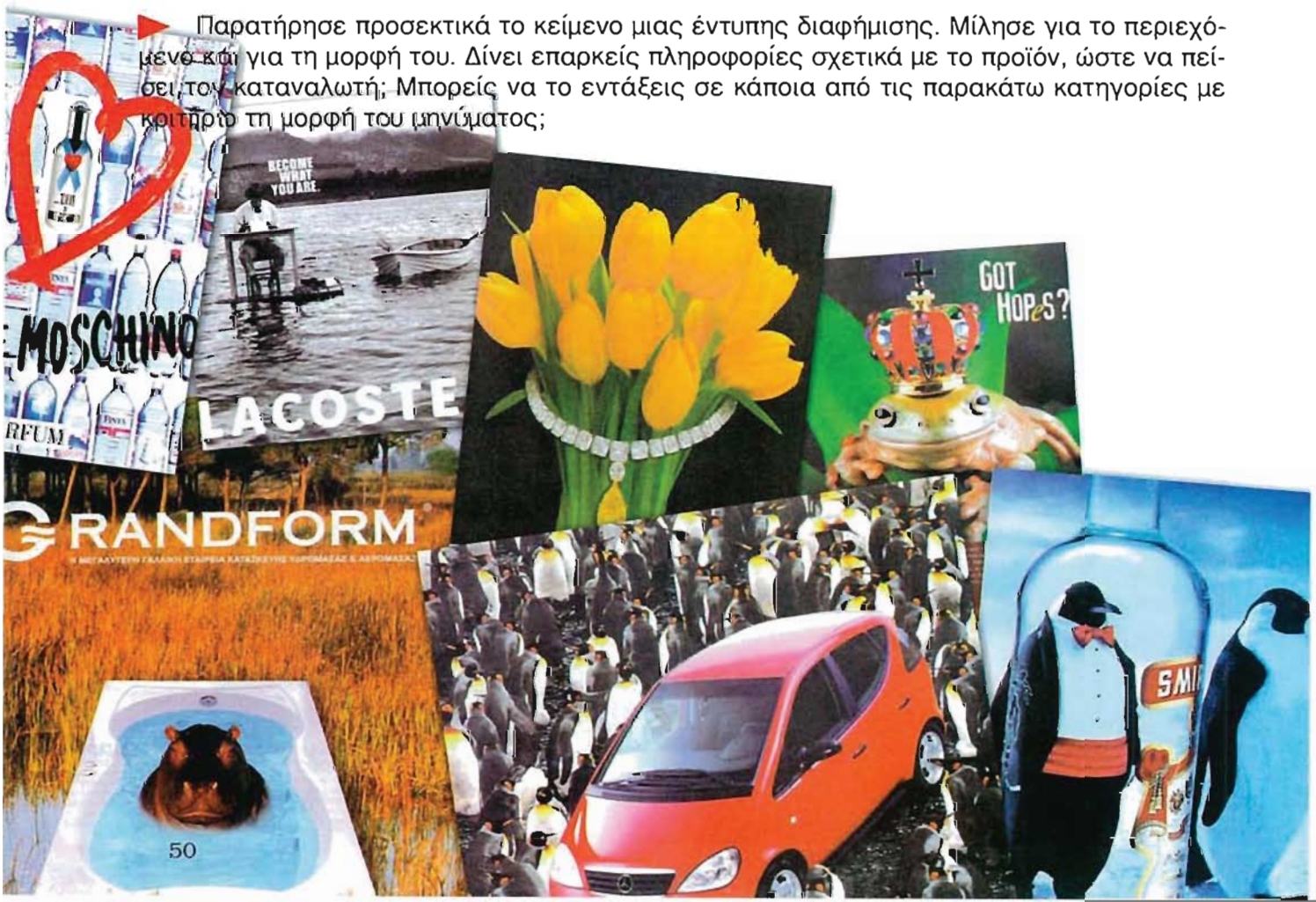

διαφήμιση

- Μήνυμα που αναπτύσσεται με άμεσο τρόπο (χωρίς προλόγους και περιττές εξηγήσεις),
- Αφηγηματικό μήνυμα (χρησιμοποιείται η αφήγηση μιας ιστορίας για την επίδ[illegible] του προϊόντος),
- Μήνυμα μονολόγου - διαλόγου (μονόλογος - διάλογος με τη μορφή μαρτυρίας κάποιου ειδικού ή ενός καταναλωτή),
- Μήνυμα που επεξηγεί την εικόνα,
- Μήνυμα που στηρίζεται σε τεχνάσματα/ευρήματα (ιδιαίτερη χρήση της γλώσσας με λογοπαίγνια, μεταφορές, παρομοιώσεις, σπάνιες και εξεζητημένες λέξεις/φράσεις, χρήση του χιούμορ της υπερβολής, της έκπληξης κτλ.),
- Μήνυμα που προσφέρει επιχειρήματα.

Ποιες είναι οι παρατηρήσεις σου σχετικά με τη γλώσσα, όπως παρουσιάζεται στα διάφορα μέρη του διαφημιστικού κειμένου (επικεφαλίδα, κυρίως κείμενο, σύνθημα (σλόγκαν); Μίλησε για το λεξιλόγιο, για τα μέρη του λόγου και τους γραμματικούς τύπους (ρηματικό χρόνο, πρόσωπο, αριθμό, έγκλιση) που επικρατούν για τη σύνταξη, το ρυθμό και την ηχητική της φράσης, για τα σχήματα λόγου που χρησιμοποιούνται. Προσπάθησε να εξηγήσεις τη

Μη με βλέπετε μικρό...
Ζω σαν 17άρης!

Γι' αυτό δε βιάζομαι καθόλου να μεγαλώσω.
Αφού όπι κάνει ένας 17άρης κάνω κι εγώ!
Δηλαδή:
Χτενίζω τα μαλλιά μου όπως μ' αρέσει.
Ακούω IRON MAIDEN κάθε βράδυ.
γιατί ο Αντώνης που μένει από κάτω μας τους βάζει τέρμα.
Και βέβαια... έχω κοπέλα!
Μια φοβερή κοκκινομάλλα που μένει μαζί μου όταν βγαίνουν
ο μπαμπάς με τη μαμά.
Το μόνο που μου λείπει απ' αυτά που κάνει ένας 17άρης,
είναι να... πάω πάνε με τις κοπέλες τους στα πάρκα, εκεί στο περίπτερο
και τρώνε όσα παγωτά — θέλουν!
Τελικά σκέφτομαι ότι και μόνο γι' αυτό ίσως αξίζει να μεγαλώσω!

Παγωτογνωσία

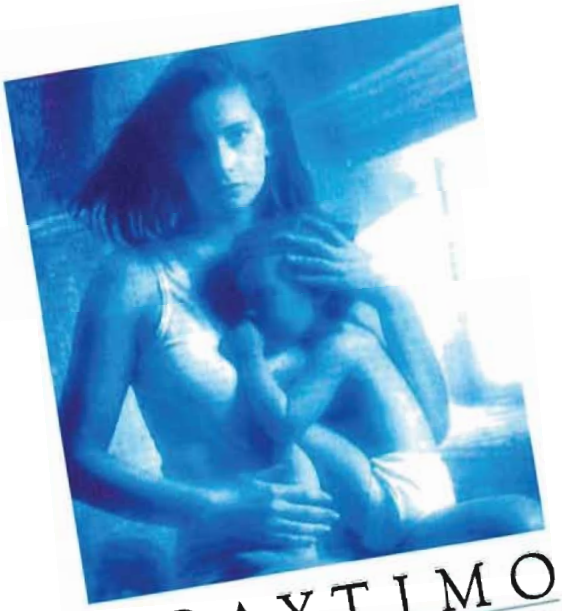

ΠΟΛΥΤΙΜΟ
ΟΠΩΣ ΚΑΘΕ ΤΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟ

Τα νιάτα η πηγή, το όνειρο, η ιστορία.
Νερό.
Τα ξυπνήματα γενιές και γενιές.
Διάφανο, καθαρό, μεταλλικό.
Πλούσιο σε φυσικά ευεργετικά.
Πολύτιμο όπως κάθε μοναδικό.

Νερό
Αξία Ζωής.

χρήση αυτών των στοιχείων έχοντας υπόψη ότι πρόκειται για μια "γλώσσα πειθούς".

Αξιολόγησε τώρα το κείμενο της διαφήμισης, το οποίο, όπως υποστηρίζουν οι ειδικοί, πρέπει να είναι σύμφωνο με τις εξής προδιαγραφές:

- να ελκύει την προσοχή του δέκτη,
- να προκαλεί το ενδιαφέρον του,
- να του δημιουργεί την επιθυμία να αγοράσει,
- να τον οδηγεί στην αγορά του προϊόντος.

Η διαφημιστική πειθώ συχνά χρησιμοποιεί τα παρακάτω μέσα/τεχνικές:

- συνειρμό ιδεών,
- αναλυτική περιγραφή και επίδειξη των ιδιοτήτων του προϊόντος,
- επίκληση στην αυθεντία (σ' έναν ειδικό, σ' έναν επιστήμονα, σε ένα δημοφιλές πρόσωπο κτλ.),
- επίκληση στο συναίσθημα (φόβο, ενοχή, ευθύνη, ευχαρίστηση κτλ.),
- επίκληση στη λογική (επιχειρήματα υπέρ του προϊόντος, σοφιστικά τεχνάσματα),
- λανθάνοντα αξιολογικό χαρακτηρισμό (λανθάνουσα αξιολόγηση που λειτουργεί δεσμευτικά για το δέκτη, π.χ. "Οι έξυπνοι οδηγούν Ρενώ").

Να αναφέρετε ένα παράδειγμα διαφήμισης για την κάθε περίπτωση. Ποια νομίζετε ότι είναι η περισσότερο και ποια η λιγότερο διαδεδομένη από τις παραπάνω τεχνικές στο χώρο της διαφήμισης; Έχετε μήπως εντοπίσει εσείς κάποια άλλη τεχνική;

Εργαστείτε ατομικά ή ομαδικά, για να ετοιμάσετε μια διαφήμιση που απευθύνεται σε νέους της ηλικίας σας. Σχεδιάστε πρώτα το διαφημιστικό σας πρόγραμμα (συγκέντρωση στοιχείων για το προϊόν, για την αγορά, για τον καταναλωτή, επιλογή διαφημιστικού μέσου κτλ.) και προχωρήστε μετά στην εφαρμογή/εκτέλεση του προγράμματος

Διαβάστε προσεκτικά το παρακάτω απόσπασμα για τη γλώσσα της διαφήμισης και απαντήστε στην ερώτηση που ακολουθεί.

Ο λεκτικός πληθωρισμός είναι πολύ εύκολο να εντοπιστεί στη διαφήμιση, είδος λόγου που έχει την ιδιότητα να μην κρύβει το στόχο του. Όταν π.χ. λέει "υπεραριστούργημα", το λεκτικό τέρας, που μετατρέπει το συγκεκριμένο "επίθετο" από σημασία σε κραυγή, σε θαυμαστικό επιφώνημα, με την υπερβολή του την ίδια ομολογεί το στόχο του

(Α. Φραγκουδάκη, "Γλώσσα και ιδεολογία",
εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ.156)

Ελέγξτε αν υπάρχει λεκτικός πληθωρισμός (πλεονασμός και επιτήδευση στη χρήση των λεκτικών στοιχείων με αποτέλεσμα την ακυρολεξία και την ασάφεια) στη διαφημιστική γλώσσα. Ελέγξτε π.χ. αν υπάρχει πλεονασμός επιθέτων/επιρρημάτων, ειδικά παραθετικών, αν χρησιμοποιούνται "λεκτικά τέρατα" από διάθεση υπερβολής, αν παρατίθενται λέξεις/φράσεις ασαφείς, απλώς για εντυπωσιασμό, π.χ. "Το BRISTON έχει καλή γεύση· τη γεύση που πρέπει να έχει το τσιγάρο" ή "Δοκίμασε μια μπουκιά και θα ονειρευτείς ότι τρως στο CHAMPS ELYSEES"

Διάλεξε μια έντυπη διαφήμιση που έχει εικόνα. Απόσπασε την εικόνα από το κείμενο και ρώτησε τους συμμαθητές σου τι τους θυμίζει/υποβάλλει η εικόνα αυτή. Εξέτασε τη σχέση

tv
Το Νέο Μουσικό κανάλι
...με αρκετή δόση τρέλλας
28 & 40 UHF
από Πέμπτη
6 Ιουνίου
θα τα δείτ
όλα

ΕΙΝΑΙ ΤΡΕΛΟΙ ΑΥΤΟΙ ΟΙ ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΕΣ!

Γι' ΑΥΤΟ ΤΟΥΣ ΑΓΑΠΑΜΕ.

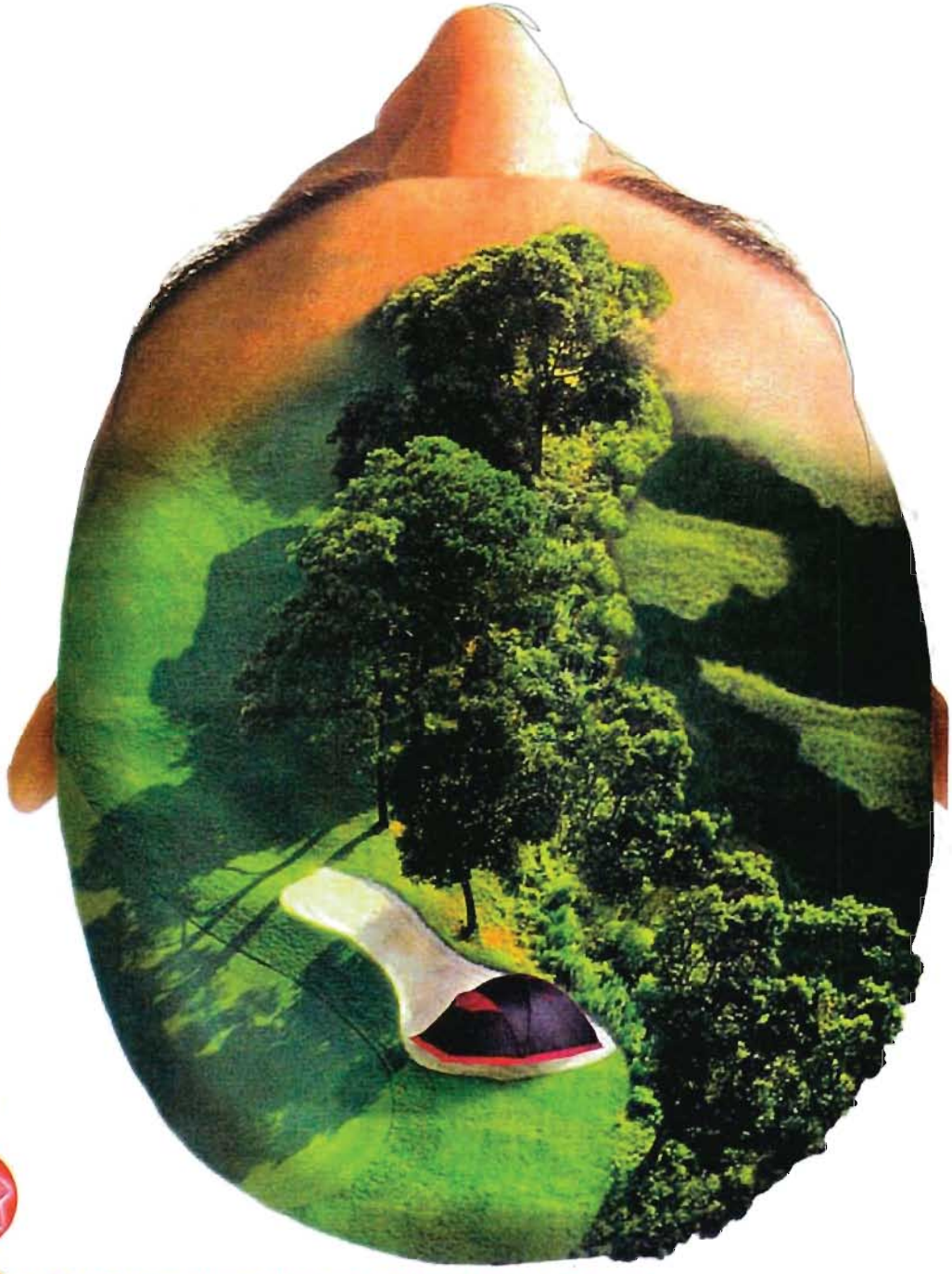

Μέσα στη σκηνή μπορεί να κοιμηθείς ή να "βράσεις". Να ακούς τη βροχή ή να μουσκέψεις. Ποια απ' τις δύο καταστάσεις προτιμάς; Σίγουρα την πρώτη. Ο ειδικός εξοπλισμός σε καταλαβαίνει. Γι' αυτό οι σκηνές και όλα τα υπόλοιπα προϊόντα είναι τα καλύτερα. Αυτά που όταν είσαι στη φύση, σε βοηθάνε να κάνεις μόνο αυτό που θέλεις. Να ξαναγεμίσεις τις μπαταρίες σου.

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΗ

δοκιμασμένο
για το αδύνατο

των απαντήσεων με το διαφημιζόμενο προϊόν. Ποια είναι τα συμπεράσματά σου για τη λειτουργία της διαφημιστικής εικόνας;

► Το διαφημιστικό μήνυμα είναι πολυσήμαντο και τις περισσότερες φορές δε διακρίνεται καθαρά, αλλά υπολανθάνει, περνάει μέσα από συμβολισμούς. Εξέτασε συστηματικά την εικόνα της διαφήμισης. Κάνε μια περιγραφή των στοιχείων της και προσπάθησε να αναλύσεις τη σημασία/συμβολισμό του κάθε στοιχείου, και να εξηγήσεις πώς σχετίζονται τα σύμβολα αυτά με το διαφημιζόμενο προϊόν. Συζήτησε με τους συμμαθητές σου για την πειστική δύναμη της διαφημιστικής εικόνας. Μελέτησε σχετικά το παρακάτω απόσπασμα.

Η διαφήμιση, με τον τρόπο που δημιουργείται και δομείται (ως ενιαίο σύνολο μορφής και περιεχομένου), διαμορφώνει δεσμούς και σχέσεις ανάμεσα σε προϊόντα και σε κατανα-

λωτές και κατασκευάζει "σύμβολα ανταλλαγής", π.χ. τα διαμάντια. Το προϊόν αυτό συσχετίζεται με την "παντοτινή αγάπη". Όποιος προσφέρει διαμάντια κάνει έμμεσα φανερές τις συναισθηματικές του διαθέσεις, γιατί ήδη έχει διαμορφωθεί ο "συμβολισμός". Το ορυκτό διαμάντι δεν έχει καμιά αξία, αλλά από τη στιγμή που αρχίζει η διαδικασία εξόρυξης και ενσωματώνεται σε αυτό ανθρώπινη εργασία, αποκτά αξία ως εμπόρευμα, ενώ με τη διαφήμιση επιχειρείται να τονιστεί το αναγνωριστικό σημάδι, ο "συμβολισμός". Η σχέση ανάμεσα στα άτομα και στα αντικείμενα που επιχειρείται να αναπτυχθεί μέσα από τη διαφήμιση μπορεί να προσφέρει τη δυνατότητα αμοιβαίας αντικατάστασης. Έτσι διαβάζουμε ή βλέπουμε στα "μηνύματα" τα εξής: "ένα χρυσό κόσμημα τα λέει όλα" ή "εκφραστείτε με λουλούδια". Ή και αντίστροφα τα άτομα αναγνωρίζονται από τα αντικείμενα: π.χ "οι άνθρωποι (κόσμος) της Pepsi" ("the Pepsi People").

(Γ.Χ. Ζώτος, "Διαφήμιση",
εκδ. University Studio Press σ. 70)

■ Ορισμένες φορές η διαφήμιση γίνεται, παραπλανητική, καθώς χρησιμοποιεί αθέμιτα μέσα για να επηρεάσει τον καταναλωτή.
Στην προστασία του καταναλωτή από την παραπλανητική και αθέμιτη διαφήμιση αναφέρονται:
Α) Ο ελληνικός κώδικας διαφήμισης, (1986) με βάση τον οποίο αυτοδεσμεύονται διαφημιστές και διαφημιζόμενοι
Β) Το Ινστιτούτο Προστασίας Καταναλωτών (1972)
Γ) Το νομοσχέδιο του Υπουργείου Εμπορίου (1983)

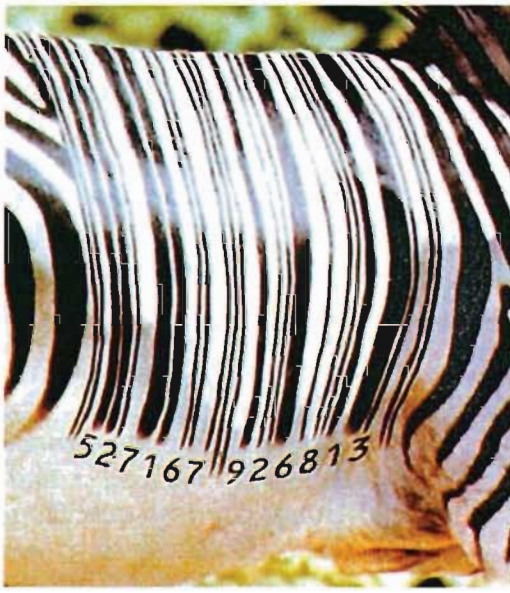

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα και πείτε για ποιους λόγους το (Α) και το (Β) αποτελούν δείγματα αθέμιτης διαφήμισης, ενώ το (Γ) δείγμα παραπλανητικής. Μπορείτε να σκεφθείτε και άλλα ανάλογα παραδείγματα;

(Α)

Έκφραση της διαφήμισης που απευθύνεται στο υποσυνείδητο είναι και εκείνη που εμφανίζεται στον καταναλωτή κάτω από το "προσωπικό επίπεδο εγρήγορσης" (subliminal advertising). Σε κάθε άτομο η ελάχιστη τιμή, όπου ένα ερέθισμα (οπτικό, πίεσης, θερμότητας, πόνου κτλ.) γίνεται συνειδητά αντιληπτό χαρακτηρίζεται ως "ουδός" (threshold). Η αντίληψη ενός ερεθίσματος, όταν δεν ξεπερνά τον "ουδό", πραγματοποιείται κάτω από το επίπεδο της συνειδητής εγρήγορσης και χρησιμοποιείται στην ανάπτυξη ανάλογου μηνύματος. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι ότι ένα τέτοιο μήνυμα δεν είναι τόσο ισχυρό, ώστε να διεγείρει τους μηχανισμούς άμυνας του καταναλωτή και έτσι μπορεί να τον επηρεάζει κατευθείαν στο υποσυνείδητο. Η πιο γνωστή έρευνα στο εξεταζόμενο θέμα είναι εκείνη που πραγματοποιήθηκε από το Vicary, στη δεκαετία του '50, αν και τα αποτελέσματά της αμφισβητήθηκαν. Σε αμερικανικό κινηματογράφο 45.000 θεατές που δεν ήταν ενήμεροι για την διεξαγωγή της έρευνας υποβλήθηκαν στο πείραμα. Στο διάλειμμα του έργου, κάθε 5 δευτερόλεπτα παρουσιάζονταν τα εξής μηνύματα: "τρώτε ποπ-κορν", "πίνετε κόκα-κόλα", με διάρκεια 1/3000 του δευτερολέπτου (ο χρόνος αυτός είναι πολύ πιο κάτω από τον ουδό αντίληψης του οπτικού ερεθίσματος). Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν έδειξαν ότι κατά την περίοδο του πειράματος αυξήθηκαν οι πωλήσεις του ποπ-κορν κατά 58% και της κόκα-κόλα κατά 18%

(Β)

Στις 3/1/84 είδαμε στις εφημερίδες τη φωτογραφία ενός ανθρώπου που τη συνόδευαν οι εξής φράσεις: "ΕΙΝΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ!...κι όμως ο νόμος δεν μπορεί να τον αγγίξει... Κυκλοφορεί ελεύθερος ανάμεσά μας!!!".

"Την επομένη ακριβώς διαπιστώσαμε πως πρόκειται για διαφήμιση της κινηματογραφικής ταινίας: "Η νύχτα των δικαστών", η οποία βάζει ένα τέλος στη δραστηριότητα των εγκληματιών που κυκλοφορούν ελεύθεροι ανάμεσά μας".

(Γ)

Ο παρουσιαστής της διαφήμισης εμφανίζεται ντυμένος με στολή γιατρού και, χρησιμοποιώντας ιατρική ορολογία και το ανάλογο ύφος συνιστά την καινούρια οδοντόπαστα που δήθεν περιέχει ένα συστατικό για την προστασία των δοντιών, το οποίο μόλις ανακαλύφθηκε από τους ειδικούς ερευνητές.

► Υποθέστε ότι ανήκετε σε κάποιο σύλλογο προστασίας καταναλωτών. Ποιες θα ήταν οι προτάσεις σας προς το Υπουργείο Εμπορίου σχετικά με το νομοσχέδιο για την αθέμιτη και παραπλανητική διαφήμιση; Με ποιους άλλους τρόπους, εκτός απο τη νομική προστασία της πολιτείας, μπορεί να προστατευτεί ο καταναλωτής από την αθέμιτη και παραπλανητική διαφήμιση;

► Με βάση τα παρακάτω αποσπάσματα να συζητήσετε το θέμα "Διαφήμιση και ιδεολογική εξάρτηση στις υποανάπτυκτες χώρες".

Έρευνα που πραγματοποίησε η Johnson Wax (εταιρεία που ανάμεσα σε άλλα προϊόντα παράγει και ειδικό λευκαντικό πατωμάτων) στους "οριακούς καταναλωτές" στη Βενεζουέλα διαπίστωσε ότι η πιο συνηθισμένη απάντηση αυτών που ρωτήθηκαν ήταν: "δεν έχω πάτωμα στο σπίτι που μένω για να το γυαλίσω, αλλά μπορώ να αγοράσω το λευκαντικό, αν το θελήσω" .[...]
Δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο στο Μεξικό η οικογένεια να πουλά αυγά και κότες, για να αγοράσει στον αρχηγό της ένα εισαγόμενο αναψυκτικό, ενώ τα παιδιά αυτής της οικογένειας στερούνται βασική τροφή με πρωτεΐνες.
Πωλητές, ντυμένοι με άσπρες ιατρικές μπλούζες, επισκέπτονται πόλεις και χωριά της Αφρικής, προωθώντας το συσκευασμένο γάλα ή προσφέροντας ορισμένα δείγματα δωρεάν και διαφημιστικά φυλλάδια στις μητέρες. Τα φυλλάδια, αξιοποιώντας κυρίως την οπτική απεικόνιση, έδειχναν πώς παρασκευάζεται και χρησιμοποιείται το γάλα, ενώ παράλληλα τόνιζαν την αναγκαιότητα χρησιμοποίησης του προϊόντος. Οι μητέρες αραίωναν τη σκόνη με μολυσμένο νερό ή την αραίωναν υπερβολικά, με αποτέλεσμα πολλά από τα μωρά να υποφέρουν από δυσεντερία, να υποσιτίζονται ή ακόμη και να πεθαίνουν.

(Γ.Χ. Ζώτος, "Διαφήμιση", ό.π. σ. 71)

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα σχετικά με το ίδιο θέμα και ασκήστε κριτική στα επιχειρήματα υπέρ των συγκεκριμένων διαφημίσεων.

Οι ενώσεις καταναλωτών των χωρών του Τρίτου Κόσμου καταδίκασαν τις επιθετικές τακτικές προώθησης των επιχειρήσεων στις χώρες αυτές, που βάζουν σε κίνδυνο την υγεία των παιδιών και πείθουν τις μητέρες ότι το γάλα σκόνη είναι καλύτερο απο το μητρικό. Ο Πα-

γκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO) διαμόρφωσε έναν κώδικα πρακτικής, που ψηφίστηκε σχεδόν ομόφωνα το Μάη του 1981, από τις χώρες που συμμετέχουν στον ΟΗΕ (118 υπέρ, 1 κατά). Ο κώδικας απαγόρευε την άμεση διαφήμιση και τα δωρεάν δείγματα του συσκευασμένου γάλακτος. Ο G.Helman, πρεσβευτής των ΗΠΑ στον ΟΗΕ, δικαιολογώντας την αρνητική ψήφο, υποστήριξε τα εξής: "έχουμε σοβαρές αντιρρήσεις σχετικά με τις δραστηριότητες του οργανισμού στους εμπορικούς κώδικες, και αυτές αποτελούν τη βάση της αδυναμίας μας να υποστηρίξουμε την πρόταση". Αναφερθηκε επίσης ότι ο κώδικας παρουσίαζε ενδεχόμενους περιορισμούς στην ελευθερία του λόγου, της ελεύθερης επιχείρησης και συνιστούσε περιορισμούς στη διεξαγωγή του διεθνούς εμπορίου. [...]
Οι επιχειρήσεις από τη μεριά τους υποστηρίζουν ότι δεν είναι υπεύθυνες, αν στις υπανάπτυκτες χώρες τα κατώτερα στρώματα, που βρίσκονται σε ένδεια, προτιμούν να αγοράζουν τα προϊόντα τους με αντίτιμο την υγεία των παιδιών τους και τη δική τους. Είναι ελεύθεροι να αποφασίζουν αν θα αγοράσουν ή όχι τα προϊόντα αυτά. Ο P.Drucker αναφέρει: "Η εργάτρια ή η πωλήτρια στη Λίμα, ή στη Βομβάη ή στο γκέτο του Χάρλεμ, επιθυμεί να αγοράσει ένα κραγιόν Δεν υπάρχει καμιά άλλη αγορά που θα της παρείχε τοσο μεγάλη ικανοποίηση για μια ελάχιστη χρηματική δαπάνη. Το γεγονός ότι πιθανόν να υποσιτίζεται, να μην έχει μόνιμο μέρος να μείνει, δε σημαίνει ότι ξοδεύει αλόγιστα. Ποιοι είμαστε εμείς που θα υποδείξουμε πώς να ξοδεύει τα λεφτά της αγοράζοντας τρόφιμα με υψηλό ποσοστό πρωτεϊνών, αντί για ένα κραγιόν ή ένα αναψυκτικό" ;

(Γ.Χ. Ζώτος, "Διαφήμιση", ό.π. σ. 70-71)

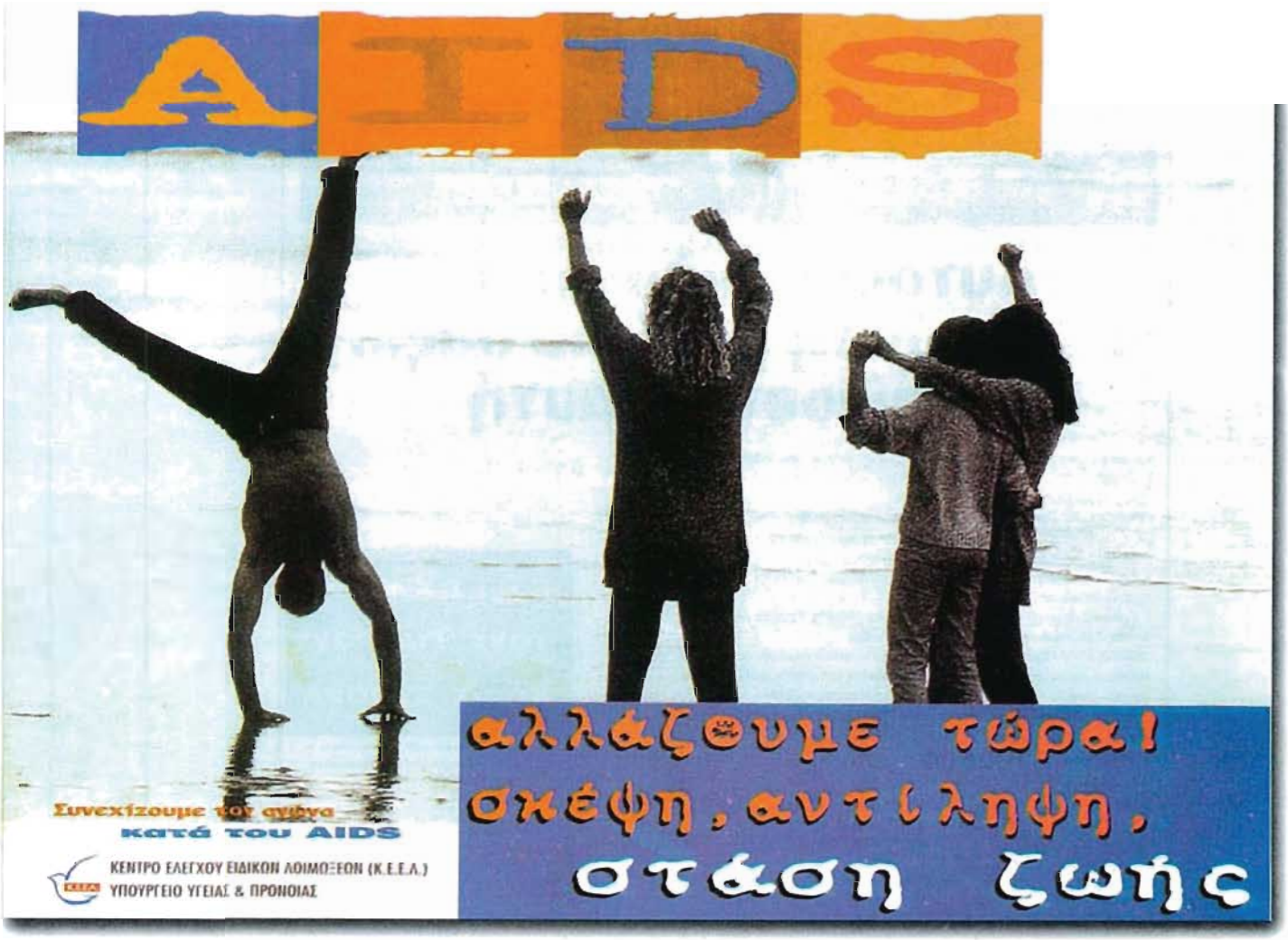

Οι τεχνικές της διαφημιστικής πειθούς που είδαμε προηγουμένως συχνά χρησιμοποιούνται από το κράτος ή από διάφορους οργανισμούς και ενώσεις στο πλαίσιο μιας εκστρατείας με στόχο το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου. Δείτε τα παραδείγματα που ακολουθούν και προσπαθήστε να προσδιορίσετε: τον πομπό, το δέκτη και την τεχνική της πειθούς που χρησιμοποιείται. Σε ποια παραδείγματα κυριαρχεί ο λόγος και σε ποια η εικόνα; Τι παρατηρήσεις έχετε να κάνετε ειδικά για τη γλώσσα του μηνύματος στην κάθε περίπτωση; Ποιο παράδειγμα θεωρείτε πιο πειστικό;

Εργαστείτε ομαδικά, για να οργανώσετε και σεις μια εκστρατεία για την ενημέρωση της κοινής γνώμης σχετικά με ένα ζωτικό, κατά τη γνώμη σας, θέμα. Προετοιμάστε π.χ. μια διάλεξη, μια συζήτηση, ένα άρθρο, ένα ενημερωτικό φυλλάδιο, μια αφίσα κτλ.

Όσο υπάρχουν θηρία μπορούμε να κοιμόμαστε ήσυχοι..

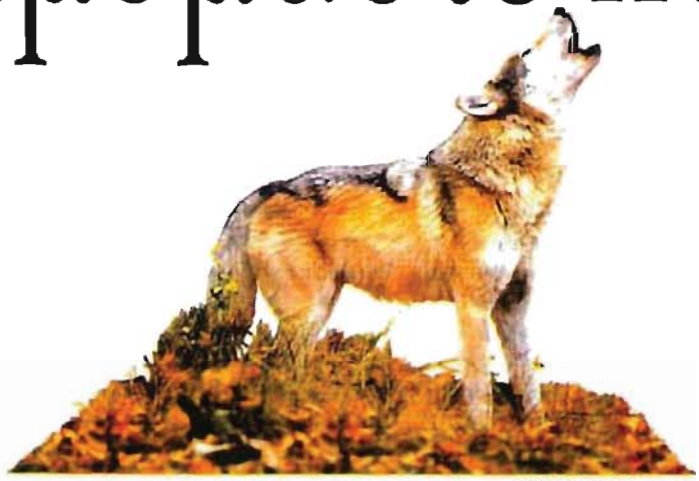

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: APEIRON

Περισσότερα από 1.000 είδη ζώων και 25.000 είδη φυτών απ' όσα γνωρίζουμε απειλούνται με αφανισμό. Η εξαφάνισή τους απειλεί και τον ίδιο τον άνθρωπο. Βιότοποι - τόποι ζωής για πουλιά, ψάρια, φυτά και ανθρώπους - καταστρέφονται. Το νερό που πίνουμε, ο αέρας που αναπνέουμε, μολύνονται. Αυτή είναι η πορεία της καταστροφής του πλανήτη μας, αποτέλεσμα της παράλογης επέμβασης του ανθρώπου.

Αυτή είναι η αιτία που οδήγησε στην ίδρυση του WWF (Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση), της μεγαλύτερης διεθνούς οργάνωσης για την προστασία του περιβάλλοντος. Ελάτε να δράσουμε μαζί τώρα. Μαζί μπορούμε να δώσουμε λύσεις. Υποστηρίξτε το WWF Ελλάς, στηρίξτε τη φύση και τη ζωή.

Προς το WWF Ελλάς
Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση, Φιλελλήνων 26,10558 Αθήνα, τηλ. 3314811 Fax: 3247578.
Παρακαλώ να μου στείλετε περισσότερες πληροφορίες για το WWF.

ΟΝΟΜΑ
ΕΠΩΝΥΜΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΚ
ΠΟΛΗ ΤΗΛ
ΗΛΙΚΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

WWF

Προστατεύει την ελληνική φυσική κληρονομιά.

Β. Η πειθώ στο δικανικό λόγο

■ Το είδος του δικανικού λόγου αναπτύσσεται στα δικαστήρια, όπου δικηγόροι και δικαστές (καθώς και οι λοιποί παράγοντες μιας δίκης) προσπαθούν να αποσαφηνίσουν τα διαφιλονικούμενα θέματα και να βρουν την αλήθεια. Στην προσπάθειά τους λοιπόν αυτή οργανώνουν το λόγο τους (προφορικό ή γραπτό) ώστε να γίνονται πειστικοί. Έτσι, χρησιμοποιούν, ανάλογα με το ρόλο τους σε μια δίκη, τους γνωστούς τρόπους της πειθούς: την επίκληση στη λογική, στο συναίσθημα και στο ήθος του πομπού (βλ. σ. 15 και 34, 35).

► Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα από το δικανικό λόγο, που εκφώνησε ο Γεώργιος Παπανδρέου στη "Δίκη της Λαμίας" * το 1922, και να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

Υπήρξαν εποχαί, κύριοι ένορκοι, κατά τας οποίας η ελευθερία της σκέψεως απηγορεύετο. Και δεν είναι μόνο οι σκοτεινοί καιροί της Ιεράς Εξετάσεως. Είναι ακόμη και η εποχή της κλασικής αρχαιότητος. Όσοι εδίδασκον τότε μίαν νέαν αλήθειαν, όσοι εισήγον "καινούς θεούς", κατεδικάζοντο εις θάνατον.
Αλλά ήλθεν η μεγάλη Γαλλική επανάστασις. Και μαζί με την ανατροπήν της σκοτεινής απολυταρχίας, μαζί με την συντριβήν της αυθαιρέτου ολιγαρχίας του κλήρου και των ευγενών, εθραύσθησαν τότε και τα δεσμά του πνεύματος. Μαζί με την κυριαρχίαν του λαού ανεγνωρίσθησαν επίσης τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτου: Η ελευθερία της σκέψεως, η ελευθερία της γνώμης, η ελευθερία του Τύπου. Ανεγνωρίσθησαν, πρώτον, χάριν του Ατόμου. Επειδή μόνον η ελευθερία της σκέψεως παρέχει εις το άτομον μίαν ενδόμυχον ικανοποίησιν, ένα ανώτερο λόγον υπάρξεως, μίαν σφραγίδα προσωπικότητας.

* Στις 12 Φεβρουαρίου 1922 δημοσιεύθηκε το "Δημοκρατικόν Μανιφέστον", που το υπέγραφαν οι Παπαναστασίου, Πετμεζάς, Θεοδωρόπουλος, Πάζης, Βηλαράς και Κ. Μελάς. Εναντίον τους απαγγέλθηκε κατηγορία "Επί εξυβρίσει του Βασιλέως", και η δίκη τους διεξήχθη από τις 20 ως τις 22 Ιουνίου 1922 στο Κακουργοδικείο Λαμίας. Ο Γ. Παπανδρέου υπήρξε συνήγορος των κατηγορουμένων.

Ανεγνωρίσθησαν όμως επίσης, και προ παντός, χάριν του Συνόλου. Επειδή η ελευθερία της γνώμης αποτελεί ανάγκην ζωτικήν, όργανον μοναδικόν της υπάρξεως και της προαγωγής του συνόλου.

Αλλά θα ήτο δυνατόν, κύριοι ένορκοι, να τεθή το ερώτημα: Διατί η ελευθερία της σκέψεως να είναι απεριόριστος; Διατί να μη ορισθή, ότι απαγορεύεται η ελευθερία της ψευδούς και μάλιστα της επιβλαβούς γνώμης και επιτρέπεται μόνον η ελευθερία της αλήθειας; Το συμφέρον του συνόλου δεν θα εξυπηρετείτο καλλίτερον;

Ασφαλώς! Με μίαν μόνον διαφοράν: Ότι έπρεπε προηγουμένως να γνωρίζωμεν την Αλήθειαν!

Αλλά ποίος, εις μίαν εποχήν φωτεινήν, όπως η εποχή μας, θα ετόλμα να ισχυρισθή ότι γνωρίζει την αλήθειαν; Αι εποχαί βεβαίως και τα άτομα συνηθίζομεν να βλέπωμεν την ζωήν κατά τρόπον υποκειμενικόν και όχι αντικειμενικόν, να την θεωρούμεν σταθμόν τελικόν και όχι μεταβατικόν. Και νομίζομε, ότι η σκέψις η ιδική μας είναι το τέρμα μιας μακράς εξελίξεως, η αλήθεια. Και ότι κάθε άλλη γνώμη, ανήκουσα είτε εις το παρελθόν, είτε εις το μέλλον, είτε εις τους αντιπάλους, είναι εσφαλμένη. Και όμως η ιστορία πάντοτε μας διαψεύδει. Αποδεικνύει την σχετικότητα των ανθρωπίνων πραγμάτων. Αποδεικνύει ότι τα όρια του ανθρωπίνου πνεύματος είναι περιωρισμένα. Και ότι η αλήθεια, η αιωνία και ακατάλυτος, δεν είναι προσιτή εις τον άνθρωπον. Το ρεύμα της ιστορικής εξελίξεως δεν σταματά ποτέ, ούτε εις μίαν εποχήν, ούτε εις ένα άνθρωπον - ευτυχώς επειδή τότε η ζωή θα εγένετο τέλμα.....

Φθάνει να ενθυμηθώμεν: Υπήρχεν εποχή περισσότερον φωτεινή από την εποχήν της κλασικής αρχαιότητος; Και όμως, πολιτικοί και φιλόσοφοι και καλλιτέχναι τότε ήσαν ομόφωνοι ότι οι άνθρωποι είναι "φύσει" ελεύθεροι και δούλοι!

Και να ενθυμηθώμεν ακόμη: Εις τας ιδίας Αθήνας εισήχθη εις δίκην, εδικάσθη ως "διαφθείρων τους νέους" και κατεδικάσθη εις θάνατον ο μεγαλύτερος φιλόσοφος της αρχαιότητος, ο Σωκράτης. Και κατόπιν: "Η Σωκρατική διδασκαλία υψώθη, όπως ο ήλιος, εις τον ουρανόν και εφώτισεν όλον τον πνευματικόν κόσμον". - Και έμεινεν εις την ιστορίαν το στίγμα δια τους δικαστάς και η δόξα διά το θύμα! [...]

Και αν αυτό συμβαίνει εις την Φιλοσοφίαν, εις την Επιστήμην, πόσον περισσότερον δεν συμβαίνει εις την καθημερινήν, κοινωνικήν και πολιτικήν ζωήν, εις την οποίαν όλοι ανεξαιρέτως είμεθα αιχμάλωτοι προλήψεων, προκαταλήψεων, ανατροφής, περιβάλλοντος και παθών; Ποίος πλέον θα ηδύνατο να ισχυρισθή ότι κατέχει ολόκληρον την αλήθειαν;

Αλλά ίσως θα ήτο δυνατή η αντίρρησις: Μήπως η απεριόριστος ελευθερία της σκέψεως είναι ορθή, κατά θεωρίαν, αλλά είναι επιβλαβής εις την πράξιν; Μήπως οδηγεί εις αναρχίαν και αποσύνθεσιν; Και όμως συμβαίνει ακριβώς το αντίθετον. Η ανθρωπότης, κύριοι ένορκοι, βαδίζει προς το μέλλον με δύο οδούς: Την Μεταρρύθμισιν και την Επανάστασιν. Η ελευθερία της σκέψεως είναι φορεύς της Μεταρρυθμίσεως. Εξατμίζει τα πάθη, ωριμάζει τας συνειδήσεις, παρασκευάζει τα πνεύματα. Και τοιουτοτρόπως, οδηγεί ειρηνικώς προς το Μέλλον. Ενώ η κατάλυσις, καθώς και ο περιορισμός της ελευθερίας της σκέψεως ανοίγει την σκοτεινήν οδόν της βίας, της συνωμοσίας, της στάσεως. Και δι' αυτό, όσοι καταδιώκουν την ελευθερίαν της σκέψεως, προφασιζόμενοι ότι υπηρετούν την τάξιν και την ειρήνην ή πλανώνται ή ψεύδονται. Επειδή είναι εχθροί και της τάξεως και της ειρήνης "Δεν στειρεύουν μόνον", όπως γράφει ο Λασσάλ, "την πηγήν αυτής της τελειοποιήσεως, αλλά προσβάλλουν ακόμη και την δημοσίαν τάξιν εξωθούν το Κράτος εις βιαίαν ανατροπήν και εις όλεθρον".

Αλλά ίσως, θα ήτο δυνατή ακόμη και μια τελευταία αντίρρησις. Εις τα δημοκρατικά πολιτεύματα, δεν έχει αναγνωρισθή το δικαίωμα της πλειοψηφίας να κυβερνά; Διατί τότε, δεν υποχρετούται η μειονότης να υποκύπτη; - Ακριβώς: Διότι η πλειοψηφία έχει το δικαίωμα της Κυβερνήσεως, πρέπει και η μειοψηφία να

έχη το δικαίωμα του Ελέγχου. Διότι η πλειοψηφία έχει την ελευθερίαν της δράσεως, πρέπει και η μειοψηφία - και μάλιστα αυτή, κατ' εξοχήν - να έχη την ελευθερίαν της σκέψεως. Τοιουτοτρόπως, η ζωή εναρμονίζεται και συμπληρούται. [...]

Είναι λοιπόν σαφές. Η κατηγορία δεν πλήττει τους κατηγορουμένους. Πλήττει τας ελευθερίας του ανθρώπου και του πολίτου. Προσβάλλει το δημόσιον δίκαιον των Ελλήνων. Αποτελεί παραβίασιν του πολιτεύματος. Και το άρθρον 111 ορίζει: "Η τήρησις του Συντάγματος αφιερούται εις τον πατριωτισμόν των Ελλήνων".

Αλλά η κατηγορία θα ηδύνατο, ίσως, ν' αντείπη: Το άρθρον του Συντάγματος ορίζει ότι "έκαστος είναι ελεύθερος να δημοσιεύει τους στοχασμούς του", αλλά προσθέτει "τηρών τους νόμους του Κράτους". Και οι κατηγορούμενοι, τάχα, δεν ετήρησαν τους νόμους του Κράτους. Παρέβησαν τον νόμον της εξυβρίσεως του Βασιλέως. "Με ειρκτήν, το πολύ, επτά ετών", αναγράφει ο νόμος, "τιμωρείται όστις προσπαθεί να διεγείρη μίσος και περιφρόνησιν κατά του προσώπου του Βασιλέως".

Ηκούσατε προχθές, κύριοι ένορκοι, περί του νόμου αυτού τον οποίον περιβάλλει με τόσην στοργήν η κατηγορία. Υπήρξεν ο σκοτεινός σύμμαχος και συνεργός της Βαυαρικής Απολυταρχίας εναντίον των ελευθεριών του Λαού. Είναι νόμος, τον οποίον ο Καλλιγάς εχαρακτήρισεν "οπλοθήκην", από την οποίαν οι εισαγγελείς ημπορούν ν' αντλούν "τα βέλη της φαρέτρας", διά να εκμηδενίζουν κάθε πολιτικόν έλεγχον. Ο νόμος, τον οποίον ο Δημητρακόπουλος με τελευταίον νομσχέδιον, επρόκειτο να τροποποιήση. Και ουδαμού ισχύει όπως εις την Ελλάδα. Όπου υφίσταται ακόμη, ελήφθη πρόνοια, όπως εις την Ιταλίαν, η δίωξις του αδικήματος ν' αποτελή καθαρώς κυβερνητικήν πράξιν, δηλαδή πράξιν υπαγόμενην εις τον απεριόριστον έλεγχον της Βουλής. Και δεν επιτρέπεται δίωξις, παρά μόνον κατόπιν αδείας του υπουργού της Δικαιοσύνης, ο οποίος τοιουτοτρόπως αναλαμβάνει την βαρυτάτην ευθύνην απέναντι της Βουλής. Και δι' αυτό, εις την Ιταλίαν, ματαίως θ' αναζητήση κανείς, τουλάχιστον εις τους τελευταίου χρόνους, δίκας επί εξυβρίσει του βασιλέως.
Αλλ' ας εξετάσωμεν και την διακήρυξιν και τον νόμον.

Κύριοι ένορκοι,

Η κατηγορία πλανάται. Εξητάσαμεν όλην την διακήρυξιν. Όλας τας φράσεις, τας οποίας το εγκλητήριον χαρακτηρίζει "επιληψίμους". Ουδαμού αναφέρεται ούτε πράξις, ούτε παράλειψις, ούτε ευθύνη του Βασιλέως, ώστε να επακολουθή, οπωσδήποτε, εξύβρισις, δηλαδή προσβολή της προσωπικής τιμής. Και διά να συντελεσθή το αδίκημα, συμφώνως προς την ερμηνείαν των Γερμανών νομοδιδασκάλων, "απαιτείται πρόθεσις προσβολής της τιμής, και η θέλησις αυτή πρέπει να κατευθύνεται προς την επίτευξιν αυτού του αποτελέσματος".

Ενώ εις την διακήρυξιν αναφέρονται μόνον, επί τη βάσει επισήμων κειμένων, περιπλοκαί διεθνείς· υποδεικνύονται τρόποι εθνικής σωτηρίας· καταλογίζονται ευθύναι εις την Κυβέρνησιν. Και μάλιστα με σαφήνειαν, η οποία δεν επιτρέπει παρεξηγήσεις. Και ήτο φυσικόν. Επειδή, εάν εις τον πολιτικόν κόσμον της Ελλάδος υπάρχουν άλλοι, οι οποίοι νοθεύοντες, αντιστρέφοντες το Πολίτευμα, προσπαθουν να καλύπτουν τας ιδικάς των ευθύνας με το ανεύθυνον του Βασιλέως, οι κατηγορούμενοι όμως, οι οποίοι έχουν και ανατροφήν πολιτειακήν και χαρακτήρα πολιτικόν, δεν ήτο δυνατόν να λησμονήσουν ότι αυτόν ακριβώς τον προορισμόν εις τα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα έχει η ευθύνη των υπουργών να καλύπτη το ανεύθυνον του Βασιλέως...

---

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου, εκτός από την υπογεγραμμένη και το πολυτονικό σύστημα

Η διακήρυξις λοιπόν, κύριοι ένορκοι, είναι μόνον γνώμη πολιτική, έλεγχος πολιτικός της Κυβερνήσεως. Και την γνώμην αυτήν βεβαίως δεν έχουν εμπνεύσει τα σκοτεινά ελατήρια τα οποία προσπαθεί ν' ανακαλύψη η κατηγορία, αλλά μόνον η πρόθεσις εθνικής σωτηρίας. Διά να πεισθήτε, φθάνει να ανατρέξωμεν εις την πολιτικήν ιστορίαν των κατηγορουμένων, οι οποίοι υπέγραψαν την τιμίαν πολιτικήν διακήρυξιν.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Ώστε υιοθετείτε την διακήρυξιν;

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Πιστεύω ότι η διακήρυξις είναι τιμία πολιτική πράξις. Επειδή, αν δεν το επίστευα, πώς θα ηδυνάμην να εμφανισθώ, σήμερον ενώπιον υμών ως συνήγορος, διά να ψευσθώ και να παραπλανήσω;

Και πώς θα ήτο δυνατόν, κύριοι ένορκοι, ο τέως βουλευτής Σερρών Πάζης, ο οποίος πάντοτε υπηρέτησε την πατρίδα, ο οποίος δις κατεδικάσθη εις θάνατον, από τους Βουλγάρους και από τους Τούρκους, ν' αποβλέπη, όταν υπέγραψε την διακήρυξιν, εις την ικανοποίησιν παθών, τα οποία εις ημάς δεν υπάρχουν, να προσπαθή να διεγείρη μίσος και περιφρόνησιν κατά του προσώπου του Βασιλέως και να μην κατέχεται μόνον, όπως κατέχεται, από την αγωνίαν και τον πόνον διά τους κινδύνους της ελευθέρας Πατρίδος;

Πώς θα ήτο δυνατόν να είναι ένοχος ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο οποίος αποτελεί εγκαλλώπισμα του πολιτικού κόσμου της Ελλάδος; Επιστήμων όσον ουδείς. Ενάρετος όσον ουδείς. Με ευψυχίαν όσην ουδείς. Και οφείλω ενώπιον υμών μίαν εξομολόγησιν: Εγώ, ο οποίος ηυτύχησα ν' απολαμβάνω την τιμήν της φιλίας του, οφείλω να ομολογήσω πόσην αρετήν και πόσην γενναιοψυχίαν και πόσην έξαρσιν ημπορεί να εμπνεύση η γνωριμία του. Εν τω μέσω των νέων ανδρών της Ελλάδος είναι αυτός, ο οποίος εμπνέει την πίστιν και την ελπίδα προς ένα καλλίτερον πολιτικόν μέλλον [...]

Αλλά είναι δοκιμασία - σας το εξομολογούμαι, όχι με την συνήθη τυπικότητα των επαγγελματικών συνηγόρων - σας εξομολογούμαι από τα βάθη της ψυχής μου, ότι αισθάνομαι αληθή δοκιμασίαν εμφανιζόμενος ενώπιον υμών, διά να υμνήσω τους κατηγορουμένους, ως εάν είναι ανάγκη ν' απολογούνται ενώπιον της δικαιοσύνης διά την αρετήν των οι τίμιοι άνθρωποι! [...]

Κύριοι ένορκοι,

Ούτε η διακήρυξις περιέχει "εξύβρισιν", ούτε οι κατηγορούμενοι έχουν "δόλον". Ήλεγξαν μόνον την υπεύθυνον Κυβέρνησιν και εξέφρασαν μίαν πολιτικήν γνώμην διά την σωτηρίαν του Έθνους. Και η πολιτική γνώμη δεν είναι αδίκημα. Και όχι μόνον δεν είναι αδίκημα. Δεν είναι ούτε δικαίωμα. Είναι καθήκον. Διά πάντα πολίτην και πολύ περισσότερον διά πάντα πολιτευόμενον. Και όταν μάλιστα οι καιροί είναι κρίσιμοι, όπως σήμερον, το καθήκον γίνεται επιτακτικόν. Είναι πλέον επιταγή εθνικής συνειδήσεως. [...]

Αλλά υπάχουν και μερικοί, οι οποίοι λέγουν: Το γνωρίζομεν. Ίσως, αυτοί οι κατηγορούμενοι να είναι αθώοι. Αλλά πρέπει να τους καταδικάσωμεν. Διότι απειλείται το καθεστώς. Διότι η κατηγορία το θέλει! Λησμονούν μίαν αλήθειαν ιστορικήν παλαιάν, την οποίαν οι αιώνες έχουν επικυρώσει. Ότι το κράτος της βίας είναι εφήμερον. Ότι τα καθεστώτα δεν ημπορούν να στηριχθούν εις την δίωξιν, αλλά μόνον εις την αγάπην των Λαών!

Ενθυμίζουν τον Πιλάτον, ο οποίος εγνώριζε την αθωότητα του θύματος και όμως το κατεδίκαζε, νίπτων τας χείρας του. Αλλά οι Πιλάτοι εις την Ιστορίαν στιγματίζονται και δεν δικαιούνται. Και ένας Λαός φιλότιμος και υπερήφανος, όπως ο Λαμιακός, δεν ημπορεί να ζηλεύση την δόξαν του Πιλάτου!..

Κύριοι ένορκοι

Γνωρίζω και συμμερίζομαι την αγωνίαν σας. Συμμερίζομαι την δοκιμσίαν της ψυχής σας. Κινείσθε μέσα εις μίαν ατμόσφαιραν προκαταλήψεων και παθών. Διά να τηρήσετε

τον όρκον σας, πρέπει να παλαίσετε με τον εαυτόν σας. Αλλά υπάρχει μία νίκη, η οποία είναι μεγαλυτέρα από κάθε άλλην. Είναι η νίκη εναντίον των παθών και των αδυναμιών μας, η νίκη του εαυτού μας. Και είναι η νίκη, την οποίαν οφείλετε σήμερον να νικήσετε.

Επειδή η δίκη, η οποία διεξάγεται, δεν είναι μόνον δίκη των κατηγορουμένων. Είναι δίκη της Δικαιοσύνης. Είναι δίκη της Ελλάδος!

Ας είναι λοιπόν σήμερον, κύριοι ένορκοι , ας είναι η απόφασις, η δική σας, δόξα διά την Λαμίαν και τιμή διά την Ελλάδα.

Ας είναι μήνυμα προς το Μέτωπον:

Ότι αν εκεί οι Γενναίοι παλαίουν, προκινδυνεύοντες, δια να προστατεύσουν την ελευθερίαν του Έθνους, και ο Λαός ο Ελληνικός, εδώ, αγρυπνεί, δια να προστατεύση τας πολιτικάς του ελευθερίας.

Ας είναι μήνυμα προς την Κυβέρνησιν:

Ότι αν επιθυμή να παραμείνη εις την Αρχήν, οφείλει να στηριχθή εις υπηρεσίας προς την Πατρίδα και όχι εις την δίωξιν των πολιτικών αντιπάλων.

Και ας είναι ακόμη, μέσα εις την δίνην αυτήν των παθών, τα οποία λυμαίνονται την Ελλάδα, ας είναι η λευκή σημαία της αγάπης και της ειρήνης...

Μόνον δύο λέξεις ακόμη:

Την στιγμήν, κατά την οποίαν, εις την αίθουσαν της διασκέψεως, θα δίδετε την ψήφον σας δια την τύχην των κατηγορουμένων, την στιγμήν εκείνην την ιεράν ενθυμηθείτε: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΑΣ ΚΡΙΝΕΙ!...

Λαμία, 22 Ιουνίου 1922
Αγόρευση του Γεωργίου Παπανδρέου στη "Δίκη της Λαμίας"
(Γ. Παπανδρέου, "Κείμενα", τ. 1ος, σελ. 142-157)

- Να διακρίνετε τις ευρύτερες νοηματικές ενότητες του κειμένου. Στη συνέχεια να συζητήσετε:
  α) Πώς δικαιολογείται η παρέμβαση του ομιλητή/συνηγόρου για την "ελευθερία της σκέψεως" και η κριτική που ασκεί στο νόμο "περί εξυβρίσεως του Βασιλέως";
  β) Σε ποιο σημείο νομίζετε ότι ο συνήγορος περιορίζεται πλέον στο θέμα και ασχολείται με την ανασκευή της κατηγορίας αυτής καθαυτήν; Ποια είναι η βασική θέση του σχετικά με τη διακήρυξη των κατηγορούμένων;
  γ) Διακρίνετε στο κείμενο λογική χρήση της γλώσσας ή συγκινησιακή ή ένα συνδυασμό των δύο; Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένα παραδείγματα.

- Να παρατηρήσετε στο ίδιο κείμενο τους τρόπους της πειθούς που χρησιμοποιεί ο ομιλητής. Συγκεκριμένα:
  α) Να χαρακτηρίσετε (κυριολεκτική, μεταφορική) την αναλογία με τον Πιλάτο και να αξιολογήσετε το συλλογισμό με βάση τα κριτήρια που προαναφέρθηκαν στα "Βοηθητικά στοιχεία για την αξιολόγηση".
  β) Ποια αναφορά στην αυθεντία και ποιες επικλήσεις στο συναίσθημα εντοπίζετε στο κείμενο;
  γ) Να αξιολογήσετε τα επιχειρήματα που αναφέρονται στο ήθος των κατηγορουμένων, όσον αφορά το βαθμό της βεβαιότητας, με την οποία προκύπτει το συμπέρασμα από τις προκείμενες, και την αποτελεσματικότητά τους.

Στο κείμενο παρέμεινε η ορθογραφία, η σύνταξη, η γλωσσική μορφή και η στίξη του προτύπου, αλλά προσαρμόστηκε στο μονοτονικό και παραλείφθηκε η υπογεγραμμένη.

δ) Να σχολιάσετε τη φράση "*Πιστεύω ότι η διακήρυξις είναι τιμία πολιτική πράξις. Επειδή, αν δεν το πίστευα, πώς θα ηδυνάμην να εμφανισθώ σήμερον ενώπιον υμών ως συνήγορος, διά να ψευσθώ και να παραπλανήσω;* ".

- Ο ομιλητής στο σχετικό απόσπασμα του λόγου του ("*Αλλά θα ήτο δυνατόν, κύριοι ένορκοι να τεθεί το ερώτημα... η Ζωή εναρμονίζεται και συμπληρούται* ".) θέλει να αποδείξει ότι "η ελευθερία της γνώμης πρέπει να είναι απεριόριστη". Να εντοπίσετε τη συλλογιστική πορεία που οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα αυτό.

  - Στο ίδιο απόσπασμα ο ομιλητής χρησιμοποιεί δύο είδη ερωτήσεων· να εντοπίσετε αυτά τα είδη και να αιτιολογήσετε τη χρήση του κάθε είδους.
  - Στη συνέχεια να μετασχηματίσετε το απόσπασμα (η συλλογιστική πορεία θα παραμείνει η (ίδια) υποθέτοντας ότι επιχειρηματολογείτε για το ίδιο θέμα σε ένα άρθρο. Προσέξτε επομένως ότι το κείμενό σας πρέπει να είναι ανάλογο προς το σκοπό σας, δηλαδή να χαρακτηρίζεται από αντικειμενική στάση, νηφάλιο τόνο, σαφήνεια, ακρίβεια, χρήση της κυριολεκτικής γλώσσας, χρήση του γ' ενικού ή πληθυντικού προσώπου κτλ. Φροντίστε επίσης να αποφύγετε τη χρήση στοιχείων που απαντούν συνήθως στον προφορικό λόγο.

- Να αναπτύξετε σε μία παράγραφο (80 -100 λέξεις) τη φράση: "*Διότι η πλειοψηφία έχει την ελευθερίαν της δράσεως, πρέπει και η μειοψηφία - και μάλιστα αυτή, κατ' εξοχήν να έχη την ελευθερίαν της σκέψεως*".

- Να υποστηρίξετε σε δύο παραγράφους (160 - 200 λέξεις) την άποψη: "*Η ελευθερία της σκέψεως δεν πρέπει να είναι απεριόριστη*". Υποθέστε ότι απαντάτε: α) ως κατήγορος στο συνήγορο, ή β) ως αρθρογράφος σε άρθρο που υποστηρίζει την αντίθετη άποψη. Φροντίστε να χρησιμοποιήσετε το κατάλληλο ύφος, ανάλογα με το σκοπό σας.

- Χρησιμοποιήστε διάφορους τρόπους/μέσα πειθούς ανάλογους με εκείνους που εντοπίσατε στην προηγούμενη αγόρευση (επιχειρήματα, τεκμήρια, επίκληση στο συναίσθημα, την αυθεντία κτλ.), για να υπερασπιστείτε σε μια συζήτηση τα δικαιώματα ενός παιδιού, το οποίο υποχρεώθηκε από τους γονείς του να διακόψει το σχολείο για να εργαστεί. Για να γίνετε πιο πειστικοί μπορείτε να εντάξετε το συγκεκριμένο γεγονός σε ένα ευρύτερο πλαίσιο (όπως έκανε και ο συνήγορος στη δίκη της Λαμίας) να αναφερθείτε π.χ. γενικά στο δικαίωμα του παιδιού για μόρφωση.

Γ. Η πειθώ στον πολιτικό λόγο

■ Με τον πολιτικό λόγο ο πομπός επιθυμεί να πείσει το δέκτη να πάρει κάποιες αποφάσεις ή να προβεί σε κάποια ενέργεια. Ο δέκτης λοιπόν πρέπει να πεισθεί ότι η απόφασή του είναι σύμφωνη με τα δικά του προσωπικά συμφέροντα και με τα συμφέροντα του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκει. Έτσι, ο πολιτικός λόγος χαρακτηρίζεται βέβαια από λογική επιχειρηματολογία, αλλά συχνά χαρακτηρίζεται και από έντονη συναισθηματική φόρτιση και από ρητορεία. Επειδή ο πολιτικός λόγος συνδέεται με την εξουσία, ορισμένες φορές στοχεύει στην παραπλάνηση ή στον εκφοβισμό του ακροατηρίου, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η άκριτη αποδοχή από το δέκτη (ακροατήριο) των σκοπών και των αποφάσεων του πομπού. Στις περιπτώσεις αυτές η αποδεικτική ισχύς των επιχειρημάτων αντικαθίσταται από αυταπόδεικτες έννοιες ή από λέξεις με τέτοια ηθική διάσταση ("έθνος", "λαός", "εθνική σωτηρία" κτλ.), που εμποδίζουν το λογικό έλεγχο και παγιδεύουν το δέκτη. Όταν ο πολιτικός λόγος παίρνει αυτή τη μορφή, με την παραποίηση των εννοιών και τη στρέβλωση των αξιών, γίνεται προπαγάνδα.

► Να διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο που ακολουθεί (απόσπασμα πολιτικού λόγου) και στη συνέχεια να κάνετε τις παρακάτω εργασίες:

- Χωρίστε το κείμενο σε νοηματικές ενότητες, δώστε τους ανάλογους πλαγιότιτλους και σχηματίστε το διάγραμμά του.

- Παρατηρήστε στο κείμενο τη χρήση της περιγραφής ως μέσου πειθούς. Σε ποιο θέμα επικεντρώνεται ο ομιλητής με την περιγραφή και τι επιδιώκει να αποδείξει; Προσέξτε ότι ο ομιλητής παραθέτει, χωρίς να συνδέει, το ένα μετά το άλλο, τα επιμέρους στοιχεία / θέματα της περιγραφής. Γιατί νομίζετε ότι επιλέγει αυτόν τον τρόπο παρουσίασης;

- Παρατηρήστε τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται η 6η παράγραφος ("Ότι ο βίος ... δικαίων του") και αιτιολογήστε την επιλογή του συγκεκριμένου τρόπου για την ανάπτυξη της παραγράφου.

- Ποιος είναι ο ρόλος των παραγράφων (6) ("Και το αποτέλεσμα πάντων τούτων;") και (8) "Αλλ΄ η επανάστασις... ιθύνων πολιτικός τους" στη διάρθρωση του κειμένου;

- Χρησιμοποιήστε ορισμένες από τις παρακάτω λέξεις σε φράσεις, εντάσσοντάς τες στο κατάλληλο γλωσσικό πλαίσιο:
υποθάλπω, καταβαράθρωση, όμορος, ανερμάτιστος, ανυποληψία, προπηλακισμός, ιθύνων, σπεύδω, ανόρθωση, συγκρότηση, κακοδιοίκηση.

- Αποδώστε στην Κοινή Νεοελληνική το περιεχόμενο της τελευταίας παραγράφου ("Δεν παραγνωρίζω ... την πρόοδον και την ευημερίαν"), κάνοντας τις απαραίτητες αλλαγές στη σύνταξη, στη στίξη κτλ.

- Προσπαθήστε να εντοπίσετε στο κείμενο ρηματικές εκφράσεις που εκφράζουν απλώς υπόσχεση και άλλες που εκφράζουν ηθική δέσμευση. Για ποιο σκοπό, κατά τη γνώμη σας, χρησιμοποιεί ο ομιλητής το καθένα από αυτά τα δύο είδη εκφράσεων;

- Παρατηρήστε τη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται το α΄ ενικό και το α΄ πληθυντικό πρόσωπο, και συζητήστε τους λόγους που υπαγορεύουν τη χρήση του ενός ή του άλλου ρηματικού προσώπου.

- Με βάση το λόγο του Ε. Βενιζέλου, παρουσιάστε σε δύο παραγράφους τα αίτια (την αποδιοργάνωση της χώρας σε διαφόρους τομείς) και τα αποτελέσματα στα οποία οδήγησαν. Υποθέστε ότι δίνετε τις παραπάνω πληροφορίες ως ιστορικός. Χρησιμοποιήστε, επομένως, το κατάλληλο ύφος για το σκοπό σας.

- Γράψτε ένα κείμενο περίπου 250-300 λέξεων, στο οποίο να σχολιάζετε ποιο στόχο εξυπηρετεί η εκφώνηση του συγκεκριμένου πολιτικού λόγου και με ποια μέσα επιτυγχάνεται ο στόχος αυτός.

Συμπολίται,

Γνωρίζετε ποια υπήρξαν τα αίτια, τα οποία προεκάλεσαν την εξέγερσιν του Αυ-
1 *γούστου παρελθόντος έτους, επομένως δεν έχω ανάγκη να υπομνήσω αυτά εις υμάς διά μακρών.*

Αστική δικαιοσύνη, εφαρμόζουσα, προς ρύθμισιν των σχέσεων του συγχρόνου βίου,
2 *νομοθεσία χρονολογουμένη από 15-20 αιώνων, επί τη βάσει δε διαδικαστικού συστήματος, υποθάλποντος πάσαν πλεκτάνην προς καταβαράθρωσιν του ουσιαστικού Δικαίου, και καθιστώντος δυνατήν την επ΄αόριστον παρέλκυσιν των δικών [...]*

Ποινική διαδικασία, ήτις, χωρίς να παρέχη επαρκείς ασφαλείας δια την προσωπι-
3 *κήν ελευθερίαν των πολιτών, κινείται βραδύτατα, προκαλούσα πολλάκις αυτήν την φυγοδικίαν, ενώ εδεικνύετο, εξ άλλου, ανίκανος να ενεργήση κατασταλτικώς κατά του αδικήματος. Δημοσία εκπαίδευσις, ήτις θα έλεγέ τις ότι κύριον έχει προορισμόν να εκτρέφη δι΄ανεπαρκούς, άλλως τε, μορφώσεως, τροφίμους του προϋπολογισμού, ανικάνους διά κάθε άλλο πλουτοπαραγωγικόν επάγγελμα. [...]*

Κυβέρνησις καταναλίσκουσα το πλείστον της δραστηριότητός της ουχί εις προα-
4 *γωγήν των δημοσίων συμφερόντων, αλλ΄εις την ικανοποίησιν, ως επί τα πολλά, αθεμίτων αξιώσεων, δι΄ων διενεργείται η συναλλαγή μεταξύ εκλογέως και βουλευτού αφ΄ενός, μεταξύ βουλευτού και Κυβερνήσεως αφ΄ετέρου, ήτις Κυβέρνησις δια τούτο,*

4 πλην του προέδρου αυτής, απετελείτο, ως επί τα πολλά, ουχί εκ των ικανωτάτων προς εξυπηρέτησιν του δημοσίου συμφέροντος, αλλ΄εκ των επιτηδειοτάτων, όπως εξυπηρετήσωσι τας ανάγκας της συναλλαγής. Αντιπολίτευσις εις ουδέν συνήθως άλλο αποβλέπουσα ή την κάλυψιν της Αρχής, χάριν της οποίας εθυσιάζετο πολλάκις πάσα άλλη αρχή και κάθε άλλο συμφέρον του Κράτους. Νόμος αποβάς ιστός αράχνης, δυνάμενος μεν να συλλαμβάνη τους ασθενεστέρους, αλλά κατασχιζόμενος θρασέως από πάντα ισχυρόν. [...]

Επί πάσι τούτοις εφερόμεθα ανερμάτιστοι, άνευ σαφώς διαγεγραμμένης εθνικής πολιτικής, άνευ παρασκευής των μέσων
5 προς πραγματοποίησιν αυτής, αφήνοντες μόνον να υποτρέφηται η ιδέα μεταξύ των λαών της Χερσονήσου του Αίμου ότι ο ελληνισμός έχει φιλοκτήμονας και κατακτητικάς διαθέσεις, μη αρκούμενος μόνο εις άμυναν υπέρ των ιδίων, αλλ΄επιβουλευόμενος και τα αλλότρια.

Και το αποτέλεσμα πάντων τούτων:
6 Ότι ο βίος κατέστη δυσχερέστερος διά τας μέσας και απορωτέρας τάξεις, ότι μέγα μέρος, και δυστυχώς το αλκιμότερον του άρρενος πληθυσμού, φέρεται, μεθ΄ορμής ακατασχέτου, προς την μετανάστευσιν, η οποία έλαβε τον χαρακτήρα αληθούς εξόδου· ότι εις την οικογένειαν των πεπολιτισμένων λαών η Ελλάς υπεβιβάσθη βαθμηδόν εις θέσιν μηδαμώς ανταποκρινομένην ούτε προς το παρελθόν αυτής, ούτε προς τας ελπίδας, με τας οποίας ο κόσμος εχαιρέτησε την αναγέννησιν της προ ενός αιώνος· ότι το Κράτος περιήλθεν ολίγον κατ΄ολίγον εις οξυτάτην αντίθεσιν προς πάντας σχεδόν τους ομόρους και περιοίκους, ενώ αφ΄ετέρου η υλική αυτού αδυναμία και η ηθική ανυποληψία έφεραν αυτό εις την ανάγκην να υφίσταται παντός είδους προπηλακισμούς και να ανέχηται την παραβίασιν και αυτών των δια συνθηκών ησφαλισμένων δικαίων του.

7 Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις ήτο φυσικόν να αγάγη εις την εξέγερσιν του Αυγούστου του παρελθόντος έτους. Η κατά τύπον στρατιωτική αύτη εξέγερσις, εγκριθείσα διά του λαοψηφίσματος της 14 Σεπτεμβρίου, έλαβε τον χαρακτήρα αληθούς Λαϊκής Επαναστάσεως.

8 Αλλά η επανάστασις αύτη εστερείτο προγράμματος, σαφώς διαγεγραμμένου, έλειπε δε απ΄αυτής και ο ιθύνων πολιτικός νους.

Διά τούτο η Επανάστασις αδυνατούσα να ίδη ενσαρκούμενον τον αόριστον πόθον
9 της γενικής ανορθώσεως των του Κράτους, εφέρετο εις χρονιότητα, η οποία, καθιστώσα οσημέραι αισθητότερα τα κακά, τα οποία συμπαρομαρτούσιν εις πάσαν έξοδον από της νομιμότητος, εκινδύνευε να αγάγη αυτήν εις ναυάγιον.

Κατά την κρισιμοτάτην περίοδο της επαναστάσεως, αύτη μου έκαμε την τιμήν να ζη-
10 τήση την γνώμην μου περί του πρακτέου και η γνώμη μου, μορφωθείσα μετά επιτόπιον μελέτην των πραγμάτων, ήτο ότι ο Στρατός έπρεπε να επανέλθη το ταχύτερον εις τους στρατώνας, ίνα αφοσιωθή ολοψύχως εις το επείγον της στρατιωτικής ανασυντάξεως, αξιών προς τούτο και επιβάλλων, εν ανάγκη, την σύγκλησιν Αναθεωρητικής Βουλής. [...]

Το αποτέλεσμα των εκλογών τούτων αποτελεί αυστηράν καταδίκην κατά του παρελθόντος. Εάν δε αι νέαι ιδέαι δεν φαίνονται τελικώς εξασφαλισθείσαι εκ του αποτελέ-
11 σματος των εκλογών, είναι φανερό ότι περιεβλήθησαν διά τοιούτου κύρους εκ του αποτελέσματος των εκλογών τούτων, ώστε να μην αμφιβάλλη τις ότι και εις την Βουλήν θα κατορθώσουν κατά το πλείστον να επιβληθώσι δια της ηθικής αυτών δυνάμεως κι ότι εις τας προσεχείς εκλογάς ο λαός θέλει εγκρίνη αυτάς πανηγυρικώς.[...]

---

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου εκτός της υπογεγραμμένης και του πολυτονικού συστήματος

Το επ΄εμοί συναισθάνομαι, εξ άλλου, βαθέως τας βαρυτάτας ευθύνας, αίτινες επί-
12 *κεινται επί των ώμων των πολιτικών ανδρών της χώρας. Ανταποκρινόμενος προς τας υποχρεώσεις, τας οποίας μου επιβάλλει η πανηγυρική εκλογή, διά της οποίας με ετιμήσατε, και δι΄ην τιμήν εκφράζω ημίν την ευγνωμοσύνην μου, απεφάσισα να αποδεχθώ την εντολήν υμών και εγκαταλείψω το στάδιον τής μέχρι τούδε πολιτικής μου δράσεως, προς το οποίον τοσούτοι και τοιούτοι με συνδέουν δεσμοί.*

Δεν έρχομαι ενταύθα ως αρχηγός νέου και εσχηματισμένου κόμματος. Έρχομαι
13 *απλώς σημαιοφόρος νέων πολιτικών ιδεών και υπό την σημαίαν ταύτην καλώ πάντας εκείνους, οίτινες συμμερίζονται τας ιδέας ταύτας, εμπνέονται από τον ιερόν πόθον ν΄αφιερώσωσι πάσας τας δυνάμεις της ψυχής και του σώματος, να συντελέσωσιν εις την επιτυχίαν των ιδεών τούτων.*

Η ιθύνουσα την πολιτείαν μου κεντρική αρχή είναι ότι ο πολιτικός ανήρ οφείλει να έχει γνώμονα πάσης αυτού πράξεως το κοινόν συμφέρον και εις το συμφέρον τούτο να υπο-
14 *τάσση άνευ ενδοιασμού το τε συμφέρον του κόμματος, εις ο ανήκει και το των μελών του κόμματος τούτου. Ότι οφείλει να έχη πάντοτε το θάρρος των γνωμών αυτού, μηδέποτε θυσιάζων ταύτας διά να γίνεται αρεστός προς τα άνω ή προς τα κάτω. Ότι προς την εξουσίαν πρέπει να αποβλέπη όχι ως σκοπόν, αλλ΄ ως μέσον προς επιτυχίαν άλλου υψηλότερου σκοπού, μηδέποτε σπεύδων προς ανάληψιν της Αρχής, αν πρόκειται τούτο να γίνη επί θυσία μικρά ή μεγάλη των αρχών αυτού, μηδέποτε διστάζων να απορρίπτη αυτήν, αν η διατήρησις αυτής έπρεπε να εξαγορασθή διά θυσίας του προγράμματος προς εφαρμογήν του οποίου εκλήθη υπό του Λαού. Αναγνωρίζων την ανάγκην της διαπαιδαγωγήσεως του Ελληνικού Λαού και της χειραφετήσεως αυτού από του προσωπικού κομματισμού, θα εργασθώ μετ΄εκείνων τους οποίους η εξέλιξις των εργασιών της Βουλής ήθελεν αποδείξει ότι συμπίπτουσιν αι ιδέαι μου διά την οργάνωσιν πολιτικού Συλλόγου, διακλαδουμένου καθ΄όλον το Κράτος και μέλλοντος ν΄αποτελέση την οργάνωσιν νέου πολιτικού κόμματος της ανορθώσεως, του οποίου την συγκρότησιν ανυπομόνως αναμένει ο Ελληνικός Λαός.*

Μετά των ομοφρόνων τούτων θ΄ασχοληθώ, εν καιρώ, εις
15 *την διατύπωσιν του κυβερνητικού προγράμματος του νέου κόμματος, το οποίον πρόγραμμα μετά των πολιτικών αρχών, τας οποίας εξήγγειλον υμίν, θέλει αποτελέσει τον δεσμόν, όστις θα συνέχη τα μέλη του νέου τύπου κόμματος.*

Δεν παραγνωρίζω, συμπολίται, τας δυσχερείας κατά των οποίων έχει να παλαίση ο ανορθωτικός αγών διά να στεφθή υπό
16 *πλήρους επιτυχίας. Αλλά πιστεύω ακραδάντως ότι, παρά την φθοράν των εθνικών δυνάμεων, ην απειργάσθη τόσον μακρά κακοδιοίκησις, οι υλικοί και ηθικοί πόροι του Έθνους είναι ακόμη τοσούτοι, ώστε εις χείρας εμπνευσμένων εργατών της ανορθώσεως να αρκέσωσιν εις αναδημιουργίαν Ελλάδος, ανταποκρινομένης προς τας αξιώσεις του σημερινού πολιτισμού, ικανής να αποσπάση την εκτίμησιν του πεπολιτισμένου κόσμου και να καταλάβη εντιμοτάτην θέσιν εν τη Οικογενεία των πεπολιτισμένων λαών, δυναμένης δε τέλος, όταν γίνη και ηθικώς και υλικώς ισχυρά, να συντελέση προς εξασφάλισιν της Ανατολικής Ειρήνης υπό όρους ασφαλίζοντας εις πάντας τους κατοικούντας την Ανατολήν λαούς την πρόοδον και την ευημερίαν.*
(Ζητωκραυγαί και παρατεταμένα χειροκροτήματα).

("Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου" (1909-1935),
επιμέλεια και ιστορικά υπομνήματα Στ. Ι. Στεφάνου,
τ.Α΄, Αθήνα 1981, σελ. 174-178)
[Πηγή: Εφημερίς "Αθήναι" της 6ης Σεπτεμβρίου 1910. (Λόγος στενογραφημένος).]

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα πραγματοποιήθηκε το 1979. Συγκεκριμένα στις 28 Μαΐου υπογράφτηκε στο Ζάππειο Μέγαρο η συνθήκη "περί προσχωρήσεως της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας". Μετά την υπογραφή της συνθήκης και παρουσία αρχηγών κρατών, πρωθυπουργών και υπουργών εξωτερικών των εννέα άλλων κρατών μελών της Κοινότητας ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Κ. Καραμανλής εκφώνησε τον παρακάτω πολιτικό λόγο.*

" Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι Πρωθυπουργοί,
Κύριε Πρόεδρε της Επιτροπής
των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,
Κύριοι Υπουργοί,
Κυρίες και Κύριοι,

Επιθυμώ να εκφράσω την ειλικρινή χαρά μου, που είναι και χαρά του Ελληνικού Λαού,
1 *για την παρουσία σας στη χώρα μου, που γίνεται από σήμερα και δική σας χώρα. Παρουσία που τιμά την Ελλάδα και μαρτυρεί την ιδιαίτερη σημασία που αποδίδετε στην ένταξή μας στην Κοινότητα.*

Την ιστορική αυτή ώρα, που οριοθετείται το τέρμα μιας πορείας και περιβάλλεται με
2 *πανηγυρικό τύπο ή ταύτιση των πεπρωμένων μας με την Ευρώπη, επιθυμώ να ευχαριστήσω πρώτα την πολιτική ηγεσία των Εννέα Χωρών της Κοινότητος. Χάρις στην κατανόησή της και τις έγκαιρες παρεμβάσεις της υπερπηδήθηκαν πολύμορφες δυσχέρειες και επιτεύχθηκε η υπογραφείσα Συμφωνία.*

Επιβεβαιώθηκε έτσι για άλλη μια φορά ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν είναι ούτε επι-
3 *θυμεί να γίνη κλειστή λέσχη και μάλιστα λέσχη πλουσίων.*

Θεωρώ επίσης υποχρέωσή μου να εξάρω την συμβολή της Επιτροπής. Τόσο η Επιτρο-
4 *πή, όσο και τα τεχνικά και διοικητικά στελέχη εργάστηκαν για το σκοπό αυτό με επιστημονική ευσυνειδησία, αντικειμενικότητα και ειλικρινή αφοσίωση στην Κοινοτική Ιδέα.*

Τέλος αισθάνομαι το χρέος να αποτίσω φόρο τιμής προς τους απωτέρους και εγγυ-
5 *τέρους σκαπανείς της Ευρωπαϊκής Ιδέας.*

Προσωπικώς αισθάνομαι τη στιγμή αυτή βαθυτάτη συγκίνηση. Ένας σταθερός ορα-
6 *ματισμός και μια αταλάντευτη πίστη στην αναγκαιότητα της Ενωμένης Ευρώπης και στην ευρωπαϊκή μοίρα της χώρας μου βρίσκουν σήμερα, ύστερα από 18 χρόνια, την δικαίωσή τους.*

Η ένταξη της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, μολονότι αποτελεί πολυσήμαντο ιστορικό γεγονός, δε συνεπάγεται ωστόσο αλλαγή κλίματος για την χώρα μου. Η Ευρώπη με
7 *το ελληνικό της όνομα της είναι οικείος χώρος, αφού ο πολιτισμός της είναι σύνθεση του ελληνικού, του ρωμαϊκού και του χριστιανικού πνεύματος. Μια σύνθεση στην οποία, όπως είπα και άλλοτε, το ελληνικό πνεύμα εισέφερε την ιδέα της ελευθερίας, της αλήθειας και της ομορφιάς. Το ρωμαϊκό πνεύμα την ιδέα του κράτους και του δικαίου. Και ο Χριστιανισμός την πίστη και την αγάπη.*

8 *Επάνω σ΄αυτόν τον κοινό πολιτισμό καλούμεθα να οικοδομήσουμε τη Νέα Ευρώπη.*

9 *Η ενοποίηση της Ευρώπης πιστεύω ότι θα είναι το μεγαλύτερο πολιτικό γεγονός στην ιστορία της Ηπείρου μας. Ένα γεγονός που θα επηρεάση όχι μόνο την μοίρα της Ευρώπης, αλλά και την πορεία της ανθρωπότητος. Γιατί θα εξισορροπήση το συσχετισμό Δυνάμεων στον κόσμο, θα κατοχυρώση την ανεξαρτησία της Ευρώπης και θα συμβάλη στην εμπέδωση της παγκόσμιας τάξεως και ειρήνης.*

10 *Η Ελλάς προσέρχεται στην Ευρώπη με την βεβαιότητα ότι στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης εμπεδώνεται για όλα τα μέρη η εθνική ανεξαρτησία, κατοχυρώνονται οι δημοκρατικές ελευθερίες, επιτυγχάνεται η οικονομική ανάπτυξη και γίνεται με τη συνεργασία*

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία και η στίξη του κειμένου του λόγου.

όλων κοινός καρπός ή κοινωνική και οικονομική πρόοδος.

Και για να μετάσχωμε σ΄αυτή την προσπάθεια, έχομε την απόφαση να επιχειρήσουμε
11 *τις διαρθρωτικές μεταβολές και τους θεσμικούς εκσυγχρονισμούς, που θα διευκολύνουν την πορεία μας. Έχομε συνείδηση των δυσχερειών. Αισιοδοξούμε όμως ότι με την πάνδημη κινητοποίηση, την διαρκή εγρήγορση, αλλά και την κατανόηση των Εταίρων μας, θα ξεπεράσουμε τις δυσκολίες. Διδαχθήκαμε από τον Κλασσικό Ελληνισμό ότι " χαλεπά τα καλά ".*

Παράλληλα όμως η χώρα μας φιλοδοξεί να συμβάλει, στο μέτρο των δυνατοτήτων της,
12 *στην πραγματοποίηση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης, στην οποία βαθύτατα πιστεύει. Η Ελλάς πιστεύει ότι μπορεί να προσφέρη την δυνατότητα ενός ευρύτερου καταμερισμού του έργου, με βάση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα. Η γεωγραφική της θέση, το πολιτικό της παρελθόν και το πολιτιστικό της επίπεδο προσφέρουν τις προϋποθέσεις της αναπτύξεως ευρύτερων οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων με τον βαλκανικό και τον μεσογειακό χώρο.*

Η Ελλάς είναι ο ακρίτας των ευρωπαϊκών συνόρων και ο μεσογειακός εξώστης της
13 *Κοινής Αγοράς. Με το εγκατεστημένο σε όλες τις ηπείρους ανθρώπινο δυναμικό της και με τη ναυτιλιακή της δύναμη, μπορεί να συμβάλη και στην προβολή της Ευρωπαϊκής Ιδέας.*

Κυρίες και Κύριοι,

Η ενωτική διαδικασία της Ευρώπης προχωρεί αμετάκλητη. Βρισκόμαστε στο σημείο που δεν έχει επιστροφή. Χρειάστηκε πολύ αίμα και πολύς χρόνος, για να συνειδητοποιήσουν
14 *οι Ευρωπαίοι την ταυτότητά τους, τις κοινές ρίζες τους και την κοινή τους αποστολή. Η ενοποίηση, έστω και αν βραδύνη, κινείται με χαρακτήρα νομοτελειακό. Παρά την διαφορά απόψεων, όσον αφορά τον ρυθμό, τη μορφή και την έκταση της ενοποιήσεως, η λογική της ιστορίας κατέστηκε την ένωση κατηγορική προσταγή.*

Η Ενωμένη Ευρώπη θα αποτελέση, όπως είπα, μέγα σταθμό στην παγκόσμια ιστορία
15 *της ειρήνης της ελευθερίας και του πνεύματος. Το ανθρώπινο δυναμικό της και η πολιτιστική της κληρονομιά εγγυώνται γι΄αυτό.*

Πριν απ΄ όλα η Ευρωπαϊκή Ένωση θα σταθή αποφασιστικός παράγοντας ειρήνης στον
16 *κόσμο. Γιατί με το κύρος και την δύναμή της θα επηρεάζη αποφασιστικά τις διεθνείς εξελίξεις, αρχής γενομένης από τον χώρο τον δικό της. Ο ευρωπαϊκός χώρος υπήρξε ανέκαθεν το θέατρο και η πηγή των μεγάλων συγκρούσεων. Αν τα Βαλκάνια εθεωρούντο κάποτε η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης, η Ευρώπη ήταν η πυριτιδαποθήκη του κόσμου. Και μόνο το γεγονός ότι με την σημερινή φάση συνεργασίας εγκαταλείπονται εθνικές προκαταλήψεις, εξαλείφονται μίση ιστορικά και γεφυρώνονται μακροχρόνιες αντιθέσεις, θα ήταν αρκετό να δικαιώση την ιδέα της ευρωπαϊκής ενότητος.*

Θα σταθεροποιήση και, θα έλεγα, θα διασώση τους δημοκρατικούς μας θεσμούς, που
17 *διέρχονται σήμερα αναμφισβήτητη κρίση. Γιατί μόνο στον χώρο της μείζονος Ευρώπης θα καταστή δυνατή η δημιουργία μιας ευρύτερης βάσεως για την αναμόρφωση της Δημοκρατίας και την προσαρμογή της στις συνθήκες της εποχής μας. Είναι προφανές ότι αντίθετα, με την εκρηκτική πρόοδο που σημειώθηκε στον τεχνικό και επιστημονικό τομέα, η πολιτική σκέψη του ανθρώπου παραμένει στάσιμη. Αν μελετήση κανείς τον Πλάτωνα και τον Θουκυδίδη, θα διαπιστώση ότι τα πολιτειακά και τα πολιτικά προβλήματα της εποχής μας είναι τα ίδια με τα προβλήματα της εποχής εκείνης. Με τον εκσυγχρονισμό της Δημοκρατίας μπορεί να αναχθή και πάλι σε πρωταρχική αξία η αρετή του πολίτη, που θα "επίσταται και άρχειν και άρχεσθαι" κατά τον Αριστοτέλη. Και θα θεμελιωθούν οι βασικές αρχές της ελευθερίας και της δικαιοσύνης πάνω στην υπευθυνότητα του πολίτη, που περιορίζει την κατάχρηση της ελευθερίας και εγγυάται την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.*

Με την ενοποίηση εξάλλου θα διασωθή και εν συνεχεία θα προαχθή ο ευρωπαϊκός πολιτισμός. Είναι έκδηλο ότι ο πολιτισμός αυτός αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της παρακμής. Η
18 *ανθρωπότης περνά σήμερα μια κρίσιμη μεταβατική περίοδο, που την χαρακτηρίζει καθολική και έντονη ανησυχία. Ανησυχία που εκδηλώνεται υπό διάφορες μορφές, από το άγχος μέχρι την βία. Γιατί ο άνθρωπος της εποχής μας θέλει να απομακρυνθή από ένα τρόπο ζωής και αναζητεί καινούργιο. Και την αλλαγή αυτή μόνο η Ευρώπη μπορεί να δώση.*

Η σύγχυση ιδεών, ο ευδαιμονισμός μαζί με τον στυγνό ορθολογισμό, που τείνει να αγνοήση τον άνθρωπο σαν σκοπό
19 *της κοινωνικής συμβιώσεως, έχουν παραμορφώσει το πολιτιστικό πρότυπο της Ευρώπης.*

Η πρόκληση της επιβίωσης του πολιτισμού μας μπορεί να αντιμετωπιστή μόνο με την αναμόρφωση των θεσμών
20 *και την επανασύνδεση του ορθολογισμού με τον συναισθηματισμό, του Απόλλωνα με τον Διόνυσο. Είναι καιρός ο ευρωπαϊκός Φάουστ να επιχειρήση νέο ταξίδι στην χώρα του μέτρου και της ισορροπίας, για να γεννήση ξανά τον Ευφορίονα. Η Ευρώπη, που γέννησε όλες τις ιδέες, είναι και η μόνη που μπορεί να τις ανανεώση και να τις εξανθρωπίση και πάλι. Φθάνει να μη θέτουμε σαν πρωταρχικό σκοπό της ένωσης της Ευρώπης την υλική ευημερία.*

Αλλά εξίσου θεμελιώδης για την επιβίωση της Ευρώπης είναι η σταδιακή οικονομική της ενοποίηση, που θα εξα-
21 *σφαλίση την αξιοποίηση ενός τεράστιου δυναμικού φυσικών και ανθρωπίνων πόρων. Θα οργανώση την οικονομία γύρω από τον άνθρωπο, αντί τον άνθρωπο γύρω από την οικονομία. Θα πραγματοποιήση την ιδέα της πολυδιάστατης αναπτύξεως και θα προαγάγη την ποιότητα ζωής, ενώ παράλληλα θα υπηρετήση σε διεθνή κλίμακα την ιδέα της οικονομικής δικαιοσύνης και της προαγωγής των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών.*

28 Μαΐου 1979 : υπογραφή της Πράξης (Συνθήκης) Προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες

Ο απομονωτισμός, τα δασμολογικά τείχη και η ανέφικτη αυτάρκεια είναι ιστορικά ξε-
22 *περασμένα στάδια οικονομικής και πολιτικής δράσεως και αποτελούν παθητική αντιμετώπιση των γεγονότων. Τα σύγχρονα προβλήματα της Ευρώπης και συνεπώς και της ανθρωπότητος προϋποθέτουν την λογική μεγαλυτέρου χώρου και μεγαλυτέρων αριθμών, για να βρουν την ορθή λύση τους. Η αντιμετώπιση των δυσχερειών δεν θα επιτευχθή με τον ανταγωνιστικό απομονωτισμό, αλλά αντίθετα με την επιτάχυνση των διαδικασιών της ενοποιήσεως.*

Κυρίες και Κύριοι,

23 *Με όσα είπα, προσπάθησα να δώσω την εικόνα που έχω για την Ευρώπη του μέλλοντος. Εικόνα που θα μπορούσε να αποτελέση κατά την γνώμη μου το ιδανικό της νέας γενιάς.*

Γνωρίζω τις δυσχέρειες, ουσιαστικές και διαδικαστικές. Όπως γνωρίζω και τα πολιτι-
24 *κά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη. Πιστεύω όμως ότι τα προβλήματα αυτά όχι μόνο δεν δικαιολογούν την καθυστέρηση της ενοποιήσεως της Ευρώπης, αλλά και επιβάλλουν την επιτάχυνσή της. Γιατί η λύση τους δεν μπορεί να πραγματοποιηθή παρά μονάχα στο ευρύτερο πλαίσιο μιας Ενωμένης Ευρώπης.*

Γνωρίζω επίσης ότι τον τελευταίο χρόνο παρατηρείται μια άμβλυνση του ενδιαφέρο-
25 *ντος για την ένωση της Ευρώπης. Και αυτό γιατί μερικοί άνθρωποι αποδίδουν τα προβλή-*

ματα που αντιμετωπίζουν σήμερα, στους ισχύοντας ήδη ευρωπαϊκούς θεσμούς. Δεν αντιλαμβάνονται όμως ότι χωρίς τους στοιχειώδεις αυτούς θεσμούς, η κατάσταση της Ευρώπης θα ήταν πολύ χειρότερη. Όπως δεν αντιλαμβάνονται ότι μόνο η ολοκλήρωση των θεσμών αυτών θα δώση λύση στα προβλήματά τους, υλικά και ηθικά. Αλλά και γιατί αυτή η ψυχολογία τροφοδοτείται κατά τρόπο έντεχνο και από δυνάμεις, που προτιμούν την Ευρώπη κατακερματισμένη και ευάλωτη.

Πάντως παρά τη βραδύτητα με την οποία συντελείται η ενοποίηση της Ευρώπης, εση-
26 *μειώθησαν τελευταία ορισμένα ενθαρρυντικά βήματα, όπως οι επικείμενες εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το ενιαίο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα. Βήματα που αποδεικνύουν ότι η βούληση για την ενοποίηση της Ευρώπης παραμένει σταθερά.*

Η βούληση όμως αυτή θα πρέπει να προσλάβη συγκεκριμένη και οριστική μορφή, για να κερδηθή ο χρόνος που απωλέσθη. Αν δεχθούμε ότι η επάνοδος στην προτέρα κατάστα-
27 *ση είναι αδιανόητη, δεν έχομε παρά να προχωρήσουμε με αποφασιστικότητα και θάρρος. Η στασιμότης είναι η χειρότερη λύση. Αν λύσουμε το βασικό πρόβλημα της μορφής που θα δώσουμε στην Ευρώπη του μέλλοντος, οι διαδικασίες για την πραγματοποίησή της θα απλουστευθούν αυτόματα. Και σ΄αυτήν την προσπάθεια ο Ελληνικός Λαός διεκδικεί την τιμή και την ευθύνη να μετάσχη.*

Η Ελλάς από σήμερα αποδέχεται οριστικά την ιστορική πρόκληση και την ευρωπαϊκή
28 *της μοίρα. Διατηρώντας την εθνική μας ταυτότητα, έχουμε εμπιστοσύνη και στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Έχουμε την απόφαση να είμαστε όλοι Ευρωπαίοι, όπως θα έλεγε ο Τσώρτσιλ, και όλοι Έλληνες, όπως θα έλεγε ο Σέλλεϋ. Γιατί, όπως έγραψε ο Ισοκράτης, "Έλληνες δεν είναι εκείνοι που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, αλλά όλοι εκείνοι που υιοθέτησαν το πνεύμα το κλασσικό".*

- Μια βασική θέση του ομιλητή είναι ότι: "Η Ενωμένη Ευρώπη θα αποτελέσει μέγα σταθμό στην παγκόσμια ιστορία της ειρήνης, της ελευθερίας και του πνεύματος". Να συνοψίσετε σε ένα κείμενο (περίπου 20 στίχων) τα επιχειρήματα με τα οποία υποστηρίζει αυτήν την άποψη στις παραγράφους 15-22.

- Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα μπορεί να συμβάλει στην πραγματοποίηση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης. Να επισημάνετε τα επιχειρήματα με τα οποία τεκμηριώνει την άποψή του (βλ. κυρίως τις παραγράφους 7, 13 και 20).

- "Επιβεβαιώθηκε έτσι για άλλη μια φορά ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν είναι ούτε επιθυμεί να γίνει κλειστή λέσχη και μάλιστα λέσχη πλουσίων". Ποιο μήνυμα επιδιώκει, κατά τη γνώμη σας, να περάσει ο ομιλητής με διπλωματικό τρόπο στούς εκπροσώπους των εννέα κρατών μελών της ΕΟΚ, που παρευρέθηκαν στην υπογραφή της συνθήκης;

- Συχνά προβάλλεται σε διάφορες σχετικές ομιλίες ο ελληνικός πολιτισμός ως λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Ο συγκεκριμένος ομιλητής, ωστόσο, παρουσιάζει στην παράγραφο 7 τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ως σύνθεση του ελληνικού, του ρωμαϊκού και του χριστιανικού πνεύματος. Γιατί νομίζετε ότι επιλέγει αυτόν τον τρόπο;

- Ο ομιλητής στο τέλος του λόγου του επικαλείται τις απόψεις τριών προσωπικοτήτων. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε ότι χρησιμοποιεί την επίκληση στην αυθεντία ως μέσο πειθούς. Να αξιολογήσετε την αποτελεσματικότητα αυτής της τεχνικής στη συγκεκριμένη περίπτωση.

- Ο ομιλητής δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ανάγκη να αναμορφωθεί το πολιτιστικό πρότυπο της Ευρώπης μέσω της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αντιπαραθέτει, λοιπόν, στους

παράγοντες που, κατά τη γνώμη του, προκάλεσαν την παραμόρφωση του πολιτιστικού προτύπου, τις ιδέες και τις αξίες που μπορούν να το εξανθρωπίσουν.
Να εντοπίσετε τους παράγοντες της αντιπαράθεσης και να σχολιάσετε τις απόψεις του ομιλητή πάνω στο θέμα αυτό.

- Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του λόγου και την περίσταση (τόπο, χρόνο, ακροατές) στην οποία εκφωνήθηκε, προσπαθήστε να διακρίνετε τους στόχους που επιδιώκει ο ομιλητής και σχολιάστε την καταλληλότητα / αποτελεσματικότητα του λόγου.

- Ο ομιλητής εκθέτει στις παραγράφους 15-22 το όραμά του για την Ευρώπη του μέλλοντος. Συζητήστε σε ποιο βαθμό επαληθεύτηκαν ή διαψεύστηκαν οι προσδοκίες του.

- Να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες συνώνυμες:
"αταλάντευτη πίστη", "οικείος χώρος", "θα κατοχυρώσει την ανεξαρτησία της Ευρώπης, "εμπεδώνεται η εθνική ανεξαρτησία", "θα προαχθεί ο ευρωπαϊκός πολιτισμός".

- Να σχηματίσετε φράσεις με τα παρακάτω ονοματικά σύνολα: *έγκαιρη παρέμβαση, διαρκής εγρήγορση, ανθρώπινο δυναμικό, στυγνός ορθολογιστής.*

- Να εξηγήσετε (αν χρειαστεί, ανατρέξτε και σ' ένα ερμηνευτικό λεξικό) τις παρακάτω φράσεις:
"Η ενοποίηση κινείται με χαρακτήρα νομοτελειακό"
"Η λογική της ιστορίας κατέστησε την ένωση κατηγορική προσταγή"

- Να χρησιμοποιήσετε σε φράσεις τις παρακάτω λέξεις: *οριοθετώ-ούμαι, συνεπάγεται, συσχετισμός, εξισορροπώ, ευδαιμονισμός, ευάλωτος, κατακερματισμένος.*

- Να διακρίνετε τη σημασιολογική διαφορά των παρακάτω σύνθετων ρημάτων: παραμορφώνω, διαμορφώνω, αναμορφώνω, συμμορφώνω, επιμορφώνω.

- Χρησιμοποιήστε σε φράσεις τη λέξη **κοινότητα** (ως κύριο ή κοινό ουσιαστικό) με διαφορετικές σημασίες.

- Στο κείμενο του συγκεκριμένου πολιτικού λόγου υπάρχουν αρκετές λέξεις με μεταφορική σημασία. Σας δίνονται παρακάτω ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα. Προσπαθήστε να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις, που έχουν μεταφορική σημασία, με άλλες αντίστοιχες λέξεις ή φράσεις, που έχουν κυριολεκτική σημασία. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορείτε ενδεχομένως να αναδιατυπώσετε όλη τη φράση.

- "σκαπανείς της ευρωπαϊκής ιδέας"
-"δε συνεπάγεται αλλαγή κλίματος για τη χώρα μου"
-"γίνεται με τη συνεργασία όλων κοινός καρπός η κοινωνική και οικονομική πρόοδος"
-"η Ευρώπη ήταν η πυριτιδαποθήκη του κόσμου"
-"Η Ελλάς είναι ο ακρίτας των ευρωπαϊκών συνόρων και ο μεσογειακός εξώστης της Κοινής Αγοράς".

- "Τα πολιτειακά και τα πολιτικά προβλήματα της εποχής μας":
Να αναφερθείτε στη σημασιολογική διαφορά των υπογραμμισμένων λέξεων φέρνοντας κάποια παραδείγματα.

- Στο κείμενο χρησιμοποιούνται συχνά ονοματικά σύνολα, που αποτελούνται από αφηρημένα ουσιαστικά και από μια γενική προσδιοριστική ,π.χ. η επιτάχυνση των διαδικασιών της ενοποίησης, η αξιοποίηση ενός τεράστιου δυναμικού φυσικών και ανθρώπινων πόρων, η επανασύνδεση του ορθολογισμού με το συναισθηματισμό, η προσαρμογή της δημοκρατίας στις συνθήκες της εποχής μας. Να μετατρέψετε τα παραπάνω ονοματικά σύνολα σε ρηματικές φράσεις.

- Για την προώθηση της ευρωπαϊκής ιδέας η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κατά καιρούς εκπονήσει διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα, π.χ. το Lingua,το Comenius κ.ά., που προβλέπουν τη συνεργασία σχολείων από διάφορες χώρες μέλη της Ενωμένης Ευρώπης.

α) Αν έχετε συμμετάσχει σε κάποιο τέτοιο πρόγραμμα, συζητήστε σε ομάδες τις εμπειρίες σας. Με βάση τη συζήτηση αυτή κάθε ομάδα θα παρουσιάσει και θα αξιολογήσει το πρόγραμμα σε ένα κείμενο (δύο τριών σελίδων). Στην αξιολόγησή σας θα αναφέρετε τις εντυπώσεις σας από το πρόγραμμα, θα επισημάνετε τα θετικά ή ενδεχομένως και τα αρνητικά του σημεία, και θα κρίνετε σε ποιο βαθμό το συγκεκριμένο πρόγραμμα προώθησε πράγματι τους στόχους του προγράμματος. Αναφέρονται παρακάτω ενδεικτικά οι βασικοί στόχοι του προγράμματος Comenius:

- Να προωθηθεί η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση
- Να επιτευχθεί ποιοτική βελτίωση της διδασκαλίας των γλωσσών
- Να δοθεί η ευκαιρία στα σχολεία να αναπτύξουν από κοινού εκπαιδευτικές προτάσεις ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος.
- Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές από τη νεαρή ηλικία τι σημαίνει ευρωπαίος πολίτης. Να τους δοθεί η ευκαιρία για κριτική σκέψη, ανάπτυξη επιχειρημάτων. Να σκεφτούν τι κερδίζουν και τι ενδεχομένως μπορεί να χάσουν από τη συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τι πρέπει να πράξουν, για να μην αλλοτριωθούν.

β) Αν δεν είχατε την ευκαιρία να συμμετάσχετε σε ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, συζητήστε σε ομάδες ιδέες και προτάσεις για την ενδεχόμενη οργάνωση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, που μπορεί να συμβάλει στη γνωριμία και στη γόνιμη συνεργασία των μαθητών της Ενωμένης Ευρώπης.

Υποθέστε ότι ένας νεαρός ακροατής - της δικής σας περίπου ηλικίας - που ήταν παρών στην τελετή και άκουσε τον λόγο, θέλησε στη συνέχεια να ενημερώσει ένα φίλο του, που ζει σε άλλη πόλη για τα σημεία και τις ιδέες του λόγου που του έκαναν μεγαλύτερη εντύπωση.

α) Τι θα του έγραφε άραγε σε μια επιστολή; (μέχρι 300 λέξεις)

β) Εναλλακτικά: Τι θα έγραφε ο ίδιος ακροατής στο φίλο του σχετικά με το τι πιστεύει ότι θα κερδίσουν οι νέοι της Ελλάδας μελλοντικά με την ένταξη της χώρας τους στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα; (μέχρι 300 λέξεις)

Στο κείμενο που ακολουθεί ο πολιτικός λόγος παίρνει τη μορφή προπαγανδιστικής θεωρίας, με στόχο να προκαλέσει αλλαγή στη στάση ζωής του δέκτη. Με ποιους τρόπους νομίζετε ότι επιχειρεί να πετύχει το σκοπό αυτό;

[...] Η "ρατσιστική" θεωρία δίνει προεξάρχουσα θέση στις διάφορες πρωταρχικές ράτσες της ανθρωπότητας. Βασικά δε θεωρεί το Κράτος παρά ως ένα σκοπό, για να υπάρξει κάποιο αντίβαρο ανάμεσα στη διατήρηση των ανθρώπινων φυλών. Δεν πιστεύει διόλου στην εξίσωσή τους, αλλ΄αντίθετα αναγνωρίζει και τη διαφοροποίηση αλλά και την αξία τους λίγο ή πολύ μεγαλύτερη. Αυτή η αναγνώριση τής προσδίδει την υποχρέωση, ακολουθώντας την αιώνια θέληση που κυβερνά αυτόν τον κόσμο, να παραχωρεί την νίκη στον καλύτερο και στον πιο δυνατό και να δέχεται την υποταγή των κακών και των αδύναμων. Προχωρεί έτσι στην αριστοκρατική αρχή της φύσης και πιστεύει στην αξία αυτού του φυσικού νόμου μέχρι*

* Ας μην ξεχνούμε τις τρομακτικές συνέπειες που μπορούν να έχουν παρόμοιες θεωρίες, π.χ. 38.000.000 νεκροί στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

την τελευταία βαθμίδα της σκάλας των όντων. Βλέπει και δέχεται όχι μόνο τη διαφορετική αξία ανάμεσα στις ράτσες αλλά και τη διαφορετική αξιολόγηση των ατόμων. Μεσα από τη μάζα ξεπηδά, για τη "ρατσιστική" θεωρία, η αξία της προσωπικότητας που μόνον αυτή μπορεί να ενεργήσει ως μια οργανωμένη δύναμη απέναντι στον εξολοθρευτή μαρξισμό. Νομίζει ότι είναι απαραίτητο η ανθρωπότητα νά έχει ένα ιδανικό, γιατί αυτό της φαίνεται ότι μπορεί ν΄αποτελέσει την πρωταρχική συνθήκη για την ύπαρξη αυτής της ανθρωπότητας. Αλλά δεν μπορεί ν΄αναγνωρίσει δικαίωμα ύπαρξης, σε μια οποιαδήποτε ηθική, όταν αυτή προδιαγράφει έναν κίνδυνο για την επιβίωση της ράτσας, που πρεσβεύει μιαν άλλη υψηλότερη ηθική, γιατί σ΄ένα κόσμο που θα προέρχεται από την επιμειξία και την εξάπλωση του νέγρικου στοιχείου, όλες οι ανθρώπινες αντιλήψεις για την ομορφιά και την ευγένεια, καθώς και κάθε ελπίδα για ένα ιδανικό μέλλον της ανθρωπότητάς μας θα χάνονταν για πάντα.

Ο πολιτισμός κι η καλλιέργεια της ανθρωπότητας πάνω σε τούτον τον πλανήτη είναι αδιάσπαστα δεμένα με την ύπαρξη του Άρειου. Η εξαφάνιση ή μείωση της δύναμής του θα οδηγήσουν σε μια επιστροφή πάνω σ΄αυτή τη γη των σκοτεινών πέπλων της εποχής των βαρβάρων.

Αλλά το να υποσκάπτεις την ύπαρξη του ανθρώπινου πολιτισμού, εξοντώνοντας αυτούς που πασχίζουν να τη διατηρήσουν θα ήταν το πιο αξιοκατάκριτο έγκλημα. Αυτός που θα τολμούσε να βάλει το χέρι του πάνω στο ίδιο το πρόσωπο του Κυρίου και στην πιο αντιπροσωπευτική του απεικόνιση, τον άνθρωπο, βρίζει το Δημιουργό και βοηθά στο να χαθεί ο παράδεισος.

Η ρατσιστική θεωρία αναφέρεται και στηρίζεται στην πιο βαθιά θέληση της φύσης, όταν αποκαθιστά αυτό το ελεύθερο παιχνίδι της δύναμης που οδηγεί στην πρόοδο μέσω της εκλογής. Έτσι, μια μέρα, μια καλύτερη ανθρωπότητα, έχοντας κατακτήσει αυτόν τον κόσμο, θα δει να της ανοίγονται ελεύθερα όλα τα πεδία της δραστηριότητας.

Αισθανόμαστε όλοι ότι σε ένα μακρινό μέλλον οι άνθρωποι θα συναντήσουν προβλήματα που μόνον ένας κυρίαρχος λαός της πιο αναπτυγμένης ράτσας διαθέτοντας όλα τα μέσα κι όλες τις δυνατότητες ολοκλήρου του κόσμου θα μπορέσει να λύσει αποτελεσματικά.

(Α.. Χίτλερ, "Ο Αγών μου",
τ. Β΄ εκδ. Δαρέμα, σελ. 14-16)

- Να αξιολογήσετε το επιχείρημα "Αυτή η αναγνώριση τής προσδίδει την υποχρέωση, ακολουθώντας την αιώνια θέληση που κυβερνά αυτόν τον κόσμο, να παραχωρεί τη νίκη στον καλύτερο και στον πιο δυνατό και να δέχεται την υποταγή των κακών και αδύναμων", σύμφωνα με όσα έχετε διδαχθεί προηγουμένως.

- Προσπαθήστε να ανασκευάσετε ορισμένα από τα επιχειρήματα του κειμένου, σε ένα δικό σας κείμενο 200-300 λέξεων. Ποιες έννοιες - αξίες θα προσπαθήσετε να "προστατέψετε" και ποιες θα προβάλετε στην επιχειρηματολογία σας;

Το παρακάτω κείμενο παρουσιάζει διαφορετικές αντιδράσεις του πλήθους απέναντι σε έναν πολιτικό/προπαγανδιστή. Ποιοι παράγοντες υποβοηθούν τη δημιουργία παθητικών δεκτών; Από την άλλη μεριά τι βοηθάει το δέκτη ν' αντισταθεί στην προπαγάνδα; Να απαντήσετε παίρνοντας υπόψη σας την περιγραφή και τα σχόλια του κειμένου· μπορείτε, φυσικά, να προσθέσετε τις προσωπικές σας απόψεις πάνω στο θέμα.

Στα 1938, ο συγγραφέας Ντενί ντε Ρουζμόν βρισκόταν στη Νυρεμβέργη της Γερμανίας τη μέρα μιας ναζιστικής διαδήλωσης. Μας αφηγείται πως είχε σταθεί στο κέντρο ενός πυκνού πλήθους, που περίμενε την άφιξη του Χίτλερ. Οι άνθρωποι γύρω του είχαν αρχίσει ν' ανυπομονούν, όταν φάνηκε, στο βάθος-βάθος μιας λεωφόρου, μικροσκοπικός στο ξέμακρο, ο Φύρερ με την ακολουθία του. Από μακριά, ο αφηγητής είδε το πλήθος να καταλαμβάνεται προοδευτικά, από ένα είδος υστερίας, επευφημώντας σαν τρελό τον απαίσιο εκείνον άνθρωπο. Η υστερία απλωνόταν, προχωρούσε, με το Χίτλερ μαζί, σαν πλημμυρίδα. Στην αρχή ο αφηγητής έμεινε έκπληκτος απ' αυτή την παράκρουση. Όταν όμως ο Φύρερ πλησίασε για καλά κι η γενική υστερία μεταδόθηκε και στους ανθρώπους που βρίσκονταν πλάι του, ο Ντενί ντε Ρουζμόν ένιωσε μέσα του αυτή τη λύσσα να τείνει να τον κατακτήσει και τον ίδιο, αυτή η παράκρουση τον "ηλέκτριζε". Ήταν έτοιμος να υποκύψει σ' αυτή τη μαγεία, όταν ξάφνου κάτι ανέβηκε απ' τα κατάβαθα του είναι του κι αντιστάθηκε στη μαζική θύελλα. Ο Ντενί ντε Ρουζμόν μας λέει πως ένιωθε άσχημα, φρικτά, μόνος, μέσα στο πλήθος, ταυτόχρονα αντιστεκόταν και δίσταζε. Ύστερα, ενώ σηκώθηκαν "κυριολεκτικά" οι τρίχες της κεφαλής του, κατάλαβε τι νόημα είχε αυτή η Ιερή Φρίκη. Εκείνη τη στιγμή δεν αντιστεκόταν πια η σκέψη του, δεν του ερχόταν στο μυαλό επιχειρήματα, μα όλο το είναι του, όλη του "η προσωπικότητα" επαναστατούσε.

Ίσως αυτό να είναι το σημείο εκκίνησης του "Ρινόκερου"· είναι χωρίς αμφιβολία αδύνατο, τη στιγμή που κατακλύζεται κανείς από επιχειρήματα, δόγματα, "πνευματικά" συνθήματα, προπαγάνδες κάθε είδους, να δώσει την ίδια εκείνη στιγμή μιαν εξήγηση της άρνησής του (να υποκύψει). Ο συζητητικός στοχασμός θα έρθει, μα προφανώς αργότερα, για να υποστηρίξει αυτήν την άρνηση, αυτή τη φυσική, εσωτερική αντίσταση, αυτή την απάντηση μιας ψυχής. Ο Μπεραντζέ, λοιπόν, δεν καλοξέρει την ίδια εκείνην ώρα γιατί αντιστέκεται στην "ρινοκερίτιδα" κι αυτό αποδείχνει πως η αντίστασή του είναι αυθεντική και βαθιά. Ο Μπεραντζέ είναι ίσως σαν τον Ντενί ντε Ρουζμόν αλλεργικός απέναντι στις κινήσεις και εκδηλώσεις του πλήθους, τα εμβατήρια, στρατιωτικά και άλλα. Ο "Ρινόκερος" είναι αναμφισβήτητα αντιναζιστικό έργο, προπαντός όμως είν' ένα έργο που αντιτίθεται σ' όλες τις μαζικές υστερίες κι επιδημίες, που κρύβονται κάτω απ' την καλύπτρα της λογικής και των ιδεών, μα δεν παύουν να είναι σοβαρές κοινωνικές ασθένειες, των οποίων οι ιδεολογίες δεν αποτελούν παρά το "άλλοθι". Αν διαπιστώσουμε πως η ιστορία παραλογίζεται, πως τα ψεύδη της καθε προπαγάνδας υπάρχουν, για να καλύπτουν τις αντιφάσεις ανάμεσα στα γεγονότα και τις ιδεολογίες που υποστηρίζουν, αν καταφέρουμε να ρίξουμε ένα ξεκάθαρο βλέμμα στην επικαιρότητα, αυτό είν' αρκετό να μας εμποδίσει να υποκύψουμε στην παράλογη "λογική" που μας σερβίρουν, και να γλυτώσουμε απ' όλους τους ιλίγγους.

(Ευγένιος Ιονέσκο, Πρόλογος στο Θεατρικό έργο "Ρινόκερος")

Διαβάστε τα αποσπάσματα απο μια συνέντευξη που έγινε στις 13 - 8 -1985 *, πρώτα με τον Ιρανό και στη συνέχεια με τον Ιρακινό πρεσβευτή, σχετικά με τη διένεξη των δύο κρατών. Αν δε γνωρίζετε από άλλη πηγή τα γεγονότα, μπορείτε να αποφασίσετε με βεβαιότητα ποιο απο τα δύο κράτη έχει το δίκαιο με το μέρος του; ποιος ήταν ο εισβολέας; ποιος βρισκόταν σε κατάσταση άμυνας;

Βρίσκετε ότι κάποιες λέξεις, μέσα από το λόγο των δύο πρεσβευτών κινδυνεύουν να χάσουν το νόημά τους, "να σκοτωθούν " όπως θα έλεγε ο ποιητής; Συζητήστε το θέμα των διαφορετικών οπτικών για το ίδιο ζήτημα, όπως αποτυπώνεται στη γλώσσα.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΙΡΑΝΟ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗ κ. ΑΧΜΑΤ ΑΝΤΖΑΛΟΥΓΙΑΝ
(13/8/85, αποσπάσματα)

- Πριν από πέντε χρόνια το Ιράκ εισέβαλε στη χώρα σας. Θα ήθελα να μου εξηγήσετε την παρούσα κατάσταση στο μέτωπο.

- Είπατε πως η χώρα μας δέχτηκε ιρακινή εισβολή. Εκεί βρίσκεται η ουσία του προβλήματος. Αν ο πόλεμος μπορούσε να περιγραφεί έτσι απλά, όπως μιλήσατε εσείς, και δεν ήταν ένα λουτρό αίματος, θα είχε τελειώσει. Ο λαός μας αισθάνεται πως δέχτηκε επίθεση, ενώ ήθελε να ζήσει ειρηνικά με τα αδελφά έθνη [...]. Η ιρακινή κυβέρνηση - κάνω διάκριση μεταξύ κυβέρνησης και λαού - μας επιτέθηκε, έκαψε τα σπίτια μας, σκότωσε τους άντρες και τα παιδιά. Ο λαός μας δε θα ξεχάσει ποτέ, γιατί ποτέ δεν κατάλαβε τους λόγους της εισβολής. Στην αρχή ήμασταν ανοργάνωτοι στρατιωτικά, τα οπλικά μας συστήματα ήταν αμερικανικά και, όπως η Αμερική ήταν ο κυριότερος εχθρός της επανάστασης, δεν μπορούσαμε να ανανεώσουμε τον οπλισμό μας. Ήμασταν λοιπόν εντελώς απροετοίμαστοι όταν δεχτήκαμε την επίθεση, κι ο ιρακινός στρατός μπόρεσε να διεισδύσει βαθιά μέσα στα εδάφη μας. Μπορούσαν να μας τσακίσουν κι αυτό ήθελαν [...]. Ο λαός έπρεπε να αμυνθεί. Οι άνδρες πήγαν στο μέτωπο εθελοντικά. Αρχίσαμε να αναδιοργανωνόμαστε και σιγά σιγά, έχοντας μόνο ελαφρύ οπλισμό, ανακτήσαμε τα εδάφη μας. Από την άλλη η ιρακινή κυβέρνηση χρησιμοποιούσε, με τη βοήθεια Ανατολής και Δύσης, όλο και πιο εξελιγμένο οπλισμό, ενώ εναντίον μας είχε επιβληθεί εμπάργκο. Σήμερα το μέτωπο στο μεγαλύτερο τμήμα του βρίσκεται στη διεθνή μεθόριο. Σε μερικά σημεία βρισκόμαστε σε ιρακινό έδαφος, ενώ σε άλλα οι Ιρακινοί κατέχουν δικά μας εδάφη. Θα ήθελα να πω πως δε διεκδικούμε ούτε ένα τετραγωνικό χιλιοστό των ιρακινών εδαφών. Είμαστε όμως σε άμυνα. Πρέπει να αμυνθούμε αυτό είναι όλο.

- Τι όρους βάζετε για μια ειρήνη στο Ιράκ;

- Σε ιδιωτικές συζητήσεις αξιωματούχοι πολλών χωρών που ήρθαν σε επαφή με Ιρανούς κυβερνητικούς εκπροσώπους έχουν παραδεχτεί πως το Ιράκ μας επιτέθηκε. Επίσημα όμως αρνούνται να πουν ό,τι δηλώνουν κατ' ιδίαν. Αν είχαν το κουράγιο να το δηλώσουν επίσημα, δε θα υπήρχε πρόβλημα. Έχουμε δεχτεί επίθεση και δεν αποδεχόμαστε καμιά μεσολάβηση. Η επιστροφή στη διεθνώς αναγνωρισμένη μεθόριο, η ανταλλαγή των αιχμαλώτων και η πολεμική αποζημίωση είναι οι πρωταρχικοί μας όροι. Θέλουμε να είμαστε σίγουροι πως δε θα υποστούμε ξανά επίθεση.

* Μολονότι έχουν περάσει αρκετά χρόνια από τότε, οι συνέπειες της διένεξης εκείνης εξακολουθούν να είναι ορατές στις σχέσεις των κρατών της Μέσης Ανατολής αλλά και στη διεθνή πολιτική σκηνή.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΙΡΑΚΙΝΟ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗ κ. ΝΑΜΠΙΛ ΝΑΖΙΕΜ
(13/8/85, αποσπάσματα)

- Εδώ και πέντε χρόνια η χώρα σας εισέβαλε στο Ιράν. Ποιοι ήταν οι λόγοι που σας οδήγησαν σ' αυτόν τον πόλεμο.

- Πρώτα απ' όλα πρέπει να διορθώσουμε την ερώτηση. Κατ' αρχήν δεν είναι το Ιράκ που εισέβαλε στην Περσία. Οι περσικές δηλώσεις, στις οποίες αναφερόταν ωμά η διάθεση να καταλάβουν το Ιράκ και να ανατρέψουν το ιρακινό καθεστώς, διαδέχονταν η μία την άλλη. Θα σας εφοδιάσουμε με μια λίστα - ντοκουμέντο, που περιλαμβάνει όλες αυτές τις δηλώσεις. Τα λόγια έγιναν έργα. Στις αρχές του Σεπτέμβρη του 1980 το Ιράν άρχισε να βομβαρδίζει τις παραμεθόριες ιρακινές πόλεις Χαρπίν, Μεντέλη και Ζορμπατία, καθώς και οικονομικούς στόχους. Έκλεισαν τον περσικό εναέριο χώρο για την ιρακινή αεροπορία και άρχισαν να παρεμποδίζουν τη ναυτιλία μας. Επίσης η αεροπορία τους άρχισε να βομβαρδίζει πολιτικούς στόχους σε ιρακινό έδαφος. Την ίδια εποχή είχαμε μεγάλες συγκεντρώσεις περσικών στρατευμάτων κατά μήκος της μεθορίου. Ήταν φανερό ότι ετοίμαζαν επίθεση. Μεταξύ 4 και 22 του Σεπτέμβρη του 1980, το Ιράκ κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια για την ειρηνική διευθέτηση της κρίσης. Όμως η Περσία ήταν αποφασισμένη να επιτεθεί, γι' αυτό και η ιρακινή κυβέρνηση είχε καθήκον να προστατέψει το λαό της. Έπρεπε λοιπόν να χτυπήσει τον εισβολέα πριν να επιτεθεί αυτός. Γι' αυτό το Ιράκ χρησιμοποίησε το νόμιμο δικαίωμα της αυτοάμυνας, που κατοχυρώνεται από το Διεθνές Δίκαιο. Έτσι ο ιρακινός στρατός μπήκε στα περσικά εδάφη, για να χτυπήσει τον περσικό στρατό προτού αυτός εισβάλει στο Ιράκ. Δεν είμαστε λοιπόν εμείς υπεύθυνοι για το ξεκίνημα του πολέμου, γιατί στο χρονικό διάστημα μεταξύ 4 και 22 του Σεπτέμβρη του 1980 ήταν οι Πέρσες αυτοί που επέδραμαν επανειλημμένα στο Ιράκ.

- Ποιες είναι από τη μεριά της χώρας σας οι προϋποθέσεις για μια οριστική ειρήνη;

- Τον προηγούμενο Ιούνιο ο πρόεδρός μας έκανε δηλώσεις τονίζοντας όλες τις παλιότερες προτάσεις του Ιράκ για την ειρήνη και καθόρισε την ιρακινή αντιληψη για την ειρήνη, που συνοψίζεται στα εξής σημεία: 1) Άμεση κατάπαυση του πυρός. 2) Απελευθέρωση και ανταλλαγή όλων των αιχμαλώτων. 3) Επιστροφή των στρατιωτικών δυνάμεων στα διεθνή σύνορα. 4) Άμεση έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο χωρών, που θα βασιστούν στην καλή πίστη, τη μη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις του άλλου και το σεβασμό των επιλογών του. 5) Υπογραφή συμφώνου ειρήνης, που θα εξασφαλίζει την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή. Αυτή είναι η αντίληψή μας για την ειρήνη και δεν είναι καινούρια. Είναι η ίδια που ήταν και πριν από τις 4 Σεπτεμβρίου του 1980. Αυτό που θέλουμε είναι να σταματήσει ο πόλεμος, να καθίσουμε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, να επιλύσουμε όλες τις διαφορές μας ειρηνικά και να ζήσουν οι δύο λαοί ευτυχισμένοι.

(Περιοδικό "Τέταρτο", Οκτώβριος 1985)

- Υποθέστε ότι με την ιδιότητα του πολιτικού σ' ένα από τα εμπόλεμα κράτη προσπαθείτε να πείσετε τους συμπολίτες σας να δεχτούν την ειρήνη που προτείνουν οι αντίπαλοι. Τι είδους επιχειρήματα θα χρησιμοποιούσατε;

- Να συγκεντρώσετε πολιτικούς λόγους από τις εφημερίδες ή να μαγνητοφωνήσετε κάποιο πολιτικό λόγο που μεταδόθηκε από το ραδιόφωνο ή την τηλεόραση. Να παρατηρήσετε αν στους λόγους αυτούς παρουσιάζονται ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του πολιτικού λόγου που αναφέρονται στο παρακάτω απόσπασμα και να τα σχολιάσετε.

Ο λεκτικός πληθωρισμός στον πολιτικό λόγο χαρακτηρίζεται συχνότερα από πλεονασμούς, κατάχρηση συνωνύμων, διατύπωση βεβαιωτική, δεοντολογική και θαυμαστική, έντονη συναισθηματική φόρτιση και μεγαλοστομία. Παγιδεύει το δέκτη κυρίως συναισθηματικά και ηθικά με το μέγεθος και το βάρος των αξιών που προβάλλει η πολιτική ρητορεία.

Ο πολιτικός λόγος γενικότερα χειρίζεται λέξεις με γιγάντια ηθική διάσταση και τόσο μεγάλη συναισθηματική φόρτιση, ώστε το αξιολογικό τους βάρος λειτουργεί από μόνο του καταστροφικά στο νόημα. Λέξεις που δεν είναι σημασίες, αλλά αξίες, σε βαθμό που δεν έχουν πια νόημα, αλλά εξουσία και μάλιστα εξουσία που είναι αντιστρόφως ανάλογη προς το νόημα, "έθνος", "σοσιαλισμός", "λαός", "παράδοση", και άλλες πολλές. Λέξεις αξίες, λέξεις ταμπού, λέξεις που είναι παγίδες, γιατί αρκεί να προφερθούν και το μήνυμα παύει να χρειάζεται λογική συνοχή, γλωσσική επάρκεια, νοηματική αποτελεσματικότητα, παύει να χρειάζεται αιτιολόγηση και ακόμα περισσότερο αποδεικτικά τεκμήρια. Χάρη στις λέξεις - αξίες μπορεί να περιέχει το μήνυμα κραυγαλέα αντίφαση και να γίνεται δεκτό σαν συλλογισμός, μπορεί να περιέχει ταυτολογία, ανακολουθία, ακόμα και παραλογισμό και αυτό να μη γίνεται αυτόματα αντιληπτό, μπορεί να μην έχει καθόλου νόημα και να γίνεται δεκτό σαν κανονική πληροφορία.

(Α. Φραγκουδάκη, "Γλώσσα και Ιδεολογία",
εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 158)

Δ. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο

■ Ο επιστημονικός λόγος είναι λόγος περιγραφικός, ερμηνευτικός, αποδεικτικός. Αυτό σημαίνει ότι τον χρησιμοποιεί ο επιστήμονας στην προσπάθειά του να περιγράψει, να ερμηνεύσει, να πείσει· στην προσπάθειά του δηλαδή να αναφερθεί στα πράγματα ή στην αντίληψη που έχουμε γι' αυτά. Από την άποψη αυτή ο επιστημονικός λόγος οφείλει να είναι απρόσωπος και αντικειμενικός. Άλλωστε, στην επιστήμη επικρατεί η λογική χρήση της γλώσσας και όχι η συγκινησιακή.

► Στο κείμενο που ακολουθεί ο συγγραφέας επιχειρεί να αντικρούσει τα βασικά επιχειρήματα για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Προσέξτε πώς οργανώνει το κείμενό του και αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του. Διακρίνετε κάποια κλιμάκωση στην πορεία των επιχειρημάτων;

Η συζήτηση γύρω από τη σκοπιμότητα αλλά και την ορθότητα –ακόμα και τη συνταγματικότητα— της ποινής του θανάτου είναι πάντα ζωηρή και επίκαιρη. Ως βασικά επιχειρήματα για την κατάργηση της ποινής του θανάτου προβάλλονται: η αντίθεση της ποινής αυτής προς το κοινό αίσθημα, η βαναυσότητά της που έγκειται ιδιαίτερα στη γνώση του επικείμενου θανάτου και στην ψυχική τυραννία του μελλοθανάτου, η ανικανότητά της να αποτρέψει από τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων τους αποφασισμένους να τα τελέσουν, η ανελαστικότητα της ποινής αυτής τόσο κατά τη νομοθετική οριοθέτηση όσο και κατά τη δικαστική επιμέτρησή της, το ανεπανόρθωτο σε περίπτωση δικαστικής πλάνης, το ανεπίτρεπτο της αφαιρέσεως ανθρώπινης ζωής από την κρατική εξουσία, με τον ισχυρισμό ότι το έννομο αγαθό της ζωής είναι υπέρτερο από το έννομο αγαθό του κράτους. Υποστηρίζεται ακόμη ότι σύμφωνα με το νέο Σύνταγμα (άρθρο 2 § 1 Συντ. 1975), η θανατική ποινή είναι "αντισυνταγματική", γιατί προσκρούει στην αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης προσωπικότητας που κατοχυρώνεται με συνταγματική διάταξη υπέρτερης ισχύος (2 § 1 Συντ. 1975) απέναντι στην επίσης συνταγματική διάταξη που προβλέπει τη θανατική ποινή (7 § 3 Συντ. 1975).

Τα επιχειρήματα αυτά είναι πολύ σοβαρά, αλλά όχι ακαταμάχητα. Η αντίθεση της θανατικής ποινής στο κοινό αίσθημα είναι αμφίβολη ή πάντως αναπόδεικτη. Υπάρχουν ίσα-ίσα περιπτώσεις που το "κοινό αίσθημα" απαιτεί την επιβολή θανατικής ποινής, όπως αποδείχτηκε πρόσφατα στην Γαλλία με την απαγωγή και τη δολοφονία ενός μικρού παιδιού. Η ψυχική τυραννία του μελλοθανάτου είναι ίσως το πιο σοβαρό επιχείρημα για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Πραγματικά· ο καταδικασμένος σε θάνατο έχει το μοναδικό "προνόμιο"να γνωρίζει τη βεβαιότητα του επικείμενου θανάτου του, πράγμα που τον τοποθετεί έξω από τα όρια της ανθρώπινης υπάρξεως. Η υπαρξιακή-οριακή κατάσταση του μελλοθανάτου δεν είναι αντίθετη με το Σύνταγμα, αφού δεν έχει καμιά σχέση με την απαγορευμένη σ' αυτό προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ούτε όμως και αποτελεί μοναδική περίπτωση του θανατοποινίτη. Σε παρόμοια κατάσταση βρίσκονται άνθρωποι που ξεκινούν για μία "αποστολή θανάτου", καθώς και ανίατα άρρωστοι που γνωρίζουν τον βέβαιο επικείμενο θάνατό τους. Η απίθανη παρέκκλιση από την πρόβλεψη δεν λείπει σαν αφηρημένη δυνατότητα σε καμία από τις παρόμοιες περιπτώσεις πορείας προς το θάνατο. Η ανικανότητα της θανατικής ποινής να αποτρέψει από την τέλεση σοβαρών εγκλημάτων τους αποφασισμένους να τα τελέσουν, που επικαλούνται ως άλλο επιχείρημα οι οπαδοί της καταργήσεως της ποινής του θανάτου, δεν έχει αποδειχτεί στην πράξη. Οι περιπτώσεις των εγκληματιών που με θολωμένο μυαλό προχωρούν στην τέλεση του εγκλήματος, αψηφώντας την απειλή του θανάτου, δεν υπάγονται έτσι κι αλλιώς στις περιπτώσεις επιβολής θανατικής ποινής (πρβλ. Άρθρο 299 § 2 Π.Κ. άρθρο 36 Π.Κ.). Αντίθετα, για τους επαγγελματίες εγκληματίες η απειλή θανατικής ποινής έχει αναμφίβολα ανασταλτικό αποτέλεσμα. Έτσι εξηγείται, γιατί οι

απαγωγείς, όταν βρεθούν σε αδιέξοδο, προτιμούν τις περισσότερες φορές να παραδοθούν παρά να σκοτώσουν τα θύματά τους. Το επιχείρημα της ανελαστικότητας της ποινής είναι σωστό. Το ίδιο όμως ισχύει και για την ισόβια κάθειρξη που προτείνεται σε αντικατάστασή της. Η κατάργηση και της ισόβιας καθείρξεως δεν είναι σοβαρά υποστηρίξιμη στη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα. Το ανεπανόρθωτο της θανατικής ποινής είναι εντυπωσιακό αλλά παραπλανητικό επιχείρημα. Κάθε ποινή όταν εκτελεστεί είναι ανεπανόρθωτη εκτός, από τη χρηματική ποινή. Τα χρόνια που έμεινε κανείς στη φυλακή δεν γυρίζουν πίσω, ούτε οι ευκαιρίες που έχασε στη ζωή του ξαναπαρουσιάζονται. Το ανεπανόρθωτο είναι ζήτημα ποσοτικού μεγέθους στην περίπτωση της θανατικής ποινής. Εκείνο που πρέπει να προσέξουμε είναι να αποφεύγεται η έκδοση πλανημένων δικαστικών αποφάσεων ή –στο μέτρο που αυτό δεν είναι εφικτό– να αποφεύγεται η επιβολή της θανατικής ποινής σε περίπτωση υπάρξεως και της παραμικρής υπόνοιας για ενδεχόμενο εκδόσεως πλανημένης αποφάσεως.

Το επιχείρημα ότι δεν επιτρέπεται η αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής από την κρατική εξουσία είναι μεταφυσικό και όχι θετικό. Το "επιτρέπεται" ή είναι νομικής ή είναι ηθικής-μεταφυσικής προελεύσεως. Το πρώτο δεν μπορεί να συμβαίνει, γιατί η νομική απαγόρευση πηγάζει από την ίδια την κρατική εξουσία. Κάτι λοιπόν που αυτή επιτρέπει στον εαυτό της δεν μπορούμε να πούμε πως απαγορεύεται νομικά.Το δεύτερο, και αν υποτεθεί αληθινό στο περιεχόμενό του, δεν μπορεί να ενδιαφέρει το δίκαιο. Η υπεροχή του εννόμου αγαθού της ανθρώπινης ζωής είναι εξάλλου σχετική και όχι απόλυτη. Αφού έγινε λόγος για έννομο αγαθό, προϋποτίθεται αναγνώρισή του από μία έννομη τάξη. Έννομη όμως τάξη έξω από την κρατική εξουσία δεν νοείται. Αφού λοιπόν η αναγωγή του αγαθού "ανθρώπινη ζωή" σε έννομο οφείλεται στην κρατική εξουσία, είναι νομικά παράλογο να προτάσσεται το πρώτο απέναντι στη δεύτερη. Βέβαια, χωρίς ανθρώπινη ζωή η κρατική εξουσία είναι ένα τίποτα. Εξίσου όμως και η νομική προστασία της ανθρώπινης ζωής είναι ανύπαρκτη χωρίς κρατική εξουσία. Από μεταφυσική άποψη βέβαια δεν υπάρχει αμφιβολία για την υπεροχή της ανθρώπινης ζωής. Από θετική-κοινωνική όμως άποψη και μάλιστα από νομική άποψη το θέμα δεν είναι τι έχει μεγαλύτερη (οντολογική) αξία, αλλά τι προηγείται στην προστασία. Και στην προστασία προηγείται όχι αυτό που έχει μεγαλύτερη αξία, αλλά αυτό που παρέχει την προστασία. Η αυτοπροστασία θετικά (στην κοινωνική πραγματικότητα) προηγείται της ετεροπροστασίας.

Όταν λοιπόν η κρατική εξουσία παρέχει στην ανθρώπινη ζωή τη νομική προστασία, ρεαλιστικά επιφυλάσσει στον εαυτό της την προηγούμενη αυτοπροστασία της. Τέλος, το επιχείρημα για την αντισυνταγματικότητα της θανατικής ποινής δεν στέκεται, ούτε τυπικά ούτε ουσιαστικά. Τυπικά, γιατί αντισυνταγματικοί κανόνες του Συντάγματος δεν υπάρχουν, όπως είδαμε. Ουσιαστικά, γιατί η θανατική ποινή δεν προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια περισσότερο από όσο την προσβάλλει οποιαδήποτε άλλη ποινή και μάλιστα η ισόβια στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, του οντολογικού αυτού στοιχείου της ανθρώπινης υπάρξως. Όσοι λοιπόν αγωνιούν ειλικρινά για την "ανθρώπινη αξιοπρέπεια", πρέπει να έχουν το θάρρος να φωνάζουν: "Καταργήστε τις ποινές"! Αρκεί όμως αυτή η ρομαντική κραυγή για το μετασχηματισμό της κοινωνίας; Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν κρέμεται στις ποινές. Εξαρτάται από την όλη κοινωνική δομή και προς αυτήν πρέπει να στρέψουν την αγωνιστική τους προσπάθεια όσοι αγωνιούν για τη διατήρησή της.

(Ι. Μανωλεδάκη, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου,
τ. Β' 1978, σελ. 207-209).

- Δοκιμάστε να κάνετε μία διαφορετική παραγραφοποίηση του κειμένου· προσέξτε ιδιαίτερα τη συνοχή των παραγράφων.

- Πώς χαρακτηρίζει ο συγγραφέας τα επιχειρήματα για την κατάργηση της θανατικής ποινής; Είναι πειστικοί οι χαρακτηρισμοί αυτοί;

- "Το επιχείρημα ότι δεν επιτρέπεται η αφαίρεση... την προηγούμενη αυτοπροστασία της". Να σχολιάσετε τη συλλογιστική πορεία του συγγραφέα στο παραπάνω απόσπασμα.

- Ξαναδιαβάστε τον επίλογο του κειμένου και σχολιάστε τον τόνο που επικρατεί. Ευθυγραμμίζεται ή διαφοροποιείται από τον τόνο του υπόλοιπου κειμένου; Δοκιμάστε να γράψετε έναν επίλογο υιοθετώντας τον ουδέτερο τόνο που χαρακτηρίζει το υπόλοιπο κείμενο.

- Σημειώστε τις ειδικές λέξεις (ειδικό λεξιλόγιο) που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, π.χ. ανελαστικότητα της ποινής, διάπραξη εγκλημάτων, νομοθετική οριοθέτηση, έννομο αγαθό. Χρησιμοποιήστε πέντε απο αυτές σε φράσεις.

- Να γράψετε ένα κείμενο που θα παρουσιάζει: α) το πρόβλημα που απασχολεί το συγγραφέα β) τη θέση του, γ) τα επιχειρήματά του, δ) το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει.

■ Το παρακάτω κείμενο αποτελεί το προλογικό μέρος της ετήσιας αναφοράς που συντάσσει η Διεθνής Αμνηστία στο πλαίσιο της εκστρατείας της για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Να το συγκρίνετε με το αντίστοιχο επιστημονικό κείμενο που προηγήθηκε και να εντοπίσετε τις διαφορές του ως προς τους τρόπους πειθούς και το ύφος του, λαμβάνοντας υπόψη το σκοπό για τον οποίο γράφτηκε το κάθε κείμενο.

Γιατί πρέπει να καταργηθεί η θανατική ποινή;

Ήρθε η ώρα για την κατάργηση της θανατικής ποινής σε όλες τις χώρες του κόσμου. Η ανάγκη για την κατάργηση γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική. Παντού η εμπειρία δείχνει ότι η εκτέλεση της θανατικής ποινής αποκτηνώνει αυτούς που εμπλέκονται στη διαδικασία της. Πουθενά δεν έχει αποδειχτεί ότι η θανατική ποινή αποτελεί το πιο αποτελεσματικό μέσο για την καταστολή του εγκλήματος ή της πολιτικής βίας. Στη μία χώρα μετά την άλλη, η θανατική ποινή επιβάλλεται δυσανάλογα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες· εφαρμόζεται κυρίως σε βάρος των φτωχών ή των φυλετικών και εθνικών μειονοτήτων. Συχνά χρησιμοποιείται ως μέσο πολιτικής καταπίεσης. Εφαρμόζεται και επιβάλλεται με αυθαίρετο τρόπο. Είναι μία αμετάκλητη ποινή που αναπόφευκτα καταλήγει στην εκτέλεση αθώων. Αποτελεί παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. [...]

Η θανατική ποινή εκτελείται εν ονόματι της πολιτείας και επομένως αφορά τον κάθε πολίτη. Ο καθένας οφείλει να είναι ενήμερος σχετικά με το τι είναι η θανατική ποινή, πώς χρησιμοποιείται, πώς επιδρά στους κατάδικους, με ποιον τρόπο παραβιάζει θεμελιώδη δικαιώματα.

Η θανατική ποινή είναι ένας "εν ψυχρώ" και "εκ προμελέτης" φόνος που διαπράττει η πολιτεία. Η στέρηση της ζωής αποτελεί το μέγιστο της εξουσίας που μπορεί να ασκήσει η πολιτεία επάνω σ' ένα άτομο. Επομένως το θέμα της κατάργησης της θανατικής ποινής συνδέεται άμεσα με το ερώτημα εάν η πολιτεία έχει το δικαίωμα να την επιβάλει.

Όταν, πριν από 40 χρόνια, χώρες από όλον τον κόσμο συνήλθαν για να ιδρύσουν τα Ενωμένα Έθνη, γνώριζαν καλά τι μπορεί να συμβεί, όταν μία πολιτεία πιστέψει ότι έχει δικαίωμα να ασκήσει απεριόριστη εξουσία στους πολίτες της. Η συγκλονιστική έκταση της θηριωδίας και της τρομοκρατίας κατά τη διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου και οι συνέπειές της σε όλο τον κόσμο ήταν ακόμη νωπές το Δεκέμβριο του 1948, όταν η Γενική Σύνοδος των Ενωμένων Εθνών υιοθέτησε χωρίς αντίρρηση τη Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η Παγκόσμια Διακήρυξη είναι μία συμφωνία ανάμεσα στα έθνη με σκοπό την προαγωγή των βασικών δικαιωμάτων και την εδραίωση της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης. Διακηρύσσει ότι τα ανθρώπινα δικαίωματα είναι εγγενή σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Δεν είναι προνόμια που μπορεί μία κυβέρνηση να τα δώσει σε κάποιον ή να του τα αφαιρέσει-χαρίσει, γιατί έδειξε καλή ή κακή διαγωγή αντίστοιχα.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα περιορίζουν την εξουσία που μπορεί να ασκήσει η πολιτεία σ' έναν άνδρα, σε μία γυναίκα, σ' ένα παιδί. Από αυτήν την άποψη το κίνημα για την κατάργηση της θανατικής ποινής δεν μπορεί να διαχωριστεί από το κίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η Παγκόσμια Διακήρυξη αναγνωρίζει το δικαίωμα του κάθε ατόμου για τη ζωή και αναφέρει κατηγορηματικά ότι δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται κανένας σε βασανιστήρια ή σε σκληρή, απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία. Η άποψη της Διεθνούς Αμνηστίας είναι ότι η θανατική ποινή παραβιάζει αυτά τα δικαιώματα [...]

Η σκληρότητα της θανατικής ποινής είναι εμφανής. Όπως τα βασανιστήρια, έτσι και η θανατική εκτέλεση αποτελεί τη μέγιστη φυσική και ηθική βλάβη που μπορεί να υποστεί ένα άτομο από την πολιτεία.

Αν το κρέμασμα από τα χέρια μέχρι να προκληθεί αφόρητος πόνος καταδικάζεται ως βασανιστήριο, πώς να μην καταδικαστεί-στηλιτευτεί (ως βασανιστήριο) το κρέμασμα από το λαιμό μέχρι να προκληθεί ο θάνατος από ασφυξία; Αν η διοχέτευση ηλεκτρικού ρεύματος 100 Volt στα πιο ευαίσθητα μέρη του ανθρώπινου σώματος προκαλεί στον κόσμο την αηδία, ποια αντίδραση πρέπει να προκαλέσει η διοχέτευση 2000 Volt στο σώμα του θανατοποινίτη; [...]

Ο φυσικός πόνος που προκαλεί στον κατάδικο η θανατική εκτέλεση δεν μπορεί να καταμετρηθεί· ούτε μπορεί να υπολογιστεί η ψυχική οδύνη του θανατοποινίτη που αναμένει τον επικείμενο θανατό του. Η θανατική καταδίκη μπορεί να εκτελεστεί έξι λεπτά μετά από δίκη με συνοπτική διαδικασία, έξι εβδομάδες μετά από ομαδική δίκη ή δεκαέξι χρόνια μετά από μακροχρόνιες, νόμιμες διαδικασίες· σε κάθε περίπτωση πάντως ο κατάδικος υποβάλλεται σε εξαιρετικά σκληρή, απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και τιμωρία. [...]

Πολλές κυβερνήσεις έχουν ήδη αναγνωρίσει ότι η θανατική ποινή δε συμβιβάζεται με το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα. [...] Ωστόσο 100 χώρες συνεχίζουν να τη διατηρούν, συνήθως με τη δικαιολογία ότι είναι απαραίτητη. Μόνο με την θανατική ποινή, υποστηρίζουν, μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά μία συγκεκριμένη ανάγκη της κοινωνίας. Και τονίζουν ότι η ανάγκη αυτή είναι τόσο μεγάλη, ώστε δικαιολογείται η σκληρότητα της θανατικής ποινής.

Οι κοινωνικές ανάγκες που σύμφωνα

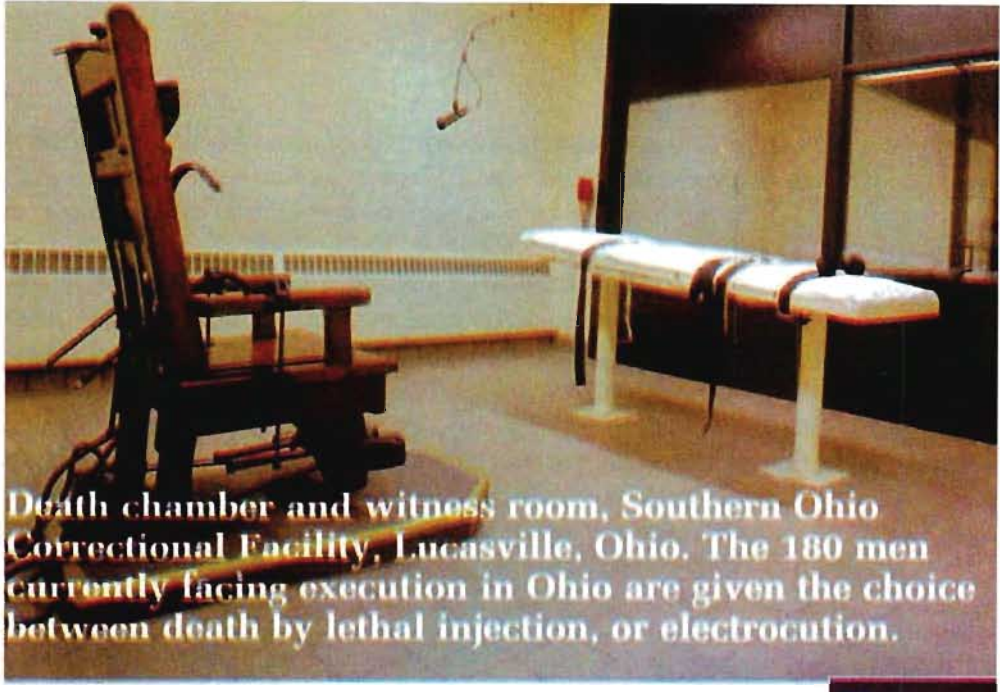

Death chamber and witness room, Southern Ohio Correctional Facility, Lucasville, Ohio. The 180 men currently facing execution in Ohio are given the choice between death by lethal injection, or electrocution.

με την παραπάνω άποψη δικαιολογούν τη χρήση της θανατικής ποινής διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες η θανατική ποινή νομιμοποιείται ως μέσο για την τιμωρία και την αποτροπή της ανθρωποκτονίας ή του βιασμού, ενώ σε άλλες θεωρείται αναγκαία για την εξάλειψη της εμπορίας ναρκωτικών, της τρομοκρατίας ή της οικονομικής διαφθοράς. Τέλος σε μερικές χώρες χρησιμοποιείται από τους κρατούντες για την εξόντωση των πολιτικών αντιπάλων τους.

Ωστόσο, οποιαδήποτε κι αν είναι η σκοπιμότητα που προβάλλεται, η άποψη ότι είναι επιτρεπτό για μία κυβέρνηση να δικαιολογήσει μία τόσο σκληρή ποινή όσο η θανατική έρχεται σε αντίθεση με την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ουσία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγκειται ακριβώς σ' αυτό: ότι ορισμένα μέσα δεν πρέπει ποτέ να χρησιμοποιούνται για την προστασία της κοινωνίας, εφόσον με τη χρήση τους παραβιάζονται οι ίδιες αρχές που καθιστούν την κοινωνία άξια προστασίας. Όταν λοιπόν παραβλέπεται χάριν κάποιας σκοπιμότητας αυτή η βασική διάκριση ανάμεσα σε θεμιτά και αθέμιτα μέσα, τότε αυτόματα όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα εκτίθενται σε κίνδυνο και όλα τα άτομα απειλούνται εξίσου.

Έγκυρες έρευνες σε διάφορες χώρες, π.χ. η πρόσφατη έρευνα του ΟΗΕ (1988), καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν έχει αποδειχτεί επιστημονικά, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, ότι η θανατική ποινή έχει μεγαλύτερη αποτρεπτική δύναμη από την ισόβια κάθειρξη. Αναμφισβήτητα η θανατική ποινή, εξουδετερώνοντας οριστικά τον κατάδικο, τον εμποδίζει να επαναλάβει το έγκλημα. Ωστόσο δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι ο θανατοποινίτης πραγματικά θα το επαναλάμβανε, αν ζούσε. [...]

Εξάλλου δεν υπάρχει καμία μαρτυρία που να βεβαιώνει την άποψη ότι η απειλή της θανατικής ποινής μπορεί να αποτρέψει εγκλήματα με πολιτικά κίνητρα ή τρομοκρατικές ενέργειες.

Αντίθετα, το ενδεχόμενο να γίνει κάποιος με την εκτέλεσή του πολιτικός μάρτυρας, μπορεί να τον παρακινήσει σε τέτοιες πράξεις.

Κάθε κοινωνία επιζητεί προστασία από το έγκλημα. Η επιβολή της θανατικής ποινής ενώ δεν αποτελεί λύση, προκαλεί την εσφαλμένη εντύπωση ότι λαμβάνονται "σθεναρά" μέτρα κατά του εγκλήματος. Έτσι αποσπά την προσοχή από τα πιο σύνθετα μέτρα που είναι πραγματικά αναγκαία. [...]

Όταν τα επιχειρήματα σχετικά με την «αποτροπή» και την «εξουδετέρωση» των εγκληματιών ανατραπούν, παραμένει ένα ακόμα αρκετά ισχυρό· αυτό που υποστηρίζει τη δίκαιη τιμωρία του δράστη. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα υπάρχουν εγκλήματα τόσο αποτρόπαια, που η εκτέλεση του δράστη αποτελεί τη μόνη δίκαιη "ανταμοιβή".

Πρόκειται για ένα επιχείρημα με έντονα συναισθηματική φόρτιση. Με την αποδοχή του ακυρώνεται αυτόματα η βάση στην οποία στηρίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αν δεχτούμε ότι ένας στυγερός εγκληματίας "αξίζει" τη σκληρότητα της θανατικής ποινής, γιατί να μη δεχτούμε τότε ότι και άλλοι, για παρόμοιους λόγους, "αξίζουν" τα βασανιστήρια, τη φυλάκιση ή τον τουφεκισμό χωρίς να προηγηθεί δίκη; Αλλά τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αναπαλλοτρίωτα. Δεν επιτρέπεται κανείς να τα αφαιρέσει ακόμα και από τον πιο τρομερό εγκληματία.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν εξίσου τους χειρότερους όπως και τους καλύτερους από μας, και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο μας προστατεύουν. Εξάλλου πίσω από το επιχείρημα για δίκαιη ανταπόδοση κρύβεται η επιθυμία για εκδίκηση. Όμως η ιστορία του αγώνα για την εγκαθίδρυση κράτους δικαίου είναι ουσιαστικά η ιστορία του αγώνα για τον περιορισμό της προσωπικής εκδίκησης στη δημόσια ζωή και στους νομικούς κώδικες. [...]

Η άποψη ότι κάποιοι άνθρωποι "αξίζουν" τη θανατική ποινή προϋποθέτει βέβαια ότι η πολιτεία είναι σε θέση να καθορίσει ακριβώς ποιοι είναι αυτοί. Η πρακτική της θανατικής ποινής όμως αποκαλύπτει ότι δεν υπάρχει κανένα σύστημα ποινικής δικαιοσύνης που να αποφασίζει με απολύτως αλάνθαστη κρίση ποιος πρέπει να ζήσει και ποιος να πεθάνει. Αντίθετα, φαίνεται ότι όλα τα συστήματα δικαιοσύνης είναι ευάλωτα, υποπίπτουν σε λάθη ή κάνουν διακρίσεις [...]

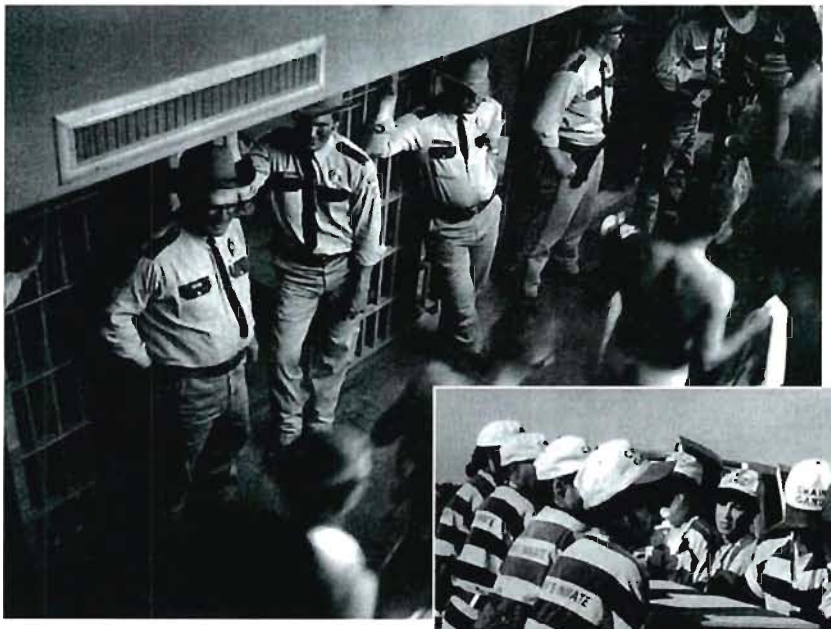

Το "αβέβαιο" και το "αυθαίρετο" της ανθρώπινης κρίσης επηρεάζει βέβαια όλες τις

δικαστικές αποφάσεις. Ωστόσο μόνο μία δικαστική απόφαση, αυτή που καταδικάζει τον κατηγορούμενο σε θάνατο, επιβάλλει μία ποινή αμετάκλητη και μη επανορθώσιμη. [...]

Η θανατική ποινή ως μέσο για την εξάλειψη των πολιτικών διαφωνιών είναι αποτρόπαια. Ως μέσο για να προστατευτεί η κοινωνία από το έγκλημα αποτελεί ψευδαίσθηση. [...] Παραμένει πάντοτε παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αυτό το κείμενο περιγράφει πώς χρησιμοποιείται η θανατική ποινή σε όλον τον κόσμο. Καθορίζει επίσης την επιλογή που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνία και κάθε μέλος της. Πρόκειται για την επιλογή που θέτει το ερώτημα τι είδους κόσμο θέλουν και επιδιώκουν οι άνθρωποι να οικοδομήσουν: ένα κόσμο όπου επιτρέπεται στην πολιτεία να σκοτώνει επιβάλλοντας μία μόνιμη ποινή ή έναν κόσμο που βασίζεται στο σεβασμό προς την ανθρώπινη ζωή και τα ανθρώπινα δικαιώματα – ένα κόσμο χωρίς εκτελέσεις;

(Οταν η πολιτεία σκοτώνει... Η θανατική ποινή παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα.
Έκδοση της Διεθνούς Αμνηστίας, Λονδίνο 1989)

Υποθέστε ότι σε μια ξένη χώρα επίκειται η εκτέλεση ενός νεαρού θανατοποινίτη. Το γεγονός έλαβε διεθνείς διαστάσεις.

α) Στην πόλη σας έχει δημιουργηθεί μια κίνηση διαμαρτυρίας για την επικείμενη εκτέλεση και σας αναθέτουν τη σύνταξη μιας σχετικής επιστολής. Συντάξτε την επιστολή (μέχρι 300 λέξεις) προς τον πρόεδρο της χώρας (Χ) υποστηρίζοντας το αίτημα για την μη εκτέλεση του θανατοποινίτη.

Ή

β) Να υποθέσεις ότι αποφασίζεις να κοινοποιήσεις τις απόψεις σου για το θέμα της θανατικής ποινής με ένα άρθρο σου σε τοπική εφημερίδα.

Στο κείμενό σου μπορείς αρχικά να αναφερθείς σε κάποιο απο τα επιχειρήματα των κειμένων που διάβασες (του Ι. Μανωλεδάκη και της Διεθνούς Αμνηστίας), να συμφωνήσεις ή να προσπαθήσεις να τα ανασκευάσεις, και στη συνέχεια να αναπτύξεις τη δική σου άποψη (400 - 500 λέξεις περίπου).

amnesty international briefing

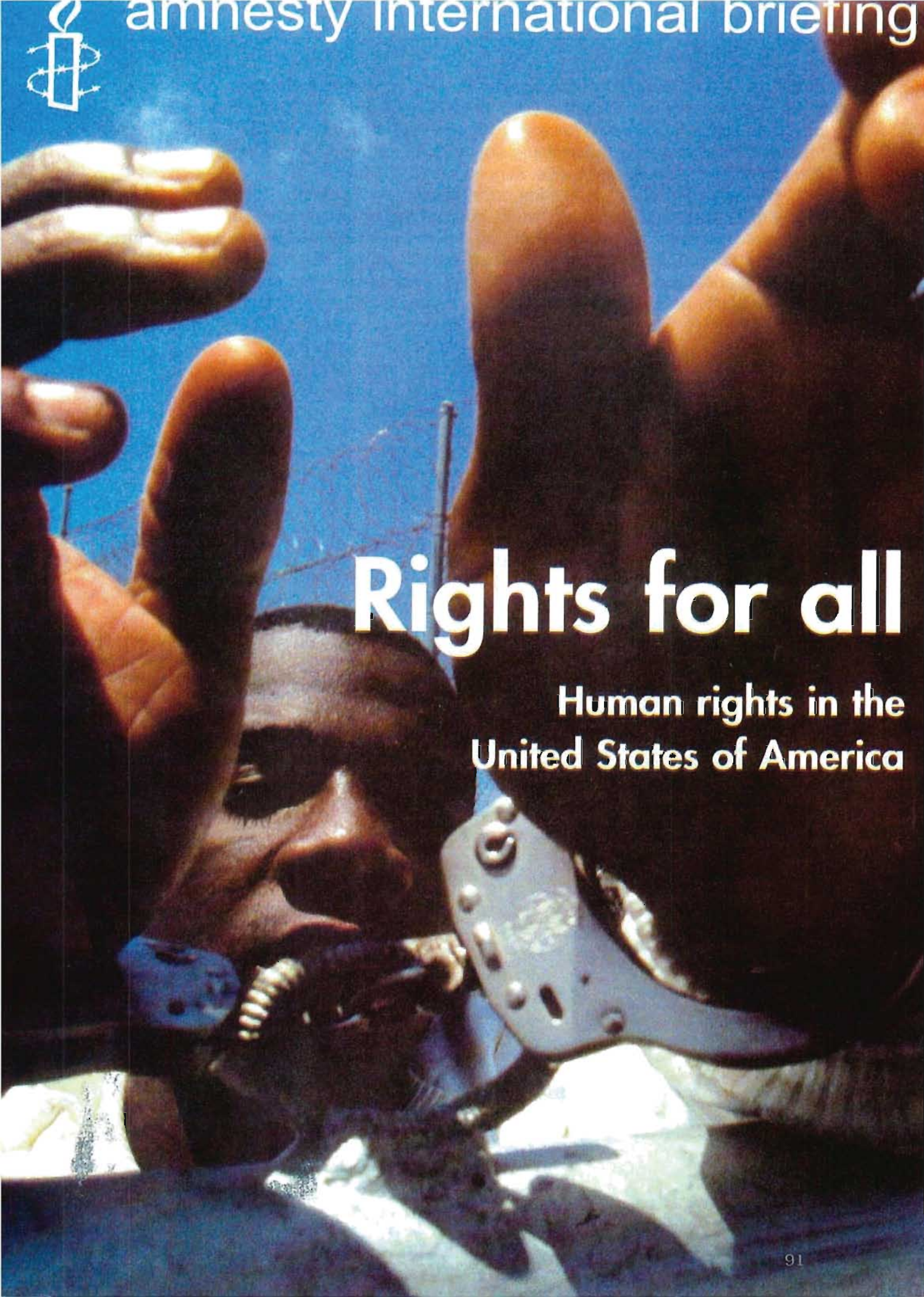

Rights for all

Human rights in the United States of America

Η ανθρωπική αρχή, ή η ύπαρξη σκοπιμότητας στο Σύμπαν

ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΑΝΟΗΤΟ ΟΤΙ ο άνθρωπος αισθάνεται το Σύμπαν εχθρικό και τον εαυτό του εξό-
1 *ριστο σε μία γωνιά του. Εξόριστο για δύο λόγους. Πρώτα, γιατί το Σύμπαν εμφανίζεται απέ-ραντα μεγάλο και με άπειρη ποικιλία μορφών ύλης. Δεύτερο, γιατί το Σύμπαν δεν φαίνεται να έχει κάποιο σκοπό· ο πολύπλοκος μηχανισμός του, παρά τη θαυμαστή εσωτερική αλληλουχία του, φαίνεται να λειτουργεί ερήμην του ανθρώπου.*

Η προσεκτική όμως μελέτη και παρατήρηση του Σύμπαντος αποκαλύπτει πιθανόν κάποια επιδέξια κρυμμένη σκοπιμότητα. Υπάρχει, καταρχήν, μία σειρά αξιοσημείωτων συ-
2 *μπτώσεων, ως προς τα μεγέθη. Φαίνεται δηλαδή ότι η ανθρώπινη κλίματα συμπίπτει περίπου με το γεωμετρικό μέσο όρο της αστρονομικής και της πυρηνικής κλίμακας. Ένα πρωτόνιο, για παράδειγμα, έχει μάζα $2x10^{-24}$ gr, ενώ ένα συνηθισμένο αστέρι γύρω στα $2x10^{33}$ gr. Ο γεωμετρικός μέσος όρος είναι $6x10^{4}$ gr, ή 60 κιλά· η τυπική συνεπώς μάζα του ανθρώπινου σώματος. Οι γραμμικές, εξάλλου, διαστάσεις του ανθρώπου, που είναι γύρω στα 2 μέ-*

τρα, δεν απέχουν πολύ από το γεωμετρικό μέσο όρο των διαστάσεων του ατομικού πυρήνα (10^{-13} cm) και των αποστάσεων μεταξύ των αστέρων (10^{18} cm, δηλαδή ένα έτος φωτός). Ο άνθρωπος, συνεπώς, βρίσκεται στο μέσον της τεράστιας κλίμακας που συνδέει με κατάλληλο τρόπο το μικρόκοσμο με το μεγάκοσμο.

Αυτές και άλλες συμπτώσεις, υποδεικνύουν, ίσως, ότι η ανθρώπινη παρουσία στο Σύμπαν έχει κάποια σημασία. Και βάσει αυτών, διατυπώθηκε το περίφημο "ανθρωπικό αξίωμα"
3 *που έχει διάφορες παραλλαγές. Όπως παρατηρεί ο B. Carter, "παρόλο που ο Κοπέρνικος έδειξε ότι δεν κατέχουμε κάποια προνομιακή θέση στο Σύμπαν, η θέση του ανθρώπινου παρατηρητή είναι αναγκαστικά ιδιαίτερη. Τουλάχιστον από το γεγονός ότι ορισμένες συνθήκες θερμοκρασίας και χημικού ή φυσικού περιβάλλοντος είναι προϋποθέσεις για την ύπαρξή του".*

4 *Η ανθρωπική αρχή αλλάζει την οπτική γωνία μας ως προς το Σύμπαν. Δεν είναι ότι στη μακραίωνη εξέλιξή του το Σύμπαν δημιούργησε τυχαία τις κατάλληλες συνθήκες για να υπάρξει ανθρώπινη ζωή σ' αυτόν εδώ, ή άλλους πλανήτες· αλλά, ίσα ίσα, η ύπαρξη του ανθρώπου προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο Σύμπαν, από τα πολλά δυνατά.*

Προς την εκπλήρωση του σκοπού αυτού, για τις τιμές των φυσικών σταθερών
5 *ή άλλων χαρακτηριστικών μεγεθών, δεν υπήρχαν μεγάλα περιθώρια επιλογής. Πράγματι, ας θυμηθούμε τα πρώτα λεπτά της δημιουργίας του Σύμπαντος· τότε που στην αρχέγονη υπέρθερμη σφαίρα το ήλιον συντίθεται από το υδρογόνο. Υπολογισμοί δείχνουν ότι μία πολύ μικρή μεταβολή στους παράγοντες που ρυθμίζουν την πυρηνοσύνθεση –μεταβολή στη "σταθερά λεπτής υφής" της Πυρηνικής Φυσικής– αρκεί για να παραχθεί ένα τελείως διάφορο σύμπαν. Που θα περιείχε δηλαδή πολύ λίγο ήλιο ή πολύ λίγο υδρογόνο. Αστέρια, όμως, τουλάχιστον όπως τα ξέρομε, θα ήταν αδύνατο τότε να υπάρξουν και η ζωή θα ήταν ανέφικτη.*

Ανάλογα ισχύουν και για τη σταθερά βαρύτητας, που είναι η ίδια σε όλο το Σύμπαν και ρυθμίζει τη βαρυτική έλξη ανάμεσα στα σώματα. Είδαμε ότι τα αστέρια παράγουν ενέργεια, επειδή διαρκώς αγωνίζονται να εξουδετερώσουν τη βαρύτητα.
6 *Αν η ένταση της βαρύτητας ήταν, για παράδειγμα, μερικές φορές μεγαλύτερη, η ενέργεια θα έπρεπε να παράγεται με εντατικότερο ρυθμό. Τα περισσότερα αστέρια θα ήσαν τότε "μπλε γίγαντες", αστέρια δηλαδή που δεν ζουν αρκετά για να έχουν τη χρονική άνεση οι οργανισμοί να αναπτυχθούν. Το ίδιο και αν η ένταση της βαρύτητας ήταν μία τάξη μεγέθους*

μικρότερη. Πολλά αστέρια θα ανήκαν τότε στην κατηγορία των "ερυθρών νάνων" που εκπέ-
6 *μπουν λίγη ακτινοβολία. Η πιθανότητα να βρεθεί ένας πλανήτης στη στενή περιοχή αυτής της ακτινοβολίας είναι ελάχιστη.*

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορεί να διατυπωθούν και για την ηλεκτρομαγνητική δύναμη. Αν η ένταση της ηλεκτρομαγνητικής δυνάμεως ήταν μικρότερη, ο σχηματισμός ατόμων ή μορίων θα ήταν αδύνατος. Διότι, η ηλεκτρομαγνητική δύναμη συγκρατεί τα ηλεκτρόνια σε
7 *τροχιές γύρω από τον πυρήνα· και είναι αυτή που επιτρέπει, με κατάλληλους δεσμούς, το σχηματισμό μορίων. Η μικρότερη ένταση συνεπάγεται ένα Σύμπαν εξαιρετικά απλό: Με ηλεκτρόνια μόνον και πυρήνες, χωρίς τα πολύπλοκα οργανικά μόρια, και συνεπώς, χωρίς ζωή. Ισχυρότερες ηλεκτρομαγνητικές δυνάμεις θα σήμαιναν, αντίθετα, παντοτινή δέσμευση των ηλεκτρονίων από τους πυρήνες και αδυναμία χημικών αντιδράσεων. Ο τριπλασιασμός, για παράδειγμα, της εντάσεως θα υποχρέωνε το νερό, τη βάση των βιολογικών οργανισμών, να είναι στερεό σ' όλες τις θερμοκρασίες.*

Σύμφωνα με τον Στ. Τραχανά, που έχει επεξεργασθεί μία ενδιαφέρουσα παραλλαγή του
8 *ανθρώπινου αξιώματος: "Όλοι οι φυσικοί νόμοι, χωρίς εξαίρεση, είναι βιολογικά αναγκαίοι. Κανένας τους δεν είναι βιολογικά περιττός. Όλοι επιτελούν μία βιολογικά ζωτική λειτουργία".*

Μπορεί κανείς να συνεχίσει επί πολύ. Η παρουσία του ανθρώπου και ο κόσμος γύρω του
9 *"ερμηνεύονται", με συνέπεια, σαν αποτέλεσμα της κατάλληλης εκλογής των φυσικών νόμων και των φυσικών σταθερών.[...]*

Το ανθρωπικό αξίωμα είναι λοιπόν ένας τρόπος να ερμηνεύονται γεγονότα, ακόμα και στα αρχικά στάδια του Σύμπαντος, από μία μεταγενέστερη, αναμφισβήτητη παρουσία: Αυ-
10 *τήν του ανθρώπου ως παρατηρητή. Και δίδει, το ανθρωπικό αξίωμα, τη μεταφυσική αλλά και την επιστημονική ικανοποίηση της διερευνήσεως πολλών φαινομένων ή μεγεθών, με αφετηρία αυτό και μόνον το "εξαιρετικό" γεγονός. Η εύστοχη φράση του Αϊνστάιν, ότι "το πιο ακατανόητο γεγονός, σχετικά με το Σύμπαν, είναι κατανοητό", αποκτά έτσι μία άλλη διάσταση. Το Σύμπαν είναι κατανοητό, από τη στιγμή που ως σκοπό του θεωρήσουμε τη δημιουργία σκεπτόμενων όντων.*

Μία όμως που η τόλμη δεν μας εγκαταλείπει, μπορούμε να θέσουμε ένα ακόμα ριζικό-
11 *τερο ερώτημα: Υπάρχει, άραγε, κάποιος επιστημονικός –και όχι θεολογικός ή μεταφυσικός– λόγος, που το Σύμπαν έχει αυτή τη σκοπιμότητα;*

Σύμφωνα με τον J. Wheeler, που διατύπωσε μία ακραία παραλλαγή της ανθρωπικής αρ-
12 *χής, το Σύμπαν είναι ανάγκη να δημιουργήσει τον άνθρωπο, για να υπάρξει το ίδιο! Τούτο στηρίζεται σε μία ερμηνεία της Κβαντομηχανικής, της θεωρίας που περιγράφει με ακρίβεια, αν και πιθανοκρατικά, τον ατομικό κόσμο.*

Ένα γεγονός του μικρόκοσμου, σύμφωνα μ' αυτήν την ερμηνεία, υπάρχει, μόνο αν πα-
13 *ρατηρηθεί. Τότε και μόνο τότε, αναδύεται στην πραγματικότητα μία από τις δυνατές καταστάσεις του. Η περίφημη γάτα του Schrodinger –θεμελιωτή της Κβαντομηχανικής– η έγκλειστη σ' ένα αδιαφανές κουτί, και απειλούμενη από την τυχαία εκπυρσοκρότηση ενός όπλου, δεν είναι ούτε νεκρή, ούτε ζωντανή. Είναι εν δυνάμει και τα δύο. Και μόνον το άνοιγμα του κουτιού –η παρατήρηση– την τοποθετούν οριστικά σ' έναν από τους δύο κόσμους. Έτσι και το Σύμπαν: Για να είναι πραγματικό, πρέπει να εξελιχθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρξουν οι παρατηρητές του. "Ο παρατηρητής", λέει ο Wheeler "είναι απαραίτητος για τη δημιουργία του Σύμπαντος, όσο και το Σύμπαν για τη δημιουργία του παρατηρητή". Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι, παρά την έλξη που εξασκούν παρόμοιες νοητικές ακροβασίες, ελάχιστα γίνονται αποδεκτές από τον επιστημονικό λόγο.*

Αν όμως ελάχιστες μεταβολές των φυσικών σταθερών αρκούν για να παράγουν ένα σύ-
14 *μπαν τελείως διαφορετικά, είναι, άραγε, το δικό μας το μόνο "Σύμπαν" σήμερα, ή ακόμη περισσότερο, το μόνο που υπήρξε ποτέ;*

Μία ριζοσπαστική ιδέα είναι ότι το Σύμπαν μας είναι ένα από τα πολλά, μπορεί και άπει-
15 *ρα, άλλα σύμπαντα. Το καθένα έχει τις δικές του τιμές των φυσικών σταθερών και εξελίσσεται με ανάλογους ή τους ίδιους νόμους. Τα περισσότερα από αυτά τα σύμπαντα δεν είναι*

ικανά να φιλοξενήσουν την ανθρώπινη ζωή. Παρόλο που δεν αποκλείεται να έχουν λοιπόν
15 *μεγάλη ομορφιά και μεγαλοπρέπεια, δεν υπάρχει κανείς να το βεβαιώσει. Υπάρχουν τα σύμπαντα αυτά απλώς παράλληλα με το δικό μας· ή υπήρξαν σαν αποτέλεσμα κάποιας άλλης αρχικής εκρήξεως, ενός άλλου συμπαντικού κύκλου με τις δικές του τιμές φυσικών σταθερών. Από όλες αυτές τις προσπάθειες για αυτογνωσία, λίγες ίσως είχαν την ικανοποίηση της επιτυχίας με τη δημιουργία παρατηρητών. Πιθανόν ακόμη, αυτό που εμείς εννοούμε ως Σύμπαν να είναι απλώς μία μικρή γωνιά ενός πολύ μεγαλύτερου Όλου. Μακριά από αυτήν τη γωνιά κυριαρχούν άλλοι φυσικοί νόμοι και δεν υπάρχει ούτε στο ελάχιστο η πιθανότητα κάποιας μορφής ζωής.*

Εδώ όμως έχει τη θέση της μία τολμηρή παρατήρηση. Αν δεχθεί κανείς την ανθρωπική αρχή, το Σύμπαν φαίνεται εξαιρετικά σπάταλο. Γιατί, απειροελάχιστη μόνο από την ύλη ή τις διαδικασίες του χρησιμοποιούνται για τον τελικό σκοπό. Θ' αρκούσε, προς τούτο, ένας
16 *κατάλληλος πλανήτης και ένα κατάλληλο αστέρι –ή έστω, ένας γαλαξίας. Τα δισεκατομμύρια των γαλαξιών και η ποικιλία των αστρικών σωμάτων φαίνονται αδιάφοροι ή και εχθρικοί στη δημιουργία ζωής. Εκτός εάν το σχέδιο υπήρξε πολύ πιο φιλόδοξο: Και υπάρχουν, συνεπώς, δισεκατομμύρια πλανήτες που φιλοξενούν "ζωή"· και αυτή πάλι η ζωή εμφανίζεται σε μεγάλη ποικιλία μορφών, που κάποιες δεν θα έχουν τις δικές μας αδυναμίες ή περιορισμούς στη νόηση. Κατά τη γνώμη του συγγραφέα του παρόντος βιβλίου, η αποδοχή της ανθρωπικής αρχής συνεπάγεται ένα Σύμπαν διάσπαρτο από νοήμονα όντα.*

Στα περί το ανθρωπικό αξίωμα, ο αναγνώστης θα διακρίνει στοιχεία μεταφυσικά, ή και ενδόμυχες ανθρώπινες επιθυμίες. Αν όμως αυτό αποτελεί μία βάσιμη αιτία κριτικής, το ανθρωπικό αξίωμα έχει, πέραν από το αναμφισβήτητο επιστημονικό του ενδιαφέρον, μία
17 *ηθική δικαίωση. Ανασύρει και πάλι τον άνθρωπο από την ασημαντότητα και τον τοποθετεί σε θέση περίοπτη. Ακριβώς όπως κάθε μεγάλη μορφή τέχνης, το ανθρωπικό αξίωμα ανυψώνει, χωρίς να ωραιοποιεί ή να διεκδικεί την αποκλειστικότητα.*

(Γ. Γραμματικάκης, Η κόμη της Βερενίκης)

1. Το κείμενο που διαβάσατε είναι επιστημονικό - γίνεται όμως προσπάθεια απο το συγγραφέα να γραφεί με εκλαϊκευμένο τρόπο, ώστε να γίνεται κατανοητό και από αναγνώστες που δεν είναι ειδικοί στο θέμα. Να διατυπώσετε με δικά σας λόγια την ανθρωπική αρχή, λαμβάνοντας υπόψη τις παραγράφους 3, 4 και 10.

2. Ο συγγραφέας εκθέτει διάφορες επιστημονικές παρατηρήσεις ως δεδομένα που συνηγορούν υπέρ της ανθρωπικής αρχής. Να τις επισημάνετε και να παρατηρήσετε πώς τεκμηριώνει τη θέση του με τα δεδομένα αυτά.

3. Ποια είναι τα αδύνατα σημεία της θεωρίας και ποια τα πλεονεκτήματά της; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορές στο ίδιο το κείμενο (βλ. κυρίως τις παραγρ. 16, 17).

4. Για να καταλήξουν οι επιστήμονες σε συμπεράσματα, είναι υποχρεωμένοι να θέτουν διαρκώς ερωτήματα στα οποία καλούνται να δώσουν απαντήσεις. Ποια ερωτήματα εντοπίζετε στο συγκεκριμένο κείμενο και με ποιο τρόπο ο συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει στο "ριζικότερο" από αυτά;

5. Ποια είναι τελικά η άποψη του συγγραφέα για την ανθρωπική αρχή; Τη δέχεται ανεπιφύλακτα; Την

απορρίπτει; Την αποδέχεται παρά τις επιφυλάξεις του για τα μειονεκτήματα που παρουσιάζει; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με παραπομπές σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου.

6. Προσέξτε με ποιους τρόπους επιτυγχάνεται η συνοχή μεταξύ των παραγράφων 1-8 (π.χ. με τις μεταβατικές λέξεις και φράσεις του κειμένου).

7. Το κείμενο αυτό περιέχει ένα ειδικό λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν οι φυσικές επιστήμες. Να το καταγράψετε και να σχηματίσετε με ορισμένες από αυτές τις λέξεις δικές σας προτάσεις.

8. Ενδόμυχες επιθυμίες, περίοπτη θέση, νοήμονα όντα, ριζικότερο ερώτημα, ακατανόητο γεγονός, ωραιοποιεί, εξουδετερώνουν, ασημαντότητα, αποδοχή: να βρείτε άλλες λέξεις και φράσεις ισοδύναμες.

9. Νοητικές ακροβασίες, μακραίωνη εξέλιξη, εσωτερική αλληλουχία, αρχέγονη, ερήμην, μικρόκοσμος: να σχηματίσετε με τις λέξεις αυτές δικές σας προτάσεις.

Να επισημάνετε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του επιστημονικού λόγου στο παρακάτω κείμενο, καθώς και τα βασικά σημεία της συλλογιστικής πορείας του συγγραφέα.

Οι ορίζοντές μας διευρύνονται

Αν το σκεφτούμε λίγο προσεκτικότερα, διαπιστώνουμε ότι δεν κάνει και μεγάλη διαφορά αν το σύμπαν είναι πεπερασμένο (σαν το μπαλόνι) ή άπειρο (σαν το σεντόνι). Έτσι κι αλλιώς, εφόσον η ταχύτητα του φωτός και η ηλικία του σύμπαντος είναι πεπερασμένες, μέχρι σήμερα έχουμε προλάβει να ανταλλάξουμε φωτεινά σήματα και κάθε είδους πληροφορία μ' εκείνους τους γαλαξίες που εκτείνονται γύρω μας σε ακτίνα μέχρι c t, όπου t είναι η ηλικία του σύμπαντος και c η ταχύτητα φωτός. Η επιφάνεια της σφαίρας με κέντρο κάποιο γαλαξία και ακτίνα c t λέγεται ο ορίζοντας του γαλαξία. Η ορολογία είναι πολύ πετυχημένη: μέχρι τον ορίζοντα μπορούμε να δούμε και να ξέρουμε τι συμβαίνει, αν φυσικά διαθέτουμε τέλεια τεχνολογία. Το μέρος του σύμπαντος μέσα στον ορίζοντα του Γαλαξία αποτελεί την αιτιατή περιοχή (causal region) του Γαλαξία μας, το κομμάτι δηλαδή του σύμπαντος που (μέχρι σήμερα) μπορούμε να ξέρουμε τι συμβαίνει, μας επηρεάζει και το επηρεάζουμε. Ουσιαστικά λοιπόν για μας, μόνον αυτό το κομμάτι του σύμπαντος υπάρχει. Κι όταν ακόμη το σύμπαν είναι άπειρο, πολλές φορές αναφερόμαστε στην ακτίνα του, εννοώντας την ακτίνα της αιτιακής μας περιοχής σήμερα.

Με το πέρασμα του χρόνου ο ορίζοντάς μας μεγαλώνει, επεκτεινόμενος με την ταχύτητα του φωτός. Συγχρόνως φυσικά, και οι γαλαξίες απομακρύνονται, αλλά αυτοί φεύγουν με ταχύτητα μικρότερη από το φως. Το συνδυασμένο αποτέλεσμα είναι, όσος χρόνος περνά, το σύμπαν να γίνεται όλο και πιο μεγάλο, όλο και πιο ενδιαφέρον, με την έννοια ότι όλο και καινούργιοι γαλαξίες μπαίνουν μέσα στην αιτιακή μας περιοχή. Συνεπώς, με το πέρασμα του χρόνου, έχουμε πλέον τη δυνατότητα να συναναστρεφόμαστε μ' ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι του κόσμου. Ανεξάρτητα λοιπόν του αν το σύμπαν είναι πεπερασμένο ή άπειρο, για μας ουσιαστικά υπάρχει και θα υπάρχει πάντα μόνο ένα πεπερασμένο κομμάτι.

(Β. Ξανθόπουλος, Περί αστέρων και συμπάντων),
Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1985, σ. 62

OLYMPUS

Θέματα για συζήτηση και έκφραση - έκθεση σχετικά με την επιστήμη και το ρόλο της στην κοινωνία.

Ποιο είναι το πρόβλημα που απασχολεί σήμερα ορισμένους επιστήμονες; Γιατί ακόμα και οι ειδικοί δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την εξέλιξη των επιστημονικών θεωριών; Ποια σημασία θα είχε για τον άνθρωπο η ανακάλυψη μιας ενιαίας θεωρίας που θα ερμήνευε τους νόμους του Σύμπαντος; Απαντήστε αφού διαβάσετε το παρακάτω σχετικό κείμενο.

Τι θα σήμαινε το να ανακαλύψουμε κάποτε την τελική θεωρία του Σύμπαντος; Όπως εξηγήσαμε στο κεφάλαιο 1, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να είμαστε απόλυτα βέβαιοι ότι ανακαλύψαμε πραγματικά τη σωστή θεωρία, αφού οι θεωρίες δεν είναι δυνατό να αποδειχτούν. Αλλά αν η θεωρία αυτή είναι μαθηματικά συνεπής και οι προβλέψεις της συμφωνούν πάντα με τις παρατηρήσεις, θα μπορούσαμε να πιστεύουμε ότι λογικά είναι πραγματικά η σωστή θεωρία. Μία τέτοια ανακάλυψη θα ήταν το ένδοξο τέλος ενός μακραίωνου κεφαλαίου στην ιστορία της ανθρώπινης προσπάθειας να κατανοήσει τον Κόσμο. Αλλά θα επέφερε επίσης και μία άλλη επαναστατική αλλαγή: ο κάθε μη ειδικός θα μπορούσε να καταλάβει τους νόμους που κυβερνούν το Σύμπαν. Στην εποχή του Νεύτωνα ένας μορφωμένος άνθρωπος μπορούσε να έχει αντίληψη ολόκληρης της ανθρώπινης γνώσης, τουλάχιστον στις γενικές γραμμές της. Αλλά στη συνέχεια η πολύ μεγάλη ανάπτυξη της επιστήμης τού στέρησε αυτή τη δυνατότητα. Οι θεωρίες άλλαζαν συνεχώς για να μπορούν να ανταποκρίνονται στα καινούργια δεδομένα των παρατηρήσεων, και γι' αυτό ουδέποτε παρουσιάζονταν σε κατάλληλα περιληπτική και απλουστευμένη μορφή, ώστε να μπορούν να τις κατανοήσουν και οι μη ειδικοί. Σήμερα ακόμα και οι ειδικοί δεν μπορούν να κατανοήσουν παρά ένα μικρό μόνο μέρος του συνόλου των επιστημονικών θεωριών. Ο ρυθμός προόδου είναι τόσο γρήγορος, ώστε όσα μαθαίνει κανείς στο σχολείο ή στο πανεπιστήμιο είναι σχεδόν πάντα ξεπερασμένα. Μόνο λίγοι άνθρωποι μπορούν να διατηρήσουν την επαφή τους με τις πιο πρόσφατες προόδους της επιστημονικής γνώσης, και για να το κατορθώσουν πρέπει να αφιερώσουν ολόκληρο το χρόνο τους και να ειδικευτούν σε μία μικρή περιοχή της επιστήμης τους. Οι υπόλοιποι δεν αντιλαμβάνονται το μέγεθος της προόδου που συντελείται και του ενθουσιασμού που προκαλεί. Αν όμως ανακαλυφθεί μία τελική θεωρία του Σύμπαντος, η κατάσταση αυτή θα αλλάξει. Αν πιστέψουμε τον Eddington, πριν από εβδομήντα χρόνια μόνο δύο άνθρωποι καταλάβαιναν τη γενική θεωρία της σχετικότητας. Σήμερα την καταλαβαίνουν δεκάδες χιλιάδες απόφοιτοι πανεπιστημίων και πολλά εκατομμύρια άλλων ανθρώπων έχουν τουλάχιστον μία γενική ιδέα γι' αυτήν. Έτσι, λοιπόν, αν κάποτε ανακαλυφθεί μία πλήρης ενιαία θεωρία δεν θα είναι παρά μόνο θέμα χρόνου να παρουσιαστεί με περιληπτική και απλουστευμένη μορφή και να διδαχτεί στα σχολεία, τουλάχιστον στις γενικές γραμμές της. Όλοι τότε θα μπορούμε να καταλάβουμε τους νόμους που κυβερνούν το Σύμπαν και καθορίζουν την ίδια μας την ύπαρξη.

(Stephen W. Hawking, Το χρονικό του χρόνου,
εκδ. Κάτοπτρο, 1988, σελ. 247- 248).

Σημείωση σχετικά με τα θέματα για συζήτηση και έκφραση - έκθεση του βιβλίου:

Τα θέματα προσφέρονται για προφορική ή και για γραπτή έκφραση, και οι προτεινόμενες ερωτήσεις αποτελούν δείκτες, με τη βοήθεια των οποίων μπορούν να οργανωθούν ποικίλες περιστάσεις επικοινωνίας. Για την προφορική έκφραση οι μαθητές μπορούν να πάρουν μέρος σε ελεύθερη συζήτηση στρογγυλής τραπέζης ή να οργανώσουν ημερίδα με θέμα ανάλογο με εκείνο του θεματικού κύκλου κ.ο.κ.

Για τη γραπτή έκφραση ο καθηγητής και οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν το επικοινωνιακό πλαίσιο ανάλογα με το θεματικό κύκλο και με το σκοπό τον οποίο επιδιώκουν. Έτσι οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα, χρησιμοποιώντας το κατάλληλο επίπεδο ύφους κάθε φορά, να ασκηθούν σε διάφορα είδη λόγου (ημερολόγιο, επιστολή σε φιλικό ή επίσημο πρόσωπο, κριτική αξιολόγηση ενός πολιτικού λόγου/ ενός επιστημονικού κειμένου/ ενός άρθρου στον τύπο, γραπτή απάντηση στο ερωτηματολόγιο μιας έρευνας, γραπτή εισήγηση σε μια συνάντηση/ ένα συνέδριο/ μια ημερίδα κτλ., κείμενο για μια ανοιχτή συζήτηση στο Διαδίκτυο, κ.ο.κ.)

Υπάρχει η άποψη ότι οι ηθικές, αξιολογικές κρίσεις, οι πολιτιστικές παραδόσεις και οι πολιτικές τοποθετήσεις, δεν επηρεάζουν με κανένα τρόπο και πολύ περισσότερο δεν καθορίζουν την επιστημονική γνώση. Δεν υπάρχει "καλό" και "κακό" στην επιστημονική γνώση. Ο Γαλιλαίος εκφράζει αρκετά καθαρά την παραπάνω άποψη.

"Εάν το θέμα που εξετάζουμε ήταν κάποιο θέμα της επιστήμης του δικαίου ή κάποιας άλλης από τις λεγόμενες επιστήμες του ανθρώπου, όπου δεν υπάρχει αλήθεια ή ψεύδος, θα έπρεπε να βασιστούμε στην οξύνοια, στην ευθυκρισία, και το ταλέντο των συγγραφέων και να ελπίζουμε ότι αυτός που έχει σε υψηλότερο βαθμό τις παραπάνω ικανότητες θα προσδώσει στους συλλογισμούς του και τη μεγαλύτερη αληθοφάνεια. Τα συμπεράσματα όμως των φυσικών επιστημών είναι αληθή και αναπόφευκτα και η κρίση του ανθρώπου δεν έχει να κάνει τίποτε με αυτά".

(G. Galileo, Dialogue on the Great World System
επιμ. σ. De Santiliana, University of Chicago Press, 1953,
όπως αναφέρεται στο J. Lipscombe
και B. Williams, Are Science and Technoogy Neutral? Butterworths, 1979, σ. 6)

Η αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι, επειδή ο κρατικός – ή άλλος – σχεδιασμός της επιστημονικής έρευνας δε διαμορφώνεται με μοναδικό κριτήριο την ανακάλυψη της αλήθειας για τον κόσμο, αλλά επηρεάζεται από κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες, όπως άλλωστε και η εκπαίδευση του επιστήμονα, η ιδέα της ουδετερότητας της επιστήμης είναι μάλλον έκφραση ενός ιδανικού και όχι της πραγματικότητας. Κοινωνικοί, πολιτικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν την επιστήμη, όπως και κάθε άλλο κοινωνικό θεσμό.

Να συζητήσετε τις προηγούμενες απόψεις. Στη συνέχεια να διαβάσετε το παρακάτω θέμα, καθώς και τα συνοδευτικά του κείμενα, και να διατυπώσετε τις απόψεις σας σχετικά με την κοινωνική ευθύνη ή την ουδετερότητα της επιστήμης.

Μερικοί επιστήμονες, κυρίως μετά τη Χιροσίμα και τη δίκη της Νυρεμβέργης, αναγνώρισαν ότι σε μία τεχνολογική κοινωνία η επιστήμη δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι πολιτικά ουδέτερη. Άλλοι, όμως, συνεχίζουν να υποστηρίζουν ότι η επιστήμη θά' πρεπε να είναι μία ασταμάτητη αναζήτηση της αλήθειας, αναζήτηση που δεν είναι δυνατό να υποβληθεί σε πολιτική ή ηθική κριτική. Ο Ρόμπερτ Οππενχάιμερ, ο άνθρωπος που ευθύνεται για το σχέδιο Λος Άλαμος της κατασκευής και της δοκιμής της πρώτης ατομικής βόμβας, δήλωσε το 1967:

"Η δουλειά μας άλλαξε τις ανθρώπινες συνθήκες ζωής. Η χρησιμοποίηση που της έγινε είναι υπόθεση των κυβερνήσεων και όχι των επιστημόνων".

((Αυτο)κριτική της επιστήμης, εκδ. Βέργος, 1973)

Να συζητήσετε τις δύο προηγούμενες απόψεις. Είναι δυνατό ακόμη και σήμερα η επιστήμη να εμμένει στο σύνθημα "η αλήθεια για την αλήθεια" και να διακηρύσσει την πολιτική της ουδετερότητα ή μήπως είναι καιρός να κάνει την (αυτο)κριτική της και να αντιμετωπίσει την κοινωνική της ευθύνη; Διαβάστε και τα παρακάτω σχετικά κείμενα και αξιολογήστε τα επιχειρήματά τους.

"Οι επιστήμονες δεν μπορούν να μείνουν βουβοί μπροστά στη χρησιμοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας για την υποδούλωση των λαών της Ινδοκίνας που δε ζητούν παρά να είναι αφέντες του τόπου τους. Η ανάπτυξη αυτών των νέων τεχνολογικών μεθόδων έγινε χάρη στη συνεισφορά ορισμένων επιστημόνων. Αυτές οι πράξεις έχουν αποδοκιμαστεί από την επιστημονική κοινότητα, που συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο τις ευθύνες της".

(Απόσπασμα από έκκληση που έστειλαν εξέχοντες Γάλλοι πανεπιστημιακοί σε διεθνείς οργανισμούς, ΟΗΕ, ΟΥΝΕΣΚΟ κτλ.)

"Αν θέλουμε να παρεμποδίσουμε την τροφοδοσία με ρύζι των Βιετκόγκ, τι διαφορά υπάρχει ανάμεσα στην καταστροφή της συγκομιδής με βλαστησιοκτόνα και στην αποστολή στρατευμάτων, για να εμποδίσουν τον εχθρό να τροφοδοτηθεί; Το τελικό αποτέλεσμα είναι το ίδιο: απλώς η πρώτη μέθοδος απαιτεί πολύ λιγότερους άνδρες".

(δήλωση, στους New York Times στις 21 Σεπτ. 1966, ενός εκπροσώπου του Πενταγώνου με την οποία επιχειρεί να καθησυχάσει τις διαμαρτυρίες, που είχε ξεσηκώσει η μαζική χρησιμοποίηση βλαστησιοκτόνων ουσιών στο Βιετνάμ).

"Δεν αισθάνομαι ένοχος... Δεν μπορούσε να ξέρει κανείς τι θα συνέβαινε. Δεν ήταν δουλειά μου. Αυτό ήταν δουλειά άλλων. Εγώ αντιμετώπιζα ένα επείγον πρόβλημα... Για μένα είναι άλλο πράγμα η κατασκευή πυρομαχικών και άλλο η χρήση τους. Δεν μπορεί να κατηγορήσει κανείς το όπλο που έριξε το βλήμα για τη δολοφονία του προέδρου... Δεν είναι δική μου δουλειά ν' ασχολούμαι με πολιτικά ή ηθικά ερωτήματα. Επειδή έπαιξα κάποιο ρόλο στην τεχνολογική ανάπτυξη της ναπάλμ, δε σημαίνει ότι είμαι και περισσότερο κατάλληλος να σχολιάσω τις ηθικές πλευρές του ζητήματος".

(δήλωση του L.F. Fleser, διευθυντή ομάδας επιστημόνων του Harvard για την κατασκευή των βομβών Ναπάλμ κατά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, New York Times, 27 Δεκεμβρίου 1967, σ. 8· όπως αναφέρεται στο J. Lipscombe και B. Williams, ό.π., σ. 51).

"Υπόσχομαι να αγωνίζομαι, για να μπορώ να διαθέτω τις επαγγελματικές μου γνώσεις και δεξιότητες μόνο σε προγράμματα που, μετά από προσεκτική μελέτη, πιστεύω ότι ο στόχος τους είναι να συμβάλουν στη συνύπαρξη όλων των ανθρώπων με ειρήνη, παροχή των αναγκαίων για τη ζωή αγαθών (καλή τροφή, αέρα, νερό, ένδυση και στέγη, πρόσβαση στη φυσική και τεχνητή ομορφιά), μόρφωση και ευκαιρίες που επιτρέπουν κάθε άτομο να επιτυγχάνει τους στόχους του και να αναπτύσσει τις δημιουργικές ικανότητες των χεριών και του μυαλού του.

Υπόσχομαι να αγωνίζομαι με την εργασία μου να μειώνω τον κίνδυνο, το θόρυβο, την παραβίαση της ατομικής ελευθερίας, της μόλυνσης της γης, του αέρα ή του νερού, την καταστροφή της φυσικής ομορφιάς, του ορυκτού πλούτου, της χλωρίδας και της πανίδας".

(Ο όρκος αυτός, ανάλογος με τον όρκο του Ιπποκράτη για τους γιατρούς, συντάχτηκε από την καθηγητή του κολεγίου Queen Mary του Λονδίνου Meredith Thring και αφορά τους επιστήμονες, μηχανικούς και τεχνικούς, New Scientist, 7 Ιανουαρίου 1971, όπως αναφέρεται στο B. Dixon, What is science for? Pelican Books, 1976, σ. 253).

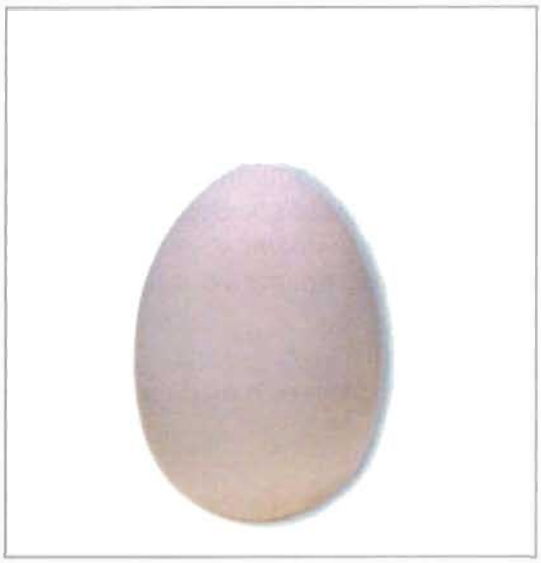

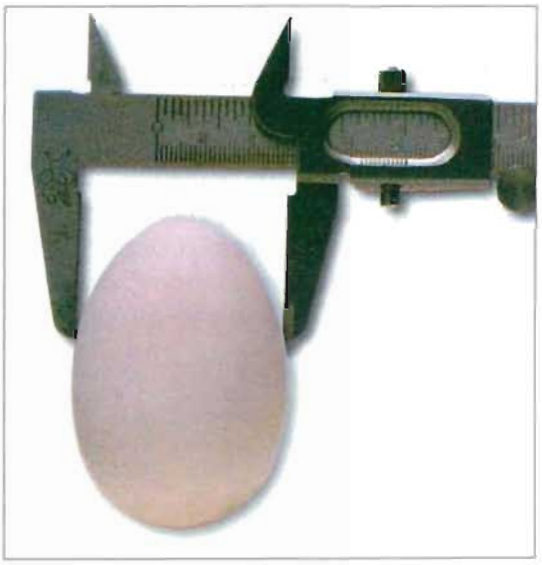

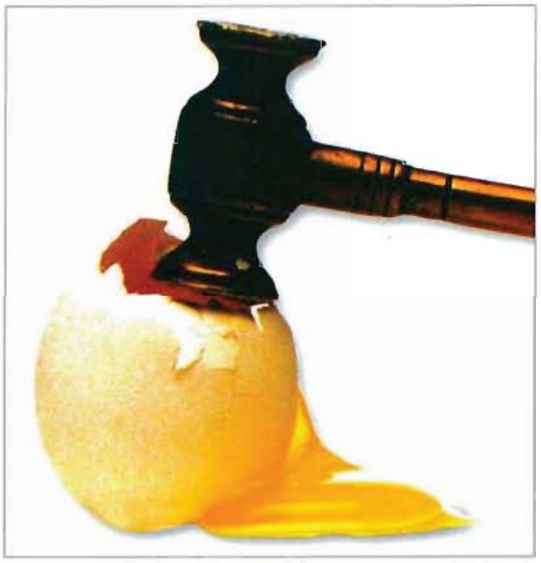

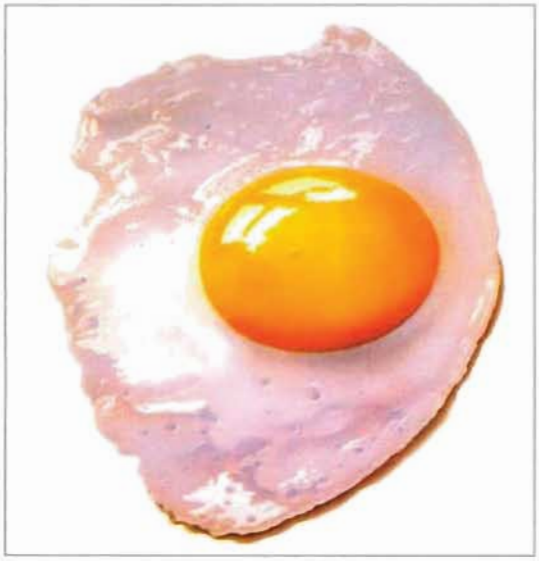

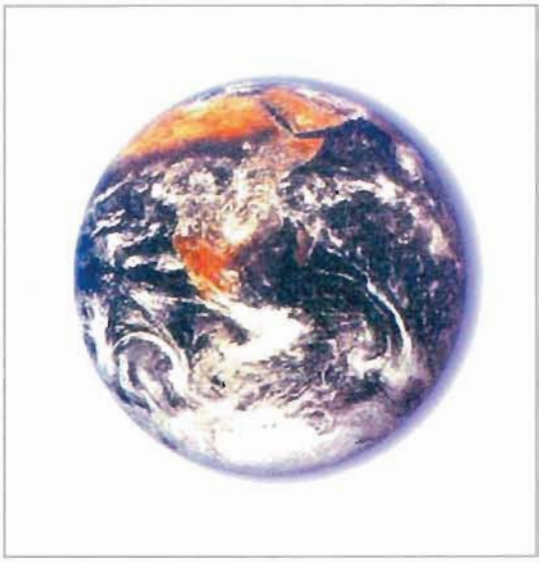

Να συζητήσετε τις παρακάτω απόψεις και έπειτα να εκθέσετε γραπτά τις δικές σας για το ίδιο θέμα.

"Φαίνεται ότι όσο περισσότερο υποτάσσουμε τη φύση με την οργάνωση της εργασίας και τις μεγάλες ανακαλύψεις και εφευρέσεις, τόσο η ύπαρξή μας γίνεται πιο αβέβαιη. Έχουμε την εντύπωση ότι, αντί να κυριαρχούμε πάνω στα πράγματα, βρισκόμαστε κάτω από την κυριαρχία τους. Και αυτό συμβαίνει γιατί μερικοί άνθρωποι χρησιμοποιώντας τα αντικείμενα, κυριαρχούν πάνω στους άλλους ανθρώπους. Δεν θ' απελευθερωθούμε από τις φυσικές δυνάμεις, αν πριν δεν απελευθερωθούμε από τη βία των ανθρώπων. Αν θέλουμε να επωφεληθούμε, σαν ανθρώπινο είδος, από τη γνώση της φύσης πρέπει να προσθέσουμε σ' αυτή τη γνώση, και τη γνώση της ανθρώπινης κοινωνίας".

(Μπέρτολτ Μπρεχτ, Η αγορά του χαλκού, 1939-40)

δοκιμιο

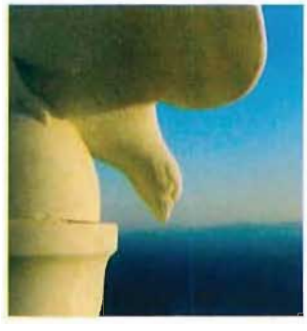

δοκιμιο

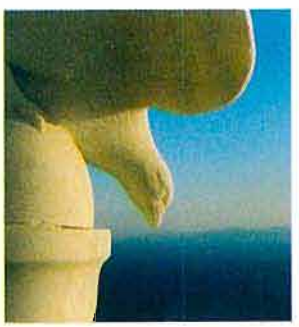

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ 109

Η πειθώ στο δοκίμιο 120
Η γλώσσα του δοκιμίου 131
Η οργάνωση του δοκιμίου 132
Η ιστορία του δοκιμίου 163

ΤΟ ΑΡΘΡΟ 166

Άρθρο και δοκίμιο 171

Η ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΑ 201

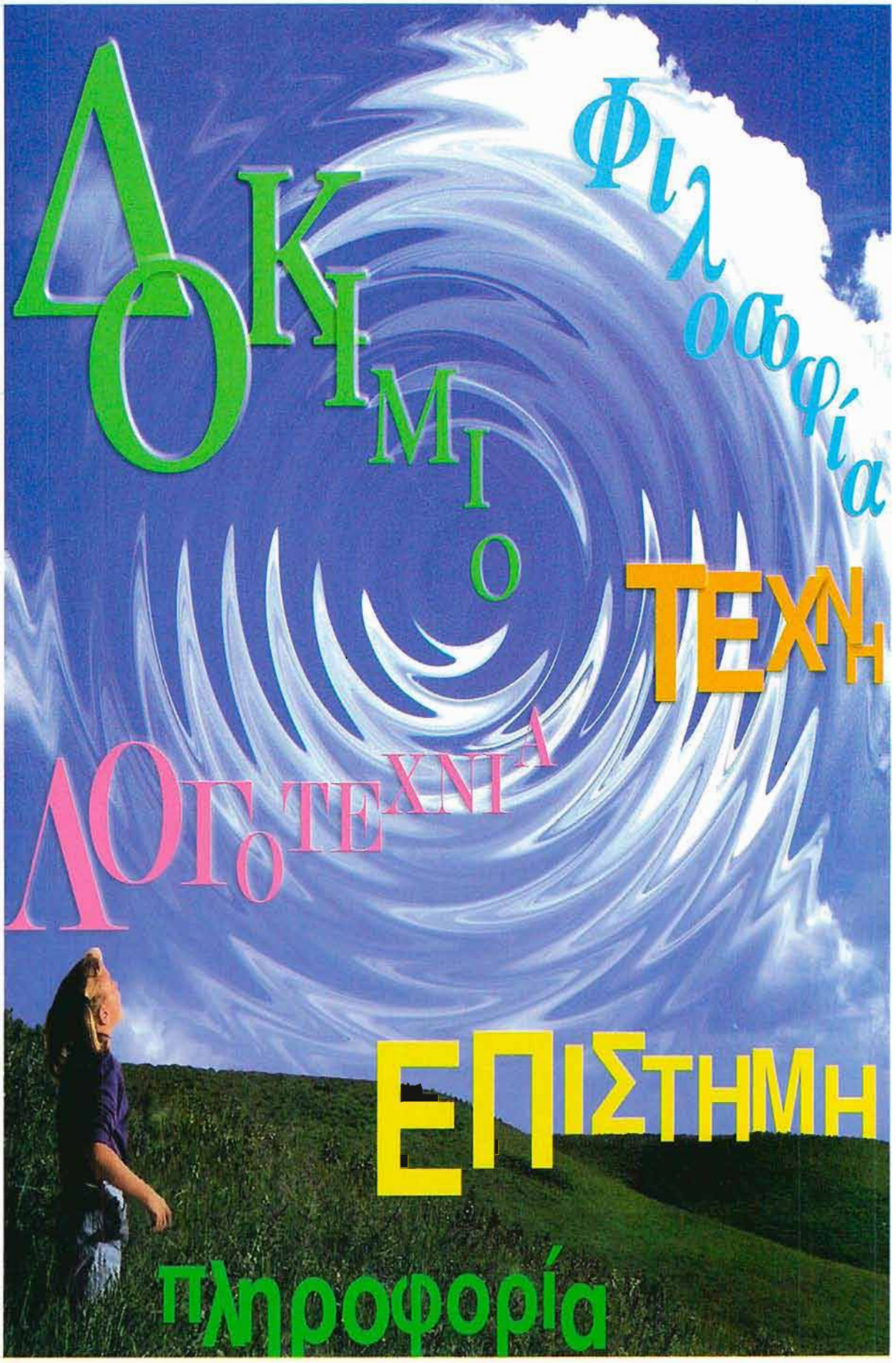
ΔΟΚΙΜΙΟ
Φιλοσοφία
ΤΕΧΝΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
πληροφορία

δοκίμιο

Εισαγωγή στο δοκίμιο

Δοκίμιο είναι ένα είδος γραπτού λόγου με το οποίο έχουν ασχοληθεί διακεκριμένοι άνθρωποι των γραμμάτων, των τεχνών και της επιστήμης. Υπάρχουν, βέβαια, πολλές απόψεις για το τι είναι δοκίμιο.

Με βάση τα παρακάτω αποσπάσματα συζητήστε τις απόψεις διαφόρων συγγραφέων για το δοκίμιο. Προσπαθήστε: α) να εντοπίσετε τα κοινά σημεία των απόψεων αυτών, β) να συνοψίσετε τα χαρακτηριστικά του δοκιμίου, στα οποία αναφέρονται οι συγγραφείς.

Πολύ συχνά συναντούμε τον όρο δοκίμιο στους τίτλους συγγραφέων ποικίλου περιεχομένου, φοβούμαι όμως ότι ούτε αυτοί που το γράφουν ούτε εμείς που το διαβάζουμε έχουμε ξεκαθαρίσει μέσα μας τη φύση και τα όρια αυτού του λογοτεχνικού είδους. Τι είναι το δοκίμιο; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά και οι επιδιώξεις του; Πώς διακρίνεται από άλλους συγγενείς τύπους, φιλολογικής ή επιστημονικής συγγραφής; Γράφονται κριτικά, ιστορικά, φιλοσοφικά δοκίμια. Τι κοινό έχουν στη μορφή (αφού κατά το περιεχόμενο διαφέρουν) τα έργα αυτά, ώστε να χαρακτηρίζονται με το ίδιο όνομα "δοκίμια";
(Ε.Π. Παπανούτσος)

Το να πεις τι είναι ένα δοκίμιο δεν είναι τόσο εύκολο. Ευκολότερο θα ήταν να πεις τι δεν είναι: συγκεκριμένα, δεν είναι οπωσδήποτε μια έκθεση και προπαντός δεν είναι μια πραγματεία.
(J. Hofmiller)

Ποιος άραγε έκανε την ελληνική μετάφραση: "δοκίμιο"; Η λέξη είναι επιτυχημένη, όπως και η πρωτογενής γαλλική: essai. Στη σκέψη των δόκιμων συγγραφέων που τη χρησιμοποίησαν σημαίνει ένα σύντομο, γρήγορα γραμμένο, ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό κείμενο, που αποτελεί μιαν απόπειρα να προσεγγίσει κανείς, σε αρκετό βαθμό, ένα θέμα κριτικής, επιστήμης, τέχνης, ηθών κτλ. με γνώση και καλλιέπεια, χωρίς όμως να το εξαντλεί - γιατί τούτο θα απαιτούσε συστηματική και διεξοδική διερεύνηση, επομένως μια πολυσέλιδη "πραγματεία" (tractatus, traite, treatise).[...]
Στην "πραγματεία" περιμένεις και ανέχεσαι πολλά πράγματα: όγκο σελίδων, βάρος εννοιών, περίπλοκη, κουραστική γραφή. Στο δοκίμιο όχι όμως. Αυτό πρέπει να είναι σύντομο, ευσύνοπτο (,ίσως γι' αυτό ο Σεφέρης ονόμασε τις φιλολογικοκριτικές μελέτες του "δοκιμές" και όχι δοκίμια). Εύληπτο και καλογραμμένο.
(Ε.Π. Παπανούτσος)

Το δοκίμιο και η πραγματεία διαφέρουν βέβαια εκτός από την έκταση (το δοκίμιο είναι ένα είδος με μικρή, κατά κανόνα, έως μέση έκταση) και ως προς το κοινό στο οποίο απευθύνεται (της πραγματείας είναι πιο ειδικό, κι αυτός είναι ο λόγος που συστηματικοί φιλόσοφοι ή και επιστήμονες καταφεύγουν συχνά στο δοκίμιο, όταν θέλουν να εκλαϊκεύσουν ή να δώσουν μεγάλη δημοσιότητα στις ιδέες τους ή στα πορίσματά τους). Το δοκίμιο προϋποθέτει μεγαλύτερη συμμετοχή του αναγνώστη, θέτει σε κίνηση τόσο τη σκέψη όσο και τη φαντασία του, απευθύνεται τόσο στη νόηση όσο και στο συναισθηματικό του κόσμο, επιζητεί όχι μόνο να τον πληροφορήσει, αλλά και να τον συγκινήσει και να τον τέρψει. Το δοκίμιο απευ-

θύνεται όχι μόνο στις γνώσεις (τη μόρφωση) αλλά και στην καλαισθησία και το γούστο του αναγνώστη. Αν η πραγματεία ή η μελέτη τον μορφώνει, το δοκίμιο τον καλλιεργεί.
(Θ. Νάκας)

Το δοκίμιο, στην ακαδημαϊκή του τουλάχιστον εκδοχή, βρίσκεται στο διάμεσο της λογοτεχνίας και της πληροφορίας. Η σύνταξή του είναι λιγότερο ελεύθερη από εκείνην του λογοτεχνήματος αλλά πιο προσωπική από εκείνην της πληροφοριακής ανακοίνωσης.
Τέλος, το δοκίμιο είναι κατά βάση λόγος διδακτικός, καθώς δεν επικαλείται την ανιδιοτέλεια της τέχνης, αλλά ούτε και την ουδετερότητα της επιστήμης. Αν δεν κινδύνευα να παρεξηγηθώ, θα έλεγα ότι η δοκιμιακή έκφραση είναι κατεξοχήν παράδειγμα ιδεολογικής ομολογίας για θέματα και προβλήματα επίμαχα και ριψοκίνδυνα.
(Δ. Ν. Μαρωνίτης)

Το δοκίμιο πρέπει να εκφράζει ένα ύφος, μια εσωτερική ζωή, μια ευαισθησία, μια προσωπική στάση απέναντι στα πράγματα, μια ατομικότητα.
(Γ. Θεοτοκάς)

Στο δοκίμιο αποφασιστικό ρόλο παίζει η προσωπικότητα του συγγραφέα, αυτή είναι που δίνει το κύρος σε ό,τι λέγεται, που προσφέρει συνήθως το παράδειγμα, αλλά και τη ζωντάνια στην έκφραση και το ανεπανάληπτο ύφος. Η πραγματικότητα παρουσιάζεται φιλτραρισμένη μέσα από τις εμπειρίες και τα προσωπικά βιώματα του συγγραφέα. "Εδώ είναι οι ιδέες μου με τις οποίες δεν προσπαθώ καθόλου να σας δώσω να γνωρίσετε τα πράγματα, αλλά τον εαυτό μου", έλεγε ο Montaigne. Η παράσταση του κόσμου την οποία μας προσφέρει το δοκίμιο είναι ίσως λιγότερο επιστημονική και περισσότερο καλλιτεχνική [...] Η αλήθεια είναι ότι το δοκίμιο είναι ένα είδος νόθο από τη γέννησή του, ένα "υβρίδιο", κάτι μεταξύ επιστήμης ή φιλοσοφίας και λογοτεχνίας.
(Θ. Νάκας)

■ Το δοκίμιο, λοιπόν, (γαλλικά essai και αγγλικά essay: προσπάθεια, δοκιμή) είναι ένα είδος πεζού λόγου με μέση συνήθως έκταση, σε αντιδιαστολή προς τις τυπικές, πλήρεις και εξαντλητικές μελέτες. Ο δοκιμιογράφος άλλοτε εκφράζει τις παρατηρήσεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του για τη ζωή ή περιπλανιέται ελεύθερα στο χώρο των ιδεών, που προέρχονται από τα γενικότερα πνευματικά του εφόδια και από τη διανοητική και αισθητική του καλλιέργεια, και άλλοτε προσπαθεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει, εκλαϊκεύοντας πολλές φορές, θέματα αισθητικής, ηθικής, κοινωνικής, πολιτικής κτλ. τάξης, ακόμη και επιστημονικά, με σκοπό να πληροφορήσει, να διδάξει, να τέρψει και ενδεχομένως να πείσει.

Οι ιδιότητες αυτές του δοκιμίου και η ποικιλία των μορφών του δείχνουν πόσο ρευστά είναι τα όριά του και πόσο επισφαλής κάθε προσπάθεια να περιχαρακωθεί μέσα σε έναν ορισμό. Το βέβαιο είναι ότι έχει ασαφή χαρακτήρα και άλλοτε προσεγγίζει τη λογοτεχνία και άλλοτε την επιστήμη ή τη φιλοσοφία.

▶ Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από δοκίμια. Το πρώτο είναι του Μονταίνι (1533 -1592), που θεωρείται πατέρας του δοκιμίου. Το δεύτερο του Χιουμ (1711-1766), εισηγητή του είδους στην Αγγλία.

1

Το πνεύμα μου είναι δύστροπο και μελαγχολικό και γλιστράει πάνω απ' τις ευχαριστήσεις που συναντάει, για ν' αδραχτεί και να τραφεί απ' τις ατυχίες· σαν τις μύγες που δε μπορούν να σταθούν πάνω σ' ένα σώμα καλά γυαλισμένο και λειασμένο, μα που κάθουνται κι αναπαύονται στα δύσκολα κι ανώμαλα μέρη· και σαν τις βδέλλες που ορέγουνται και ρουφούν μόνο το κακό αίμα.

Εξάλλου, υποχρέωσα τον εαυτό μου να τολμώ να πω ό,τι τολμώ και κάνω, και με πειράζει ακόμα και να βάζω στο νου μου σκέψεις ανομολόγητες. Οι χειρότεροι απ' τους τρόπους μου και τις πράξεις μου δε μου φαίνονται τόσο άσκημοι, όσο μου φαίνεται άσκημο και δειλό να μην τολμώ να τους ομολογήσω. Η δυσκολία για τον καθένα μας είναι η εξομολόγηση, ενώ θα 'πρεπε να 'ναι η πράξη. Θα τολμούσες ευκολότερα να λαθέψεις, αν δε σε συγκρατούσε κάπως το κουράγιο που θα χρειαζόταν για να ομολογήσεις. Αυτός που θα 'ταν υποχρεωμένος να τα πει όλα, θα 'χε ακόμα υποχρέωση να μην κάνει τίποτα απ' ό,τι είναι αναγκασμένος να κρατήσει κρυφό. Ο Θεός να δώσει αυτή η ελευθεροστομία μου να οδηγήσει τους ανθρώπους μας στην ελευθερία, πάνω απ' αυτές τις δειλές και προσποιητές αρετές που γεννιούνται απ' τις ατέλειές μας, και να μπορέσει να τους τραβήξει ως το σωστό δρόμο, έστω κι αν πρόκειται να με νομίσουν για χωρίς μέτρο άνθρωπο. Πρέπει να βλέπεις το κουσούρι σου και να το σπουδάζεις, για να μπορείς να το εκφράσεις. Όσοι το κρύβουν απ' τους άλλους, το κρύβουν απ' τον ίδιο τον εαυτό τους, κι αν τύχει να το δουν τους φαίνεται πως δεν είναι αρκετά κρυμμένο· το αποδιώχνουν, το μασκαρεύουν στην ίδια τους τη συνείδηση. "Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est; somnium narrare vigilantis est". *

Του σώματος τα δεινά γίνουνται πιο φανερά πληθαίνοντας. Ανακαλύπτουμε πως είναι αρθριτικά αυτό που λέγαμε κρυολόγημα ή στραμπούλημα. Τα δεινά της ψυχής όσο πιο δυνατά, τόσο πιο σκοτεινά είναι· όσο πιο άρρωστος είσαι, τόσο πιο λίγο το αισθάνεσαι. Να γιατί πρέπει κάθε λίγο να τα φέρνεις στο φως, με ανελέητο χέρι, να τ' ανοίγεις και να τα ξεριζώνεις μέσα απ' τα σωθικά σου. Όπως με τις καλές πράξεις, έτσι και με τ' αδικήματα, η απλή εξομολόγηση σ' ανακουφίζει κάποτε. Είναι τάχα η ασκήμια του λάθους που μας κάνει περιττή την υποχρέωση να ομολογήσουμε;

(Montaigne, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 2, Ιούνιος 1963. Μετ. Δ. Ο. Θοιβιδόπουλου)

* "Πως γίνεται να μην ομολογούμε τα ελαττώματά μας; Είμαστε ακόμα δέσμιοί τους, γι' αυτό. Πρέπει νά' σαι ξύπνιος για να διηγηθείς τα όνειρά σου". (Σενέκας, " Επιστολές", LIII)

2

Ποια λοιπόν η ανάγκη να θεμελιώνουμε το καθήκον της υποταγής ή της υπακοής που οφείλεται στους άρχοντες πάνω στη συνέπεια προς τη δοσμένη υπόσχεση και να υποθέτουμε ότι στη δική μας συγκατάθεση οφείλεται η υπαγωγή μας στους νόμους του Κράτους, ενώ είναι φανερό ότι τόσο η υποταγή αυτή, όσο και η συνέπεια αυτή έχουν σαν βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών της κοινωνίας; Οφείλουμε, μας λένε, να υπακούμε στον Ηγεμόνα μας, διότι σωπηρά το υποσχεθήκαμε· αλλά γιατί να 'μαστε υποχρεωμένοι να τηρούμε τις υποσχέσεις μας; Μόνο και μόνο διότι οι συναλλαγές με τους ομοίους μας, που μας είναι τόσο ωφέλιμες, δε θα είχαν καμιά ασφάλεια αν μπορούσε ο καθένας ν' αγνοεί τις υποχρεώσεις του. Αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι οι άνθρωποι δε θα μπορούσαν να ζουν σε κοινωνία χωρίς νόμους, χωρίς άρχοντες και χωρίς δικαστές, που να εμποδίζουν τον ισχυρό να καταπιέζει τον αδύνατο και τη βία να θριαμβεύει πάνω στη δικαιοσύνη και στην ισονομία. Μια και το καθήκον της υποταγής δεν έχει περισσότερη δύναμη, ούτε περισσότερο βάρος από το καθήκον της συνέπειας (προς τις υποσχέσεις μας) τι κερδίζουμε, όταν εξηγούμε το ένα με το άλλο; Και τα δύο έχουν σαν πηγή το συμφέρον της κοινωνίας.

("Essais moraux et politiques", "Le contrat primitif"
D. Hume, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 3 Ιούλιος 1963, Μτφ. Ι. Ξυδιά)

- Ποια από τα χαρακτηριστικά του δοκιμίου έχετε επισημάνει, διαβάζοντας τα παραπάνω κείμενα; Οι δοκιμιογράφοι (1) περιδιαβάζουν ελεύθερα στο χώρο των ιδεών; (2) έχουν σκοπό να πληροφορήσουν; (3) εκθέτουν απλώς τις ιδέες τους; (4) θέλουν να μας διασκεδάσουν, να μας πείσουν ή να μας συγκινήσουν; Δικαιολογήστε την άποψή σας, διαλέγοντας κάποια παραδείγματα μέσα από τα κείμενα.

- Τι από τα παρακάτω εννοεί ο Μονταίνι με τη φράση: *"Οι χειρότεροι από τους τρόπους και τις πράξεις μου δε μου φαίνονται τόσο άσκημοι, όσο μου φαίνεται άσκημο και δειλό να μην τολμώ να τους ομολογήσω"*;
  1. Ακόμη και οι χειρότερες πράξεις είναι προτιμότερες από τα άσκημα λόγια.
  2. Οι κακές πράξεις και οι κακοί τρόποι δεν είναι και τόσο κακοί όσο φαίνονται.
  3. Χειρότερο και από τους κακούς τρόπους και τις πράξεις είναι η δειλία να μην τολμάς να τους ομολογήσεις.

- Ποιο είναι το νόημα της φράσης: *"Η δυσκολία για τον καθένα μας είναι η εξομολόγηση, ενώ θα΄πρεπε να 'ναι η πράξη"*; Αναπτύξτε τις σκέψεις σας μέσα σε μια παράγραφο 80-100 λέξεων.

- Συζητήστε το περιεχόμενο της παρακάτω φράσης (κείμενο 2): *"Ποια η ανάγκη να θεμελιώνουμε το καθήκον της υποταγής ή της υπακοής που οφείλεται στους άρχοντες πάνω στη συνέπεια προς τη δοσμένη υπόσχεση και να υποθέτουμε ότι στη δική μας συγκατάθεση οφείλεται η υπαγωγή μας στους νόμους του Κράτους, ενώ είναι φανερό ότι τόσο η υποταγή αυτή, όσο και η συνέπεια αυτή έχουν σαν βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών της κοινωνίας"*;
  Στη συνέχεια διατυπώστε το νόημά της με δικά σας λόγια και γράψτε ένα κείμενο δύο παραγράφων (150 - 200 λέξεων). Στη μια παράγραφο ασχοληθείτε με την υποταγή και υπακοή στον άρχοντα και τους νόμους, ενώ στην άλλη με την υποχρέωσή σας να εξυπηρετείτε τα συμφέροντα και τις ανάγκες της κοινωνίας.

- Να βρείτε τα συνώνυμα και τα αντώνυμα (αντίθετα) των λέξεων: δύστροπος, ευχαρίστηση, αναπαύομαι, ορέγομαι, υποχρεώνω, ανομολόγητος, κουράγιο, ελευθεροστομία, προσποιητός, κουσούρι, μασκαρεύω, ανελέητος, (κείμενο 1) και: καθήκον, υποταγή, συναλλαγή, θριαμβεύω (κείμενο 2).

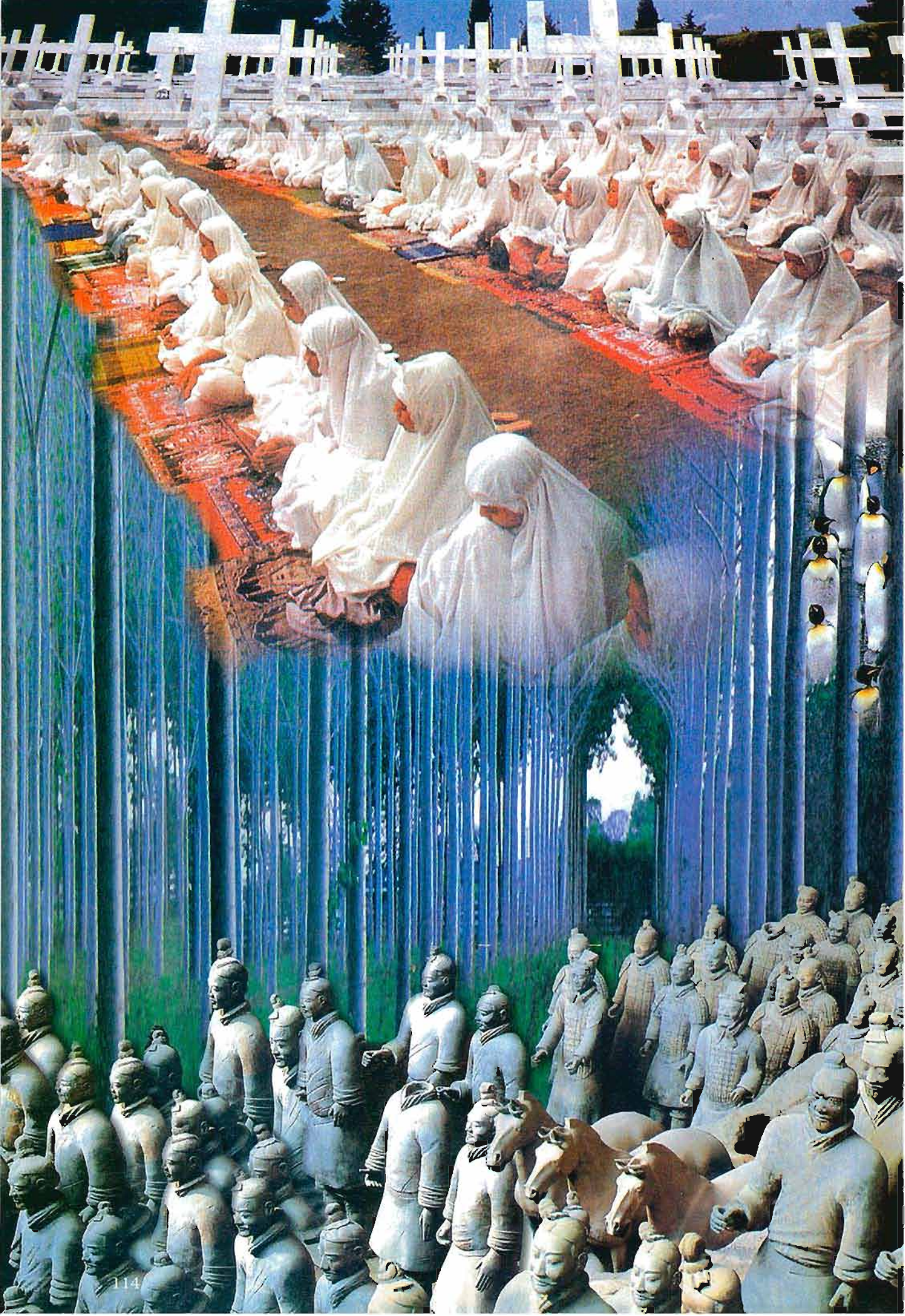

Η Δύναμη της μάζας

« Η πλάνη δεν είναι τύφλωση,
η πλάνη είναι ανανδρία»
Nietzsche

Έως ποιο βαθμό οι αντιλήψεις, οι κρίσεις, οι αποφάσεις μας στην καθημερινή ζωή είναι "δικές μας" και όχι αποτέλεσμα επιρροής της μικρής και της μεγάλης κοινωνίας απάνω μας; (Μικρήν εννοώ τον στενό οικογενειακό, φιλικό και επαγγελ-
1 *ματικό κύκλο και μεγάλη όλο τριγύρω μας το ανθρώπινο περιβάλλον μέσα και έξω ακόμη από τον εθνικό και γεωγραφικό μας χώρο). Το ερώτημα θα σκανδαλίσει ίσως τον αμύητο στα προβλήματα της κοινωνικής ψυχολογίας αναγνώστη, έχει εντούτοις το λόγο του. Δεν είμαστε τόσο "ελεύθεροι" να σχηματίζομε τις εντυπώσεις, τις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα των επιδιώξεών μας, όσο νομίζομε. Το κοινωνικό σώμα, η "ομάδα" μέσα στην οποία έχομε ενταχθεί (από τη γλώσσα που μιλούμε, από το Θεό που λατρεύομε, από την ανατροφή και την εκπαίδευση που έχομε πάρει, από το επάγγελμα που ασκούμε κτλ.) καθορίζει σε τέτοιαν έκταση και σε τόσο βάθος τον τρόπο και τα μέτρα με τα οποία αντιλαμβανόμαστε και σημασιολογούμε τα πράγματα και τα γεγονότα, ώστε κάθε άλλο παρά "δικές μας", με την αυστηρή έννοια της λέξης, είναι οι αλήθειες και οι αξίες μας. Φυσικά τούτο δεν το παραδέχεται ο εγωισμός μας.*

- *Βλέπω με τα δικά μου μάτια, λέμε, και κρίνω με το δικό μου μυαλό.*
- *Με δική μου πρωτοβουλία αποδοκιμάζω αυτήν την ιδεολογία και είμαι υπεύθυνος.*
- *Η αλήθεια που υποστηρίζω είναι ολοφάνερη· δε μου την υπέβαλαν άλλοι.*

Μια βαθύτερη όμως διερεύνηση (που μπορούμε και οι ίδιοι να κάνομε μέσα μας, εάν έχομε το θάρρος να ανατάμομε τον εαυτό μας) θα μας πείσει ότι σε αναρίθμητες περιπτώσεις η πνευματική μας ανεξαρτησία είναι ένας ωραίος μύθος. Η όραση, η κρίση, η πίστη
2 *"μας" είναι η όραση, η πίστη της κοινωνικής φάλαγγας με την οποία συμπορευόμαστε. Το φαινόμενο τούτο στη γλώσσα της επιστήμης λέγεται "κοινωνικός κομφορμισμός" και έχει γίνει αντικείμενο όχι μόνο θεωρητικών αλλά και πειραματικών ερευνών. Μιαν απ' όλες θα αναφέρω για παράδειγμα.*

Το 1951 ο Αμερικάνος ψυχολόγος J. E Asch έκανε, ανάμεσα σε άλλα, και τούτο το έξυπνο πείραμα. Έδειξε σε έξι πρόσωπα μια γραμμή ορισμένου μήκους και τους εζήτησε να βρουν την αντίστοιχή της, στο μέγεθος, ανάμεσα σε τρεις άλλες που είχαν κι αυτές παρουσιαστεί στον πίνακα. Πρωτύτερα όμως είχε δώσει μυστικά την εντολή σε πέντε από τα
3 *έξι αυτά πρόσωπα να διαλέξουν όχι τη σωστή, αλλά μια ψεύτικη γραμμή. Το πρόσωπο που δεν μετείχε στη συνωμοσία, θα απαντούσε τελευταίο και είχε τοποθετηθεί έτσι ώστε να ακούσει και να ιδεί τα άλλα που θα μιλούσαν πρώτα. Το πείραμα έγινε πολλές φορές με πολλά και διάφορα πρόσωπα και είχε τούτο το παράδοξο αποτέλεσμα: με συχνότητα εκπληκτική, το αμύητο στη συνωμοσία πρόσωπο δεν εμπιστευόταν στη μαρτυρία των δικών του ματιών, αλλά συντασσόταν με την ομόφωνη απάντηση, την εσφαλμένη, των άλλων μελών της ομάδας. Και μια λεπτομέρεια, ακόμη, πολύ χαρακτηριστική. Στα πειράματα του Asch τα πρόσωπα που έπεφταν στην παγίδα, όταν μάθαιναν το τέχνασμα, δεν παραδέχονταν ότι είχαν υποχωρήσει στην "πίεση" της ομάδας, αλλά υποστήριζαν ότι το λάθος ήταν δικό τους· απροσεξία, βιασύνη, κακή εκτίμηση των περιστατικών κτλ. Ώστε όχι μόνο δεχόμαστε, χωρίς να το καταλαβαίνομε, την επιρροή των άλλων (όταν ιδίως αυτοί αποτελούν συντεταγμένο σύνολο, ομάδα κοινωνικού τύπου), αλλά και στην περίπτωση που η αφανής αυτή αλλά έντονη επιρροή μάς παρασύρει σε εσφαλμένες αντιλήψεις ή κακές εκτιμήσεις, την πλάνη συνηθίζομε να την προσγράφομε σε μια δική μας αστοχία ή ανεπάρκεια, όχι στους άλλους που μας παρέσυραν στον εκτροχιασμό. Από φιλοτιμία βέβαια, για να δείξομε ότι στεκόμαστε στα δικά μας πόδια, αλλά και για έναν άλλο ακόμη λόγο: για να αντισταθούμε (ηθικά τουλάχιστο) σε μια πανίσχυρη έλξη που ασκεί απάνω μας το κοινωνικό πλαίσιο. Η άρνηση της παραδοχής είναι εδώ (όπως και σε πολλές άλλες καταστάσεις της προσωπικής μας ζωής) ένα είδος*

διαμαρτυρίας- δε θέλομε να αναγνωρίσομε τη δουλεία μας...

"Κοινωνικού κομφορμισμού" περιπτώσεις μπορεί ο καθένας μας να αναφέρει πάμπολλες από την προσωπική του πείρα. Από την εκούσια αλλά και ακούσια υποταγή στο συρμό έως τις ομαδικές ιδεοληψίες (ακόμη και παραισθήσεις) που παρουσιάζονται σε ώρες πολε-
4 *μικής αναταραχής και θρησκευτικής έξαρσης ή πανικού από θεομηνίες και επιδημίες. Το "πλήθος" τότε γίνεται μια συμπαγής μάζα που αισθάνεται, σκέπτεται και δρα με τον ίδιο τρόπο· οι ατομικές αποκλίσεις εξαφανίζονται, διαλύονται μέσα στην κοινή, την απρόσωπη συμπεριφορά. Είναι απίστευτο το πόσο εύκολα, ακόμα και σε ομαλές περιστάσεις, διαδίδονται οι ομαδικές πλάνες, όπως λ.χ. η πίστη στη θεραπευτική δύναμη ενός κοινού βοτάνου, ή η υπόθεση ότι αυτή ή εκείνη η σύμπτωση αποτελεί κακόν οιωνό, ή η βεβαιότητα ότι οι "μάγισσες" είναι όργανα του Σατανά και πρέπει να καίγονται κτλ. Άλλωστε, θα έχομε όλοι παρατηρήσει ότι αρκεί μια είδηση, έστω και εξωφρενική, να δημοσιευτεί σ' ένα έντυπο μεγάλης κυκλοφορίας ή να μεταδοθεί από το ραδιόφωνο με έμφαση, για να γίνει πιστευτή. Υποτίθεται ότι για να φτάσει έως εκεί, την εγγυάται ένας οπωσδήποτε σημαντικός αριθμός μαρτύρων και για τούτο, με όλο που δεν υπάρχουν θετικές αποδείξεις, ούτε καν σοβαρές ενδείξεις, για την αλήθεια της, δεν αποφασίζομε να την αμφισβητήσομε: "αφού λέγεται, έτσι θα είναι". Προσέξτε στη φράση αυτό το απρόσωπο "λέγεται" είναι η φωνή της ομάδας που ακούγεται και ενεργεί απάνω στον καθένα μας με δύναμη που δύσκολα μπορούμε να της αντισταθούμε. "Για να το λένε, θα είναι αλήθεια". Να το λένε ποιοι, όλοι και κανείς συγκεκριμένα. "Λέγεται" όμως και επαναλαμβάνεται, τούτο και μόνο φτάνει να ανατρέψει τη δυσπιστία μας. Έτσι σχηματίζεται και κρυσταλλώνεται τόσο σκληρά η "κοινή γνώμη", ώστε δύσκολα μπορεί το παγιδευμένο άτομο να σπάσει την κρούστα της και να λευτερωθεί. Οι ομαδικές πλάνες είναι προικισμένες με εκπληκτική δύναμη αντίστασης στις επιθέσεις της κριτικής σκέψης· και όταν ακόμη φαίνονται ότι υποχωρούν, κλονισμένες από τη βάσανο της εμπειρίας, ξαναγυρίζουν πιο επικίνδυνες με τη μορφή της "φημολογίας" που "θα 'χει κάποια βάση, αφού ακούγεται". Στο τέλος εκείνος που νικάει είναι το ανώνυμο πλήθος, όχι οι λίγες επώνυμες μονάδες που αποχωρούν από τη φάλαγγα.*

Οι ψυχολόγοι και οι κοινωνιολόγοι που έχουν μελετήσει το φαινόμενο, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο κομφορμισμός αυτός, τάση ισχυρή και επίμονη, πηγή του έχει την κοινωνική φύση του ανθρώπου. Ζώο κατ' εξοχήν κοινωνικό (ο Αριστοτέλης το ονομάζει στη γλώσ-
5 *σα του "πολιτικόν") ο άνθρωπος, όταν έρχεται αντιμέτωπος με σημαντικές για τη συλλογική ζωή "δοξασίες της μάζας", αισθάνεται ζωηρότερο ενδιαφέρον για τη συντήρηση των λαϊκών εξηγήσεων που κρατούν συμπαγή την ομάδα, παρά για τις κριτικές αναλύσεις που μπορούν να τη διαιρέσουν και να τη διαλύσουν. Συμφέρει την κοινωνία να δίνεται απεριόριστη πίστωση στις παρατηρήσεις (τεκμήρια, ενδείξεις, μαρτυρίες) που επιβεβαιώνουν τις "τρέχουσες" ιδέες και αποκλείουν τις αντίθετές τους (Thomas Szasz). Η εξήγηση είναι χωρίς αμφιβολία πειστική. Άλλωστε, επαληθεύεται στην καθημερινή ζωή από πλήθος ομόλογων φαινομένων που ανάγονται στον ίδιο κανόνα. Όσο και αν υπερβάλλουν εκείνοι που μέσα στο ψυχοφυσιολογικό μας σύστημα δίνουν την πρώτη θέση στο "ένστικτο της αγέλης" (instinct gregaire), θα ήταν παράλογο να αρνηθούμε ότι και το κορυφαίο ζώο της κλίμακας, τον άνθρωπο, μια ακαταγώνιστη ορμή το σπρώχνει να συνδέεται με τους ομοίους του και να επιζητεί την παρουσία τους, όχι μόνο όταν έχει ανάγκη από τη σύμπραξή τους, για να αντιμετωπίσει έναν κίνδυνο, αλλ' ακόμα και στις ώρες της σχόλης, τότε που διψάει για ψυχαγωγία. "Χρειάζεται" τους άλλους, τον αριθμό, το πλήθος: στο πανηγύρι, στο θέαμα, στον περίπατο - και στο καφενείο ή στο εστιατόριο.*

Δε "χαίρεται" τις ανέσεις της ζωής και τις πιο στοιχειώδεις, παρά συντροφεμένος. Πρέπει να τις μοιραστεί, κατά κάποιο τρόπο, με άλλους, για να τις απολαύσει. Και για να τους κρατήσει κοντά του αυτούς τους άλλους, είναι έτοιμος να κάνει πολλές παραχωρήσεις στις κρίσεις και στο γούστο τους: να μπει στο δικό τους διανοητικό ορίζοντα, να συμμεριστεί τα συναισθήματά τους, να παραδεχτεί τις προτιμήσεις τους.

6 *Έχομε λοιπόν καταδικαστεί να είμαστε αιχμάλωτοι της συμβιωτικής ομάδας; Θα παρεξηγούσε τη θέση μας εκείνος που θα την ερμήνευε με αυτό τον τρόπο. Όχι υποχείριος·*

υποκείμενος στις ιδέες και στις τάσεις του κοινωνικού σώματος είναι ο άνθρωπος. Ποιος άνθρωπος όμως; (Η διευκρίνιση αυτή είναι απαραίτητη, για να προληφθούν πολλές παρανοήσεις). Εκείνος που οι ανθρωπολόγοι συνηθίζουν να τον ονομάζουν homo sapiens και που κατά την τρέχουσα φάση της ύπαρξής του έχει γράψει την ιστορία του πολιτισμού με τις "πνευματικές" (πώς να τις πούμε αλλιώς) κατακτήσεις του. Ό,τι χαρακτηρίζει αυτόν τον ανθρώπινο τύπο είναι ο δεινός αγώνας να δαμάσει τα ένστικτά του είτε με την απεγνωσμένη αντίσταση στην πίεσή τους, είτε με το πονηρό ξεγέλασμά τους. Φυσικά μια τέτοια νίκη δεν είναι καθόλου εύκολη, ούτε πάντοτε δυνατή· και σχεδόν κατά κανόνα πληρώνεται με αιματηρές θυσίες. Φαίνεται όμως ότι δεν αποκλείεται από το πρόγραμμα της Δημιουργίας, γιατί και αισθητά χαλαρότερος είναι των ενστίκτων ο ζυγός στον ψυχοβιολογικά εξελιγμένο άνθρωπο, και με οπλισμό τελειότερο ("διάνοια") έχει το θαυμάσιο τούτο ζώο εφοδιαστεί από τη Φύση. Οπωσδήποτε "παλεύονται", καθώς λέμε, τα ένστικτά μας και αυτό έχει πελώρια σημασία. Όπως τα άλλα, έτσι και το "ένστικτο της αγέλης" στην περίπτωσή μας. Το οργανωμένο πλήθος, η κοινωνική ομάδα μάς στηρίζει, μας προστατεύει, αλλά και θολώνει την όραση, μηχανοποιεί τη συμπεριφορά, δένει τη σκέψη, αποδυναμώνει τη φαντασία μας με τα πολυκαιρισμένα σχήματα των απρόσωπων εννοιών και αξιών της. Από τη δουλεία αυτή σώζεται μόνο ο επώνυμος άνθρωπος που θα ορθώσει την κεφαλή του πάνω από τον ορίζοντα της μάζας και θα τολμήσει ν' αντικρίσει με τις δικές του διανοητικές δυνάμεις τα πράγματα, με τη δική του βούληση τις περιπλοκές της ζωής, με τη δική του ευαισθησία το θέαμα του κόσμου. Για έναν τέτοιον άθλο όμως χρειάζονται δύο σπάνιες ικανότητες: ανδρεία και εντιμότητα, ηθική ανδρεία και πνευματική εντιμότητα, που δυστυχώς για το γένος μας είναι των λίγων, των πολύ λίγων ο κλήρος. Μόνο έτσι σπάζει ο άνθρωπος τα δεσμά της πλάνης και κατακτά την ελευθερία της αλήθειας. Ας θυμηθούμε εδώ τα βαθυστόχαστα λόγια του Nietzsche: "Πόσην άληθεια σηκώνει, πόσην αλήθεια αποτολμάει ένα πνεύμα; Αυτό έγινε για μένα, ολοένα και πιο πολύ, το αληθινό μέτρο των αξιών. Η πλάνη δεν είναι τύφλωση, η πλάνη είναι ανανδρία. Στη γνώση, κάθε κατάκτηση, κάθε βήμα εμπρός προέρχεται από το θάρρος, από τη σκληρότητα απέναντι στον εαυτό μας, από την εντιμότητα απέναντι στον εαυτό μας".

Ε. Π. Παπανούτσος, " Το δίκαιο της πυγμής"

- Μελετήστε το κείμενο προσεκτικά και συζητήστε το στην τάξη.
  Προσπαθήστε να εντοπίσετε:
  - το θέμα,
  - την άποψη του συγγραφέα,
  - τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιεί, για να τεκμηριώσει την ερμηνεία του φαινομένου που τον απασχολεί,
  - την πρόταση που διατυπώνει στο τέλος του κειμένου, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα.

  Δώστε, τώρα, την περίληψη του κειμένου (20-25 στίχοι).

- Ο συγγραφέας αρχίζει την παράγραφο 1 και την παράγραφο 6 με ένα ερώτημα. Τι πετυχαίνει, κατά τη γνώμη σας, με την τεχνική των ερωτήσεων στην κάθε περίπτωση;

- Σχολιάστε τη χρήση παρενθέσεων στην πρώτη παράγραφο.

- *"Δεν είμαστε τόσο ελεύθεροι να σχηματίζουμε τις εντυπώσεις, τις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα των επιδιώξεών μας, όσο νομίζουμε".* Να σχολιάσετε την επιλογή του α' πληθυντικού προσώπου από το συγγραφέα.

- "Βλέπω με τα δικά μου μάτια... δε μου την υπέβαλαν άλλοι". Σε τι νομίζετε ότι αποσκοπεί ο συγγραφέας με τη χρήση του ευθέος λόγου στο σημείο αυτό;

- α) Έστω ότι θέλουμε να χωρίσουμε την παράγραφο 5 σε δύο μέρη/μικρότερες παραγράφους. Σε ποιο σημείο θα προτείνατε να χωριστεί και γιατί; Χρειάζεται σε αυτήν την περίπτωση να γίνει κάποια αλλαγή στο κείμενο;

  β) Παρατηρήστε ότι στην παράγραφο 6 εναλλάσσονται εκτενέστερες και πιο σύντομες περίοδοι. Προσπαθήστε να εξηγήσετε με ποιον τρόπο η εναλλαγή αυτή βοηθάει το συγγραφέα να εκθέσει στους αναγνώστες την ερμηνεία του φαινομένου.

- "Όχι υποχείριος - υποκείμενος στις ιδέες και στις στάσεις του κοινωνικού σώματος είναι ο άνθρωπος". Να αναδιατυπώσετε τη φράση αντικαθιστώντας τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις.

- Ποιοι είναι συνήθως οι "κρίκοι" που συνδέουν το άτομο με μια ομάδα; Ποιοι από αυτούς νομίζετε ότι είναι οι ισχυρότεροι;

- Ο Παπανούτσος βλέπει το δοκίμιο σαν μια **"γέφυρα επικοινωνίας"** σοβαρών συγγραφέων με "απλούστερους αναγνώστες". Γι' αυτό πιστεύει ότι πρέπει να είναι ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό. Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί διάφορα μέσα, για να γίνει σαφής, να κάνει το κείμενό του ζωντανό, και έτσι να επικοινωνήσει με τον αναγνώστη. Προσπαθήστε να εντοπίσετε κάποια από τα μέσα αυτά.

- Υποστηρίζεται ότι το δοκίμιο έχει **διδακτικό χαρακτήρα.** Συζητήστε την άποψη αυτή με βάση το συγκεκριμένο δοκίμιο. Με ποιους τρόπους μπορούμε να πούμε ότι μας διδάσκει ο συγγραφέας; Έχει το δοκίμιό του τη μορφή της άμεσης διδαχής που συναντούμε σε καθαρά διδακτικά είδη λόγου, π.χ. σε ένα εκκλησιαστικό κήρυγμα;

- Το δοκίμιο του Παπανούτσου αποτελεί, από μία άποψη, μια πρόσκληση, "για να ανατάμουμε τον εαυτό μας" και να διερευνήσουμε τη σχέση μας με το φαινόμενο του "κοινωνικού κομφορμισμού." Να απαντήσεις με ένα δικό σου κείμενο σε αυτήν την πρόσκληση με βάση την εμπειρία σου (σχολική ή εξωσχολική) δίνοντας συγκεκριμένα παραδείγματα. Το κείμενό σου μπορεί να έχει τη μορφή φιλικής επιστολής, σελίδας ημερολογίου κτλ.

- Διερευνήστε τη σχέση των νέων με το φαινόμενο του "κοινωνικού κομφορμισμού." Ποια είναι η στάση τους απέναντι στις ιδέες και στις τάσεις του κοινωνικού σώματος; Σε ποιό βαθμό και σε ποιά έκταση υπόκεινται σε αυτές οι νέοι σε σύγκριση με τους ενηλίκους;

- Ποια από τις παρακάτω απόψεις νομίζετε ότι υποστηρίζει ο συγγραφέας;
  α) Η δύναμη της μάζας είναι τόσο μεγάλη, ώστε ο άνθρωπος δεν μπορεί να απαλλαγεί από τα δεσμά του κοινωνικού κονφορμισμού.
  β) Κάθε άνθρωπος μπορεί να προβάλει αντίσταση στη δύναμη της μάζας, αν τολμήσει να αντικρίσει με τις δικές του διανοητικές δυνάμεις τα πράγματα.
  γ) Ελάχιστοι επώνυμοι διαθέτουν τις ικανότητες (ανδρεία και εντιμότητα), για να αντισταθούν στη δύναμη της μάζας.

- Ποια είναι η δική σας άποψη σχετικά με τη δυνατότητα αντίστασης του ατόμου απέναντι στη δύναμη της μάζας;

- Συζητήστε την άποψη του Νίτσε: "Η πλάνη δεν είναι τύφλωση, η πλάνη είναι ανανδρία".

- *"Το οργανωμένο πλήθος, η κοινωνική ομάδα μάς στηρίζει, μας προστατεύει, αλλά και θολώνει την όραση, μηχανοποιεί τη συμπεριφορά, δένει τη σκέψη, αποδυναμώνει τη φαντασία μας με τα πολυκαιρισμένα σχήματα των απρόσωπων εννοιών και αξιών της".*
  Να αναπτύξετε την παραπάνω φράση σε ένα κείμενο (250 περίπου λέξεις), δίνοντας τα κατάλληλα παραδείγματα για τις θετικές και τις αρνητικές επιδράσεις που μπορεί να έχει η κοινωνική ομάδα στην οποία εντάσσεται το άτομο. Υποθέστε ότι το κείμενό σας θα δημοσιευτεί στο περιοδικό του σχολείου σας.

Η πειθώ στο δοκίμιο

Το δοκίμιο που διαβάσατε έχει αποδεικτικό χαρακτήρα. Ο δοκιμιογράφος προσεγγίζει ένα θέμα που τον ενδιαφέρει, εκθέτει, διασαφηνίζει και υποστηρίζει τις ιδέες του, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα, τεκμήρια και παραδείγματα· επιχειρεί να ερμηνεύσει ένα φαινόμενο και καταλήγει σε κάποιες προτάσεις για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Μπορούμε, επομένως, να πούμε ότι έχει την πρόθεση να περάσει στον αναγνώστη κάποιες προσωπικές απόψεις και να τον πείσει. Σε κάθε δοκίμιο, άλλωστε, ακόμη και σε αυτά που δεν έχουν αποδεικτικό χαρακτήρα, μπορούμε να διακρίνουμε μια απόπειρα πειθούς, αφού το δοκίμιο αποτελεί ένα είδος ιδεολογικής κατάθεσης του συγγραφέα για διάφορα επίμαχα θέματα.

Η πειθώ στο δοκίμιο, ωστόσο, δεν αποτελεί μια προσπάθεια εύκολου και άμεσου επηρεασμού του αναγνώστη/ακροατή, όπως συμβαίνει συνήθως, στη ρητορική (πολιτική, εκκλησιαστική ή άλλη). Το δοκίμιο, όπως υποστηρίζει ο Γ.Δάλλας, έχει σαν πρώτο και τελικό στόχο να βαθαίνει τη δυνατότητα του προβληματισμού μας. Με αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε ότι το δοκίμιο είναι ένα είδος διδακτικό. Όταν λέμε ότι το δοκίμιο μας διδάσκει, εννοούμε ότι μας ενημερώνει, μας πληροφορεί, πλουτίζει τις γνώσεις μας, οξύνει την κρίση μας, καλλιεργεί την ευαισθησία μας. Επομένως δεν πρέπει να εξομοιώνουμε ένα δοκίμιο, π.χ. του Παπανούτσου ή του Σεφέρη, με μια διδασκαλία ή διδαχή, π.χ. του Μηνιάτη ή του Κοσμά του Αιτωλού, στις οποίες υπάρχει μια καθαρά σωφρονιστική πρόθεση.

Όχι μόνο ο διδακτισμός αλλά και ο δογματισμός φαίνεται ότι δεν ταιριάζει στο δοκίμιο. Ο ίδιος ο όρος "δοκίμιο/δοκιμές" σημαίνει ότι τίποτα δεν είναι τετελεσμένο, αλλά ότι όλα βρίσκονται σε εξέλιξη, πράγμα που αποκλείει κάθε δογματισμό και επιτρέπει αλλαγή στις κατευθύνσεις και τις απόψεις μας. Επομένως, όχι οριστικά συμπεράσματα αλλά προβληματισμοί, στοχασμοί, θέσεις και στάσεις, που όχι μόνο δεν εξαντλούν το θέμα αλλά και ενδέχεται αργότερα να μεταβληθούν αποτελούν συνήθως την ύλη του δοκιμίου.

Μηχανισμός του εξανδραποδισμού

Το ερώτημα μπορεί, για την ώρα, να τεθεί θεωρητικά, αύριο όμως θα τεθεί πρακτικά. Αναπόδραστα. Αλλά από τώρα κιόλας έχει αρχίσει να κάνει αισθητή την πρακτική ενάργειά του.
1 *Είναι το ακόλουθο: Το ότι σε πολύ κοντινό μέλλον δε θα είναι η φύση που θα προσδιορίζει τον άνθρωπο, αλλά ο άνθρωπος τον άνθρωπο, αυτό πρέπει να θεωρηθεί αισιόδοξο ή όχι;*

Δε νομίζω πως χρειάζεται εξήγηση τούτη η πρόταση. Όχι μόνον οι θετικές επιστήμες, όχι μόνον η τεχνολογία, που είναι η εφαρμοσμένη πλευρά τους, αλλά και η ψυχολογική τεχνική (στο εμπόριο, στην πολιτική προπαγάνδα) κάνουν ολοφάνερο πως έχει αρχίσει κιόλας η διαμόρφωση του φυσικού όντος άνθρωπος σύμφωνα με σχεδιασμούς ξεκινημένους από
2 *πρωτοβουλίες συνανθρώπων του. Δε χρειάζεται καν να γίνουν αποφασιστικές επεμβάσεις στο γενετικό κώδικα. Βαθύτερα κι από την παιδεία, που προσδιορίζει ως ένα σημείο τη μεταβιολογική περιοχή, οι τρεχούμενες μέθοδοι επηρεασμού της κοινής γνώμης, δημιουργίας ενός ορισμένου κοινωνικού κλίματος, μεταπλάθουν σταθερά τον δεδομένο από τη Φύση ανθρώπινο τύπο και τον διαμορφώνουν ανάλογα, για το κοντινό και για το απώτερο μέλλον.*

Φασματική πάει να γίνει η έννοια ελευθερία για τις μεγάλες μάζες. Στον όρο τούτο με το θεωρητικά συγκεκριμένο ως χτες περιεχόμενο, παρεμβάλλονται τώρα στοιχεία που τον κάνουν όλο και περισσότερο προβληματικό. Ποια ακριβώς είναι η ελευθερία του υπηκόου της καταναλωτικής κοινωνίας, που βομβαρδίζεται νύχτα-μέρα από μιαν επιστημονικά οργανωμένη, ακατανίκητη διαφήμιση, κι αποκτά όλο περισσότερες, ανυποψίαστες ίσαμε χτες, υλικές ανάγκες; Σε τούτο μόνο το θέμα, αν σταθούμε, θα καταλάβουμε πόσο ρευστό, αν όχι
3 *απατηλό, γίνεται το περιεχόμενο της σύγχρονης ελευθερίας. Για να νιώσει ελεύθερος ο αποπροσωποποιημένος αυτός καταναλωτής (δεν έχει άλλη κύρια προσδιοριστική ιδιότητα), πρέπει να μπορεί να ικανοποιεί τις όλο κι αυξανόμενες ανάγκες του· διαφορετικά, πιστεύει πως υστερεί, πως υπολείπεται ταπεινωτικά στον αγώνα δρόμου που είναι ο ρυθμός της σύγχρονης ζωής, και τότε, άμεση συνέπεια, χάνει το αίσθημα της ελευθερίας. Γιατί ελευθερία, για τον μέσο ανθρώπινο τύπο, είναι η ευχέρεια να ικανοποιεί τις άμεσες βιοτικές του ανάγκες. Όταν του βάλετε σε κίνηση ένα μηχανισμό δημιουργίας αναγκών και δεν του δώσετε σύγκαιρα το μέσο να τις ικανοποιεί, τον κάνετε ψυχολογικά προλετάριο. Προλετάριος ονομάστηκε ο διάδοχος του αλλοτινού δούλου. Ποιο είναι εδώ το κριτήριο; - Η απουσία του αισθήματος της "ελευθερίας".*

Ο μηχανισμός, τώρα, έχει έτσι ρυθμιστεί, ώστε το αόρατο λουρί που κρατάει δεμένο αυτόν τον κατάδικο από το πόδι να κονταίνει ή να μακραίνει κατά την κρίση του επιμελέστατα κρυμμένου αφέντη. Αν τα συμφέροντα του αφέντη υπαγορεύουν μεγαλύτερη δε-
4 *σμευση του καταναλωτή, ρίχνει στην αγορά καινούρια συνθήματα για νέες ανάγκες. Ο καταναλωτής πολλαπλασιάζει τις προσπάθειές του ν' ανταποκριθεί, αυτοενεχυριάζεται. Δε χρειάζεται πάντοτε να φορτωθεί με νέα ή πρόσθετη εργασία για να μπορεί να τα βγάλει πέρα. Φτάνει που δεσμεύεται ψυχολογικά· η ικανοποίηση των νέων "απαιτήσεων της ζωής", των νέων ανέσεων, γίνεται κεντρικός πόλος του ψυχικού βίου. Από κει και πέρα έχει καταστεί υποχείριος, χωρίς να το ξέρει. Νομίζοντας πως ικανοποιεί τον εαυτό του, ικανοποιεί τον αφέντη του, το μεγάλο κερδοσκόπο.*

Αν πάλι η τεχνική του εξανδραποδισμού επιβάλλει, για λόγους τακτικής, μια ανάπαυλα, ή αν χρειάζεται ένα διάστημα χρόνου, ώστε ν' απορροφηθεί από την αγορά η διαθέσιμη παραγωγή, αραιώνεται προσωρινά ο ρυθμός των ερεθισμάτων. Ο λόγος δίνεται σε μικροτελειοποιήσεις, που κρατάνε μεν σε διέγερση την καταναλωτική πελατεία, δεν την κάνουν
5 *όμως να λαχανιάζει, γιατί και η κατοχή μιας, δίχως τη σφραγίδα του υπερμοντέρνου, συσκευής δεν προκαλεί στον καταναλωτή - ενεργούμενο ένα αίσθημα κοινωνικής μειονεξίας.*

Αρκετά γι' αυτό το παράδειγμα. Το ζήτημα ήταν να φανεί το πώς, αρχίζοντας από τα μικροαντικείμενα της καθημερινής ζωής, την οδοντόπαστα ή το αποσμητικό και φθάνοντας
6 *στο αυτοκίνητο ή στο ψυγείο, συντελείται η αλλοτρίωση ενός όντος που κολακεύεται να πιστεύει ακόμα στο αυτεξούσιο. Βαθύτερη όμως είναι η επεξεργασία που σου γίνεται στο επίπεδο των ιδεών. Ποτέ η προπαγάνδα δεν είχε σταθεί έτσι εξοπλισμένη με όλα τα μέσα*

DE GAULLE

Poême
LANCÔME
PARIS

επηρεασμού, και ποτέ δεν ήταν τόσο επιστημονικά συστηματοποιημένη. Αν σ' αυτό προ-
6 *σθέσουμε την ελεγχόμενη μετάδοση πληροφοριών, απόλυτη στα ολοκληρωτικά καθεστώτα, σχετική στα φιλελεύθερα, καταλαβαίνουμε πόσο ελεύθερος μπορεί να είναι ο υπήκοος του εικοστού αιώνα. Ίσαμε χτες πίστευε πως η μόρφωση θ' απαλλάξει τον άνθρωπο από τη δουλεία. Τώρα είναι καιρός να καταλάβει πως αλλού έχουν κρύψει το κλειδί της αλυσίδας του*

Ας έχουμε το θάρρος να προχωρήσουμε πιο πέρα. Είναι βέβαιο τάχα πως στην πλειοψηφία του, μιαν αξιοπρεπή πλειοψηφία, το ανθρώπινο γένος έχει επίγνωση της σκλαβιάς του και πως επιθυμεί αληθινά την απελευθέρωσή του; Τέτοια πράγματα δεν τα επιθυμώ με τα λόγια· τα διεκδικώ με τις πράξεις. Και για ν' αποκτήσω επίγνωση τι σημαίνει αυτό, ζητάω πρώτα-πρώτα να πληροφορηθώ ποιο είναι το αντίτιμό του, πόσο στοιχίζουν. Με τα λόγια
7 *όταν διεκδικώ, μου απαντάνε με λόγια. Όταν προχωρήσω στην περιοχή του συγκεκριμένου, βλέπω ότι το αντίτιμο συνίσταται πρώτα-πρώτα σε στερήσεις. Όχι μεγάλες στερήσεις, θυσίες αιματηρές, σωματικές. Αποφυγή να γίνομαι υποχείριος του μηχανισμού που μου έχουν στήσει. Βλέπω, κοντολογίς, κάτι πάλι οδυνηρό, αναμφισβήτητα: Ότι για ν' αποκτήσω κάποια, στοιχειώδη έστω, ανεξαρτησία, κι ένα ήθος ελεύθερο, ανάγκη να μη χαρίζομαι σ' όλους τους πειρασμούς. Η ευμάρεια είναι κάτι απύθμενο, ένα παραισθησιογόνο που προκαλεί εθισμό, και για τούτο απαιτεί όλο και μεγαλύτερες δόσεις. Ζούμε κιόλας σε κοινωνικά σύνολα από τοξικομανείς της ευμάρειας. Να μεταπέσουμε από την έκλυση τούτη σε μιαν εγκράτεια που θα μας φανεί αμέσως ασκητισμός, δε γίνεται. Να όμως που αυτό θα ήταν η μόνη λύση...*
8 *Πώς θα την εφαρμόσουμε όμως, αφού δείχνεται με το πρώτο αντίθετη στη σύμφυτη ανθρώπινη ροπή;*

Έναν καιρό, η διεκδίκηση της ελευθερίας ήταν ακοπότερη, γιατί ήταν περιορισμένες
9 *οι ανάγκες. Από τότε που οι ανάγκες πολλαπλασιάστηκαν, αφηνίασαν, μπήκαμε σ' ένα κύκλωμα εξανδραποδιστικό. Αλλά ο πολλαπλασιασμός αυτός των αναγκών δεν είναι καν μια σταθερή κατάσταση· είναι πρόδος γεωμετρική. Δύο παράγοντες την προσδιορίζουν: η υποκίνηση από εκείνους που την εκμεταλλεύονται και το απεριόριστα ενδοτικό στην απόλαυση, που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη φύση.*

Μας απομένει η αξίωση της ελευθερίας σαν από κεκτημένη ταχύτητα, ένα κειμήλιο προγονικό. Δεν έχουμε υπονοιαστεί πως το ξεπουλήσαμε μεθυσμένοι. Κάποιοι ανάμεσά
10 *μας, έχοντας περισσότερο από τους άλλους επίγνωση όχι μόνον της αξίας αυτού του κειμηλίου αλλά και του τι συνεπάγεται σε μεταγενέστερη φάση η απώλειά του, ξεσηκώνονται, καλούν σε συναγερμό τις ψυχές, ειδοποιούν για το ανεπανόρθωτο που βρίσκεται επί θύραις. Ας ξέρουμε ωστόσο πως το ερώτημα της Μοίρας είναι γενικότερο· θα κάνουμε έτσι, εγκαίρως, και την αναγκαία αναμέτρηση δυνάμεων. Μιας και ξεφύγαμε από τη φύση και παραδοθήκαμε στον άνθρωπο, αλλάξαμε αφέντη, με την ελπίδα πως ο όμοιός μας θα ήταν ανθρωπινότερος. Λάθος! Ο οπλισμένος με παντοδυναμία είναι περισσότερο απανθρωπισμένος από τις φυσικές δυνάμεις. Πίσω από τις δεύτερες, στο κάτω-κάτω, μπορεί και να υποφώσκει μια ελπίδα μεταφυσική. Έχει κανένας λύσει ως τώρα το μυστήριο του κόσμου; Κι έπειτα, οι φυσικές δυνάμεις δεν υπεραίρονται.*

Άγγελος Τερζάκης, Ποντοπόροι

- *Τι υποστηρίζει ο συγγραφέας ότι θα συμβεί "στο πολύ κοντινό μέλλον";*
  Από ποια ή ποιες αιτίες; Ποια θα είναι τα αποτελέσματα; Σε ποιους, δηλαδή, τομείς ο άνθρωπος προσδιορίζει τον άνθρωπο; Έχει ο άνθρωπος συνειδητοποιήσει τη νέα αυτή κατάσταση;

- Να διαβάσετε προσεκτικά τις παραγράφους 7, 8, 9,10 και να προσπαθήσετε να παρακολουθήσετε τη συλλογιστική του συγγραφέα όσον αφορά τη λύση του προβλήματος. Τι διαπιστώνετε; Είναι αρκετά σαφής σχετικά με τη δυνατότητα να βρεθεί λύση στο πρόβλημα; Έχετε να προτείνετε εσείς κάποια λύση;

- Ο Τερζάκης χρησιμοποιεί μεταφορικό, εικονοπλαστικό λόγο στο κείμενό του.

Να εντοπίσετε στο κείμενο κάποια παραδείγματα. Τι πετυχαίνει ο συγγραφέας με τη χρήση του μεταφορικού λόγου και των εικόνων; Ποια συναισθήματα προκαλεί στον αναγνώστη;

- Αν δεχτούμε ότι ο συγγραφέας συγκαταλέγει τον εαυτό του ανάμεσα σε αυτούς που, έχοντας επίγνωση τι αξίζει η ελευθερία και τι σημαίνει η απώλειά της, *"ξεσηκώνονται και καλούν σε συναγερμό τις ψυχές", ποια μέσα χρησιμοποιεί στο κείμενό του, για να μας ειδοποιήσει "για το ανεπανόρθωτο";*

- Τι εννοεί ο συγγραφέας με τις ακόλουθες φράσεις;
  Φασματική πάει να γίνει η ελευθερία του ανθρώπου.
  Ο καταναλωτής αυτοενεχυριάζεται.
  Η ικανοποίηση των αναγκών γίνεται κεντρικός πόλος του ψυχικού βίου .
  Συντελείται η αλλοτρίωση ενός όντος που κολακεύεται ακόμη να πιστεύει στο αυτεξούσιο
  Μας απομένει η αξίωση της ελευθερίας σαν από κεκτημένη ταχύτητα, ένα κειμήλιο προγονικό.

- α) Να δοθούν συνώνυμα των παρακάτω λέξεων:
  ενάργεια, αναπόδραστα, σύγκαιρα, έκλυση, μεταπλάθω,
  β) Να δοθούν τα συνώνυμα και τα αντώνυμα των λέξεων: ενδοτικός, εγκρατής

- Δίνεται παρακάτω ένας κατάλογος από λέξεις μέσα σε ένα πλαίσιο που έχει τρεις στήλες. Σημειώστε στην πρώτη στήλη τις πολύ γνωστές σας λέξεις (Γ)· στη δεύτερη, τις λέξεις που μπορείτε να χρησιμοποιείτε (Χ)· και στην τρίτη, όσες χρειάζεται ίσως να δείτε στο λεξικό (Λ):

	Γ	Χ	Λ
1. Αναπόδραστος			
2. Ενάργεια			
3. Κώδικας			
4. Φασματικός			
5. Αυτοενεχυριάζομαι			
6. Εξανδραποδισμός			
7. Ενεργούμενος			
8. Αλλοτρίωση			
9. Αυτεξούσιος			
10. Ευμάρεια			
11. Σύμφυτος			
12. Ενδοτικός			
13. Κειμήλιο			
14. Υποφώσκω			
15. Μεταφυσική			
16. Υπεραίρομαι			
17. Αβελτερία			
18. Αγλαός			
19. Αγχίνοια			
20. Αδόλεσχος			

- Τώρα γράψτε από μια πρόταση με κάθε λέξη που σημειώσατε στη στήλη Χ.

η Τεχνική Πρόοδος

Όσοι, κουνώντας μελαγχολικά το κεφάλι ή υψώνοντας τη φωνή με οργή, αρνούνται την ηθική πρόοδο του ανθρώπου κατά τους μακρούς αιώνες της ιστορικής του διαδρομής, μιλούν συνήθως με αδιαφορία, ή και με περιφρόνηση, για την αξία της "υλικής" προόδου, των κατακτήσεων δηλαδή της επιστήμης και της τεχνικής, που άλλαξαν στους χρόνους μας τη μορφή του κόσμου.

1 *- Καμιά επιρροή, λέγουν, δεν έχουν αυτά τα πολυθρύλητα θαύματα απάνω στον ηθικό βίο του ανθρώπου, στο χαρακτήρα, στην προσωπικότητά του. Άλλη η μια τροχιά, άλλη η άλλη· δεν πηγαίνουν παράλληλα. Ή*

- Καμιά ουσιαστική αξία, λέγουν, δεν έχουν οι τεχνικές τελειοποιήσεις των μέσων της ζωής, για τις οποίες υπερηφανεύεται ο πολιτισμός μας. Ευτυχέστερος ήταν ο άνθρωπος που ζούσε χωρίς τις σημερινές ανέσεις, σε κοινωνίες απλούστερες, "πρωτόγονες", Ή

- Όχι μόνο δεν καλυτέρεψε, αλλά χειροτέρεψε τον άνθρωπο η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνικής. Πολλαπλασίασε και έκανε πιο εκλεπτυσμένη τη δύναμη της κακουργίας του...

2 *Θα προσπαθήσω να αποδείξω ότι και οι τρεις αυτές εκλεπτυσμένες υποθέσεις είναι αστήριχτες· βρίσκονται σε ασυμφωνία με εξώφθαλμα γεγονότα.*

Πρώτον, είναι πλάνη να νομίζομε ότι η ευημερία δεν επηρεάζει προς το καλύτερο το ήθος των ανθρώπων. Προσοχή: δε λέγω η ευμάρεια, ο πλούτος, η πολυτέλεια·

3 *λέγω η ευημερία, δηλαδή η επάρκεια των υλικών μέσων της ζωής, που επιτρέπει τις απαραίτητες για έναν πολιτισμένο άνθρωπο ανέσεις. Τα παραδείγματα αφθονούν, από παρατηρήσεις απάνω και στην ατομική και στη συλλογική ζωή. Η πενία, ως συνώνυμο της πείνας, της αρρώστιας και της αμάθειας, είναι ο χειρότερος σύμβουλος του ανθρώπου και η μεγαλύτερη μάστιγα των κοινωνιών. Άτομα ή λαοί που λιμοκτονούν, δεκατίζονται από αρρώστιες και είναι βυθισμένοι στην αμάθεια, έχουν το βούρκο και τη δυστυχία μέσα στην ψυχή τους. Φθονούν, απεχθάνονται, μισούν όχι μόνον όσους γεύονται άνετα τα αγαθά της ζωής, αλλά και τους ομοίους των. Η εξαθλίωση διηθείται έως τους εσώτερους πόρους της ψυχής τους και τους εξαχρειώνει. Αρετές όπως η αγάπη της ελευθερίας, η αυτοκυριαρχία, η αξιοπρέπεια δεν μπορούν να ριζώσουν σε έδαφος ψυχικό, που το έχουν αποψιλώσει οδυνηρές υλικές στερήσεις. Σκλάβους, ακρατείς, ευτελείς κάνει τους ανθρώπους η αγιάτρευτη φτώχεια.*

- Αντίθετα η ευημερία, ως συνώνυμο της ευπορίας στα υλικά μέσα της ζωής, της υγείας και της μόρφωσης, επιδρά ευεργετικά απάνω στο χαρακτήρα των ατόμων και των λαών. Τους κάνει φιλελεύθερους, ευπρεπείς, γενναιόψυχους. Τους δίνει τη χαρά της ζωής που κάνει τον άνθρωπο να χαίρεται την ανθρωπιά του. Να υπερηφανεύεται γι' αυτήν. Να την τιμά, και στο δικό του πρόσωπο και στο πρόσωπο των ομοίων του. "Ευστάθεια" (με όλες τις σημασίες της λέξης) δεν έχουν ούτε τα άτομα ούτε οι κοινωνίες που μαστίζονται από την εξαθλίωση. Και είναι εχθρός του ανθρώπου εκείνος (ο σοφός ή ο πολιτικός) που θεωρεί άσχετες μεταξύ τους την ευημερία με την ευτυχία, την ευτυχία με την αρετή. Χαρά και καλοσύνη (όσο και αν επιχειρούμε να αντισταθμίσομε τις στερήσεις του παρόντος με προσδοκίες του μέλλοντος) δεν μπορεί να έχει ο άνθρωπος ή ο λαός ο εξαθλιωμένος από τα δεινά της πείνας, της αρρώστιας και της αμάθειας. Χορτάσετέ τον, γιατρέψετέ τον, μορφώσετέ τον και θα δημιουργήσετε τις προϋποθέσεις, για ν' αστράψει μέσα του το φως της αλήθειας, της ομορφιάς και της αρετής-με μια λέξη: της ανθρωπιάς.

Δεύτερον, είναι πλάνη να υποθέτομε ότι οι εκπληκτικές κατακτήσεις της επι-

4 *στήμης και της τεχνικής, για τις οποίες δικαιολογημένα υπερηφανεύεται ο πολιτισμός μας, δεν έχουν καιμια ουσιαστικήν αξία, επειδή τάχα δεν έκαναν "ευτυχέστερο"*

τον άνθρωπο- άρα δεν αποτελούν "πρόοδο". "Αχ! τι ωραία που ζούσαν άλλοτε οι άνθρωποι στις πρωτόγονες κοινωνίες τους, χωρίς το τηλέφωνο, το ραδιόφωνο, το αυτοκίνητο, το αεροπλάνο".... Δεν πρέπει, νομίζω, να παίρνομε στα σοβαρά αυτό τον ψευτορομαντισμό της υποκριτικής νοσταλγίας του παρελθόντος. Πρώτα-πρώτα, γιατί δογματίζει "εκ του ασφαλούς" και "με το αζημίωτο": δεν εγνώρισα ακόμη κανένα οπαδό του δόγματος να διακόψει το ηλεκτρικό ρεύμα στο σπίτι του για να ζήσει ευτυχέστερος. Και έπειτα, γιατί είναι του-
4 *λάχιστο γελοίο να υποστηρίζει κανείς ότι ζούσαν "καλύτερα" οι άνθρωποι τότε που οι γιατροί καίγανε με πυρωμένο σίδερο τις μολυσμένες πληγές (χωρίς φυσικά, να μεταχειρίζονται αναισθητικά, ή αναλγητικά φάρμακα) ή που πέθαιναν τα μωρά κατά εκατομμύρια από εντερίτιδα...ή τότε που σοφοί και υψηλής ευαισθησίας άνθρωποι καταδέχονταν να θεωρούν τη δουλεία αναπόφευκτη, επειδή έπρεπε να μένουν ώρες και δυνάμεις σ' αυτούς και στους οικείους των ελεύθερες για να διαβάζουν και να ψυχαγωγούνται...ή τότε που η ανάγνωση και η γραφή ήταν προνόμιο των ολίγων και των "ισχυρών" και ο μεγάλος αριθμός έπρεπε να πιστεύει μοίρα του αδυσώπητη να μένει εσαεί βυθισμένος στην άγνοια, στη δεισιδαιμονία και στο σκότος. Έχομε άραγε όλοι συνειδητοποιήσει τις τεράστιες προόδους που έχει πραγματοποιήσει στα μέσα και στον τρόπο της ζωής μας αυτός ο πολιτισμός που τον αποκαλούμε με περιφρόνηση "απλώς τεχνικό"; Ιδού μια λεπτομέρεια διατυπωμένη με αριθμούς που αξίζει να τη σκεφτούμε πολύ: Στο Λίβερπουλ (της Μεγ. Βρετανίας) ο μέσος όρος ζωής των κατοίκων το 1846 ήταν το 26ο έτος της ηλικίας· στο Μπόστον (των Ηνωμένων Πολιτειών) ο μέσος όρος ήταν πέρσι το 66,7 της ηλικίας. Και δεν είναι μόνο η διάρκεια που μεγάλωσε, έγινε και το ποιόν της ζωής διαφορετικό. Σήμερα ο άνθρωπος των προχωρημένων στον πολιτισμό χωρών έχει άπειρες ευκαιρίες να "εντείνει" και να "υψώσει" (να ευγενίσει με τα αγαθά της παιδείας) τη ζωή του. Να την εκτιμήσει και να τη χαρεί. Ότι ζει "καλύτερα", "ανετότερα", "τελειότερα", "ανθρωπινότερα", δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Είναι άραγε και ευτυχέστερος; Η απάντηση εξαρτάται από το τι ονομάζεται "ευτυχία". Θα αναγνωρίσετε πάντως ότι όταν πεθαίνει κανείς πολύ νέος, αφού έχει ζήσει μια περιορισμένη, κουτή και τυραννισμένη ζωή - δεν προλαβαίνει τουλάχιστο να ευτυχήσει.*

Τρίτο και τελευταίο, είναι πλάνη να υποστηρίζομε ότι η επιστημονική και τεχνική πρόοδος των τελευταίων τριών αιώνων όχι μόνο δεν καλυτέρεψε, αλλά χειροτέρεψε τον άν-
5 *θρωπο. Το επιχείρημα (που με τόσην ελαφρότητα επαναλαμβάνεται ακόμη και από σοβαρούς συζητητές) ότι οι πιο προοδευμένοι στην επιστήμη και στα γράμματα λαοί φάνηκαν οικτρότεροι και πιο αδίσταχτοι, απάνω στον πυρετό του τελευταίου πολέμου, δεν έχει αποδειχτική αξία αναμφισβήτητη, άμα το αναλύσει κανείς περισσότερο. Υπενθυμίζω τη διάκριση, που κάνουν οι Μαθηματικοί, μεταξύ αναγκαίων και επαρκών συνθηκών, γιατί αυτή θα μας δώσει το λογικό σχήμα να βάλομε τα πράγματα στη θέση τους. Να υπάρχουν σε μεγάλη ποσότητα υδρατμοί στην ατμόφαιρα, είναι μια αναγκαία προϋπόθεση της βροχής - όχι όμως και επαρκής, γιατί αυτή και μόνη (χωρίς π.χ. μιαν ορισμένη πτώση της θερμοκρασίας) δε φέρνει τη βροχή.*

Αυτό συμβαίνει και στη δική μας περίπτωση. Κανείς δε θα ισχυριστεί ότι φτάνει μια διδακτορική διατριβή στη Χημεία ή ένα νόμπελ της Φυσικής, για να γίνει και ηθικά ανώτερος ένας άνθρωπος· όταν όμως φωτίζεται ο νους του με τη διερεύνηση των νόμων του σύμπαντος και από τούτο το φωτισμό υψώνεται το πνευματικό του βλέμμα έως τη θεώρηση κάποιων ανώτερων αληθειών, δημιουργούνται οι αναγκαίες συνθήκες, για να αναπτυχθούν μέσα στην ψυχή του τα σπέρματα του καλού (εάν είναι ζωντανά) και έτσι να γίνει πιο άνθρωπος.

Χωρίς αυτόν τον τελευταίο όρο (την επαρκή συνθήκη του Μαθηματικού), ο επιστήμονας ή ο τεχνικός μας θα καταντήσει ένας τερατώδης νους τόσο προσηλωμένος στις άτεγκτες γενικεύσεις του, ώστε να είναι ικανός για τις μεγαλύτερες θηριωδίες. Και τούτο επειδή έχει
6 *μείνει στη μέση του δρόμου: στάθηκε στις γνώσεις· δεν προχώρησε έως τη γνώση. Έως δηλαδή εκείνη την ολοκλήρωση του πνεύματος που δεν ξεχωρίζει πια με στεγανά τοιχώματα από δω την "αλήθεια" από κει την "ομορφιά" και παραπέρα την "αρετή", αλλά αισθάνεται, κρίνει και τιμά, σαν μιαν ακατάλυτη ενότητα, την αρετή μέσα στην ομορφιά της αλήθειας. Η σωστή λοιπόν τοποθέτηση του ζητήματός μας είναι να πούμε ότι η πρόοδος της επιστήμης*

και της τεχνικής μπορεί να καλυτερέψει τον άνθρωπο (όπως ασφαλώς μπορεί και να τον χειροτερέψει- σαν τον διαρρήκτη που έχει αποκτήσει τελειοποιημένα εργαλεία), αφού δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την πνευματική τους απογείωση. Αρκεί να συνεχίσει την πτήση του και να πάει πολύ ψηλά... Ας το πάρομε μια για πάντα απόφαση· αφού μπήκαμε στο δρόμο των επιστημονικών και τεχνικών κατακτήσεων, δε γίνεται πια να γυρίσομε πίσω. Αλλά ούτε ωφελεί. Απάρνηση της προόδου σ' αυτό τον τομέα σημαίνει επάνοδο στη βαρβαρότητα. Ευτυχέστερη και ηθικότερη θα γίνει η ανθρωπότητα όχι δεσμεύοντας αλλά αφήνοντας πιο ελεύθερο ακόμη το πνεύμα. Η σωτηρία μας είναι όχι λιγότερη, αλλά περισσότερη, πλατύτερη και βαθύτερη μάθηση.

26 Αυγούστου 1965
Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική Φιλοσοφία

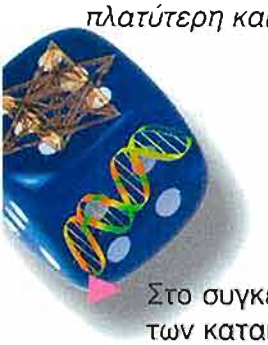

- Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο Παπανούτσος υποστηρίζει την αξία της "υλικής προόδου", των κατακτήσεων, δηλαδή, της επιστήμης και της τεχνικής. Να ανιχνεύσετε τη λογική οργάνωση του κειμένου, καθώς επίσης και τη συνοχή μεταξύ των παραγράφων. Νομίζετε ότι ο συγγραφέας διευκολύνει τον αναγνώστη να παρακολουθήσει τη συλλογιστική του πορεία;

- Μελετήστε προσεκτικά την παράγραφο 3 και εντοπίστε τους τρόπους με τους οποίους αναπτύσσεται η θεματική περίοδος.

- Ποια αποδεικτικά μέσα χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, για να ανασκευάσει τη δεύτερη υπόθεση στην παράγραφο 4 ; Ένα από τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στην ίδια παράγραφο είναι η ειρωνεία. Εντοπίστε κάποιο σχετικό παράδειγμα.

- Ο συγγραφέας υποστηρίζει στις παραγράφους 5 και 6 ότι η ανάπτυξη της τεχνικής και της επιστήμης είναι αναγκαία, αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την πρόοδο του ανθρώπου. Να αναπτύξετε με δικά σας λόγια τη θέση αυτή (80-100 λέξεις).

- α) Σχηματίστε φράσεις που να περιέχουν τις παρακάτω λέξεις και εκφράσεις του κειμένου: δογματικός, αντισταθμίζω, επάρκεια, αναμφισβήτητος, διερεύνηση, στεγανά τοιχώματα, άτεγκτη γενίκευση, εξώφθαλμα γεγονότα.
  Φροντίστε οι φράσεις σας να δείχνουν καθαρά τη σημασία των λέξεων/εκφράσεων.
  β) "Η εξαθλίωση διηθείται έως... που το έχουν αποψιλώσει οδυνηρές υλικές στερήσεις". Συζητήστε τη λειτουργία της μεταφορικής γλώσσας στο απόσπασμα. Σχηματίστε φράσεις, χρησιμοποιώντας τις λέξεις <u>διηθείται</u> και <u>αποψιλώσει</u> με την κυριολεκτική τους σημασία.
  γ) Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στην "ευημερία" και στην "ευμάρεια" σύμφωνα με τον Παπανούτσο; Διατυπώστε την με δικά σας λόγια, δίνοντας κάποια παραδείγματα. Να λάβετε υπόψη και τον "ορισμό" που δίνει στην έννοια ευμάρεια ο Τερζάκης στο δοκίμιό του "Μηχανισμός του εξανδραποδισμού" (παράγραφος 7).

- Οι συγγραφείς παίρνουν, στα δοκίμια που διαβάσατε, μια διαφορετική στάση απέναντι στο θέμα της τεχνικής προόδου. Ο Παπανούτσος τονίζει τις θετικές της επιδράσεις, ενώ ο Τερζάκης τις αρνητικές. Διατυπώστε τις δικές σας απόψεις για το θέμα αξιοποιώντας, εφόσον εσείς το κρίνετε σκόπιμο, κάποια στοιχεία από τα κείμενα που μελετήσατε. Να υποθέσετε ότι οι απόψεις σας θα δημοσιευτούν στο σχολικό περιοδικό (300 - 400 λέξεις)

- Επιλέξτε μία από τις παρακάτω φράσεις και αναπτύξτε την σε ένα κείμενο (20 περίπου στίχων).
  - Ο τεχνικός εξοπλισμός των σχολείων είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης.
  - Η άρτια επιστημονική κατάρτιση είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για να γίνει κάποιος καλός δάσκαλος.
  - Η κατασκευή ασφαλών δρόμων είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την αποφυγή των ατυχημάτων.
  - Οι κατάλληλες νομικές ρυθμίσεις είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την πραγματική εξίσωση των δύο φύλων.

- Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η αναγκαία και ποια η επαρκής συνθήκη για την οικοδόμηση μιας στέρεης φιλίας;

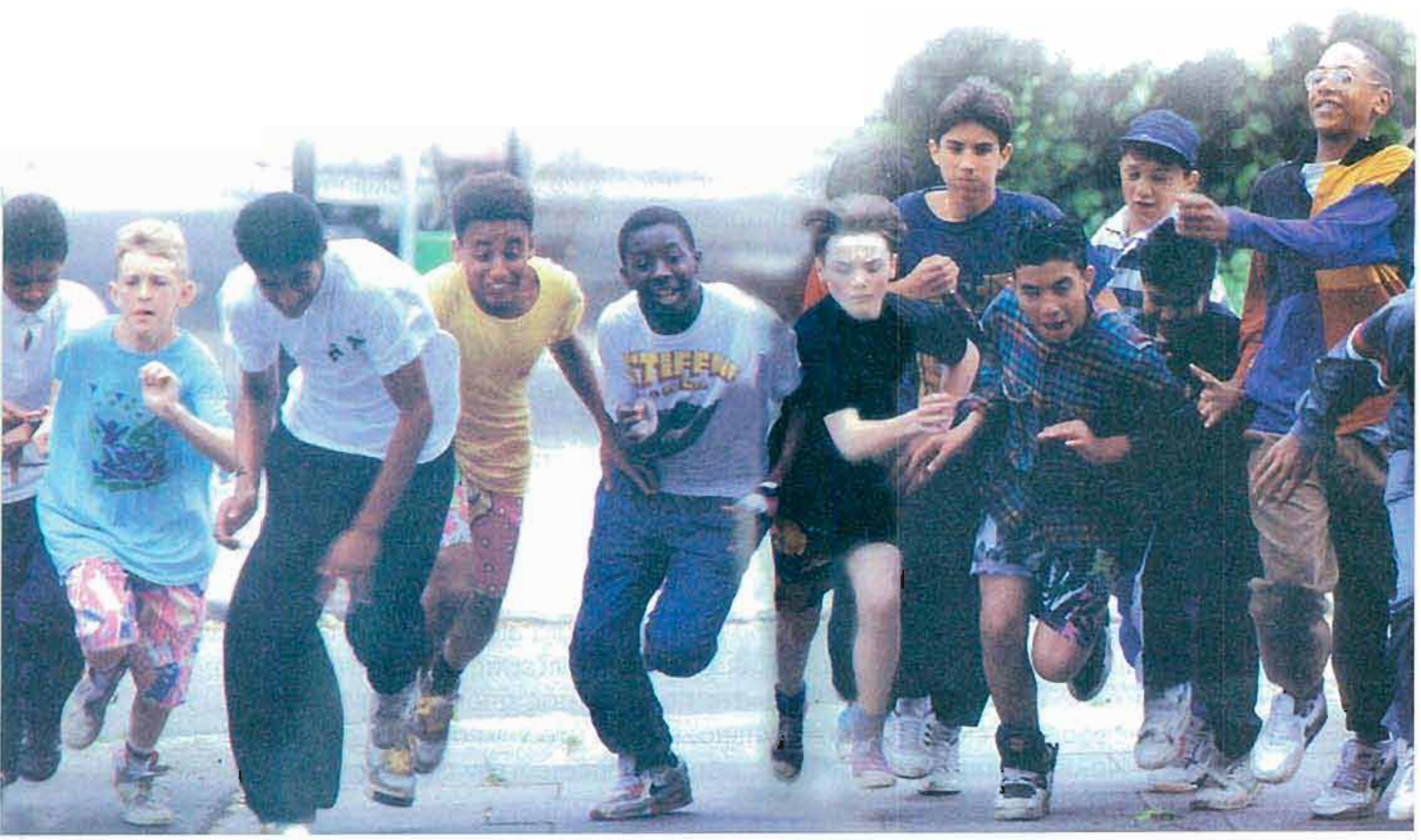

Η γλώσσα του δοκιμίου

Η γλώσσα του δοκιμίου - σε αντίθεση με τη γλώσσα της ποίησης ή της αφηγηματικής πεζογραφίας- υπακούει σε εντολές μιας λογιότερης γραμματικής, της γραμματικής που διέπει γενικά τον επιστημονικό ή το στοχαστικό λόγο. Πράγματι εύκολα μπορεί κανείς να επισημάνει διάφορες τεχνικές ομαλής ή φυσικής μετάβασης και συνοχής (π.χ. τη χρήση συνεκτικών μορίων και εκφράσεων, φράσεις - γέφυρες κτλ). Μπορεί ακόμη να ξεχωρίσει άλλα εκφραστικά μέσα, που χαρακτηρίζουν έναν περισσότερο επιστημονικό λόγο, π.χ. μόρια και εκφράσεις που φανερώνουν μια στάση του συγγραφέα απέναντι στο θέμα (π.χ. πιθανώς, ενδεχομένως, βεβαίως κτλ) ή φανερώνουν την οπτική του γωνία για τα γραφόμενα (π.χ. επιρρήματα του τύπου "κοινωνικά", "πολιτικά", "νομικά" κτλ). Ως προς τη σύνταξη έχει κανείς να προσέξει την περισσότερο σύνθετη δομή των προτάσεων (κάτι που επιτυγχάνεται με τη μεγαλύτερη χρήση του υποτακτικού λόγου σε αντίθεση με τον παρατατικό λόγο), ενώ, από την άλλη πλευρά ο μέσος αναγνώστης οφείλει να εξοικειωθεί και με το σε μεγάλη έκταση αφηρημένο λεξιλόγιο του δοκιμίου. Παράλληλα, ωστόσο, διακρίνουμε συχνά στο δοκίμιο κάποια προφορικότητα στην έκφραση και κάποια οικειότητα στο ύφος, χαρακτηριστικά που οφείλονται στη διάθεση του δοκιμιογράφου να επικοινωνήσει άμεσα με τον αναγνώστη.

Η συχνότητα, πάντως, με την οποία παρουσιάζονται τα παραπάνω γενικά χαρακτηριστικά ποικίλλει, ανάλογα με το ύφος που υιοθετεί ο κάθε δοκιμιογράφος. Έτσι, ενώ τα δοκίμια του Παπανούτσου έχουν συνήθως μάλλον επιστημονική, λογοκρατική διατύπωση, τα δοκίμια του Τερζάκη, του Θεοτοκά και του Σεφέρη έχουν συνήθως μια μάλλον λογοτεχνική διατύπωση και στα κείμενά τους αφθονούν οι εικονικές και μεταφορικές εκφράσεις.

(Θ. Νάκας), (διασκευή)

► Να συγκρίνετε τα δοκίμια του Παπανούτσου που διαβάσατε με το δοκίμιο του Τερζάκη από την άποψη της χρήσης της γλώσσας, για να διαπιστώσετε αν επαληθεύεται η παραπάνω άποψη.

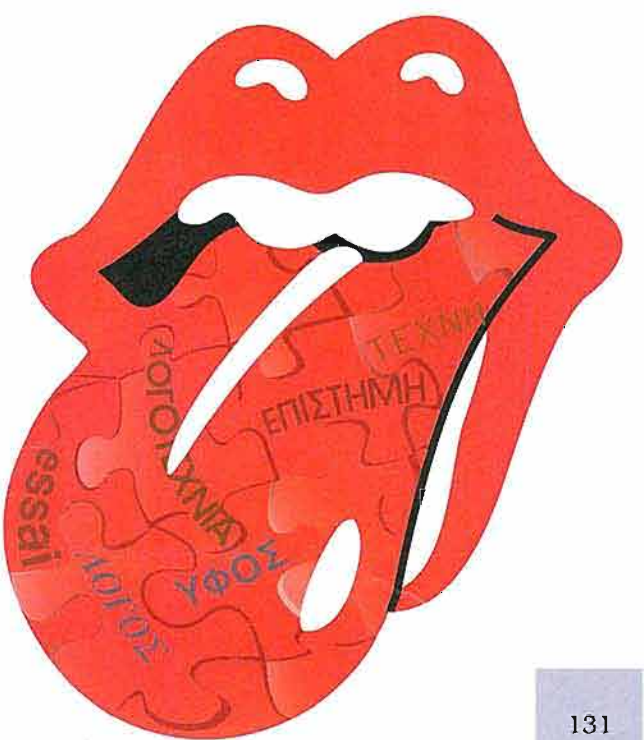

Η οργάνωση του δοκιμίου

Το δοκίμιο παρουσιάζει μια ποικιλία μορφών ως προς την οργάνωση. Έτσι άλλα δοκίμια έχουν αυστηρότερη λογική οργάνωση, όπως π.χ. το δοκίμιο του Παπανούτσου "Η τεχνική πρόδος", ενώ άλλα έχουν πιο ελεύθερη οργάνωση, όπως π.χ. το δοκίμιο του Τερζάκη "Μηχανισμός εξανδραποδισμού" και σε άλλα πάλι η οργάνωση είναι μάλλον συνειρμική, όπως, π.χ. στο δοκίμιο του Σεφέρη "Πάντα πλήρη θεών".

Τα δοκίμια που οργανώνονται λογικά προσεγγίζουν περισσότερο τον επιστημονικό λόγο και έχουν συνήθως αποδεικτικό χαρακτήρα. Ο συγγραφέας εκθέτει στον πρόλογο το θέμα (δηλαδή την προβληματική του), προσπαθώντας να προκαλέσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και συνεχίζει εκθέτοντας την κατευθυντήρια ή κύρια ιδέα που αποτελεί και τη θέση του πάνω στο θέμα. Στο κύριο μέρος ο συγγραφέας προσκομίζει το υλικό που διαθέτει, για να διασαφηνίσει την κύρια ιδέα ή να αποδείξει τη θέση που διατύπωσε στον πρόλογο. Στον επίλογο παρουσιάζει συμπυκνωμένα ό,τι έχει αποδείξει ή επανεκθέτει την αρχική του θέση. Αν έχει αποδείξει πειστικά το θέμα του, η θέση θα έχει πάρει καινούριο νόημα για τον αναγνώστη.

Τα δοκίμια που έχουν πιο ελεύθερη οργάνωση προσεγγίζουν περισσότερο τη λογοτεχνία και η δομή τους δεν καθορίζεται από τη σχέση απόδειξης ανάμεσα στη θέση του συγγραφέα και την υποστήριξη αυτής της θέσης. Υπάρχει ένα κεντρικό θέμα με το οποίο οι επιμέρους ιδέες συνδέονται περισσότερο ή λιγότερο συνειρμικά. Ο συγγραφέας περιδιαβάζει ελεύθερα στο χώρο των ιδεών. Διαβάζοντας ένα τέτοιο δοκίμιο, προσέχουμε περισσότερο την ύφανση του λόγου παρά τη λογική που διέπει τη δομή του κειμένου ως συνόλου. Με την ανάγνωση ενός τέτοιου δοκιμίου νιώθουμε εμπλουτισμένοι σε ανιχνεύσεις και σε προβληματισμό, χωρίς να έχουμε αναγκαστικά επισημάνει ένα καθαρό διάγραμμά του.

«ΠΑΝΤΑ ΠΛΗΡΗ ΘΕΩΝ»

Τούτες τις μέρες, σε μια μουντή αίθουσα αναμονής, βρέθηκε τυχαία στα χέρια μου αμερικάνικο εικονογραφημένο πλατιάς κυκλοφορίας. Σκόνταψα σε μια έγχρωμη ολοσέλιδη διαφήμισή του: παράσταινε τη δυτική πρόσοψη του Παρθενώνα. Στη δεξιά γω-
1 *νιά της ζωγραφιάς, παράμερα, σαν αφηρημένη οπτασία, δυο νεαροί τουρίστες ακου-μπούσαν, μπροστά σε δυο γεμάτα ποτήρια, σ' ένα σπόνδυλο κολόνας που τους χρησίμευε για τραπεζάκι. Τούτη η ρεκλάμα διατυμπάνιζε: "Όσο περισσότερα ξέρετε για την αρχαία αρχιτεκτονική, τόσο περισσότερο σας αρέσει η Ακρόπολη" ("The more you know about ancient architecture the more you like the Acropolis"). Σκοπός αυτής της σκηνοθεσίας ήταν η διάδοση ενός αγγλοσαξονικού ποτού.*

Δεν είμαι ζηλωτής της σύγχρονης "τουριστοκρατίας" που θαμπώνει τα χρόνια μας, αλλά τη στιγμή που συλλογίζομαι μια εργασία που, δίκαια νομίζω, φιλοδοξεί να αποτε-
2 *λέσει αξιόλογη συνεισφορά στην πλατύτερη γνώση των αρχαίων μνημείων μας, αυτούς τους "συνδετικούς κρίκους των παλαιών με τους σημερινούς", δεν εδυσκολεύτηκα να σημειώσω το παραπάνω περιστατικό. Δείχνει, αλήθεια, σε τι απόσταση βρίσκεται το σημερινό παρόν, αυτό που απορροφούμε με όλους τους πόρους του κορμιού μας, από εκείνα τα βαθιά περασμένα.*

"Όσο περισσότερα ξέρετε για την αρχαία αρχιτεκτονική..."

Δεν ξέρω καθόλου τι θα κέρδιζε η απόλαυση στην Ακρόπολη των δύο αυτών νεα-ρών, αν αδειάζαμε ξαφνικά στο κεφάλι τους λίγες κάπως πιο ειδικές, αλλ' αρκετά γνω-στές, αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες. Ότι λ.χ. δεν υπάρχει στον Παρθενώνα ούτε μια
3 *πραγματικά ευθεία γραμμή· ότι ο παραλληλεπίπεδος, όπως μας φαίνεται, τούτος ναός, αν τον προεκτείναμε από το έδαφος ένα ή δύο χιλιόμετρα, θα έπαιρνε την όψη πυραμί-δας· ότι όλες αυτές και άλλες λεπτότητες, αδιόρατες για μας (χρειάστηκαν οι σημερι-νοί να κάμουν προσεκτικές καταμετρήσεις για να τις εξακριβώσουν), ήταν ωστόσο ορα-τές για τα μάτια των καιρών εκείνων. Έτσι, πολύ το φοβούμαι, η διαφήμιση που κέντρι-σε την προσοχή μου, πρέπει να μη σημαίνει πραγματικά τίποτε άλλο παρά κάποιας λο-γής δεισιδαιμονία της τεχνοκρατικής εποχής μας, που σπρώχνει τον άνθρωπο να συσ-σωρεύσει πληροφορίες και λεπτομέρειες, λίγο-πολύ ασύνδετες, πάνω στο καθετί.*

Και αναρωτιέμαι μήπως δε με συγκινούν περισσότερο άνθρωποι άλλων χρόνων, που οι γνώσεις τους μπορεί να έφερναν σήμερα θυμηδία, αλλά που είχαν αισθήσεις πι-
4 *θανότατα πιο κοντά στην ισορροπία που θα λαχταρούσα να έβλεπα κάπου-κάπου στις ψυχές των τριγυρινών μου.*

Ο ένας που έτυχε να έχω στο νου, είναι ένας αγράμματος Έλληνας των αρχών του περασμένου αιώνα. Τα λιγοστά γράμματα που ήξερε, τα είχε μάθει στα τριανταπέντε του χρόνια για να γράψει Απομνημονεύματα, παοίγνωστα σήμερα. Μιλά, καθώς το ση-
5 *μειώνει, σε κάτι στρατιώτες, προς το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης, που γύρευαν να πουλήσουν σε "Ευρωπαίους" δύο αρχαία αγάλματα· τους λέει: "Αυτά, και δέκα χιλιά-δες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Γι' αυτά πολεμήσαμε". Μνημόνευα τον Μακρυγιάννη (Β' 303). Τα λόγια του δεν είναι ρητο-ρείες σοφολογιότατου. Λέγουνται από έναν άνθρωπο που ήξερε, καθώς το μαρτυρά η ζωή του και το βάρος της λαλιάς και το βάρος του πόνου.*

Ο άλλος είναι ένας μωαμεθανός ταξιδιώτης σπουδαγμένος στη δική του παράδοση (γεννήθηκε στην Πόλη) και απηχεί, δεν ξέρω ως ποιό βαθμό, τα όσα άκουσε στις περι-
6 *πλανήσεις του. Τ' όνομά του Εβλιά Τσελεμπή· ταξίδεψε και στην Ελλάδα κατά το 1667 [...]*

Όσο και να φαίνεται παιδικά χαμηλή η επιστημονική στάθμη και του Έλληνα και
7 *του Τούρκου, βρίσκω πως μαρτυρούν και οι δυο τέτοιο σεβασμό και συγκίνηση γι' αυτά τα πράγματα, που δύσκολα τον συναντούμε στον υπερεπιστημονικό καιρό των μηχανικών αυτοματισμών που ζούμε.*

Τέλος θα ήθελα να σημειώσω πως δεν πρέπει να λησμονούμε ότι μια μονομερής γνώ-
8 *ση της αρχαίας αρχιτεκτονικής, μπορεί να μας φέρει - είδα τέτοια περίπτωση - στην ανα-σύσταση μιας ιδεατής, υποθετικής ίσως, αρχικής μορφής του μνημείου· σ' ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο, μια χρωματιστή μακέτα.*
Αλλά η σημερινή αλήθεια αυτών των παλαιών επιτευγμάτων είναι άλλη· είναι ζυμωμένη με το πέρασμα του καιρού:

με του καιρού τ' αλλάματα π' αναπαημό δεν έχου
μα στο καλό κι εις το κακό περιπατούν και τρέχου.

Αυτά έφεραν την ακατάπαυτη φθορά και, για να θυμηθώ τα πιο διαβόητα, αυτά θέλησαν να γίνει ο Παρθενώνας μπαρουταποθήκη κι έστησαν στον αντικρινό λόφο τα κανόνια
9 *του Μοροζίνη ή οδήγησαν την πουριτανική "φιλανθρωπία" του Έλγκιν - όπως την ονομάζουν οι απολογητές του - να κατακρεουργήσει τον έκθετο ναό, για να "προστατέψει" στον ίσκιο ενός ανήλιαγου μουσείου όσα σπαράγματα μπόρεσε να σηκώσει.*

Τέλος, αυτά "του καιρού τ' αλλάματα" μας προσφέρουν συχνά συμπεράσματα που θα ξάφνιαζαν αν έπαιρναν τη μορφή δογμάτων. Περιορίζομαι λ.χ. σε τούτο:
"Το πνευματικό χάσμα ανάμεσα στον αρχαίο και τον σύγχρονο κόσμο είναι μεγαλύτερο από
10 *όσο είναι πραγματικά συνειδητό... Ύστερα από εντατική μελέτη, η διάσταση μοιάζει ακόμη πιο πλατιά και πιο βαθιά, σε τέτοιο σημείο, που μου έτυχε ν' ακούσω μια από τις μεγαλύτερες ζώσες αυθεντίες πάνω στη λογοτεχνία (και στην αρχιτεκτονική) να ξαφνίζει ένα ακροατήριο κλασικών φιλολόγων, καθώς εβεβαίωνε ότι το πνεύμα των αρχαίων Ελλήνων είναι ολωσδιόλου αλλότριο για μας..."*
Είναι κι αυτή μια γνώμη.

Όμως συλλογίζομαι πως το θέμα θα 'πρεπε να το ιδεί κανείς από τις δυο του όψεις· πρόκειται για δυο κατηγορίες είδους, όχι ποιού: η μια είναι του ξενόγλωσσου, και, καθώς
11 *τον συλλογίζομαι, θέλω να τονίσω αμέσως ότι δεν έχω διόλου στο νου τόσους επιστήμονες που με θαυμαστή γνώση και με λεπτότατες αισθήσεις αναλώθηκαν στην εξερεύνση του αρχαίου κόσμου, αλλά εκείνους που βλέπουν ένα κόσμο τελειωτικά παρωχημένο, που ξεψύχησε, ένα περίτεχνο φέρετρο. Το φέρετρο εύκολα το μετακινάει κανείς, αλλά τους ζωντανούς είναι πολύ δύσκολο, γιατί πονούν, να τους αλλάξει, ή να τους ξεριζώσει για να τους μεταφυτέψει. Τη γλώσσα μας λ.χ. είναι αδύνατο να την αντικρίσει κανείς αλλιώς παρά σαν ανάσα ζωντανών ανθρώπων· όχι σαν τον ναυαγοσωστικό ζήλο γραμματικών.*
Για τούτα, ως εδώ· δε μένει καιρός για περισσότερα.

Αυτή την αρχιτεκτονική την έχουν χαρακτηρίσει "σωματική" ή "γλυπτική αρχιτεκτονική". Κάποτε το μάτι μας δια-
12 *κρίνει γνωρίσματά της. Την "ένταση" λ.χ. πιο φανερή στην ονομαζόμενη "Βασιλική" της Ποσειδωνίας· έτσι ονόμαζαν οι αρχαίοι εκείνο το φούσκωμα των κιόνων, σαν να έχουν φουσκώσει από το βάρος που βαστάζουν. Τέτοιες λεπτομέρειες άλλοι θα τις πουν αρμοδιότερα. Θέλω μόνο να υπογραμμίσω ότι ο ναός των αρχαίων, ο "σηκός" πιο συγκεκριμένα, δεν είναι κατά βάθος άλλο παρά το κέλυφος μιας εικόνας, του αγάλματος ενός θεού, είναι η "καλύβα" ενός από αυτούς που αφομοίωσε ή χώνεψε, ό,τι και να λένε, ο*

Χριστιανισμός. Του Ποσειδώνα στο Σούνιο, της Αθηνάς στην Ακρόπολη, του Απόλλωνα στη Φιγάλεια [...]

Μελετητές αυτών των μνημείων, προσηλωμένοι στην εντέλειά τους, τα πίστεψαν σαν απομονωμένα από το περιβάλλον τους και τα θεωρήσαν αδιάφορα για το τριγυρινό τους τοπίο· το τεχνικό κατόρθωμα αυτών των έργων, σκέφτηκαν, είναι τέτοιο που μπορούν ν' ανθέξουν σ' όποιο τόπο κι αν βρεθούν, και είναι ρομαντισμός να λέμε πως χρειάζονται να τα συμπληρώσουν οι γραφικότητες μιας ωραίας θέας [...]

Το αίσθημά μου είναι ότι τούτοι οι αρχαίοι ναοί της Ελλάδας, της Μεγάλης Ελλάδας, της Ιωνίας, είναι με κάποιον τρόπο σπαρτοί, ριζωμένοι στα τοπία τους. Αφού χαλάστηκαν και ερειπώθηκαν οι "καλύβες" αυτές των αθανάτων, οι άστεγοι θεοί γύρισαν εκεί που άρχισαν, χύθηκαν ξανά έξω στο τοπίο και μας απειλούν με πανικούς φόβους ή και με θέλγητρα, παντού: "Πάντα πλήρη θεών" έλεγε ο Μιλήσιος Θαλής. Χρειάζουνται καμιά φορά τα παραμύθια.

Όσο και να μας το επιτρέπει η λογική θεώρηση τούτης της αρχιτεκτονικής, να φανταστούμε πως θα ήταν δυνατό να μετακομίσουμε κομμάτι το κομμάτι τα απομεινάρια αυτών των κτισμάτων σε απόμακρες χώρες, πολύ φοβούμαι, δε θα έχουμε επιτύχει τίποτε άλλο παρά να μεταφέρουμε σωρούς σαρίδια. Θα χάναμε πολύ κόπο, αν προσπαθούσαμε να εξηγήσουμε το γιατί. Σε τούτο το αστάθμητο ερώτημα, θα ήταν πιο απλό αν αποκρινόμασταν: "οι θεοί δεν το θέλουν" -ό,τι κι αν τούτο σημαίνει. Εκτός αν προτιμούμε να περιμένουμε ώσπου ν' απογυμνωθούμε ολωσδιόλου, και δε μας μένει πια τίποτε άλλο παρά να ξυλιάσουμε στη διαπλανητική παγωνιά.

Με άλλα λόγια, χρειάζεται, νομίζω, μια πίστη σ' αυτά τα αρχαία σημάδια μέσα στο τοπίο τους· η πίστη πως έχουν δική τους ψυχή. Τότε θα μπορέσει ο προσκυνητής - πρώτη φορά τον ονομάζω έτσι- να πιάσει ένα διάλογο μ' αυτά. Όχι μέσα σε τουριστικά πλήθη ποικιλότροπα αναστατωμένα, αλλ' αν μπορώ να πω: μόνος, καθρεφτίζοντας την ψυχή που διαθέτει, στην ψυχή αυτών των μαρμάρων μαζί με το χώμα τους. Μπορεί να γίνομαι συμβουλάτορας αιρέσεων, όμως δεν μπορώ να χωρίσω το ναό του Δελφικού Απόλλωνα από τις Φαιδριάδες ή την κορυφογραμμή της Κίρφης. Ευτυχώς η γη μας είναι σκληρή, οι πρασινάδες της δε σε πλαντάζουν, τα χαρακτηριστικά της είναι βράχια, βουνά και πελάγη. Κι έχει ένα τέτοιο φως.[...]

(Γ. Σεφέρης, Δοκιμές)

Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο Σεφέρης αρχίζει το κείμενό του με την περιγραφή μιας διαφήμισης η οποία αναφέρεται στην αρχαία αρχιτεκτονική και, καθώς ξετυλίγονται οι σκέψεις του, αναδύεται βαθμιαία η αντίληψή του για την προσέγγιση των αρχαίων μνημείων, που αποτελεί το κεντρικό θέμα του δοκιμίου. Προσπαθήστε να παρακολουθήσετε την πορεία του στοχασμού του επισημαίνοντας: α) τις επιμέρους ιδέες/θέματα που τον απασχολούν και β) τη σχέση ανάμεσα στις ιδέες αυτές και στο κεντρικό θέμα.

Για την εργασία αυτή σας δίνονται βοηθητικά οι παρακάτω ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Τι "δείχνει" το περιστατικό με τη διαφήμιση σύμφωνα με το Σεφέρη (§2);
- Σε ποιο συμπέρασμα σχετικά με την εποχή μας καταλήγει ο Σεφέρης με αφόρμηση τη συγκεκριμένη διαφήμιση (§3);
- Τι επιδιώκει να δείξει ο Σεφέρης με τα παραδείγματα του Μακρυγιάννη και του Τσελεμπή;
- Πού κατά τη γνώμη του "μπορεί να μας φέρει" μια μονομερής γνώση της αρχαίας αρχιτεκτονικής (§8);
- Πού οφείλεται, σύμφωνα με το Σεφέρη, η φθορά που υπέστη ο Παρθενώνας (§9);
- Με ποιον τρόπο βλέπει τον αρχαίο κόσμο μια κατηγορία ατόμων, (δηλαδή ορισμένοι ξενόγλωσσοι) και πώς ο ίδιος ο Σεφέρης (§11);
- Ποια είναι η άποψη ορισμένων μελετητών για τη σχέση των μνημείων με τον περιβάλλοντα χώρο;
- Τι πιστεύει ο Σεφέρης για το ίδιο θέμα;

Διαπιστώνουμε ότι ο Σεφέρης απέναντι στη λογική θεώρηση της αρχαίας αρχιτεκτονικής αντιπροτείνει, τελικά, μια άλλη διαφορετική προσέγγιση των αρχαίων μνημείων. Συζητήστε αυτή την προσέγγιση, με βάση την παράγραφο 16, προσέχοντας ιδιαίτερα τις λέξεις/φράσεις κλειδιά: πίστη, προσκυνητής, διάλογος με τα μνημεία, *"μόνος καθρεφτίζοντας την ψυχή που διαθέτει, στην ψυχή των μαρμάρων μαζί με το χώμα τους"*.

Διερευνήστε ορισμένους από τους τρόπους με τους οποίους ασκείται η πειθώ στο κείμενο του Σεφέρη, απαντώντας στις παρακάτω ασκήσεις:

α) Ο Σεφέρης χρησιμοποιεί ένα παραμύθι, για να υποστηρίξει την άποψή του ότι οι αρχαίοι ναοί είναι ριζωμένοι στα τοπία τους και ότι, επομένως, δεν επιτρέπεται η απόσπαση / μεταφορά κάποιου αρχιτεκτονικού μέλους σε άλλον τόπο (κάποιο μουσείο ξένης χώρας). Ποια εντύπωση σας προκάλεσε το παραμύθι αυτό; Σχολιάστε την αξία του ως μέσου πειθούς στη συγκεκριμένη περίπτωση. Γιατί *" χρειάζονται καμιά φορά τα παραμύθια "* ;

β) Ο συγγραφέας παρεμβάλλει στην πορεία του στοχασμού του διάφορα παραδείγματα. Εντοπίστε ένα παράδειγμα και διερευνήστε τη λειτουργία του σε σχέση με την ιδέα, σκέψη, άποψη που εκφράζει ο συγγραφέας στο συγκεκριμένο σημείο του κειμένου.

γ) Να προσδιορίσετε το ύφος που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στο παρακάτω απόσπασμα, για να στηλιτεύσει την πράξη του Έλγκιν: *"οδήγησαν την πουριτανική φιλανθρωπία" του Έλγκιν - όπως την ονομάζουν οι απολογητές του - να κατακρεουργήσει τον έκθετο ναό, για να "προστατέψει" στον ίσκιο ενός ανήλιαγου μουσείου όσα σπαράγματα μπόρεσε να σηκώσει".*

Να σχολιάσετε τον τίτλο του δοκιμίου

Δοκίμιο και ημερολόγιο

Επισημαίνεται ότι το δοκίμιο συχνά προσεγγίζει το ημερολόγιο. Τονίζεται, ωστόσο, ότι στην περίπτωση αυτή ο δοκιμιογράφος δεν καταγράφει τις κυριότερες πράξεις της ζωής του, όπως κάνει συνήθως ο ημερολογιογράφος, αλλά παρουσιάζει κυρίως τα συμβάντα της εσωτερικής του ζωής, την ανέλιξη του στοχασμού του, την πνευματική του πορεία. Πρόκειται, δηλαδή, όπως λένε, για *"ένα ημερολόγιο που διηγείται την ιστορία ενός πνεύματος εν κινήσει", " το ημερολόγιο της πορείας μιας συνείδησης ανάμεσα στα πρόσωπα και στα πράγματα του καιρού της".*

Δοκίμιο και ομιλία - συνομιλία

Ο ίδιος ο Σεφέρης σημειώνει, εξάλλου, για τα δοκίμιά του τα εξής: "*τα κείμενα αυτά.... κάποτε παίρνουν τον προσωπικό τόνο του ημερολογίου κάποτε πάλι είναι ομιλίες, δηλαδή σελίδες γραμμένες περισσότερο για να ακουστούν παρά για να διαβαστούν*" (Δοκιμές, Πρόλογος β' έκδοση, Ίκαρος 1981 σε. 11). Σαν πρόσκληση σε συνομιλία και συνεργασία με τον αναγνώστη βλέπει το δοκίμιο και ένας άλλος δοκιμιογράφος, ο Π. Χάρης, όπως φαίνεται από το παρακάτω απόσπασμα: *"Κλείνω στις σελίδες αυτές μια συζήτηση που, χρόνια τώρα, κάνω με τον εαυτό μου, και καλώ τον αναγνώστη να προσθέσει τις δικές του απορίες, τις δικές του αναζητήσεις και τα δικά του συμπεράσματα... Αυτή άλλωστε η συνομιλία και αυτή η συνεργασία θαρρώ πως είναι το κέντρο του κριτικού και μαζί λογοτεχνικού λόγου, που συνηθίσαμε να τον ονομάζουμε δοκίμιο".*

Π. Χάρης, "Υπάρχουν θεοί"

- Ελέγξτε αν το συγκεκριμένο δοκίμιο του Σεφέρη παίρνει πράγματι τον προσωπικό τόνο του ημερολογίου ή και το ύφος της ομιλίας. Τεκμηριώστε την απάντησή σας, εντοπίζοντας κάποια ενδεικτικά στοιχεία στο κείμενο (π.χ. παρατηρήστε την επιλογή του συγγραφέα σε ρη ματικό πρόσωπο, επίπεδο λόγου κτλ).

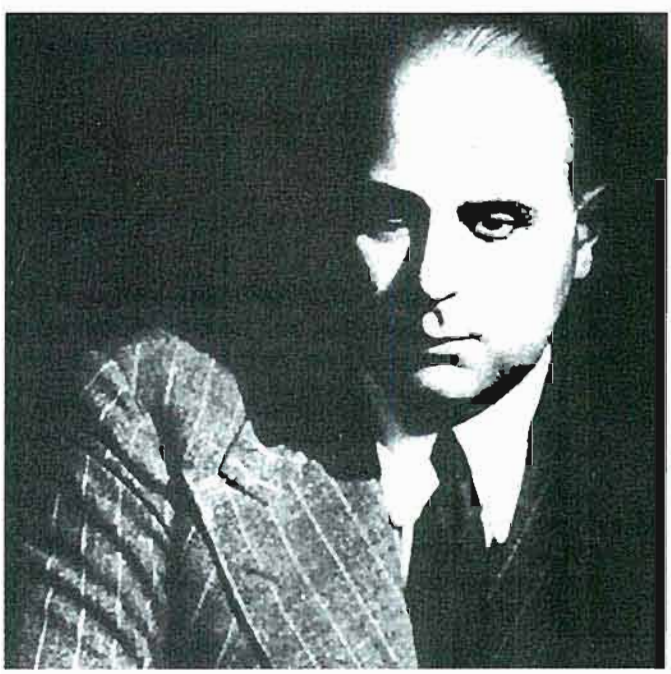

- Υποθέστε ότι ο Γ. Σεφέρης σας απευθύνει μια πρόσκληση: σας καλεί να συνομιλήσετε και να συνεργαστείτε μαζί του σχετικά με το δοκίμιό του "Πάντα πλήρη Θεών". Εκφράστε ελεύθερα σε ένα δικό σας κείμενο τις απορίες, τις εντυπώσεις, τα συναισθήματα και τις σκέψεις που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια της μελέτης του δοκιμίου. Το κείμενό σας μπορεί να επικεντρωθεί, εξάλλου, σε ένα ή σε ορισμένα μόνο σημεία του κειμένου που σας προβλημάτισαν ή είχαν ιδιαίτερη απήχηση στα βιώματά σας. Όσοι θέλετε, μπορείτε, επιπλέον, να αξιολογήσετε τη συνομιλία σας αυτή με το δοκίμιο του Σεφέρη, να διερευνήσετε δηλαδή τι αποκομίσατε από την ανάγνωσή του. Νομίζετε ότι ισχύει στη δική σας περίπτωση η παρακάτω ρήση ενός

άλλου δοκιμιογράφου *"Ο πρώτος και ο τελικός στόχος του δοκιμίου είναι να βαθαίνει τη δυνατότητα του προβληματισμού μας"*; (Γ. Δάλλας. Από τη συνέντευξη που έδωσε στο Δ. Πλάκα, περ. *Διαβάζω* τ.117).

- Η διαφήμιση γίνεται αφορμή να γεννηθούν στο μυαλό του Σεφέρη κάποιες σκέψεις που συνειρμικά οδηγούν σε άλλες. Έτσι, καθώς ξετυλίγεται ο στοχασμός του Σεφέρη, γράφεται το δοκίμιο.
Με αφορμή κάποιο περιστατικό που σας προξένησε ιδιαίτερη εντύπωση, προσπαθήστε να καταθέσετε γραπτά σκέψεις και αντιδράσεις που συνδέονται άμεσα, έμμεσα ή συνειρμικά με το περιστατικό αυτό. Μπορείτε, επομένως, να οργανώσετε το κείμενό σας λογικά ή συνειρμικά, να χρησιμοποιήσετε κυριολεκτική ή μεταφορική γλώσσα, αρκεί να γίνει φανερός ο προβληματισμός σας.

- Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάματα από δημοσιεύματα στον τύπο σχετικά με τα "Ελγίνεια μάρμαρα". Προσπαθήστε να αντλήσετε από τα αποσπάσματα αυτά, καθώς επίσης και από το δοκίμιο του Σεφέρη, που μελετήσατε προηγουμένως, αποδεικτικά στοιχεία (επιχειρήματα, τεκμήρια), για να υποστηρίξετε την άποψη ότι τα γλυπτά του Παρθενώνα πρέπει να επιστραφούν στη χώρα μας. Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώσατε, γράψτε ένα κείμενο (400-450 λέξεις) με τη μορφή γραπτής εισήγησης. Υποθέστε ότι η εισήγησή σας πρόκειται να παρουσιαστεί σε εκδήλωση σχετική με το θέμα την οποία οργανώνει το σχολείο σας.

Η τρίτη, επηυξημένη και βελτιωμένη, έκδοση του βιβλίου του ιστορικού William St. Clair "Lord Elgin and the Marbles- The Controversial History of the Parthenon Sculptures" θα πρέπει να έπεσε ως κεραυνός εν αιθρία στις εφησυχασμένες συνειδήσεις πολλών παραγόντων του Βρετανικού Μουσείου. Όχι τόσο επειδή αναφέρεται στη "δραστική" επέμβαση καθαρισμού των γλυπτών του Παρθενώνα το 1938, πράγμα που ήταν γνωστό σε πολλούς αρχαιολόγους, όσο επειδή η αποκάλυψη του φακέλου με τις εκθέσεις που αναφέρονται στο περιστατικό επιβεβαιώνει ότι το Μουσείο, παρά το ότι γνώριζε από τότε τις καταστροφές που έγιναν στα Μάρμαρα, εξακολουθούσε να υποστηρίζει ως πρόσφατα την άποψη της ασφαλούς φύλαξης των παρθενώνειων γλυπτών στις εγκαταστάσεις του, σε αντίθεση μάλιστα με τους κινδύνους που θα διέτρεχαν στην περίπτωση που θα επέστρεφαν στη ρύπανση της αθηναϊκής ατμόσφαιρας. Ήταν μια ενοχλητική στάση που πρόδιδε αδικαιολόγητη υπεροψία.

Όπως ισχυρίζεται ο κ. St. Clair, "η καταστροφή που έγινε στα Ελγίνεια Μάρματα ήταν πολύ χειρότερη από οτιδήποτε δημόσια αναγνωρίστηκε ή έγινε αποδεκτό (...) και όπως εκτιμούν τα μέλη της επίσημης εξεταστικής επιτροπής, η φθορά δεν αλλοίωσε μόνο την εμφάνιση των γλυπτών, αλλά έβλαψε - και σε ορισμένες περιπτώσεις κατέστρεψε- όλες τις μελλοντικές πιθανότητες για αρχαιολογική και επιστημονική έρευνα στη φύση, στην έννοια και στην ιστορία των Μαρμάρων και στις καλλιτεχνικές και γλυπτικές ανάγκες. Η απόκρυψη και η παραποιημένη παρουσίαση της εκτάσεως της καταστροφής παραπλάνησαν στη συνέχεια πολλούς ευσυνείδητους αρχαιολόγους, που πίστευαν ότι είχαν να κά-

νουν με ανέγγιχτα πρωτότυπα έργα κλπ".[...]

Δεν υπάρχει αμφιβολία σήμερα πια πως το θέμα του επαναπατρισμού των θαυμάσιων γλυπτών του Παρθενώνα, που η Μελίνα Μερκούρη με πολύ κουράγιο και θέρμη ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '80, παίρνει τώρα μια νέα τροπή, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι αύριο κιόλας θα μας στείλουν οι Βρετανοί με DHL τα γλυπτά, που ο λόρδος Έλγιν απέσπασε βίαια από τους ναούς πριν από δύο αιώνες. Επίσης δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πνεύμα αρχίζει να αλλάζει στη Βρετανία τόσο στο κοινοβούλιο, όσο και στην κοινή γνώμη, ενώ είναι φανερό ότι και τα δύο μέρη που έχουν εμπλακεί σε αυτήν την υπόθεση χρειάζονται χρόνο. Οι μεν Βρετανοί, για να αναθεωρήσουν λανθασμένες απόψεις για το πώς αποκτήθηκαν τα Μάρμαρα, και ποιοι είναι οι πραγματικοί θεματοφύλακές τους, αλλά και οι Έλληνες για να συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι αρκετό να ζητούν τα Μάρμαρα, όταν ακόμη δεν είναι έτοιμο το νέο Μουσείο Ακροπόλεως, για να τα στεγάσουν.

Οι χειρισμοί του υπουργού Πολιτισμού για τη σύσταση μιας διεθνούς επιτροπής από την UNESCO ή το ICOM, που θα εξετάσει την κατάσταση των γλυπτών, είναι ένα πρώτο βήμα σε σωστή κατεύθυνση. Και σίγουρα θα ακολουθήσουν και άλλα, καθώς θα γίνει συνείδηση στη διεθνή κοινότητα και επίσης και στην ευρωπαϊκή ότι το αίτημα της επιστροφής δεν είναι ούτε εθνικιστικό ούτε μισαλλόδοξο. Απλούστατα απορρέει από την κοινή και πολύ κρύα λογική πως δεν μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να συμμετέχει στην αποκατάσταση των Μνημείων της Ακροπόλεως και ταυτόχρονα να δέχεται ότι τα μισά από τα αρχιτεκτονικά μέλη και όχι απλώς ο γλυπτός διάκοσμος των μνημείων θα βρίσκονται στο Λονδίνο και τα άλλα μισά στην Αθήνα. Είναι έργα που συμπληρώνουν το ένα το άλλο και πρέπει να βρίσκονται όλα μαζί δίπλα στα μνημεία στα οποία ανήκουν. Και σε αυτό δεν υπάρχουν περιθώρια ούτε για εθνικισμούς ούτε για υπεροψίες και πολύ περισσότερο για συναισθηματισμούς.

(Από τον Τύπο)

Ιππείς, τμήμα από την νότια ζωφόρο του Παρθενώνα. Λονδίνο.

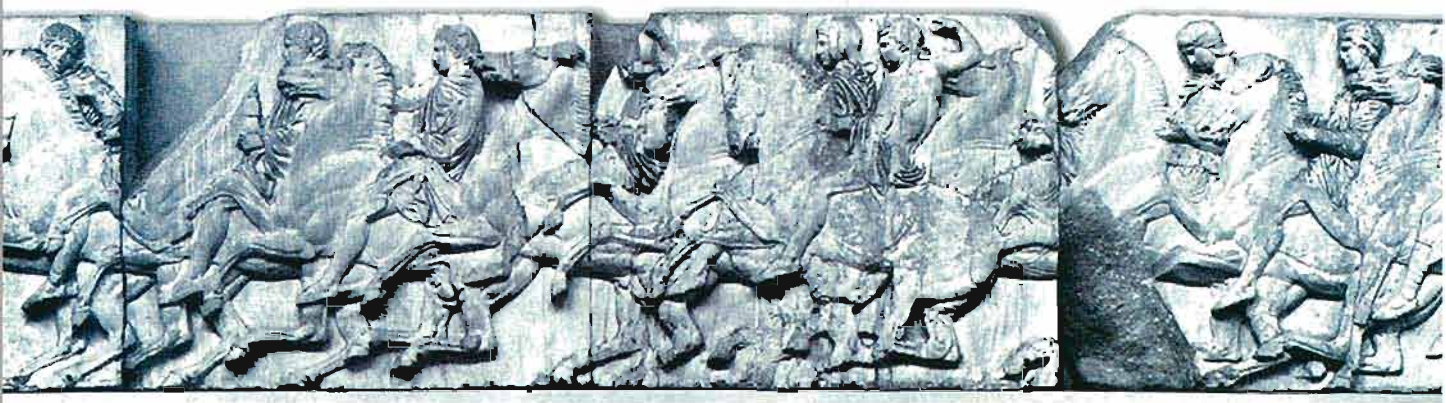

Επάνω: Ιππείς, τμήμα από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. Λονδίνο.

Δεξιά: Κεφάλι αλόγου από το τέθριππο της Σελήνης. Από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα, 438-432 π. Χ., Λονδίνο, British Museum.

Κάτω: Μετόπη από τη νότια πρόσοψη του Παρθενώνα, 447-438 π.Χ. Λαπίθης παλεύει με Κένταυρο. Λονδίνο, British Museum.

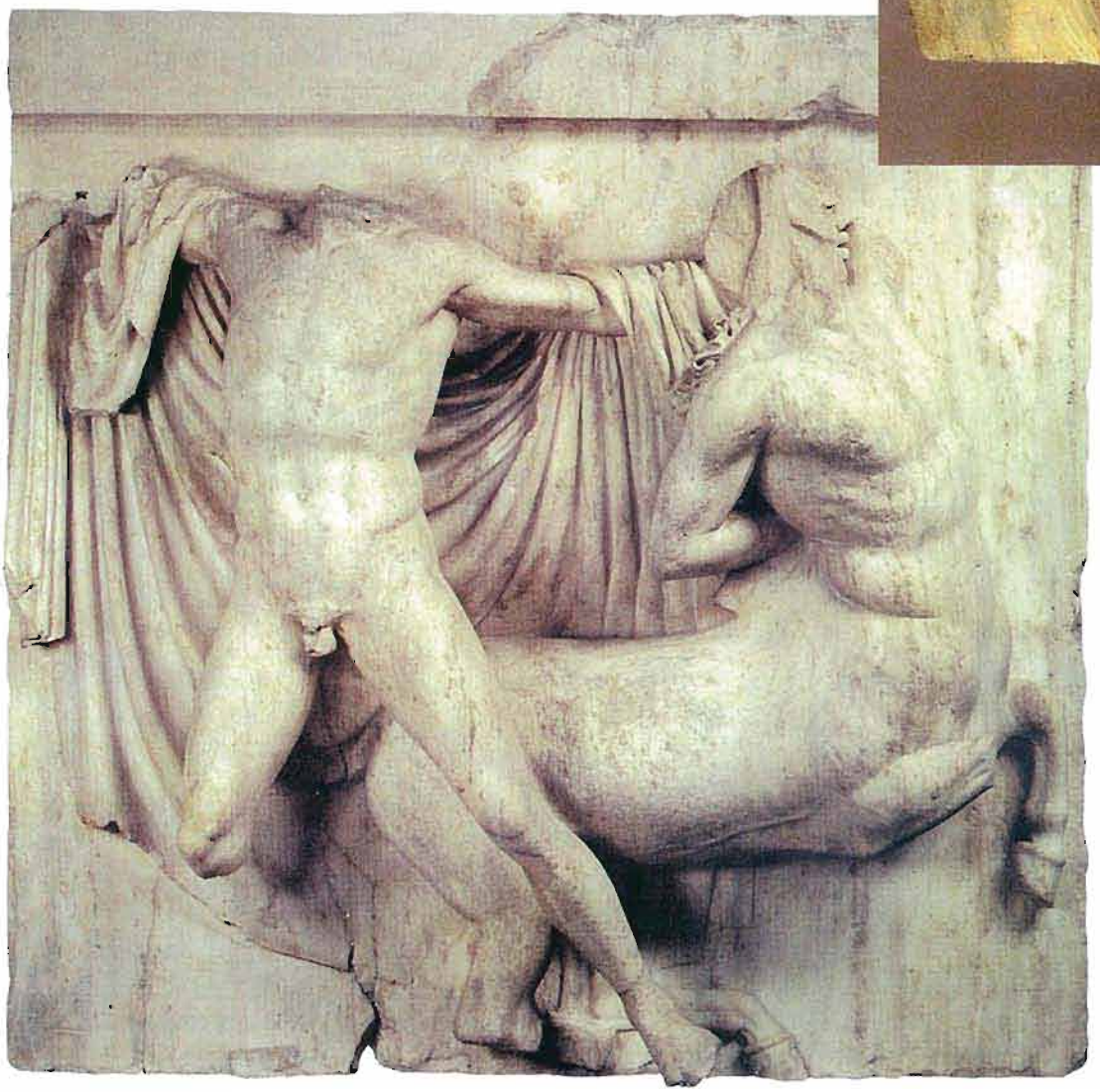

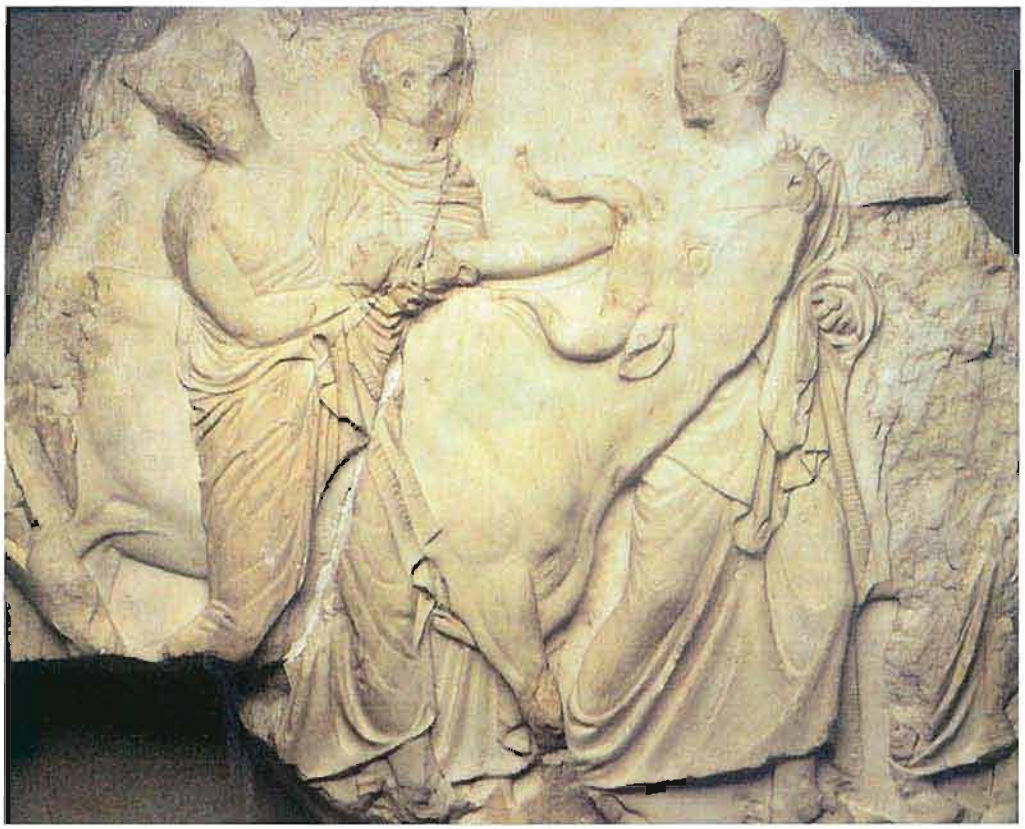

Επάνω: Νέοι που οδηγούν ταύρο για θυσία, από την παράσταση της Πομπής των Παναθηναίων στη ζωφόρο του Παρθενώνα, 447-432 π.Χ. Λονδίνο, British Museum.

Κάτω: Από την παράσταση της Γέννησης της Αθηνάς στο ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα, 438-432 π. Χ. Η Εστία (Πειθώ;) και η Αφροδίτη στην αγκαλιά της μητέρας της Διώνης. Λονδίνο, British Museum.

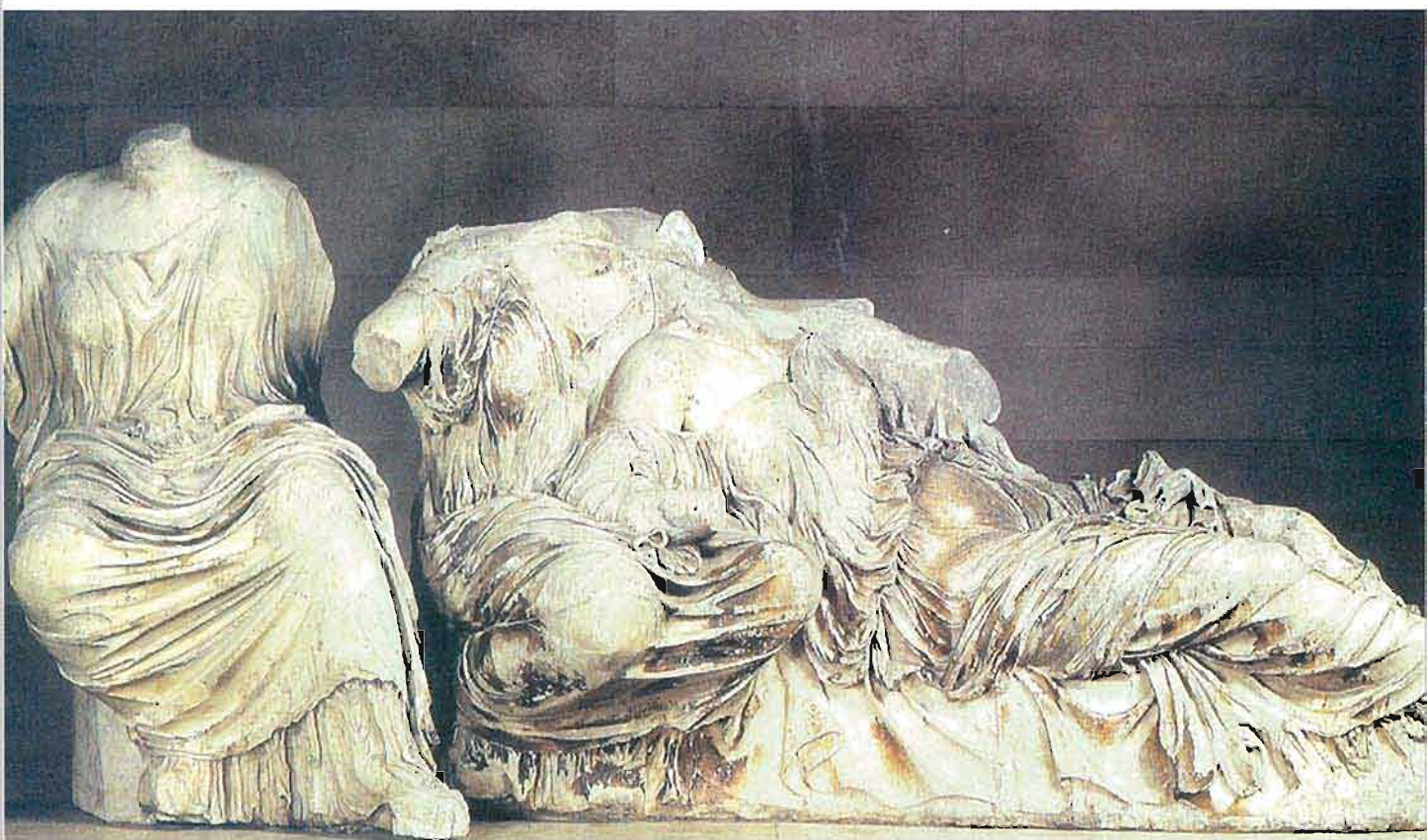

Επάνω: Ιππείς, τμήμα από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. Λονδίνο.

Δεξιά: Ιππείς, από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. Λονδίνο.

Κάτω: Από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα. Η Δήμητρα και η Περσεφόνη (αριστερά) και η Άρτεμη (Ίρις ή Ήβη;), (δεξιά)

Νικ Φίλντινγκ: " Να επιστραφούν στην Ελλάδα "

Μιλάει ο δημοσιογράφος που έφερε πρώτος στη δημοσιότητα το θέμα.
Συνέντευξη με τον κ. Νικ Φίλντινγκ, το δημοσιογράφο της εφημερίδας "Mail of Sunday", ο οποίος πρώτος εξασφάλισε την παγκόσμια αποκλειστικότητα της αποκάλυψης των συμπερασμάτων του καθηγητή Σεντ Κλερ.

- *Συγχαρητήρια για την επιτυχία σας.*
  "Σας ευχαριστώ πολύ"
- *Πιστεύετε πως θα ήταν καλύτερο για τα γλυπτά να ήταν στην Ελλάδα τους τελευταίους δύο αιώνες;*

"Είναι μια πολύ δύσκολη ερώτηση. Όταν τα αφαίρεσε από τον Παρθενώνα ο Λόρδος Έλγιν, υπήρξε ένας τρομακτικός ανταγωνισμός μεταξύ Άγγλων και Γάλλων να πάρουν ό,τι μπορούσαν. Αντικείμενα τέχνης από μια Ελλάδα που δεν είχε τον έλεγχο του εδάφους της. Αν δεν το έκανε ο Έλγιν, θα το έκαναν οι Γάλλοι. Θα τα είχε σήμερα κάποια άλλη δύναμη ή θα είχαν καταστραφεί. Το αίτημα της επιστροφής όμως δεν έχει σχέση μ' αυτό. Είναι κάτι σημερινό, είναι ένα ηθικό ζήτημα και έχει επίσης σχέση με την απόδοση δικαιοσύνης. Πρόκειται για αντικείμενα στενά συνδεδεμένα με την ελληνική αίσθηση ταυτότητας. Αν αντικείμενα της ίδιας σημασίας είχαν παρθεί από τη Βρετανία, π.χ. από το Στόουνχετζ, κάθε Βρετανός θα τα ήθελε πίσω".

- *Πηγή της Ντάουνινγκ Στριτ δήλωσε προς το "Το Βήμα" ότι "η άποψη της αγγλικής κυβέρνησης συγκλίνει με αυτούς που πιστεύουν πως τα Γλυπτά του Παρθενώνα αποκτήθηκαν έπειτα από άδεια που εκδόθηκε από τη νόμιμη εξουσία της εποχής". Συμφωνείτε;*

"Καθόλου. Ο Έλγιν δεν είχε άδεια. Κανένας δεν είδε το περίφημο φιρμάνι. Μόνο μια μετάφρασή του. Σημειώστε πως δεν υπάρχει έγγραφο σε Οθωμανική Βιβλιοθήκη για οποιοδήποτε τέτοιο φιρμάνι. Επιπλέον, ακόμη και από τη μετάφραση που παρουσιάζεται ως αυθεντική δεν προκύπτει ότι δίδεται σε κανέναν η άδεια να αφαιρέσει οτιδήποτε από το ναό του Παρθενώνα. Το συγκεκριμένο έγγραφο μιλά για μετατόπιση χαραγμένων πλακών και βράχων. Όχι για την καταστροφή του κτιρίου. Όχι για την αφαίρεση κομματιών από αυτό. Τα Γλυπτά πρέπει να επιστρέψουν στην Ελλάδα και κανένας στην Αγγλία δεν θα αισθανθεί προδομένος. Γιατί πολύ εύκολα σήμερα πετάμε προς την Αθήνα. Όσο για το Βρετανικό Μουσείο, μπορεί να εκθέσει αντίγραφα. Άλλωστε πολλά αντίγραφα που έγιναν πριν από τη δεκαετία του '30 πλησιάζουν περισσότερο τα αρχαία αυθεντικά από τα σημερινά αυθεντικά, γιατί τα εκμαγεία τους δημιουργήθηκαν επάνω στα γλυπτά προτού αυτά ξυστούν. Ακόμη, δεν πιστεύω ότι εκτίθενται σωστά στο Βρετανικό Μουσείο. Γιατί τα Μάρμαρα βρίσκονταν γύρω από το εξωτερικό ενός ναού. Τώρα βρίσκονται γύρω

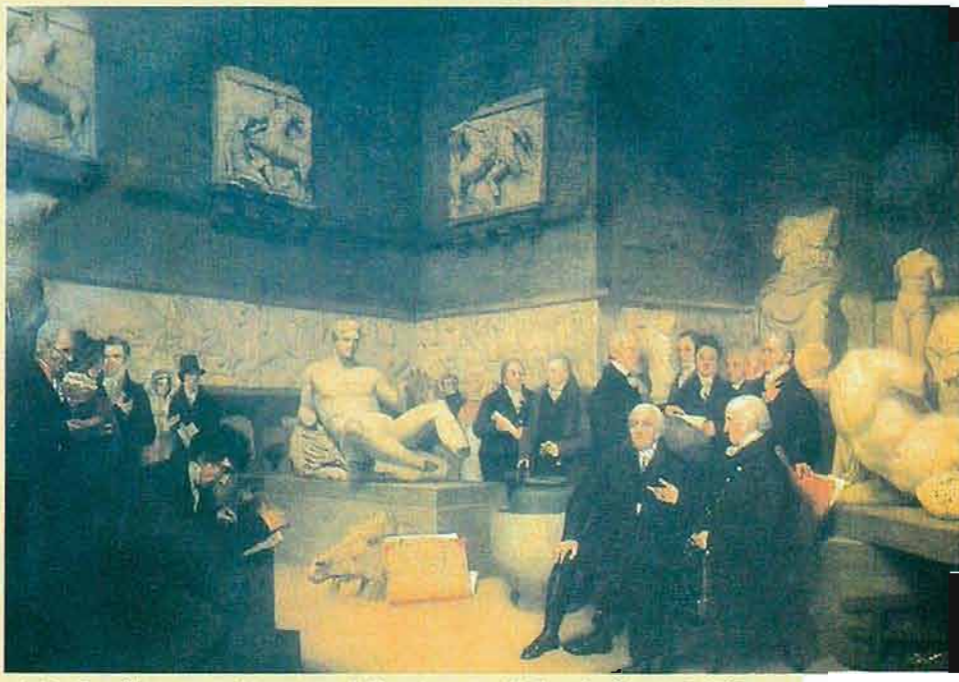

Ο λόρδος Έλγιν και τα Μάρμαρα, British Museum / Εκδοτικός Οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ

από το εσωτερικό ενός κτιρίου. Για τους αρχαίους Έλληνες ο ναός με τα γλυπτά επάνω του ήταν το κέντρο. Σήμερα ο επισκέπτης είναι το κέντρο και τα γλυπτά παρατάσσονται γύρω του. Και μάλιστα δεν παρατάσσονται με την ίδια ροή, με την οποία βρίσκονταν επάνω στον Παρθενώνα. Στο Βρετανικό Μουσείο τα Γλυπτά του Παρθενώνα δεν αποδίδουν σωστά αυτό για το οποίο φτιάχτηκαν".

(Από τον ημερήσιο τύπο, 14-6-1998)

► Διαβάστε το παρακάτω ποίημα και παρατηρήστε πώς η ποιήτρια αποδίδει με δικό της τρόπο το θέμα των ελγινείων.

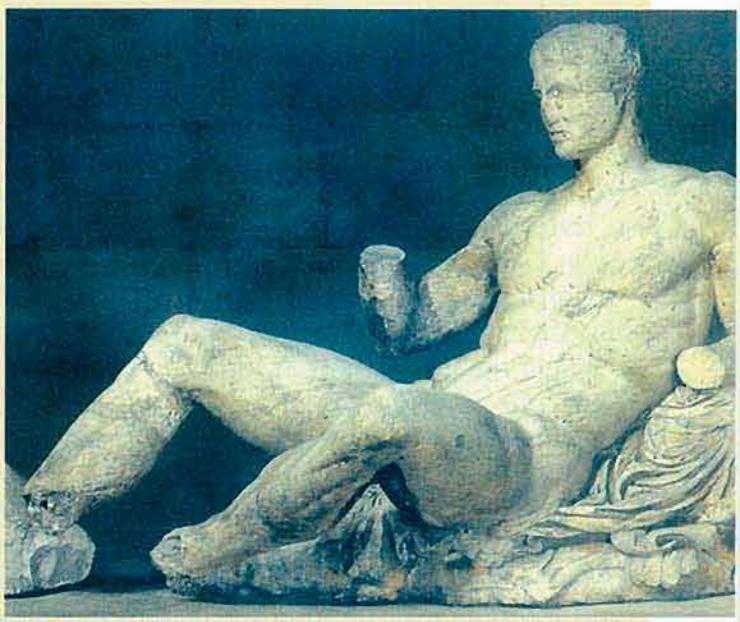

ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
(Ελγίνου μάρμαρα)

Στην ψυχρή του Μουσείου αίθουσα
την κλεμμένη, ωραία, κοιτώ
μοναχή Καρυάτιδα.
Το σκοτεινό γλυκύ της βλέμμα
επίμονα εστραμμένο έχει
στο σφριγηλό του Διονύσου σώμα
(σε στάση ηδυπαθείας σμιλευμένο)
που δυο βήματα μόνον απέχει.
Το βλέμμα το δικό του έχει πέσει
στη δυνατή της κόρης μέση.
Πολυετές ειδύλλιον υποπτεύομαι
τους δυο αυτούς να 'χει ενώσει.
Κι έτσι, όταν το βράδυ η αίθουσα αδειάζει
απ' τους πολλούς, τους θορυβώδεις επισκέπτες,
τον Διόνυσο φαντάζομαι
προσεκτικά απ' τη θέση του να εγείρεται
των διπλανών γλυπτών και αγαλμάτων
την υποψία μην κινήσει,
κι όλος παλμό να σύρεται
τη συστολή της Καρυάτιδας
με οίνον και με χάδια να λυγίσει.
Δεν αποκλείεται όμως έξω να 'χω πέσει.
Μιαν άλλη σχέση ίσως να τους δένει
πιο δυνατή, πιο πονεμένη:
Τις χειμωνιάτικες βραδιές
και τις εξαίσιες του Αυγούστου νύχτες
τους βλέπω,
απ' τα ψηλά να κατεβαίνουν βάθρα τους,
της μέρας αποβάλλοντας το τυπικό τους ύφος,
με νοσταλγίας στεναγμούς και δάκρυα
τους Παρθενώνες και τα Ερεχθεία που στερήθηκαν
στη μνήμη τους με πάθος ν' ανεγείρουν

Κική Δημουλά "Έρεβος"

► Επιλέξτε μια από τις παρακάτω ομαδικές ασκήσεις:

α) συζητήστε σε ομάδες τη σχέση σας με τα μνημεία (της αρχαίας ή της νεότερης εποχής) που έχουν αναγνωρισμένη αρχαιολογική αξία. Αναφερθείτε σε ενδεχόμενες επαφές σας (πληροφορίες, γνώσεις από το σχολείο ή από εξωσχολικά διαβάσματα, επισκέψεις σε μουσεία, παρακολούθηση κάποιας σχετικής τηλεοπτικής εκπομπής κτλ.). Περιγράψτε τις όποιες εντυπώσεις, σκέψεις, συναισθήματα γεννήθηκαν από την επαφή αυτή.

β) συζητήστε τη σχέση σας με κάποιο συγκεκριμένο μνημείο στην περιοχή σας, άγνωστο στο ευρύ κοινό, το οποίο όμως έχει σημασία για τη συλλογική μνήμη της κοινότητας στην οποία ζείτε π.χ. ο νερόμυλος του χωριού, ένα αρχοντικό του περασμένου αιώνα, το κτίριο όπου στεγάστηκε η πρώτη βιβλιοθήκη της περιοχής κτλ. Τι γνωρίζετε για το συγκεκριμένο μνημείο και τι θα θέλατε ακόμη να μάθετε; Συνδέεται το μνημείο αυτό με κάποια βιώματα δικά σας, της οικογένειάς σας ή της ευρύτερης κοινότητας; Τι μέτρα έχουν ληφθεί από την κοινότητα για τη συντήρηση του μνημείου;

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από άρθρα σχετικά με το θέμα "Μνημεία και εκπαίδευση" και συζητήστε τους τρόπους που προτείνονται, για να οικοδομήσουν οι μαθητές μια ουσιαστική σχέση με τα μνημεία.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ

[...] Μόνον η εκπαίδευση, από την πρώτη σχολική ηλικία, μπορεί να εθίσει τα παιδιά στη συναναστροφή με τα μνημεία, να τα εκθέσει στην επίδρασή τους, να τους επιτρέψει να χτίσουν μια βιωματική σχέση με το παρελθόν και να δημιουργήσει προϋποθέσεις ώστε ως αυριανοί πολίτες, να χαίρονται την παρουσία τους στο περιβάλλον, να την επιζητούν αντί να την αποφεύγουν, και να μπορούν να συνεργαστούν -στο μέτρο των δυνατοτήτων τους- με τους υπεύθυνους φορείς του κράτους για την προστασία τους και την αξιοποίησή τους.

Πρέπει να τονιστεί ότι δεν προτείνεται εδώ ένα ακόμα μάθημα με εξετάσεις και βαθμούς. Τα μνημεία μπορούν να συνδεθούν με πλήθος μαθημάτων που ήδη διδάσκονται στο

σχολείο, όπως ιστορία, γεωγραφία, θρησκευτικά, μελέτη περιβάλλοντος. Αναφέρομαι κυρίως στην ανάγκη παροχής βιωμάτων στα παιδιά, με άξονα την επίσκεψη κάποιων μνημείων που βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον τους. Μια επίσκεψη με λίγη προετοιμασία από το δάσκαλο αλλά και τα ίδια τα παιδιά, με κάποιο βοηθητικό φυλλάδιο, που ίσως μπορεί να ετοιμάζεται από ειδικούς στο θέμα, σε συνεργασία με το σχολικό σύμβουλο της περιοχής και να αφορά τα επισκέψιμα μνημεία της συγκεκριμένης περιφέρειας. Αυτού του είδους οι επισκέψεις δε θα πρέπει να έχουν το χαρακτήρα μιας άσκοπης, αμήχανης και ανοργάνωτης περιδιάβασης, με μόνο της προτέρημα την απόδραση από τη σχολική τάξη, αλλά μιας αναμενόμενης - λόγω της κατάλληλης προετοιμασίας - ανακάλυψης χώρων και πληροφοριών, μιας περιπέτειας, ενός παιχνιδιού με συγκεκριμένο στόχο. Μέσα από έναν τέτοιο περίπατο, που δε θα θεωρείται περιττή πολυτέλεια για λίγους, αλλά αυτονόητη και συχνή άσκηση στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος, προκύπτει γνώση και έμπνευση για ένα σωρό δραστηριότητες, συζητήσεις και ψάξιμο με την επιστροφή στο σχολείο, ενώ δημιουργούνται κίνητρα για μάθηση ακόμα και σε παιδιά με μαθησιακά προβλήματα.

Ήδη στα σχολικά βιβλία , κυρίως στα βιβλία της ιστορίας και των θρησκευτικών, έχουν πολλαπλασιαστεί οι εικόνες ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων (εδώ επιμένω ότι χρειάζεται η επίσκεψη σε μνημεία της περιοχής, ώστε να μη δημιουργούνται στα παιδιά στερεότυπα μακριά από τη δικής τους εμπειρία στη ζωή, όπως ότι μνημείο είναι ο Παρθενώνας, αλλά όχι ο νερόμυλος του χωριού, το φυλάκιο από την εποχή που πολέμησε ο προπάππος, η πέτρινη βρύση με την τούρκικη επιγραφή κτλ). Υπάρχουν λοιπόν οι ευκαιρίες και επιβάλλεται να συνδυασθούν όλες αυτές οι αναφορές και το καινούργιο πνεύμα των βιβλίων, με άμεσα βιώματα. Αυτά είναι που λείπουν στα παιδιά και αυτά θα πηγάσουν από ενδιαφέρουσες επισκέψεις όχι μόνο σε μουσεία, όπως έστω περιστασιακά συμβαίνει ως τώρα, αλλά και σε αντιπροσωπευτικά μνημεία της εποχής, στο φυσικό τους χώρο, με τις πραγματικές διαστάσεις τους που δεν αποδίδονται από καμιά εικόνα, με την ευκαιρία να διαπιστωθεί το υλικό, το σχήμα και η γεωγραφία τους. Ένα ξωκλήσι, ένα τμήμα από παλιό κάστρο μπορούν να αποτελέσουν θαυμάσια αφορμή, για να μιλήσει κάποιος στα παιδιά για θέματα προσανατολισμού στο χώρο, γεωγραφίας, εθίμων της περιοχής, να μιλήσει για φυσικά οχυρά, για ληστρικές επιδρομές, για μύθους σχετικά με τα ερείπια που σώζονται. Μπροστά σε ένα μνημείο που σώζεται αρτιότερα, θα έχουν την ευκαιρία να προβληματιστούν για τη χρήση των

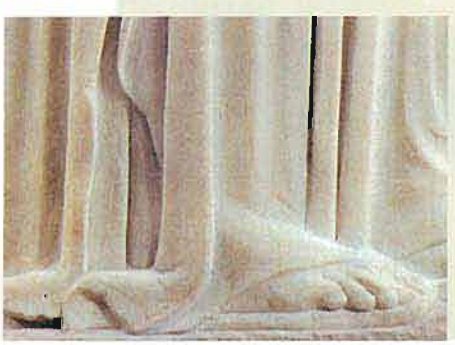

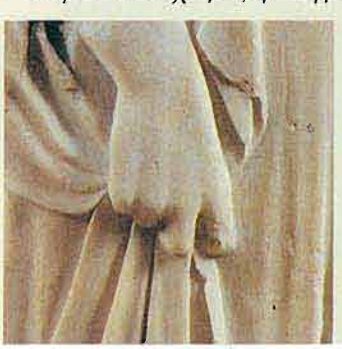

χώρων του, για τα επαγγέλματα, τις τέχνες και τις τεχνικές που επιστρατεύτηκαν για την κατασκευή του. Ακόμη και τα μαθηματικά μπορεί κανείς να διδάξει με αφορμή ένα μνημείο, και το μάθημα ν' αφήσει αξέχαστες εντυπώσεις στα παιδιά, ιδίως αν πραγματοποιηθεί στο άμεσο περιβάλλον του μνημείου. Αναγνώριση γεωμετρικών σχημάτων σε μια βυζαντινή εκκλησιά, εγγεγραμμένα σχήματα, μετρήσεις μεγεθών, αναλογίες, ορολογία που προκύπτει από την ανάγκη να περιγραφεί ένα συγκεκριμένο μνημείο, να μερικά από τα στοιχεία που μπορεί να υποδειχθούν πρόχειρα ως δραστηριότητες σε μια τέτοια επίσκεψη [...]

Β. Βέμη, "Αρχαιολογία και Τέχνες", τ. 56

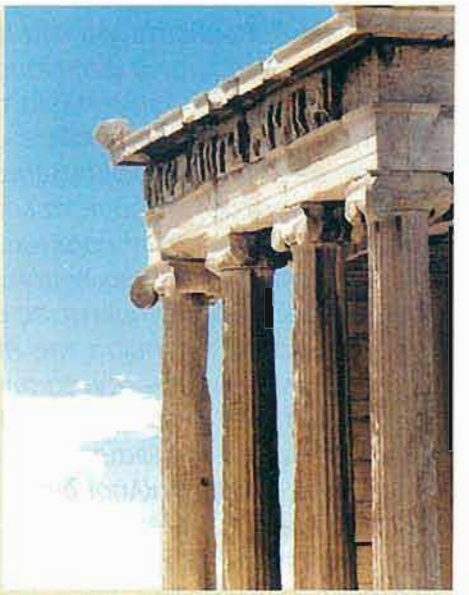

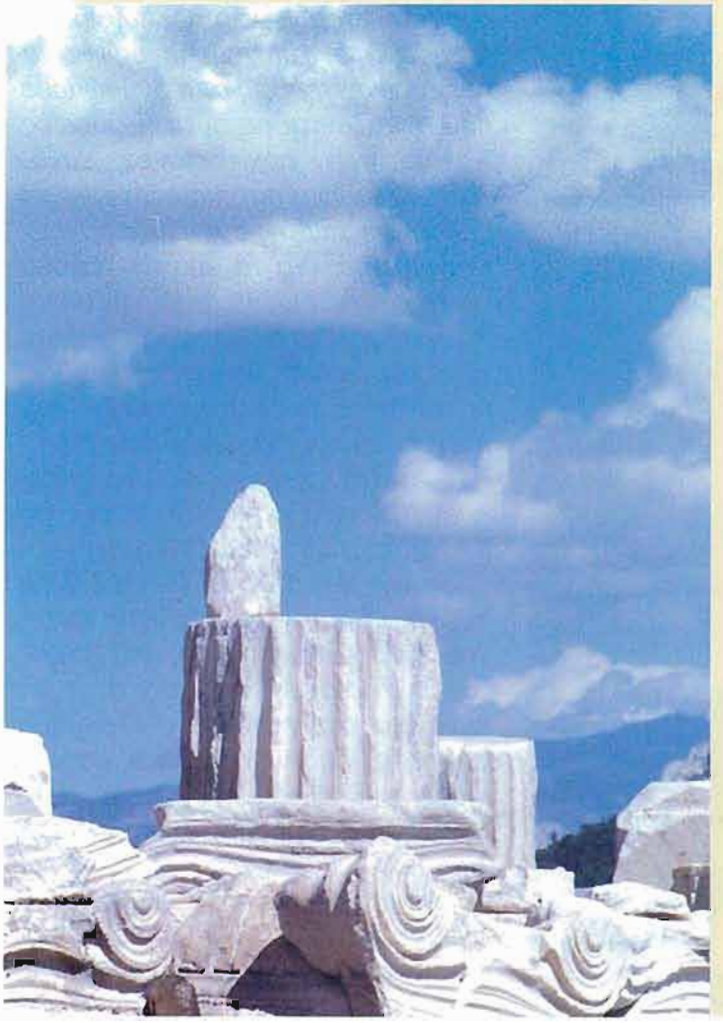

Σχολεία "υιοθετούν" μνημεία

Ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα γνωριμίας με την εθνική κληρονομιά

Πόσο γνωρίζουμε τα μνημεία - κλασικά ή νεότερα- που υπάρχουν στην Αθήνα ή και στην Ελλάδα; Οι περισσότεροι τα αγνοούμε, γιατί τα μάθαμε από τα βιβλία, ως εξεταστέα ύλη, και αργότερα, όταν ο δρόμος μας έφτασε έως εκεί, απλώς τα παρατηρήσαμε, χωρίς να τα γνωρίζουμε στην πραγματικότητα. Και αυτό διαιωνίστηκε επί πολλές γενιές. Τώρα, τα πράγματα αλλάζουν. Τα παιδιά, από πολύ μικρή ηλικία, θα έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν τα μνημεία της πόλης τους, μέσα από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που εκπονείται από το ΥΠΠΟ και το υπουργείο Παιδείας, με την ευθύνη του Ελληνικού Τμήματος του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) και φέρει τον τίτλο "Το σχολείο υιοθετεί

ένα μνημείο". Πρόκειται για ένα πρωτότυπο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, που ξεκίνησε πριν από χρόνια στη Νάπολη, εφαρμόστηκε στην αρχή εκεί και στη συνέχεια, με μεγάλη επιτυχία σε 150 σχολεία της Ιταλίας, κινώντας το ενδιαφέρον του Ευρωκοινοβουλίου. Έτσι το πρόγραμμα τέθηκε υπό την αιγίδα του Ιδρύματος "Πήγασος", το οποίο αποτελείται απο ομάδα ευρωβουλευτών από όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από όλες τις παρατάξεις που πιστεύουν ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω οικονομικών πρακτικών. Πιστεύουν ότι χρειάζεται επίσης να συνειδητοποιήσουν οι κάτοικοι των χωρών-μελών την κοινή πολιτιστική τους ταυτότητα και γι' αυτό το λόγο προωθούν δραστηριότητες οι οποίες την αναδεικνύουν.

Τώρα ήρθε η σειρά της Αθήνας: η τελετή ανάθεσης των δέκα μνημείων σε αντίστοιχα σχολεία θα γίνει εντός των ημερών. Μνημεία από όλες τις περιόδους της ιστορίας της Ελλάδας -το μνημείο Φιλοπάππου, το Ρολόι του Κυρρήστου, η Ρωμαϊκή και η Αρχαία Αγορά, ο Ναός του Ηφαίστου (Θησείο), της κλασικής περιόδου, η Γοργοεπήκοος (Άγιος Ελευθέριος-το παρεκκλήσι δίπλα στη Μητρόπολη), οι Άγιοι Απόστολοι Σολάκη μέσα στην Αρχαία Αγορά και οι Άγιοι Ανάργυροι στου Ψυρρή, της βυζαντινής, και το Εργοστάσιο του Γκαζιού στην οδό Πειραιώς, το Αστεροσκοπείο και το παλιό Πανεπιστήμιο στην Πλάκα, της νεότερης, επελέγησαν "προς υιοθεσία".

Το πρόγραμμα απευθύνεται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχει δικαίωμα κάθε σχολείο να συμμετέχει. Στην έννοια μνημείο περιλαμβάνεται κάθε υλικό τεκμήριο πολιτιστικής κληρονομιάς, ανεξαρτήτως περιόδου. Όσο για το ρήμα "υιοθετώ" νοείται ως εξής: η ενασχόληση ενός σχολείου επί τρία χρόνια με ένα μνημείο, το οποίο πλέον θεωρείται ότι του "ανήκει". Αυτό, σημαίνει, ότι η τάξη που "υιοθετεί" το μνημείο πρέπει να μελετήσει τη σχετική βιβλιογραφία, να πάρει συνεντεύξεις από ανθρώπους που σχετίζονται με αυτό (Εφορείες Αρχαιοτήτων, αρχιτέκτονες, εργάτες), να κάνει επιτόπια εξέταση, να μελετήσει τον όγκο και την αρχιτεκτονική του, να το φωτογραφήσει, να το σχεδιάσει, να το ζωγραφίσει, να προχωρήσει σε κατασκευή μακετών, και, τέλος, να το "αναδείξει". Γι' αυτό και σε όλες τις πόλεις που έχει λειτουργήσει μέχρι σήμερα το πρόγραμμα επελέγησαν υποβαθμισμένα μνημεία, άγνωστα στο ευρύ κοινό, τα οποία χρειάζονται τη φροντίδα της κοινότητας. Τα παιδιά θα πρέπει να κοινοποιήσουν τις μελέτες τους καταρχήν στις υπόλοιπες τάξεις του σχολείου τους, στην οικογένεια, στη γειτονιά, σ' ολόκληρη την πόλη μέσα από σχολικές εφημερίδες, εκθέσεις, ξεναγήσεις, ανακοινώσεις στα ΜΜΕ, σε άλλα σχολεία που συμμετέχουν στο πρόγραμμα, σε αντίστοιχα της Ευρώπης που συμμετέχουν στο "Πήγασος". Στην τελευταία φάση του προγράμματος

θα γίνουν ανταλλαγές με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, για να επικοινωνήσουν τα παιδιά μέσα από την εμπειρία τους. Αυτός είναι εξάλλου και ο στόχος του προγράμματος: να εξοικειωθούν τα παιδιά με την τοπική καταρχήν κι αργότερα με την εθνική κληρονομιά τους, και ν' αναδείξουν την ευρωπαϊκή διάσταση των μνημείων που μελετούν, μέσα από το πρόγραμμα της "υιοθεσίας"

(Από τον ημερήσιο Τύπο, 11-6-1995).

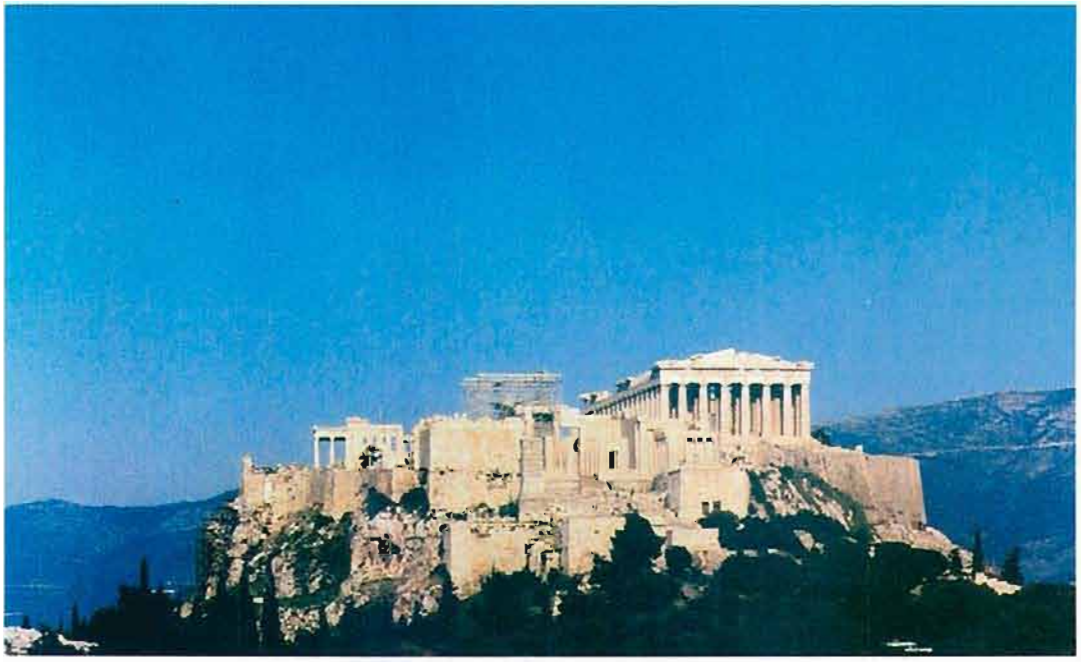

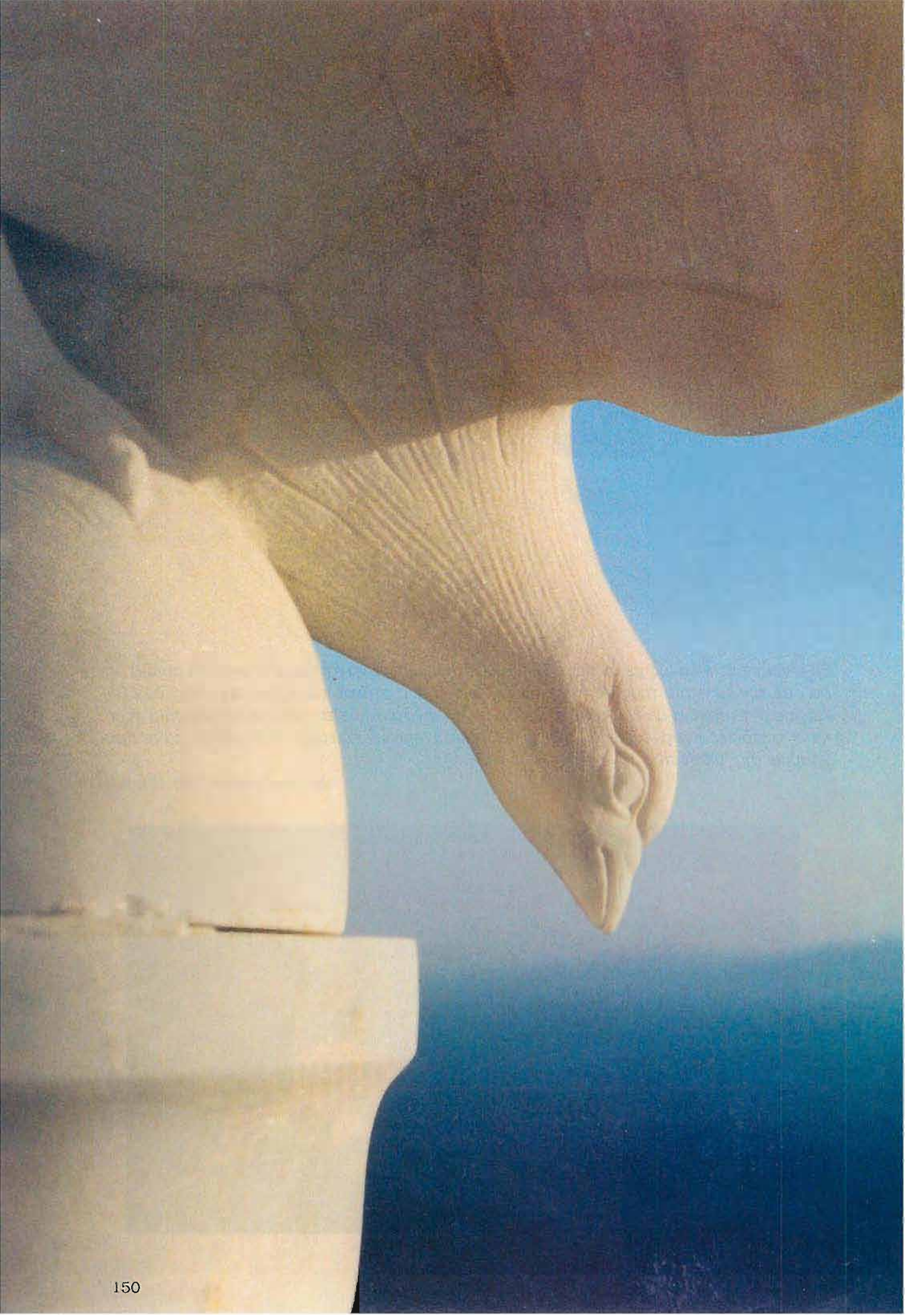

πρώτα - πρώτα

η Ποίηση

...Θα ήθελα, παρουσιάζοντας τα κείμενα αυτά, να το εξομολογηθώ αμέσως: δεν είμαι κριτικός ούτε πεζογράφος. Η ψυχολογική ανάλυση δε με τραβάει καθόλου· η παρατηρητικότητα μου λείπει σε μεγάλο βαθμό και κάθε απόπειρα περιγραφής με κάνει να πλήττω θανάσιμα.
1 Ένα θέμα για να το εξαντλήσω, δεν έχω άλλον τρόπο παρά να το ζήσω γράφοντας. Που σημαίνει ότι βουτώ μέσα του πολύ προτού ξεκαθαρίσω τι θέλω να πω, και αφήνομαι να πλανηθώ εδώ κι εκεί, κατά προτίμηση στις γωνιές τις πιο σκοτεινές, προσπαθώντας να βλέπω ή, αν όχι, τουλάχιστον να ψαύω και ν' αναγνωρίζω.

Όσο μπορώ. Γιατί, δυστυχώς, πολλές φορές τα ρεύματα με παρασύρουν, ξεχνιέμαι μπρο-
2 στά σε κάτι που μ' αρέσει και, καθώς το τρέξιμο της πένας, με τις δικές του γοητείες, ξυπνά μέσα μου άλλα ένστικτα, βρίσκομαι, τη στιγμή που βγαίνω από το παράξενο αυτό κολύμπημα, πολύ μακριά, κάποτε χωρίς να'χω αγγίξει εκείνο που ζητούσα. Για να είμαι πιο ακριβής, τότε μόνο ξέρω τι θα έπρεπε να πω· αλλά είναι κιόλας αργά. Δεν μπαίνει κανένας δύο φορές μέσα στην ίδια ροή του ποταμού -για να θυμηθώ κι εγώ με τη σειρά μου τον μεγάλο Εφέσιο.

Βέβαια, υπάρχουν ποιητές προικισμένοι με αξιοθαύμαστο κριτικό ταλέντο. Υπάρχουν και άλλοι, που δε βγαίνουν ποτέ από τα όρια που τους έχει θέσει η Ποίηση. Το δικό μου αμάρ-
3 τημα - και πείσμα- είναι ότι, χωρίς ν' ανήκω στους πρώτους, αρνήθηκα, να συμμορφωθώ με τους δεύτερους πιστεύοντας ότι αυτά που κατά κανόνα είναι απαγορευμένα σ' ένα νόμιμο δοκιμιογράφο, επειδή αποτελούν τεκμήρια κακού ύφους, σ' έναν ποιητή που θέλει, οπουδήποτε και αν μετατοπίζεται, να μένει εκείνος που πραγματικά είναι, μπορεί όχι μόνο να του συγχωρεθούν, αλλά ίσως-ίσως και να προσγραφούν στο ενεργητικό του. Κάτι περισσότερο: θα έλεγα ότι είναι χρέος του ποιητή, ακόμη και στο χώρο αυτόν, το γεωδαιτημένο από τα όργανα ακριβείας που διαθέτει η σκέψη, ν' αποτολμά κινήματα της ψυχής αιφνιδιαστικά και ανεξέλεγκτα· να προκαλεί επεμβαίνοντας μες στη σύνταξη, πρωτοδοκίμαστους κλυδωνισμούς· το ύφος του, η γλώσσα του, ν' αποκτούν κάτι από το σκίρτημα του νεανικού οργανισμού, τη φορά του πουλιού προς τα ύψη.

Σ ΣΤΟΚΧΟΛΜΗΣ

est des plus rédnites;
inie. Si je le rappelle,
quelque fierté, mais
oit affronter un poète
ommer les choses qui
mots que Sappho par
t privé de l'audience
udait, alors, à toute

ole moyen de com
blème. Mais il

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΤΗΣ ΣΤΟΚΧΟΛΜΗΣ

Ποὺ εἶναι μικρὴ σὲ ἔκταση χώρου καὶ ἀπέραντη σὲ ἔκτα-
ση χρόνου. Καὶ τὸ ἀναφέρω ὄχι διόλου γιὰ νὰ ὑπερηφα-
νευθῶ ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξω τὶς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετωπίζει
ένας ποιητὴς ὅταν χρησιμοποιεῖ γιὰ τὰ πιὸ ἀγαπημένα
ἀγάλματα τὶς ἴδιες λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦσαν μιὰ Σαπ-
φὼ ἢ ἕνας Πίνδαρος π.χ. —χωρὶς ὡστόσο νὰ ἔχει τὸ ἀντί-
σμα ποὺ εἶχαν ἐκεῖνοι ἐπάνω στὴν ἔκταση τῆς πολιτι-
κῆς τότε ἀνθρωπότητας.

Ἐκεῖνο ἡ γλώσσα ἀποτελοῦσε ἁπλῶς ἕνα μέσον ἐπικοινω-
νίας. Πρόβλημα δὲ θὰ ὑπῆρχε. Συμβαίνει ὅμως ν' ἀποτε-
λεῖ καὶ ἐργαλεῖο μαγείας καὶ φορέα ἠθικῶν ἀξιῶν. Προ-
σκτᾶται ἡ γλώσσα στὸ μάκρος τῶν αἰώνων ἕνα ὁρισμένο
ἦθος. Καὶ τὸ ἦθος αὐτὸ γενικὰ ὑποχρεώσεις. Χωρὶς νὰ λη-
σμονεῖ κανεὶς ὅτι στὸ μάκρος εἴκοσι πέντε αἰώνων δὲν ὑ-
πῆρξε οὔτε ἕνας, ἐπαναλαμβάνω οὔτε ἕνας, ποὺ νὰ μὴ
γράψει ποίηση στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Νὰ τί εἶναι τὸ
βάρος παράδοσης ποὺ τὸ ὄργανο αὐτὸ σηκώνει.
Ἀναστατώνει ἀνάγλυφα ἡ νέα ἑλληνικὴ ποίηση.

ΠΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΖΕΙ ἡ νέα ἑλληνικὴ ποίηση ἐ-
νοιοῦσε νὰ πεῖ κανείς, ὅπως κάθε σφαῖρα, δύο
πόλους καὶ τὸν κόσμο. Στὸν ἕνα τοποθετεῖται
ὁ Ὁλωμός, ποὺ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐκφραστι-
κοῦ προτοῦ ὑπάρξει ὁ Mallarmé στὰ εὐρωπαϊ-
κὰ γράφει μὲ ἄκρα συνέπεια καὶ αὐστη-
ρότητα τὴν ἄποψη τῆς καθαρῆς ποίησης μὲ ὅλα της τὰ
ἐπακόλουθα ὑποτάσσει τὸ αἴσθημα στὴ διάνοια, νὰ ἐ-
λέγχει ἔκφραση καὶ νὰ δραστηριοποιήσει ὅλες τὶς
δυνάμεις τοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου πρὸς τὴν κατεύθυν-
ση τοῦ ὀνείρατος. Στὸν ἄλλο πόλο τοποθετεῖται ὁ Κ.Π.

Φυσικά, ένα τέτοιο πράγμα δεν είναι χωρίς κινδύνους. Μπορεί ένα ιδανικό μου να ήταν ανέκαθεν η διαφάνεια και, στην Ποίηση, να μου έφτανε η καθαρότητα του ψυχισμού, που μπορούσε μια έκφραση να περικλείνει, για να πιστέψω πως την επέτυχα. Όμως η διαφάνεια των νοημάτων ήταν κάτι διαφορετικό· κι ώσπου να βρω κάποιον τρόπο ν' ανταποκριθώ σ' αυτήν, γνώρισα περιπλανήσεις κι έφτασα σε υπερβολές, που άφησαν βαθιά τα ση-

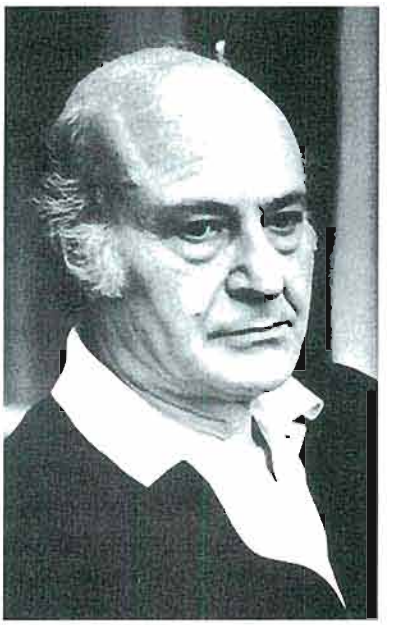

μάδια τους πάνω στα πρώτα μου κείμενα. Καθώς τα ξαναδιαβάζω σήμερα, μαζί με τη γοητεία, που είναι φυσικό να φέρνει το ξαναζωντάνεμα μιας "ηρωικής εποχής", αισθάνομαι, την ίδια στιγμή, και μια έντονη απώθηση. Ενθουσιασμοί αδικαιολόγητοι, κάποτε, μπορώ να πω, και αντιπαθητικοί, φράσεις με απίθανο αλλά όχι, δυστυχώς, πάντοτε και αβίαστο μήκος, λυρικές εξάρσεις χωρίς αντίκρισμα, γλωσσικοί ακροβατισμοί και φραστικά πυροτεχνήματα, γενικά μια περίσσεια λόγου που, κοντά στ' άλλα, δε μ' άφησε ποτέ να μιλήσω με τρόπο ευθύγραμμο γι' αυτά που αποτελέσανε, πιστεύω, τα κίνητρα και τη δικαίωση της ζωής μου.

Δεν πειράζει· μήτε τ' απαρνιέμαι αυτά τα κείμενα μήτε δοκιμάζω, στη βασική τους δομή τουλάχιστον, να τα διορθώσω. Αντιπροσωπεύουν στα μάτια μου την εποχή που, για έναν έφηβο, το γράψιμο δεν μπορούσε να 'ναι παρά μια συνειδητή, αδιάλλαχτη και αδιάκοπη άσκηση ανορθοδοξίας. Και αυτό έχει σημασία. Όταν έπιανα την πένα, θυμάμαι, ήθελα να αισθάνομαι πριν απ' όλα ελεύθερος. Έτσι σα να' βγαινα στα βουνά και να μπορούσα να τσαγκρουνίζομαι στ' αγριοκλώναρα, να ζουπάω πού και πού κανένα μοσχομπίζελο, να δρασκελάω χαντάκια, να πίνω χούφτες το καθαρό νερό. Ήθελα στο βάθος, να τραγουδήσω αλλιώς απ' ό,τι τραγουδάνε οι άλλοι - κι ας ήτανε φάλτσα. Θέλω να πω ότι το βάρος της γοητείας έπεφτε στην παράβαση· που σιγά-σιγά με τα χρόνια, είδα ότι ήταν πολύ περισσότερο μια πρόγευση της βαθύτερης αλήθειας, που κουβαλά μέσα της η νεότητα χωρίς να το γνωρίζει, παρά μια σκέτη αυθαιρεσία, ώστε να την κρίνεις με συγκατάβαση και να την προσπεράσεις. Και πως, στο κάτω-κάτω, αν με είχε οδηγήσει στ' αμαρτήματα που απαρίθμησα, έφταιγε η απειρία μου η προσωπική και όχι, καθόλου, η ίδια η αρχή, που μ' έβαζε να δυσπιστώ σε κάθε τι το παραδεγμένο και συστηματικά να το αντιστρατεύομαι.

Το κόκκινο πανί μου -το πιο κόκκινο- ήταν και είναι ακόμη η ευκολία. Την υποψιαζόμουνα παντού. Κάτω από τα κηρύγματα για την απλότητα, για την τάξη, για την εγκράτεια. Τη μυριζόμουνα πίσω από τις συνταγές για τον πεζό λόγο, που όφειλε τάχα να περιορίζεται στις μικρές περιεχτικές φράσεις και ν' αποφεύγει σαν το διάβολο τις εικονοπλαστικές αντιστοιχίες ή τους συναισθηματικούς συνειρμούς. Εξάλλου, με δυσαρέσκεια έβλεπα, ολοένα και περισσότερο γύρω μου, από ένα είδος νεοεγκεφαλισμού να ρέπουν όλοι προς την αφηρημενη έκφραση, τις ηθελημένες παρασιωπήσεις - αυτός προπάντων ο φόβος: μήπως τα πούμε όλα - τους μελετημένους υπαινιγμούς, τις έμμεσες αναφορές σε παλαιότερα στρώματα παιδείας, μια αληθινή πανδαισία για όλα τα γένη των συγχρόνων υδροκεφάλων.

Από αντίδραση έφτασα στο άλλο άκρο. Ήθελα να γίνει φανερό πως η γλώσσα μας είναι σε θέση, και μπορεί πια, ν' αποτυπώσει το πιο περίπλοκο ρητορικό σχήμα, να παρακολουθήσει το πιο ασυγκράτητο παραλήρημα, να προικιστεί με τη λαμπρότερη χλιδή, να γεμίσει δυο και τρεις σελίδες, αν η περίσταση το φέρει, με μια μοναδική φράση, που να διαγράψει με όσο γίνεται μεγαλύτερη άνεση και χάρη την τροχιά της, ίδια κομήτης που πάει αρμενίζοντας μ' αργούς ελιγμούς και χάνεται μέσα στον ουρανό της νύχτας σπιθοβολώντας. Μπορεί να μην ήμουν ο ενδεδειγμένος εγώ για να το αποδείξω στην πράξη, σύμφωνοι, μα πίστευα πως ήταν μεγάλη ανάγκη, αργά ή γρήγορα, να φανερωθεί κάποιος άλλος που ν' απελευθερώσει τη γλώσσα μας από το σύμπλεγμα κατωτερότητας που την κατατρέχει απέναντι στις άλλες, να την αποσπάσει από τη θελληματική της αναπηρία και να τη βοηθήσει ν' ανδρωθεί, ξυπνώντας και βάζοντας σ' ενέργεια όλες τις κρυφές της δυνατότητες, όλους εκείνους τους χυμούς, που είναι ικανοί με τη ζωηρή τους κυκλοφορία να θερμάνουν ακόμη και την πιο θεωρητική έκφραση, και να την απαλλάξουν από τη μυρουδιά του γραφείου, την κιτρινίλα της περγαμηνής[...]

(Ο Ελύτης, Ανοιχτά Χαρτιά)

- Ποιο είναι το "αμάρτημα" που εξομολογείται ο Ελύτης; Με ποια επιχειρήματα το δικαιολογεί; Να απαντήσετε με βάση την τρίτη παράγραφο.

- Ο Ελύτης αντιμετωπίζει με κριτικό μάτι τα πρώτα του κείμενα (δοκίμια). Αναγνωρίζει τα αρνητικά τους σημεία, αλλά επισημαίνει και τα θετικά. Να εντοπίσετε τα σημεία αυτά (αρνητικά και θετικά).

- Ο Ελύτης διατυπώνει την άποψη ότι για έναν έφηβο το γράψιμο δεν μπορεί να είναι "*παρά μια συνειδητή, αδιάλλαχτη και αδιάκοπη άσκηση ανορθοδοξίας*". Τι νομίζετε ότι εννοεί με αυτό;

- Ποιο είναι το κύριο θέμα που θίγει ο Ελύτης στο κείμενό του; Αφού εντοπίσετε το κύριο θέμα, δώστε έναν κατάλληλο τίτλο στο κείμενο, το οποίο είναι απόσπασμα από ένα εκτενές δοκίμιο που προτάσσει ο Ελύτης στο έργο του "Ανοιχτά χαρτιά".

Δοκίμιο και επιστολή Ο εξομολογητικός τόνος στο δοκίμιο	■ Υποστηρίζεται ότι μερικές φορές το δοκίμιο παρουσιάζει κοινά στοιχεία με μια επιστολή. Στην περίπτωση αυτή το δοκίμιο παίρνει το ύφος της συνομιλίας με ένα φίλο, της καθημερινής κουβέντας πάνω σε διάφορα θέματα, όπως περίπου συμβαίνει και σε μια επιστολή. Στο δοκίμιο αυτού του είδους ο δοκιμιογράφος εκφράζεται σε πρώτο ρηματικό πρόσωπο, περιπλανάται ελεύθερα από το ένα θέμα στο άλλο και χαίρεται την ελευθερία του αυτοσχεδιασμού, και ορισμένες φορές ενδέχεται να κάνει μια προσωπική ιδεολογική κατάθεση ή και εξομολόγηση. Με τον τρόπο αυτό αναδύεται μέσα από το κείμενο η προσωπικότητα του δοκιμιογράφου.

- Μπορείτε να εντοπίσετε κάποια από τα παραπάνω στοιχεία στο δοκίμιο του Ελύτη;

- Ο Ελύτης βλέπει το δοκίμιο σαν ένα *"χώρο γεωδαιτημένο από τα όργανα ακριβείας που διαθέτει η σκέψη"*. Θεωρεί, ωστόσο, χρέος του να παραμείνει ποιητής, παρόλο που "μετατοπίζεται» από το χώρο της ποίησης στο χώρο του δοκιμίου. Στο κείμενό του, λοιπόν, επικρατεί ο μεταφορικός και εικονοπλαστικός λόγος που προσιδιάζει στη λογοτεχνία. Να εντοπίσετε χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του λόγου.

- Ποια είναι η κυριολεκτική σημασία των παρακάτω μεταφορικών εκφράσεων;
  - *"το κόκκινο πανί μου-το πιο κόκκινο-ήταν και είναι ακόμη η ευκολία"*.
  - *"ήθελα, στο βάθος να τραγουδήσω αλλιώς απ' ό,τι τραγουδάνε οι άλλοι-κι ας ήτανε και φάλτσα"*.
  - *"να την απαλλάξουνε (τη γλώσσα) από τη μυρωδιά του γραφείου, την κιτρινίλα της περγαμηνής"*.

- Στην παράγραφο 5 ο Ελύτης χρησιμοποιεί μια παρομοίωση.
  α) Να εντοπίσετε τα δύο σκέλη της παρομοίωσης. Τι παρομοιάζεται/συγκρίνεται με τι;
  β) Να σχολιάσετε τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται στο β' σκέλος της παρομοίωσης, π.χ. "σα να βγαινα στα βουνά", προσέχοντας κυρίως τη συνυποδηλωτική σημασία των ρημάτων.
  γ) Τι νομίζετε ότι πετυχαίνει ο Ελύτης με τη χρήση της συγκεκριμένης παρομοίωσης;

- **Προσγράφω-ομαι, συμμορφώνω-ομαι:** α) να δώσετε συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις, β) να σχηματίσετε σύνθετα ρήματα με α' συνθετικό διάφορες προθέσεις και να τα χρησιμοποιήσετε σε φράσεις.

- **γεωδαισία, πανδαισία, αυθαιρεσία:** να ετυμολογηθούν και να χρησιμοποιηθούν σε φράσεις.
- **αντιστρατεύομαι, χλιδή, ανεξέλεγκτος, αιφνιδιαστικός, συγκατάβαση, δυσπιστώ:** να βρείτε συνώνυμα.
- **αδιάλλαχτος, ανορθόδοξος, εγκράτεια:** να βρείτε αντώνυμα.
- **έξαρση, κλυδωνισμός, παράβαση, παρασιώ-πηση, υπαινιγμός, αποτυπώνω:** να σχηματίσετε φράσεις, φροντίζοντας να φαίνεται καθαρά η σημασία των λέξεων.

▶ Προσέξτε τη χρήση της άνω τελείας στο κείμενο π.χ. § 1 στ. 7, § 2 στ. 8, §3 στ. 15, § 4 στ. 6, § 5 στ. 1. Συζητήστε τη λειτουργία της άνω τελείας στις παραπάνω περιπτώσεις, λαμβάνοντας υπόψη όσα αναφέρονται στη Γραμματική σχετικά με τη χρήση του συγκεκριμένου σημείου στίξης.

▶ Ο Ελύτης δηλώνει ότι παραμένει πιστός στη βασική αρχή που τον ωθούσε, όταν ήταν νέος, στην "παράβαση", που τον έβαζε να δυσπιστεί σε καθετί παραδεγμένο και να το αντιστρατεύεται συστηματικά.
Πώς αντιμετωπίζεις εσύ τα "παραδεγμένα" στο πλαίσιο της σχολικής ή της εξωσχολικής σου ζωής; Ποια από αυτά σε προβληματίζουν, σε ενοχλούν, σε κάνουν να δυσπιστείς; Σε ποια συμμορφώνεσαι και με ποιο τίμημα; Σε ποια από αυτά αντιδράς και με ποιο τρόπο; Να εκφράσεις ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματά σου σε ένα κείμενο με εξομολογητικό τόνο.

▶ Να αναπτύξετε τις απόψεις σας σχετικά με την ελευθερία του γραπτού λόγου μέσα στο πλαίσιο του σχολείου. Πόσο ελεύθερα αισθάνεται ο μαθητής, όταν καλείται να γράψει ένα κείμενο στο γλωσσικό, κυρίως, μάθημα; Ποιες δεσμεύσεις αντιμετωπίζει ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο του κειμένου; Με ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε ο μαθητής, από τη μια πλευρά να εκφράζεται ελεύθερα, και από την άλλη να καλλιεργεί συστηματικά, μέσα στο σχολείο την ικανότητά του στο γραπτό λόγο;
Υποθέστε ότι το κείμενό σας πρόκειται να δημοσιευτεί ως άρθρο σε μαθητικό περιοδικό.

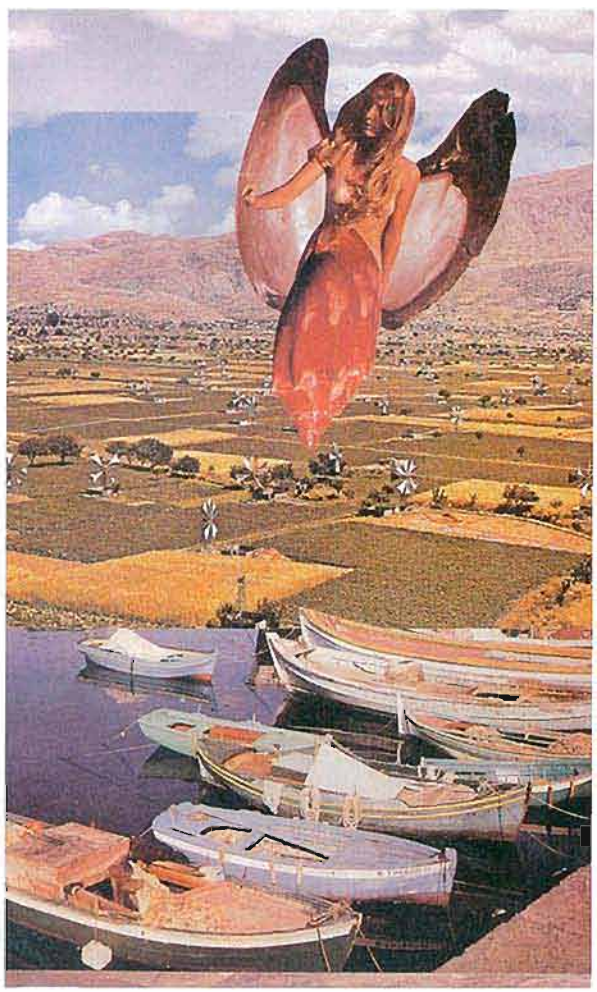

Έργα του Οδ. Ελύτη
επάνω: Εκτός των τειχών, 1979
δεξιά: Το Μήνυμα, 1968

► Διαβάστε το παρακάτω κείμενο που αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα δοκιμίου που κινείται στο χώρο της λογοτεχνίας. Προσπαθήστε λοιπόν, να το προσεγγίσετε, όπως προσεγγίζουμε ένα λογοτεχνικό κείμενο, ένα ποίημα. Προσέξτε κυρίως το συνειρμικό παιχνίδι με τις λέξεις, τις εικόνες και τις ιδέες. Σε ένα τέτοιο δοκίμιο οι εικόνες γίνονται σύμβολα που έχουν σκοπό κυρίως να υποβάλουν κάποια νοήματα παρά να πείσουν.

Άνοιξη

του E.B. White
(Απρίλης 1941)

Σημειώσεις για την εποχή της άνοιξης και για οτιδήποτε άλλο μας έρχεται στο νου για μια μεθυσμένη φύση.[...]
Το μεθύσι της άνοιξης είναι ένα σχήμα λόγου για τα περισσότερα πλάσματα, αλλά και ένα αρνί σημαίνει μια αληθινή κρασοκατάνυξη. Τα πολύ μικρά αρνάκια που μένουν πιστά

σε μια δίαιτα μόνο με γάλα, κρατιούνται αρκετά καλά στα πόδια τους, αλλά τα μεγαλύτερα (εκείνα που είναι σε γυμνασιακή ηλικία) παραπατούν γυρνώντας από τη βοσκή, και, αφού τρεκλίσουν στην αυλή του μαντριού για λίγα λεπτά, καταρρέουν. Βγάζουν αφρούς από το στόμα, και μπορείτε να τα ακούσετε να τρίζουν τα δόντια τους από δώδεκα μέτρα μακριά. Είναι μια γενναία κρασοκατάνυξη, αυτό το ανοιξιάτικο μεθύσι. Έχω τη σύριγγά μου γεμάτη με τσάι, και τη μεταχειρίζομαι -στα διαστήματα που μεσολαβούν από το ένα κείμενό μου στο άλλο- για τις χειρότερες περιπτώσεις. Η φετινή χρονιά δεν είναι τόσο άσχημη όσο η περσινή, γιατί έχω λιγότερα αρνιά και περισσότερο τσάι.

Δεν έχω δει ακόμα φίδι, αλλά δεν έχω περάσει απέναντι, στο σωρό με τις πέτρες ούτε σήκωσα καμιά πέτρα.

Δύο ψαρόνια ανακαινίζουν το κούφωμα στο ξύλο ενός βαλσαμόδεντρου στο απέναντι λιβάδι, ξαναδιευθετώντας το χώρο και προσπαθώντας να ετοιμάσουν το καθετί (να γεννήσουν τα αυγά, να κλωσήσουν τα πουλιά και να τα αμολήσουν) πριν φτάσουν οι δρυοκολάπτες, που βαδίζουν κατευθείας μέσα, απρόσεχτα.

Υπάρχει μια στροφή στο ποίημα του Robert Frost "Δυο αλήτες στην εποχή της λάσπης" (Two Tramps in Mud Time) που περιγράφει μια απριλιάτικη στιγμή, όταν η ατμόσφαιρα και ο ουρανός δίνουν μια ανοιξιάτικη αίσθηση, αλλά ξαφνικά ένα σύννεφο διασχίζει το μονοπάτι του ήλιου και ένα τσουχτερό αεράκι σε ανακαλύπτει, και ξαναβρίσκεσαι πίσω στα μέσα του Μάρτη. Οποιοσδήποτε έχει ζήσει στην εξοχή, γνωρίζει αυτού του είδους τη στιγμή - την υπόσχεση της ζέστης, την ελπίδα που ορθώνεται, την άσπλαχνη απόρριψη.

Υπάρχει ένα άλλο είδος ημέρας που χρειάζεται να τη δοξολογήσουμε με τραγούδια - η ημέρα των ημερών, όταν η άνοιξη επιτέλους υψώνει το πρόσωπό της να τη φιλήσουν, εσκεμμένα και απτόητα. Την ημέρα εκείνη κανένας άνεμος δε φυσάει, ούτε στους λόφους ούτε στο νου· κανένα κρύο δεν περονιάζει το κόκαλο. Είναι μια ημέρα που μπορεί να 'ρθει μόνο σε ένα βορινό κλίμα, όπου έχει μαζευτεί ένα μακρόχρονο υπόστρωμα ψύχρας, ένα μακρόχρονο έλλειμμα ήλιου [.....]

Οποτεδήποτε μιλάω για την άνοιξη, ή για κάποιες ηδονές που δοκιμάζω, ή για την ευχάριστη εξοχή, σκέφτομαι μια κουβέντα που είχα με έναν φίλο στην πόλη, λίγο πριν φύγω. "Ευελπιστώ" είπε με ένα άσχημο πονηρό βλέμμα "πως θα απαλλάξεις το αναγνωστικό κοινό από τις ασήμαντες εν ευδαιμονία περιπέτειές σου".

Απ' όλες τις συνηθισμένες δουλειές του αγροκτήματος καμιά δεν είναι περισσότερο λεπτή ούτε έχει περισσότερους περιορισμούς από το να φροντίζεις έναν εκκολαπτικό φούρνο. Όλοι οι εκκολαπτικοί φούρνοι είναι ιδιότροποι, και μερικοί από αυτούς είναι πραγματικοί εφιάλτες. Ο δικός μου καίει κάρβουνο, και έχει μόνο μια μέτρια απόδοση. Με το σύστημα που έχει για να ελέγχει τον αέρα, σύστημα που ανοίγει και κλείνει, ο φούρνος αυτός κατέχει τα όνειρά μου, από τα μεσάνυχτα, που πάω για ύπνο, ως τις πέντε η ώρα, που σηκώνομαι, φοράω μια

μπλούζα κι ένα παντελόνι πάνω από τις πιτζάμες μου, και παραπατώ μέσα στα χαράματα για να διαβάσω το θερμόμετρο κάτω από το σκέπαστρο, και να δω πως τα 254 μικρά αθώα πουλάκια μου είναι κατάλληλα τοποθετημένα σε κανονικό κύκλο γύρω από τη μεγάλη σιδερένια τους μαμά. Αν είμαι τυχερός, το θερμόμετρο δείχνει 31° και τα κοτοπουλάκια τρώνε, ευτυχισμένα, το αγαπημένο τους πρόγευμα με δημητριακά, που στοιχίζει 2,65 δολάρια η σακούλα· αλλά υπάρχει και μια πιθανότητα, κατά τη νύχτα να έχει περάσει κι από εδώ κανένας περιπλανώμενος άνεμος, να κόρωσε το φούρνο στους 43°, να έκαψε όλο το κάρβουνο και να άφησε ένα δοχείο γεμάτο από μισοσβησμένες στάχτες. Στην περίπτωση αυτή, το θερμόμετρο δείχνει τώρα 20° και τα κοτοπουλάκια στέκονται γύρω γύρω με τους γιακάδες τους σηκωμένους, χουχουλιάζοντας τα χέρια τους και μοιάζοντας σαν μια ομάδα εκχιονισμού κάτω από το υπόστεγο, στη μέση μιας τσουχτερής χειμωνιάτικης νύχτας.

Για κοτόπουλα που χρειάζονται τη μητρική φροντίδα, ένας φούρνος έχει ένα στ' αλήθεια πλεονέκτημα απέναντι σε μια κότα: παραμένει στον ίδιο τόπο και ξέρεις πάντοτε πού βρίσκεται. Ακριβώς εκεί τα πλεονεκτήματά του παύουν. Απ' όλες τις άλλες απόψεις μια κότα είναι ισοδύναμη με οποιονδήποτε φούρνο που έχει ποτέ κατασκευαστεί. Ο θερμοστάτης μιας κότας βρίσκεται πάντοτε σε τέλεια τάξη, και η θαλπωρή της έχει εκείνη την περίεργα ακαθόριστη ιδιότητα της κοινωνικότητας, που πιστεύω πως σημαίνει πολλά για ένα κοτόπουλο και διατηρεί την εσωτερική του διάθεση σε καλή κατάσταση. Μια κότα επιπλέον, είναι αεροστεγής. Όταν μαζεύει τους μικρούς της προστατευόμενους κάτω από τα φτερά της, τα ρεύματα αέρος στο πάτωμα εκμηδενίζονται. Μια κότα έχει πλουσιότερο λεξιλόγιο απ' ό,τι ένας φούρνος και μπορεί να μεταδίδει ιδέες πιο εύκολα - πράγμα που είναι ευκταίο, παρόλο που μερικές από τις ιδέες μιας κότας είναι επιπόλαιες και πολλές από τις υποψίες της αβάσιμες. Και φυσικά μια κότα είναι ένας καλός κουβαλητής και κάνει πολλή από τη χοντροδουλειά, που ο συνηθισμένος σημερινός φούρνος είναι ανίκανος να κάνει. Μια κότα δεν έχει ανάγκη να την τινάξουν, και κόκκινα αναμμένα κάρβουνα ποτέ δεν κυλούν από αυτήν πάνω στο στεγνό πάτωμα.

Οποιοσδήποτε έχει μια φωτιά στον νου του βρίσκεται σε ένα είδος έκστασης. Έχω δει κατοίκους των περιχώρων πάνω σε τρένα που τους πηγαινοφέρνουν καθημερινά στη δουλειά, οι οποίοι είχαν πάνω τους το αδιάψευστο σημάδι εκείνου που ανάβει φωτιά. Οι μάγειροι το έχουν - εκείνοι που μαγειρεύουν ακόμα πάνω σε αληθινές φωτιές. Αλλά ο χειριστής ενός εκκολαπτικού φούρνου το έχει το σημάδι σε βαθμό αξιολύπητο. Από τη φωτιά του δεν εξαρτάται μόνον η ασφάλεια των σωληνώσεων ή η άνεση των ενοίκων· η φωτιά του είναι θέμα ζωής και θανάτου για εκατοντάδες μωρά. Αν της λείψουν και 9° βαθμοί ακόμη, τα κοτοπουλάκια θα συνωστισθούν σε μια γωνιά και θα πεθάνουν από ασφυξία. Αν ποτέ βρεθείτε στην εξοχή την άνοιξη και δείτε ένα πρόσωπο που δεν είναι σαν τα άλλα πρόσωπα, μπορείτε να είστε βέβαιοι ότι κοιτάζετε κάποιον που έχει έναν εκκολαπτικό φούρνο στο νου του.

Την άνοιξη αυτή του 1941 ένας άντρας φροντίζει τη φωτιά του μέσα σε μια έκσταση που γίνεται όλο και πιο βαθιά, επειδή είναι εξωπραγματική σαν ένα όνειρο, ενώ τα πράγματα είναι όπως είναι στον κόσμο. Νομίζω μερικές φορές πως είμαι τρελός- όλοι οι άλλοι πολεμούν και πεθαίνουν ή δουλεύουν για μια υπόθεση ή γράφουν στον γερουσιαστή τους, κι εγώ φροντίζω μερικά κοτόπουλα ποικιλίας Barred Rock. Αλλά η γη και τα πλάσματα που πάνε μαζί της, είναι το μόνο καλό που απόμεινε, και αυτά είναι οι συγγραφείς του βιβλίου που βρίσκω πως αξίζει να διαβαστεί· και, όπως και να 'ναι, ένας άντρας πρέπει να ζει καταπώς τον οδηγούν οι πεποιθήσεις του, ακόμη κι αν οι πεποιθήσεις του είναι τα αναμμένα κάρβουνα στη βάση μιας θερμάστρας. Την Κυριακή 6 Απριλίου, τη μέρα που η γερμανική εαρινή επίθεση άρχισε στα Βαλκάνια, κάπνα άρχισε να σχηματίζεται στη μια πλευρά της σχάρας μου, και στις επόμενες τρεις μέρες (ή μέχρις ότου βρήκα τι έφταιγε) είχα μια εξασθενημένη φωτιά στα χέρια μου. Προσπαθούσα να τελειώσω κάτι που έγραφα, δουλεύοντας με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα, και έτσι έπρεπε να μένω ως αργά

το βράδυ για να κάνω τη δουλειά μου και έπειτα να σηκώνομαι νωρίς το πρωί για να βεβαιώνομαι πως ακόμα είχα έναν ζεστό εκκολαπτικό φούρνο· έτσι, για τρεις μέρες δεν κοιμήθηκα σχεδόν καθόλου, και άρχισα να νιώθω τα δυσάρεστα συμπτώματα και τη ζαλάδα της υπερκόπωσης του μυαλού. Το απόγευμα της τρίτης μέρας κουλουριάστηκα με προσοχή μπροστά στο φούρνο, προσπαθώντας για εκατοστή φορά να καταλάβω γιατί μια καλά τιναγμένη και πρόσφατα τροφοδοτημένη θερμάστρα δεν κρατούσε σταθερή θερμοκρασία, όπως θα έπρεπε. Το θερμόμετρο είχε πέσει στους 20° και τα νεογέννητα, έτοιμα για ύπνο, είχαν παγώσει και δε σχημάτιζαν το μαγικό κύκλο που είναι απαραίτητος για τη νυχτερινή τους υγεία, αλλά στριμώχνονταν, μεγάλος μαύρος όγκος, πάνω στον έναν τοίχο.

Για μια στιγμή ένιωσα σαν να επρόκειτο να μου 'ρθει αυτό που ο κόσμος εδώ γύρω ονομάζει "τρελή φάση", και ακριβώς εκείνη την κρίσιμη στιγμή κάποιος χτύπησε την πόρτα. Ξεμαντάλωσα την πόρτα, και ήταν ο γιος μου για να μου πει πως το δείπνο ήταν έτοιμο και πως "τα νέα από τον πόλεμο ήταν πολύ άσχημα". Για ένα μόλις δευτερόλεπτο ένιωσα συντριμμένος και συγχυσμένος και φοβισμένος. Μα αυτό δεν κράτησε. Γρήγορα κατάλαβα πως η ζεστασιά που απέμενε σ' αυτόν τον πεισματάρη φούρνο ήταν όλα όσα είχα να αντιτάξω απέναντι στη ναζιστική ιδέα του Frühling (της Άνοιξης).

Δυνάμωσα τη φωτιά λιγάκι, φόρτωσα καμιά εκατοστή κοτόπουλα σε ένα καλάθι, μέσα στο μισοσκόταδο, και τα μοίρασα γύρω από την άκρη του στέγαστρου, σε μια θέση πιο ευνοϊκή για ύπνο. Έπειτα έφαγα και πήγα να κοιμηθώ. Στις έντεκα σηκώθηκα, πήρα ένα φακό, και βγήκα έξω για να ξαναπιάσω τη σκοπιά μου σ' αυτόν τον παράξενο ψυχρό κόσμο. Από τις έντεκα ως τις δώδεκα απλώς καθόμουν, ακούγοντας τις εξασθενημένες, ανήσυχες φωνές των μικροσκοπικών πλασμάτων, και πότε-πότε κοιτάζοντας το θερμόμετρο. Είχε πέσει πάνω από δύο βαθμούς, κάτω από τους 18°.

Στις δώδεκα άρχισα τα πειράματα με έναν νέο τύπο μασιάς. Στις δωδεκάμισι εντόπισα το πουρί. Γύρω στη μία η ώρα το είχα σπάσει και είχα βγάλει έναν κουβά γεμάτο σβησμένες στάχτες. Έπειτα φόρτωσα άλλη μια φουρνιά κοτόπουλα στο καλάθι, για να ξαλαφρώσω την περιοχή του συνωστισμού (όπως κάθε καλός τροχονόμος) και άκουσα εκείνον τον πάρα πολύ οικείο ήχο - τη γεμάτη υγεία ανάσα μιας φωτιάς που την είχαν παρατήσει νομίζοντάς την σβησμένη.

Χώρες λεηλατούνται, κοιλάδες ποτίζονται με αίμα. Αν και φαίνεται παράκαιρο, εγώ ακόμα δημοσιεύω την πίστη μου στο αυγό, στα περιεχόμενα του αυγού, στο ζεστό κάρβουνο και την ανάγκη να ενασχολείστε με οποιαδήποτε φωτιά σας ευχαριστεί και σας στηρίζει.

E. B. White

Scholes και Klaus, Στοιχεία του δοκιμίου, Μτφ. Α. Παρίση, εκδ. Κωνσταντινίδη)

- Με βάση τις επισημάνσεις που έγιναν στην αρχή προσπαθήστε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις:
  Σε ποιον απευθύνεται ο συγγραφέας;
  Ποιο είναι το σύμβολο που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας και ποια είναι τα σημαντικότερα νοήματα που υποβάλλει μέσω αυτού του συμβόλου;
  Σε ποιο σημείο του δοκιμίου ο συγγραφέας απευθύνεται στον αναγνώστη;
  Ποια στάση εκφράζει ο συγγραφέας με το κείμενό του απέναντι στη ναζιστική λαίλαπα;

- Πώς προοικονομεί ο συγγραφέας, με την πρώτη κιόλας παράγραφο, τη δομή και το στοχαστικό χαρακτήρα του δοκιμίου του; Πού νομίζετε ότι θα περιορίσει κυρίως το στοχασμό του; (Προσέξτε κυρίως τα εναρκτήρια τμήματα του δοκιμίου και εκμεταλλευτείτε τις νύξεις και τη συνειρμική δύναμη των λέξεων, εικόνων και ιδεών).

- Βρείτε και συσχετίστε τις συνειρμικές συνδέσεις της λέξης "άνοιξη". Ποιες ιδέες σας υποβάλλουν;
- Εξετάστε το τμήμα του δοκιμίου που αρχίζει με τις δυσκολίες του "να φροντίζεις έναν εκκολαπτικό φούρνο". Πώς συνδέεται με το θέμα του δοκιμίου; Σε ποιες σκέψεις οδηγεί το συγγραφέα η σύγκριση του φούρνου με την κότα;
- Παρατηρήστε τις συγγραφικές ενασχολήσεις του συγγραφέα με τις άλλες του ενασχολήσεις και με τα συμβάντα γύρω του. Σε ποιες συγκρούσεις τον οδηγούν;
- Τι ρόλο παίζουν στο δοκίμιο οι λέξεις "ζεστασιά" και "φωτιά";
- Ο συγγραφέας δίνει συμβολικό περιεχόμενο στις λέξεις "αυγό" και "κάρβουνο". Σε ποια θέση καταλήγει;
- Μπορείτε να ανιχνεύσετε το στοιχείο της πειθούς σ' αυτό το δοκίμιο;
- Ποιος είναι ο κυρίαρχος τόνος του δοκιμίου: Από ποιες λέξεις και φράσεις φαίνεται;

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από ένα δοκίμιο του Σβάιτσερ.
Ποιος είναι ο κυρίαρχος τόνος σ' αυτό το δοκίμιο;

*Αναπλέαμε σιγά-σιγά, έχοντας αντίθετο το ρεύμα του ποταμού και αναζητούσαμε με δυσκολία το δρόμο μας ανάμεσα σε στενές διαβάσεις από άμμο. Ήτανε η εποχή της ξηρασίας. Καθισμένος στο κατάστρωμα του ενός ρυμουλκού και αδιαφορώντας για ό,τι συνέβαινε γύρω μου, προσπαθούσα να συλλάβω εκείνη τη βασική και παγκόσμια έννοια της ηθικής που δεν μας δίνει καμία φιλοσοφία. Γέμιζα τη μία σελίδα πίσω από την άλλη με μοναδικό σκοπό να συγκεντρώσω το μυαλό μου στο πρόβλημα που πάντα μου ξέφευγε. Πέρασαν έτσι δύο μέρες. Το βράδυ της τρίτης μέρας, όταν με την δύση του ήλιου προχωρούσαμε, διασκορπίζοντας μια αγέλη ιπποποτάμων, μου ήρθαν ξαφνικά, χωρίς να τις προαισθανθώ ή να τις ζητήσω, οι λέξεις "Ο σεβασμός της ζωής". Η μπρούτζινη πόρτα υποχώρησε και φάνηκε το μονοπάτι μέσα στη ζούγκλα. Επιτέλους άνοιξα το δρόμο προς το κέντρο, όπου συναντώνται η θετική άποψη της ζωής και η επιβεβαίωση του κόσμου μαζί με την ηθική. Είχα βρει τη ρίζα του προβλήματος. Ήξερα ότι το σύνολο, που καθορίζει έναν πολιτισμό άξιο του ονόματός του, βασίζεται πάνω στη σκέψη.

Ποιος είναι ο σεβασμός της ζωής και πώς γεννιέται μέσα μας;

Αν ο άνθρωπος θέλει να έχη και ξεκάθαρη ιδέα για τον εαυτό του και για τις σχέσεις του με το σύμπαν, πρέπει συνεχώς να αποφεύγη τις διάφορες έννοιες που δημιούργησε η σκέψη του και η γνώση του για να μπορέση να σκεφθή για το βασικό, άμεσο και συνεχές γεγονός που είναι η ίδια του η συνείδηση.

Ο Ντεκάρτ ξεκινά τη σκέψη του από την αρχή : Σκέπτομαι, άρα υπάρχω. Η εκλογή αυτής της αρχής τον οδηγεί αναπόφευκτα στο δρόμο της αφηρημένης σκέψεως. Από αυτή την τεχνητή και χωρίς περιεχόμενο σκέψη, δεν μπορεί να προκύψη κάτι, που να ξεκαθαρίζη τις σχέσεις του ανθρώπου με το σύμπαν. Στην πραγματικότητα, το άμεσο γεγονός της συνειδήσεως, έχει ήδη ένα περιεχόμενο. Σκέπτομαι, σημαίνει ότι σκέπτομαι κάποιο πράγμα. Το πιο άμεσο διαδεδομένο της ανθρωπίνης συνειδήσεως διατυπώνεται ως εξής: "Είμαι ζωή που θέλω να ζήση, πλαισιωμένη από τη ζωή που θέλει να ζήση". Είναι σαν θέληση της ζωής, πλαισιωμένη από μία θέληση της ζωής, την οποία ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται μόνος του κάθε φορά που στοχάζεται πάνω στον εαυτό του και στον κόσμο που τον περιβάλλει.

Όπως η θέλησή μου για τη ζωή περιλαμβάνει μια φλογερή επιθυμία για τη συνέχισή της και αποβλέπει στη μυστηριώδη έξαρση της θελήσεως της ζωής , την οποία ονομάζουμε ευτυχία, το ίδιο περιλαμβάνει επίσης το φόβο της εξαφανίσεως και της μυστηριώδους ελαττώσεως της θελήσεως της ζωής που ονομάζεται πόνος. Έτσι συμβαίνει επίσης και με κάθε θέληση της ζωής, που υπάρχει γύρω μου, η οποία μπορεί να εκφράζεται ή να παραμένη αμίλητη έναντι μου. Ο άνθρωπος πρέπει τότε να αποφασίση πώς θα συμπεριφερθή έναντι της θελήσεως της ζωής. Μπορεί να την αρνηθή. Εάν όμως αισθανθή ότι η θέληση της ζωής μετατρέπεται σε θέληση της μη υπάρξεως,, όπως είναι η περίπτωση της ινδικής σκέψεως και γενικά κάθε πεσιμιστικής απόψεως, τότε έρχεται σε αντίθεση με τον ίδιο τον εαυτό του, διότι θεμελιώνει την άποψή του για τον κόσμο σε μια εσφαλμένη και απραγματοποίητη θέση.

Η ινδική σκέψη, όπως και η θεωρία του Σοπενάουερ, είναι γεμάτες από αντιθέσεις, γιατί είναι υποχρεωμένες να κάνουν συνεχώς υποχωρήσεις στην θέληση της ζωής η οποία ανθίσταται, πάρ' όλες τις αρνήσεις του κόσμου, παρόλο που δεν θέλουν να ομολογήσουν αυτές τις υποχωρήσεις. Η μόνη συνεπής με τον εαυτό της άρνηση της ζωής είναι εκείνη που αποφασίζει να θέσει τέρμα στη φυσική ύπαρξη. Όταν ο άνθρωπος επιβεβαιώνη την θέλησή του για τη ζωή, συμπεριφέρεται κατά ένα τρόπο φυσικό και αληθινό, γιατί επιβεβαιώνει μια πράξη που έχει ήδη ολοκληρωθεί στην ενστικτώδη σκέψη του και ανανεώνεται στην ευσυνείδητη σκέψη του.

Η αφετηρία της σκέψεως, που πάντοτε είναι ίδια, είναι η ιδέα ότι ο άνθρωπος δεν πα-

---

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου

ραδέχεται την ύπαρξή του σαν ένα απλό δεδομένο, αλλά την αισθάνεται σαν ένα ανεξερεύνητο μυστήριο.

Η επιβεβαίωση της ζωής είναι μια πνευματική πράξη, χάρη στην οποία ο άνθρωπος παύει να ζει απλώς και αρχίζει να αφοσιώνεται στη ζωή του με κάποιο σεβασμό για να της δώσει την πραγματική αξία της. Η επιβεβαίωση της ζωής σημαίνει να αποκτήση περισσότερο βάθος, περισσότερη εσωτερικότητα και έξαρση της θελήσεως της ζωής.

Ο άνθρωπος που σκέπτεται νιώθει την ανάγκη να εκδηλώση τον ίδιο σεβασμό της ζωής προς κάθε άλλη θέληση ζωής σαν την δική του. Θεωρεί σαν καλό να διατηρήση την ζωή και να εξυψώση όσο μπορεί ψηλότερα κάθε ζωή επιδεκτική εξελίξεως. Θεωρεί ότι είναι κακό να καταστρέψη τη ζωή, να την βλάψη ή να εμποδίση την ανάπτυξή της όταν είναι ικανή. Αυτή είναι η απόλυτη και βασική αρχή της ηθικής και το βασικό αξίωμα της σκέψεως.

Το μεγάλο κενό της ηθικής μέχρι σήμερα ήταν ότι νόμιζε πως είχε να κάνη με τις σχέσεις του ανθρώπου με τους ανθρώπους, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για τη στάση του ανθρώπου έναντι του σύμπαντος και κάθε ύπαρξης που βρίσκεται κοντά του. Τότε μονάχα είναι ο άνθρωπος ηθικός όταν η ζωή αυτή καθ' εαυτή, όπως η ζωή του φυτού, του ζώου και των ανθρώπων, είναι γι' αυτόν ιερή, και όταν προσπαθή, μέσα στις δυνατότητές του, να βοηθήση κάθε ζωή που κινδυνεύει.

Μονάχα η παγκόσμια ηθική του συναισθήματος της ευθύνης, που επεκτείνεται σε κάθε τι που ζη, μπορεί να θεμελιωθή γερά πάνω στη σκέψη. Η ηθική που ρυθμίζει τη συμπεριφορά μόνο μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι παρά ένα απόσπασμα ηθικής.

Η ηθική του σεβασμού της ζωής περιλαμβάνει μέσα στην έννοιά της κάθετι που μπορεί να εκδηλωθή σαν αγάπη, αυταπάρνηση, συμπόνια στη δυστυχία, συμμετοχή στην χαρά και κοινή προσπάθεια.

(Άλμπερτ Σβάιτσερ, Η ζωή μου και η σκέψις μου,
Εκδ. ΓΑΛΑΞΙΑΣ, Αθήνα, 1965, σ. 166-169)

Δώστε το διάγραμμα του δοκιμίου. Εντοπίστε τις συνδετικές λέξεις ή φράσεις ανάμεσα στις παραγράφους.

Το δοκίμιο έχει ένα αφηγηματικό τμήμα και ένα στοχαστικό. Ξεχωρίστε τα τμήματα και δείξτε πως γίνεται η μετάβαση από το ένα στο άλλο. Στη συνέχεια εντοπίστε ποιο είναι το κεντρικό πρόβλημα που απασχολεί το συγγραφέα.

Ο συγγραφέας θεωρεί τη σκέψη καθοριστικό στοιχείο του πολιτισμού. Ο Ντεκάρτ ξεκινά τη σκέψη του από την αρχή : "Σκέπτομαι, άρα υπάρχω". Σε τι διαφοροποιείται η σκέψη του Σβάιτσερ από εκείνη του Ντεκάρτ; Σχολιάστε τη μέσα σε μία παράγραφο.

Πως δικαιολογεί ο συγγραφέας την άποψή του ότι ο σεβασμός και η επιβεβαίωση της ζωής είναι η "απόλυτη και βασική αρχή της ηθικής, αλλά συνάμα και το βασικό αξίωμα της σκέψης" ;

Με βάση τις σκέψεις του Σβάιτσερ για τη ζωή γράψτε ένα δικό σας δοκίμιο με διάθεση μάλλον χιουμοριστική. Προσπαθήστε να είστε αυθεντικοί και πρωτότυποι. Πραγματευθείτε το θέμα απλά και φυσικά σαν να μιλούσατε σε κάποιον. Αφήστε ελεύθερη τη σκέψη σας να καλπάζει αχαλίνωτα στο χιούμορ, σε ό,τι ιδιότροπο και παράξενο. Όμως, και όταν ακόμα περιπλανιέστε άσκοπα από την μία σκέψη στην άλλη, πάντα να βρίσκεστε μέσα στο θέμα. Η σύνδεση μπορεί να γίνει με κάποιο ασήμαντο επεισόδιο που να μπαίνει "παρεμπιπτόντως" στην κατάλληλη θέση. Ο τίτλος του θέματος σας μπορεί να είναι σαφής ή υπαινικτικός και μεταφορικός : π.χ "Η αξία της ζωής", "Το παιχνίδι της ζωής", "Ανεμοδείχτης", "Φτήνια", "Το κενό" κ.ο.κ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΟΚΙΜΙΟΥ

Τα βασικά χαρακτηριστικά και η ιδιοτυπία του δοκιμίου, όπως επισημάνθηκαν παραπάνω, μπορεί να ανιχνευτούν και από την ως τώρα διαδρομή του μέσα στο χρόνο. Αν και πατέρας του είδους θεωρείται ο Michael de Montaigne (Μιχαήλ ντε Μονταίνι: 1533-1592), και επομένως "ο όρος δοκίμιο είναι πρόσφατος", δοκιμιακά κείμενα βρίσκουμε ακόμη και στους αρχαίους χρόνους (Διάλογοι του Πλάτωνα, Εκκλησιαστής και Παροιμίες της Π. Διαθήκης, Επιστολές του Πλίνιου και του Σενέκα, Χαρακτήρες του Θεόφραστου, Ηθικά του Πλούταρχου, Διάλογοι του Κικέρωνα, Στοχασμοί του Μάρκου Αυρηλίου κ.ά.)

Όμως το δοκίμιο αποκτά τον ιδιότυπο χαρακτήρα του με τον Μονταίνι, ο οποίος στο βιβλίο του Essais (Δοκίμια) κατέγραψε τις σκέψεις του γύρω από θέματα που αφορούν τον άνθρωπο, τη φιλοσοφία, την ηθική και τους θεσμούς με βάση την προσωπική ζωή του και τις εμπειρείες του. Ο τίτλος κιόλας των γραπτών του υπαινίσσεται την ελευθερία στην πραγμάτευση των θεμάτων του και τον αντιδογματισμό τους. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, η ψυχή του "μαθητεύει και δοκιμάζει τον εαυτό της". Πράγμα που σημαίνει ότι δεν καταλήγει σε οριστικά συμπεράσματα, αλλά διατυπώνει απλώς "προβληματισμούς", "απόψεις", "στοχασμούς", "ερωτήματα" και "ζητήματα", "θέσεις" και "στάσεις". Αυτό προσδίδει στα δοκίμιά του έναν υποκειμενικό χαρακτήρα, έλλειψη επιστημονικής τεκμηρίωσης αλλά και λογοτεχνική ποιότητα.

Στην Αγγλία το δοκίμιο εγκαινιάστηκε από τον Μπέικον (Sir Francis Bacon: 1561-1626), που γνώριζε μερικά από τα δοκίμια του Μονταίνι. Τα δικά του Essays είναι σύντομα, πυκνά αλλά ξεκάθαρα, με ουσιαστικές παρατηρήσεις πάνω σε ποικίλα θέματα, με ιδέες που έχουν θέση σε μεγάλα φιλοσοφικά έργα, αλλά που αξίζουν να καταγραφούν και σ' ένα δοκίμιο. Αντίθετα δηλαδή με το Μονταίνι, ο Άγγλος στοχαστής ξεκινάει από τις εκδηλώσεις και τη συμπεριφορά των άλλων και προσπαθεί να φτάσει σε συμπεράσματα με αυστηρή επιστημο-

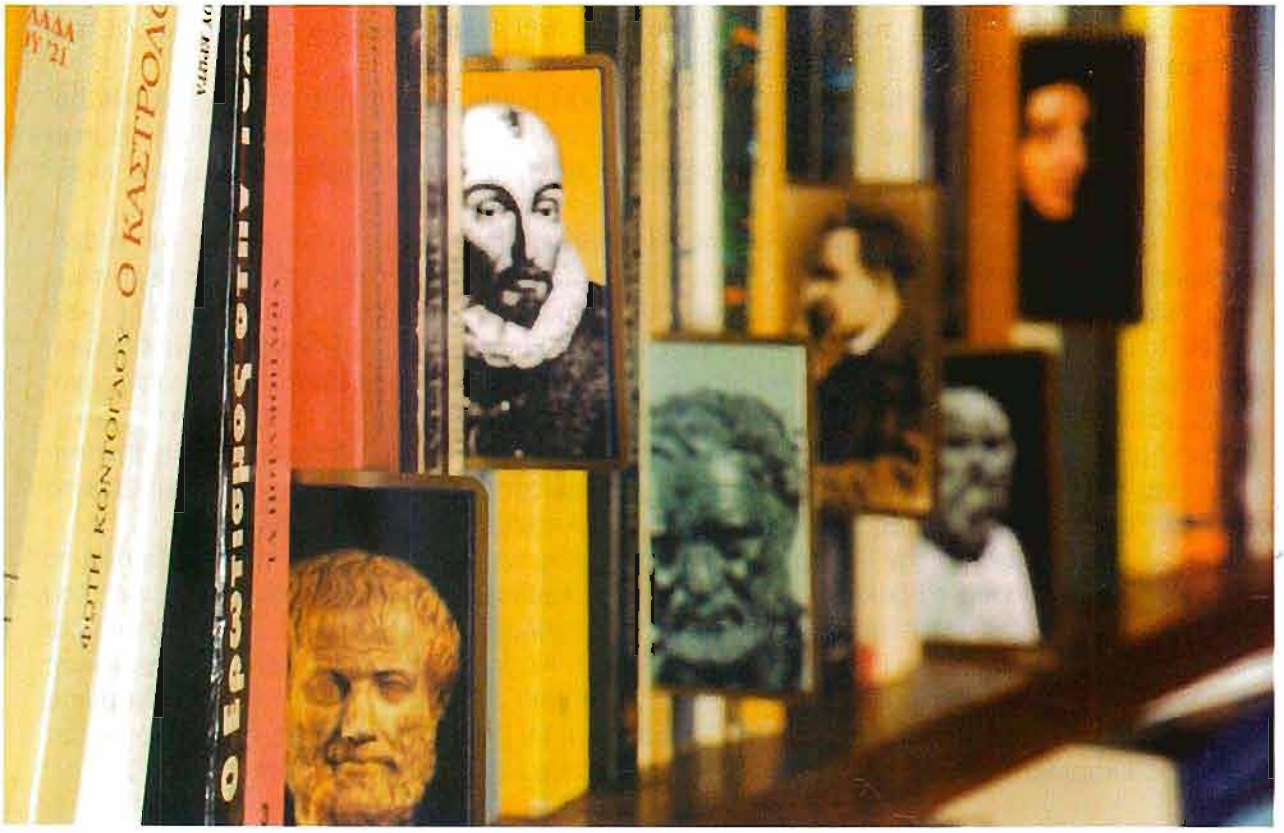

νική μέθοδο. Με το ύφος του, το ζωηρό και πυκνό, ξεκόβει από τη χαριτωμένη πολυλογία του Γάλλου ομοτέχνου του. Με τα δοκίμιά του επιδιώκει όχι μόνο να τέρψει αλλά και να διδάξει. Παρά τις διαφορές τους όμως και οι δυο είναι γνήσια δημιουργήματα της Αναγέννησης. Όμως το δοκίμιο θα φτάσει στην πλήρη ανάπτυξή του μετά τον ανήσυχο, θρησκευτικά και πολιτικά, 17ο αιώνα - με το τέλος των θρησκευτικών πολέμων και τη διακήρυξη των πολιτικών δικαιωμάτων (1689). Στον αιώνα αυτόν το δοκίμιο πραγματεύεται μια τέτοια ποικιλία θεμάτων, ώστε μπορούμε να πούμε ότι διαμορφώνονται πια όλοι οι βασικοί τύποι δοκιμίων των μεταγενέστερων αιώνων. Σημαντικό δοκιμιακό έργο αποτελεί το "Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση" (1690) του Τζων Λοκ (John Lock: 1632-1704), στο οποίο, όπως σημειώνει "διερευνά τις πηγές, τη μορφή και την έκταση της ανθρώπινης γνώσης, σε συνδυασμό με τα βάθρα και τους βαθμούς πίστης, γνώμης και παραδοχής". Το δοκίμιο αυτό είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά έργα του αγγλικού εμπειρισμού, και του κριτικού ρεαλισμού, με ένα λόγο που τον χαρακτηρίζει ακριβολογία και τέλεια σαφήνεια.

Η εποχή της ακμής του δοκιμίου είναι ο 18ος αιώνας. Οι σπουδαιότεροι δοκιμιογράφοι είναι ο Άγγλος Δαβίδ Χιουμ (David Hume:: 1711-1776) και ο Γάλλος Βολταίρος (F. Voltaire: 1694-1778). Ο πρώτος, στο έργο του "Δοκίμια ηθικά, πολιτικά και φιλολογικά", εκθέτει τις απόψεις του πάνω στα θέματα αυτά. Θεωρεί τα δοκίμιά του "γέφυρα επικοινωνίας σοβαρών συγγραφέων με απλούστερους αναγνώστες". Ο δεύτερος εισάγει στο έργο του "Δοκίμιο για τα έθιμα και το πνεύμα των εθνών" περισσότερα στοιχεία μελέτης πάνω σε θέματα κυρίως πολιτισμού.

Από το 19ο αιώνα και ως τις μέρες μας, το δοκίμιο προσανατολίζεται όλο και περισσότερο στη λογοτεχνική και καλλιτεχνική κριτική, την επικαιρική φιλοσοφία πάνω σε θέματα πολιτικής, ηθικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής, καθώς και στην πραγμάτευση θεμάτων οικονομίας, ιατρικής, περιβάλλοντος και τεχνολογίας. Οι δοκιμιογράφοι επικοινωνούν "φιλικά με το μεγάλο αναγνωστικό κοινό" (Ε. Π. Παπανούτσος).

Θα ήταν μάταιο, αλλά και ανώφελο, να προσπαθήσει κανείς να καταγράψει σ' ένα διδακτικό βιβλίο όλα τα ονόματα των σύγχρονων ξένων δοκιμιογράφων και το έργο τους. Ωστόσο μερικοί είναι τόσο γνωστοί που θα ήταν παράλειψη να μην τους αναφέρουμε. Εξάλλου πολλά έργα τους έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά. Έτσι κάποιοι από σας θα έχετε διαβάσει δοκίμια του Ι. Ταιν, του Τ.Σ. Έλιοτ, του Ράιχ, του Φρομ, του Σαφ, του Μαρκούζε, του Μπαρτ, του Έκο κ.ά.

Μέσα στα ίδια ρευστά όρια του είδους μπορούμε να περιλάβουμε στη χορεία των δοκιμιογράφων λογοτέχνες και επιστήμονες, όταν δεν γράφουν καθαρή λογοτεχνία ή κείμενα αυστηρά επιστημονικά, αλλά κινούνται σε μια περιοχή κριτικού προβληματισμού και πνευματικής ανησυχίας.

Απαρχές του ελληνικού δοκιμίου μπορεί να θεωρηθούν κείμενα της εποχής του νεοελληνικού διαφωτισμού (Δ. Καταρτζή, Α. Κοραή, Ι. Βηλαρά) ή άλλα μεταγενέστερα με θέμα τους τη γλώσσα (Ο διάλογος του Δ. Σολωμού. Η φιλολογική μας γλώσσα του Ιακ. Πολυλά, τα κείμενα των πρώτων δημοτικιστών: Γιάννη Ψυχάρη, Αργ. Εφταλιώτη, Αλ. Πάλλη). Η διαμόρφωσή του όμως συντελείται στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, με τα μεγάλα εθνικά, κοινωνικά, πνευματικά προβλήματα που απασχολούν έντονα τον ελληνισμό. Με το πρόβλημα της πολιτιστικής μας ταυτότητας καταπιάνονται ο Περ. Γιαννόπουλος, ο Ίωνας Δραγούμης· με την παιδεία και τη γλώσσα ο Δελμούζος, ο Γληνός και ο Τριανταφυλλίδης· με τα λογοτεχνικά θέματα ο Εμμ. Ροΐδης, ο Κ. Παλαμάς και Γ. Ξενόπουλος, Γ. Αποστολάκης, Κ. Βάρναλης.

Δοκίμια όμως με την καθαρή μορφή τους γράφονται μετά το 1930. Συγκεκριμένα το 1929 με τα άρθρα και το δοκίμιο του Γ. Θεοτοκά "Ελεύθερο πνεύμα" αρχίζει η περίοδος του δοκιμίου. Ακολουθούν πολλοί δοκιμιογράφοι που ασχολούνται κυρίως με τα λογοτεχνικά και αισθητικά θέματα (Κλέων Παράσχος, Τ. Άγρας, Α. Καραντώνης, Π. Πρεβελάκης, Νικόλας Κάλλας, Δημ. Νικολαρεΐζης, Ζ. Λορεντζάτος αλλά και Γ. Σεφέρης, Οδ. Ελύτης, Β. Βαρίκας κ.ά), με προβλήματα του καιρού μας (Α. Τερζάκης, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Αιμ. Χουρμούζος κ.ά), με εκπαιδευτικά, αλλά και αισθητικά και κοινωνικά, ο Ε. Π. Παπανούτσος, κ.ά.

ΑΡΘΡΟ

Το άρθρο είναι δημοσίευμα σε εφημερίδα ή σε περιοδικό που πραγματεύεται ένα ειδικό, επίκαιρο θέμα γενικού ενδιαφέροντος. Με το κύριο άρθρο, που δημοσιεύεται στην πρώτη σελίδα, η εφημερίδα εκφράζει τη γνώμη της για το σημαντικότερο γεγονός της ημέρας. Το κύριο άρθρο είναι ανυπόγραφο ή ενυπόγραφο και γράφεται ή από τον εκδότη, το διευθυντή, τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας ή και από έναν ειδικό συνεργάτη (αρθρογράφο) [που βρίσκεται στην ιεραρχία μετά τον αρχισυντάκτη.] Εκτός από κύριο άρθρο δημοσιεύονται στον τύπο και άλλα άρθρα ποικίλου περιεχομένου (οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού) με τα οποία οι δημοσιογράφοι αναλύουν και σχολιάζουν τις κυριότερες ειδήσεις. Συχνά, ωστόσο, στον τύπο, εκτός από τους δημοσιογράφους, αρθρογραφούν και άλλοι, π.χ. επιστήμονες, συγγραφείς, πολιτικοί, καλλιτέχνες, ως τακτικοί ή περιστασιακοί συνεργάτες, για να εκφράσουν τις απόψεις τους πάνω σε ποικίλα θέματα που άπτονται της επικαιρότητας. Τα άρθρα αυτά δημοσιεύονται κάτω από διάφορους τίτλους π.χ. «Ιδέες», «Γνώμες», «Διάλογος» κτλ. ή κατατάσσονται σε θεματικές ενότητες π.χ. «Υγεία», «Επιστήμη», «Κοινωνία» κτλ. Εκτός από τα παραπάνω άρθρα που αφορμώνται από την επικαιρότητα και δημοσιεύονται σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης, υπάρχουν και τα καθαρά επιστημονικά άρθρα, που παρακολουθούν τις εξελίξεις της επιστήμης σε διάφορους τομείς. Τα άρθρα αυτά δημοσιεύονται σε ειδικά έγκριτα επιστημονικά περιοδικά και απευθύνονται σε κοινό με ειδικές γνώσεις πάνω σε κάποιον επιστημονικό τομέα.

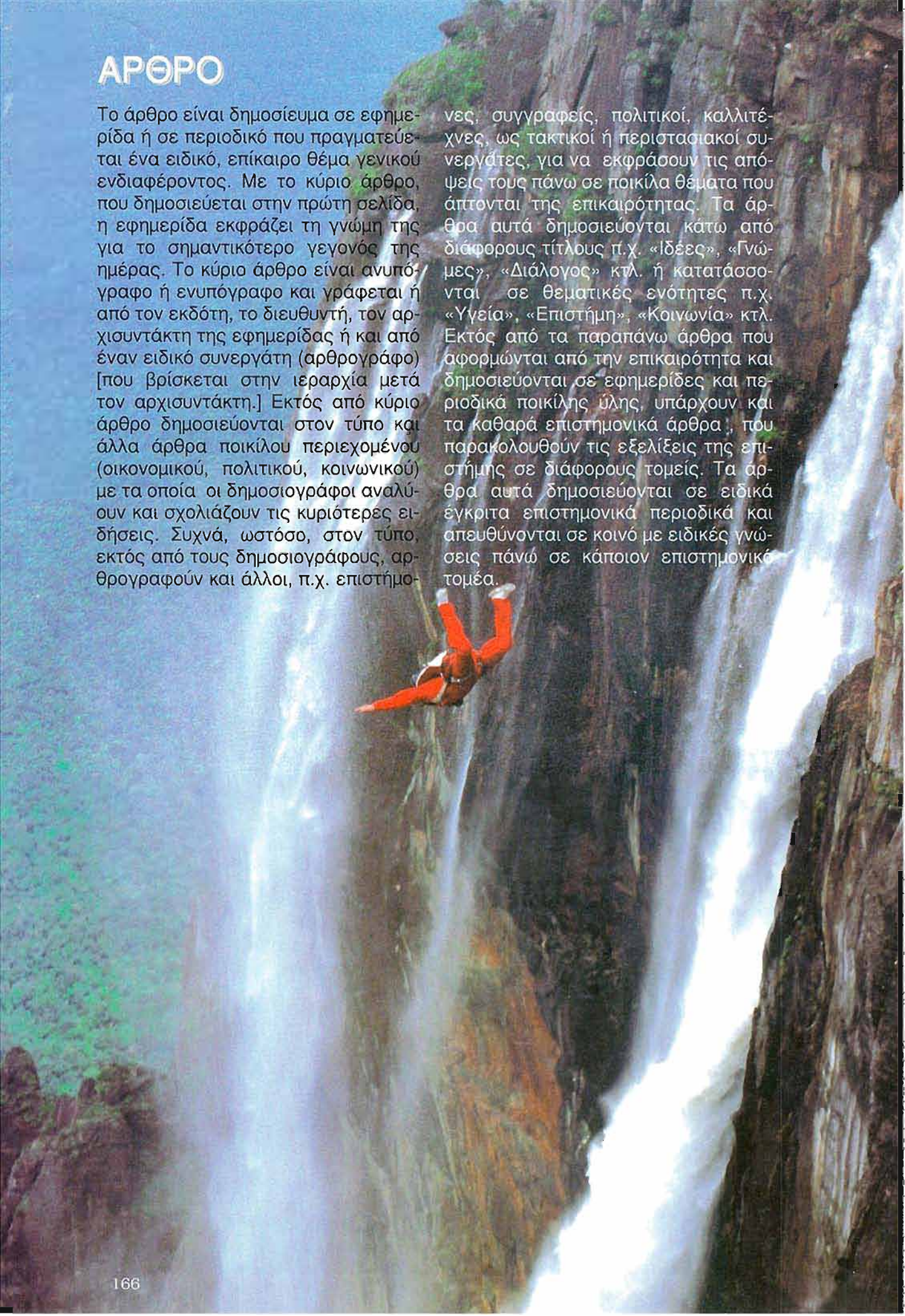

Γιατί (μας) συνεπαίρνει το ποδόσφαιρο

Του Δ. Δημητράκου

Η ομάδα ενώνει οπαδούς, γίνεται "ιδεολογία", παρέχει σύμβολα, σημαίες, ύμνους και χρώματα. Στη φωτογραφία, ολλανδός φίλαθλος με τα χρώματα της ομάδας του πανηγυρίζει τη νίκη επί της Ν. Κορέας στο Μουντιάλ της Γαλλίας

Είχα πάντα την απορία γιατί επικρατεί στην Ελλάδα η ισπανική επωνυμία "Μουντιάλ" για το γεγονός των ημερών. Η απορία μου αυτή δεν αποτελεί μόνο αδυναμία κατανόησης, αλλά και πραγματική αμηχανία μπρος ο' ένα ακόμη σύμπτωμα της παγκοσμιοποίησης, όπως βιώνεται στον χώρο του μαζικού αθλητισμού· προτιμάται στον τόπο μας το τρισύλλαβο "Μουντιάλ" - προφερόμενο όπως -όπως - από τον πολυσύλλαβο σιδηρόδρομο "Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου". Όπως όμως και αν ονομάζεται ή προφέρεται αυτό, δεν παύει από το να κυριαρχεί σε παγκόσμια κλίμακα. Κανένας, ακόμη και ο πιο άσχετος με το ποδόσφαιρο - όπως ο γράφων - δεν μένει ασυγκίνητος από αυτό. Από την Ιαπωνία ως το Καμερούν και από τη Χιλή ως τη Ρωσία, το ποδόσφαιρο είναι σήμερα η κοινή συνισταμένη των λαών, με αποκορύφωμα το Μουντιάλ.

Μπορεί κανείς να αναρωτηθεί ως προς την αιτία για αυτό. Δύο είναι τα ερωτήματα που προκύπτουν. Το πρώτο έχει να κάνει με την παγκοσμιότητα του ενδιαφέροντος που προκαλεί ένα αθλητικό γεγονός, το οποίο από τη φύση του δεν μπορεί να έχει καθοριστικές επιπτώσεις στις κοινωνίες, σε αντίθεση με ένα μείζονος σημασίας πολιτικό ή οικονομικό γεγονός. Το δεύτερο και βασικό ερώτημα αφορά άμεσα το ίδιο το άθλημα. Γιατί ειδικά το ποδόσφαιρο - και όχι το τένις, το κρίκετ, η κολύμβηση, ο κλασικός αθλητισμός ή ακόμη και το θεαματικότατο μπάσκετ - να συγκινεί και να συνεπαίρνει εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους ανά την υφήλιο αδιακρίτως πολιτιστικής παράδοσης, φυλής, ιστορίας και κοινωνικών συνθηκών;

> "Το ποδόσφαιρο, με τις άγριες χαρές και τις ταπεινωτικές λύπες που προκαλεί, συμπυκνώνει και συμβολίζει τον ρόλο που έχει αναλάβει το ανδρικό φύλο στο ανθρώπινο είδος, ανεξαρτήτως ιστορικής περιόδου ή πολιτιστικού περίγυρου"

Ο κ. Δ. Δημητράκος είναι καθηγητής της Πολιτικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Η ψυχαγωγία του όχλου

Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι ότι η σημερινή κοινωνία είναι μαζική και μάλιστα παγκόσμια, εφόσον τα μέσα πληροφόρησης είναι μαζικά και άμεσα. Αλλά και η διασκέδαση του ευρύτατου κοινού έχει μαζικό χαρακτήρα. Αυτό το γεγονός όμως δεν είναι καινούργιο. Έχει να κάνει με τη μαζικότητα της ζωής των μεγάλων πόλεων από την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ήδη από τον καιρό της αρχαιότητας το ρωμαϊκό αμφιθέατρο αποτελεί τη γνωστότερη, όχι όμως και τη μοναδική περίπτωση μαζικού θεάματος συνυφασμένου με τον αμείλικτο χαρακτήρα της ατομικής και ομαδικής πάλης. Ας το πούμε απλά: στα μεγάλα αστικά κέντρα η πραγματική ψυχαγωγία των μαζών γίνεται στο ρωμαϊκό ιπποδρόμιο και όχι στο κλασικό αθηναϊκό θέατρο, ούτε στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Η ψυχαγωγία του όχλου απαιτεί θέαμα βίας και σκληρής σύγκρουσης μεταξύ ατόμων ή ομάδων. Και αυτό το θέαμα για πρώτη φορά παρέχεται σε μαζική κλίμακα στο ρωμαϊκό αμφιθέατρο.

Στη σύγχρονη εποχή ο κινηματογράφος και ακόμη περισσότερο η τηλεόραση παρέχουν διέξοδο στην ανάγκη τέτοιου θεάματος σε κολοσσιαία κλίμακα. Συγχρόνως η σύγχρονη αρχιτεκτονική παρέχει αυτό το θέαμα σε δεκάδες χιλιάδες φιλάθλους μέσα στα τεράστιας χωρητικότητας στάδια και γήπεδα. Το περίεργο όμως είναι η παγκόσμια σύμπνοια γύρω από το ποδόσφαιρο. Η ατομική ένταση και η ευγένεια του τένις προσελκύουν μεγάλα πλήθη σήμερα, όχι όμως υπέρογκα. Από την άλλη μεριά, η ταυρομαχία, ένα θέαμα απίστευτης σκληρότητας και αγριότητας, προσελκύει τα πλήθη, αλλά μόνο μέσα στα όρια μιας συγκεκριμένης πολιτιστικής παράδοσης, που είναι ισπανογενής κατά βάση. Μόνο το ποδόσφαιρο ενώνει τους πάντες και έχει γίνει σήμερα όχι απλώς το παγκόσμιο άθλημα, αλλά η παγκόσμια θρησκεία· κατά τον γάλλο ακαδημαϊκό Jean d'Ormesson, το νέο "όπιο του λαού".

Το ποδόσφαιρο ως θέαμα αναμφισβήτητα προσφέρει κάτι το μοναδικό. Πρώτα πρώτα, συνδυάζει θαυμαστές ατομικές επιδόσεις με ομαδικό συντονισμό και αποτελεσματική στρατηγική. Κατά δεύτερο λόγο, ο συνδυασμός σκληρότητας, αντοχής, τεχνικής και "ευφυίας των ποδιών" διακρίνει το ποδόσφαιρο από όλα τα άλλα αθλήματα. Είναι σκληρό αγώνισμα, συχνά βάναυσο, όπως δεν είναι το βόλεϊ ή το μπάσκετ. Είναι μοναδικό άθλημα, σε αντίθεση με το ακόμη σκληρότερο από αυτό, που είναι η πυγμαχία.

Συλλογική ταύτιση

Η ομάδα, σε αντίθεση με τα άτομα, ενώνει οπαδούς, γίνεται "ιδεολογία", απαιτεί προσήλωση και σύμπνοια, παρέχει σύμβολα, σημαίες, ύμνους και χρώματα. Ο καθένας μπορεί να γίνει "μέλος" της ομάδας γινόμενος οπαδός της. Είναι επομένως εύλογο να υποδουλώνονται σε αυτό οι πάντες· όχι μόνο οι φανατικοί "αφιθιονάδες" του ποδοσφαίρου, αλλά και όλοι οι άλλοι - πολιτικοί, ιεράρχες, τραγουδιστές, διαμορφωτές κοινής γνώμης. Κανένας δεν τολμά να αντιπαρατεθεί ή να περιφρονήσει ανοιχτά αυτόν τον μοντέρνο θεό. Διότι ακόμη και τα μέτρα και οι διαμαρτυρίες κατά των ταραχοποιών, δεν αφορούν άμεσα το άθλημα του ποδοσφαίρου, εφόσον, κατά το κοινώς λεγόμενον, τους "χούλιγκαν" πολλοί εμίσησαν, το δε ποδόσφαιρον ουδείς.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το Μουντιάλ και μόνο το Μουντιάλ εγείρει τόσα πάθη, κινητοποιεί τόσα εκατομμύρια οπαδούς στις πέντε ηπείρους και προσφέρει τέτοιες οικονομικές ευκαιρίες σε μεγάλους επενδυτές. Το ανδρικό – ως επί το πλείστον - καινό συγκινείται περισσότερο από το ποδόσφαιρο σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη άθληση. Είναι ένα παιχνίδι επιθετικό, ομαδικό, εξισωτικό, που ο καθένας παίζει ή έχει παίξει στα χρόνια της νεανικής ηλικίας του. Επιπλέον, είναι το κατ' εξοχήν παιχνίδι, που επιτρέπει την ομαδοποίηση μαζών, τη συλλογική ταύτιση μέσα από μια μαχόμενη ομάδα, ορατή και συγκεκριμένη. Η ταύτιση ενός ατόμου με το έθνος, με ένα κόμμα ή μια ιδεολογία, ακόμη και όταν παίρνει επιθετική μορφή, προϋποθέτει τη δυνατότητα αφαίρεσης. Αντίθετα, η ταύτιση με τον Ολυμπιακό ή την Τότεναμ δεν έχει τίποτε το αφηρημένο.

Η ανδρική "επιθετικότητα"

Η ανάγκη αυτής της επιθετικής συλλογικής ταύτισης είναι παγκόσμια, όμως αφορά κυρίως το ανδρικό φύλο. Οι γυναίκες που παρακολουθούν το Μουντιάλ συντροφεύουν άνδρες και όχι άλλες ομόφυλές τους. Και αυτό είναι φυσιολογικό, εφόσον το ποδόσφαιρο, με τις άγριες χαρές και τις ταπεινωτικές λύπες που προκαλεί, συμπυκνώνει και συμβολίζει τον ρόλο που έχει αναλάβει το ανδρικό φύλο στο ανθρώπινο είδος, ανεξαρτήτως ιστορικής περιόδου ή πολιτιστικού περίγυρου. Ως καρποσυλλέκτης, κυνηγός, πολεμιστής, ιππότης, έμπορος ή γιάπης, ο άνδρας "εξειδικεύεται" στην επιθετικότητα.

Όσο και αν έχει μεταβληθεί η θέση της γυναίκας στην κοινωνία στις προηγμένες χώρες, η εξειδίκευση των ρόλων μεταξύ φύλων παραμένει ένα αναμφισβήτητο παγκόσμιο γεγονός σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Το ποδόσφαιρο τονώνει και εκτρέφει αυτή την τάση εν είδει ψυχαγωγίας, εφόσον το παίγνιο καθιερώνει μιμούμενο τελετουργικά και αγωνιστικά μια πράξη. Το Μουντιάλ είναι η κορυφαία εορταστική έκφραση αυτής της τάσης. Υπό συνθήκες που επιτρέπει - ή επιβάλλει - η παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης, της αγοράς, αλλά και του πολιτισμού, αυτό σημαίνει ότι η συμμετοχή σε αυτή την εκδήλωση όχι μόνο ξεπερνά σε αριθμούς οποιαδήποτε άλλη θρησκευτική εορτή στον κόσμο, αλλά ότι αυτό γίνεται συγχρόνως εφόσον τον τελικό αγώνα θα τον παρακολουθήσουν πάνω από 2 δισεκατομμύρια θεατές από την τηλεόραση, δηλαδή η μεγάλη πλειονότητα του συνολικού ανδρικού πληθυσμού της γης. Μπορεί να είναι το ποδόσφαιρο η νέα παγκόσμια θρησκεία, όπως συχνά υποστηρίζεται. Αλλά η θρησκεία αυτή δεν έχει δόγμα, παρά μόνο τελετουργικό. Ένα τελετουργικό που απευθύνεται κυρίως στο ανδρικό τμήμα του πληθυσμού, που μέσα από αυτό επιβεβαιώνεται στον ρόλο του.

- Διατύπωσε με δικό σου λόγο τα ερωτήματα που θέτει ο συγγραφέας σχετικά με το ποδόσφαιρο.

- Τι νομίζετε ότι εξυπηρετεί η διαίρεση του άρθρου σε ενότητες με πλαγιότιτλους;

- Γιατί, σύμφωνα με το συγγραφέα, μόνο το ποδόσφαιρο από όλα τα αθλήματα ενώνει τους πάντες και έχει γίνει σήμερα το παγκόσμιο άθλημα; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη αυτή; Αναπτύξτε τις σκέψεις σας σε ένα κείμενο (150-200 λέξεις).

- Δέχεστε την άποψη του συγγραφέα ότι το ποδόσφαιρο συνδέεται με την ανδρική επιθετικότητα;

- α) Από πού προέρχεται η λέξη Mundial και τι σημαίνει στην πρώτη σημασία της;
  β) Να σχηματίσετε φράσεις, χρησιμοποιώντας τα παρακάτω ονοματικά σύνολα: πολιτιστικός περίγυρος, καθοριστικές επιπτώσεις, παγκόσμια σύμπνοια, κοι συνισταμένη,

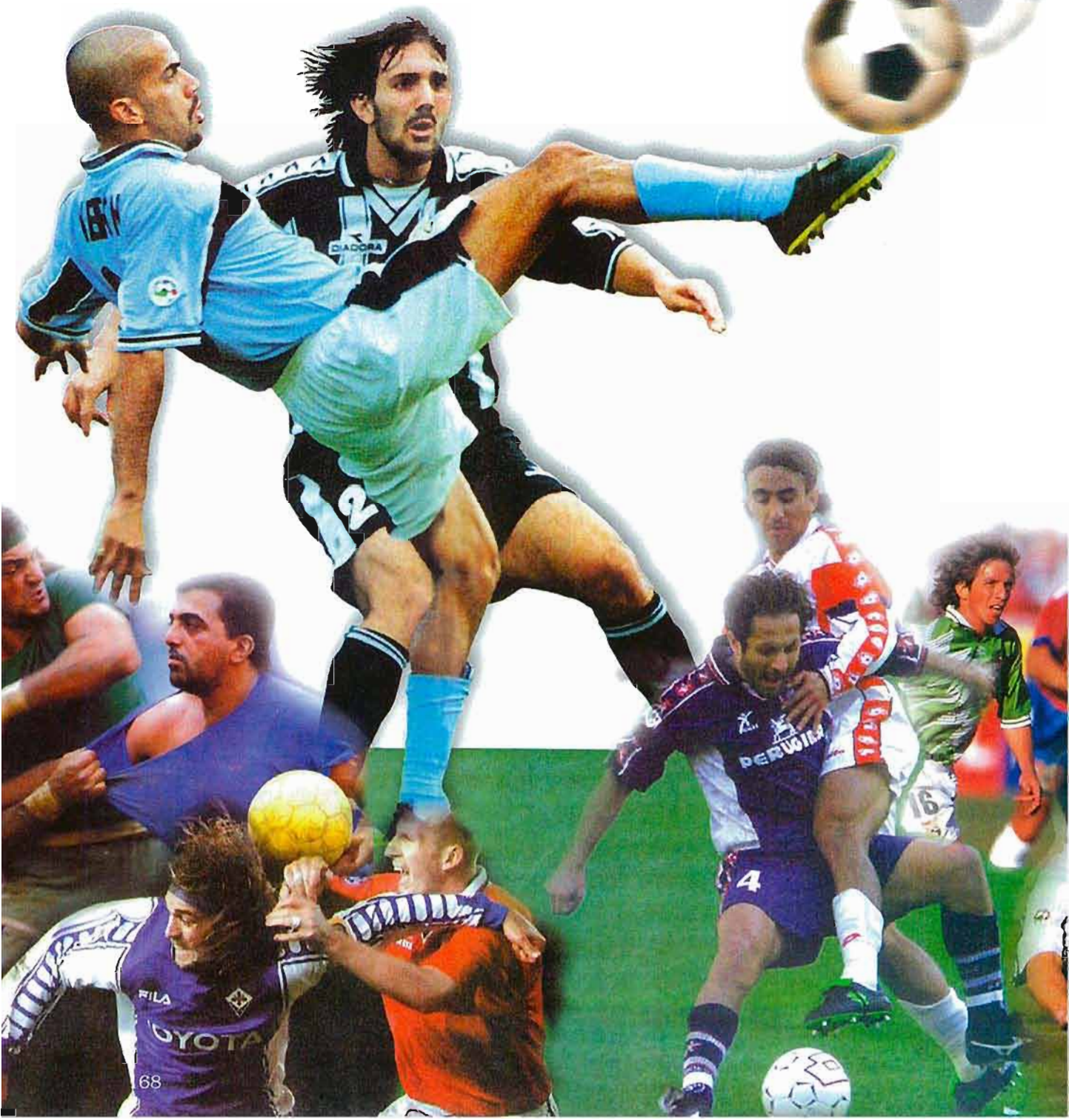

ατομικές επιδόσεις, συλλογική ταύτιση, αποτελεσματική στρατηγική.

γ) Να βρείτε σύνθετες λέξεις με β' συνθετικό - συλλέκτης και - ποίηση.

δ) Να χρησιμοποιήσεις τη λέξη **παγκοσμιοποίηση** σε φράσεις, αλλάζοντας στον παραδειγματικό άξονα τη γενική που μπορεί να συνοδεύει τη λέξη πχ. παγκοσμιοποίηση της αγοράς.

ε) Οι λέξεις **ψυχαγωγία** και **διασκέδαση** είναι σήμερα σχεδόν συνώνυμες, αλλά διέφεραν σημασιολογικά στην αρχαιότητα. Να τις ετυμολογήσετε με τη βοήθεια λεξικού και να ελέγξετε σε τι διέφεραν.

στ) Να αντικαταστήσετε τις παρακάτω λέξεις/ φράσεις του κειμένου με άλλες ισοδύναμες: θεάματος, συνυφασμένου, αμείλικτο, παρέχουν διέξοδο, εγείρει, εκτρέφει.

- Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι στις μέρες μας η γυναίκα έχει υιοθετήσει αρκετά από τα χαρακτηριστικά που παραδοσιακά αποδίδονται στον άντρα. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό είναι και η επιθετικότητα που εκδηλώνεται σε διάφορους τομείς της ζωής. Συμφωνείτε με την άποψη αυτή; Να αναπτύξετε τις δικές σας απόψεις.

- Συζητήστε πώς διαφοροποιούνται οι αντιδράσεις του θεατή :α) όταν παρακολουθεί έναν αθλητικό αγώνα από την τηλεόραση και β) όταν βρίσκεται μέσα στο γήπεδο ανάμεσα στο πλήθος των θεατών.

- Αν ασχολείστε με κάποιο άλλο ομαδικό άθλημα εκτός από το ποδόσφαιρο πχ. καλαθόσφαιρα, υδατοσφαίρηση κτλ., συζητήστε τις εμπειρίες σας ως αθλούμενοι και ως θεατές.

- Συζητήστε σε ομάδες τα παρακάτω αποσπάσματα από κείμενα που δημοσιεύτηκαν στον τύπο με αφόρμηση το Mundial 1998. Επιλέξτε ένα από αυτά και αναπτύξτε το σε 20 σειρές.

"Το ποδόσφαιρο παραμένει ένας από τους πιο ισχυρούς φορείς της εθνικής ταυτότητας. Στο Παγκόσμιο Κύπελλο δε συναγωνίζονται οι ομάδες ή πόλεις αλλά τα έθνη. Το ποδόσφαιρο προσφέρει το ιδανικό πλαίσιο για να πάρουν μέρος σε ένα θέαμα που υπερβαίνει τα πολλά ρήγματά τους- κοινωνικά, τοπικιστικά και άλλα - και που υποδεικνύει στις θρυμματισμένες κοινωνίες τους ότι μπορεί να υπάρξει μια πραγματική εθνική συνοχή.... Οι μεγάλες διεθνείς αθλη-

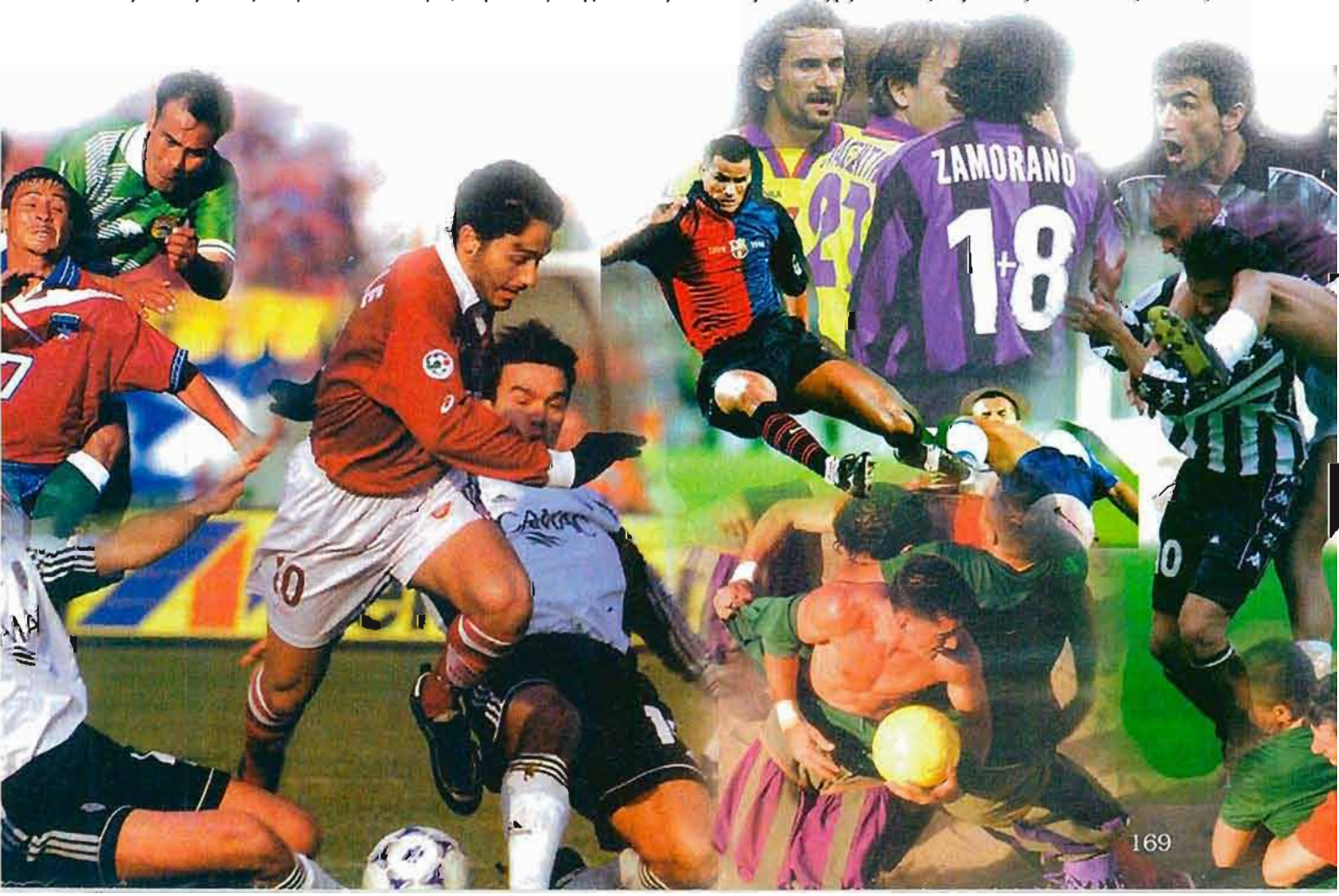

τικές εκδηλώσεις από τις οποίες η σημαντικότερη είναι το Παγκόσμιο Κύπελλο παίζουν το ρόλο του ενοποιητικού παράγοντα των εθνών"

(A.Sonntag)

"Το καλό στο ποδόσφαιρο είναι ότι σκέπτεται κανείς και με τα πόδια. Να σκέπτεται κανείς και με τα πόδια. Αυτό βλέπω κυριολεκτικώς στην οθόνη της τηλεόρασης. Αυτό το μπαλέτο. Αυτή τη σιωπηρή χορογραφία από πάσες, προσποιήσεις και αντεπιθέσεις, Για μεγάλο διάστημα σκεπτόμουν "προσοχή στο σώμα του αθλητή". Προσοχή σε αυτή τη λατρεία του τέλειου σώματος που βρίσκεται στο επίκεντρο του φασισμού. Βλέπω ότι στην υπόθεση αυτή δεν υπάρχει ζήτημα τέλειου σώματος. Σώματα αγενή, αντιθέτως. Σώματα παραμορφωμένα και ασύμμετρα. Και η λαχτάρα με αυτή την ασυμμετρία να δημιουργήσουν χάρη, λυρισμό, μελόδραμα, δράμα. Αυτή είναι στα μάτια μου η ομορφιά των γηπέδων." [...

Πρώτη εμφάνιση του ποδοσφαίρου στη λογοτεχνία (ή στη φιλοσοφία) ένας διάλογος στο 7ο βιβλίο της Πολιτείας του Πλάτωνα όπου ο Σωκράτης περιγράφει στο Γλαύκωνα "Άνδρες σε στρατόπεδο οπλιτών οι οποίοι προσπαθούσαν να σκοτώσουν την ώρα τους περιμένοντας τη μάχη» Χωρίζονταν σε δύο φάλαγγες, λέει. Συγκρούονταν για ένα αντικείμενο χωρίς αξία το οποίο κυνηγούσαν με όλα τα μέλη του σώματος, ως τη στιγμή που ένας από τους παίκτες το εξετίνασε στην άλλη άκρη του στρατοπέδου. Το ποδόσφαιρο είχε ήδη γεννηθεί. Είναι φανερή η συγγένειά του με τον πόλεμο, από την μία πλευρά. Παρότι το έχουν αποκαλέσει "υπέρβαση του πολέμου" και "πόλεμο μετουσιωμένο". διατηρεί την πολεμική του διάσταση. Από την άλλη πλευρά φανερή είναι και η συνάφειά του με τη σκέψη. Αυτή η διαδρομή από το ένα πόδι στο άλλο δε μοιάζει, όπως λέει ο Σωκράτης. ,"με τις λέξεις που κυλούν στην αγορά από στόμα σε στόμα" [...]

"Αυτό που είναι αληθινό στη διαδικασία της ποδοσφαιρικής φρίκης είναι η κατάσταση της αποχαύνωσης, στην οποία αυτή η διαδοχή των ποδοσφαιρικών αγώνων βυθίζει τον κόσμο. Μπορεί να συμβούν τα χειρότερα πράγματα στη διάρκεια του Παγκόσμιου Κυπέλλου. ...Η κοινή γνώμη δε θα κινητοποιηθεί"

(B-H Levy)

α) Συζητήστε τις εμπειρίες σας από διάφορες μορφές ομαδικής ψυχαγωγίας , πχ. από μια συναυλία κλασικής ή σύγχρονης μουσικής, από ένα πανηγύρι, από ένα χορό, από έναν αθλητικό αγώνα κτλ. Ποια μορφή ομαδικής ψυχαγωγίας σας συνεπαίρνει και γιατί;

β) Αναπτύξτε σε ένα άρθρο για το σχολικό περιοδικό τις σκέψεις σας σχετικά με τη μορφή ψυχαγωγίας που σας συνεπαίρνει. Υποθέστε ότι το άρθρο σας αφορμάται από μια εκδήλωση ομαδικής ψυχαγωγίας που έγινε "το γεγονός των ημερών" για την περιοχή σας. Μπορείτε, αν θέλετε, να οργανώσετε το άρθρο σας με τρόπο παρόμοιο με το κείμενο που διαβάσατε, πχ. να θέσετε στον πρόλογο του κειμένου κάποια ερωτηματικά στα οποία θα προσπαθήσετε στη συνέχεια να δώσετε απάντηση. Φροντίστε, εξάλλου, να διευκολύνετε τον αναγνώστη, χωρίζοντας το κείμενό σας σε ενότητες, με κατάλληλους πλαγιότιτλους. Προσέξτε, επίσης να επιλέξετε έναν τίτλο για το άρθρο σας που θα στοιχεί προς το περιεχόμενο και συγχρόνως θα προσελκύει τον αναγνώστη.

ΑΡΘΡΟ ΚΑΙ ΔΟΚΙΜΙΟ

Το άρθρο που συζητήσατε γράφτηκε με αφόρμηση το Mundial του 1998. Σκοπός του συγγραφέα ήταν να ερμηνεύσει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που προκάλεσε η διοργάνωση των αγώνων του Παγκόσμιου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου. Ο αρθρογράφος υποστηρίζει ότι το ποδόσφαιρο ως ομαδικό "σκληρό" άθλημα προσφέρει ψυχαγωγία στο πλήθος που συνήθως "απαιτεί θέαμα βίαιης και σκληρής σύγκρουσης". Στο θέμα της ψυχαγωγίας του πλήθους αναφέρεται και το δοκίμιο του Παπανούτσου "Η δύναμη της μάζας", στο οποίο ο δοκιμιογράφος είδαμε ότι αναλύει το γενικότερο ζήτημα της επίδρασης που ασκεί η κοινωνική ομάδα πάνω στο άτομο σε διάφορους τομείς και περιστάσεις της κοινωνικής ζωής.

Η σύγκριση των δύο αυτών κειμένων μπορεί να μας βοηθήσει να αντιληφτούμε τις διαφορές που παρουσιάζει ένα άρθρο που δημοσιεύεται στον τύπο από ένα δοκίμιο. Το άρθρο έχει επικαιρικό χαρακτήρα, δηλαδή αφορμάται πάντα από ένα επίκαιρο γεγονός το οποίο σχολιάζει ή και ερμηνεύει. Το δοκίμιο, από την άλλη πλευρά, δεν έχει επικαιρικό χαρακτήρα. Ακόμη και όταν αφορμάται από κάποιο σύγχρονο γεγονός, ανάγεται στο μόνιμο και στο γενικό. Είδαμε, εξάλλου, ότι το δοκίμιο χαρακτηρίζεται "υβρίδιο", γιατί κινείται ανάμεσα στην επιστήμη ή στη φιλοσοφία και στη λογοτεχνία. "Η σύνταξή του είναι λιγότερο ελεύθερη από εκείνη του λογοτεχνήματος , αλλά πιο προσωπική από εκείνην της πληροφοριακής ανακοίνωσης". Το άρθρο αντίθετα έχει πιο ξεκάθαρο χαρακτήρα. Απέχει σαφώς από τη λογοτεχνία και κινείται στο χώρο της ερμηνευτικής δημοσιογραφίας (π.χ. άρθρο σε εφημερίδα) ή της επιστήμης. Για το λόγο αυτό στο άρθρο επικρατεί η αναφορική λειτουργία της γλώσσας , κάτι που δε συμβαίνει σε όλα τα δοκίμια. Επιπλέον το άρθρο δεν έχει, συνήθως, τον προσωπικό και οικείο τόνο που χαρακτηρίζει το δοκίμιο. Μια ακόμη διαφορά του άρθρου από το δοκίμιο είναι η έκταση. Το άρθρο (τουλάχιστον αυτό που δημοσιεύεται στην εφημερίδα) είναι συνήθως συντομότερο από ένα δοκίμιο.

Πρέπει, ωστόσο, να προσθέσουμε ότι η διάκριση ανάμεσα στα δύο είδη δεν είναι πάντα εύκολη. Όπως υποστηρίζει ο Θ. Νάκας, ένα κείμενο που δημοσιεύεται ως άρθρο "μπορεί κάποτε-χάρη στον εννοιολογικό του εξοπλισμό και την υφολογική επεξεργασία του και, κυρίως χάρη στον πλούτο των αναφορών του που ξεπερνούν το επικαιρικό γεγονός- να θεωρηθεί δοκίμιο".

■ Το κείμενο του Ν. Μουζέλη που ακολουθεί αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα άρθρου που σχολιάζει ένα γεγονός της επικαιρότητας το οποίο δίχασε την κοινή γνώμη και τους αρμόδιους φορείς. Ο συγγραφέας διερευνά τις προεκτάσεις που μπορεί να έχει το συγκεκριμένο γεγονός, διατυπώνει τη θέση του πάνω στο γενικότερο θέμα που, κατά τη γνώμη του, ανακινείται, και υποστηρίζει την άποψη του για την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης περίπτωσης αλλά και για άλλες παρόμοιες.

Η διαμάχη για την παραχώρηση του Ηρωδείου στον σχεδιαστή Κάλβιν Κλάιν και οι προεκτάσεις της

Τι θέλει η αλεπού στο παζάρι;

1 *Στη διαμάχη γύρω από την πρόταση της εταιρείας του Κάλβιν Κλάιν, δε συζητήθηκε σοβαρά μια διάσταση του προβλήματος που για μένα είναι καθοριστικής σημασίας. Αυτή η σχέση που υπάρχει ή που θα έπρεπε να υπάρχει στις σύγχρονες διαφοροποιημένες κοινωνίες μεταξύ της οικονομικής σφαίρας, από τη μία μεριά, και της πολιτισμικής, από την άλλη.*

Ξεκινώντας από τα επιχειρήματα αυτών που δε βλέπουν κανένα πρόβλημα στη χρήση του Ηρωδείου από την εταιρεία Κλάιν, έχω να παρατηρήσω τα εξής:

2 *-Συμφωνώ απόλυτα με την άποψη πως αυτό που ο Κλάιν προτίθεται να οργανώσει στο Ηρώδειο δεν είναι απλή επίδειξη μόδας, αλλά σύνθετη μουσικοχορευτική εκδήλωση.*

-Συμφωνώ επίσης με το ότι κατά πάσα πιθανότητα η καλλιτεχνική, αισθητική ποιότητα της εκδήλωσης θα είναι υψηλού επιπέδου – ιδίως αν λάβουμε υπόψη μας τους οικονομικούς πόρους, που η εταιρεία του Κλάιν θα μπορούσε να κινητοποιήσει για την πρόσληψη χορογράφων, συνθετών και μουσικών διεθνούς φήμης.

-Επιπλέον, είναι γεγονός ότι πολλές φορές και στην Επίδαυρο και στο Ηρώδειο έχουν εμφανιστεί σκηνοθέτες και χορογράφοι που παράγουν θέαμα χαμηλότερου επιπέδου από αυτό που μπορεί να μας προσφέρει η εταιρεία Κλάιν.

-Τέλος, δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσει κάποιος πως ο Κλάιν δε θα σεβαστεί απόλυτα τους αυστηρούς όρους για την υλική προστασία του μνημείου που το κράτος θέτει σε αυτούς οι οποίοι κάνουν χρήση του χώρου.

Παρ' όλα αυτά τάσσομαι με αυτούς που είναι αντίθετοι στην πρόταση Κλάιν. Και αυτό όχι λόγω ξενοφοβίας, επαρχιωτισμού ή αρχαιολατρίας (τρία θλιβερά χαρακτηριστικά του
3 *νεοελληνικού συντηρητισμού), αλλά για έναν τελείως διαφορετικό λόγο. Πιστεύω πως ζούμε σε μια εποχή κατά την οποία ο καλλιτεχνικός χώρος, ειδικά, και ο πολιτισμικός, πιο γενικά, έχει χάσει την αυτονομία του – αφού η ιδιαίτερη λογική και οι αξίες του υποσκάπτονται συστηματικά από τη λογική του χρήματος και της αγοράς. Μιλάω, με άλλα λόγια, για αυτό που ο Χάμπερμας αποκαλεί αποικιοποίηση του "βιοκόσμου" από την κυρίαρχη εργαλειακή λογική του οικονομικού συστήματος. Αυτή η αποικιοποίηση έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό στις σύγχρονες μεταβιομηχανικές κοινωνίες που το θεωρούμε αναχρονιστικό, αν όχι αλλόκοτο, όταν κάποιος επιμένει στο πέρασμα από την κυριαρχία του πρώτου πάνω στο δεύτερο, στην ισορροπία μεταξύ των δύο στοιχείων.*

Εξηγούμαι: Δεν πιστεύω στην απομόνωση της τέχνης από την αγορά. Αυτό δεν είναι
4 *ούτε εφικτό, ούτε και επιθυμητό. Γιατί είναι γεγονός πως κάθε καλλιτεχνική εκδήλωση έχει πάντοτε μια εμπορική / οικονομική διάσταση. Είναι επίσης γεγονός πως πολλές οικονομικές*

4 *δραστηριότητες – από τον σχεδιασμό των αυτοκινήτων ως αυτόν των κοσμημάτων και των ρούχων – έχουν μια αισθητική / καλλιτεχνική διάσταση. Το πρόβλημα λοιπόν δεν είναι η απομόνωση / στεγανοποίηση των δύο χώρων, αλλά ο τρόπος συνάρθρωσης του "οικονομικού" και του "καλλιτεχνικού" στοιχείου σε μια κοινωνία που θέλει να εκσυγχρονιστεί όχι κατά μονολογικό / μονοδιάστασο αλλά κατά πολυλογικό / πολυδιάστατο τρόπο. Σε μια κοινωνία, δηλαδή, όπου η αναπόφευκτη διαφοροποίηση των βασικών θεσμικών χώρων (οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού, πολιτισμικού) δεν οδηγεί στην κυριαρχία του ενός πάνω στους άλλους (κομματικοκρατία, αγοροκρατία), αλλά στην ισορροπία και στο σεβασμό της ιδιαίτερης λογικής του κάθε διαφοροποιημένου χώρου.*

Με βάση τα παραπάνω, νομίζω πως η χρήση του Ηρωδείου από την εταιρεία Κλάιν είναι ένα κραυγαλέο παράδειγμα αποικιοποίησης του "πολιτισμικού" από το "εμπορικό". Είναι
5 *μια περίπτωση όπου, για να χρησιμοποιήσω τη γνωστή ορολογία του Π. Μπουρντιέ, το "οικονομικό" κεφάλαιο αγοράζει "πολιτισμικό" κεφάλαιο, το οποίο χρησιμοποιεί ως το ύψιστο public relations εγχείρημα, ως την ύψιστη μορφή διαφήμισης. Εδώ ακριβώς βρίσκεται η βασική διαφορά μεταξύ ενός "χαμηλής ποιότητας" χορογράφου ή συνθέτη που παρουσιάζει την τέχνη του στο Ηρώδειο και μιας κυρίως εμπορικής επιχείρησης που μπορεί να μας προσφέρει στον ίδιο χώρο υψηλότερης ποιότητας θέαμα. Όταν ο πρώτος χρησιμοποιεί τον χώρο του Ηρωδείου, έχει πρωταρχικό σκοπό την "αίγλη", τη συσσώρευση δηλαδή συμβολικού ή πολιτισμικού κεφαλαίου. Όταν η δεύτερη κάνει χρήση του χώρου, έχει πρωταρχικό σκοπό να χρησιμοποιήσει το θέαμα που προσφέρει για τη συσσώρευση οικονομικού παρά πολιτιστικού κεφαλαίου, για την ανάπτυξη δηλαδή του κύριου σκοπού της εταιρείας, που είναι η προώθηση των πωλήσεων των προϊόντων της (στην περίπτωση της εταιρείας Κλάιν, μπλουτζίνς, εσώρουχα, αρώματα). Στην πρώτη περίπτωση, με άλλα λόγια, το προσφερόμενο θέαμα έχει άμεση σχέση με την τέχνη και τον χώρο όπου αυτή παράγεται. Στη δεύτερη περίπτωση, το θέαμα που προσφέρεται έχει πιο άμεση σχέση με την προαγωγή των πωλήσεων καταναλωτικών αγαθών στον χώρο της αγοράς.*

Έχω βέβαια υπόψη μου πως ο Κλάιν θα δια-
6 *θέσει τα έσοδα της παράστασης για τους σκοπούς του Μουσείου της Ακροπόλεως. Αυτό όμως δεν αλλάζει τον κυρίως διαφημιστικό χαρακτήρα του όλου εγχειρήματος. Σημειωτέον πως η επιχειρηματολογία μου δεν βασίζεται στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά ή στις προθέσεις συγκεκριμένων ατόμων. Δηλαδή δεν υποστηρίζω πως ο Κλάιν, ως προσωπικότητα, είναι πιο ιδιοτελής από τον αποτυχημένο χορογράφο ή συνθέτη. (Υπάρχουν ιδιοτελή και ανιδιοτελή, έντιμα και ανέντιμα άτομα και στον ένα χώρο και στον άλλο). Ούτε φυσικά και μπορώ να ξέρω για ποιον ακρι-*

6 *βώς "εσώψυχο" λόγο ο Κλάιν θέλει το Ηρώδειο. Αναφέρομαι μάλλον σε "αντικειμενικές", δηλαδή κοινωνικά προσδιορισμένες, διαφορές που υπάρχουν μεταξύ οργανώσεων που κινούνται πρωταρχικά στον πολιτισμικό – στις σύγχρονες, διαφοροποιημένες κοινωνίες όπου ζούμε. [...]*

Θέλω να τονίσω πως το πρόβλημα που συζήτησα πιο πάνω είναι διαφορετικό από το πρόβλημα του διαχωρισμού της τέχνης από τη μη τέχνη. Προσωπικά είμαι εναντίον της μετανεωτερικής τάσης που καταργεί κάθε σύνορο μεταξύ του καλλιτεχνικού και του μη καλλι-
7 *τεχνικού, που οδηγεί δηλαδή στο ισοπεδωτικό συμπέρασμα πως όλα είναι, σε τελευταία ανάλυση, τέχνη. Αλλά το πρόβλημα με την περίπτωση Κλάιν δεν είναι, αν αυτό που θα προσφέρει, στο Ηρώδειο είναι τέχνη ή όχι. Το θέμα είναι αν η τέχνη που προσφέρεται είναι στην υπηρεσία της διαφήμισης ή, όπως θα έπρεπε να συμβαίνει, η διαφήμιση τίθεται στην υπηρεσία της τέχνης. Με άλλα λόγια, το θέμα είναι τι είδους συνάρθρωση μεταξύ του "εμπορικού" και του "καλλιτεχνικού" θα πρέπει να απαιτούμε από εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στο Ηρώδειο, στην Επίδαυρο – και πιο γενικά, σε χώρους που η κοινωνία μας ορίζει ως κατ' εξοχήν πολιτισμικούς, όχι με την ευρεία, ανθρωπολογική, αλλά με τη στενή, "κουλτουραλιστική" έννοια του όρου.*

Αν τα παραπάνω είναι σωστά, τότε θα έπρεπε να πούμε όχι στην πρόταση Κλάιν, όπως και θα πρέπει να πούμε κατηγορηματικά όχι σε παρόμοιες προτάσεις – είτε προέρχονται από επιχειρήσεις κοσμημάτων είτε από επιχειρήσεις αυτοκινήτων ή ψυγείων. Αν οι τελευταίες θέλουν, ως εμπορικές εταιρείες, να προωθήσουν την τέχνη, μπορούν να το κάνουν μέσω του θεσμού της χορηγίας. Σε αυτή την περίπτωση, το "εμπορικό / οικονομικό" συναρ-
8 *θρώνεται με το "καλλιτεχνικό / πολιτισμικό" κατά τέτοιο τρόπο που η αυτονομία του πολιτισμικού χώρου γίνεται, εν μέρει τουλάχιστον, σεβαστή. Όταν όμως επιχειρήσεις, όπως αυτή του Κλάιν, του Cartier ή της Toyota πάνε πέρα από τη χορηγία, με σκοπό το μετασχηματισμό της έντεχνης διαφήμισης σε "υψηλή τέχνη", τότε η ήδη καχεκτική αυτονομία του πολιτισμικού χώρου καταστρέφεται παντελώς. Τότε, από τη διαφημιστική πορνογραφία (στην οποία, παρεμπιπτόντως, η εταιρεία Κλάιν έχει θεαματικές επιδόσεις) ως τη "στράτευση" καλλιτεχνικών διασημοτήτων, από τη χρήση του χώρου της τηλεόρασης και των ΜΜΕ ως αυτήν του Ηρωδείου, όλα τα μέσα τίθενται στην υπηρεσία της προαγωγής των πωλήσεων. Τότε, σε τελική ανάλυση ο κόσμος της τέχνης και του πολιτισμού γίνεται στην πράξη ένα απέραντο συγκριτικό μωσαϊκό, όπου όλα ισοπεδώνονται και όπου ο μόνος κοινός παρονομαστής, ο μόνος συνδετικός κρίκος, είναι ο μηχανισμός της αγοράς.*

(Ν. Μουζέλης, 23-8-1998)

- Να συνοψίσετε :
  -το πρόβλημα που θέτει ο αρθρογράφος
  -τη βασική του θέση / το πιστεύω του, σχετικά με το γενικότερο θέμα που ανακινείται με αφορμή την ενδεχόμενη παραχώρηση του Ηρωδείου στην εταιρεία Κλάιν,
  -τη στάση που παίρνει απέναντι στην πρόταση της εταιρείας Κλάιν.

- Παρατηρήστε τη λογική οργάνωση του κειμένου, κυρίως τις παραγράφους (2) (3) (4) και (5) και προσέξτε τη συνοχή μεταξύ τους. Συζητήστε αν η οργάνωση εξυπηρετεί το σκοπό του συγγραφέα να παρουσιάσει πειστικά την άποψή του για την πρόταση της εταιρείας Κλάιν . Προσέξτε ότι:
  -ο αρθρογράφος, πριν προχωρήσει στην ανάπτυξη της δικής του θέσης, παραθέτει τα επιχειρήματα της αντίθετης πλευράς με τα οποία συμφωνεί.
  -ο αρθρογράφος εξετάζει την πρόταση της εταιρείας Κλάιν μέσα στο πλαίσιο του ευρύτερου προβλήματος που αφορά τη σχέση που πρέπει να έχει ο πολιτισμός με την οικονομία.

- Στην παράγραφο (5) ο αρθρογράφος εκφράζει την άποψη ότι "η χρήση του Ηρωδείου από την εταιρεία Κλάιν είναι ένα κραυγαλέο παράδειγμα αποικιοποίησης του "πολιτισμικού" από το "εμπορικό" και χρησιμοποιεί ως μέσο πειθούς τη σύγκριση, για να υπο-

στηρίξει την άποψή του. Να επισημάνετε τους πόλους της σύγκρισης και να διατυπώσε τε με δικό σας λόγο το συλλογισμό του συγγραφέα.

- Να σχολιάσετε τον τίτλο του κειμένου. Πιστεύετε ότι είναι κατάλληλος; Να δικαιολογή σετε την απάντησή σας. Μπορείτε να προτείνετε έναν άλλο εναλλακτικό τίτλο;

- Να γράψετε ένα δικό σας κείμενο (10-15 σειρές) στο οποίο να ανασκευάζετε τα παρακάτω επιχειρήματα υπέρ της παραχώρησης του Ηρωδείου στον Κ,Κλάιν. Μπορείτε να αντλήσετε υλικό από το κείμενο του Ν, Μουζέλη, αποφεύγοντας, βέβαια, την αντιγραφή. Τα επιχειρήματα υπέρ της παραχώρησης του Ηρώδειου:
  α). Το Ηρώδειο πρέπει να παραχωρηθεί στον Κλάιν, γιατί δεν πρόκειται να παρουσιάσει μια απλή επίδειξη μόδας, αλλά μια σύνθετη μουσικοχορευτική εκδήλωση ποιότητας.
  β). Άλλωστε στο Ηρώδειο έχουν φιλοξενηθεί κατά καιρούς διάφορες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις αμφιβόλου ποιότητας.
  γ).Τέλος, είναι γνωστό ότι τα έσοδα από την παράσταση θα δοθούν για την ανέγερση του Μουσείου της Ακρόπολης.

- α) Να αντικαταστήσετε τις παρακάτω λέξεις/φράσεις του κειμένου με άλλες συνώνυμες, λαμβάνοντας υπόψη το ύφος του συγγραφέα:
  προτίθεται , κινητοποιήσει, τάσσομαι με αυτούς, υποσκάπτονται, εφικτό, συσσώρευση, προώθηση, αλλόκοτο
  β). Να σχηματίσετε φράσεις με τα παρακάτω ονοματικά σύνολα :
  καθοριστική σημασία, κραυγαλέο παράδειγμα, αισθητική ποιότητα, οικονομική διάσταση, πολιτισμικός χώρος, πολυδιάστατος τρόπος, ισοπεδωτικό συμπέρασμα
  γ) Να επισημάνετε τη σημασιολογική διαφορά ανάμεσα στις ομόηχες λέξεις: *συγκρητικός -συγκριτικός*

- Ο αρθρογράφος χρησιμοποιεί συχνά δύο συνώνυμες λέξεις μαζί στην ίδια φράση και τις χωρίζει με κάθετη γραμμή , π.χ. αισθητική/ καλλιτεχνική . Επιλέξτε μέσα από το κείμενο δύο τέτοια ζεύγη και προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί ο αρθρογράφος χρησιμοποιεί τα συγκεκριμένα ζεύγη.

- Πώς αντιλαμβάνεστε την άποψη του συγγραφέα ότι τα τρία θλιβερά χαρακτηριστικά του νεοελληνικού συντηρισμού είναι η ξενοφοβία, η αρχαιολατρία και ο επαρχιωτισμός;

- Τι προτείνει ο συγγραφέας στην περίπτωση που κάποιες εμπορικές επιχειρήσεις θέλουν να προωθήσουν την τέχνη και σε ποιο σκεπτικό βασίζεται η πρότασή του. Συμφωνείτε με την πρόταση αυτή;

- Σε έναν παραδοσιακό ή ιστορικό χώρο της περιοχής σας με καλλιτεχνική αξία (θέατρο, παλιό αρχοντικό, ανοικτό αρχαιολογικό χώρο) προγραμματίζεται μια καλλιτεχνική εκδήλωση από μια εμπορική εταιρεία. Υποθέστε ότι συμμετέχετε στο Δημοτικό Συμβούλιο· ετοιμάστε την πρότασή σας, η οποία μπορεί να είναι θετική ή αρνητική για την παραχώρηση του χώρου στην εταιρεία, αρκεί να είναι τεκμηριωμένη με τα κατάλληλα επιχειρήματα. Στην επιχειρηματολογία σας μπορείτε να λάβετε υπόψη την ιστορία του τόπου, τα οικονομικά οφέλη, την προβολή της περιοχής κτλ.

- Σκεφτείτε ένα γεγονός που δίχασε την κοινή γνώμη, π.χ. τις καταλήψεις των σχολείων, την επιβολή της ευθανασίας από έναν Αμερικανό γιατρό, και γράψτε ένα άρθρο για το μαθητικό περιοδικό. Στο άρθρο σας να παρουσιάσετε όχι μόνο τα επιχειρήματα, με τα οποία υποστηρίζετε τη δική σας θέση, αλλά και τα επιχειρήματα της αντίθετης πλευράς, προσπαθώντας να τα ανασκευάσετε.

Ένα σύμπτωμα της σημερινής κρίσης του πολιτικού λόγου αποτελεί και η διάσταση των λέξεων προς τα πράγματα, αλλά και η σύγχυση ανάμεσα σε όρους με ιδεολογικά φορτισμένο περιεχόμενο. Παραδειγματικά αναφέρω τους όρους "λαϊκότητα" και "λαϊκισμός", το περιεχόμενο των οποίων θα επιχειρήσω να διευκρινίσω στις γραμμές που ακολουθούν.

Το επίθετο "λαϊκός" εκφράζει πράγματι αυτό που ανήκει στο λαό ή προέρχεται από αυτόν. Και η "λαϊκότητα" (ως ουσιαστικό) στο χώρο της πολιτικής εκφράζει ακριβώς τη συμμετοχή, την παρουσία του λαού στην έκφραση της πολιτικής εξουσίας. Όπου η λαϊκότητα αναγνωρίζεται τυπικά (νομικά) ως θεμέλιο της εξουσίας αυτής, αλλά στην πραγματικότητα ο λαός είτε δεν συμμετέχει είτε συμμετέχει περιορισμένα στην άσκησή της, όπου δηλαδή υπάρχει διάσταση ανάμεσα στις λέξεις, που εκφράζουν τους όρους της κοινωνικής πραγματικότητας, και στην ίδια αυτή την πραγματικότητα, το περιεχόμενο του όρου "λαϊκότητα" μεταπέφτει στην κατάσταση που αντιστοιχεί στη λέξη "λαϊκισμός". Ο λαϊκισμός αντικαθιστά τη λαϊκότητα εκεί όπου ο λαός κατά ιδεολογία μόνο είναι κυρίαρχος, στην πραγματικότητα όμως είτε δεν μετέχει είτε μετέχει περιορισμένα στην άσκηση της εξουσίας.

Λαϊκισμός είναι ακριβώς η κατ' επίφαση λαϊκότητα: αυτό που δείχνει να είναι λαϊκό, μα που στην πραγματικότητα δεν είναι. Πρόκειται για μια ψευδή ιδεολογία_ για φαινόμενο απλώς λαϊκότητας που στην πραγματικότητα κρύβει έναν έντονο πατερναλισμό.

Ο λαϊκισμός απορρέει από την ελλιπή λαϊκή συμμετοχή στη δημόσια ζωή, καλλιεργείται από αυτούς που εκμεταλλεύονται αυτή την έλλειψη, προτείνοντας το πατερναλιστικό τους πρότυπο, συντηρείται με την υποκουλτούρα και την εμπορευματοποίηση της συλλογικής ψυχής από ιδιωτικά συμφέροντα, καθιερώνεται ως δήθεν δημοκρατική κοινωνική κατάσταση, ενώ είναι στην ουσία αντιδημοκρατική.

Όπου η συμμετοχική δημιουργία είναι καθιδρυμένη στα χαρτιά, υπολειτουργεί όμως ουσιαστικά στην πράξη, αναπτύσσεται ένα λαϊκό υποκατάστατο, ώστε να ξεγελιέται ο λαός πως έχει (δήθεν) την προτεραιότητα στα δημόσια πράγματα, αφού γίνεται συνεχώς επίκλησή του για τη νομιμοποίηση της επιβολής της οποιασδήποτε πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας. Στην πραγματικότητα χαλκεύεται η εξουσία ινδαλμάτων, πολιτικών, κοινωνικών, καλλιτεχνικών, ακόμα και αθλητικών, στα οποία βρίσκει το υποκατάστατό της η προδομένη λαϊκή συνείδηση.

Οι φορείς του πατερναλισμού – στους τομείς της πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας – "νομιμοποιούνται" από το λαϊκισμό και παράλληλα τον συντηρούν με την προβολή της απρόσωπης λαϊκής μάζας και τον παραμερισμό οποιουδήποτε θα μπορούσε να παίξει αφυπνιστικό ρόλο στο συλλογικό εφησυχασμό του λαού.

Έτσι καλλιεργείται μια ισοπεδωτική νοοτροπία, όπου εξέχει μόνο το κεφάλι των φορέων του πατερναλισμού – και εκείνο συνειδητά εκλαϊκευτικά μακιγιαρισμένο – και καταπολεμείται ως "ελίτ" και "αντιλαϊκή" οποιαδήποτε ποιοτική διαφοροποίηση μέσα στη (λαϊκίστικη) γενική ισοπέδωση.

Αυτή η ισοπέδωση και η απέχθεια στην ποιοτική διαφοροποίηση δημιουργούν μακροπρόθεσμα τη δική τους υποκουλτούρα, που εμφανίζεται ως λαϊκή κουλτούρα, δεν είναι όμως παρά χυδαία μίμησή της. Έτσι, εμπορευματοποιείται το όποιο λαϊκό στοιχείο από επιτήδειους κερδοσκόπους, που βλέπουν στη μαζική παραγωγή των προϊόντων της δήθεν λαϊκής έκφρασης μια σημαντική πηγή πλουτισμού τους.

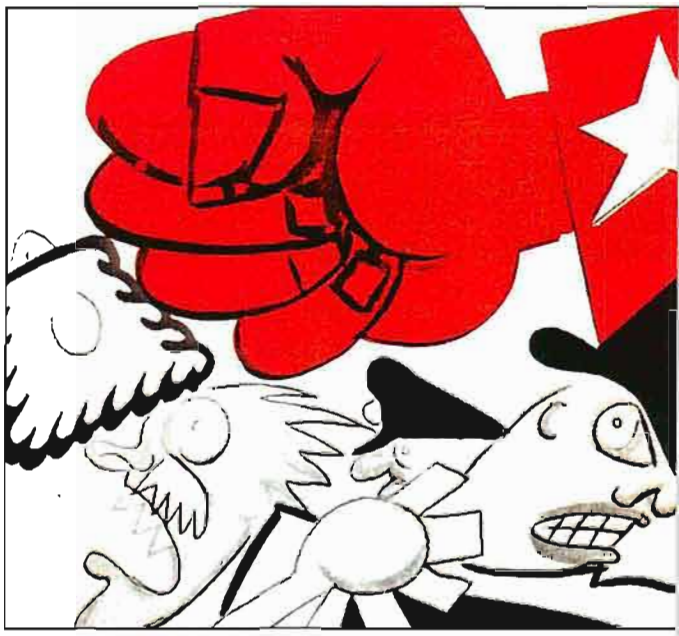

Πρέπει, λοιπόν, να διακρίνουμε ανάμεσα στην αυθόρμητη λαϊκή έκφραση που πηγάζει εκεί όπου – και σε όποιο σημείο – ο λαός πράγματι αυτονομείται και αυτοπροσδιορίζεται (και αυτό εκφράζεται με τον όρο "λαϊκότητα" και στην ψευδή, τη νόθα ιδεολογική κατάσταση της μίμησης του λαϊκού στοιχείου, που καλλιεργείται εκεί ακριβώς όπου ο λαός υποκαθίσταται στην έκφραση και ετεροπροσδιορίζεται από τους πάσης φύσεως προστάτες και δήθεν εκφραστές του, εκεί όπου ανθεί το φαινόμενο του πατερναλισμού, κατάσταση που εκφράζεται με τον όρο "λαϊκισμός".

Η λαϊκότητα είναι, λοιπόν, η δικαίωση του λαού και η ανύψωσή του σε καθοριστικό παράγοντα της ιστορίας του. Ο λαϊκισμός, αντίθετα, αποτελεί εξαπάτηση του λαού, πολιτιστική υποβάθμισή του, υποκατάστασή του στον ιστορικό του ρόλο και διατήρησή του στο περιθώριο των εξελίξεων. Η λαϊκότητα αναδείχνει τις γνήσιες αξίες του λαού και δεν είναι καθόλου αντίθετη με την αξιολογική διάκριση και την εκφραστική διαφοροποίηση. Αντίθετα, ο λαϊκισμός ισοπεδώνει την έκφραση προς τα κάτω, καταπολεμά και εχθρεύεται τη διάκριση και την όποια διαφοροποίηση, είναι κάλπικος και νοθευτής του λαϊκού πνεύματος.

Η αποκατάσταση (ή η αποκάλυψη) του αληθινού νοήματος των λέξεων του πολιτικού λόγου μπορεί, νομίζω, να συμβάλει τουλάχιστον στην πολιτική και κοινωνική μας αυτογνωσία.

(Ι.Ε. Μανωλεδάκη)

- Ο συγγραφέας συγκρίνει τις δύο έννοιες "λαϊκότητα" και "λαϊκισμός" επισημαίνοντας τις διαφορές τους. Με ποια μέθοδο γίνεται η διασάφησή τους;
- Πού οφείλεται, κατά το συγγραφέα, "ο λαϊκισμός" και ποια είναι τα αποτελέσματά του.
- Ποια είναι η βασική μέθοδος που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για την ανάπτυξη του κειμένου του;

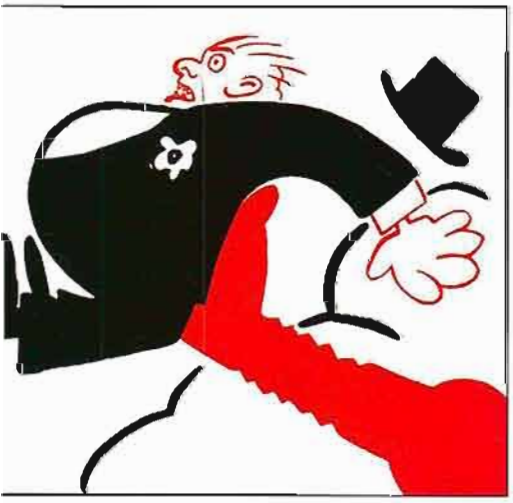

- Γιατί επιμένει ο συγγραφέας να διασαφηνίσει το νόημα των δύο αυτών όρων;
- Προσπαθήστε να βρείτε κι εσείς μερικά παραδείγμα τα λαϊκισμού στο χώρο της πολιτικής, της εκπαίδευσης, του αθλητισμού, της τέχνης κτλ. (σύγχρονα ή παλιά) και γράψτε ένα κείμενο, στο οποίο να δικαιολογείτε τη θέση σας υπέρ ή κατά του λαϊκισμού.
- Πατερναλισμός: Αναζητήστε τη σημασία και την ετυμολογία της λέξης σ' ένα ερμηνευτικό λεξικό.

Αφίσες του Μαγιακόφσκι, 1918

■ Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από άρθρο που δημοσιεύτηκε στον τύπο με βάση την ομιλία του Ν. Ματσανιώτη, προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών, σε πανηγυρική συνεδρία της Ακαδημίας. Το κείμενο είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα επιστημονικού άρθρου με εκλαϊκευτικό χαρακτήρα. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι είναι αναγκαία η εξοικείωση της κοινής γνώμης σχετικά με τα επιτεύγματα της επιστήμης και επιδιώκει να την ενημερώσει σχετικά με την κλωνοποίηση, παρέχοντας έγκυρες επιστημονικά πληροφορίες.

"Η κλωνοποίηση. Τα υπέρ και τα κατά για τον άνθρωπο"

Το κρίσιμο και επίμαχο θέμα είναι βεβαίως η κλωνοποίηση του ανθρώπου. Θα αρχίσω με την παράθεση ισχυρισμών που εύκολα καταρρίπτονται. Θα αναφέρω στη συνέχεια εφαρμογές που ασφαλώς δεν είναι δυνατόν να γίνουν αποδεκτές ποτέ και πρέπει εγκαίρως να θεσπιστούν μέτρα που να τις αποκλείουν. Θα τελειώσω με εφαρμογές της κλωνοποίησης ευεργετικές για τον άνθρωπο. Οι γενικόλογες διακηρύξεις κατά του κλωνισμού του ανθρώπου του τύπου "είναι έξω από τη φύση", "ο άνθρωπος δικαιούται να γεννιέται με ανθρώπινο τρόπο και όχι στα εργαστήρια", "προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια", "θα δημιουργηθούν Χίτλερ και στρατιές ανδραπόδων που θα καταστρέψουν την ανθρωπότητα" είναι τουλάχιστον επιπόλαιες και προδίδουν άγνοια και αδικαιολόγητο πανικό. Ανήκουν στη μυθιστοριοποίηση της επιστήμης.

1 *Έξω από τη φύση είναι και η καταστροφή δασών, για να αυξηθεί η καλλιεργήσιμη γη, το πέταγμα του ανθρώπου στο φεγγάρι, όλοι οι σύγχρονοι τρόποι τεχνητής γονιμοποίησης, ο τρόπος που ζει ο σύγχρονος άν-*

2 *θρωπος. Η Dolly δε γεννήθηκε στο εργαστήριο. Κυοφορήθηκε σε θετή μήτρα-μάνα και γεννήθηκε κανονικά, όπως όλα τα πρόβατα του Θεού. Το επιχείρημα "προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια" προδίδει ισχυρό γενετικό ντετερμινισμό και περιφρονεί την τεράστια επίδραση του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση του ανθρώπου. Οι μονωογενείς δίδυμοι έχουν δύο όχι μια ψυχή και κατά κανόνα οι διαφορές τους ως χαρακτήρων είναι περισσότερες από τις ομοιότητές τους. Στην κλωνοποίηση πέρα από το διαφορετικό DNA των μιτοχονδρίων, που προέρχονται από διαφορετικό γεννήτορα, οι διαφορές στο περιβάλλον αρχίζουν πρώιμα, από τις διαφορετικές συνθήκες ενδομήτριας ζωής και συνεχίζονται μετά τη γέννηση σε περιβάλλον που έξω από τη μοναδικότητά του για κάθε άνθρωπο, διαφέρει κατά μία ολόκληρη γενιά στην περίπτωση που ένας ενήλικος κλωνοποιεί τον εαυτό του. Δηλαδή ο ενήλικος θα είναι πατέρας του κλωνοποιημένου εαυτού του με κριτήριο την ηλικία και μονωογενής δίδυμος*

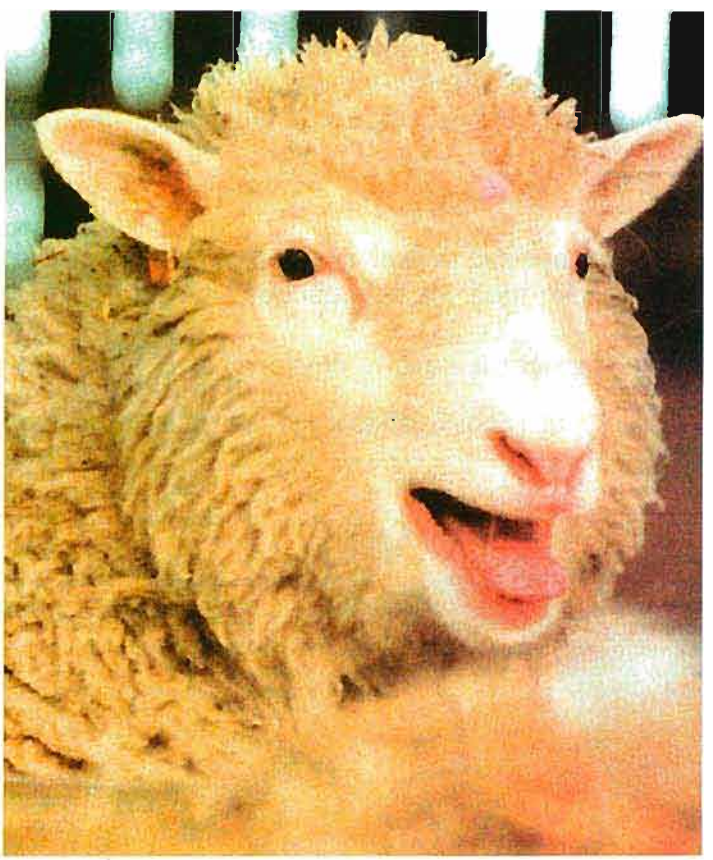

αδελφός με κριτήριο τη γενετική ταυτότητα.

Είναι μάλλον εξοργιστικό ότι τόσοι πολλοί ασχολούνται με την υποθετική κλωνοποίηση και την κατ' αυτούς σύνδρομη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όταν αυτή ευτελίζεται καθημερινά σε παγκόσμια κλίμακα, ενώ ελάχιστοι αγωνίζονται, ώστε να τραυματίζεται λιγότερο. Ως παιδίατρος αισθάνομαι υποχρέωση να σας υπενθυμίσω ότι επτά εκατομμύρια παιδιά το χρόνο πεθαίνουν από πείνα. Ότι εκατομμύρια παιδιά εργάζονται καθημερινά ατέλειωτες ώρες. Ότι εκατομμύρια παιδιά κακοποιούνται καθημερινά σωματικά ή σεξουαλικά και ακόμη περισσότερο κακοποιούνται πνευματικά και συναισθηματικά. Όλοι οι κώδικες ηθικής και επιβίωσης παραβιάζονται συνεχώς. Για πρώτη φορά στην ιστορία όλων των ειδών ο "σύγχρονος άνθρωπος των σπηλαίων των πόλεων" κλέβει τα παιδιά του. Υπονομεύει το μέλλον τους, αφαιρώντας πιθανότητες επιβίωσης των επερχόμενων γενεών. Υπονομεύει τον πλανήτη, το περιβάλλον και τον ανθρώπινο πολιτισμό.

Οι αστειότητες για υπέρτερη φυλή, για στρατιές δούλων, για κλωνοποιημένα αντίγραφα του Χίτλερ δε θέλουν μεγάλη συζήτηση. Ο οποισδήποτε μανιακός τύραννος, και έχουμε γνωρίσει αρκετούς, δεν έχει κανένα λόγο να προσφύγει στην κλωνοποίηση, που έτσι κι αλλιώς είναι αδύνατο να ικανοποιήσει τις βλέψεις του. Η σύγχρονη τεχνολογία του παρέχει όλα τα μέσα για να προκαλέσει μαζικές καταστροφές. Καλό ή κακό είναι αυτό που κάνει ο άνθρωπος όχι αυτό που μπορεί να κάνει.

Η πορεία για την κλωνοποίηση του ανθρώπου θα είναι μακρά. Και η αρχή της μάλλον θα αργήσει να γίνει.

Δεν έχω όμως αμφιβολία ότι θα επιχειρηθεί. Και ο κίνδυνος γεννήσεως θνησιγενών, νεογνών με μικρές ή μεγάλες συγγενείς ανωμαλίες, νεογνών που θα υποφέρουν ή ενδεχομένως θα είναι επιρρεπή σε νοσήματα και θα πεθάνουν πρόωρα είναι υπαρκτός. Αν δεν υπάρξουν εχέγγυα ότι οι κίνδυνοι αυτοί θα περιορισθούν στη συχνότητα που περίπου απαντώνται στη φύση, θα είναι δύσκολο να βρεθεί υποστηρικτής της κλωνοποίησης του ανθρώπου.

Προβάλλεται το επιχείρημα ότι, ακόμη και αν ξεπεραστούν οι κίνδυνοι που ανέφερα, δεν αποκλείεται η παραγωγή κλωνοποιημένων ανθρώπινων νεογνών, τα οποία θα χρησιμεύσουν ως αποθήκες ανταλλακτικών, ως πηγή οργάνων για μεταμόσχευση. Τούτο, βέβαια, δεν μπορεί ν' αποκλεισθεί, όπως δεν έχει αποκλεισθεί η σημερινή πειρατεία οργάνων με απαγωγές παιδιών και ενηλίκων στην Ινδία, τη Βραζιλία και άλλες χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Η κλωνοποίηση στον άνθρωπο είναι μια ηρτημένη επιστημονική δυνατότητα, μια πιθανότητα, η ενεργοποίηση της οποίας εξαρτάται από ανθρώπους γεννηθέντας, ου ποιηθέντας. Αλλά και αν υπάρξει κλωνοποίηση του ανθρώπου, θα αφορά ένα μόνο μέρος της δημιουργίας του. Το "κατ' εικόνα". Και θα είναι "καλόν", το ίδιο όπως κατά την Παλαιά Διαθήκη, βγήκε από τα χέρια του Θεού, στο πρώτο στάδιο της δημιουργίας του. Ωραίος ήταν ο άνθρωπος "κατ' εικόνα Θεού", ως άγαλμα. Όχι όμως, πλήρης. Πλήρης έγινε – και συνεχίζει να γίνεται – με την εμφύσηση "πνοής ζώσης" με το "καθ' ομοίωσιν". Και το καθ' ομοίωσιν έκτοτε, τη ζώσα πνοή, εμφυσεί στον άνθρωπο ο πολιτισμός. Η ποιότητα ενός πολιτισμού κρίνεται από τη δύναμή του να αφομοιώνει όχι μόνο το παρελθόν αλλά και το μέλλον του, όπως ο ίδιος το δημιουργεί και το καθορίζει και όπως πορεύεται προς αυτό. Παιδί αυτού του πολιτισμού είναι και η κλωνοποίηση.

Πάντως λόγοι αμιγώς ιατρικοί που να δικαιολογούν τη δημιουργία ανθρώπου με κλωνοποίηση δε φαίνεται να υπάρχουν.

Αν ποτέ καταστεί δυνατή η κλωνοποίηση στον άνθρωπο, θα αρχίσει και θα περιορισθεί στο εργαστήριο με την κλωνοποίηση κυτταρικών σειρών και είναι πιθανόν να αποδώσει εξαιρετικώς ευεργετικά αποτελέσματα. Ενδέχεται να δημιουργηθεί π.χ. ανθρώπινο δέρμα και να σώσει τη ζωή ανθρώπων με εκτεταμένα εγκαύματα που δεν επιβιώνουν σήμερα. Να δημιουργηθούν νευρώνες που μπορούν να μεταμοσχευθούν στον εγκέφαλο πασχόντων από τη νόσο Alzeimer ή Parkinson. Να δημιουργηθούν αρχέγονα πολυδύναμα αιμοποιητικά κύτταρα σωστικά καρκινοπαθών που θα μπορούν να υποβάλονται σε χημειοθερα-

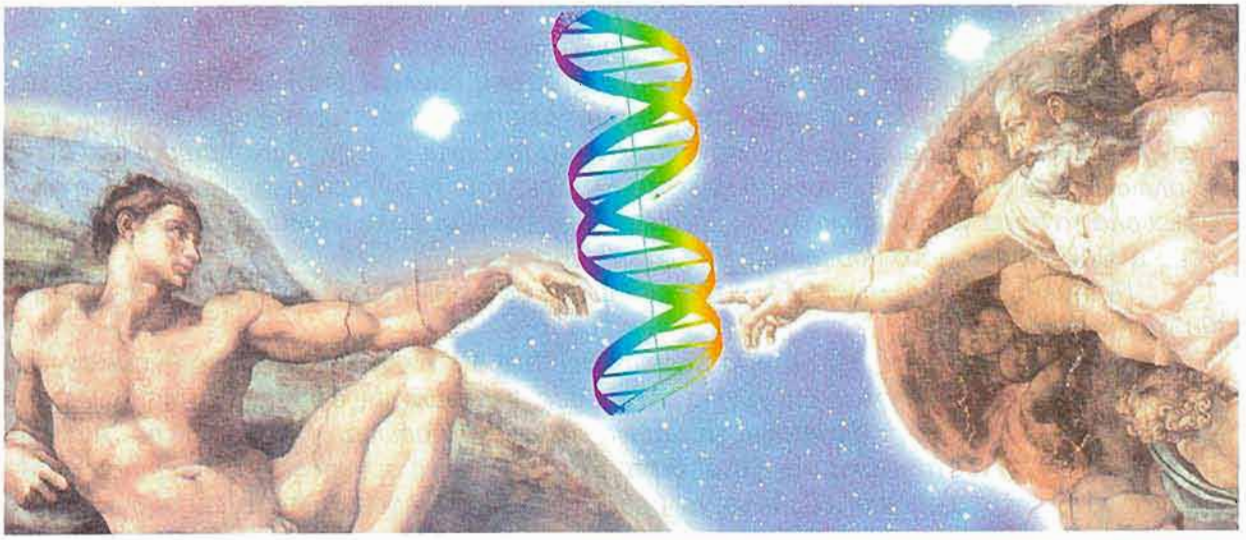

10 *πευτικές μεγαθεραπείες, χωρίς το φόβο μη αναστρέψιμης ερήμωσης του μυελού των οστών. Και πλήθος άλλων εφαρμογών που θα επιτρέπουν τη θεραπεία πολλών ασθενειών και θα περιορίζουν τον ανθρώπινο πόνο. Στο πλαίσιο μάλιστα της επιστημονικής φαντασίας υποστηρίζεται ότι η κλωνοποίηση είναι μόνο η αρχή και ότι ενδέχεται να παραχθούν ακόμη και νέα είδη π.χ. συνδυασμός φυτών και ζώων, τα φυτόζωα, που θα παράγουν γάλα με φωτοσύνθεση.*

Θεωρώ ότι οι βιοηθικές επιτροπές πρέπει να επικεντρωθούν σε εξελίξεις που ενδέχεται
11 *να προκύψουν στο μέλλον και η μόνη πιθανότητα είναι η ανάπτυξη με κλωνοποίηση ανθρώπινων κυτταρικών σειρών. Να δημιουργήσουν ανασχετικούς μηχανισμούς σε μεγαλύτερα άλματα και να απαγορεύσουν απολύτως την κλωνοποίηση εμβρύων σε ανθρώπινη μήτρα. Οπωσδήποτε όμως δεν πρέπει να ανασταλεί η επιστημονική πρόοδος. Η ιστορία άλλωστε διδάσκει ότι τούτο είναι αδύνατον. Είναι μεγάλη κατάκτηση η κατανόηση των μηχανισμών που ενεργοποιούν, καταστέλλουν και επανενεργοποιούν τα γονίδια. Η κλωνοποίηση είναι ένα μεγάλο βήμα στο δρόμο για τη βελτίωση της ζωής του ανθρώπου.*

Τις Θερμοπύλες της ελευθερίας μας δε φυλάττουν αποτελεσματικά οι φοβικές μας προ-
12 *καταλήψεις. Μπορεί να τις φυλάξει μόνο το ελεύθερο πνεύμα, οπλισμένο με τα όπλα εκείνα που ο πολιτισμός και ο ουμανισμός του εξασφαλίζει. Τότε η κλωνοποίηση θα γίνει μια ακόμη δυνατότητα του πολιτισμού και του ουμανισμού.*

(Ν. Ματσανιώτης, 11-1-1998)

- Ο συγγραφέας αναφέρει στην πρώτη παράγραφο ότι οργανώνει το κείμενο σε τρία μέρη. Να εντοπίσετε τα μέρη αυτά και να δώσετε τους κατάλληλους πλαγιότιτλους.

- Να διαβάσετε προσεκτικά την πρώτη και τη δεύτερη παράγραφο και να προτείνετε μια διαφορετική παραγραφοποίηση χωρίζοντας το κείμενο σε μικρότερες παραγράφους. Στην περίπτωση αυτή φροντίστε να κάνετε, επίσης, τις επεμβάσεις που νομίζετε ότι χρειάζονται, π.χ. προσθήκη διαρθρωτικών λέξεων/ φράσεων, για να εξασφαλιστεί η συνοχή μεταξύ των παραγράφων.

- Να επισημάνετε στο κείμενο φράσεις που βρίσκονται σε εισαγωγικά και να δικαιολογήσετε τη χρήση των εισαγωγικών.

- Σε ορισμένα σημεία του κειμένου ο συγγραφέας υιοθετεί ένα έντονα κριτικό ύφος. Να εντοπίσετε τα σημεία αυτά και να προσέξετε τις λέξεις /φράσεις που προσδίδουν έμφαση στην κριτική του. Νομίζετε ότι δικαιολογείται η υιοθέτηση ενός τέτοιου ύφους;

- Δοκιμάστε να αναδιατυπώσετε προφορικά ή γραπτά την ανασκευή της απόψης ότι η κλωνοποίηση προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (§2 και 3). Προσέξτε ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί διάφορα μέσα πειθούς, όπως επιχειρήματα, παραδείγματα και επιστημονικά τεκμήρια.

- Ποιοι είναι οι κίνδυνοι που μπορούν να προκύψουν από την κλωνοποίηση; Αναπτύξτε τις σκέψεις σου με βάση όσα αναφέρονται στο κείμενο και όσα επιπλέον έχεις ενδεχομένως υπόψη σχετικά με το θέμα.

- Να συνοψίσεις την άποψη του συγγραφέα για το θέμα της κλωνοποίησης σε ένα κείμενο (10 στίχους).

- Ο συγγραφέας υποστηρίζει "η άγνοια προκαλεί φόβο και δημιουργεί προκαταλήψεις. Είναι συνεπώς ανάγκη να εξοικειώνεται η κοινωνία με τα επιτεύγματα της επιστήμης, για να μη τα φοβάται". (το τμήμα αυτό δεν περιλαμβάνεται στο απόσπασμα)
Ποιες πληροφορίες αντλήσατε εσείς από το κείμενο; Σας βοήθησαν οι πληροφορίες αυτές να απαλλαγείτε από κάποιους φόβους ή από κάποια προκατάληψη;

Να αναπτύξετε σε ένα κείμενο (2 σελίδων περίπου) τη φράση του συγγραφέα: "Η άγνοια προκαλεί φόβο και δημιουργεί προκαταλήψεις". Στο κείμενό σας προσπαθήστε να διερευνήσετε την ισχύ της παραπάνω άποψης σε διάφορους τομείς της προσωπικής και κοινωνικής ζωής, ακολουθώντας τον τρόπο ανάπτυξης ενός δοκιμίου.

α) **ντεντερμινισμός, ουμανισμός:** αναζητήστε την προέλευση και τη σημασία των λέξεων με τη βοήθεια λεξικού.

β) **θνησιγενής, κυοφορώ-ούμαι, εμφυσώ, καταρρίπτω, τραυματίζω:** να συζητήσετε τη μεταφορική χρήση των λέξεων, να τις συνδυάσετε με τις κατάλληλες λέξεις πχ. θνησιγενής υπόθεση, εμφυσώ πάθος, καταρρίπτω μια θεωρία κτλ, και να σχηματίσετε φράσεις.

γ) χρησιμοποιήστε σε φράσεις τα παρακάτω ονοματικά σύνολα: **επίμαχο θέμα, γενικόλογη διακήρυξη, ανασχετικός μηχανισμός, αναστρέψιμη πορεία, αποδεκτή εφαρμογή.**

α) Να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες ισοδύναμες λέξεις / εκφράσεις :

...δεν έχει κανένα λόγο να **προσφύγει** στην κλωνοποίηση

...**υπονομεύει** το μέλλον τους

...η ανθρώπινη αξιοπρέπεια **ευτελίζεται** καθημερινά σε παγκόσμια κλίμακα

...δεν πρέπει να **ανασταλεί** η επιστημονική πρόοδος

...οι βιοηθικές επιτροπές πρέπει **να επικεντρωθούν** σε εξελίξεις

β) Να συνδυάσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες κατάλληλες, για να σχηματίσετε δικές σας φράσεις π.χ. προσφεύγω σε διεθνή οργανισμό, σε δικηγόρο κτλ., αναστέλλω την απεργία, τη λειτουργία, την έκδοση εντύπου κτλ, υπονομεύω το κύρος, τη θέση κάποιου, την οικονομία κτλ., επικεντρώνω το ενδιαφέρον, την προσοχή μου κτλ.

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα που αναφέρεται σε ένα άλλο επίτευγμα της βιοτεχνολογίας.

Η γονιδιακή ταυτότητα σε μικροτσίπ

Οι ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ πρόοδοι όμως στη γρήγορη ανάλυση του γονιδιώματος, καθώς και η συγκέντρωση πολλών στατιστικών στοιχείων σχετικά με την κατανομή των γονιδίων στον πληθυσμό, εκτιμάται πως θα επιτρέψουν στους επιστήμονες να ελέγχουν κάθε ασθενή για δεδομένα γονίδιά του και να γνωρίζουν ποιο είναι το καταλληλότερο φάρμακο γι' αυτόν.
Η κατασκευή ανάλογων μικροτσίπ απαιτεί έλεγχο μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, προκειμένου να εντοπισθούν οι ποικιλομορφίες στην αλληλουχία των γονιδίων. Ταυτόχρονα, η συλλογή τέτοιου είδους πληροφοριών για το γονιδίωμα συγκεκριμένων ατόμων ανοίγει το κουτί της Πανδώρας σε ό,τι αφορά ηθικά ζητήματα. Υπάρχει πάντα κίνδυνος η πληροφορία να χρησιμοποιηθεί κατά τρόπο μη χρηστό. Ωστόσο, επιχειρηματολογεί ο Κοέν "η μάχη πρέπει να διεξαχθεί εναντίον της κακής χρήσης της πληροφορίας και όχι εναντίον της επιστήμης".

Σκεφτείτε και συζητήστε τις επιπτώσεις που ενδέχεται να έχει στη ζωή του ανθρώπου η ανάλυση του γονιδιώματος. Για παράδειγμα σκεφτείτε με ποιους τρόπους οι πληροφορίες σχετικά με τα γενετικά μας στοιχεία μπορούν να επηρεάσουν τη ζωή του ατόμου στον τομέα της εργασίας και της ασφάλισης του εργαζόμενο ή ποια προβλήματα μπορεί να προκύψουν από τις πληροφορίες αυτές στις σχέσεις ενός ζευγαριού.

Ψυχολογικές και παιδαγωγικές επισημάνσεις για τη χρήση της πληροφορικής στην εκπαίδευση

■ Το παρακάτω κείμενο είναι ένα επιστημονικό άρθρο που βασίζεται σε εισήγηση που παρουσιάστηκε στην Γ' εκδήλωση του Διεθνούς Κέντρου Φιλοσοφίας και Επιστημονικής Έρευνας (26-27/10/1991). Το κείμενο δημοσιεύτηκε στα πρακτικά της εκδήλωσης που εκδόθηκαν σε βιβλίο με τον τίτλο "Φιλοσοφία και πληροφορική στην εκπαίδευση". Το άρθρο αυτό διαφέρει, επομένως, από τα άρθρα που δημοσιεύονται στις εφημερίδες, τα οποία, όπως είδαμε, σχολιάζουν ή αναλύουν κάποιο συγκεκριμένο γεγονός της επικαιρότητας με σκοπό την ενημέρωση και τον προβληματισμό του ευρύτερου κοινού. Πρόκειται για ένα επιστημονικό άρθρο που παρακολουθεί τις εξελίξεις της επιστήμης πάνω σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα και που απευθύνεται κυρίως σε αναγνώστες με ειδικό ενδιαφέρον και γνώσεις. Διαβάστε το κείμενο προσεκτικά και απαντήστε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

Η χρήση της νέας τεχνολογίας της πληροφορικής στο σπίτι και στη σχολική τάξη έχει μια ιστορία περίπου δύο (2) δεκαετιών σε τεχνολογικά προηγμένες χώρες. Στη χώρα μας
1 *παρατηρείται τα τελευταία λίγα χρόνια ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη χρήση της πληροφορικής σε επίπεδο τόσο ανεπίσημο -ατομικό και οικογενειακό- όσο και επίσημο, δηλαδή σε επίπεδο πολιτείας. Όλο και περισσότερες οικογένειες φαίνεται να αποκτούν για τα παιδιά τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές (Η/Υ, computers). Δεν είμαι σίγουρος αν η έκταση και η διάρκεια αυτού του ενδιαφέροντος είναι ανάλογες με την προθυμία, με την οποία αποκτώνται αυτές οι συσκευές (πρβλ. χρήση video, αρχές δεκαετίας '80). Από το άλλο μέρος, η πολιτεία έχει εξαγγείλει την εισαγωγή της σύγχρονης τεχνολογίας στα σχολεία με απροσδιόριστα ακόμη αποτελέσματα.*

Η εισήγηση αυτή αναφέρεται στη χρήση της νέας τεχνολογίας της πληροφορικής στο σχολείο. Θα μιλήσω για την εισαγωγή του ηλεκτρονικού υπολογιστή (Η/Υ) στην εκπαίδευση, σε μια προσπάθεια να επισημάνω εκείνα τα σημεία που δεν έχουν μελετηθεί στο βαθμό που θα 'πρεπε, από τη σκοπιά της Εξελικτικής Ψυχολογίας. Το ερώτημά μου δεν είναι ποιο πρόγραμμα είναι καλύτερο ή αποτελεσματικότερο, αλλά αν στη χρήση του Η/Υ έχουν ληφθεί υπόψη όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά του παιδιού -και όχι μόνον ο τρόπος λειτουργίας της σκέψης του μέσου παιδιού- ώστε να γίνει αυτή η δραστηριότητα ελκυστική, ευχάριστη, αποδοτική, αλλά και να προάγει την ανάπτυξη του παιδιού στο συναισθηματικό, το γνωστικό, τον ψυχοκοινωνικό τομέα και στον τομέα της προσωπικότητας. Η σχετική βιβλιογραφία είναι και διεθνώς σχετικά λίγη και αποσπασματική και πολύ λιγότερη στη χώρα μας.

2

Η ηλεκτρονική τεχνολογία, ενός computer, χρησιμοποιείται -ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί με τρεις (3) κυρίως τρόπους: (1) Για την επεξεργασία κειμένου (word processing), (2) για
3

προγραμματισμό (programming) και (3) για τη διδασκαλία σχολικών μαθημάτων (computer-assisted instruction).

Στην επεξεργασία κειμένου ο Η/Υ αποτελεί το μέσο, για να γραφεί και να τυπωθεί ένα κείμενο. Η χρήση αυτή μπορεί να αρχίσει από τη στιγμή που το παιδί έχει κατακτήσει ένα
4 *μίνιμουμ της δεξιότητας για ανάγνωση και γραφή. Ωστόσο, η πρώιμη εισαγωγή της επεξεργασίας κειμένου στο σχολείο μπορεί να μην είναι επιθυμητή, γιατί ίσως εμποδίζει την εξέλιξη των λεπτών κινητικών δεξιοτήτων του παιδιού. Είναι σίγουρα ένα θέμα που απαιτεί περαιτέρω έρευνα. Πάντως, για το παιδί της σχολικής ηλικίας που διαβάζει και γράφει καλά, η επεξεργασία κειμένου του επιτρέπει να πειραματίζεται με γράμματα και λέξεις: να γράφει ελεύθερα, να αναπτύσσει τις ιδέες του, έχοντας επίγνωση ότι μπορεί αργότερα να "ξαναδεί" το κείμενο και να επιφέρει όποιες και όσες αλλαγές επιθυμεί (Lewin, Boruta and Vasconellos, 1983).*

Η δυνατότητα για κατασκευή προγραμμάτων με τον Η/Υ είναι αυτή που έχει αξιοποιηθεί λιγότερο από την προηγούμενη. Κι όμως, είναι η λειτουργία που προσφέρει περισσότερο στο παιδί την αίσθηση ότι ελέγχει τη συσκευή αυτή, αφού είναι ο ίδιος που της «υπαγορεύει» τι ακριβώς να κάνει. Έρευνες έχουν δείξει ότι ακόμη και παιδιά προσχολικής ηλικίας
5 *μπορούν (κάτω από την καθοδήγηση των δασκάλων τους) να προγραμματίσουν έναν computer και αυτό τους βοηθάει στην επίλυση προβλημάτων (Degelman et al, 1986). Μάλιστα, έχει βρεθεί ότι παιδιά 9-11 ετών μπορούν, πάλι με τον προγραμματισμό, να κατανοήσουν έννοιες της αφαιρετικής λογικής, κάτι που κανονικά θεωρείται επίτευγμα μεταγενέστερο στην εξελικτική πορεία του παιδιού. Τέτοια ευρήματα είναι ασφαλώς ενθαρρυντικά, αλλά θεωρώ πως πρέπει να αντιμετωπισθούν περισσότερο ως διερευνητικά των δυνατοτήτων της χρήσης του Η/Υ, παρά ως απολύτως σαφή και οριστικά.*

Εκείνο που είναι περισσότερο σίγουρο και αξιοποιήσιμο είναι το εξής: Επειδή ο προγραμματισμός του Η/Υ προϋποθέτει ότι το παιδί είναι υποχρεωμένο να ανακαλύπτει τα λάθη του για να κάνει το πρόγραμμα να λειτουργήσει, η διαδικασία αυτή βοηθάει το παιδί να
6 *έχει ανά πάσα στιγμή επίγνωση των νοητικών του λειτουργιών στη λύση του προβλήματος. Αυτό είναι μια μεταγνωστική ιδιότητα και γνωρίζουμε πως η μετα-γνώση είναι ένα ώριμο αναπτυξιακό επίτευγμα του παιδιού που του επιτρέπει να ελέγχει τις ίδιες τις νοητικές του λειτουργίες (Παρασκευόπουλος, 1985). Η χρήση του Η/Υ στον τομέα αυτόν είναι και επιθυμητή και ωφέλιμη.*

Η τρίτη, αλλά όχι λιγότερο σημαντική χρήση του Η/Υ, είναι η μέσω αυτού διδασκαλία
7 *μαθημάτων στο σχολείο, όπου τα παιδιά αποκτούν νέες γνώσεις ή και ασκούν τις ήδη αποκτημένες. Είναι ο τομέας με τις περισσότερες ίσως δυνατότητες, τουλάχιστον από άποψη απτών, άμεσων αποτελεσμάτων στη μάθηση. Συγχρόνως, όμως, είναι ο τομέας με τα περισσότερα προβλήματα, τουλάχιστον με την έννοια ότι πολλά που μπορούν να γίνουν δεν έχουν γίνει.*

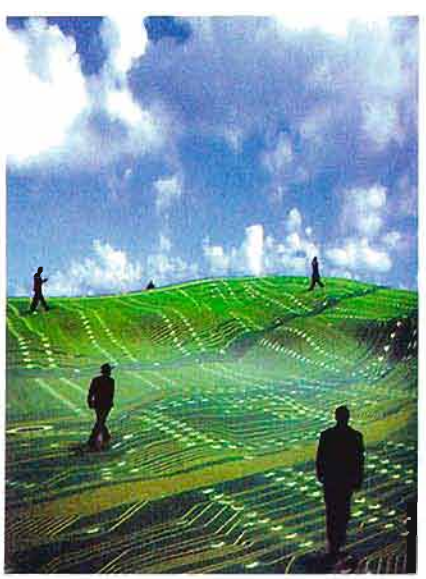

8 *Ο κεντρικός όρος που θα μπορούσε να συνοψίσει τα προβλήματα αυτά και τις ελλείψεις στη χρήση του Η/Υ ως διδακτικού μέσου είναι ο όρος ατομικές διαφορές, διαφορές δηλαδή μεταξύ των παιδιών σε μια σειρά χαρακτηριστικών, όπως θα δούμε αμέσως. Τα παιδιά μιας σχολικής τάξης έχουν ασφαλώς πολλά κοινά χαρακτηριστικά, αλλά έχουν και αξιοσημείωτες διαφορές. Το θέμα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του παιδιού μπορεί να θεωρηθεί ως το κρισιμότερο στοιχείο που θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματικότητα στη χρήση της πληροφορικής στην εκπαίδευση. Ο δάσκαλος μπορεί να επιφέρει όλες εκείνες τις τροποποιήσεις στη διδακτική του μέθοδο, π.χ. όταν διαπιστώσει ότι κάτι δεν έχει γίνει κατανοητό από τους μαθητές του, ή ότι δεν προχωρούν όλοι οι μαθητές του με τον ίδιο ρυθμό. Αφού ο Η/Υ δεν μπορεί να κάνει κά-*

τι τέτοιο, θα πρέπει να προγραμματισθεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ανταποκρίνεται, όσο
8 γίνεται, στις ανάγκες, τις δυνατότητες και αδυναμίες κάθε μαθητή. Έτσι, ενδεικτικά, ένα πρόγραμμα μπορεί να είναι αρκετά ευέλικτο και να προσφέρει την ευκαιρία στο μαθητή να προχωρεί με το δικό του ρυθμό και να κάνει τις δικές του τροποποιήσεις στη ροή του προγράμματος. Παρακάτω παρουσιάζονται μερικοί από τους παράγοντες που δημιουργούν τις ατομικές διαφορές ανάμεσα στα παιδιά.

Είναι αλήθεια ότι στο θέμα της ηλικίας, μια σχολική τάξη δεν έχει σημαντικές διαφορές. Υπάρχουν, εξάλλου, προγράμαμτα που απευθύνονται σε διαφορετικές ηλικίες και χρη-
9 σιμοποιούν υλικό και διαδικασίες περισσότερο ελκυστικές στη μία παρά στην άλλη ηλικία. Καλό, ωστόσο, είναι να υπενθυμίσουμε εδώ ότι με την αύξηση της ηλικίας παρατηρούνται αλλαγές σε μορφές γνωστικής συμπεριφοράς του παιδιού, όπως είναι οι εμπρόθετες σκόπιμες αντιληπτικές διαδικασίες, η εστίαση της προσοχής και η χωρητικότητα της μνήμης.

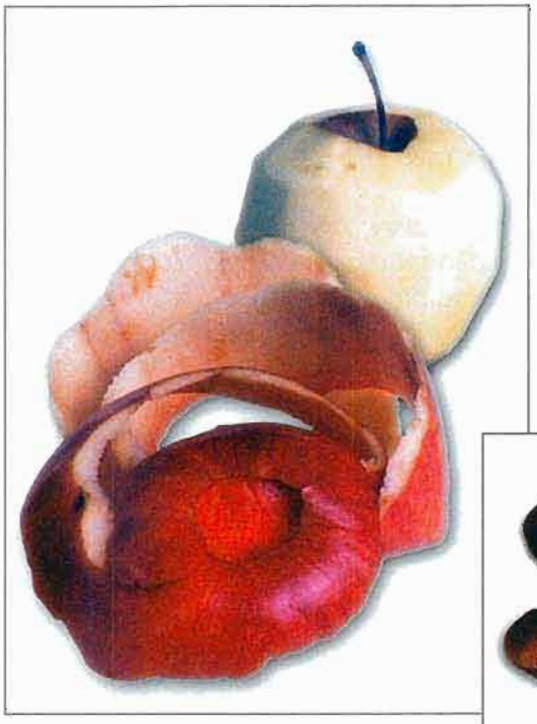

Εκεί όπου οι διαφορές είναι εντονότερες είναι στη νοητική ηλικία των παιδιών. Με τον όρο
10 "νοητική ηλικία" εννοούμε το επίπεδο των νοητικών ικανοτήτων ενός ατόμου, άσχετα από τη χρο-

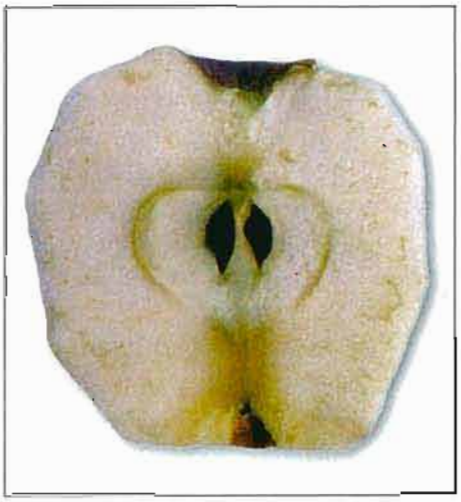

νολογική του ηλικία (Παρασκευόπουλος, 1992). Η χρονολογική ηλικία μπορεί να συμπίπτει ή όχι με τη νοητική ηλικία (μπορεί να είναι υψηλότερη ή χαμηλότερη). Ένα παράδειγμα: Ένας μαθητής 14 ετών αναμένεται να λειτουργεί νοητικά στο επίπεδο των τυπικών λογικών πράξεων, δηλαδή να είναι σε θέση να χειρίζεται όχι μόνο συγκεκριμένα δεδομένα της εμπειρίας του, αλλά και αφηρημένα, αφαιρέσεις δηλαδή της πραγματικότητας. Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι δεν κατακτούν αυτό το ανώτατο επίπεδο σκέψης όλοι οι έφηβοι. Στην πραγματικότητα, μόνον ένας (1) στους τρεις (3) ενηλίκους τελικά κατέχει πλήρως την ικανότητα για τυπική αφαιρετική σκέψη (Dulit, 1975).

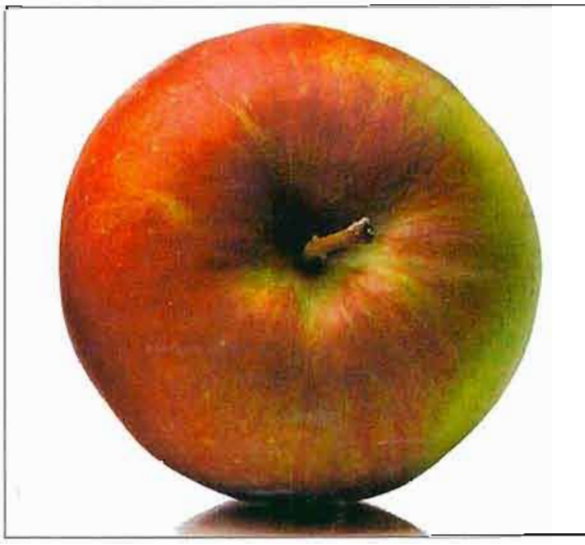

Ένας άλλος παράγων ατομικών διαφορών είναι το φύλο. Όσον αφορά τη χρήση του Η/Υ, έχουμε δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία στην προσχολική ηλικία αγόρια
11 και κορίτσια δείχνουν το ίδιο ενδιαφέρον για ενασχόληση με τον Η/Υ (Campbell and Schwartz, 1986). Ωστόσο, η προθυμία των κοριτσιών για "δουλειά" με τον computer στη συνέχεια μειώνεται. Ειδικά στα διάφορα ηλεκτρονικά παιχνίδια (με θέματα πολέμου και βίας) ο Η/Υ προσελκύει ελάχιστα τα κορίτσια, και αυτό ίσως να τα οδηγεί σε μια γενικότερη αρνητική στάση προς τον Η/Υ. Από

το άλλο μέρος, υπάρχει και η υπόθεση ότι η αρνητική αυτή στάση των κοριτσιών σχετίζεται
11 *με το ότι έχουν, σε σύγκριση με τα αγόρια, σχετικά μικρότερες επιδόσεις στα μαθηματικά και σε έννοιες κατανόησης του χώρου. Πάντως θα πρέπει να ενθαρρυνθεί η ενασχόληση των κοριτσιών με τον Η/Υ για το λόγο ότι, όταν το κάνουν, είναι το ίδιο αποτελεσματικά με τα αγόρια (Lockheed, 1985).*

Ο ψυχοκοινωνικός τομέας στην ανάπτυξη του παιδιού πρέπει να παίζει επίσης κάποιο ρόλο στη χρήση του Η/Υ για μαθησιακούς ή ψυχαγωγικούς σκοπούς. Τα ερωτήματα εδώ εί-
12 *ναι δύο: (α) Μήπως οι δραστηριότητες του Η/Υ είναι τόσο συναρπαστικές που απορροφούν το παιδί και το αποσπούν από άλλες κοινωνικές δραστηριότητες; και (β) Μπορούν τα παιδιά να ακολουθούν ένα πρόγραμμα διδακτικό με τον Η/Υ λειτουργώντας ως ομάδα; Σχετικά με το πρώτο ερώτημα: Τα χαρακτηριστικά του Η/Υ είναι συναρπαστικά αλλά όχι τόσο, ώστε να αποτρέπει το παιδί από το να παίζει π.χ. με άλλα παιδιά (Campbell and Schwartz, 1986). Η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα είναι μεν θετική, αλλά το θέμα χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση. Φαίνεται πως τα παιδιά μπορούν να απασχολούνται με τον computer σε ομάδες, αλλά δεν είναι ακριβώς γνωστή ούτε η αποτελεσματικότητα της ομαδικής αυτής δουλειάς ούτε ο ρόλος του παιδιού στην ομάδα.*

Χαρακτηριστικά προσωπικότητας, όπως η εσωστρέφεια-εξωστρέφεια και ο ενδοπροσωπικός-εξωπροσωπικός έλεγχος του παιδιού είναι πολύ πιθανό ότι επηρεάζουν τη στάση
13 *προς τον Η/Υ και τη συχνότητα της ενασχόλησης του παιδιού με αυτό το μέσον. Επειδή η συστηματική και επιτυχής χρήση του Η/Υ, όπου το παιδί μαθαίνει να δίνει εντολές και να κάνει τον Η/Υ να "δουλεύει" για το ίδιο, δίνει στο παιδί την αίσθηση ότι "ελέγχει" το περιβάλλον του, υποπτεύομαι ότι μια τέτοια κατάσταση θα πρέπει να είναι πολύ ευεργετική για ένα παιδί με έντονο εξωπροσωπικό έλεγχο.*

Ένας συναφής παράγων διαφοροποίησης των παιδιών είναι το γνωστικό τους στιλ, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο αντιδρούν στα περιβαλλοντικά ερεθίσματα. Υπάρχουν παιδιά
14 *που δεν μπορούν να εστιάσουν εύκολα την προσοχή τους στα σχετικά χαρακτηριστικά ενός ερεθίσματος (οι διάχυτοι τύποι). Άλλα παιδιά αντιδρούν αμέσως και χωρίς αναστολές σε ένα ερέθισμα-ερώτηση (παρορμητικοί τύποι), ενώ κάποια άλλα αντιδρούν αργότερα και μετά από αρκετή σκέψη (διασκεπτικοί τύποι). Αυτός ο ιδιαίτερος τρόπος αντίδρασης των παιδιών θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη τόσο στην κατασκευή, όσο και στην εφαρμογή διδακτικών προγραμμάτων με Η/Υ, ιδιαίτερα όταν τα ερεθίσματα είναι σύνθετα και όταν υπολογίζεται στη ροή του προγράμματος ο χρόνος αντίδρασης του μαθητή.*

Αν θέλουμε να ενεργοποιήσουμε ένα παιδί στη χρήση του Η/Υ για μαθησιακούς σκο-
15 *πούς, θα πρέπει να του δώσουμε κίνητρα. Και θα είμαστε σε θέση να του προσφέρουμε τα*

καλύτερα κίνητρα όταν: (α) Μελετήσουμε τη νοητική παράσταση (representation) που έχει το παιδί για τους Η/Υ και τη νέα τεχνολογία γενικότερα, τη στάση του απέναντί της, τι περιμένει από αυτήν και αν τη θεωρεί π.χ. ένα εργαλείο, ένα συμπλήρωμα, μια πολυτέλεια, έναν
15 *σύντροφο παντοδύναμο, κ.ο.κ. Δεν έχω δει πολλή έρευνα στον τομέα αυτό που τον θεωρώ πολύ σημαντικό. (β) Το δεύτερο πράγμα που απαιτείται για την αύξηση των κινήτρων στο παιδί είναι να έχουμε προγράμματα που θα:*

- *Είναι ελκυστικά (π.χ. ως προς το θέμα).*
- *Έχουν σαφήνεια.*
- *Είναι, ως προς τα θέματά τους και την τεχνική τους, συνδεδεμένα με την πραγματική ζωή.*
- *Ανταποκρίνονται στα παιδικά ενδιαφέροντα.*
- *Έχουν το στοιχείο του «νέου», του καινούριου, του απροσδόκητου.*
- *Προάγουν τη δημιουργικότητα του παιδιού, επιτρέποντάς του να δοκιμάζει, να πειραματίζεται.*
- *Προσφέρουν ξεκάθαρες απαντήσεις στο μαθητή και του ανακοινώνουν την επιτυχία του.*
- *Περιλαμβάνουν όσο γίνεται μεγαλύτερο μέρος του ψυχισμού του παιδιού (αισθήσεις, κινήσεις).*

Ένα άλλο θέμα που θέλω να θίξω είναι το μορφωτικό-οικονομικό-πολιτισμικό υπόβαθρο των παιδιών (της οικογένειας ουσιαστικά), όχι απλώς ως έναν παράγοντα διαφοροποίησης των παιδιών, αλλά κυρίως ως ένα χαρακτηριστικό που τους μειώνει ή τους αυξάνει τη
16 *δυνατότητα χρήσης και αξιοποίησης της νέας τεχνολογίας. Και εδώ τίθεται το αποφασιστικής σημασίας θέμα του ρόλου της οικογένειας και των γονέων. Αν υπάρχει ο computer στο σχολείο -και δεν ξέρω πόσο γρήγορα και σε πόσα και ποια σχολεία θα υπάρχει- θα πρέπει να υπάρχει και στο σπίτι για "κατ' οίκον" εργασία. Αν ναι, σε πόσα σπίτια υπάρχει αυτή η δυνατότητα; Αλλά και όταν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα αγοράς, θα πρέπει, για την αξιοποίησή του, να λυθούν θέματα, όπως η άρνηση ή η προθυμία, η γνώση ή η άγνοια, η δυνατότητα ή η αδυναμία των γονέων να διευκολύνουν το παιδί. Ερωτήματα τέτοια δεν έχουν σχεδόν ή καθόλου απαντηθεί ούτε διεθνώς.*

Πέρα από τους γονείς, ένας ενήλικος που η παρουσία του και μόνο έχει καίρια σημασία στη χρήση της νέας τεχνολογίας στο σχολείο είναι ο δάσκαλος. Ο ρόλος του δασκάλου
17 *της τάξης είναι σύνθετος. Ασφαλώς εκείνος εποπτεύει τη μαθησιακή διαδικασία, αφού χρησιμοποιεί τον Η/Υ ως μέσο για να διδάξει κάτι στους μαθητές. Είναι εκείνος επίσης ο οποίος μπορεί να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος με τον έλεγχο του επιπέδου των γνώσεων των μαθητών του. Αλλά εκεί όπου η συμβολή του δασκάλου είναι πραγματικά πολύτιμη είναι ότι έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί στενά την πορεία και πρόοδο του κάθε μαθητή, είτε δουλεύει μόνος του με τον Η/Υ είτε μέσα σε μια ομάδα, ώστε να επεμβαίνει εξισορροπητικά-διορθωτικά, όταν και όπου υπάρχει ανάγκη, για να καλυφθούν κενά, αδυναμίες ή παραλείψεις στη μαθησιακή διαδικασία.*

Όσον αφορά στην κατασκευή των διδακτικών προγραμμάτων μέσω Η/Υ, η εμπειρία του διδάσκοντος είναι το ίδιο πολύτιμη. Αυτός θα παράσχει τις εγκυρότερες πληροφορίες για
18 *τα χαρακτηριστικά του σχολικού προγράμματος ανά μάθημα και για τον τρόπο με τον οποίο βλέπει τη ροή των μαθημάτων στην παραδοσιακή διδασκαλία, θα καθορίσει τις ερωτήσεις που συνήθως κατανοούνται δύσκολα από την τάξη. Όλες αυτές οι πληροφορίες θα καταστήσουν ένα πρόγραμμα Η/Υ πλήρες και αποτελεσματικό. Και για να συνοψίσω:*

Ένα πρόγραμμα διδακτικό με Η/Υ, που έχει λάβει υπόψη του ότι το παιδί δεν είναι απλώς μια σκεπτόμενη μηχανή, αλλά ένα αναπτυσσόμενο άτομο που έχει συναισθήματα, κί-
19 *νητρα, έναν δικό του τρόπο αντίδρασης, που ανήκει σε μια ομάδα με κάποιον ρόλο, που προέρχεται από μια οικογένεια με δικά της χαρακτηριστικά, ένα πρόγραμμα που επιφυλάσσει έναν ενεργό ρόλο στο δάσκαλο, αξιοποιεί την εμπειρία του και καθιστά τη διδασκαλία περισσότερο ευέλικτη και δημιουργική, είναι εκείνο που έχει τις περισσότερες πιθανότητες να πετύχει τους στόχους του.*

- Τι προσπαθεί να επισημάνει ο συγγραφέας στο άρθρο του και ποιο είναι το βασικό ερώτημα που θέτει προς διερεύνηση;

- Νομίζετε ότι ο συγγραφέας είναι υπέρ ή κατά της χρήσης της πληροφορικής στην εκπαίδευση; Να δικαιολογήστε την άποψή σας με παραπομπές στο κείμενο.

- Συζητήστε, με βάση την εμπειρία σας, την άποψη του συγγραφέα ότι το φύλο είναι ένας παράγων ατομικών διαφορών που πρέπει να ληφθεί υπόψη για τη χρήση του υπολογιστή στην εκπαίδευση.

- Πώς κρίνετε την άποψη του συγγραφέα ότι η εξωστρέφεια ή η εσωστρέφεια επηρεάζει τη σχέση του χρήστη με τον υπολογιστή;

- **Στο συγκεκριμένο κείμενο παρατηρούμε κάποια από τα χαρακτηριστικά του επιστημονικού λόγου, όπως την προσεκτική τεκμηρίωση μιας άποψης με έγκυρα επιστημονικά δεδομένα, την κριτική στάση απέναντι στη σχετική βιβλιογραφία, την επιδίωξη της αντικειμενικότητας.** Ο συγγραφέας, πράγματι, προσπαθεί συστηματικά να τεκμηριώσει την κάθε άποψή του, παραπέμποντας σε σχετικές έρευνες. Από την άλλη πλευρά, όμως, αντιμετωπίζει κριτικά τις έρευνες αυτές και εκφράζει τις επιφυλάξεις του, όταν κρίνει ότι ένα θέμα δεν έχει εξεταστεί πλήρως και απαιτείται περαιτέρω έρευνα, για να συναχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα. Να εντοπίσετε στο κείμενο ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα.

- **Η σαφήνεια και η ακρίβεια στη διατύπωση είναι ζητούμενα στον επιστημονικό λόγο.** Ο συγγραφέας σε αρκετά σημεία του κειμένου διασαφηνίζει έναν όρο που χρησιμοποιεί ή επεξηγεί μια σκέψη του. Χρησιμοποιεί, επίσης, πολύ προσεκτικά λέξεις ή εκφράσεις με τις οποίες δηλώνει με ακρίβεια "τη στάση" του απέναντι στο θέμα που θίγει (π.χ. "ασφαλώς", "να αντιμετωπιστούν περισσότερο ως διερευνητικά" κτλ.). Να επισημάνετε κάποια παραδείγματα για τις παραπάνω περιπτώσεις. Προσέξτε ιδιαίτερα με ποιες λέξεις/φράσεις διατυπώνει τις επιφυλάξεις του.

- **Η αυστηρή λογική οργάνωση χαρακτηρίζει γενικά ένα επιστημονικό κείμενο.** Να παρατηρήσετε και να σχολιάσετε την οργάνωση του συγκεκριμένου άρθρου. Είναι ευδιάκριτα τα βασικά μέρη του κειμένου (πρόλογος, κύριο μέρος, επίλογος); Μπορείτε σχετικά εύκολα να χωρίσετε το κείμενο σε νοηματικές ενότητες;

- Προσπαθήστε, τώρα, να αποδώσετε με ένα διάγραμμα τη συλλογιστική πορεία που ακολουθεί ο συγγραφέας στο κείμενό του.

- Να γράψετε την περίληψη του κειμένου σε 20-25 σειρές ή σε 200-250 λέξεις.

- **Σε ένα επιστημονικό κείμενο συναντούμε συχνά ένα ειδικό λεξιλόγιο, δηλαδή τους ειδικούς όρους που χρησιμοποιούνται σε μια συγκεκριμένη επιστήμη.** Να συγκεντρώσετε τους ειδικούς όρους που χρησιμοποιούνται στο άρθρο αυτό. Ποιοι από τους όρους αυτούς νομίζετε ότι μπορούν να αξιοποιηθούν και στην καθημερινή χρήση;

- Εργαστείτε σε ομάδες, για να καταρτίσετε ένα λεξιλόγιο σχετικό με τους υπολογιστές. Συγκεντρώστε λέξεις/φράσεις και ειδικούς όρους και συζητήστε τη σημασία τους, π.χ.

επεξεργασία κειμένου, προγραμματισμός του υπολογιστή, λογισμικό, εικονική πραγματικότητα, κυβερνοχώρος κτλ.

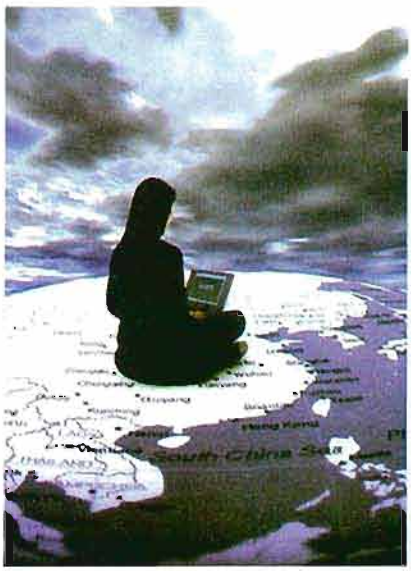

- Οι νέοι στην εποχή μας έχουν τη δυνατότητα να εξοικειωθούν από μικρή ηλικία με τη χρήση των υπολογιστών, σε αντίθεση με τους ενηλίκους που δεν είχαν ανάλογες ευκαιρίες. Παρατηρείται, λοιπόν, συχνά το φαινόμενο να κατέχουν ορισμένοι νέοι περισσότερες γνώσεις και δεξιότητες στον τομέα αυτόν από κάποιους ενηλίκους. Συζητήστε σχετικά με τις επιδράσεις, αρνητικές και θετικές, που μπορεί να έχει το φαινόμενο αυτό στις σχέσεις των νέων με τους μεγαλύτερους, γονείς, δασκάλους και άλλους. Ποια προβλήματα δημιουργούνται στις μεταξύ τους σχέσεις; Είναι δυνατόν, κατά τη γνώμη σας, με αυτά τα δεδομένα να αναπτυχθεί μια βαθύτερη και πιο γόνιμη σχέση ανάμεσα στην παλαιότερη και στη νεότερη γενιά; Αν ναι, ποιες προϋποθέσεις νομίζετε ότι απαιτούνται;

- Συζητήστε, με βάση την εμπειρία σας, ποια είναι τα πλεονεκτήματα και ενδεχομένως και τα μειονεκτήματα από τη χρήση του Η/Υ για την επεξεργασία κειμένου.

- Ο συγγραφέας αναφέρεται στην κατασκευή προγραμμάτων για Η/Υ από μαθητές. Ποια είναι, κατά τη γνώμη του, τα πλεονεκτήματα αυτής της επαιδευτικής δραστηριότητας; Αν έχετε ασχοληθεί με την κατασκευή τέτοιων προγραμμάτων, καταθέστε τις εμπειρίες σας.

Θέματα για συζήτηση και έκφραση / έκθεση σχετικά με τους Η/Υ

- Συζητήστε σχετικά με τη χρήση του Η/Υ στη διδασκαλία των σχολικών μαθημάτων. Ποιες δυνατότητες μπορεί να προσφέρει η χρήση του Η/Υ; Ποια προβλήματα μπορούν ενδεχομένως να προκύψουν;

Για τη συζήτησή σας να λάβετε υπόψη, εκτός από το άρθρο που διαβάσατε, και τα παρακάτω αποσπάσματα.

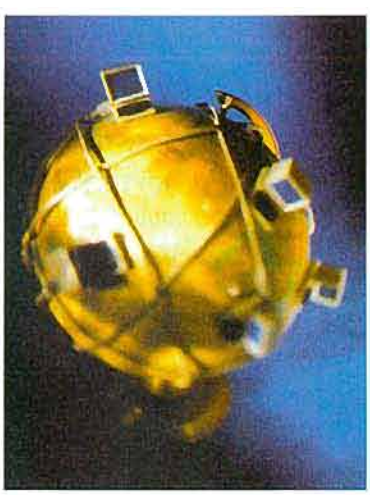

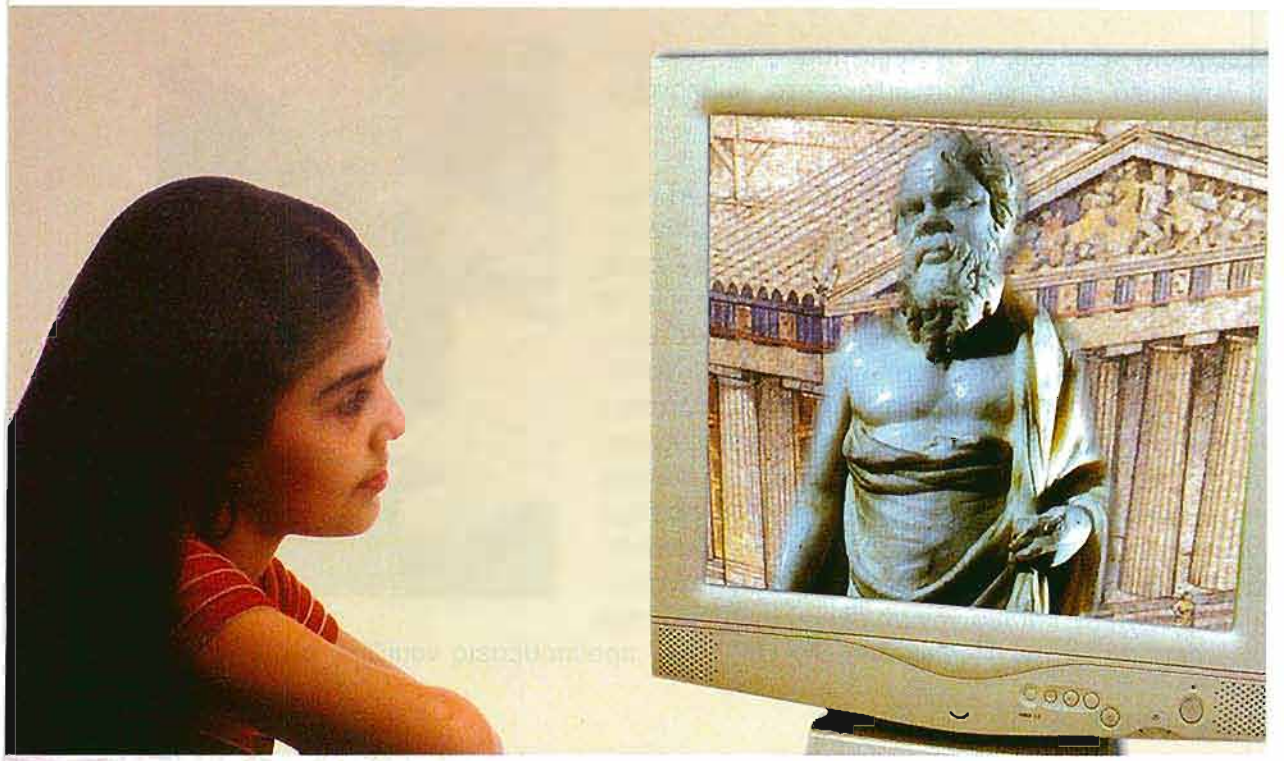

Αρχαίοι φιλόσοφοι σε CD-ROM για μαθητές και φοιτητές

Ο νεαρός μαθητής βυθίζεται στην υπνωτική επίδραση της οθόνης του ηλεκτρονικού υπολογιστή του. Δεν "ζει" την περιπέτεια κάποιου ηλεκτρονικού παιχνιδιού, αλλά βιώνει την πρώτη του περιπλάνηση στα μυστικά της δικής του Λογικής. Το CD-ROM, στο μηχάνημά του, αναφέρεται σε αξίες πανανθρώπινες και αιώνιες, όπως η αρετή. Τιτλοφορείται "Λογοανάλυση", αποτελεί τον εναγκαλισμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς σε μια πρωτοποριακή μέθοδο προσέγγισης της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και φέρει τη σφραγίδα μιας δυναμικής, διεθνούς, επιστημονικής ομάδας που εργάζεται υπό την εποπτεία -τι έκπληξη- ενός Έλληνα, διακεκριμένου φιλοσόφου, του Θεόδωρου Σκαλτσά.[...]

"Αντικείμενο" της Λογοανάλυσης, που βασίζεται στη μέθοδο Αρχέλογος, είναι ο Πρωταγόρας του Πλάτωνα που ήδη διδάσκεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Με το CD-ROM αυτής της πρωτοποριακής μεθόδου, "ακυρώνεται" ο πληκτικός και παραδοσιακός τρόπος διδασκαλίας, όπου αρχικά διαβάζεται το κείμενο και στη συνέχεια αναλύεται. Ο μαθητής εισάγεται απ'ευθείας στο "δένδρο των επιχειρημάτων", που κρύβονται στο διάλογο, το οποίο είναι χωρισμένο σε δύο γενικές κατηγορίες επιχειρημάτων. Στη μια καταχωρίζονται οι απόψεις του Σωκράτη και στην άλλη αυτές του Πρωταγόρα.

Ο χρήστης καλείται να απαντήσει στα ερωτήματα που τίθενται από το κείμενο και να συμφωνήσει κάθε φορά είτε με τον Σωκράτη, είτε με τον Πρωταγόρα.[...]

Η "Λογοανάλυση" όμως αποτελεί και ένα ζωντανό πολιτισμικό αρχείο. Επειδή οι ιδέες διατυπώνονται σε συγκεκριμένο χωροχρόνο, ο μαθητής ή ο ενδιαφερόμενος ερασιτέχνης ξεναγείται μέσα από το Cd-Rom στον περιβάλλοντα χώρο, την Τέχνη, τη Θρησκεία γνωρίζει τα σημαντικά πρόσωπα και τα παγκόσμια φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής. Για παραδειγμα, στην αναπαράσταση ενός σπιτιού της Αρχαίας Αθήνας, θα του ζητηθεί να ψάξει μόνος του τους χώρους-το πρόθυρο, τον γυναικωνίτη και τον ανδρωνίτη. Μαθαίνει με ποιο τρόπο ζούσε ο Σωκράτης, βλέπει τις προτομές των σημαντικότερων προσωπικοτήτων της εποχής, διαβάζει ένα σύντομο βιογραφικό τους.[...]

Η "Λογοανάλυση" ολοκληρώνεται και με ένα άλλο ειδικό πεδίο, τις ασκήσεις που χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: Τις φιλοσοφικές, που αφορούν στην επιχειρηματολογική ανάλυση· αυτές που αφορούν στην Ιστορία της Φιλοσοφίας -και τις απόψεις που πρεσβεύ-

ουν οι διάφορες φιλοσοφικές σχολές· στις πραγματολογικές ή πολιτισμικές και τις λογικές, στις οποίες εξετάζεται η ισχύς των επιχειρημάτων.

Έτσι, με τη "Λογοανάλυση", δεκάδες κουραστικές και ίσως αποθαρρυντικές ώρες ψαξίματος σε βαρείς τόμους και πάμπολλα διαφορετικά βιβλία, αναπληρώνονται από ένα ευχάριστο παιχνίδι.

Μ. Δεληθανάση (από τον Τύπο)

Συνεργατική μάθηση και ηλεκτρονικά εργαλεία

Πού βρίσκεται λοιπόν -για την καθιέρωση της συνεργατικής μάθησης- η συμβολή μιας μηχανής που αποσπά την προσοχή του χρήστη, σαν να επρόκειτο για άνθρωπο; Δεν ελλοχεύει, αντίθετα, εξαιτίας της χρήσης του υπολογιστή, ο κίνδυνος της ψυχοκοινωνικής απομόνωσης των παιδιών;

Μια πρώτη απάντηση σ' αυτό το ερώτημα θα μπορούσε να είναι πως η πραγματικότητα δεν είναι τόσο απλή, αλλά μάλλον σύνθετη και αντιφατική. Κατά τα φαινόμενα, πολλές επιθυμητές αλλαγές είναι δυνατόν να προέρχονται από εκεί που δε θα το περίμενε κανείς. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής (για τη διαμόρφωση του οποίου και η νέα τεχνολογία έχει έμμεσα το δικό της μερίδιο ευθύνης) μπορεί να έχει απομονώσει κοινωνικά τους ανθρώπους στις "ανεπτυγμένες" κοινωνίες, όμως τα επιτεύγματα της πληροφορικής τείνουν συγχρόνως και να ανοίγουν τις κοινωνίες, να τις "δικτυώνουν" και να τις διασυνδέουν κατά τρόπο εκπληκτικό, μειώνοντας τον παραδοσιακό "εθνοκεντρισμό"των κλειστών κοινωνικών ομάδων. Ούτως ή άλλως, το αυθόρμητο ομαδικό παιχνίδι των παιδιών, για παράδειγμα, έχει προ πολλού εξαφανιστεί στην πόλη μαζί με την κατάργηση της γειτονιάς, την εμφάνιση της τηλεόρασης και των "επιτραπέζιων" παιχνιδιών, πριν από την επικράτηση του υπολογιστή. Τώρα οι μαθητές ανταλλάσσουν ή παίζουν μαζί παιχνίδια (πολλά από τα οποία τούς εφοδιάζουν με δεξιότητες επιβίωσης διαφορετικές από ό,τι σε άλλες εποχές), ενώ μέσα στο σχολείο εργάζονται ομαδικά, τουλάχιστον ανά δύο. Η προοπτική διασύνδεσής τους με τοπικά ή διεθνή δίκτυα και με ηλεκτρονικά ταχυδρομεία, καθώς και της συμμετοχής τους σε εξ αποστάσεως συζητήσεις, συσκέψεις και διάφορες άλλες συνεργασίες μέσω του υπο-

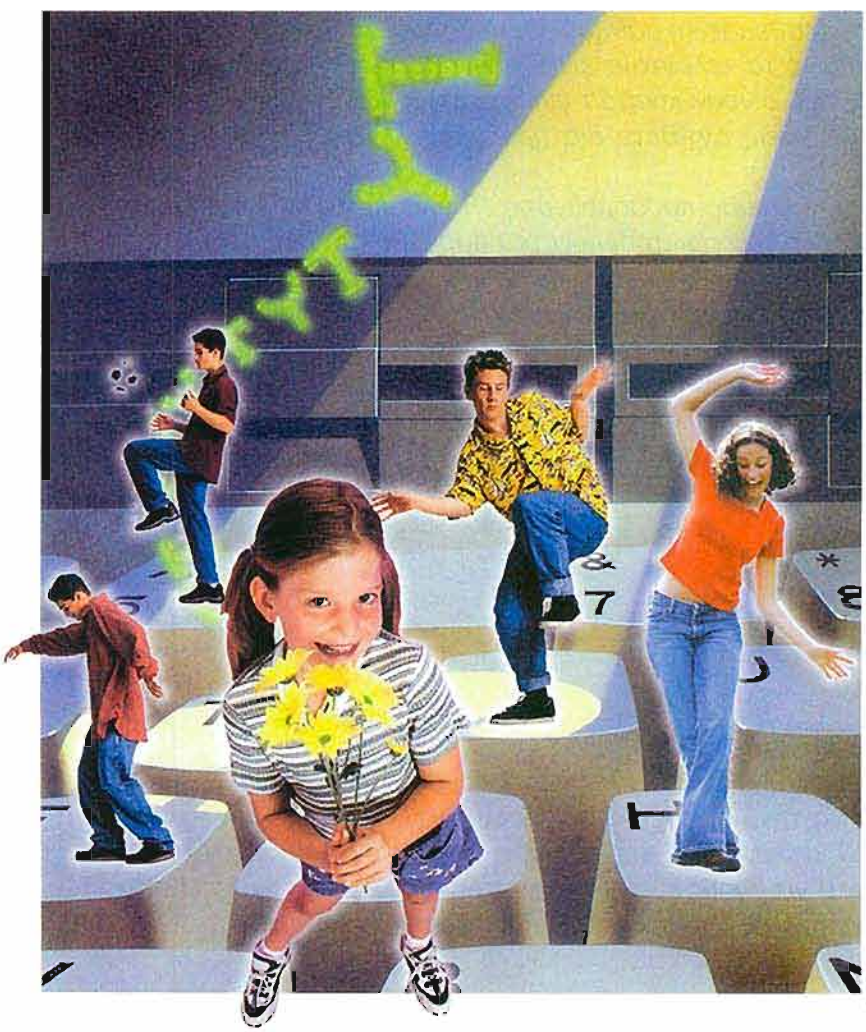

λογιστή, υπόσχεται ορισμένα πρόσθετα πλεονεκτήματα, όπως είναι η άρση του εμποδίου των αποστάσεων και των περιορισμών που τίθενται συνήθως στο χρόνο, μέσα στον οποίο πρέπει να εργαστούν όλοι όσοι έχουν συγκεντρωθεί στον ίδιο χώρο για ένα κοινό έργο.[...]

Τελευταία όμως έχουν γίνει πολλές μελέτες και ερευνητικές πειραματικές εφαρμογές, που δείχνουν ότι υπάρχουν για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης εξαιρετικές δυνατότητες προώθησης της συνεργατικής, αλλά και γενικότερα της ολοκληρωμένης προσέγγισης της μάθησης μέσω της χρήσης προγραμμάτων υπολογιστών, τα οποία βέβαια έχουν σχεδιαστεί για το σκοπό αυτό.[...]

Α. Ράπτης - Α. Ράπτη, Πληροφορική και Εκπαίδευση

Διαθεματικές δραστηριότητες:
παιδαγωγικά παιχνίδια και προσομοιώσεις

Μια από τις πολλές εφαρμογές εκπαιδευτικού λογισμικού, που είναι κατάλληλο για χρήση στο σχολείο ή και στο σπίτι, είναι και τα λεγόμενα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Παρόλο που ο όρος μάς παραπέμπει σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες, στην πραγματικότητα περιλαμβάνει ένα -περισσότερο ή λιγότερο- ευρύ σύνολο δραστηριοτήτων, που παρέχουν υλικό για την άσκηση -επομένως και την ανάπτυξη- ορισμένων δεξιοτήτων που διαθέτουν τα παιδιά σε χαμηλό ή λανθάνον επίπεδο.

Οι γνώσεις και οι δεξιότητες αυτές όχι μόνον αποκτώνται σε ένα περιβάλλον ομαδικής συνεργασίας, αφού παίζονται με τουλάχιστον δύο παίχτες και ορισμένους θεατές, αλλά και είναι δυνατόν να αγγίζουν το περιεχόμενο πολλών γνωστικών αντικειμένων, προωθώντας έτσι την ολοκληρωμένη, διαθεματική μάθηση. Οι προσομοιώσεις έχουν πολλά κοινά με τα παιχνίδια, μόνο που συνήθως τα τελευταία είναι σκηνοθετημένα με κάποια παραμυθητικά και παιγνιώδη στοιχεία, που δίνουν κίνητρα για την επιδίωξη γνώσεων και την επίλυση προβλημάτων. Οι προσομοιώσεις αντίθετα διατηρούν πιο ξεκάθαρο το επιστημονικό πνεύμα του πειραματισμού [...]

Ένα παράδειγμα είναι το πρόγραμμα προσομοίωσης "The Oregon Trail" (OTA, 1988) το οποίο βάζει τους μαθητές στο ρόλο των πρωτοπόρων του παρελθόντος και μέσα από περιπέτειες τούς εμπλέκει σε δραστηριότητες και προβλήματα που έχουν σχέση με διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, εκτός από την ιστορία, όπως τα γλωσσικά (γράφουν και εκδίδουν εφημερίδα με σχετική αλλά ποικίλη ύλη), τα μαθηματικά (κάνοντας αγορές για το ταξίδι και συναλλαγές που απαιτούν υπολογισμούς), τα καλλιτεχνικά, (ζωγραφίζουν χάρτες και εικονογράφηση για την εφημερίδα), βιοφυσική και τη γεωγραφία (μελετούν το κλίμα, την άγρια φύση, τα ζώα και τη διατροφή κατά τη διάρκεια του ταξιδιού), τη μουσική (τραγουδούν τραγούδια της εποχής) κ.ά.

Α. Ράπτης-Α. Ράπτη, Πληροφορική και εκπαίδευση

Γραπτή εργασία για το σπίτι

Απευθυνθείτε, ως δεκαπενταμελές συμβούλιο, σε εταιρεία που εμπορεύεται ηλεκτρονικούς υπολογιστές και προσπαθήστε να την πείσετε να διαθέσει, σε εξαιρετικά χαμηλή τιμή, ένα σημαντικό αριθμό υπολογιστών σε μαθητές του σχολείου σας που επιθυμούν, αλλά δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν δικό τους υπολογιστή. Φροντίστε στην επιστολή σας να τονίσετε τις δυνατότητες που μπορεί να προσφέρει ο υπολογιστής σε ένα νέο άνθρωπο.

Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από τον Τύπο και συζητήστε τα διάφορα προβλήματα που δημιουργούνται από τη χρήση του Internet σε ποικίλους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Ανισότητες στην πληροφόρηση

Η κοινωνική ανισότητα, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού είναι στο εξής άμεσα συνδεδεμένα με τις αυξανόμενες ανισότητες πρόσβασης στην πληροφόρηση και στην ταξινομημένη γνώση. [...]

Η πρόσβαση όλων σε κάθε είδους νέες πληροφορικές τεχνολογίες έχει λοιπόν θεμελιώδη πολιτική σημασία. Οι άνθρωποι δε θα πρέπει μόνο να έχουν τη δυνατότητα και τα κίνητρα, αλλά και την "υποχρέωση" να είναι ικανοί να χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες και στον επαγγελματικό και στον ιδιωτικό βίο τους. Αν δεν θέλουμε να βρεθούμε αντιμέτωποι με τις συνέπειες αξεπέραστων κοινωνικών κατακερματισμών και "γκέτο" γνώσης, τότε η ίδια η έννοια και το περιεχόμενο μιας θεσμοποιημένης "στοιχειώδους εκπαίδευσης για όλους" πρέπει να αναθεωρηθουν. Ο κίνδυνος να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για νέες άκαμπτες κοινωνικές ιεραρχίες, που οδηγούν στην επιδείνωση του κοινωνικού αποκλεισμού και στη διάλυση του κοινωνικού ιστού, είναι πάντα παρών.

Έτσι, το να επινοηθούν νέες μορφές για τον "εκδημοκρατισμό" της τεχνικής και επικοινωνιακής δεξιοσύνης, χωρίς να την "εκχυδαΐσουμε" είναι μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που υποχρεώθηκαν ποτέ να αντιμετωπίσουν οι πολιτικές για την εκπαίδευση. Η ίδια η επιβίωση της συνοχής των κοινωνιών εξαρτάται ίσως από την ικανότητα να επινοηθούν νέες λύσεις για το πρωτόφαντο αυτό πρόβλημα. Η διά βίου εκπαίδευση και η εξάπλωση ευέλικτων δομών παιδείας έχουν ασφαλώς ανεκτίμητη σημασία για τις πολυάριθμες μειονότητες, που θα ήθελαν και θα ήταν ικανές να τις εκμεταλλευθούν.

Κ. Τσουκαλάς (από τον Τύπο)

Όσον αφορά το εσωτερικό των ανεπτυγμένων κρατών, μελέτες δείχνουν την αδυναμία που θα έχουν φτωχότερα ή γεωγραφικώς απομακρυσμένα κοινωνικά στρώματα να κάνουν χρήση των "νέων μέσων". Η δε "πληροφοριακή ανισότητα " προβλέπεται να οξύνει στο έπακρο τις σχέσεις Βορρά-Νότου. Να αναφερθεί χαρακτηριστικά ότι στα δεκάδες εκατομμύρια χρήστες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που υπάρχουν παγκοσμίως, περιλαμβάνονται μόνο μερικές εκατοντάδες χιλιάδες απ' όλη τη Λατ. Αμερική και λίγες χιλιάδες από τη Μαύρη Ήπειρο.

Π. Παπαδόπουλος, Η δημοκρατία ταιριάζει στο Internet (από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet).

"Πειρατεία μέσω του Internet"

Τετρακόσιοι καλλιτέχνες και συγκροτήματα διεθνούς φήμης, έγραφε την περασμένη Τετάρτη η "Καθημερινή", κατέθεσαν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υπόμνημα, με το οποίο ζητούν την εφαρμογή μέτρων και κανόνων δεοντολογίας κατά της ηλεκτρονικής καταπάτησης πνευματικών δικαιωμάτων."Η πειρατεία μέσω του Internet έχει καταστεί ανεξέλεγκτη, καθώς μέσα από χιλιάδες διαφορετικές διευθύνσεις ο καθένας μπορεί να μεταφέρει πολύ γρήγορα, χωρίς κόπο, στον υπολογιστή του εκατομμύρια τραγούδια, χωρίς να καταβάλει τίποτε στους δημιουργούς του" δήλωσε η Νανά Μούσχουρη. Και ο γνωστός συνθέτης Μισέλ Ζαρ συμπλήρωσε πως "με τα σύγχρονα μηχανήματα αναπαραγωγής μπορεί οποιοσδήποτε ν' αντιγράψει σπίτι του, με ψηφιακή απόδοση ένα δίσκο".

Α. Καρακούσης (από τον Τύπο)

Κινδυνεύει η πνευματική ιδιοκτησία

Ακόμα πιο πρόσφατες εξελίξεις, στο χώρο της ηλεκτρονικής, δημιούργησαν νέους και μεγαλύτερους κινδύνους. Οι κανούργιες δυνατότητες αποταμίευσης και μεταβίβασης στοιχείων (με την ψηφιακή τεχνολογία, τα ημιαγωγά προϊόντα και τις οπτικές ίνες), που χαρακτηριστικά αξιοποιούνται σε "διαδίκτυα" (όπως το INTERNET) επιτρέπουν τη διάδοση και την αναπαραγωγή των έργων με κόστος περίπου μηδέν, σε χρόνο μηδέν και με περίπου αδυναμία εντοπισμού κάποιου υπευθύνου για τις προσβολές της πνευματικής ιδιοκτησίας που εύκολα διαπράττονται με τις νέες τεχνικές. Τι απομένει πια από την πνευματική ιδιοκτησία και τις εξασφαλίσεις που παρείχε στον πνευματικό δημιουργό;

Η παγκόμσια κοινότητα δεν έχει μείνει αδιάφορη μπροστά στο πρόβλημα. Ύστερα από προπαρασκευαστικές εργασίες ετών, συνήλθε το Δεκέμβριο του 1996 στη Γενεύη μια Διπλωματική Διάσκεψη που υιοθέτησε Διεθνή Σύμβαση με

διατάξεις προστατευτικές για την πνευματική ιδιοκτησία απέναντι στις τελευταίες τεχνικές εξελίξεις. Έτσι, για παράδειγμα, κηρύσσεται παράνομη η τοποθέτηση σε χώρο του INTERNET έργου προστατευόμενου από την πνευματική ιδιοκτησία χωρίς την άδεια (επομένως και την αμοιβή) του πνευματικού δημιουργού. Οι καινούργιες διατάξεις δεν λύνουν, βεβαίως, όλα τα προβλήματα, αλλά πάντως δείχνουν ότι τα προβλήματα συνειδητοποιούνται και γίνονται βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση.

Γ. Κουμάντος, (από τον Τύπο)

Στο Internet φυτρώνουν και "άνθη του κακού"...

Έτσι, εκτός από παράδεισος επικοινωνίας, πληροφόρησης, γνώσης, ψυχαγωγίας και αγορών, ο Παγκόσμιος Ιστός (WWW) είναι επίσης ένας παράδεισος για πολιτική προπαγάνδα (με ιστοσελίδες "φιλοτεχνημένες" από ακροδεξιά και νεοναζιστικά στοιχεία), για πορνογραφία ή ακόμα και για οργανωμένο έγκλημα (η διαβόητη "σοκαΐγια", κλάδος της ιαπωνικής μαφίας, έχει τη δική της ιστοσελίδα απ' όπου υπερασπίζεται τις δραστηριότητές της...)

Όλα αυτά είναι ελεύθερα στο Internet, σε "κοινή θέα" ενηλίκων και ανηλίκων, καθώς δεν υπάρχει κανείς περιορισμός, από πλευράς νομοθεσίας. Ή, πιο σωστά, δεν υπήρχε ως τώρα. Μπροστά στη γενική κατακραυγή και τα διαβήματα, κυρίως από την πλευρά των γονέων, πολλές χώρες αρχίζουν να υιοθετούν κάποια νομικά μέσα προστασίας, τουλάχιστον των ανηλίκων. Η διανομή πορνογραφικού υλικού, για παράδειγμα, μέσω του Διαδικτύου διώκεται πλέον ποινικά σε πολλές χώρες, με πρώτες τις ΗΠΑ, ενώ προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η Γερμανία, εκδίδοντας λίστα απογορευμένων ιστοσελίδων, στις οποίες έχει συμπεριλάβει - ως "άμεσα ενδιαφερόμενη"- και εκείνες με νεοναζιστικό περιεχόμενο.

(Ανυπόγραφο σημείωμα, από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet).

Είναι αξιόπιστες οι πληροφορίες του Internet;

[...] Η αξιοπιστία είναι ένα άλλο ζήτημα. Τα παραδοσιακά ΜΜΕ μπορούν, λίγο πολύ, να ελεγχθούν όσον αφορά την αξιοπιστία τους. Ωστόσο στο Internet , όπως πολλές φορές έχει συμβεί, πολλοί μπορούν να παρέμβουν στα μηνύματα των πομπών και να "περάσουν" ψευδή και ανυπόστασταστα μηνύματα. Αν τα παραδοσιακά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας διευθέτησαν το ζήτημα στη δομή των οργανισμών τους, όπως π.χ., με τον έλεγχο που κάνουν οι διευθυντές και οι αρχισυντάκτες στα άρθρα των συντακτών, για να προσδιορίσουν ποια πληροφόρηση είναι ακριβής, στο Internet κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί. Στην πράξη, ή επί του παρόντος, το "φορτίο" του ελέγχου αξιοπιστίας επιβαρύνει το χρήστη, ο οποίος καλείται να αποφασίσει πόσο αξιόπιστη είναι κάθε πηγή ή μήνυμα που περιλαμβάνει.

Ζ. Παπαθανασόπουλος, Νέα μορφή επικοινωνίας γεννιέται
(από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet).

Δυσοίωνα τα ευρήματα μιας έρευνας του Πανεπιστημίου Carnegie-Mellon σχετικά με τις επιπτώσεις του Διικτύου στον ψυχισμό και στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων

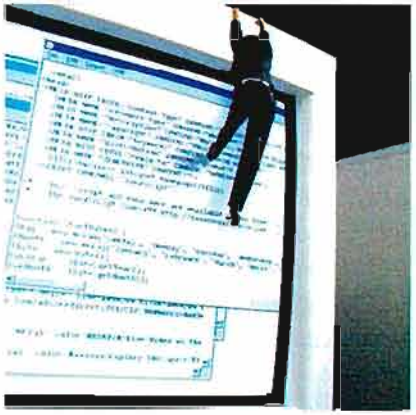

Σύμφωνα με την έρευνα, η χρήση του Διαδικτύου φαίνεται ότι προκαλεί χαλάρωση των διαπροσωπικών σχέσεων εντός και εκτός οικογένειας και αυξάνει τα συναισθήματα μοναξιάς, απομόνωσης και κατάθλιψης των επισκεπτών του Κυβερνοχώρου, τόσο πιο πολύ, μάλιστα, όσο περισσότερο χρόνο ξοδεύει κάποιος on line. Βλάπτει, λοιπόν, το Internet σοβαρά την υγεία ή μήπως είναι νωρίς για συμπεράσματα;

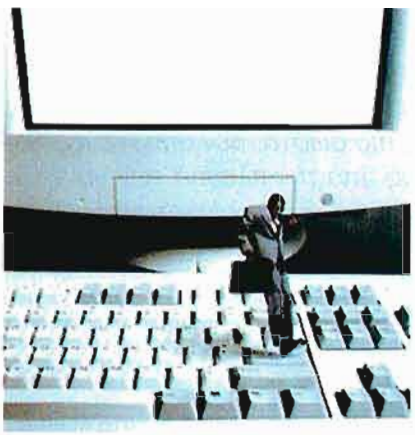

Α) Ομαδική εργασία

Οργανώστε μια συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με θέμα: "Το Διαδίκτυο εισβάλλει στη ζωή μας, φέρνοντας πολλές αλλαγές". Χωριστείτε σε ομάδες και επιλέξτε μια πλευρά του θέματος, η οποία σας ενδιαφέρει. Να την μελετήσετε και να την παρουσιάσετε, π.χ. Διαδίκτυο και εμπόριο/οικονομία, Διαδίκτυο και τέχνη. Διαδίκτυο και ανθρώπινες σχέσεις, Διαδίκτυο και ψυχαγωγία. Συγκεντρώστε πληροφορίες, συζητήστε τις εμπειρίες σας σχετικά με το υποθέμα που επιλέξατε και οργανώστε το υλικό σας με τη μορφή προφορικής εισήγησης.

Β) Ατομική εργασία

Να γράψεις ένα άρθρο σχετικά με την επίδραση του Διαδικτύου σε έναν ειδικά ή σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Για τις παραπάνω εργασίες μπορείτε να αντλήσετε πληροφορίες και από τα παρακάτω αποσπάσματα από τον ημερήσιο τύπο.

Το Internet για μια επίσκεψη στα μουσεία

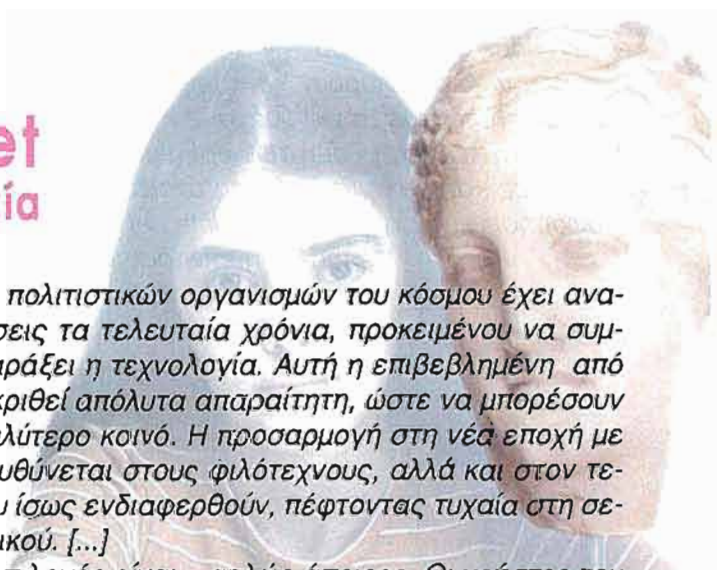

Η επικοινωνιακή πολιτική των μεγάλων πολιτιστικών οργανισμών του κόσμου έχει αναγκαστεί να υποστεί σημαντικές τροποποιήσεις τα τελευταία χρόνια, προκειμένου να συμβαδίσει με τους νέους δρόμους που έχει χαράξει η τεχνολογία. Αυτή η επιβεβλημένη από τα πράγματα πλέον προσπάθειά τους έχει κριθεί απόλυτα απαραίτητη, ώστε να μπορέσουν να προσελκύσουν ένα όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κοινό. Η προσαρμογή στη νέα εποχή με τη δημιουργία ιστοσελίδων στο Internet απευθύνεται στους φιλότεχνους, αλλά και στον τεράστιο αριθμό των χρηστών του δικτύου, που ίσως ενδιαφερθούν, πέφτοντας τυχαία στη σελίδα κάποιου μεγάλου μουσείου του εξωτερικού. [...]

Σε ό,τι αφορά τις κλασικές τέχνες, οι επιλογές είναι... απλώς άπειρες. Οι χρήστες του

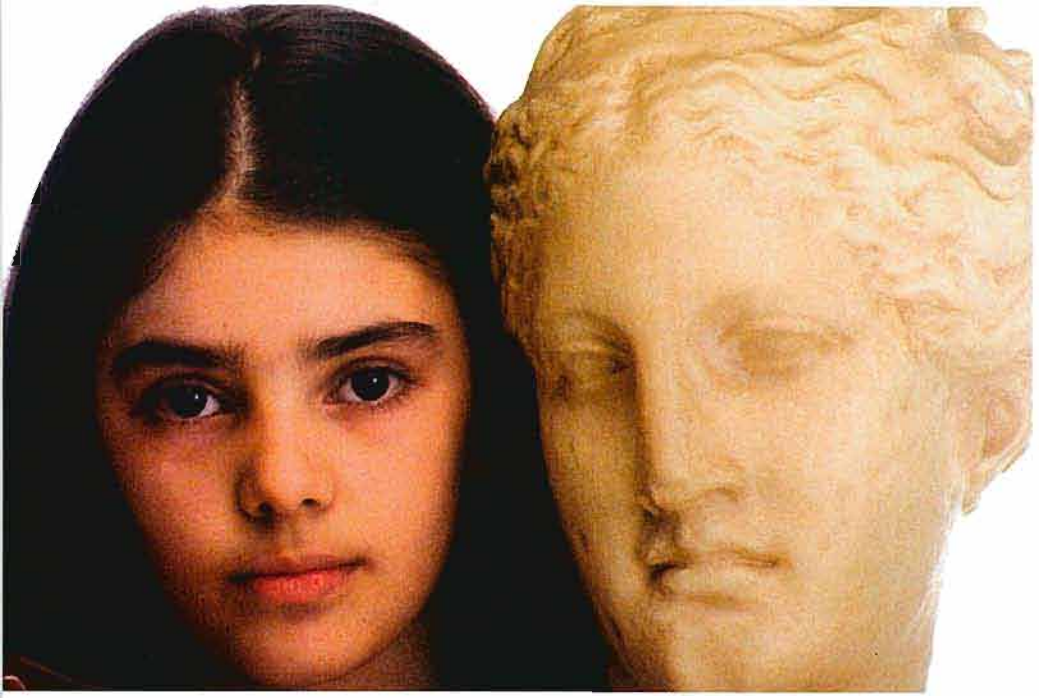

Διαδικτύου, που θέλουν να επισκεφθούν εικονικά ένα μεγάλο μουσείο του εξωτερικού και να περιηγηθούν στα εκθέματά του έστω και μέσω της οθόνης του υπολογιστή, μπορούν πολύ απλά να ψάξουν, με τα εργαλεία έρευνας, όπως το altavista ή το yahoo για παράδειγμα, στην περίπτωση που δεν γνωρίζουν την ακριβή διεύθυνση του μουσείου.

(από τον Τύπο).

Ηλεκτρονικό Εμπόριο

Η δυνατότητα διεξαγωγής πραγματικών αγορών από το σπίτι ξεκίνησε με τη χρήση της τηλεόρασης και του τηλεφώνου (τηλε-μάρκετινγκ, tele-shopping), αλλά σήμερα η δυνατότητα αυτή έχει επεκταθεί και γίνεται μέσω Η/Υ και Internet. Το Internet με τη δικτυακή του υποδομή βοήθησε στην παγκοσμιοποίηση της αγοράς και την ανάπτυξη ηλεκτρονικών αγορών, ιδεατών ηλεκτρονικών καταστημάτων και εμπορικών κέντρων (Virtual Malls). Πολυκαταστήματα, κάθε μορφής, ξεφυτρώνουν καθημερινά μέσα από το Δίκτυο και παρέχουν τη δυνατότητα στον τελικό καταναλωτή να διεξάγει με ένα απλό και φιλικό τρόπο τις αγορές του, ενώ παράλληλα παρέχουν στις επιχειρήσεις ένα καινούριο μέσο για τη βελτιστοποίηση του τρόπου λειτουργίας και την αύξηση της φήμης και της πελατείας τους.

Ήδη η διεξαγωγή του λιανεμπορίου μέσω Διαδικτύου είναι μια πραγματικότητα:

• στην Ολλανδία για παράδειγμα το 33% των χρηστών του Internet το χρησιμοποιούν για να κάνουν τις αγορές τους on-line, ενώ στις ΗΠΑ το αντίστοιχο ποσοστό είναι 22%.

• επίσης, μέχρι το 2000, στις ΗΠΑ έχει υπολογισθεί ότι 50 εκατ. καταναλωτές θα αγοράζουν απευθείας μέσω Internet, ξοδεύοντας 350 $ το χρόνο ο καθένας.

Γ.Ι. Δουκίδης (από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet).

Ο ελεύθερος χρόνος θα ξοδεύεται μπροστά σε έναν υπολογιστή;

"Συμπαιγνία εξ αποστάσεως"

Τι παιχνίδι είναι αυτό, έλεγαν οι παλαιότεροι, όταν δε παίζεται με άλλους; Όλα τότε ήταν ομαδικά, από τους βόλους ώς το ποδόσφαιρο. Βεβαίως υπάρχουν πλέον και για μοναχικούς ανθρώπους παιχνιδοαπολαύσεις, αλλά αυτό φαίνεται αρεκτά ασύμφορο για τα τμήματα εμπορικής εκμετάλλευσης των μεγάλων εταιρειών. Όταν μπορείς να μαζέψεις τρεις,

δέκα, είκοσι πέντε ανθρώπους από διάφορα μέρη του κόσμου, ώστε να παίζουν μανιωδώς σε ομάδες ή ένας εναντίον όλων επί ώρες ή και ημέρες και να πληρώνουν ανάλογα, δεν πρέπει να χάνεις χρόνο. Ήδη υπάρχουν ιδιωτικά κλειστά δίκτυα, όπου παίρνοντας τηλέφωνο παίζεις από black jack ώς σκάκι, αλλά και ανοικτές τοποθεσίες στο Internet, όπου οι μεγάλες εταιρείες παιχνιδιών έχουν στήσει τις... σκηνές τους, μαζεύοντας κόσμο, για να παίζει αδιάκοπα.

(από τον Τύπο).

Το Internet στο Δημόσιο

Ο εκσυγχρονισμός του δημόσιου τομέα περνάει και από το Διαδίκτυο

Κρίσιμος παράγων για τη μετάβαση σε μια συμμετοχική Κοινωνία της Πληροφορίας, επομένως, είναι η εξοικείωση όλων των πολιτών με τις τεχνολογικές δυνατότητες και εφαρμογές, στόχος ο οποίος θέτει ως όρους εκ των ουκ άνευ, αφενός τη διαθεσιμότητα των τεχνολογιών σε προσιτές τιμές και αφετέρου τη δημόσια πρόσβαση σε υποδομές και υπηρεσίες. Υπό το πρίσμα αυτό, χρέος της Πολιτείας και, κατά συνέπεια, της Δημόσιας Διοίκησης, είναι να συνειδητοποιήσει την κρισιμότητα του πληροφοριακού πόρου για τη συμμετοχικότητα, την παραγωγικότητα και τη δημιουργικότητα της κοινωνίας και να αντιμετωπίσει την "πληροφοριοδότηση" της χώρας ως μια νέα καθολική υπηρεσία, όπως η ύδρευση, η ηλεκτροδότηση ή το συγκοινωνιακό και επικοινωνιακό δίκτυο. Μια τέτοια θεώρηση είναι αναγκαία, προκειμένου να αναπτυχθεί τελικά, η Εθνική Πληροφοριακή Υποδομή (National Information Intrastructure) της Ελλάδας.[...]

Στο παραπάνω πλαίσιο, η Δημόσια Διοίκηση εμφανίζει ισχυρές και επείγουσες αναγκαιότητες εκσυγχρονισμού, τόσο των εσωτερικών λειτουργιών της όσο και των υπηρεσιών που παρέχει προς πολίτες και φορείς, με άξονες την απλούστευση και επιτάχυνση των εσωτερικών λειτουργιών ενημέρωσης και απόφασης, την αυτοματοποίηση των συναλλαγών και τη μείωση του λειτουργικού κόστους. Για να επιτευχθούν, όμως, οι στόχοι αυτοί, είναι απαραίτητο οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών να αντιμετωπιστούν από τη Δημόσια Διοίκηση όχι ως η πανάκεια κάθε κακοδαιμονίας, αλλά ως εργαλείο αναγκαίο και όχι αφ' εαυτού ικανό, προκειμένου να τεθεί ο πολίτης στο επίκεντρο της εξυπηρέτησης. [...]

Η αξιοποίηση των δικτυακών υποδομών και ιδιαίτερα του Internet, που αποτελεί την κατ' εξοχήν υποδομή δημόσιας χρήσης, για την υποβολή φορολογικών δηλώσεων, την καταβολή φόρου, την έκδοση φορολογικών πιστοποιητικών και την προσωπική πληροφόρηση των φορολογούμενων απαιτεί, εκ μέρους του υπουργείου Οικονομικών, ιδιαίτερη προσοχή, προκειμένου να προστατευθεί το έννομο συμφέρον των Ελλήνων πολιτών για την προστασία των οικονομικών τους στοιχείων. [...]

Ο στρατηγικός σχεδιασμός πρέπει να εκτιμήσει την αναγκαιότητα δομών, οι οποίες θα χαράξουν κατά συστηματικό τρόπο στόχους και προτεραιότητας, θα καθιερώσουν κανόνες και πρότυπα λειτουργίας, ταυτόχρονα όμως θα μετρήσουν τα αποτελέσματα της προσπάθειας και θα αναδείξουν το ανθρώπινο δυναμικό ως τον κρίσιμο παράγοντα για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παραγωγική λειτουργία των νέων υπηρεσιών. Άλλωστε, μόνο η ένταξη των πολιτών ως ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων στο επίκεντρο της εξυπηρέτησης, μπορεί να μας επιτρέπει την ελπίδα ότι ο ιστός του Internet θα γίνει το υφάδι για έναν κόσμο που έχουμε υποχρέωση να τον κεντήσουμε με κλασική παιδεία και τεχνολογική κουλτούρα. [...]

Παναγιώτης Γεωργιάδης (από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet).

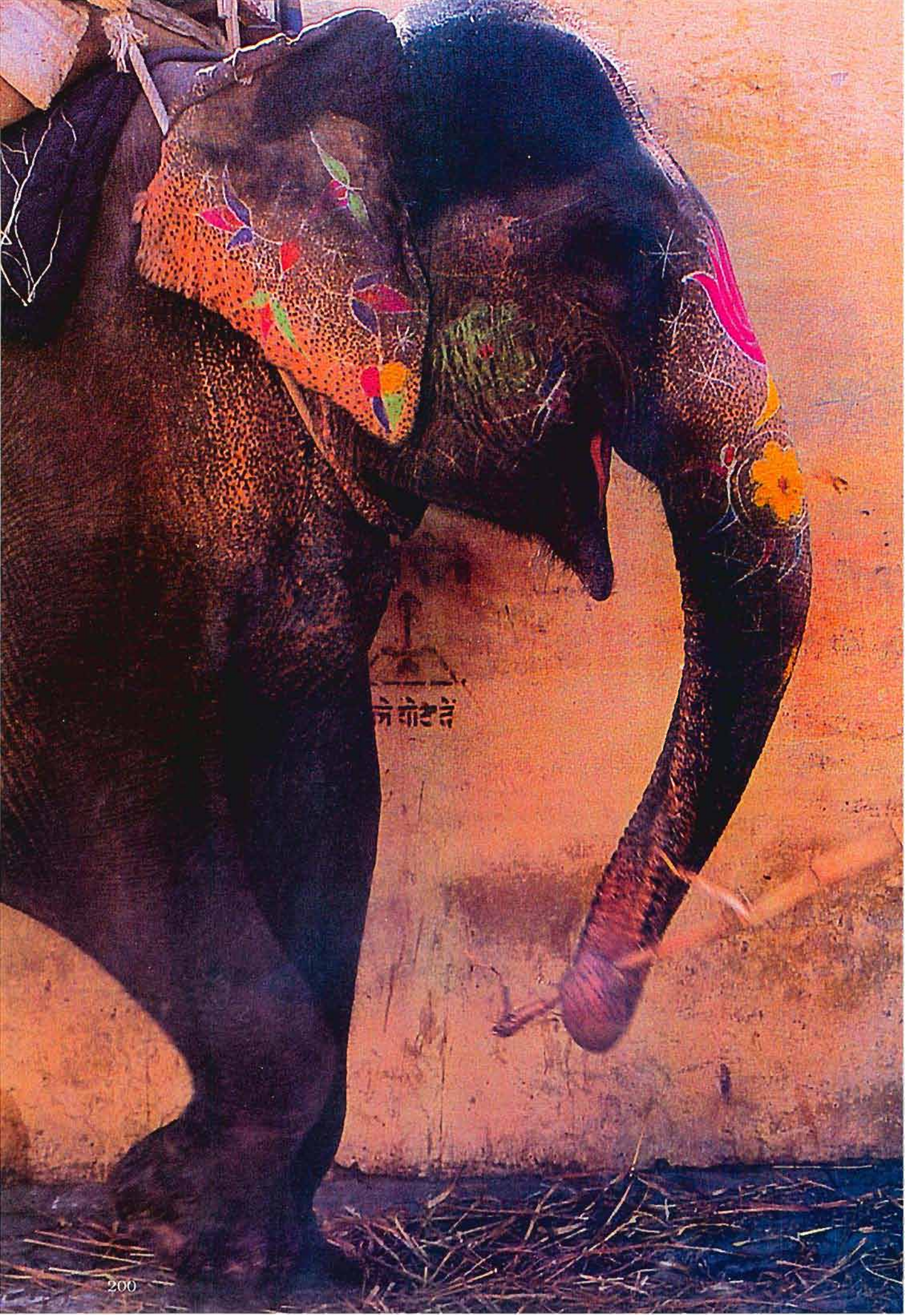

Επιφυλλίδα

Η επιφυλλίδα είναι ένας τύπος κειμένου που αναφέρεται σε διάφορα θέματα φιλολογικά, επιστημονικά, κοινωνικά, καλλιτεχνικά, πολιτικά κτλ. και γράφεται από πρόσωπο ειδικό στο θέμα. Δημοσιεύεται σε εφημερίδα σε ορισμένη θέση και χωρίζεται συνήθως από την υπόλοιπη ύλη με ολοσέλιδη ή μικρή γραμμή. Στο παρελθόν η θέση αυτή ήταν κατά κανόνα στο κάτω άκρο της σελίδας, αλλά στην εποχή μας η θέση της επιφυλλίδας ποικίλλει από εφημερίδα σε εφημερίδα. Ο επιφυλλιδογράφος μπορεί να ξεκινήσει από ένα επίκαιρο θέμα, π.χ. "Η διαφήμιση", αλλά δε μένει προσκολλημένος στο επίκαιρο· προχωρεί σε παρατηρήσεις και σκέψεις διαχρονικού χαρακτήρα και γενικότερου ενδαφέροντος. Γι' αυτό το λόγο επισημαίνεται στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη του Α.Π.Θ. ότι είναι "κείμενο δοκιμιακού χαρακτήρα". Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι τα όρια ανάμεσα στην επιφυλλίδα και στο άρθρο δεν είναι εντελώς ευδιάκριτα και γι' αυτό, άλλωστε, σύμφωνα με άλλα λεξικά, π.χ. στο Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό του Ελευθερουδάκη, η επιφυλλίδα ορίζεται ως "άρθρον δημοσιευόμενον εις το κάτω άκρον των εφημερίδων και χωριζόμενον από της λοιπής ύλης δι' οριζοντίας γραμμής". Μπορούμε, επομένως, να πούμε ότι η επιφυλλίδα είναι ένα είδος σύντομου άρθρου. Ο όρος επιφυλλίδα είχε εξάλλου, στο παρελθόν και μια δεύτερη σημασία. Επιφυλλίδα, ονομαζόταν, επίσης, και ένα λαϊκό ανάγνωσμα, συνήθως μυθιστόρημα που δημοσιευόταν τμηματικά, σε συνέχειες στην εφημερίδα.

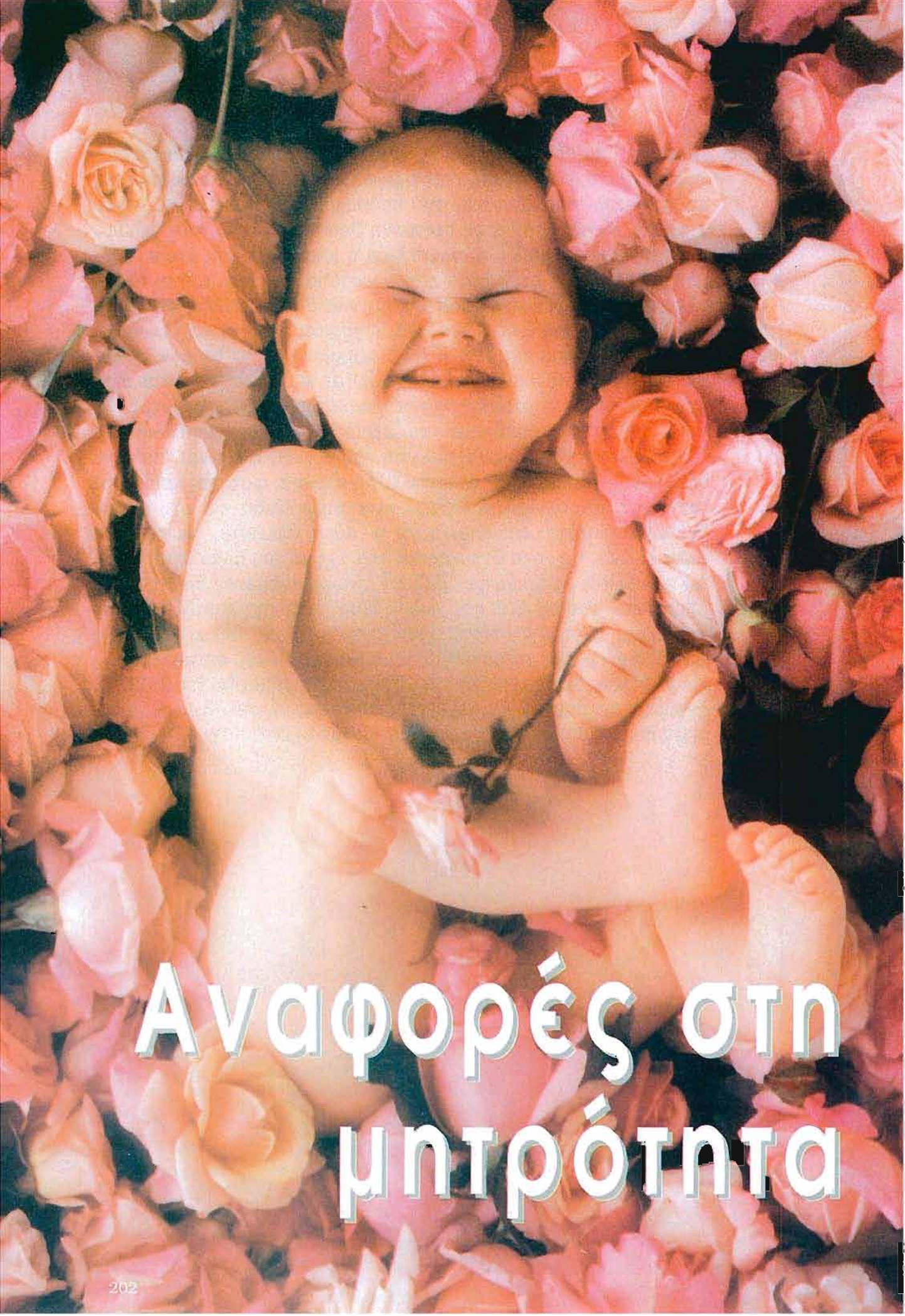

Αναφορές στη μητρότητα

Η πληροφόρηση της κοινής γνώμης για τη σημασία του μητρικού θηλασμού κερδίζει συνεχώς σε ένταση και έκταση τα τελευταία χρόνια. Η χρησιμότητά της είναι αναμφισβήτητη. Αλλά, όπως κάθε εκστρατεία πληροφόρησης, εμπεριέχει τον κίνδυνο της μερικής αντιμετώπισης του θέματος. Η έμφαση σε ορισμένες πλευρές ενός σύνθετου προβλήματος και, ακόμα περισσότερο, η πράλειψη αναφορών σε άλλες πλευρές του, είναι δυνατό να μετατρέψουν την αντικειμενικά σωστή πληροφόρηση σε συνειδητό ή μη εργαλείο μονότροπου επηρεασμού.

Γι' αυτό είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί, παρόλο που μοιάζει αυτονόητο, ότι το πρόβλημα του μητρικού θηλασμού δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ανεξάρτητα από το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Και πρώτα απ' όλα χρειάζεται να γίνει η διάκριση ανάμεσα στην εγκληματική εξάπλωση των υποκατάστατων του μητρικού γάλακτος σε πληθυσμούς του Τρίτου Κόσμου, όπου δε συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για την ακίνδυνη χρήση του μπιμπερό, και στο θέμα της επιθυμητής προώθησης του μητρικού θηλασμού στις αναπτυγμένες χώρες.

Τα μωρά είναι τα ίδια παντού, το μητρικό γάλα είναι παντού μοναδικό, αλλά το πρόβλημα διαφέρει.

Αν παραθέσουμε μερικές διαστάσεις του θέματος του μητρικού θηλασμού, θα φανεί η πολυπλοκότητά τους και ο συσχετισμός τους με το στενό και το ευρύτερο περιβάλλον του ζεύγους: μάνα-παιδί. Αναφερόμαστε σε διαστάσεις:

- *τροφικές (θρεπτικές ουσίες του μητρικού γάλακτος και κατάλληλος ρυθμός διατροφής)*
- *προληπτικές ασθενειών (ανοσοποιητικές ιδιότητες του μητρικού γάλακτος)*
- *ψυχολογικές (το βίωμα του θηλασμού για το βρέφος και τη μάνα)*
- *κοινωνικές (σχέση του θηλασμού και της μητρότητας με την επαγγελματική ζωή της μητέρας και γενικότερα με τον τρόπο ζωής της)*
- *ψυχοκοινωνικές (στάση μητέρας απέναντι στο θηλασμό και του κοινωνικού περιβάλλοντος απέναντι στη μητέρα που θηλάζει ή δε θηλάζει)*
- *οικονομικές (οικονομικές δυνατότητες της οικογένειας, συγκριτικό κόστος θηλασμού και υποκατάστατων, συμφέροντα των εταιρειών βιομηχανίας γάλακτος)*
- *ηθικές (δεοντολογία της πληροφόρησης για το θηλασμό και της διαφήμισης για τα υποκατάστατά του).*

Ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι διαστάσεις αρθρώνονται και το ειδικό τους βάρος κάθε φορά, παραλλάζουν από τη μια περίπτωση στην άλλη.

Η προσπάθεια για την προώθηση του μητρικού θηλασμού

χρειάζεται να δει τις γυναίκες με τρόπο συνολικό, ως κοινωνικά όντα και όχι μόνο ως μητέρες. Αυτό σημαίνει ότι, σε κοινωνίες σαν τη δική μας, η επαγγελματική ζωή της μητέρας θα θεωρηθεί ως ένα δεδομένο, όπως και η μητρότητα. Η συντήρηση των συνθηκών που μετατρέπουν τις δύο αυτές πραγματικότητες σε δίλημμα, υποβάλλοντας στις γυναίκες την υποχρέωση της επιλογής, είναι ένδειξη κοινωνικής δυσπλασίας, πρόβλημα προς λύση για την κοινωνία ολόκληρη.

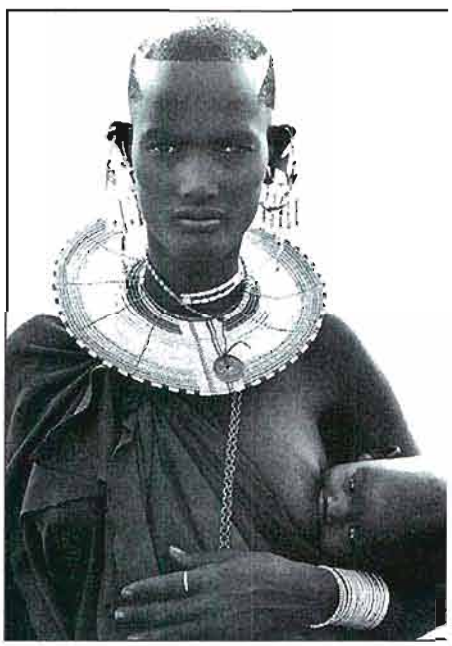

Γιατί το να αφήνεται η φροντίδα και η ανατροφή των παιδιών στην αποκλειστικκή ευθύνη της μητέρας, δεν τείνει μόνο στο να κατευθύνει προς το περιθώριο της ενεργού κοινωνικής ζωή τις γυναίκες-μανάδες. Τείνει και στο να αποκλείσει από το συλλογικό κοινωνικό προβληματισμό την αντιμετώπιση του παιδιού και των αναγκών του.

Ό,τι αφορά το παιδί, θα έπρεπε να αφορά ολόκληρη την οργανωμένη κοινωνία. Διαμορφώνονται άραγε οι κατάλληλοι κοινωνικοί και νομικοί μηχανισμοί, που θα προστατεύσουν και θα πλαισιώσουν την παιδική ηλικία;

Το σχέδιο νόμου "για την προστασία της μητρότητας και της διευκόλυνσης των εργαζομένων γονέων για την ανατροφή και τη φροντίδα των παιδιών τους" της Ομάδας εργασίας που συγκρότησε το Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών με πρόεδρο τον καθηγητή Ι. Δεληγιάννη, στηρίζεται στην αντίληψη της γονεϊκής ισότιμης ευθύνης και στην πολυδιάστατη αντιμετώπιση της μητρότητας. Περιλαμβάνει προτάσεις που διευκολύνουν την επιλογή του θηλασμού στις εργαζόμενες μητέρες, αλλά και γενικότερα την επιλογή της συνειδητής μητρότητας, στο μέτρο που προβλέπουν την κατάλληλη πλαισίωση της βρεφικής και νηπιακής ηλικίας σε συλλογικούς χώρους. (Το ότι η δωδέκατη σύσκεψη των Ευρωπαίων υπουργών Παιδείας, που έγινε πρόσφατα στη Λισαβόνα, αφιερώθηκε στην προσχολική εκπαίδευση, υπογραμμίζει τη σημασία του θέματος για την Ευρώπη).

Αλλά η στάση των γυναικών απέναντι στη μητρότητα και το θηλασμό δεν εξαρτάται μόνο από τα πρακτικά προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν (ωράρια εργασίας κλπ) και τη λιγότερο ή περισσότερο σωστή πληροφόρηση που διαθέτουν για το θέμα. Έχει άμεση σχέση και με τον τρόπο με τον οποίο δέχονται τον εαυτό τους.

Εάν αισθάνονται επιβεβαιωμένες ως γυναίκες, ολοκληρωμένες και ανεξάρτητες ως κοινωνικά όντα, αν η μητρότητα γι' αυτές είναι συνειδητή επιλογή, είναι φυσικό να μη θελήσουν,

κατά κανόνα, να στερηθούν τη μοναδική εμπειρία του θηλασμού.

Μια διεθνής έρευνα που πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας, επισήμανε, ότι στις αναπτυγμένες χώρες, το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει θετικά τη μητέρα για να θηλάσει. Έτσι, στη Σουηδία π.χ., το 95,2% των μητέρων πανεπιστημιακού επιπέδου θηλάζουν. (Στοιχεία από το χρησιμότατο Ενημερωτικό Δελτίο του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, αρ. 20, Ιανουάριος 1981).

Ένα είδος καλογερίστικης αντίληψης, τόσο βολικής για τους οικονομικο-κοινωνικούς μηχανισμούς των κοινωνιών που βασίζονται στο κέρδος και καλύπτουν με ιδεολογικές προβολές την εκμετάλλευση, μετέτρεψε σε "καθήκοντα" (συζυγικά, μητρικά, κοινωνικά...) ό,τι στη ζωή είναι ουσία: τον έρωτα, τη μητρότητα, τη φιλία, την αλληλεγγύη.

Η εκστρατεία για την προώθηση του θηλασμού θα ήταν καλό να αποφύγει να φορτώσει περισσότερο τις γυναίκες με "καθήκοντα" και τις συνακόλουθες ενοχές.

Μ. Ηλιού, 26-6-1989

- Οι διαστάσεις του θέματος του μητρικού θηλασμού κατονομάζονται και επεξηγούνται τηλεγραφικά μέσα σε παρένθεση. Μετατρέψτε τον ελλειπτικό λόγο των παρενθέσεων σε αναλυτικότερο, αναπτύσσοντας σε λίγες φράσεις την κάθε μία από τις διαστάσεις του μητρικού θηλασμού.

- Με ποια επιχειρήματα αναπτύσσει η επιφυλλιδογράφος την άποψή της ότι "το πρόβλημα του μητρικού θηλασμού δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ανεξάρτητα από το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον"; Να τα συνοψίσετε με δικά σας λόγια σε 10-15 σειρές.

- Ποιες διευκολύνσεις γνωρίζετε ότι δίνονται στην εργαζόμενη μητέρα και ποιες κατά τη γνώμη σας μπορούν να δοθούν επιπλέον, για να έχει τη δυνατότητα να θηλάσει το παιδί της;

- Εργαστείτε σε ομάδες και συντάξτε ένα φυλλάδιο που αφορά μια εκστρατεία για την προώθηση του θηλασμού.

- Συζητήστε σχετικά με τη στάση που υιοθετεί το κοινωνικό σας περιβάλλον απέναντι στη μητέρα που θηλάζει ή δε θηλάζει. Διαφέρει η στάση των νέων από τη στάση των ενηλίκων, η στάση των γυναικών από τη στάση των ανδρών;

- Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι ο θηλασμός αποτελεί επιβεβλημένο καθήκον για όλες τις μητέρας. Να αναπτύξεις τη δική σου άποψη σε ένα κείμενο (δύο σελίδες περίπου), αξιοποιώντας, εφόσον το κρίνεις σκόπιμο, στοιχεία από την επιφυλλίδα που διάβασες. Να υποθέσεις ότι το κείμενό σου θα δημοσιευτεί ως άρθρο σε περιοδικό που απευθύνεται σε γυναίκες.

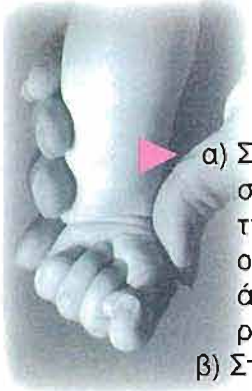

α) Συζητήστε σχετικά με το θέμα της ισότιμης γονεϊκής ευθύνης. Διερευνήστε, με βάση την εμπειρία σας, αν έχει περάσει στην ελληνική οικογένεια η αντίληψη της ισότιμης γονεϊκής ευθύνης που αναφέρεται στο κείμενο. Αναρωτηθείτε π.χ. μοιράζονται οι δύο γονείς όλες τις φροντίδες και την ευθύνη απέναντι στα παιδιά τους ή μήπως άλλες δραστηριότητες-φροντίδες θεωρούνται αποκλειστικά αρμοδιότητα της μητέρας και άλλες του πατέρα;

β) Στο πλαίσιο μιας έρευνας που στοχεύει στη διερεύνηση της στάσης των νέων απέναντι στο θεσμό της οικογένειας σας θέτουν το ερώτημα; Πώς φαντάζεστε την κατανομή των ευθυνών σε μια μελλοντική δική σας οικογένεια; Να αναπτύξετε τις σκέψεις σας σε ένα κείμενο (δύο σελίδες περίπου).

Αισθανθήκατε ποτέ να σας επιβάλλουν ως καθήκον κάτι που θα μπορούσε να είναι χαρά ή δημιουργία; Υποθέστε ότι εκφράζετε τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας σε ένα γράμμα που απευθύνεται σε φίλο που τον εμπιστεύεστε.

α) Σχηματίστε φράσεις με τα παρακάτω νοηματικά σύνολα: *ακίνδυνη χρήση, αποκλειστική ευθύνη, ενεργός κοινωνική ζωή, συνειδητή επιλογή, ιδεολογική προβολή*

β) Να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις:
Ο οικονομικός αποκλεισμός και η **συνακόλουθη** αύξηση των τιμών έπληξε κυρίως τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις.
Οι πράξεις του είναι **ανακόλουθες** προς τις εξαγγελίες του
Σημειώθηκαν αντιδράσεις χωρίς σοβαρά **επακόλουθα**.

γ) Να βρείτε σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό το δυσ- , π.χ. δυσπλασία, δυσπραγία, δυσλειτουργία, δυσχέρεια, δυσμένεια, και να σχηματίσετε φράσεις

δ) Συνδυάστε τη λέξη καθήκον με ρήματα ή ουσιαστικά που δίνονται παρακάτω, για να σχηματίσετε φράσεις: *εκτελώ, εκπληρώνω, ασκώ, αμελώ, αναλαμβάνω, επωμίζομαι, σύγκρουση, παράβαση, υπέρβαση, προσήλωση, επίγνωση, συναίσθηση*

ε) Αντικαταστήστε τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις:
...είναι απαραίτητο να **υπογραμμιστεί**
...κάθε **εκστρατεία εμπεριέχει τον κίνδυνο της μερίκευσης του θέματος**
Ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι διαστάσεις **αρθρώνονται** και το ειδικό τους βάρος κάθε φορά **παραλλάζουν** από τη μια περίπτωση στην άλλη.
...είναι ένδειξη **κοινωνικής δυσπλασίας**
...οι κατάλληλοι κοινωνικοί και νομικοί μηχανισμοί που θα προστατεύσουν και θα **πλαισιώσουν** την παιδική ηλικία.

δικαιος λογος και αδικος λογος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΚΑΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΔΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Δίκαιος λόγος και άδικος λόγος 213
Η γλώσσα της εξουσίας
και η γλώσσα της παιδείας 218
Ο άνθρωπος 231
Ομιλία στη Στοκχόλμη, Γ. Σεφέρης 232
Ο άλλος άνθρωπος 235
Παιδεία και εθνική μόρφωση, Αλ. Δελμούζου 235
Εθνική αγωγή και ολοκληρωτισμός 243
Μεσσιανισμός, Φ. Πολίτης 250
Παιδεία δύναμις θεραπευτική ψυχής,
Ι. Θ. Κακριδής 260

ΔΙΚΑΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΔΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ (ΑΓΩΝ)

ΧΟΡΟΣ

Τώρα κι οι δυο βασισμένοι γερά
στην ευγλωττία,
στο στοχασμό,
στα γνωμικά που του νου μας την κίνηση εκφράζουν
πάνε να δείξουνε ποιος θα νικήσει στη μάχη των λόγων.
Σε σοφίας πολύ μεγάλο αγώνα ορμούνε
τώρα οι φίλοι μας, και κρίσιμη είναι η ώρα.

ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΛΟΓΟ

Ω που εσύ με συνήθειες καλές, ηθικές
τους προγόνους στεφάνωνες πάντα,
έλα μίλησε, βάλε φωνή, τη φωνή
που αγαπάς, και φανέρωσε τι είσαι.

ΔΙΚΑΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

Θα σας πω την αρχαία των παιδιών αγωγή,
θ' αναπτύξω πώς ήτανε τότε
που τα δίκαια διδάσκοντας ήμουν σε ακμή
κι η ηθική σεβαστή 'ταν απ' όλους.(...)
Με τούτα τ' αρχαία
το δικό μου το σύστημα ανάθρεψε αυτούς
που πολέμησαν στο Μαραθώνα.
Ενώ τώρα τους νέους τους μαθαίνεις εσύ . .

ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΣΤΟΝ ΑΔΙΚΟ ΛΟΓΟ

Πρέπει με επιχειρήματα γερά να του απαντήσεις,
αν θέλεις να 'βγεις νικητής, κι όχι γελοίος να γίνεις.

ΑΔΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Σκέψου τι φέρνει η ηθική, νεαρέ μου,
σκέψου πόσες
χαρές θα στερηθείς, αν πας μ' αυτή, γυναίκες,
γέλια σκαστά και λιχουδιές και κότταβους και γλέντια.
Αλλ' αν σου λείψουν όλ' αυτά, τι αξίζει πια να ζήσεις;
Σε κάποια στραβοτιμονιά σ' έσπρωξε,
ας πούμε, η φύση . . .
χαμένος πας, αν ρήτορας δεν είσαι·
ενώ μαζί μου...
γέλα και πήδα, όπου σε παν οι ορμές σου,
βούτα σε όλα.

(Αριστοφάνης, Νεφέλαι)

Η ενότητα που ακολουθεί δεν έχει βάση ειδολογική, όπως συμβαίνει με τις προηγούμενες. Δηλαδή δεν είναι ένα είδος του λόγου (δοκίμιο, επιφυλλίδα, άρθρο κτλ.), το οποίο στεγάζει ποικίλα θέματα. Αντίθετα, είναι ένα θέμα, το οποίο στεγάζει ποικίλα είδη του λόγου. Το θεματικό της κέντρο δηλώνεται με τον τίτλο: "Ο Δίκαιος Λόγος και ο Άδικος Λόγος", τίτλος που παραπέμπει στις "Νεφέλες" του Αριστοφάνη, και μάλιστα στον "αγώνα" των "Νεφελών", στο μέρος δηλαδή της κωμωδίας, όπου συγκρούονται ο Δίκαιος και ο Άδικος Λόγος, καθώς ο καθένας τους προσπαθεί να επιβάλει τις δικές του θέσεις.

Γι' αυτό στη θεματική αυτήν ενότητα του αντιθετικού δίδυμου "Δίκαιος και Άδικος Λόγος" συστεγάζονται άρθρα, συνεντεύξεις, αποσπάσματα από αρχαίες τραγωδίες και κωμωδίες, πανηγυρικοί λόγοι, εισηγήσεις συνεδρίων, ποιήματα και άλλα ποικίλα κείμενα, τα οποία υποστηρίζουν αντίθετες θέσεις αναφορικά με το δίκαιο και το άδικο, και τα συναφή επί μέρους θέματα, στα οποία διακλαδίζεται το δίκαιο και το άδικο.

Έτσι, στον άξονα του Δίκαιου και του Άδικου Λόγου, στον οποίο στοιχεί ο άξονας "Γλώσσα της παιδείας και γλώσσα της εξουσίας", διαρθρώνονται τα ακόλουθα κείμενα:

1. Ένα άρθρο με τον τίτλο "Γλώσσα της εξουσίας και γλώσσα της παιδείας" (σ. 220), με το οποίο δίνονται βασικά γνωρίσματα της γλώσσας της εξουσίας και το κύριο γνώρισμα της γλώσσας της παιδείας. Ιδιαίτερα υπογραμμίζεται ότι η εξουσία παραμορφώνει τη γλώσσα με σκοπό να τη χρησιμοποιήσει, για να υπηρετήσει τις επιδιώξεις της και τα συμφέροντά της. Εννοείται ότι δεν αναφερόμαστε σε κάθε εξουσία. Αναφερόμαστε, όπως άλλωστε γίνεται φανερό από τα κείμενα που ακολουθούν, κυρίως στην εξουσία, η οποία χρησιμοποιεί τη δύναμή της προκειμένου να υπηρετήσει τα δικά της συμφέροντα ή τα συμφέροντα των ολίγων σε βάρος των συμφερόντων του ατόμου, των λαών και της ανθρωπότητας. Αναφερόμαστε δηλαδή στην εξουσία η οποία ασεβεί προς το Δίκαιο και τον Δίκαιο Λόγο και υπηρετεί το Άδικο και τον Άδικο Λόγο που το εκφράζει. Ακριβώς σ' αυτήν τη γλώσσα του Άδικου Λόγου αντιτάσσεται η γλώσσα της παιδείας, που κύριο γνώρισμά της έχει την ελευθερία: ο άνθρωπος ελεύθερος απέναντι σε κάθε άδικη δέσμευση. Ελεύθερος και γι' αυτό δυνατός. Αυτό, άλλωστε, τονίζεται με το επόμενο κείμενο που είναι

2. Ένα απόσπασμα από συνέντευξη (σ. 224) που αναφέρεται στο ίδιο θέμα και που επισημαίνει ότι ο άνθρωπος της παιδείας, ο άνθρωπος δηλαδή που πραγματώνει την ανώτερη φύση του, την πνευματική του ουσία, αυτός ο άνθρωπος υψώνεται στη σφαίρα της ελευθερίας και της δύναμης. Είναι ο άνθρωπος που υπηρετεί τον Δίκαιο Λόγο. Τέτοιος ήταν ο Προμηθέας, όπως δείχνει

3. "Ο διάλογος Προμηθέα-Ερμή" (σ. 226) στην τραγωδία του Αισχύλου "Προμηθέας Δεσμώτης", όπου ο Προμηθέας αναδεικνύεται νικητής στη σύγκρουσή του με τους θεούς και "με τιτανική προσπάθεια ανοίγει το δρόμο προς τις πηγές της ζωής και της ελευθερίας". Ο Δίκαιος Λόγος, τον οποίο εκφράζει ο Προμηθέας, λυγάει τον Άδικο Λόγο της εξουσίας του Δία. Στον ίδιο άξονα του ελεύθερου λόγου διαρθρώνεται και

4. "Ο Διάλογος Αντιγόνης Κρέοντα" (σ. 231), στον οποίο κυριαρχεί η Αντιγόνη, η οποία δεν υποχωρεί στην εξουσιαστική δύναμη του Κρέοντα, αλλά αντιτάσσει στον αυθαίρετο λόγο της εξουσίας το Δίκαιο Λόγο της ηθικής και της αγάπης. Ανάλογα δείγματα αντιεξουσιαστικού λόγου προσφέρει και ο χριστιανικός ελληνισμός. Είναι γνωστή

5. Η απάντηση του Μεγάλου Βασιλείου στον απεσταλμένο του αυτοκράτορα, ο οποίος τον απειλούσε ακόμη και με θάνατο, αν δεν υποχωρούσε στα κελεύσματά του. Άκαμπτος ο ιεράρχης αρθρώνει τον δίκαιο λόγο του και ταπεινώνει τον αντίπαλό του. Η περίφημη απάντηση καταγράφηκε από τον Γρηγόριο τον Θεολόγο στον Επιτάφιο λόγο, τον οποίο αυτός εξεφώνησε, για να εγκωμιάσει το έργο του Βασιλείου (βλ. σ. 232). Αλλά και από τον νεότερο ελληνισμό δε λείπουν τα δείγματα του ελεύθερου λόγου, ο οποίος εκφράζει δίκαιη και γι' αυτό ελεύθερη συνείδηση. Ανάμεσα στα άλλα είναι και

6. Η απάντηση του Θ. Κολοκοτρώνη στον Ιμπραήμ, ο οποίος με την ισχύ των όπλων ζητάει από τους Έλληνες να δηλώσουν υποταγή στην εξουσία του. Δεν μπορεί να μετρήσει ότι

ο Έλληνας έχει κερδίσει πια μέσα του την ελευθερία, γιατί έχει τη συνείδηση ότι πραγματώνει τη δίκαιη φύση του, δηλαδή την ανώτερη φύση του, την πνευματική του ουσία. Γι' αυτό και δεν μπορεί να ξαναγυρίσει στη σκλαβιά. Έχει υπερβεί το φράγμα της ζωής και του θανάτου (βλ. σ. 233).

Αυτή η αναδρομή στο παρελθόν με κείμενα ανθολογημένα από μεγάλες πνευματικές δημιουργίες δείχνει τις τεράστιες ψυχικές και ηθικές δυνάμεις του ανθρώπου που πραγματώνει τον Δίκαιο Λόγο. Γι' αυτό και τα κείμενα που ακολουθούν στον άνθρωπο αναφέρονται. Χαρακτηριστική του είδους είναι η "Ομιλία" που παρουσίασε ο Γ. Σεφέρης στη Σουηδική Ακαδημία της Στοκχόλμης την ημέρα που τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ της Λογοτεχνίας. Το κλείσιμό της δηλώνει εμφατικά την πίστη του ποιητή στον άνθρωπο και στις τεράστιες δυνάμεις που κρύβει μέσα του. - Μια πανάρχαιη ελληνική πίστη που εκφράζει κατά ευτυχή συγκυρία ένας μεγάλος Νεοέλληνας ποιητής από έγκυρο και περίοπτο βήμα και την εξακτινώνει στην οικουμένη, η οποία, βέβαια, δεν αξιοποίησε θετικά αυτό το μήνυμα (βλ. σ.234).

Γράφει ο Σεφέρης:

- "Όταν, στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη Σφίγγα, κι αυτή του έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε. Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα".

Ο άνθρωπος, όμως, μόνος του δεν μπορεί να ζήσει. Δεν είναι ούτε θηρίο ούτε θεός (Αριστοτέλης). Είναι άνθρωπος. Χρειάζεται όλους τους άλλους. Μόνος του μένει μετέωρος, θα μας πει και ο Γ. Γραμματικάκης (σ. 236) στην "Κόμη της Βερενίκης".

Αλλά αυτή η πορεία του μετέωρου ανθρώπου προς τον άλλο μετέωρο άνθρωπο πώς θα γίνει; Πώς θα πλησιάσουν οι λαοί να πετάξουν τα όπλα και να δώσουν τα χέρια; Απάντηση στο ερώτημα προσπαθεί να δώσει ο Αλέξανδρος Δελμούζος με την εισήγηση "Παιδεία και εθνική μόρφωση" (σ. 237), την οποία παρουσίασε στην πρώτη Βαλκανική Διάσκεψη που οργανώθηκε στην Αθήνα το 1930 από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Σκοπός της διάσκεψης ήταν να βοηθηθούν οι λαοί των Βαλκανίων να αφήσουν τους πολέμους και να πλησιάσουν με φιλική συνεννόηση, συνεργασία και αγάπη. Κάτι που κατά τον Δελμούζο μπορεί να γίνει συστηματικά μέσα από το σχολείο με την παιδεία. Το δάσκαλο, λέει, πρέπει να τον εμπνέει το ιδανικό του καθολικού ανθρωπισμού προς το οποίο είναι ανάγκη να υψώνεται η ανθρώπινη ζωή και ο πολιτισμός της.

Το λυπηρό, βέβαια, είναι ότι οι λαοί στα σχολεία τους καλλιεργούν το μίσος, την εκδίκηση και την περιφρόνηση για τους άλλους λαούς, και την έπαρση και την υπερτίμηση για τον εαυτό τους. Κι αυτό φτάνει σε ακραίες καταστάσεις, όταν οι λαοί μέσα από ανώμαλες πολιτικές συγκυρίες οδηγούνται στον ολοκληρωτισμό. Η λεγόμενη "εθνική αγωγή" τότε αποκτά τη διάσταση της προπαγάνδας μέσα στο σχολείο. Ο ολοκληρωτισμός ασεβεί προς το παιδί, την παιδεία και το δάσκαλο. Μεταχειρίζεται τους πάντες και υποτάσσει τα πάντα στη δύναμη της εξουσίας, για να αισθάνεται ασφαλής. Αναζητάει, βλέπετε, τα ερείσματά του, διότι ποτέ δεν κερδίζει την αγάπη και την εμπιστοσύνη του λαού. Ο άνθρωπος τότε δεν πορεύεται προς τον άλλο άνθρωπο. Διευρύνονται τα χάσματα ανάμεσα στα άτομα και τους λαούς.

Ανοίγει έτσι το κεφάλαιο "Εθνική Αγωγή και ολοκληρωτισμός" (σ. 245), όπου καταχωρίζονται κείμενα σχολικών εγχειριδίων, με τα οποία οι δικτατορίες παγιδεύουν τους νέους και προσπαθούν να τους προσεταιριστούν. Γι' αυτό και δεν διστάζουν να εισβάλλουν στα σχολεία, να καταλύουν ή να νοθεύουν κάθε μορφωτική αξία και να καλλιεργούν στις συνειδήσεις των ανώριμων βλαστών την προσωπολατρία· ο δικτάτορας πάνω από όλα και μοναδικός. Τα κείμενα, καθώς και οι χαρακτηριστικές εικόνες που τα συνοδεύουν, έχουν ανθολογηθεί από ελληνικά και αλβανικά αναγνωστικά των δικτατοριών του Ιωάννου Μεταξά και του Ενβέρ Χότζια. Κυρίαρχα στοιχεία όλων αυτών των κειμένων είναι ο δογματισμός, η υποκρισία, η κολακεία, οι γλυκεροί τόνοι, η απροκάλυπτη προπαγάνδα, η αδιακρισία, η αναίδεια, ο πληθωρικός λόγος, ο μεσσιανισμός. Ο δικτάτορας παρουσιάζεται ως ο μεγάλος Μεσσίας, ο οποίος, άλλοτε "ελέω Θεού" και άλλοτε "ελέω λαού" έρχεται να μας σώσει.

Περνούμε, έτσι, στην επιφυλλίδα του Φώτου Πολίτη που τιτλοφορείται "Μεσσιανι-

σμός" (σ. 252). Πατρίδα του μεσσιανισμού, και θύμα του μαζί, είναι η Ανατολή. Την Αρχαία Ελλάδα δεν την άγγιξε. Ο Αρχαίος Έλληνας ανακάλυψε τον ορθό λόγο. Μ' αυτόν αναζητεί τις λύσεις των προβλημάτων του. Δεν πιστεύει σε μεσσίες. Ξέρει να σκέπτεται.

Στις σελίδες που ακολουθούν (254) το θέμα συζητείται σε σχέση: με την Ανατολή· με την Αρχαία Ελλάδα· με την νέα Ελλάδα. Εκτός από την επιφυλλίδα του Φ. Πολίτη "Μεσσιανισμός", άλλα βοηθητικά κείμενα που το φωτίζουν είναι:

- ένα απόσπασμα από την επιφυλλίδα του ίδιου συγγραφέα "Άσκηση ψυχής" (σ. 254)·
- ο πανηγυρικός λόγος του Γ. Κακριδή "Το νόημα της ελληνικής ελευθερίας", ο οποίος δίνεται σε αποσπάσματα και περιλήψεις (σ. 255) και παρουσιάζει το ελληνικό ιδανικό της ελευθερίας σε σύγκριση /αντίθεση με τον δεσποτισμό της Ανατολής·
- ένα δεύτερο απόσπασμα από τον ίδιο λόγο, στο οποίο ο Κακριδής σημειώνει ότι χρειάζεται να καταβάλουμε μεγάλη προσπάθεια, για να πούμε ότι πραγματικά έχουμε οι Νεοέλληνες εθνική παιδεία και ότι πλάσαμε έναν Έλληνα πολίτη αληθινά ελεύθερο·
- απόσπασμα από το βιβλίο του Δημοσθένη Δανιηλίδη "Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία", (σ. 260) όπου φαίνεται η επίδραση του ανατολικού κόσμου στον νεότερο ελληνισμό και σε άλλα θέματα και στο θέμα του μεσσιανισμού . Η ανατολίζουσα παράδοση, παρόλο που ολοένα υποχωρεί, εντούτοις δεν παύει να ζει σαν ένα καθεστώς που ασκεί ποικίλες επιδράσεις στη διαμόρφωση της νεοελληνικής πολιτισμικής πραγματικότητας. Πάντως το πρόβλημα τίθεται για συζήτηση στην οποία καλείσθε δάσκαλοι και μαθητές να διερευνήσετε τις διάφορες πτυχές του. Άλλωστε ο ρόλος του Μεσσία μπορεί να αποδοθεί από άτομα μεσσιανικών αντιλήψεων και σε μια πολιτική δύναμη ή υπερδύναμη, και όταν ακόμη αυτή δεν το επιδιώκει.

Η θεματική ενότητα κλείνει με την ομιλία του Ιωάννη Κακριδή "Παιδεία δύναμις θεραπευτική ψυχής", στην οποία κυρίαρχη θέση κατέχει η παιδεία, δηλαδή η καλλιέργεια, "τό μέγιστον μάθημα", κατά Πλάτωνα, το οποίον "ρητόν οὐδαμοῦ ἐστί εἰς ἄλλα μαθήματα". Άνθρωπος δε της παιδείας, λένε οι φιλόσοφοι, είναι εκείνος, του οποίου η σκέψη, ο χαρακτήρας, η ευαισθησία έχουν διαμορφωθεί, εκλεπτυνθεί, εμπλουτισθεί από τη γνώση, από τις γνώσεις, από την ηθική, την αισθητική και από τα άλλα επιτεύγματα του ανθρώπινου πολιτισμού. Αντικρίζεται, δηλαδή, η παιδεία σαν δύναμη που καλλιεργεί την ψυχή και την εστιάζει στην πνευματική σχέση δάσκαλου και μαθητή – μια παιδευτική, δηλαδή μορφωτική, σχέση με αμφίδρομη κίνηση: η μία ψυχή κινεί την άλλη και μέσα από την συν-κίνηση (συγκίνηση) υψώνονται και οι δύο. Είναι, λοιπόν, η παιδεία η θεραπευτική δύναμη της ψυχής η οποία ελευθερώνει τον νέο και τον καθιστά τόσο ισχυρό, ώστε κάθε άλλη δύναμη να εξουδετερώνεται.

Πάντως η πορεία προς την παιδεία δάσκαλου και μαθητή δεν είναι εύκολη. Όπως δεν είναι εύκολη η πορεία προς την αρετή. Μας το είπαν οι Έλληνες:
Γιατί, διερωτάται ο ανώνυμος συγγραφέας του 1ου μ.Χ. αιώνα στο έργο του "Περί Ύψους", η εποχή μας δεν έχει να παρουσιάσει εξαιρετικές πνευματικές φύσεις, όπως γινόταν σε παλαιότερες εποχές; " Ή, μα την αλήθεια, λέει, πρέπει να πιστέψουμε το θρυλούμενο εκείνο, ότι η δημοκρατία είναι η μόνη αγαθή τροφός των έξοχων πνευμάτων... Γιατί μόνη η ελευθερία είναι ικανή να θρέψει τα φρονήματα των υπέροχων πνευμάτων... Ενώ εμείς οι τωρινοί δεν έχουμε διόλου γευτεί το ομορφότερο και γονιμότατο νάμα του λόγου, την ελευθερία εννοώ, και γι' αυτό σε τίποτε άλλο δε βγαίνουμε μεγαλοφυΐες, παρά μόνο στην κολακεία;"

Και πιο πέρα αιτιάται τα πάθη που, όπως λέει, πολιορκούν και ξεθεμελιώνουν από τα βάθρα την εποχή του: τον πλούτο, τη φιληδονία, την πολυτέλεια, την πλεονεξία, την αλαζονεία, την τρυφή και τους αδυσώπητους τυράννους που αυτά γεννούν: την αυθάδεια, την παρανομία και την αναισχυντία. Σ' έναν τέτοιο κύκλο συντελείται η καταστροφή της ζωής του ανθρώπου και μαραίνεται το ψυχικό του μεγαλείο. "Και γενικά, λέει, εκείνο που καταστρέφει τη γενιά μας είναι η ραθυμία που μέσα της όλοι, εκτός από λίγους, καταχωνιάζουμε τη ζωή μας χωρίς να αγωνιζόμαστε ή χωρίς να προσπαθούμε για κάτι παρά μόνον όταν είναι για τον έπαινο ή για την ηδονή, ποτέ για μιαν ωφέλεια που αξίζει το ζήλο και την εκτίμηση".

Να, λοιπόν, που ο σοφός πρόγονός μας τα δείχνει τα σκολιά μονοπάτια της παιδείας. Είναι, λέει, η ελευθερία και ο πόνος= ο αγώνας. Σ' αυτόν βρίσκεται η πηγή κάθε δημιουργίας. Και η παιδεία είναι πρώτ' απ' όλα δημιουργία και ξύπνημα συνειδήσεων: "όρθρος πνευμάτων και μέσα φως", θα πει ο Κακριδής. Είναι το μέγιστο μάθημα του Πλάτωνα. Η ολοκλήρωση, το εύδαιμον του Θουκυδίδη, δε βρίσκεται στην απληστία και στη βολή, αλλά στον αγώνα για την ευτυχία της ανθρωπότητας. Η θύελλα του αγώνα γέννησε τη ζωή, όπως γέννησε τη σκέψη και τον νου. Άλλωστε η ετυμολογική διαφάνεια της λέξης είναι άκρως διδακτική. Συνάπτεται με το ρήμα *άγω*, με το οποίο συνάπτεται και η *αγωγή*. *Άγω* σημαίνει σηκώνω/υψώνω κάποιον. Θυμηθείτε και τον παιδαγωγό. Στο βαθύ της σήμα η λέξη κλείνει το μήνυμα της δημιουργίας. Όπως κλείνει και την κατάσταση της αγωνίας που συνοδεύει τον αγώνα (αγώνας ⟶ αγωνία): απόρροια της αγωγικής αλληλόδρασης παιδευόντων, παιδευτικών αξιών και παιδευομένων. Και είναι η αλληλόδραση/αλληλενέργεια το σπάνιο αγαθό που δεν πραγματώνεται παρά μόνον με την παιδεία και την ελευθερία. Πηγάζει από τα βάθη, μας λένε οι φιλόσοφοι, όπου σβήνει η διαφορά του ατομικού και του εθνικού εγώ και συ από την ταυτότητα της ζωής. Σβήνει η διαφορά και αναδύεται ως κατηγορική προσταγή η φωνή της ηθικής, η οποία ορίζει την ανθρώπινη ποιότητα (Β. Τατάκης). Ο άνθρωπος τότε πραγματώνει την ανθρώπινη φύση του, την πνευματική του ουσία. Αυτή είναι και η ανεξάντλητη δύναμη της παιδείας: η ποιότητα δάσκαλου και μαθητή που πραγματώνουν την ανώτερη φύση τους, την πνευματική τους ουσία.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

■ Δύο είναι οι κυρίαρχες γλώσσες στα κείμενα που ακολουθούν: η γλώσσα της εξουσίας και η γλώσσα του ελεύθερου ανθρώπου, της ελεύθερης ψυχής. Είναι δύο γλώσσες διαμετρικά αντίθετες: η καθεμιά με τα γνωρίσματά της. Επιδίωξή μας είναι να σας βοηθήσουμε να προσέξετε αυτές τις γλώσσες και να επισημάνετε κάποια χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, από τη μια, και, από την άλλη, να μελετήσετε και να αξιολογήσετε τη δύναμή τους. Να σκεφτείτε, δηλαδή, και να συζητήσετε ποια είναι η πιο δυνατή, η γλώσσα της εξουσίας ή η γλώσσα της ελευθερίας, της παιδείας και του ανθρωπισμού.

Εκείνος που διέθετε και διαθέτει την πιο μεγάλη ισχύ πολεμικού πυρός είναι γνωστό ότι και κατά το παρελθόν κυριαρχούσε και σήμερα κυριαρχεί σε μεγαλύτερα ή σε μικρότερα τμήματα του πλανήτη μας ή και σε ολόκληρον τον πλανήτη. Η κυριαρχία του αυτή γίνε-

ται ασφαλέστερη, όταν συνοδεύεται από ανάλογη οικονομική ισχύ, καθώς και από την ισχύ των Μέσων Μαζικής Πληροφόρησης, όταν δηλαδή ελέγχει την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τον Τύπο και όλους τους άλλους μηχανισμούς, ορατούς και αόρατους, με τους οποίους οι ισχυροί της γης στέλνουν τα μηνύματά τους σε κάθε γωνιά της και καθορίζουν τις τύχες των λαών της. Οι ισχυροί αυτού του είδους επιβάλλουν, έτσι, τη βούλησή τους τη στρατιωτική, την πολιτική, και όχι μόνον, αφού έχουν τον τρόπο να επηρεάζουν και να καθορίζουν τις εξελίξεις σε παγκόσμια κλίμακα, ακόμη και τις "πολιτιστικές". Είναι και αυτή μια γλώσσα, η γλώσσα της εξουσίας. Μπροστά της ο μέσος άνθρωπος υποχωρεί καθιστώντας με την υποχώρησή του ισχυρότερο τον ήδη ισχυρό δυνάστη.

Υπάρχει, όμως, και η altera pars· υπάρχει η άποψη ότι την πιο μεγάλη δύναμη την έχει η πιο ελεύθερη ψυχή, επομένως αυτή διαθέτει και την πιο δυνατή γλώσσα, γλώσσα δυνατότερη ακόμη και από τη γλώσσα της εξουσίας, έστω και αν ο χρήστης αυτής της γλώσσας δεν επιβάλλει την κυριαρχία του. Φτάνει ότι δεν ενδίδει στη δύναμη των όπλων και κρατάει την εσωτερική του ελευθερία. Είναι αυτή η στάση του γι' αυτόν, και για όσους έχουν την ίδια ευαισθησία, μια ολοκλήρωση. Παραπέμπει ασφαλώς στο γνωστό μας "Τό εὔδαιμον τό ἐλεύθερον, τό δ' ἐλεύθερον τό εὔψυχον".

Οι πιο πάνω θέσεις περιέχονται και στο κείμενο που ακολουθεί. Μελετήστε το, αναζητήστε αυτές τις διαμετρικά αντίθετες γλώσσες και πείτε αιτιολογημένα με ποια από τις δύο θα συντασσόσασταν. Αν πάλι τις απορρίπτετε και τις δύο, τότε προτείνετε εσείς μιαν άλλη πειστικότερη γλώσσα.

Το θέμα, όπως αντιλαμβάνεστε, δεν είναι καθόλου τωρινό. Το έθεσε η Αρχαία Ελλάδα: ο Αισχύλος με τον "Προμηθέα" του, ο Σοφοκλής με την «Αντιγόνη» και με τον "Οιδίποδα", ο Αριστοφάνης στις "Νεφέλες" του με τον Δίκαιο και τον Άδικο Λόγο. Το έθεσε ο Χριστιανισμός με τον Μέγα Βασίλειο, ο οποίος αντιστάθηκε σθεναρά στην εξουσιαστική δύναμη του αυτοκράτορα. Αλλά το έθεσε και ο νεότερος Ελληνισμός, όπως θα φανεί από τα κείμενα που ακολουθούν.

■ Προσοχή!
Θα ετοιμαστείτε καλύτερα για τη συζήτηση, αν αναζητήσετε τα γνωρίσματα της γλώσσας της εξουσίας, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ο Μπρεχτ ανέλυε, δηλαδή αποδιάρθρωνε/αποδιοργάνωνε, τον ναζιστικό λόγο, ώστε να αναδύεται η θαμμένη/παραλλαγμένη από τον λόγο της εξουσίας αλήθεια.

ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

"Ψυχῆς πείρατα ἰών οὐκ ἂν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθύν λόγον ἔχει - ψυχῆς ἐστι λόγος ἑωυτόν αὔξων".
(Ἡράκλειτος)

Αυτό το άρθρο υπογραμμίζει την παραμόρφωση της γλώσσας από την εξουσία και την προσαρμογή της στα μέτρα της και τους σκοπούς της. Η δύναμη της εξουσιαστικής γλώσσας μεταβάλλει, είπαν, σε αγέλες προδομένων παλιάτσων τα ανθρώπινα πλάσματα. Αυτό συμβαίνει σήμερα περισσότερο ίσως από κάθε άλλη φορά, αφού σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά η εξουσία έχει μελετήσει και έχει αναγάγει σε επιστήμη αυτόν τον τρόπο διοίκησης. Άλλωστε σήμερα περισσότερο από άλλοτε η τεχνολογία τής παρέχει τα μέσα να εξακτινώνει σε όλα τα σημεία του πλανήτη το λόγο της. Η πραγματικότητα όμως αυτή δεν είναι και αθεράπευτη. Θεραπεύεται και αναστρέφεται με τη γλώσσα της παιδείας, η οποία αποτελεί και τη μόνη ελπίδα, για να αρχίσει κάποτε η αντίστροφη μέτρηση.

Η γλώσσα είναι παντοδύναμη. Την παντοδυναμία της αυτήν την γνωρίζουν οι εξουσίες, και μάλιστα οι εξουσίες των ολοκληρωτικών καθεστώτων, και την εκμεταλλεύονται προκειμένου να επιβάλουν τη βούλησή τους. Φτάνουμε έτσι στις ολοκληρωτικές γλώσσες (les langages totalitaires), οι οποίες στηρίζονται κυρίως στη βουλητική λειτουργία της γλώσσας. Μια λειτουργία που προσπαθεί να αλλοιώσει/κάμψει τη βούληση του δέκτη, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα την αλλοτρίωσή του, την ολοσχερή εξάρτησή του και την πλύση του εγκεφάλου του.

Την πιο δυνατή γλώσσα σήμερα, λένε, τη διαθέτει εκείνος που διαθέτει την πιο μεγάλη δύναμη, και την πιο μεγάλη δύναμη τη διαθέτει εκείνος που ελέγχει και κατευθύνει τον τύπο, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, χωρίς να αγνοούμε τον ψίθυρο και τους κάθε είδους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς των ολοκληρωτικών καθεστώτων, οι οποίοι (μηχανισμοί) με άκρως μελετημένους τρόπους και με επιστημονική μεθοδικότητα χρωματίζουν και προσφέρουν στην κοινή γνώμη, ό,τι κάθε φορά συμφέρει στην εξουσία την οποία υπηρετούν. Η δύναμη αυτή της εξουσιαστικής γλώσσας μεταβάλλει, όπως είπαν, σε αγέλες προδομένων παλιάτσων τα ανθρώπινα πλάσματα.

Ας κάνουμε, όμως, ένα ακόμη βήμα. Η γλώσσα, κατά τον Φάι, αποτελεί το πεδίο των κοινωνικών αγώνων. Δεν εξεικονίζει ούτε αντανακλά τους αγώνες, δεν είναι το ίχνος της πάλης των ανθρώπων για επιβίωση και επιβολή, αλλά η ίδια η γλώσσα είναι η πάλη και ο αγώνας. Η λέξη, λέει ο Μπαχτίν, είναι το ιδεολογικό σημείο το οποίο κοινωνικά είναι πολυτονισμένο. Άλλωστε την ίδια γλώσσα τη χρησιμοποιούν ομιλητές που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Συνεπώς μέσα σε κάθε ιδεολογικό σημείο δεν μπορεί παρά να συγκρούονται αντιφατικοί δείκτες αξίας. Αυτό σημαίνει ότι η λέξη, το είπε ο Φάι, δεν αντανακλά απλώς την πάλη των κοινωνικών τάξεων, αλλά συμμετέχει σ' αυτήν. Έτσι η κυρίαρχη τάξη προσπαθεί να εξαλείψει τους άλλους τόνους από τη λέξη και να επιβάλει σ' αυτήν τον έναν, τον δικό της τονισμό.

Δεν κρίνουμε σκόπιμο, θα ήταν άλλωστε κουραστικό, να κάνουμε λόγο για τις σχολές, τις θεωρίες και τα ρεύματα της ανάλυσης του λόγου της εξουσίας. Προσφέρει ενδιαφέρον υλικό η διεθνής βιβλιογραφία, η οποία αναφέρεται στις σχέσεις γλώσσας, εξουσίας

και ιδεολογίας. Δεν αντέχουμε όμως στον πειρασμό να μη μεταφέρουμε από το βιβλίο της Josiane Boutet "Εισαγωγή στην Κοινωνιογλωσσολογία" την απόπειρα του Μπρεχτ για αποκατάσταση της αλήθειας με την πρακτική ανατροπής ενός ναζιστικού λόγου. Πρόκειται για την αποκάλυψη ενός υποκριτικού χριστουγεννιάτικου μηνύματος, το οποίο απευθύνει προς τον γερμανικό λαό ο διαβόητος συνεργάτης του Hitler, ο Es.

Η πρακτική της αποκάλυψης συνίσταται στη συστηματική αποδιοργάνωση και εκ νέου αναδιάρθρωση των γλωσσικών τύπων και της διαπλοκής τους. Ανάμεσα από τα γλωσσικά σημεία και τις μεγαλύτερες δομές τους αναζητά και βρίσκει ο Μπρεχτ τα λανθάνοντα σημαινόμενα και αποκαλύπτει τις υποκριτικές δομές του λόγου με τα ταρτουφικά τους μηνύματα. Για να το πετύχει, μελετά κάθε πρόταση και επισημαίνει την κενή επιχειρηματολογία, ώστε να αναδυθεί μέσα από τον μεγαλόσχημο και προσεκτικά δομημένο εξουσιαστικό λόγο ο παραλλαγμένος πραγματικός λόγος και η θαμμένη αλήθεια.

Γράφει ο Es: "Δίκαια περήφανοι για το πνεύμα της αυτοθυσίας και αλληλεγγύης του γερμανικού λαού, θα μπορούσαμε να πούμε σήμερα. Αυτή την παραμονή Χριστουγέννων, αυτόν το χειμώνα, η Γερμανία δεν αφήνει κανένα από τα παιδιά της πεινασμένο κτλ."

Αποκαθιστά και αποκαλύπτει ο Μπρεχτ: "Περήφανοι για το πνεύμα των καπιταλιστών, που θυσίασαν ένα μέρος από αυτά που είχαν θυσιάσει γι' αυτούς αυτοί που δεν έχουν τίποτε στην κατοχή τους, και περήφανοι για την προθυμία τους να συντρέξουν αυτούς που κρατάνε μέσα στη μιζέρια, θα μπορούσαμε να πούμε σήμερα: Αυτή την παραμονή των Χριστουγέννων, αυτόν τον χειμώνα οι γερμανοί καπιταλιστές δεν αφήνουν κανένα φτωχό να πεθάνει εντελώς από την πείνα κτλ."

Αποδιαρθρώνει έτσι ο Μπρεχτ και αποκαλύπτει την ιδεολογία της εξαπατητικής γλώσσας της εξουσίας, η οποία παγιδεύει και ευνουχίζει τα θύματά της. Τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι η εμπειρική και διαισθητική πρακτική του παραφρασμένου λόγου. Δείχνει όμως πειστικά ότι η γλώσσα ούτε αθώα είναι ούτε ουδέτερη, αλλά ούτε και βρίσκεται έξω και πέρα από την κοινωνική πάλη των τάξεων.

"Αυτού του είδους η ανάγνωση κειμένων της εξουσίας, λέει ο Φιαλά, επιβάλλει έναν διαρκή συσχετισμό των συστατικών στοιχείων του λόγου με την ιστορική και πολιτική θέση του ρήτορα". Αυτό κάνει εμπειρικά και διαισθητικά ο Μπρεχτ, ο οποίος, αν και δεν είναι ειδικός αναλυτής/ερμηνευτής τέτοιων κειμένων, εντούτοις φτάνει στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, γιατί έχει το χάρισμα του ποιητή να συναιρεί μέσα του τον κόσμο και την αλήθεια.

Η προσέγγιση και η ανάλυση του εξουσιαστικού λόγου (λόγοι πολιτικών, διατάγματα, προκηρύξεις, διαφημίσεις, άρθρα σε εφημερίδες, νομοθεσίες κτλ., καθώς και κάθε λόγος στον οποίο υποκρύπτονται εξουσιαστικές τάσεις) προϋποθέτουν, οπωσδήποτε, την εφαρμογή μεθοδολογίας, με την οποία θα επισημανθεί και θα αποκαλυφθεί, μέσα από τις λέξεις-κλειδιά και την κανονικότητα των βασικών δομών του κειμένου, η λανθάνουσα και αναιδώς κραυγάζουσα συχνά εξουσιαστική υποκρισία. Πάντως κάποια από τα γνωρίσματα που βοηθούν στην ανάγνωση και την αποκάλυψη αυτής της γλωσσικής ποικιλίας είναι τα ακόλουθα.

Πρώτα πρώτα είναι μια γλώσσα με έντονο στην ουσία, λανθάνοντα, όμως, συχνά από πλευράς μορφοσύνταξης διατακτικό χαρακτήρα. Γίνεται μέσα σε ελλειπτικές και ονοματικές προτάσεις ευρύτατη χρήση ουσιαστικών συνοδευόμενων κατά κανόνα από προσδιορισμούς, οι οποίοι υπογραμμίζουν αυταπόδεικτες αλήθειες με τρόπο δογματικό και απόλυτο. Αρκεί να θυμηθεί κανείς εκείνη την ανεπανάληπτη ρήση του δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου "Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών" ή άλλες ανάλογες, με τις οποίες ο πομπός επιβάλλει στον δέκτη την αναπαραγωγή σεβαστών αξιών ή θεσμών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ονοματικός λόγος κυριαρχεί, ενώ περιορίζεται ο ρηματικός λόγος ή κάθε άλλος λόγος παραστατικός που με την ευκρίνειά του και την ενέργειά του μπορεί να οδηγήσει στη δραστική σκέψη. Αλλά και όταν χρησιμοποιείται το ρήμα, προτιμούνται οι εξακολουθητικοί χρόνοι οι οποίοι αφανίζουν τις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές και τονίζουν τη διάρκεια και την αιωνιότητα.

Προτιμάει, ακόμη, η γλώσσα της εξουσίας λεκτικό συμβολισμό, ο οποίος μέσα από μονοσήμαντο και κατευθυνόμενο μονόλογο, φιλικό συχνά, καλλιεργεί την αοριστία, τη γενικότητα, την ασάφεια, την ταυτολογία, τη μυστικοπάθεια, τον ημικαταληπτό λόγο. Ο τελευταίος

πάλι έντεχνα αλλά σταθερά επιδιώκει τη δημιουργία αποστάσεων και χάσματος ανάμεσα στον πομπό (που είναι "σοφός", "παντογνώστης", "παντοδύναμος", "άνθρωπος σπάνιας ποιότητας") και στο δέκτη, ο οποίος πρέπει να αισθάνεται ασήμαντος, κατώτερος και γι' αυτό εξαρτημένος από τον πομπό.

Από την πλευρά του περιεχομένου πάλι η γλώσσα της εξουσίας μηδενίζει τη σκέψη και την κριτική και προβάλλει δομικά στοιχεία αντικριτικά, καθώς επιβάλλει με δογματικότητα και απολυτότητα τα "αναμφισβήτητης" αξίας μηνύματα του πομπού. Μια τέτοια γλώσσα, βέβαια, δεν μπορεί παρά να είναι: αποστεωμένη και μουσειακή, αφού δεν ερευνά, δεν κρίνει, δε συσχετίζει, δεν διαλέγεται, αλλά συντηρεί και μεταφέρει με μεγαληγορία και βεβαιότητα "αιώνιες και μοναδικές" αξίες και "αλήθειες"· αυταρχική, αφού δεν υπάρχουν περιθώρια διαλόγου και ο δέκτης παίρνει εντολή να συντονίζεται στα μηνύματα του πομπού· υπερβατική, αφού θραύει ή αγνοεί τις ποικίλες μορφές της καθημερινότητας και με την υπέρβαση της πραγματικότητας και τη γενίκευση (και τη θέωση) του λεκτικού συμβολισμού δοκιμάζει να υποβάλει τα περιεχόμενα των μηνυμάτων της, στεγαζόμενα ερμητικά σε αποδεκτές και μεγάλες αξίες: οικογένεια, πατρίδα, θρησκεία κτλ.

Θα μπορούσαμε, δηλαδή συνοπτικά να πούμε ότι η γλώσσα της εξουσίας είναι γλώσσα φθοράς και διαφθοράς και όχι γλώσσα επικοινωνίας, αφού διασαλεύεται αυθαίρετα η σχέση συμβόλων και συμβολιζομένων, σημαινόντων και σημαινομένων, καθώς τα σημεία φορτίζονται με τα αντίθετά τους σημασιολογικά φορτία. Είναι γνωστό π.χ. πως σ' ολόκληρο τον κόσμο οι δικτατορίες επιβάλλονται εν ονόματι της σωτηρίας των δημοκρατικών ελευθεριών των λαών. Η στρέβλωση, δηλαδή, και η αυθαιρεσία της διαφθοράς θριαμβεύουν σε βάρος της γλώσσας και του επικοινωνιακού της χαρακτήρα.

Η μόνη που μπορεί να βοηθήσει τον σημερινό άνθρωπο και να αντισταθεί στη δύναμη και την ευτελιστική γοητεία της εξουσιαστικής γλώσσας είναι, νομίζω, πάλι η γλώσσα. Είναι, θα έλεγα, το υπερόπλο που έχει την ικανότητα να εξουδετερώνει τα όπλα της τρέλας και της αυταρχικότητας. Και γόμωση αυτού του υπερόπλου είναι εξάπαντος η παιδεία με τις δυναμικές της. Αυτές θα βαθύνουν την κοίτη της ανθρώπινης σκέψης, θα καλλιεργήσουν την αρετή του ανθρώπου, θα τον καταστήσουν ευαίσθητο στο ωραίο και στην ανθρωπιά, θα τον συνδράμουν να αποκτήσει μηχανισμούς αντίστασης και να κατακτήσει την ελευθερία του. Γιατί την πιο μεγάλη δύναμη πιστεύω ότι τη διαθέτει η πιο ελεύθερη ψυχή. Αυτή έχει και την πιο δυνατή γλώσσα. Δυνατότερη ακόμη και από τη γλώσσα της εξουσίας. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε την απάντηση του στρατηγού Μακρυγιάννη στον Δεριγνύ:

Αφού το δυνάμωσα, σε δυο ημέρες ήρθε ο Χατζημιχάλης με τους ανθρώπους μου, οπού μου πήρε, ήρθε ο Κωνσταντήμπεγης Μαυρομιχάλης, μ' ολίγους κι ο Υψηλάντης με τους ανθρώπους του, όλους δεκαπέντε. Εκεί οπούφκιανα τις θέσεις τους εις τους Μύλους ήρθε ο Ντερνύς να με ιδεί. Μου λέγει: "Τι κάνεις αυτού; αυτές οι θέσες είναι αδύνατες· τι πόλεμο θα κάμετε με τον Μπραΐμη αυτού; -Του λέγω, είναι αδύνατες οι θέσεις κι εμείς, όμως είναι δυνατός ο Θεός οπού μας προστατεύει· και θα δείξωμεν την τύχην μας σ' αυτές τις θέσες τις αδύνατες. Κι αν είμαστε ολίγοι εις το πλήθος του Μπραΐμη, παρηγοριόμαστε μ' έναν τρόπον, ότι η τύχη μάς έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και έως τώρα, όλα τα θεριά πολεμούν να μας φάνει και δεν μπορούνε· τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν· κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφαση, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Η θέση οπού είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιούτη και θα ιδούμεν την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς. –Τρεμπιέν", λέγει κι αναχώρησε ο ναύαρχος.

Βαθιά η γλώσσα γιατί βγαίνει από βαθιά ψυχή. Τόσο βαθιά όσο βαθιά είναι η συνείδηση του Ελληνισμού που τη γεννάει. Μόνον που αυτό το βάθος δεν το υποψιάζεται η ανεμόεσσα σκέψη των σημερινών ανθρώπων που ζητούν όλες τις λύσεις των προβλημάτων τους στη μηχανή. "Τα μεγάλα προβλήματα της ζωής, λέει ο L. Wittgenstein, δε λύνονται στην επιφάνεια, αλλά μονάχα στο βυθό. Σε επιφανειακές διαστάσεις παραμένουν άλυτα". Και στο βυθό βρίσκεται η ψυχή του ανθρώπου.

Τα αίτια, λοιπόν, της κρίσης της γλώσσας (και της γλώσσας της εξουσίας) παραπέμπουν στα αίτια της κρίσης της παιδείας, τα οποία με τη σειρά τους παραπέμπουν στην κρίση του ανθρώπου. Ένας φαυλεπίφαυλος κύκλος.

■ Αυτό το πρώτο κείμενο και ο σχολιασμός του ήταν μια πρώτη προσέγγιση του προβλήματος. Ελάτε τώρα να κάνουμε το δεύτερο βήμα, για να δούμε από πιο κοντά και με τη συνδρομή και άλλων κειμένων το θέμα μας.

► Δείτε προσεκτικά και συζητήστε το ακόλουθο κείμενο, το οποίο έχει ανθολογηθεί από συνέντευξη δημοσιευμένη στον Τύπο:

■ **Ερώτηση: Και τι μπορεί να σώσει τον άνθρωπο από τον Άδικο Λόγο της εξουσίας, όπως τον ονομάσατε; Υπάρχει γλώσσα ισχυρότερη από τη γλώσσα των όπλων;**

Απάντηση: Υπάρχει. Γι' αυτό υπάρχει και ελπίδα. Είναι ο λόγος πάλι, ο Δίκαιος Λόγος, ο οποίος μπορεί να αντισταθεί αποτελεσματικά στην ευτελεστική δύναμη του Άδικου Λόγου. Γιατί την πιο μεγάλη δύναμη δεν τη διαθέτουν οι πλανητάρχες ή τα Μ.Μ.Ε., όπως νομίζεται. Την πιο μεγάλη δύναμη τη διαθέτει η πιο ελεύθερη ψυχή, η ψυχή με την πιο βαθιά παιδεία. Αυτή έχει και τον πιο δυνατό λόγο. Δυνατότερο και από το λόγο της εξουσίας. Τον βρίσκουμε αυτόν τον λόγο στην Αρχαία Ελλάδα, στη Βυζαντινή, στη Νεότερη. Είναι ο λόγος του Προμηθέα προς το Δία, της Αντιγόνης προς τον Κρέοντα, του Μεγάλου Βασιλείου προς τον Βάλη, του Κολοκοτρώνη, του Μακρυγιάννη. Και είναι βαθύς αυτός ο λόγος, γιατί αναδύεται από βαθιές ψυχές. Τόσο βαθιές όσο βαθιά είναι η συνείδηση της παιδείας του λαού που τις γεννάει. Μόνο που αυτή τη διάσταση του βάθους του "επ' αληθείαις" πολιτισμού, δεν την υποψιάζεται η ανεμόεσσα σκέψη των απαίδευτων και όσων άλλων ζητούν τις λύσεις των προβλημάτων στη βία και στη μηχανή.

Ερώτηση: Ποιος είναι ο δρόμος προς το Δίκαιο λόγο, όπως τον χαρακτηρίζετε, που θα δώσει τη λύση στα σημερινά προβλήματα;

Απάντηση: Ο δρόμος του ελληνικού λόγου που οδηγεί στην ελευθερία, στην πρώτη ανθρώπινη ελευθερία, όπως τη δίδαξε ο πρώτος ελεύθερος ποιητής, ο Έλληνας Αισχύλος, στην προμηθεϊκή του τριλογία. Είναι ο μόνος που μπορεί να βγάλει την ανθρωπότητα από τα σημερινά της αδιέξοδα. Και αν δεν το πραγματώσει ο σημερινός Ελληνισμός, θα το επιδιώξει μόνη της η ανθρωπότητα, όταν θα έχει ξεπεράσει την ύβρη της μηχανής και της ύλης, που την έχουν παγιδέψει. Είναι ανάγκη η λεγόμενη "πολιτισμένη" ανθρωπότητα να σκεφθεί όρους και αρχές με κριτήρια την ευτυχία του ανθρώπου και όχι του ανθρώπου-μηχανή στην υπηρεσία των μεγάλων συμφερόντων. Η πορεία όμως προς τον αληθινό πολιτισμό των ελεύθερων ανθρώπων και όχι προς τον "πολιτισμό" των λιγότερο ή περισσότερο καταρτισμένων γιγάντων ή νάνων της τεχνολογίας, είναι ανάγκη σ' αυτό το πνεύμα του ελληνικού, δηλαδή του πρώτου ευρωπαϊκού, λόγου της ελευθερίας, να θεμελιωθεί. Μια τέτοια, όμως, θεμελίωση απαιτεί, όπως λέει ο Μπρεχτ, να σκεφτούμε από την αρχή, αφού έτσι θα βγούμε από την πλάνη. Κανένας , λέει ένας σοφός, δεν μπορεί να χτίσει για λογαριασμό σου το γεφύρι απ' όπου χρωστάς να περάσεις το ρεύμα της ζωής...

Ερώτηση: Και ποιο είναι το υπερόπλο που έχει την ικανότητα να εξουδετερώσει τα όπλα της εξουσίας, της αυθαιρεσίας και τους αυταρχισμού;

Απάντηση: Η δύναμη της γλώσσας του σημερινού ανθρώπου. Αυτήν πρέπει να αντιτάξει στην όποια "δύναμη" των ισχυρών της γης και στις εξουσίες. Όταν δεν είναι κενός λόγος, αλλά όταν έχει για γόμωσή της την παιδεία, με τις ανεξάντλητες δυναμικές της. Η παιδεία έχει τη δύναμη να εξανθρωπίζει τον άνθρωπο: απόρροια της αγωγικής πράξης, κατά την οποία παιδεύοντες, παιδευόμενοι και παιδευτικές αξίες βρίσκονται σε μια δυναμική αγωνιστική αλληλενέργεια (Σ. Γεδεών), ένα σπάνιο αγαθό, που δεν πραγματώνεται παρά μόνον με την παιδεία, πηγάζει από βάθη όπου σβήνει η διαφορά του ατομικού και του εθνικού εγώ και συ από την ταυτότητα της ζωής. Σβήνει η διαφορά και αναδύεται ως κατηγορική προ-

σταγή η φωνή της ηθικής, η οποία ορίζει την ανθρώπινη ποιότητα (Β. Τατάκης). Ο άνθρωπος τότε πραγματώνει την ανώτερη φύση του, την πνευματική του ουσία. Υψώνεται, δηλαδή, στη σφαίρα της ελευθερίας. Και δεν ξέρω τίποτε δυνατότερο από τον ελεύθερο άνθρωπο...

► Μπορείτε, τώρα που γνωρίζετε και τα δύο κείμενα (αρχικό κείμενο και κείμενο της συνέντευξης), να διατυπώσετε τον προβληματισμό σας και τις απόψεις σας πάνω στα ακόλουθα θέματα: α) Συμφωνείτε ή όχι (και γιατί) με την άποψη ότι *"την πιο μεγάλη δύναμη τη διαθέτει η πιο ελεύθερη ψυχή, η ψυχή με την πιο βαθιά παιδεία"* και ότι αυτή αρθρώνει και τον πιο δυνατό λόγο; β) Συμφωνείτε ή όχι (και σε κάθε περίπτωση γιατί) ότι ο ελληνικός λόγος, όπως αρθρώθηκε στην Αρχαία Ελλάδα, οδηγεί τον άνθρωπο προς την ελευθερία; γ) Συμφωνείτε ή όχι (και σε κάθε περίπτωση γιατί) ότι η παιδεία έχει τη δύναμη να εξανθρωπίζει τον άνθρωπο;

Ύστερα από τη συζήτηση αναπτύξετε ένα από τα τρία αυτά θέματα γραπτώς χρησιμοποιώντας 400 λέξεις περίπου. Σε κάθε περίπτωση συμβουλευτείτε τα κείμενα που ακολουθούν είτε αναφέρονται στο θέμα που πραγματεύεσθε είτε όχι. Είναι αποσπάσματα από μεγάλα έργα: το πρώτο (α) από την τραγωδία του Αισχύλου *"Προμηθεύς Δεσμώτης"*, το δεύτερο (β) από την *"Αντιγόνη"* του Σοφοκλή, το τρίτο (γ) από τον *"Εις Μέγαν Βασίλειον Επιτάφιον"* λόγον, τον οποίο συνέθεσε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, και το τέταρτο (δ) από τα *"Απομνημονεύματα"* του Θ. Κολοκοτρώνη.

(α)
ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ

■ Ο Προμηθέας είναι αλυσοδεμένος από τους θεούς σ' έναν απόκρημνο βράχο του Καύκασου, γιατί, παρά την απαγόρευσή τους, έφερε στους ανθρώπους το φως και τον πολιτισμό και τους έσωσε από την καταστροφή. Και καρφωμένος, όμως, στο βράχο δεν υποτάσσεται στις απειλές του Δία. Απειλεί μάλιστα ο ίδιος τον Θεό μηνώντας του ότι γνωρίζει κάποιο μυστικό που, αν δεν το μάθει, θα χάσει τον θεϊκό του θρόνο. Στον λόγο της εξουσίας του αυθαίρετου Δία ο τιτάνας αντιτάσσει τον δικό του κραταιό λόγο, ο οποίος αναδύεται από τη δίκαιη συνείδησή του -ο Προμηθέας ευεργέτησε το γένος των θνητών. Αυτό τον υψώνει και του δίνει δύναμη ψυχής. Αισθάνεται τέτοιο ψυχικό μεγαλείο, ώστε αψηφά τις απειλές και τους κεραυνούς του Δία.

Στον πιο κάτω διάλογο ο Ερμής, απεσταλμένος του Θεού, εις μάτην προσπαθεί να κάμψει τη βούληση του Προμηθέα και να του αποσπάσει το μυστικό.

► Νομίζετε ότι η αισχυλική/προμηθεϊκή ελευθερία θα μπορούσε να έχει κάποια σημασία για τον σημερινό άνθρωπο; Συμφωνείτε π.χ. με την άποψη ότι "είναι ανάγκη η Ευρώπη να σκεφθεί όρους και αρχές με κριτήριο την ευτυχία, δηλαδή την ελευθερία, του ανθρώπου, και όχι του ανθρώπου-μηχανή στην υπηρεσία των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων; και (ότι) για να φτάσει αυτήν την ευτυχία, έχει πολλά να ωφεληθεί από το ελληνικό πνεύμα;" Ξέρετε άλλον ποιητή σε πανανθρώπινη κλίμακα που να μίλησε έτσι για την ελευθερία και μάλιστα πριν από δυόμισι χιλιάδες χρόνια; Ποιητή που να σήκωσε το ανάστημά του απέναντι στην αυ-

θαιρεσία των θεών και να κέρδισε για λογαριασμό του ανθρώπου την ελευθερία; Ο άνθρωπος του Αισχύλου είναι το κέντρο του σύμπαντος: ο άνθρωπος ελεύθερος απέναντι στον άνθρωπο, στην ομάδα, στο συμφέρον, στο Θεό του, σε όλους εκείνους που εκμαυλίζουν τη ζωή του.

■ Επίσης τις παρακάτω απόψεις του Φ. Πολίτη: Πρώτη φορά, είπαν, στην Ελλάδα κερδήθηκαν η ελευθερία του ανθρώπου και ο λόγος της ελευθερίας. Προϋπόθεση, άλλωστε, του λόγου της ελευθερίας είναι ο ελεύθερος άνθρωπος. Η διαλεκτική πορεία που έφερε ως εκεί ήταν επίπονη και προέκυψε από την ένταση των συγκρούσεων του Έλληνα με υπέρτερες δυνάμεις ανθρώπινες και θεϊκές. Καθρέφτης αυτής της πορείας είναι η ζωή και το έργο του Αισχύλου. Μάχεται ο Αισχύλος στον Μαραθώνα και στη Σαλαμίνα με δόρυ και με ασπίδα, όπως μάχεται και η γενιά του, για να προστατέψει την ελληνική ανεξαρτησία από τον δεσποτισμό της Ανατολής. Μάχεται, όμως, ακόμη ο Αισχύλος, αντιπροσωπευτικός κι εδώ εκφραστής της γενιάς του, να ελευθερώσει με τον λόγο της ελευθερίας τον άνθρωπο από πανάρχαιες ανατολικής προέλευσης δοξασίες που τον κρατούσαν δεσμώτη. "Με τιτανική προσπάθεια ανοίγει το δρόμο προς τις πηγές της ζωής και της ελευθερίας του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ελεύθερος όχι μονάχα απέναντι στον δεσποτισμό των ανθρώπων αλλά και απέναντι στον δεσποτισμό των θεών. Η σύγκρουσή του με τους θεούς βρίσκει την έκρασή της στον "Προμηθέα Δεσμώτη". Η ελεύθερη ατομική ζωή του ανθρώπου βρίσκει τη δικαίωσή της με τον ελεύθερο λόγο της "Ορέστειας".

Διάλογος Προμηθέα – Ερμή

Πρ. Σκύβε, προσκύνα, θώπευε πάντοτε τους κρατούντες!
Πιο λίγο κι απ' το τίποτα με νοιάζει για το Δία.
Αυτόν το λίγο τον καιρό ας άρχει, ας αρπάζει·
η δύναμή του στους θεούς πολύ δε θα κρατήσει...
Μα βλέπω κι έρχεται εδώ του Δία ο ταχυδρόμος,
αυτού του νέου τύραννου το πρόθυμο τσιράκι·
κάτι καινούριο βέβαια έρχεται ν' αναγγείλει.

Ερ. Σ' εσένα το... σοφότατο, το βαρυπικραμένο,
που αμάρτησες προς τους θεούς δίνοντας στους ανθρώπους
τιμές, στον κλέφτη της φωτιάς το λόγο απευθύνω:
Προστάζει ο πατέρας μου να πεις αυτούς τους γάμους
που φλυαρείς πως πρόκειται να χάσει την αρχή του·
και όχι με αινίγματα βέβαια και ασάφειες,
μα καθαρά και ξάστερα· και μη με αναγκάσεις
να κάνω διαδρομή διπλή άσκοπα,. Προμηθέα·
το βλέπεις πως δεν κάμπτεται με κάτι τέτοια ο Δίας.

Πρ. Ο λόγος μεγαλόστομος και έπαρση γεμάτος,
για υπηρέτη των θεών κομμένος και ραμμένος...
Καινούρια η εξουσία σας, πρόσφατη, και θαρρείτε
ότι σε κάστρα άπαρτα θα κατοικείτε αιώνια...
Όμως δεν είδα απ' αυτά να πέφτουν δυο τυράννους;
κι αυτόν που τώρα κυβερνάει θα δω να πέφτει τρίτος
άτιμα και ταχύτατα· μήπως και το νομίζεις

πως σκιάζομαι νέους θεούς, τρέμω και θα λουφάξω;
Πολύ μακριά βραδιάζεσαι... Πάρε το δρόμο που 'ρθες
ανάποδα τώρα εσύ και ξαναγύρνα πίσω.

Ερ. Όμως μ' αυτή την έπαρση και την αυθάδειά σου
στις συμφορές σου αυτές εδώ μου είσαι αραγμένος...

Πρ. Δε θα την άλλαζα ποτέ, βάλ'το μες στο μυαλό σου,
αυτή τη δυστυχία μου με τη δική σου λάτρα.

Ερ. Είναι καλύτερη, θαρρώ, η λάτρα αυτού του βράχου
παρά να είσαι ο πιστός ο άγγελος του Δία...

.....

Πρ. Εκείνους που σε βρίζουνε πρέπει και να τους βρίζεις.

Ερ. Με το κατάντημα αυτό μοιάζεις να καμαρώνεις.

Πρ. Να καμαρώνω; Εύχομαι έτσι να καμαρώνουν
και τους δικούς μου τους εχθρούς! Μέσα σ' αυτούς κι εσένα!

Ερ. Κι εμέ λοιπόν κατηγορείς γι' αυτή τη συμφορά σου;

Πρ. Μάλιστα! Τους θεούς μισώ όλους, με μια κουβέντα,
όσους ευεργετήθηκαν κι άδικα με παιδεύουν.

Ερ. Τρελάθηκες! Σε βάρεσε νόσος βαριά ακούω...

Πρ. Νόσος, αν είναι νόσημα το μίσος στους εχθρούς σου.

Ερ. Ασήκωτος θα ήσουνα, αν ευτυχούσες κιόλας...

Πρ. Αλί μου!

Ερ. "Αλί μου", ε; Τη λέξη αυτή ο Δίας δεν την ξέρει.

Πρ. Όμως ο χρόνος που γερνάει όλα μας τα διδάσκει.

Ερ. Εσένα δε σε δίδαξε να βάλεις λίγη γνώση.

Πρ. Σίγουρα! Δε θ' απηύθυνα το λόγο σ' ένα δούλο...

Ερ. Τίποτα, βλέπω, δε θα πεις που θέλει ο πατέρας.

Πρ. Βλέπεις, θα του ξεπλήρωνα τη χάρη που χρωστάω...

Ερ. Με κοροϊδεύεις, φαίνεται, σαν να 'μουνα παιδάκι.

Πρ. Παιδί, και πιο ανόητος, μήπως δεν είσαι τάχα,
αν προσδοκάς πως κατιτί θα μάθεις από μένα;
Μα δεν υπάρχει βάσανο ούτε και άλλη τέχνη
να μ' αναγκάσει να του πω ο Δίας ό,τι θέλει,
προτού μου λύσει τα δεσμά αυτά που με παιδεύουν...
Έτσι, ας πέσει απάνω μου η φλόγα πυρωμένη,
με υποχθόνιες βροντές, λευκόφτερες νιφάδες
τα πάντα αναστατώνοντας ας τα αναταράξει·
δε με λυγίζει τίποτα, ώστε να μαρτυρήσω
πώς κι από ποιον είναι γραφτό το θρόνο του να χάσει.

(μετ: Στέλλα Μπαζάκου-Μαραγκουδάκη)

(β)
ΑΝΤΙΓΟΝΗ

Το νήμα από τον Αισχύλο το παίρνει ο Σοφοκλής, ο οποίος θα ζητήσει μέσα από τον αγώνα του δικού του λόγου τον λόγο της ελευθερίας. Η "Αντιγόνη" είναι ο μονόλογος του πέμπτου αιώνα –ο μονόλογος ενός πολιτισμού που ακμάζει. Η υπόθεση είναι γνωστή: Από τους δύο αδελφούς, Ετεοκλή και Πολυνείκη, που σκοτώθηκαν σε μονομαχία κατά τη φονική εκστρατεία των "Επτά επί Θήβας", ο Κρέοντας, αψηφώντας τον θείο νόμο, διέταξε να ταφεί μόνον ο Ετεοκλής. Η Αντιγόνη, όμως, δεν πειθαρχεί. Αντιτάσσει στον αυθαίρετο λόγο της εξουσίας του Κρέοντα τον δικό της λόγο της ηθικής και της αγάπης και θάβει και τον Πολυνείκη.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί έχουμε έναν έντονο διάλογο Αντιγόνης – Κρέοντα. Ο Καθείς και τα όπλα του. Συζητήστε, ωστόσο, ποιος είναι ο πειστικότερος λόγος, ο λόγος του Κρέοντα, στον οποίο από φόβο πειθαρχούν όλοι οι Θηβαίοι, ή ο λόγος της Αντιγόνης, κι ας μη βρίσκει φανερούς υποστηρικτές. Ποιος είναι ο Άδικος και ποιος ο Δίκαιος Λόγος.

Διάλογος Αντιγόνης –Κρέοντα

Κρ. Εσύ, που το κεφάλι σου μας κατεβάζεις κάτω·
ομολογείς ή θα μας πεις πως δεν τα έχεις κάνει;
Αν. Κι ομολογώ και δε σας λέω πως δεν τα έχω κάνει.
Κρ. Τη γνώριζες την προσταγή που το 'χε απαγορεύσει;
Αν. Τη γνώριζα· μα πώς αλλιώς; Ξεκάθαρη πια ήταν.
Κρ. Παρ' όλα αυτά το τόλμησες να παραβείς το νόμο;
Αν. Γιατί δε μου το πρόσταξε αυτό ο μέγας Δίας
ούτε και η συγκάτοικος με τους θεούς του Άδη,
η Δίκη, είναι που όρισε στον κόσμο τέτοιους νόμους.
Ούτε και νόμιζα ποτέ πως έχουν τέτοιο κύρος
πια οι δικές σου προσταγές, ώστε, θνητός που είσαι,
τους άγραφους κι ασάλευτους νόμους να ξεπεράσεις.
Όχι μονάχα σήμερα και χθες, μα αιώνια ζούνε,
κι ούτε που έμαθε κανείς ποια είναι η πηγή τους.
Γι' αυτό και δεν εσκόπευα, μόνο γιατί φοβάμαι
μια θέληση ανθρώπινη, στα θεία ν' αμαρτήσω.
Πως θα πεθάνω το 'ξερα –και πώς να μην το ξέρω;-
. . . . . .
Όποιος μέσα στα βάσανα, όπως εγώ, παλεύει,
πώς κέρδος απ' το θάνατο αυτός δεν προσκομίζει;
Έτσι για μένα να με βρει η μοίρα του θανάτου
δεν είναι διόλου λυπηρό· μ' αν ίσως ανεχόμουν
το γιο της μάνας μου άθαφτο, κακοθανατισμένο,
εκείνο θα με πλήγωνε· αυτά δε με πικραίνουν.
. . . . . .
Χο. Δείχνει σκληρό το φυσικό κι από σκληρό πατέρα
αυτής της κόρης· στα δεινά δε σκύβει το κεφάλι.
Κρ. Να ξέρεις πως κι οι πιο σκληροί οι χαρακτήρες πέφτουν,
συντρίβονται· το σίδερο, όσο γερό και να 'ναι,
όταν το ψήσεις στη φωτιά, πολλές φορές το βλέπεις
να σπάει και να ραγίζεται, να γίνεται κομμάτια.[...].
Δε θα 'μαι άνδρας πια εγώ, αυτή θα είναι άνδρας,
αν ατιμώρητα αψηφάει τη δύναμη που έχω.[...].
Αν. Γυρεύεις κάτι πιο πολύ απ' το να με σκοτώσεις;
Κρ. Τίποτε άλλο πιο πολύ· μ' αυτό τα έχω όλα.

Αν. Γιατί χασομεράς λοιπόν; Απ' τα δικά σου λόγια
δε μου αρέσει τίποτα και μήτε να μ' αρέσει.
το ίδιο και οι πράξεις μου σ' εσένα δεν αρέσουν.
Κι όμως πού μεγαλύτερη θα 'βρισκα δόξα τάχα
απ' την ταφή του αδελφού, που 'χε την ίδια μάνα;
Και όλοι αυτοί θα λέγανε πως συμφωνούν, αν ίσως
ο φόβος δεν τους έδενε τη γλώσσα ο δικός σου.
Η τυραννία σε πολλά έχει χάρες μεγάλες
κι είναι στο χέρι της να λέει, να κάνει ό,τι θέλει.
Κρ. Το βλέπεις μονάχα εσύ αυτό απ' τους Καδμείους.
Αν. Κι αυτοί το βλέπουν, μα μπροστά σ' εσέ κλείνουν το στόμα.
Κρ. Του λόγου σου δεν ντρέπεσαι να έχεις άλλη γνώμη;
Αν. Να σέβομαι το αίμα μου καμιά ντροπή δεν είναι.
Κρ. Δεν είναι αίμα σου κι αυτό που σκότωσε εκείνος;
Αν. Αίμα μου, από μάνα μια κι από πατέρα έναν.
Κρ. Και πώς σ' αυτόν ασέβεια τόσο μεγάλη δείχνεις;
Αν. Μα ο νεκρός δε συμφωνεί με θεωρίες τέτοιες.
Κρ. Το ίδιο με τον ασεβή δεν το τιμάς κι εκείνον;
Αν. Ο αδελφός μου χάθηκε, δεν ήτανε και δούλος.
Κρ. Τη χώρα αφανίζοντας· κι ο άλλος πολεμώντας.
Αν. Όμως ο Άδης τους μετράει όλους με μέτρο ίδιο.
Κρ. Την ίδια τύχη ο καλός με τον κακό δεν έχει.
Αν. Ποιος ξέρει αν το δέχεται αυτό ο κάτω κόσμος;
Κρ. Και πεθαμένος ο νεκρός φίλος ποτέ δε θα 'ναι.
Αν. Για την αγάπη πλάστηκα και όχι για το μίσος.
Κρ. Στον κάτω κόσμο που θα πας, αν θέλεις την αγάπη,
αγάπα τον· μα όσο ζω δεν κυβερνάει γυναίκα.

(μετ: Στέλλα Μπαζάκου-Μαραγκουδάκη)

(γ)
ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ - ΜΟΔΕΣΤΟΥ

Αλλά και από τον χριστιανικό κόσμο του μεσαιωνικού Ελληνισμού δε λείπουν αυτού του είδους οι συγκρούσεις. Είναι γνωστή π.χ. η περίπτωση του Μεγάλου Βασιλείου, ο οποίος αντιτάσσει τον δίκαιο λόγο του στον εξουσιαστικό και βίαιο λόγο τού ύπαρχου Μόδεστου απεσταλμένου του αυτοκράτορα:

- *Δήμευση της περιουσίας, του απαντά, δεν φοβούμαι. Εξάλλου δεν έχω καμιά περιουσία. Κάποια βιβλία υπάρχουν μόνον και κάποια παλιά ράκη.*
- *Αλλά ούτε και η εξορία με τρομάζει, γιατί η γη στην οποία κατοικώ δεν είναι ιδιοκτησία μου. Πάροικος είμαι σ' αυτόν τον κόσμο και περαστικός.*
- *Οι βασανισμοί πάλι δε με πτοούν, γιατί το αδύνατο κορμί μου δε θα τους αντέξει.*
- *Όσο για τον θάνατο... Αυτόν, λέγει, τον θεωρώ ευεργέτη, διότι "οὗτος θᾶττον πέμπει με πρός Θεόν, ᾧ ζῶ, καί πολιτεύομαι, καί τῷ πλείστῳ τέθνηκα, καί πρός ὃν ἐπείγομαι πόρρωθεν".*

Συγκλονιστική είναι και η κατακλείδα της απάντησης του Μεγάλου Βασιλείου: *"Πῦρ δέ καί ξίφος καί θῆρες, λέγει, καί οἱ τάς σάρκας τέμνοντες ὀνυχες τρυφή μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν ἤ κατάπληξις. Πρός ταῦτα ὕβριζε, ἀπείλει, ποίει ὅ,τι ἂν ᾖ βουλομένῳ σοι, τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυε. Ἀκουέτω ταῦτα καί βασιλεύς· ὡς ἡμᾶς γε οὐχ αἱρήσεις, οὐδέ πείσεις συνθέσθαι τῇ ἀσεβείᾳ, κἂν ἀπειλῇς χαλεπώτερα".*

Εσιώπησε και ανεχώρησε ο Μόδεστος, Τι, άλλωστε, θα μπορούσε να αντιτάξει σε τέτοιον λόγο. Όπως συγκλονιστικά είναι και τα λόγια με τα οποία ο Μόδεστος ανήγγειλε στον αυτοκράτορα το αποτέλεσμα αυτής της συνάντησης:

"Ἡττήμεθα, βασιλεῦ... Κρείττων ἀπειλῶν ὁ ἀνήρ, λόγων στερρότερος, πειθοῦς ἰσχυρότερος"

(Γρηγορίου του Θεολόγου "Εις τον Μέγαν Βασίλειον Επιτάφιος").

(δ)
ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΟΝ ΙΜΠΡΑΗΜ

"Αυτό οπού μας φοβερίζεις, να μας κόψεις και κάψεις τα καρποφόρα δέντρα μας, δεν είναι της πολεμικής έργον, διατί τα άψυχα δένδρα δεν εναντιώνονται εις κανένα, μόνον οι άνθρωποι οπού εναντιώνονται έχουνε στρατεύματα και σκλαβώνεις, και έτσι είναι το δίκαιο του πολέμου. Με τους ανθρώπους και όχι με τα άψυχα δένδρα, όχι τα κλαριά να μας κόψεις, όχι τα δένδρα, όχι τα σπίτια που μας έκαψες, μόνον πέτρα απάνω στην πέτρα να μη μείνει, ημείς δεν προσκυνούμε. Τι, τα δένδρα μας αν τα κόψεις και τα κάψεις, την γην δεν θέλει την σηκώσεις και η ίδια η γης που τα έθρεψε, αυτή η ίδια γη μένει δική μας και τα ματακάνει. Μόνον ένας Έλληνας να μείνει θα πολεμούμε, και να μην ελπίζεις πως την γην μας θα την κάμεις δική σου, βγάλ' το από το νου σου"

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

■ Από τα κείμενα που είδαμε και από τις θέσεις που έχει πάρει ο αρχαίος κόσμος -το είδαμε κι αυτό- σε βασικά θέματα της ζωής, νομίζουμε ότι θα μπορούσαμε να επαληθεύσουμε κι εμείς αυτό που από πολλούς μελετητές έχει παρατηρηθεί, ότι, δηλαδή, η Αρχαία Ελλάδα αντικρίζει πρώτ' απ' όλα τον άνθρωπο.Η φιλοσοφία της γίνεται ανθρωποκεντρική. Τον άνθρωπο αντικρίζει και η τέχνη, ο καθρέφτης κάθε λαού και κάθε καιρού. Τίποτε το υπεράνθρωπο και απόκοσμο ή υπερκόσμιο. Είναι απλώς ανθρώπινη. Ο Παρθενώνας, είπε η Ε. Hamilton, είναι ένα σπίτι πρόσφορο για μιαν ανθρωπότητα ήρεμη, άνετη, ωραία οργανωμένη, σίγουρη και για τον εαυτό της και για τον κόσμο γύρω της.

Ανθρωποκεντρική, όμως, είναι και η πολιτική. Γι' αυτό και κατακτά το πιο ανθρώπινο πολίτευμα· φτάνει στη δημοκρατία, η οποία δημιουργεί "κράτος Πρόνοιας" και προστατεύει τ' ανθρώπινα δικαιώματα αιώνες πριν τα ανακαλύψει η Ευρώπη. "Δούλος είναι εκείνος που δεν μπορεί να εκφράσει τη σκέψη του", λέει ο Ευριπίδης. "Η Αθήνα ήταν μια πολιτεία λόγων, λέει ο F. Droit, όπου οι λέξεις μετρούσαν περισσότερο από τα τείχη". "Αφήστε το άτομο ελεύθερο και να έχετε εμπιστοσύνη ότι θα κάνει συνειδητά το καθήκον του". Αυτή είναι η ελληνική ιδέα.

Η πίστη στον άνθρωπο έχει περάσει από την Αρχαία στη Νέα Ελλάδα· έχει γίνει παράδοση. Διαβάστε το κείμενο του Γιώργου Σεφέρη (ακολουθεί) και θα το διαπιστώσετε. Είναι η ομιλία του στη Στοκχόλμη την ημέρα που τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ της Λογοτεχνίας. Σας επισημαίνουμε κάποιες από τις γραμμές του. Προσέξτε τις κατά την ανάγνωση. Είναι: η γλώσσα, η παράδοση, η ανθρωπιά, η δικαιοσύνη, η λογοτεχνία, ο άνθρωπος κατά την αρχαιότητα και σήμερα.

(ε)
Γιώργου Σεφέρη
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΗ ΣΤΟΚΧΟΛΜΗ

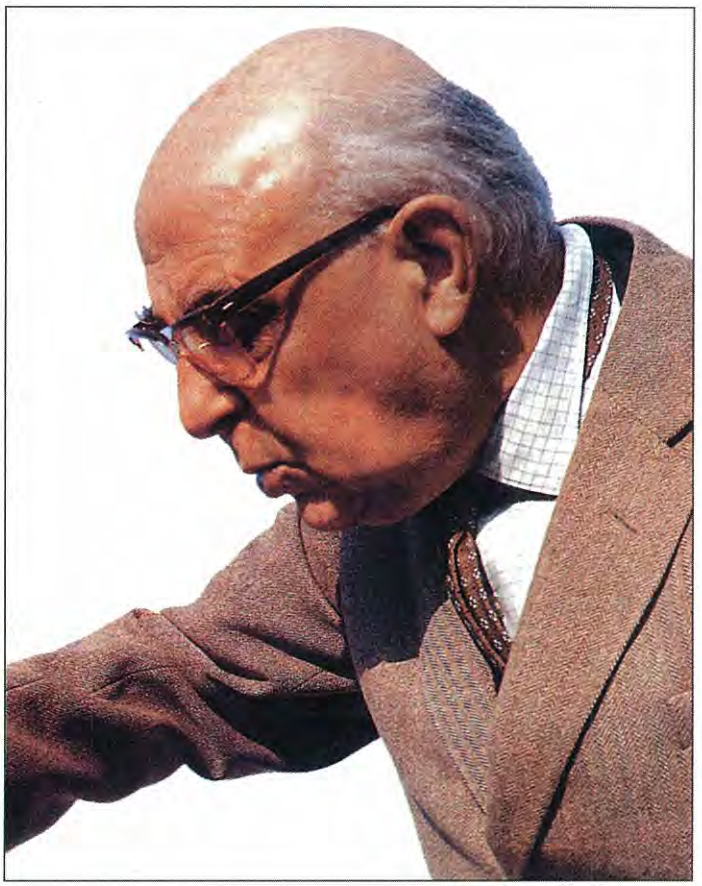

Τούτη την ώρα αισθάνομαι πως είμαι ο ίδιος μια αντίφαση. Αλήθεια, η Σουηδική Ακαδημία έκρινε πως η προσπάθειά μου σε μια γλώσσα περιλάλητη επί αιώνες, αλλά στην παρούσα μορφή της περιορισμένη, άξιζε αυτή την υψηλή διάκριση. Θέλησε να τιμήσει τη γλώσσα μου, και να-εκφράζω τώρα τις ευχαριστίες μου σε ξένη γλώσσα. Σας παρακαλώ να μου δώσετε τη συγγνώμη που ζητώ πρώτα – πρώτα από τον εαυτό μου.

Ανήκω σε μια χώρα μικρή. Ένα πέτρινο ακρωτήρι στη Μεσόγειο, που δεν έχει άλλο αγαθό παρά τον αγώνα του λαού, τη θάλασσα, και το φως του ήλιου. Είναι μικρός ο τόπος μας, αλλά η παράδοσή του είναι τεράστια και το πράγμα που τη χαρακτηρίζει είναι ότι μας παραδόθηκε χωρίς διακοπή. Η ελληνική γλώσσα δεν έπαψε ποτέ της να μιλιέται. Δέχτηκε τις αλλοιώσεις που δέχεται καθετί ζωντανό, αλλά δεν παρουσιάζει κανένα χάσμα. Άλλο χαρακτηριστικό αυτής της παράδοσης είναι η αγάπη της για την ανθρωπιά· κανόνας της είναι η δικαιοσύνη. Στην αρχαία τραγωδία, την οργανωμένη με τόση ακρίβεια, ο άνθρωπος που ξεπερνά το μέτρο, πρέπει να τιμωρηθεί από τις Ερινύες. Ο ίδιος νόμος ισχύει και όταν ακόμη πρόκειται για φυσικά φαινόμενα: " Ἥλιος οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα", λέει ο Ηράκλειτος, "εἰ δέ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν".

Συλλογίζομαι πως δεν αποκλείεται ολωσδιόλου να ωφεληθεί ένας σύγχρονος επιστήμων, αν στοχαστεί τούτο το απόφθεγμα του Ίωνα φιλοσόφου. Όσο για μένα συγκινούμαι παρατηρώντας πως η συνείδηση της δικαιοσύνης είχε τόσο πολύ διαποτίσει την ελληνική

ψυχή, ώστε να γίνει κανόνας και του φυσικού κόσμου. Και ένας από τους διδασκάλους μου, των αρχών του περασμένου αιώνα, γράφει: "...θα χαθούμε γιατί αδικήσαμε..." *. Αυτός ο άνθρωπος ήταν αγράμματος· είχε μάθει να γράφει στα τριάντα πέντε χρόνια της ηλικίας του. Αλλά στην Ελλάδα των ημερών μας, η προφορική παράδοση πηγαίνει μακριά στα περασμένα όσο και η γραπτή. Το ίδιο και η ποίηση. Είναι για μένα σημαντικό το γεγονός ότι η Σουηδία θέλησε να τιμήσει και τούτη την ποίηση και όλη την ποίηση γενικά, ακόμη και όταν αναβρύζει ανάμεσα σ' ένα λαό περιορισμένο. Γιατί πιστεύω πως τούτος ο σύγχρονος κόσμος που ζούμε, ο τυραννισμένος από το φόβο και την ανησυχία, τη χρειάζεται την ποίηση. Η ποίηση έχει τις ρίζες της στην ανθρώπινη ανάσα –και τι θα γινόμασταν αν η πνοή μας λιγόστευε; Είναι μια πράξη εμπιστοσύνης- κι ένας Θεός το ξέρει αν τα δεινά μας δεν τα χρωστάμε στη στέρηση εμπιστοσύνης.

Παρατήρησαν, τον περασμένο χρόνο γύρω από τούτο το τραπέζι, την πολύ μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις ανακαλύψεις της σύγχρονης επιστήμης και στη λογοτεχνία· παρατήρησαν πως ανάμεσα σ' ένα αρχαίο ελληνικό δράμα και ένα σημερινό, η διαφορά είναι λίγη. Να, η συμπεριφορά του ανθρώπου δε μοιάζει να έχει αλλάξει βασικά. Και πρέπει να προσθέσω πως νιώθει πάντα την ανάγκη ν' ακούει τούτη την ανθρώπινη φωνή που ονομάζουμε ποίηση. Αυτή τη φωνή που κινδυνεύει να σβήσει κάθε στιγμή από στέρηση αγάπης και ολοένα ξαναγεννιέται. Κυνηγημένη, ξέρει πού να 'βρει καταφύγιο· απαρνημένη, έχει το ένστικτο να πάει να ριζώσει στους πιο απροσδόκητους τόπους. Γι' αυτή δεν υπάρχουν μεγάλα και μικρά μέρη του κόσμου. Το βασίλειό της είναι στις καρδιές όλων των ανθρώπων της γης. Έχει τη χάρη ν' αποφεύγει πάντα τη συνήθεια, αυτή τη βιομηχανία. Χρωστώ την ευγνωμοσύνη μου στη Σουηδική Ακαδημία που ένιωσε αυτά τα πράγματα· που ένιωσε πως οι γλώσσες, οι λεγόμενες περιορισμένης χρήσης, δεν πρέπει να καταντούν φράχτες όπου πνίγεται ο παλμός της Ανθρώπινης καρδιάς· που έγινε ένας Άρειος Πάγος ικανός:

να κρίνει με αλήθεια επίσημη την άδικη μοίρα της ζωής,

για να θυμηθώ τον Σέλλεϋ, τον εμπνευστή, καθώς μας λένε, του Αλφρέδου Νομπέλ, αυτού του ανθρώπου που μπόρεσε να εξαγοράσει την αναπόφευκτη βία με τη μεγαλοσύνη της καρδιάς του.

Σ' αυτό τον κόσμο, που ολοένα στενεύει, ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους. Πρέπει ν' αναζητήσουμε τον άνθρωπο, όπου και να βρίσκεται. Όταν, στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη Σφίγγα, κι αυτή του έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε. Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα.

Γιώργος Σεφέρης (1963), Δοκιμές 2, σ. 159

* Γιάννης Μακρυγιάννης

- Ποιο είναι στο βάθος βάθος το θέμα που απασχολεί τον ποιητή; Είναι μόνον ελληνικό; Είναι και παγκόσμιο; Αν είναι και παγκόσμιο, τότε γιατί ο ποιητής το αντικρίζει τόσο ελληνικά.

- Ποια είναι η θέση του απέναντι στο θέμα, και γιατί το διαπλέκει με την επιστήμη και τη λογοτεχνία;

- Πώς δικαιολογείται ο συσχετισμός του θέματος με την ελληνική παράδοση, την ελληνική γλώσσα, με την αντίληψη που έχει ο Ελληνισμός για τη δικαιοσύνη και τον άνθρωπο, με τον Οιδίποδα και τη Σφίγγα; Σημειώστε ότι ο Οιδίποδας είναι το κατεξοχήν ελεύθερο άτομο. "Παιδί του πέμπτου αιώνα, παιδί του λόγου, λύνει το ένα μετά το άλλο τα προβλήματα του ανθρώπου" με τον ορθό λόγο και όχι με την οιωνοσκοπία (= " γνώμῃ κυρήσας οὐκ ἀπ' οἰωνῶν μαθών ").

- Συζητήστε την κατακλείδα του κειμένου: "Σ' αυτό τον κόσμο, που ολοένα στενεύει, ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους. Πρέπει ν' αναζητήσουμε τον άνθρωπο όπου και να βρίσκεται.

  Όταν, στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη Σφίγγα, κι αυτή του έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε. Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα".

- Τι σημαίνει, λοιπόν, για τον Σεφέρη και τι για σας η λέξη "άνθρωπος" που και μόνο με την αναφορά της "χάλασε" το τέρας; Από πού παίρνει αυτή τη δύναμη ο άνθρωπος και πότε την παίρνει; Γράψτε, ύστερα από τη συζήτηση, ένα κείμενο κατά την επιθυμία σας και τις σκέψεις σας χωρίς περιορισμούς.

- Ελπίζουμε να σας βοηθήσει το κείμενο που ακολουθεί. Είναι δανεισμένο από το βιβλίο του Γιώργου Γραμματικάκη "Η κόμη της Βερενίκης".

  - *"Ο μετέωρος άνθρωπος -ο εξόριστος από το Θεό και το κέντρο του Σύμπαντος- γνωρίζει εντούτοις, ότι κατέχει το κέντρο του πλανήτη και το κέντρο της ίδιας του της ιστορίας. Τούτο ακριβώς, αποτελεί ένα σημείο με αδιάψευστη βαρύτητα· διότι υπονοεί έναν καινούριο ανθρωπισμό, χωρίς στηρίγματα θρησκευτικά ή τον ρομαντισμό της άγνοιας. Ο μετέωρος άνθρωπος υποπτεύεται ήδη ότι, μόνο ένας κόσμος που ξεκινά από αυτόν και καταλήγει στον άλλο -τους άλλους μετέωρους ανθρώπους- έχει κάποια λογική υπάρξεως ή δυνατότητα να επιβιώσει. Αυτή είναι η προσωπική ευθύνη αλλά και η χάρις του: Τον μετέωρο άνθρωπο θα ισορροπήσει μόνο το άπλωμα του χεριού του στους άλλους κατοίκους του πλανήτη, και στη φύση ή τη θάλασσα που υπήρξαν μάρτυρες στη γένεσή του. Μόνο που αν αυτό γίνει τώρα, θα είναι ένα χέρι, όχι οδηγούμενο από την ιστορία ή το φόβο της τιμωρίας αλλά από βαθύτατη γνώση. Την μόνη ικανή, μαζί με τον έρωτα ή την Τέχνη, να υπερβεί το δέος και το Κενό".*

■ Αυτή η πορεία, όμως, του μετέωρου ανθρώπου προς τον άλλο μετέωρο άνθρωπο, για να δώσουν τα χέρια, πώς θα γίνει; Ο καθένας μας θα μπορούσε, βέβαια, να σκεφτεί πολλούς τρόπους και πολλούς δρόμους. Το κείμενο που ακολουθεί δείχνει έναν από αυτούς. Είναι ο δρόμος της παιδείας και του σεβασμού της ελευθερίας του άλλου ανθρώπου και του άλλου λαού.

Έχει γραφεί από τον μεγάλο μας παιδαγωγό Αλέξανδρο Δελμούζο και αναφέρεται, όπως και ο τίτλος του δηλώνει, στην παιδεία και την εθνική μόρφωση των λαών της Βαλκανικής. Είναι το απόσπασμα από την εισήγηση την οποία παρουσίασε ο Δελμούζος στην πρώτη Βαλκανική Διάσκεψη, που είχε οργανωθεί στην Αθήνα το 1930 με την πρωτοβουλία του διακεκριμένου πολιτικού Αλέξανδρου Παπαναστασίου. Πρόκειται για μια λαμπρή στιγμή της νεότερης ελληνικής ιστορίας κατά την οποία δύο επώνυμοι Έλληνες, ο πατέρας της νεότερης παιδαγωγικής στην Ελλάδα, ο Δελμούζος, και ο πατέρας της Δημοκρατίας, ο Παπαναστασίου, συνεργάζονται και κάνουν το άνοιγμα προς τα Βαλκάνια με σκοπό τη συμφιλίωση και την ειρηνική συμβίωση των λαών τους. Στη συγκεκριμένη εισήγηση η προσέγγιση επιδιώκεται μέσα από το σχολείο και την παιδεία. Το όραμα Παπαναστασίου και Δελμούζου πλαταίνει, για ν' αγκαλιάσει τα Βαλκάνια πολύ πριν η Ευρώπη μελετήσει την Οικονομική της Ένωση. Αποτελεί κι αυτή η προσπάθεια ένα χαρακτηριστικό δείγμα/γνώρισμα της οικουμενικότητας του ελληνικού πνεύματος.

► Διαβάστε την εισήγηση και επισημάνετε τα χωρία που παρουσιάζουν δυσκολίες στην κατανόηση του περιεχομένου τους, για να τα συζητήσετε ύστερα από την ανάγνωση.

(στ)
Αλέξανδρου Δελμούζου
ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ

1. Το θέμα μου ήταν πώς πρέπει να μεταρρυθμιστή η διδασκαλία της ιστορίας στα σχολεία σύμφωνα με την ανάγκη που έφερε και την πρώτη Βαλκανική Διάσκεψη. Είναι μια ανάγκη που περνά τα βαλκανικά σύνορα και τη νιώθουν σήμερα έντονη όλοι οι λαοί: το αλληλοφάγωμα να παραμερίση εμπρός στη φιλική συνεννόηση και τη συνεργασία τους, με το σκοπό να υψωθή η ανθρώπινη ζωή και ο πολιτισμός της.

Όταν όμως αντικρύζη κανείς το μάθημα της ιστορίας απ' αυτή την άποψη, βλέπει πως δεν είναι μονάχα αυτό που αντιμαχόταν και αντιμάχεται την καθολική ανάγκη των λαών για συνεννόηση και συνεργασία, παρά ολόκληρο το σχολείο με τα πολυποίκιλα μέσα που διαθέτει. Την παιδεία γενικά, και προπάντων τη βαλκανική, την εξουσίαζε, ως τώρα τουλάχιστο –αλλού περισσότερο κι' αλλού λιγώτερο- ένα πνεύμα αντίθετο, που από χίλιες δυο πηγές πότιζε την ψυχή των παιδιών μας από την πιο μικρή τους ηλικία. Τέτοιο πνεύμα δεν ήταν βέβαια μονάχα σχολικό, αλλά κυριαρχούσε σε όλη την κοινωνία από πολύχρονη παράδοση που την είχαν θρέψει ιστορικές, πολιτικές κ.ά. συνθήκες.Το σχολείο όμως το καλλιεργούσε πιο συστηματικά· και πιο αποτελεσματικά, το έκανε ψυχική δύναμη, γιατί μ' αυτό έπλαθε την παιδική ψυχή. Ολόκληρο το πνεύμα αυτό συγκεντρώνεται στον όρο εθνική μόρφωση. Το μάθημα της ιστορίας είναι μόνο ένα μέσο, σπουδαιότατο βέβαια, αλλά ένα μέσα σε πολλά άλλα.
Γι' αυτό αναγκάστηκα να δώσω στο θέμα μου το γενικώτερο τίτλο "παιδεία και εθνική μόρφωση".

2. Στα νεώτερα χρόνια, παντού για απώτερο σκοπό της παιδείας έβαζαν τον ηθικό χαρακτήρα. Ήταν μια έννοια με ωρισμένο ηθικό περιεχόμενο, με ωρισμένες ηθικές αρχές, που σύμφωνα μ' αυτές έπρεπε να μορφωθή το άτομο. Γυρεύαμε να συνηθίσωμε το άτομο στην κοινωνική αρετή: να μην κάνη στον άλλον ό,τι δε θα ήθελε και οι άλλοι να του κάνουν· και πιο πολύ: να κάνη για τον διπλανό του ό,τι θα ήθελε να του κάνη και κείνος. Γυρεύαμε αλληλοβοήθεια, αγάπη, ειλικρίνεια, τιμιότητα, δικαιοσύνη κτλ., αρετές που δίνουν την έννοια του ανθρωπισμού.

Ο ανθρωπισμός όμως αυτός περιοριζόταν, έπρεπε να περιορίζεται μέσα στα όρια τα κρατικά. Κανόνιζε τις σχέσεις του ατόμου κυρίως προς τα άτομα που ανήκαν στο ίδιο κρατικό ή και εθνικό συγκρότημα. Όσο για τις σχέσεις όμως των κρατών και των εθνικών ομάδων μεταξύ τους, και μάλιστα με τις γειτονικές, εκεί είχαμε άλλο ηθικό μέτρο, άλλες ηθικές αρχές, συχνότατα αντίθετες με τις ενδοκρατικές. Οι άλλοι λαοί, και προπάντων οι γειτονικοί, ήταν για το σχολείο και τα παιδιά του ή αδιάφοροι ή το πιο πολύ εχθρικοί· εχθροί εμπρός σε μας τιποτένιοι, απολίτιστοι, αρπαχτικοί, γεμάτοι ελαττώματα και κακίες· εχθροί φανατικοί που έπρεπε να λείψουν από το πρόσωπο της γης για να ζήσωμε εμείς. Υπερτίμηση του εαυτού μας, εθνικό μονοπώλιο κάθε αρετής, ξιπασμός εθνικός, αδιαφορία ή υποτίμηση και πιο πολύ περιφρόνηση των άλλων, μίσος ή εκδίκηση, αυτό ήταν συχνότατα το κύριο περιεχόμενο της εθνικής αγωγής. Το σχολείο συνειδητά έπρεπε να καλλιεργή με όλα του τα μέσα πολλά συναισθήματα, ιδέες και ιδιότητες αντίθετες με τον ενδοκρατικό ανθρωπισμό. Έτσι την ιδεολογία του, την εργασία του τη χαρακτηρίζει μια βαθύτατη εσωτερική αντίφαση.

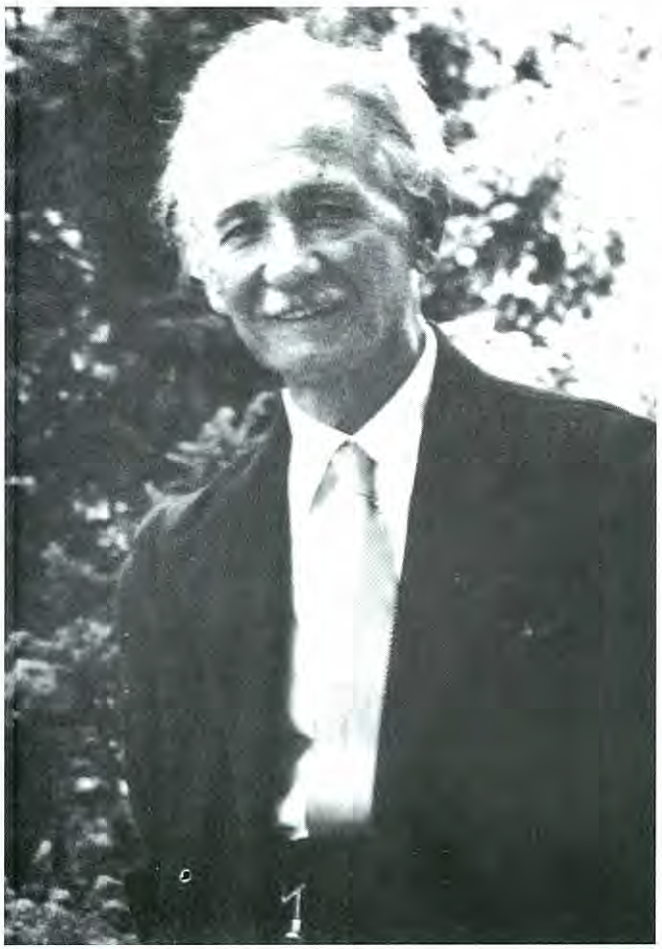

Όλη η πνοή του σχολείου ήταν τέτοια. Ο κάθε λαός δεν έχει παρά να θυμηθή πολλά από τα τραγούδια που τραγουδούσε στο σχολείο του, από τα ποιήματα που του μάθαιναν, από τους ρητορικούς λόγους που άκουγε, από τις σχολικές γιορτές που γιόρταζε κλπ. κλπ. Το πνεύμα αυτό καθρεφτιζόταν και στα αναγνωστικά του βιβλία, το βοηθούσε η θρησκευτική διδασκαλία και κορυφωνόταν στο μάθημα της ιστορίας. Η ιστορία, όχι μόνο στη δημοτική αλλά και στη μέση παιδεία, ήταν κυρίως πολιτική ιστορία, και ακόμα πιο περιορισμένη ιστορία πολέμων που έκαναν φανατικοί εχθροί μεταξύ τους· ο δίκαιος και ο γενναίος από τη μια μεριά, κι' απ' την άλλη ο άδικος και ο δειλός. Σ' αυτή και τους ήρωές της συγκεντρωνόταν σχεδόν ολόκληρη η εθνική ζωή, ενώ οι άλλες της εκδηλώσεις περνούσαν άγνωστες ή παραμερισμένες. Τέτοια ιστορία άνοιγε στην παιδική ψυχή την προοπτική για το μέλλον του τόπου της. Δεν μπορούσε παρά να είναι ένα μέλλον που θα έσταζε αίμα.

3. Όπως είπα, τέτοιο πνεύμα ήταν χυμένο σε όλη την ατμόσφαιρα, το είχε θρέψει πολύχρονη παράδοση, και μάλιστα παράδοση ιερώτατη, όπου τύχαινε να πηγάζη από αγώνες απελευθερωτικούς. Γιατί η πηγή του ήταν τότε βαθιά βιολογική ανάγκη. Έτσι το σχολείο ακολουθώντας συστηματοποιούσε χωρίς καν την παραμικρή ανησυχία για την αντίφαση που έκρυβε συχνά μέσα του. Η αντίφαση όμως αυτή έγινε τραγικά συνειδητή με τον παγκόσμιο

πόλεμο και τις τρομαχτικές του συνέπειες. Χρόνια χυνόταν το αίμα και για ώριμο καρπό μάς έδωσε μια δυστυχία καθολική, που θα δέρνη τους λαούς και προπάντων τους μικρούς για χρόνια πολλά. Νικητές και νικημένοι σα να ξύπνησαν εμπρός σε μια πραγματικότητα που δεν την φαντάζονταν πριν. Αποτέλεσμα ένας βαθύτερος κλονισμός στις παραδομένες αξίες του πολιτισμού, προπάντων τις ηθικές, και απάνω απ' όλα στην αξία την εθνική, όπως παρουσιαζόταν συχνότατα ως τότε. Δεν έχουν λόγο οι λαοί ν' αλληλοσφάζωνται, για να βουτιούνται βαθύτερα στη δυστυχία. Ο πόλεμος πρέπει να λείψη πια, το μίσος ανάμεσα σε κράτη και εθνικές ομάδες να παραμερίση στη φιλική συνεννόηση, στη συνεργασία και στην αγάπη. Έτσι το περιεχόμενο της εθνικής αγωγής που είδαμε πριν σωριάστηκε ολότελα.

Ο κλονισμός όμως, όπως είπα, ήταν βαθύτερος, και δεν ερχόταν μόνο απ' έξω, από τις σχέσεις των κρατών μεταξύ τους, αλλά και από μέσα, και κυρίως από μέσα. Γιατί με τον παγκόσμιο πόλεμο έγινε πιο χτυπητή και πιο συνειδητή και μια άλλη αντίφαση, ενδοκρατική αυτή. Ο ξιπασμός, η άγνοια, η αδιαφορία ή η υποτίμηση και η αδικία δεν περιορίζονται στις σχέσεις των λαϊκών ομάδων μεταξύ τους, αλλά χαρακτηρίζουν σε πολλά και τις σχέσεις που έχουν οι διάφορες κοινωνικές τάξεις και ομάδες μέσα στο ίδιο εθνικό ή κρατικό συγκρότημα. Ο ενδοκρατικός ανθρωπισμός φάνηκε πως ήταν σε πολλά, λόγια μονάχα. Την αντίφαση αυτή την είχαμε αλλού εντονώτερη και αλλού μικρότερη, ακόμη και στην παιδεία, και προπάντων στην οργάνωσή της. Η μέση παιδεία ήταν για λίγους, που τους είχε ευνοήσει όχι το φυσικό τους, αλλά η τύχη, γιατί έτυχε δηλ. να έχουν τα οικονομικά μέσα. Για το λαό ήταν μόνο η δημοτική παιδεία, κι' αυτή κατ' εξοχήν στα Βαλκάνια λιγόχρονη και φτωχή έδινε μονάχα λίγα ψίχουλα στα παιδιά, πολλά πεινασμένα και αρρωστιάρικα. Τέτοια συνείδηση –δυναμωμένη από επανάσταση εσωτερική σε χώρα μεγάλη όπου οι αντιθέσεις ήταν οξύτατες- κλόνισε ακόμα περισσότερο τις ηθικές προπάντων αξίες, έφερε με τις αντιθέσεις χάος ηθικό, και μαζί με το σώριασμα της εθνικής αγωγής κλονίστηκε σε πολλούς ακόμα και το βαθύτερο νόημα του εθνισμού. Όχι μόνο η εθνική αγωγή με το περιεχόμενο που είδαμε πρέπει να λείψη, αλλά και η εθνική ομάδα –και όπου ακόμα έχει αυθύπαρχτη οργάνωση- να διαλυθή, ο εθνισμός να παραμερίση εμπρός σ' έναν καθολικό ανθρωπισμό.

Επάνω: Δελμούζος, Γληνός, Τριανταφυλλίδης (Αθήνα, 1915)
Κάτω: Σκληρός, Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης στην Ιένα, 1907

4. Τέτοιος κλονισμός είχε τον αντίχτυπό του και στο σχολείο, και το σχολείο γενικά τρικλίζει σήμερα αβέβαιο έχοντας χάσει την πίστη του. Το έργο του, οι δάσκαλοί του και τα παιδιά του ζουν σε χάος, όπου πετιούνται από τη μιαν άκρη στην άλλη, ενώ οργανωμένες ομάδες, που τις χωρίζουν οι πιο μεγάλες αντιθέσεις, γυρεύουν να καταχτήσουν την παιδεία, να την κάνουν όργανό τους. Τι έχει να κάμη η παιδεία σε τέτοια κατάσταση; Σύμφωνα με το θέμα μου θα περιορίσω την απάντησή μου στην εθνική μόρφωση, αν και τέτοιος περιορισμός είναι δύσκολος και κάποτε αδύνατος μέσα στη συνύφανση που είναι μπλεγμένα τα κοινωνικά φαινόμενα. Θα κρατήση η παιδεία την εθνική μόρφωση με το περιεχόμενο που είχε πριν,

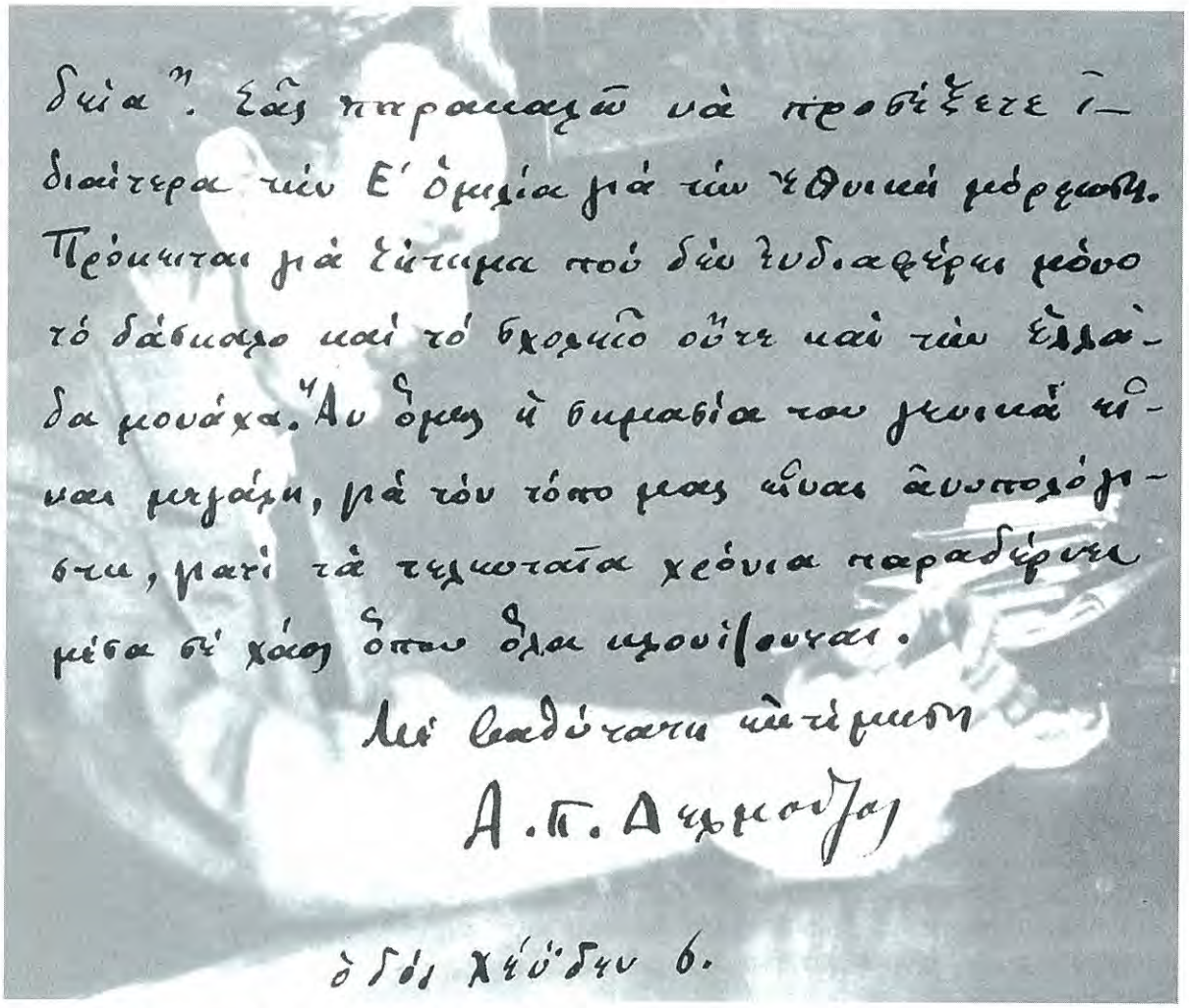

όπως το θέλουν ακόμα μερικοί κύκλοι, ή προχωρώντας στην άλλη άκρη θ' αρνηθή γενικά κάθε εθνική μόρφωση; Και στα δυο ερωτήματα η απάντηση είναι αρνητική.

Η ανθρώπινη ζωή, όσο φτάνει η ιστορία, πάντα φανερωνόταν με ορισμένο ομαδικό χρώμα και όχι αχρωμάτιστη. Και πολύ περισσότερο σήμερα η ανθρωπότητα δεν είναι αχρωμάτιστη και ανοργάνωτη μάζα, ένα τυχαίο άθροισμα ανθρώπων, παρά ένα σύνολο από διάφορους λαούς. Στην προσπάθεια που κάνει καθένας τους για να συντηρήση τον εαυτό του, πραγματώνει η ανθρωπότητα το ένστικτο για τη δική της αυτοσυντήρηση. Στον καθένα τα μέλη του έχουν πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ τους, και αυτά τους ορίζουν μια ξεχωριστή ψυχολογία και ιδιοσυγκρασία, την εθνική τους φυσιογνωμία. Με τα στοιχεία αυτά είναι ζυμωμένη όλη η ύπαρξη του ατόμου, μ' αυτά αισθάνεται, σκέπτεται, ζει. Γι' αυτό ο κάθε άνθρωπος ζει αληθινά και εντατικά τον εαυτό του κυρίως στον τόπο, στο έθνος, που ασύνειδα τον έχει μορφώσει. Το ίδιο και ο ανθρώπινος πολιτισμός δεν είναι κάτι αόριστο και αχρωμάτιστο, αλλά η συνισταμένη από εθνικούς πολιτισμούς. Ανθρώπινη γλώσσα είναι η τουρκική, η βουλγαρική, η σερβική, η ελληνική κτλ. και όχι η εσπεράντο. Στους εθνικούς πολιτισμούς έχει αποθέσει η ανθρωπότητα τους θησαυρούς της, και σ' αυτούς βρίσκομε ζωντανές τις ανθρωπιστικές αξίες, όσες δηλαδή δεν αντιμάχονται την ηθική.

Από τα παραπάνω βγαίνει πως ο εθνισμός δεν είναι αυθαίρετο δημιούργημα της φαντασίας ή απλή υπηκοότητα που μπορούμε να την πετάξωμε ή να την αντικαταστήσωμε όπως εμείς θέλομε. Γιατί κανένας μας δεν μπορεί να ξεριζώση τον εαυτό του, την υπόστασή του, τη ζωή του. Και ακόμα βγαίνει πως δεν μπορεί να σταθή, ούτε να νοηθή καν μόρφωση, και πολύ λιγώτερο παιδεία, που να μην έχη εθνικό χρώμα, που να μην είναι εθνική. Το άτομο μόνο και μόνο γιατί γεννιέται και μεγαλώνει σε ωρισμένη λαϊκή ομάδα και τόπο, παίρνει βαθύτατα εθνική σφραγίδα, μορφώνεται εθνικά και χωρίς το σχολείο.

5. Έτσι περιεχόμενο της εθνικής αγωγής γίνεται η συστηματική καλλιέργεια των αγαθών του πολιτισμού και η συστηματική γνώση του τόπου απ' όλες του τις απόψεις. Η παιδεία όμως, αν θέλη να πετύχη το σκοπό της και να βοηθήση για ένα καλύτερο μέλλον και του τόπου της και της ανθρωπότητας, πρέπει και στο αυτονόητο αυτό περιεχόμενο να δουλέψη με ωρισμένες αρχές που πηγάζουν από το σκοπό της, και την έννοια της εθνικής αγωγής να τη βαθύνη και την πλατύνη. Να την πλατύνη και προς τα μέσα και έξω από τα σύνορα των λαών.

Όσο φτωχή και αν είναι η πραγματικότητα όπου δουλεύει ένα σχολείο, το δάσκαλό του πρέπει να τον εμπνέη ένα ιδανικό: ο ανθρωπισμός, ο καθολικός ανθρωπισμός. Να βοηθάη κι' αυτός με το έργο του να υψώνεται ολοένα και περισσότερο η ανθρώπινη ζωή και ο πολιτισμός της. Ένα ιδανικό χωρίς τέρμα, γιατί δεν έχει τέρμα ο δρόμος της ανθρώπινης ψυχής. Σ' αυτόν ένας δρόμος φέρνει: η σωστή εθνική μόρφωση. Γιατί ανθρωπότητα είναι όλοι οι λαοί μαζί, και η ζωή της υψώνεται όταν ανεμπόδιστη και αυθύπαρχτη η κάθε εθνική ομάδα αγωνίζεται για την εσωτερική της ανάπτυξη, και πιο πέρα για το ιδανικό της εγώ. Και δεν υπάρχει ομάδα που από τη δική της άποψη, με το δικό της τύπο, να μη βάζη ένα πολύτιμο πετράδι στον κοινό σκοπό όλων. Η καθεμιά τους κρύβει μέσα της άπειρα στοιχεία, που κανείς δεν ξέρει τι μπορεί να δώσουν. Όταν όμως το ένα έθνος εμποδίζη την ατομική, την ιδιότυπη ανάπτυξη του άλλου, όταν του πατά την αυθυπαρξία του, εμποδίζει την ανθρώπινη γενικά ζωή να υψωθή, καταστρέφει τον κοινό σκοπό, το δικό του σκοπό. Γι' αυτόν φτάνει η αυτοσυντήρησή του και η εντατική καλλιέργεια του εαυτού του. Έτσι στην κάθε εθνική ομάδα οι άλλες δεν είναι, δεν πρέπει να είναι αδιάφορες ή εχθρικές, παρά συνεργάτες που αγωνίζονται για τον ίδιο σκοπό, συνεργάτες που πρέπει να τους γνωρίση, να τους εκτιμήση σωστά και να τους βοηθήση.

6. Έτσι βλέπω το νόημα της εθνικής αγωγής, της συστηματικής προσπάθειας για τη μόρφωση του ατόμου και του λαού με απώτερο σκοπό τον καθολικό ανθρωπισμό. Είναι μια προσπάθεια που θ' απλώνεται από τα μέσα προς τα έξω με ψυχολογική αναγκαιότητα, όταν και μέσα στο κράτος, στις σχέσεις ατόμων και ομάδων μεταξύ τους, είναι ουσιαστική και στηρίζεται σε πράγματα. Μ' αυτόν βέβαια τον τρόπο το νόημα της εθνικής αγωγής απλώνεται και έξω από τα όρια και τη δύναμη του σχολείου, και βάζει σκοπό που πρέπει να τον υπηρετήσουν και να συνεργαστούν γι' αυτόν και άλλοι πολλοί παράγοντες, ο καθένας από τη δική του άποψη. Μέσα σ' αυτούς ένας από τους σημαντικούς είναι η παιδεία και η άποψή της. Αυτή, αν και οι αντιθέσεις και οι δυσκολίες που παρουσιάζει η σημερινή πραγματικότητα για τέτοιο δρόμο είναι τεράστιες, μπορεί παρ' όλα αυτά να δουλέψη πιο αποτελεσματικά από τους άλλους, γιατί πηγαίνει στο βάθος, στην πηγή των αντιθέσεων, στην ανθρώπινη ψυχή και τις αδυναμίες της. Φτάνει μόνο να σταθή στέρεα στη δική της άποψη και στο δικό της έργο. Και δικό της έργο είναι η ψυχική καλλιέργεια του ανθρώπου, κάτι δηλαδή που δεν γίνεται απότομα από τη μια μέρα στην άλλη, αλλά είναι αδιάκοπη προσπάθεια που δε βρίσκει ποτέ τα όριά

Ο Δελμούζος με τη σύζυγό του στην Ελβετία, 1909.

της. Για την παιδεία βήμα το βήμα θα υψώνεται η ανθρωπότητα, όσο πιο πολύ θα δουλεύεται η ψυχή του ανθρώπου και όσο βαθύτερα θα ποτίζεται με την αγάπη και την καλοσύνη.

7. Σύμφωνα με τέτοιο πνεύμα και κατεύθυνση έχει να συμμορφωθή η διδασκαλία στα ιστορικοφιλολογικά προπάντων μαθήματα. Αγγίζω μόνο το ζήτημα των αναγνωστικών βιβλίων, για να επιμείνω περισσότερο στο πρόβλημα της ιστορίας που είναι και πολύ δυσκολώτερο. Τ' αναγνωστικά των σχολείων πρέπει ν' αφήσουν υλικό που εμποδίζει τη σωστή εκτίμηση και του εαυτού μας και των άλλων, και από την άλλη μεριά να περιλάβουν υλικό πολύτιμο, που ασφαλώς έχει ο πολιτισμός κάθε τόπου, αλλά τώρα μένει ανεκμετάλλευτο. Στη μέση μάλιστα παιδεία, όσο και αν κέντρο θα είναι ο εθνικός πολιτισμός κάθε τόπου, το υλικό πρέπει ν' απλώνεται και σε νεώτερους πολιτισμούς άλλων λαών. Αυτό γίνεται βέβαια εν μέρει και τώρα με τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας και μεγάλων ξένων λογοτεχνημάτων στα γυμνάσια. Σε μας όμως μπορεί ν' απλωθή και στους δικούς μας τους βαλκανικούς πολιτισμούς, και να παίρνη ο ένας από τον άλλον υλικό χαρακτηριστό και με ξεχωριστή μορφωτική σημασία. Και πιο πολύ ακόμα: θα μπορούσαν να μεταφραστούν ύστερα από συνεννόηση των ειδικών διαλεχτά έργα από το βαλκανικό πολιτισμό επίτηδες για τις σχολικές βιβλιοθήκες. Μ' αυτόν τον τρόπο θα βοηθηθή πολύ και το μάθημα της ιστορίας.

Στο μάθημα της ιστορίας πρέπει να γίνει μεγαλύτερη και πιο ουσιαστική αλλαγή. Πρέπει να λείψη η αποκλειστικότητα, η μονομέρεια και ο υποκειμενισμός.

*8. Εκτός από τη διδασκαλία και την άλλη ζωή του σχολείου, όπως δόθηκε σε γενικές γραμμές παραπάνω, το ίδιο πνεύμα μπορούν ακόμη να το υπηρετήσουν και άλλα μέτρα, καθώς π.χ. από καιρό σε καιρό ειδικά εκπαιδευτικά συνέδρια της Βαλκανικής, ταξίδια των εκπαιδευτικών στις γειτονικές χώρες, ακόμα και των φοιτητών κτλ., μέτρα που από καιρό αλλού έχουν αρχίσει να τα εφαρμόζουν. Το κύριο όμως είναι παντού ν' αλλάξη για το σχολείο το νόημα της εθνικής αγωγής, αίτημα κάθε άλλο παρά ουτοπιστικό. Γιατί στηρίζεται σε μια κοινή συνείδηση, που από καιρό έχει ξυπνήσει και που ολοένα γίνεται εντονώτερη και γυρεύει ανήσυχη να βρη την πιο σωστή ενδοκρατική και διεθνική μορφή της. Είναι η συνείδηση που στηρίζεται στην αρχή πως ο κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να ζήση και ν' αναπτύξη ελεύθερα τον εαυτό του και πως όλοι οι άνθρωποι έχουν το ίδιο δικαίωμα στη ζωή.**

■ **ανθρωπισμός**: 1) Η αντίληψη της Αναγέννησης ότι η σωματική, η πνευματική και η ψυχική αγωγή του ανθρώπου πρέπει να στηρίζονται στη μελέτη της ελληνικής και της λατινικής αρχαιότητας. Δηλαδή σκοπό του έχει ο *ανθρωπισμός* (απόδοση στα Ελληνικά του αναγεννησιακού όρου *ουμανισμός*) να μελετήσει τον αρχαίο κλασικό κόσμο πάνω στην ορθολογική και κριτική του διάσταση και να υψώσει με τις αξίες που εκείνος καλλιέργησε το ανθρώπινο πνεύμα. Αυτές οι σπουδές στη Δυτική Ευρώπη ονομάστηκαν *humanitatis studia* (=ανθρωπιστικές σπουδές). Ειδικότερα ο όρος ουμανισμός αποτελεί μεταφορά στην ελληνική γλώσσα του λατινογενούς όρου humanismus, ο οποίος προήλθε από το επίθετο *humanus* –a –um (ανθρώπινος, η, ο), το οποίο, πάλι, προήλθε από το ουσιαστικό *homo, -inis* (= άνθρωπος). 2) Τρόπος σκέψης που δίνει έμφαση στον άνθρωπο, στις αξίες του και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του. "Ανθρωπισμός θα ειπεί, λέει ο Δελμούζος, να πλάθουμε ανθρώπους με γερό και ωραίο σώμα, με καθαρό στοχαστικό νου, με δυνατή θέληση και σεβασμό και αγάπη στους συνανθρώπους των". 3) Παράλληλα, όμως, ο ανθρωπισμός είναι και στάση ζωής που θεωρεί τον άνθρωπο πρώτη αξία της ζωής..

► Συζητήστε τον ενδοκρατικό και τον καθολικό ανθρωπισμό, όπως προκύπτουν από την εισήγηση που μελετάτε.

---

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου.

■ Εθνισμός: Όρος που πλάστηκε από το ουσιαστικό έθνος στις αρχές του 19ου αιώνα. Δηλώνει τον αγνό πατριωτισμό, τη φιλοπατρία, τη συνείδηση ότι ανήκουμε σε κάποιο έθνος και μαζί το πατριωτικό αίσθημα που εκπηγάζει από αυτήν τη συνείδηση. Γνώρισμά του βασικό είναι η προσήλωση στα ιδεώδη ενός έθνους, χωρίς, ωστόσο, να περιφρονούνται ως υποδεέστερα τα άλλα έθνη. Δεν παρουσιάζει επεκτατικές τάσεις. Πρόκειται για αντίληψη που διακρίνεται από ευγένεια και υγεία κοινωνική. Δεν διαιρεί τους λαούς, αλλά τους ενώνει.

■ Εθνικισμός: Προέρχεται από το όνομα *εθνικός*, το οποίο ανάμεσα στις άλλες σημασίες είχε αποκτήσει, από την αρχαιότητα ακόμη και τη σημασία του *ειδωλολάτρη. Εθνικοί* ονομάστηκαν κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους οι ειδωλολάτρες, και μάλιστα οι Έλληνες. Στην Παλαιά Διαθήκη εθνικοί λέγονταν όσοι ανήκαν στα έθνη, ήταν δηλαδή οι άλλοι λαοί της γης εκτός από τον λαό του Ισραήλ, ο οποίος διεκδικούσε για τον εαυτό του τον "έναν και αληθινό Θεό". Η ηθελημένη αυτή διάκριση συσπείρωνε τους Εβραίους. Από τη φύτρα του, επομένως, ο εθνικισμός έφερε φορτίο αρνητικό: σήμα θρησκευτικού φανατισμού.

Σήμερα ο όρος εθνικισμός σημαίνει την παθολογική προσήλωση στο έθνος και στα εθνικά ιδεώδη και όταν ακόμη αυτά πραγματώνονται σε βάρος των άλλων εθνών. Χωρίζει, έτσι, τα έθνη σε ανώτερα και κατώτερα και δηλώνει τις επεκτατικές προθέσεις. Ωστόσο ο εθνικισμός με την υποχώρηση του **εθνισμού** φορτίστηκε και θετικά.. Πάντως, μετά τη δεκαετία του 1980, ύστερα από την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και την αναβίωση των κάθε είδους εθνικισμών που συγκλόνισαν και συγκλονίζουν τον κόσμο, επανέρχεται ο όρος **εθνισμός**, για να δηλώσει τον αγνό πατριωτισμό. Ανακτά ο εθνισμός το χαμένο έδαφος, ενώ ο **εθνικισμός** περιορίζεται στην πρώτη του σημασία την αρνητική: δηλώνει τις επεκτατικές βλέψεις και τάσεις. Συνώνυμος του εθνικισμού είναι ο **σοβινισμός**. Δηλώνει κι αυτός τον φανατικό πατριωτισμό, ο οποίος συνοδεύεται από βλέψεις και τάσεις επεκτατικές, Ο όρος πλάστηκε από το όνομα του Γάλλου εθνικιστή N. Chauvin, ο οποίος έζησε κατά την εποχή του Μ. Ναπολέοντα.

► Χρησιμοποιήστε μέσα σε φράσεις / προτάσεις / περιόδους λόγου ή και μέσα σε ευρύτερα κείμενα τις λέξεις: *εθνικός, εθνικισμός, εθνικιστής/εθνικίστρια, εθνικιστικός, εθνικοποίηση, εθνικοαπελευθερωτικός, εθνικοσοσιαλισμός, εθνολογία, εθνογραφία, διεθνής, διεθνιστής, διεθνισμός.* Συμβουλευτείτε, όπου χρειάζεται, λεξικό.

► Συνόδευσε όσο μπορείς περισσότερα ουσιαστικά με το επίθετο **εθνικός.** Παραδείγματα: *εθνικές παραδόσεις, εθνικό πένθος, εθνικός δρυμός, εθνικός ύμνος, εθνική άμυνα, εθνική οικονομία...* Συνέχισε.

► Ο τρόπος με τον οποίο διαπαιδαγωγούνται και σήμερα ακόμη οι μαθητές στα σχολεία του κόσμου δεν είναι, κατά τον Δελμούζο, ο ενδεδειγμένος για την προσέγγιση των λαών, και για την πνευματική και την ειρηνική τους συμβίωση. Είναι αρνητικός. Μπορείτε να πείτε γιατί; Αναπτύξετε, εν συνεχεία, σε γραπτό λόγο, με ποιον τρόπο προτείνει ο Δελμούζος να σβήσει αυτός ο αρνητισμός, με ποιον τρόπο, δηλαδή, προτείνει να αλλάξει το αρνητικό κλίμα που επικρατεί στα σχολεία των κρατών· ποια μέτρα οφείλουν να πάρουν οι λαοί, ώστε να δημιουργηθούν στα σχολεία τους οι κατάλληλες προϋποθέσεις για έναν καθολικό ανθρωπισμό.

► Συζητήστε το θέμα *εθνισμός* και *καθολικός ανθρωπισμός*. Ποιο νόημα έχουν οι λόγοι του Δελμούζου: *"Δεν μπορεί να σταθεί, ούτε να νοηθεί καν μόρφωση, και πολύ λιγότερο παιδεία, που να μην έχει εθνικό χρώμα, που να μην είναι εθνική".*

► *Ο Δελμούζος κλείνει την εισήγησή του με τα λόγια: "Κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να ζήσει και να αναπτύξει ελεύθερα τον εαυτό του και όλοι οι άνθρωποι έχουν το ίδιο δικαίωμα στη ζωή".* Πώς βρίσκετε αυτήν τη θέση για την εποχή της; Πέρασαν από τότε

εβδομήντα χρόνια· ισχύει σήμερα; Θα είχατε να προτείνετε μιαν άλλη θέση περισσότερο προχωρημένη; Έκαμε βήματα ο' άνθρωπος στο χρόνο που πέρασε; Δείτε το θέμα με φόντο τα σημερινά Βαλκάνια. Προσπαθήστε να καταλάβετε. Συζητήστε. Αιτιολογήστε τις θέσεις σας. Αναλύστε την κατάσταση.

Και κάτι ακόμη. Νομίζετε ότι μπορεί να βοηθήσει τη συζήτησή σας η άποψη του Δελμούζου ότι ο σημαντικότερος παράγοντας, που μπορεί να συντελέσει στη μόρφωση των ατόμων και των λαών με απώτερο σκοπό άτομα και λαοί να πορευτούν προς τον καθολικό ανθρωπισμό, είναι η παιδεία; *"Δικό της έργο, θα πει, είναι η ψυχική καλλιέργεια του ανθρώπου, κάτι δηλαδή που δε γίνεται απότομα από τη μια μέρα στην άλλη, αλλά είναι αδιάκοπη προσπάθεια που δε βρίσκει ποτέ τα όριά της. Για την παιδεία βήμα το βήμα θα υψώνεται η ανθρωπότητα, όσο πιο πολύ θα δουλεύεται η ψυχή του ανθρώπου και όσο βαθύτερα θα ποτίζεται με την αγάπη και την καλοσύνη".*

■ Αναπτύξτε μία από τις δύο ακόλουθες προτάσεις:

- Παρουσιάστε συνοπτικά σε συνεχή λόγο: ποιο είναι το πρόβλημα που θέτει ο εισηγητής με την εισήγησή του, ποια λύση προτείνει, πώς μεθοδεύει αυτήν τη λύση και ποια επιχειρήματα επικαλείται. Ποια είναι η δική σας θέση απέναντι στο πρόβλημα και απέναντι στη θέση του εισηγητή: συμφωνείτε μαζί του; διαφοροποιείστε; διαφωνείτε; Σε κάθε περίπτωση αιτιολογήστε τη θέση σας.

- Παρουσιάστε συνοπτικά και σε συνεχή λόγο τις θέσεις, τη συλλογιστική και τις προτάσεις του Δελμούζου, που θα βοηθήσουν την προσέγγιση των σχολείων και των λαών της γης.

- Αναζητήστε και παρουσιάστε την αποδεικτική διαδικασία του κειμένου.

- Υπογραμμίστε και αναλύστε τις ειδικές λέξεις με τις οποίες πλέκεται ο εννοιολογικός ιστός του κειμένου: εθνισμός, ανθρωπισμός, εθνική αγωγή....Συνεχίστε.

- Αναζητήστε το δομικό διάγραμμα της εισήγησης.

- Αναζητήστε και αξιολογήστε πέντε διαρθρωτικές λέξεις ή φράσεις που διαρθρώνουν πέντε συνεχόμενες παραγράφους.

- Συζητήστε διεξοδικά αν η εισήγηση αυτή του Δελμούζου θα μπορούσε να έχει θέση, αν δηλαδή θα είχε ενδιαφέρον, σε μια σημερινή Βαλκανική Διάσκεψη. Εξετάστε δηλαδή αν τα σημερινά πολιτικά, πολιτιστικά, εκπαιδευτικά κτλ. δεδομένα την καθιστούν αναγκαία και επίκαιρη.

■ Παρατηρεί ο Αλέξανδρος Δελμούζος: "Υπερτίμηση του εαυτού μας, εθνικό μονοπώλιο κάθε αρετής, ξιπασμός εθνικός, αδιαφορία ή υποτίμηση και πιο πολύ περιφρόνηση των άλλων, μίσος ή εκδίκηση, αυτό ήταν συχνότατα το κύριο περιεχόμενο της εθνικής αγωγής". Είναι, όπως ξέρετε, ίσως, μια παρατήρηση ρεαλιστική· πρόκειται για μια πραγματικότητα που ταλάνιζε και ταλανίζει όλους τους λαούς. Γι' αυτό και όλοι μαζί είναι ανάγκη να κάνουν παράλληλα βήματα, συγχρόνως, για να απεγκλωβιστούν από τα δεσμά της εθνικής αγωγής αυτού του είδους.

Αυτό είναι αλήθεια. Όπως αλήθεια είναι ότι η εθνική αγωγή στα ολοκληρωτικά καθεστώτα αποκτούσε, και αποκτά, τη διάσταση της απροκάλυπτης προπαγάνδας. Στις περιπτώσεις αυτές δε μιλούμε πια για εθνική αγωγή. Δε μιλούμε καν για αγωγή ή για παιδεία. Μιλούμε για ανεπίτρεπτη προπαγάνδα, για βάναυση κακομεταχείριση των παιδιών από το ίδιο το κράτος, για καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κι αυτό θα δοκιμάσουμε να προσεγγίσουμε τώρα.

■ Σε προηγούμενη συζήτησή μας (σ. 221) προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο Μπρεχτ αποδιάρθρωνε τα ναζιστικά κείμενα και έφερνε στο φως την αλήθεια που αυτά περίτεχνα συσκότιζαν. Δεν θα ζητούσαμε, βέβαια, για ευνόητους λόγους, να κάνετε κι εσείς το ίδιο στα παρακάτω κείμενα. Αν και θα μπορούσατε να το δοκιμάσετε, εφόσον αυτό σας ευχαριστούσε. Σας προτείνουμε, ωστόσο, να τα μελετήσετε προσεκτικά ως προς τα περιεχόμενα και τη γλώσσα τους.

Από αυτά, τα κείμενα I, III, V είναι ανθολογημένα από ελληνικό σχολικό αναγνωστικό, το οποίο διδασκόταν στο δημοτικό σχολείο κατά την περίοδο της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά (1936-1940)· τα άλλα τρία (II,IV, VI) είναι παρμένα από αλβανικό αναγνωστικό του δημοτικού σχολείου, το οποίο διδασκόταν σε ελληνόπουλα της Αλβανίας κατά την περίοδο της δικτατορίας, την οποία είχε επιβάλει σ' αυτήν τη χώρα ο Ενβέρ Χότζια αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Από την πρώτη κιόλας επαφή σας με τα κείμενα θα διαπιστώσετε ότι ελληνικά και αλβανικά μοιάζουν μεταξύ τους όπως οι σταγόνες του νερού. Είναι, άλλωστε, όλα, ανεξάρτητα από εθνικότητα, διαποτισμένα από το πνεύμα του ολοκληρωτισμού. Τα περιεχόμενά τους συγκροτούνται από θέματα (καθεστωτικές επετειακές γιορτές και πανηγύρεις, προγραμματισμός και δημιουργία έργων, ύμνοι εγκωμιαστικοί του καθεστώτος κτλ.) κοινά και προσφιλή σε όλα τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, και χαρακτηρίζονται από τον τρόπο με τον οποίο οι δικτατορίες περνούν με την προπαγάνδα τη βούλησή τους και προβάλλουν τα "έργα" τους. Η γλώσσα τους, πάλι, διακρίνεται από γλυκερούς τόνους, δογματικότητα, ύποπτο εθνικισμό, επίμονη ηθικολογία, διακρίνεται δηλαδή από τα γνωρίσματα της εξουσιαστικής γλώσσας. Προσέξτε ιδιαίτερα την υποκριτικά και παραπλανητικά φιλική και οικεία γλώσσα με την οποία εκφράζονται και κολακεύουν τους λαούς οι δικτατορίες, ενώ είναι γνωστό ότι δεν τους σέβονται, αφού, για να επικρατήσουν, καταλύουν τα δημοκρατικά τους δικαιώματα και όχι μόνον αυτά.

► Συγκρίνετε τα κείμενα I ("4η Αυγούστου") και II ("Τα Τίρανα γιορτάζουν") ως προς το περιεχόμενο και τη γλώσσα τους και αναζητήστε τους στόχους τους, τις ομοιότητες και τις διαφορές τους. Ειδικότερα στα κείμενα αυτά συζητήστε:

- τι νομίζετε ότι επιδιώκουν οι δικτατορίες με τις εορταστικές εκδηλώσεις τις οποίες, όπως έχει παρατηρηθεί, οργανώνουν συχνά· ιδιαίτερα δείτε:
- την επίδραση που μπορούν αυτές να ασκήσουν στις παιδικές ψυχές·
- πόσο φανταχτερό και πόσο αγνό προβάλλει το εορταστικό σκηνικό τους, και δοκιμάστε να σύρετε την αυλαία, για να δείτε τι κρύβεται πίσω από αυτό και κάτω από τα αθώα λόγια γονέων και παιδιών·

- με πόση ευκολία η δικτατορία παραμερίζει την παιδεία και εισβάλλει στο σχολείο, για να χρησιμοποιήσει χωρίς δισταγμό τον νέο άνθρωπο. Σταθείτε ιδιαίτερα στα σημεία:

* " Ήρθε ένας αρχηγός, ο Μεταξάς, και είπε: Έξω... πραγματικά Ελληνόπουλα" του κειμένου Ι, και
* " ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ... εγώ σε αγαπώ πολύ " του κειμένου IV. Δείτε ακόμη:

- την προβολή του δικτάτορα και τον αφανισμό όλων των άλλων·
- την ιδιαίτερη σχέση που επιδιώκουν οι δικτατορίες να δημιουργήσουν ανάμεσα στον δικτάτορα και στους νέους·
- τον αυθαίρετο τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται το παρελθόν της Χώρας, για να υπηρετήσει τη νέα κατάσταση.

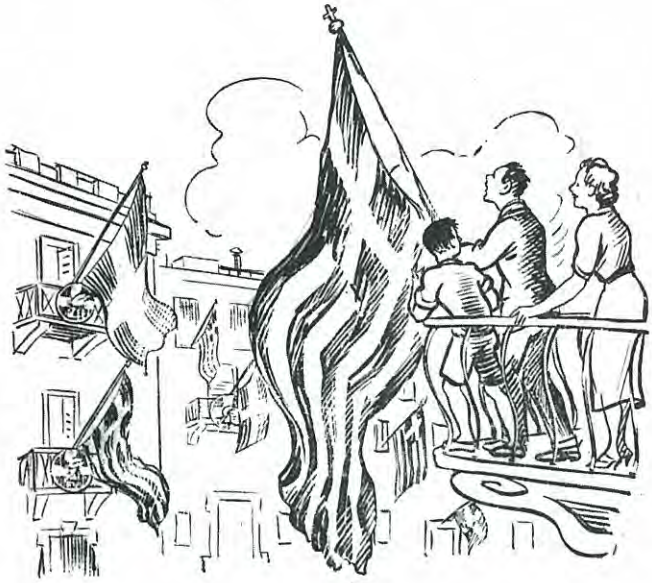

Ι
4η ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

- Μητέρα, λέει ο Γιώργος μπαίνοντας στο σπίτι λαχανιασμένος, σήμερα όλα τα σπίτια και τα καταστήματα γέμισαν από σημαίες. Οι δρόμοι φαίνονται σα δάση γαλανόλευκα. Γιατί, μητέρα;
- Μα δεν το ξέρεις πως αύριο έχομε μια μεγάλη γιορτή;

Σε λίγο θα φέρη κι ο πατέρας σου μια Σημαία να την κρεμάσωμε στην ταράτσα μας. Τα μπαλκόνια και τα παράθυρα όλης της Ελλάδας θα είναι αύριο σημαιοστολισμένα.

- Γιατί, μητέρα; ρωτά και πάλι ο μικρός Γιώργος.
- Εγώ, το ξέρω, μητέρα, πετάγεται ο μεγαλύτερος αδερφός, ο Τάκης.
- Πες του λοιπόν εσύ, Τάκη, λέει η μητέρα.
- Σαν αύριο, λέγει ο Τάκης, δηλ. στις 4 Αυγούστου 1936, έγινε ένα μεγάλο θαύμα. Ήρθε ένας Αρχηγός, ο Μεταξάς και είπε: Έξω όλοι εκείνοι, που δεν ξέρουν τι θα ειπή να κάμουν καλό στην Πατρίδα τους! Τώρα θα κυβερνήσω εγώ και θα βάλω κάθε πράμα στη θέση του. Μαζί με το Βασιλιά μας θα κάμω την Ελλάδα μεγάλη. Θα κάμω τα παιδιά της πραγματικά Ελληνοπούλα.
- Βέβαια, λέει η μητέρα, αυτό είναι. Γι' αυτό αύριο θα γίνη μεγάλο πανηγύρι στην Αθήνα. Απ' όλη την Ελλάδα θα μαζευτούν παιδιά της Νεολαίας και αντιπρόσωποι απ' όλες τις γωνίες, για να χαιρετήσουν τον Αρχηγό μας. Η 4η Αυγούστου άλλαξε την όψη της Ελλάδας. Θα τη θυμούμαστε μ' ευγνωμοσύνη και κάθε χρόνο θα τη γιορτάζωμε ακόμη καλύτερα. Εσείς, μάλιστα τα παιδιά πρέπει να γιορτάζετε με μεγαλύτερη χαρά, γιατί ο Αρχηγός μας εσάς αγαπάει περισσότερο και θέλει να γίνετε, όταν μεγαλώσετε, πραγματικοί Έλληνες σαν τους προγόνους μας, για να δοξάσετε την Πατρίδα μας.

Τά Τίρανα γιορτάζουν

Ὁ λαός εἶχε συγκεντρωθεῖ μπροστά στό Παλάτι τῆς Μόρφωσης. Ἦταν νέοι καί νέες, γερόντοι καί γριές. Εἶχαν ἔρθει καί οἱ μαθητές τῶν σχολείων. Ὅταν βγῆκε ὁ σύντροφος Ἐνβέρ, ὅλοι φώναξαν:

ΕΝΒΕΡ ΧΟΤΖΙΑ! ΕΝΒΕΡ ΧΟΤΖΙΑ!
ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ! ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ!
ΖΗΤΩ Ο ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΕΝΒΕΡ ΧΟΤΖΙΑ!
ΟΥΡΡΑΑΑΑ!...

Ἕνα παιδάκι φώναξε: Θεῖε Ἐνβέρ, ἐγώ σέ ἀγαπῶ πολύ!

Ἐμεῖς ἀγαποῦμε πολύ
τό θεῖο Ἐνβέρ

89

II
ΤΑ ΤΙΡΑΝΑ ΓΙΟΡΤΑΖΟΥΝ

Ο λαός είχε συγκεντρωθεί μπροστά στο Παλάτι της Μόρφωσης. Ήταν νέοι και νέες, γερόντοι και γριές. Είχαν έρθει και οι μαθητές των σχολείων. Όταν βγήκε ο σύντροφος Ενβέρ, όλοι φώναξαν:

ΕΝΒΕΡ ΧΟΤΖΙΑ! ΕΝΒΕΡ ΧΟΝΤΖΙΑ!
ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ! ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ!
ΖΗΤΩ Ο ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΕΝΒΕΡ ΧΟΤΖΙΑ!
ΟΥΡΡΑΑΑΑ!.....

Ένα παιδάκι φώναξε: Θείε Ενβέρ, εγώ σε αγαπώ πολύ!

Εμείς αγαπούμε πολύ το θείο Ενβέρ

► Παραλληλίστε τα κείμενα III ("Η πεδιάδα των Σερρών") και IV ("Ο κάμπος της Δρόπολης") και σχολιάστε τα:

- ποιοι είναι οι πομποί τους, οι αποδέκτες τους, οι επιδιωκόμενοι σκοποί τους και πώς τους πραγματοποιούν·
- αναλύστε τα δομικά τους διαγράμματα. Παρατηρήστε π.χ. τους δύο βασικούς σπονδύλους του κειμένου III οι οποίοι αρθρώνονται στον άξονα του χρόνου (τότε... τώρα... κατακλείδα) και ζητήστε τα ανάλογα δομικά στοιχεία στο κείμενο IV (τότε... τώρα... κατακλείδα)·
- παρατηρήστε, πάλι, τα περιεχόμενα, τις γλωσσικές ποικιλίες και τα δομικά διαγράμματα των δύο κειμένων και εξηγήστε πού μπορούν να οφείλονται οι εντυπωσιακές ομοιότητές τους. Μοιάζουν τα κείμενα σαν να είναι βγαλμένα με το ίδιο πατρόν, σαν να έχουν κατασκευαστεί στο ίδιο εργαστήριο.

Όπως αντιλαμβάνεστε, είναι ανάγκη να εξετάσετε τους πομπούς, τους δέκτες, τα θέματα, τους επιδιωκόμενους στόχους και τα συναφή. Πάντως χρήσιμο είναι να ξέρετε ότι όλες οι δικτατορίες μοιάζουν και όταν ακόμη ανήκουν σε διαμετρικά αντίθετες παρατάξεις. Έτσι η δικτατορία του Ενβέρ Χότζια, που είναι η δικτατορία του προλεταριάτου, συγγενεύει έως που ταυτίζεται με τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, κι ας ήταν πρώτος στόχος της τελευταίας ο διωγμός των προλετάριων κομμουνιστών, δηλαδή ανθρώπων που στην Αλβανία αποτελούσαν τον κοινωνικό ιστό της πρώτης δικτατορίας.

III
ΑΙ ΠΕΔΙΑΔΕΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

Τι ήτο άλλοτε η πεδιάς των Σερρών ένας απέραντος κάμπος, ανοικτός από όλα τα μέρη, δια να δεχθή δύο και τρεις φοράς το έτος το ξεχείλισμα του Στρυμόνος, του Αγγίτου και όλων των χειμάρρων των πέριξ υψωμάτων. Από μίαν έκτασιν 1.180.000 στρεμμάτων, μόνον 440 χιλιάδες έμενον απρόσβλητοι. Όλη η άλλη έκτασις ή κατεκλύζετο από τας πλημμύρας, ή ήτο διαρκώς σκεπασμένη από τα ύδατα των λιμνών και των ελών ή έμενε χέρσος.

Ο κάμπος αυτός της καταστροφής και της δυστυχίας ήλλαξεν όψιν με την εκτέλεσιν των αποστραγγιστικών έργων και οι γεωργοί του σήμερον δύνανται να οργώσουν και την τελευταίαν του σπιθαμήν. Ο γεωργός δεν ποτίζει πλέον αδίκως τον αγρόν του με τον ιδρώτα του ούτε τρέμει από φόβον, όταν ο Στρυμών εξορμά με μανίαν από τας βουλγαρικάς φάραγγας προς την πεδιάδα των Σερρών. Η περίοδος των κατακλυσμών και των καταστροφών έκλεισε, διά να ανοίξη μία νέα περίοδος ευτυχίας, χαράς και προόδου.

IV

μπέ λι κά μπος κο λυ μπώ
Α μπέ λι κά μπο σα α κου μπώ

μπά λα

μπά νιο

λά μπα

Λά μπης

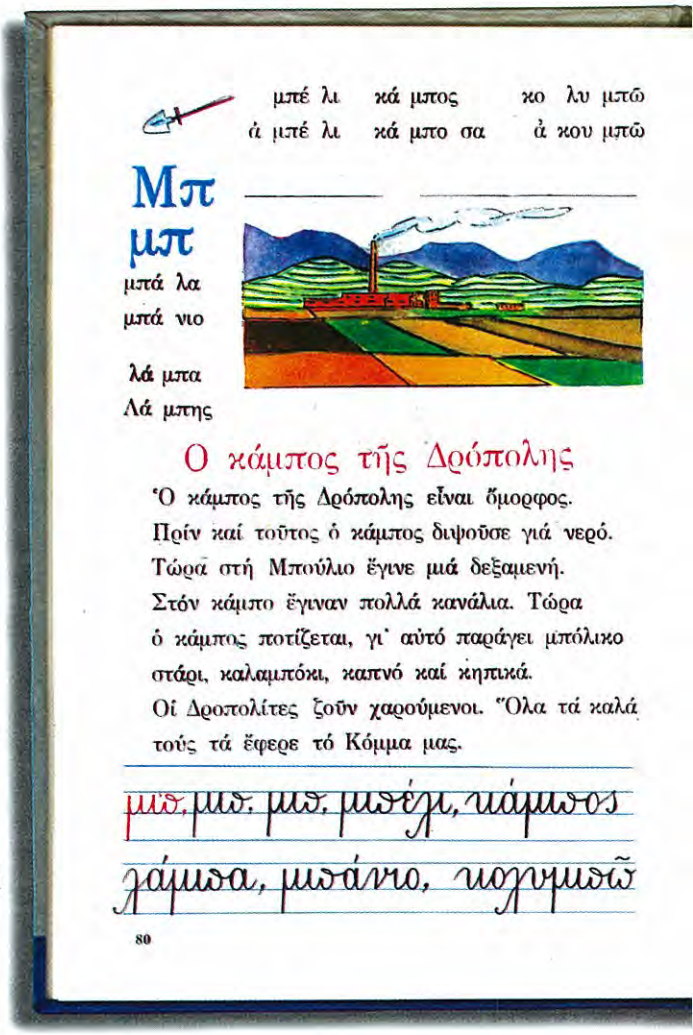
μπέ λι κά μπος κο λυ μπῶ
ἀ μπέ λι κά μπο σα ἀ κου μπῶ

Μπ
μπ
μπά λα
μπά νιο
λά μπα
Λά μπης

Ο κάμπος τῆς Δρόπολης

Ὁ κάμπος τῆς Δρόπολης εἶναι ὅμορφος. Πρίν καί τοῦτος ὁ κάμπος διψοῦσε γιά νερό. Τώρα στή Μπούλιο ἔγινε μιά δεξαμενή. Στόν κάμπο ἔγιναν πολλά κανάλια. Τώρα ὁ κάμπος ποτίζεται, γι' αὐτό παράγει μπόλικο στάρι, καλαμπόκι, καπνό καί κηπικά. Οἱ Δροπολίτες ζοῦν χαρούμενοι. Ὅλα τά καλά τούς τά ἔφερε τό Κόμμα μας.

μπ. μπ. μπ. μπέρι, κάμπος
λάμπα, μπάνιο, κομπώ

80

Ο ΚΑΜΠΟΣ ΤΗΣ ΔΡΟΠΟΛΗΣ

Ο κάμπος της Δρόπολης είναι όμορφος.

Πριν και τούτος ο κάμπος διψούσε για νερό.

Τώρα στη Μπούλιο έγινε μια δεξαμενή.

Στον κάμπο έγιναν πολλά κανάλια. Τώρα

ο κάμπος ποτίζεται, γι' αυτό παράγει μπόλικο

στάρι, καλαμπόκι, καπνό και κηπικά.

Οι Δροπολίτες ζουν χαρούμενοι. Όλα τα καλά

τους τά έφερε το Κόμμα μας.

■ Στις βασικές επιδιώξεις των ολοκληρωτικών καθεστώτων είναι να εξανδραποδίσουν τους νέους, δηλαδή, με ιδεολογήματα και ιδεοληψίες και ποικίλους άλλους τρόπους, να κάμψουν τη βούλησή τους και την ηθική τους αντίσταση και την προσωπική τους στάση απέναντι στη ζωή, και να τους μεταβάλουν σε πειθήνια όργανά τους, ώστε να εκτελούν τυφλά τις θελήσεις τους. Με άλλα λόγια τα ολοκληρωτικά καθεστώτα δε σέβονται τον νέο, γιατί γενικά δε σέβονται το άτομο και την ατομική ζωή, όπως δε σέβονται και την παιδεία· νοθεύουν τα πάντα, διότι τα πάντα τα υποτάσσουν στη δύναμη της εξουσίας· έτσι μόνον αισθάνονται ασφαλή.

Μία από τις πάγιες τακτικές τους π.χ. είναι η οργάνωση των νέων από την τρυφερή τους ακόμη ηλικία σε κατευθυνόμενες ομάδες, όπου με γλώσσα συνθηματική και δογματική, αντιδιαλεκτική και αντικριτική, ασαφή και αόριστη, μεγαλόστομη και εθνικιστική, προσπαθούν να τους χειραγωγήσουν και να τους χρησιμοποιήσουν σύμφωνα με τους σχεδιασμούς τους. Δε λείπουν, φυσικά, από τέτοιους σχεδιασμούς και οι διάφοροι ύμνοι των νέων, οι οποίοι εγκωμιάζουν το καθεστώς και υψώνουν σε μοναδικό ίνδαλμα τον δικτάτορα. Εννοείται ότι η γλώσσα αυτών των κατασκευασμένων ύμνων είναι φθηνή, όπως φθηνός είναι και ο στίχος τους και η μουσική τους.

Μ' αυτούς τους ύμνους, που αναπαράγονται πανομοιότυποι σχεδόν από τα διάφορα ολοκληρωτικά καθεστώτα, καλλιεργείται πνεύμα αγελαίο και ομαδικό, ένα πνεύμα στο οποίο οφείλει σε κάθε ευκαιρία να δηλώνει, με λόγο και με έργο, πίστη και αφοσίωση μέχρι θυσίας. Άλλωστε μέσα από την ομάδα το καθεστώς οργανώνει τον νέο, τον κατευθύνει, τον ελέγχει: τον αφομοιώνει.

► Ο Ύμνος της Εθνικής Νεολαίας, σ. 250, είναι ο Ύμνος της Εθνικής Οργάνωσης Νέων, της γνωστής με τα αρχικά Ε.Ο.Ν., στην οποία η δικτατορία της 4ης Αυγούστου είχε οργανώσει τους νέους της Χώρας. Μελετήστε τον προσεκτικά και αναζητήστε τα στοιχεία του περιεχομένου και της γλώσσας που τον συνθέτουν. Αν τον συνθέτουν. Γιατί κύριο χαρακτηριστικό του γνώρισμα είναι η ασυναρτησία και η κενότητα, τις οποίες προσπαθεί ο "συνθέτης" του να καλύψει με λέξεις ηχηρές: *πατρίδα τρανή κι ιστορική, εθνική αυγή, ο μεγάλος Κυβερνήτης κτλ.* Συνεχίστε την αναζήτηση των ηχηρών γλωσσικών στοιχείων.

Από άποψη περιεχομένου, πάλι, αντικρίζουμε, με την πρώτη ματιά, ένα κείμενο που κραυγάζει, που μεταβάλλει σε φωνές πολύτιμες και σεβαστές αξίες: *πατρίδα, Ελλάδα κτλ.* Συνεχίστε... Θυμηθείτε, ωστόσο, το στίχο του Γ. Σεφέρη:

- Ελλάς· πυρ! Ελλήνων· πυρ! Χριστιανών· πυρ!
  Τρεις λέξεις νεκρές. Γιατί τις σκοτώσατε;

Τα ίδια θα διαπιστώσετε και στα μέτρα και στους ρυθμούς και στο ύφος αυτού του Ύμνου· ακαταστασία. Από τις τέσσερις στροφές του π.χ. οι δύο πρώτες είναι γραμμένες σε τροχαϊκό μέτρο, ενώ οι άλλες δύο σε ιαμβικό. Στη μέση του ποιήματος έχουμε αλλαγή μέτρου και ρυθμού. Το ίδιο παρατηρούμε και στο ύφος· στη δεύτερη κιόλας στροφή διαπιστώνουμε ότι αλλάζει. Δηλαδή, ενώ με την πρώτη στροφή απευθύνεται στη νεολαία και της μιλάει σε δεύτερο πρόσωπο ("*συ απόμεινες. . .*"), ξαφνικά από τον πρώτο κιόλας στίχο της δεύτερης στροφής το πρόσωπο γίνεται τρίτο ("*την ολόθερμη ψυχή της. . .*").

Είναι γνωστό, άλλωστε, με πόση προχειρότητα κατασκευάζονται από στιχοπλόκους αυτοί οι διατεταγμένοι ύμνοι. Τους λείπει η ποιητική έμπνευση, τους λείπει δηλαδή η σπερματική σύλληψη του ουσιώδους και του σημαντικού, γι' αυτό και δεν εκπέμπουν κανένα μήνυμα· εκπέμπουν φωνές, όπως είπαμε, διότι σε φωνές έχουν μεταβάλει λέξεις – αξίες, που έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην συνείδηση του καθενός μας. Έτσι με τις αξίες και όχι με τις λέξεις δημιουργούν κλίμα έξαρσης, αναγκαίο στη δικτατορία, για να καλύψει τα κενά της και να παρασύρει τους νέους ανθρώπους.

Αυτές είναι κάποιες σκέψεις τις οποίες μπορείτε να συζητήσετε. Όπως μπορείτε να συζητήσετε την εικόνα που συνοδεύει τον "Ύμνο" και που δείχνει τους τρεις νέους της ΕΟΝ με τις ομοιόμορφες στολές και τον φασιστικό τους χαιρετισμό: τα απαιτούσε όλα αυτό το καθεστώς.

Σχολιάστε το "ποίημα" VI. Προσέξτε την κατακλείδα του πόσο ασεβεί προς την παιδεία και προς το παιδί, το οποίο προβάλλεται υποδειγματικά ντυμένο και χτενισμένο να χαιρετάει ευτυχισμένο, τη ζωή, τη φύση, το κόμμα και τον δικτάτορα.

V
Ο ΥΜΝΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Στη γλυκιά μας την πατρίδα
την τρανή κι ιστορική
συ απόμεινες Ελπίδα,
Νεολαία Ελληνική.
Την ολόθερμη ψυχή της
εθνική φωτίζει αυγή
κι ο μεγάλος Κυβερνήτης
πάντα εμπρός την οδηγεί.

Εμπρός για μια Ελλάδα νέα.
Εμπρός μ' ελληνική καρδιά.
Εμπρός περήφανα, γενναία
ναι, της Ελλάδος τα παιδιά.

Εμπρός η δόξα η παλιά μας
να ξαναζήση είναι καιρός
με το μεγάλο Βασιλιά μας
Εμπρός, πάντοτε εμπρός!

Σ. Μεταξάς

VI

λου λού δια τρα γου δώ δου λιά
τρα γού δια τρα γου δούν που λιά

Καλημέρα!

Πριν βγει ο ήλιος ξυπνώ,
με τα πουλιά τραγουδώ.
Γύρω λουλούδια,
χαρές και τραγούδια.
- Καλημέρα, αν μου πουνε,
- Χαρούμενη μέρα, λέγω γω
και με χαρά τραγουδώ:
"Κόμμα, Ενβέρ, σας αγαπώ! . . ."

Η Ουρανία αγαπάει
Πολύ τα λουλούδια

► Συγκρίνετε με τον τρόπο και τη μέθοδο που εσείς θα προτιμούσατε τα δύο κείμενα (V και VI).

λου λού δια τρα γου δῶ δου λιά
τρα γού δια τρα γου δοῦν που λιά

Καλημέρα!

Πρίν βγεῖ ὁ ἥλιος ξυπνῶ,
μέ τά πουλιά τραγουδῶ.
Γύρω λουλούδια,
χαρές καί τραγούδια.
— Καλημέρα, ἄν μοῦ ποῦνε,
— Χαρούμενη μέρα, λέγω γώ
καί μέ χαρά τραγουδῶ:
«Κόμμα, Ἐνβέρ, σᾶς ἀγαπῶ!...»

Η Ουρανία αγαπάει
πολύ τα λουλούδια

73

ΜΕΣΣΙΑΝΙΣΜΟΣ

Δεν ήξερα πως υπάρχει κάπου κάπου κ' εδώ το πνεύμα του "Μεσσιανισμού", η ευλαβητική αναμονή του Υπερανθρώπου, που θα μας σώση από τα δεινά μας. Κι ωστόσο, ένας τελειόφοιτος της Νομικής, νέος με αξιόλογη διανόηση, όπως φαίνεται από το γράμμα που στέλνει, σχολιάζοντας την επιφυλλίδα μου για τις "Προσωπικότητες", μου γράφει μεταξύ άλλων και τούτα: " Άμορφη μάζα ο σημερινός κόσμος, νεφέλωμα πραγματικό, από το οποίον είναι απίθανο να προκύψη ένα ηλιακό σύστημα ωραιότερο. Πρέπει μια υπερκόσμια δύναμη ν' αποσπάση τον πρώτο δακτύλιο και να δημιουργηθή ένας κεντρικός ήλιος". (...)

"Ο κόσμος λοιπόν ο σημερινός δε θα σωθή από τις "προσωπικότητες", από άτομα που εμφανίζονται, περισσότερα από ένα, μέσα σ' ένα λαό, αλλά από τη μοναδική προσωπικότητα, που γεννιέται κάθε δυο χιλιάδες χρόνια, στη μεγάλη στιγμή... Θα σωθή λοιπόν, όταν φανή στον ορίζοντα το φωτεινό μετέωρο, ο μεγάλος προφήτης και παιδαγωγός, για να αναδημιουργήση τον άνθρωπο". (...)

Μεσσιανισμός ολοκάθαρος. Κατάσταση αντίθετη εντελώς προς το ελληνικό πνεύμα. Δεν αρνούμαι, πως η διατύπωση τέτοιων σκέψεων από ένα νέον άνθρωπο προδίδει λαχτάρες μέσα του αληθινές, ορθή κριτική της σημερινής ζωής κι αγνή τάση για λύτρωση. Δεν είναι όμως καθόλου ευχάριστο οι ευσεβείς πόθοι να παίρνουν τέτοια μορφή. Ο μεσσιανισμός είναι καθαρό δημιούργημα της Ανατολής, μια συνολική λαχτάρα που βγαίνει μέσα από την ψυχή ανθρώπων, που "μάζα" υπήρξαν πάντοτε και "μάζα" ποθούν ν' απομείνουν. Κανένας αρχαίος δεν ανέμεινε ποτέ Μεσσία. Η αναμονή του ατομικού λυτρωμού από μιαν υπεράνθρωπη ή υπερκόσμια δύναμη είναι δείγμα υποκειμενικής ανανδρίας, που μπορεί να υπερνικηθή αργότερα. Καυχιόμαστε να θεωρούμε τους εαυτούς μας απογόνους των αρχαίων Ελλήνων, και δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, πως έχουμε, πραγματικά, περισσότερο από κάθε άλλο λαό, όχι μόνο φυλετική μ' εκείνους συγγένεια, αλλά και συγγένεια εκλεκτική, συγγένεια στη διανόηση, στον τρόπο που αντικρύζουμε, σαν άτομα, τη ζωή. Κι ωστόσο δεν τους ξέρουμε τους προγόνους μας, δεν πασχίζουμε να τους νιώσουμε βαθιά. Αγνοούμε τέλεια την υπεροχή των ανδρών εκείνων, που δεν εφρόντισαν να στήσουν κανέναν Παράδεισον υπερκόσμιο, εκείθε από τη ζωή αλλά και τους σεπτούς ακόμη ίσκιους, που γέμιζαν τα Ηλύσια πεδία, τους περιγράφουν να λαχταρούν τον ήλιο. "Κάτω κόσμος" είναι και για τον Έλληνα του δημοτικού μας τραγουδιού η μετά θάνατον πολιτεία, κι "απάνω κόσμος" η πλάση που μας κρατεί. Τέτοιες αντιλήψεις, ριζωμένες βαθιά στις ψυχές, δείχνουν πως για τον Έλληνα, όποιας εποχής, το Αγαθό, το Αληθινό, το Ωραίο, έχουν αξία καθ' εαυτά, κ' έχουν αξία για τον εαυτό τους. Επιβιώσεις παλιότερης, οχλοκρατικής και θεοκρατικής λατρείας υπάρχουν, βέβαια, και στην αρχαία Ελλάδα, οι Σίσυφοι κ' οι Τάνταλοι κ' οι Δαναΐδες, όμως όλα αυτά είναι πια, στον πέμπτον αιώνα, ιστορίες αφελείς του παλιού καιρού. Ο Έλληνας της χρυσής εποχής δεν κανονίζει τη ζωή του με την αναμονή μεταθανατίου κρίσεως. Γι' αυτόν ο "Ζεύς ἐστιν αἰθήρ, Ζεύς δέ γῆ, Ζεύς δ' οὐρανός, Ζεύς δέ τά πάντα χὠτι τῶνδ' ὑπέρτερον", μ' άλλα λόγια η θεότης, η λύτρωση υπάρχει σ' ό,τι βλέπεις και σ' ό,τι μπορείς να νοήσης. Ούτε Όλυμπος, ούτε Άδης. Αυτά είναι "παραδόσεις", υπολείμματα παλαιάς λατρείας, που παίρνουν συμβολική καθαρώς έκφραση.

Σε τέτοια πλέρια γεύση της ζωής φτάνει μονάχα το ελεύθερο άτομο, ο άνθρωπος που ξέρει, που οφείλει από μέσα του να βρη τους νόμους και τους κανόνες της υπάρξεώς του. Μπορεί να υπάρχουν εδώ κ' εκεί "κρίσιμες στιγμές" για τους λαούς, όταν τους αντικρίζουμε σα σύνολα, για τον κόσμο, όταν τον βλέπουμε σαν άβουλη μάζα. Κρίσιμες στιγμές, επειδή η μάζα αυτή αναταράζεται τότε σαν αγέλη δαρμένη από σιφούνι, σαν κοπάδι, πούχασε σκυλιά και τσομπάνηδες. Για το ελεύθερο όμως άτομο, "κρίσιμη στιγμή" είναι κάθε ώρα της ελεύθερης ζωής του. Δεν έχει το άτομο αυτό την ήρεμη ζωή των κοπαδιών, που βόσκουν,

ώρες γαληνές, σε λιπαρά λιβάδια. Η ύπαρξή του είναι αδιάκοπος δαρμός, γιατί με αγώνα βρίσκει την εκλεκτή τροφή του. Ας μην παίρνουμε τα μεγάλα κηρύγματα ζωής μέσα απ' τη θαλπωρή της Εκκλησίας, ας πασχίζουμε να τα νιώθουμε μέσα από τη σκληρή ψυχή του ελευθέρου ατόμου που τα κήρυξε.(...)

Γι' αυτόν, για το ελεύθερο άτομο, δεν υπάρχει δουλική αναμονή λυτρωμού, έξωθεν σωτηρίας. Δεν υπάρχει Μεσσιανισμός. Κάθε στιγμή της ζωής του είναι αναζήτηση του Ωραίου, του Αγαθού, του Αληθινού. Εκείνου, που αυτός, στην ωρισμένη εκείνη στιγμή, νιώθει σαν Αγαθό ή Αληθινό ή Ωραίο, και που η αδιάκοπα πλουτιζόμενη πείρα του το τελειώνει, το μεστώνει με του αγώνος του τα λάφυρα. Κ' έξωθε αν έρθη ένα κήρυγμα ηθικής υγείας και πληθωρικής ζωής, ποιος άλλος θα το νιώση πρώτος, αν όχι αυτός, που χαίρεται για τον εαυτό του το Αληθινό, τ' Ωραίο και τ' Αγαθό; Ο Μεσσίας, κι' αν έρθη, έρχεται πρώτα σ' εκείνους, που δεν τον αποζήτησαν: στους σκληρούς βιοπαλαιστάς, στους συμβολικούς "αλιείς", που δεν ερμηνεύουν γραφές και προφήτες, αλλά έξω από τα πλαίσια της κοινωνίας, μόνοι μέσα στα στοιχεία της φύσεως, "αγράμματοι" και "αμόρφωτοι" για τους Γραμματείς και τους Φαρισαίους, ακούν στην τρίσβαθη ψυχή τους την πρωτόπλαστη, την παιδική κραυγή του θαυμασμού. Μεσσίας είναι ο Λόγος, είναι η έκφραση που παίρνει η άναρθρη εκείνη κραυγή μιας πρωτόγονης, ελεύθερης ψυχής. Στενέψετε τον κύκλο και θα το νιώσετε καλύτερα: αποζητούν σήμερα οι φίλοι του θεάτρου, παντού, τους δυνατούς, τους μεγάλους δραματουργούς. Μα πώς θα εμφανισθούν οι ποιητές αυτοί, όταν κάθε άτομο, μέσα στο θεατρικό κοινό, δε χαίρεται τον ατομισμό του και δεν αποζητά να ιδή εκφρασμένη τη λαχτάρα του για λεύτερη, ατομική ζωή; Δραματική ουσία, τραγική στιγμή υπάρχει μόνο στη σύγκρουση ελευθέρων ατόμων, που καθένα τους το νόμο έχει βρη μέσα του και τον πιστεύει, και δεν αποδέχεται για τούτο συμβιβασμούς, ούτε λυγίζει. Με ό,τι πιστεύει πως είναι η ίδια η ουσία της ζωής του αντιμάχεται την ανάλογη, αλλ' αντίθετη πίστη άλλου ατόμου, κ' η μοιραία σύγκρουση οδηγεί σε κάποια οριστική καταστροφή, που είναι λύση – λυτρωμός. Όταν όμως από το σημερινό θεατρικό κοινό δεν υψώνεται η λαχτάρα αυτή της ατομικής ζωής, όταν οι άνθρωποι σήμερα ζητούν να γίνουν μάζα, να γίνουν "πιστοί", "υπήκοοι", "αγέλη", τότε και το ισχυρό τα-

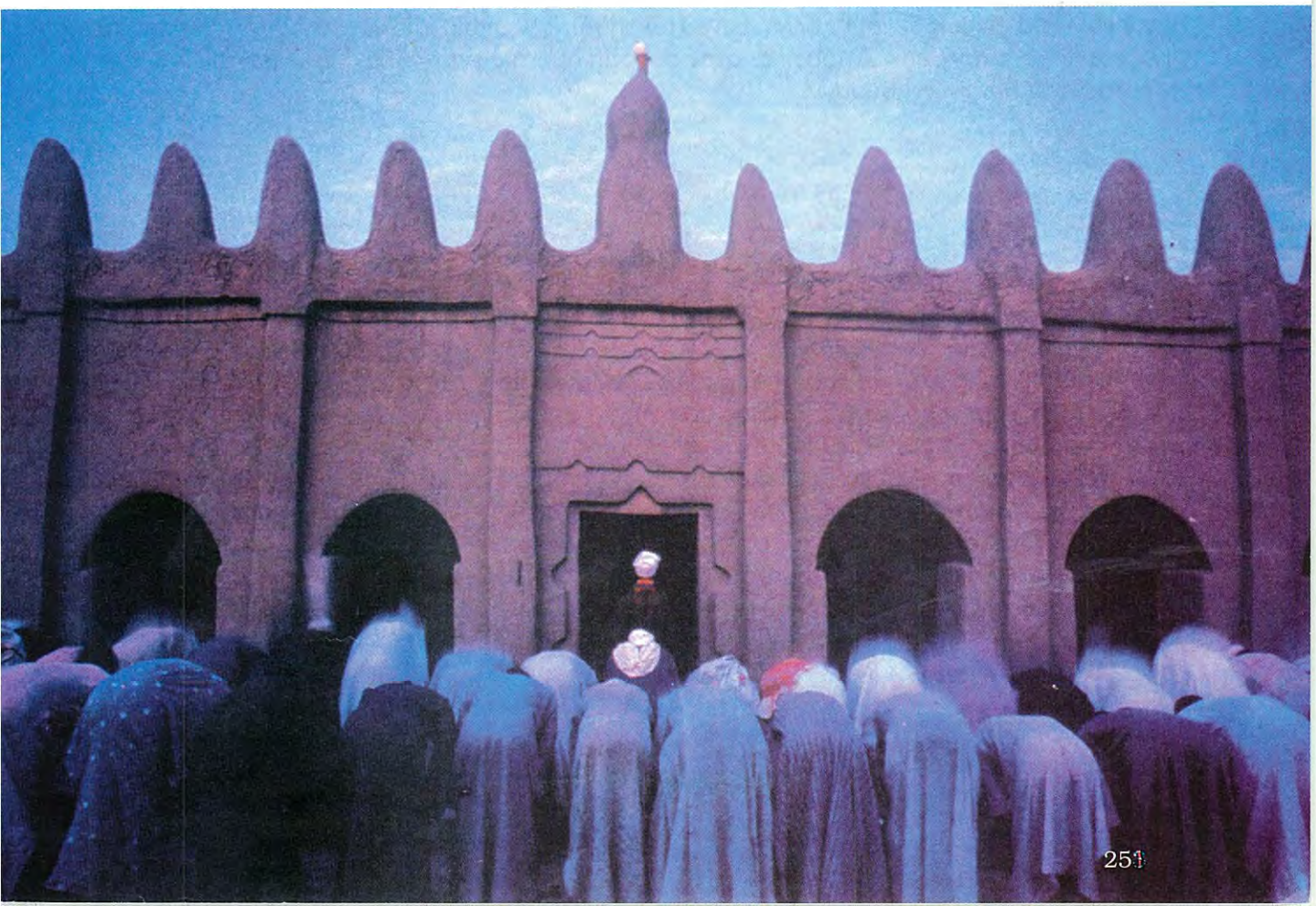

λέντο, αν εμφανισθή, άλλους τρόπους εκφράσεως θ' αναζητήση, κι όχι τον θεατρικόν, που προϋποθέτει κοινό με λυτρωμένη ατομική ζωή, κοινό, που ν' ανταποκρίνεται άμεσα στο δικό του λόγο. Οι απλοϊκοί φίλοι της θεατρικής γοητείας, που χαυνωμένοι αναμένουν το θεατρικό Μεσσία με μοιρολατρικήν κουφότητα, μοιάζουν τις μωρές παρθένες, που λησμόνησαν ν' ανάψουν τον ιδιόκτητο λύχνο τους για να ρίξουν φως ολόγυρα. Μα ο Νυμφίος θα περάση δίπλα τους σιγαλά, αγνώριστος μες στο σκότος, και θα πάρη άλλους δρόμους, απρόβλεπτους.

Για τον άνθρωπο, που θέλει στ' αλήθεια να κερδίση τη ζωή του, δεν υπάρχει αναμονή εξωτερικής σωτηρίας, μεσσιανισμός. Αυτό μας δίδαξαν οι αρχαίοι, κι' ο Μεσσίας, όταν ήρθε, δεν αναγνωρίστηκε από τους Εβραίους, που τον περίμεναν, αλλά από τον ελληνισμό, που δεν τον ελαχτάρησε ποτέ. Γιατί μονάχα το ελεύθερο, το λυτρωμένο άτομο ξέρει τι είναι κέρδος για τη ζωή του, μ' όποιαν έκφραση κι' αν έρχεται το Αληθινό, το Αγαθό, το Ωραίο.*

(Φ. Πολίτης, Πρωία, 15 Σεπτεμβρίου 1933)

▶ Παρουσίασε βάσει σχεδίου σε γραπτό κείμενο 150 περίπου λέξεων το περιεχόμενο της επιφυλλίδας έτσι ώστε να πάρει το μήνυμά της κάποιος ο οποίος δεν την έχει διαβάσει. Αν δεν έχεις δικό σου σχέδιο, μπορείς να ακολουθήσεις το παρακάτω:

- Τι είναι ο μεσσιανισμός: ποια η θέση των λαών της Ανατολής απέναντί του και ποια η θέση των Ελλήνων. Τι πιστεύει για τον μεσσιανισμό ο συγγραφέας του κειμένου και με ποια επιχειρήματα υποστηρίζει αυτή του την πίστη.

▶ Συγκέντρωσε για τον Μεσσία και τον μεσσιανισμό όσο μπορείς περισσότερες πληροφορίες από τα σχολικά σου εγχειρίδια και από τις διάφορες μελέτες σου.

▶ Δεν έχουμε καμιά αμφιβολία ότι ο μεσσιανισμός έχει να κάνει με τη θεοκρατία και τη φεουδαρχία της Ανατολής, η οποία, ωστόσο, δεν επηρέασε το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, το οποίο παρέμεινε αλώβητο από τέτοιες επιδράσεις. Μπορείς να ερμηνεύσεις αυτό το φαινόμενο; Ποια είναι η δύναμη (ελληνική κατάκτηση), την οποία ο Ελληνισμός αντιτάσσει στον μεσσιανισμό, στον θεοκρατισμό και στον σατραπισμό της Ανατολής. Τα κείμενα (I και II) που ακολουθούν θα σε βοηθήσουν.

I

Γράφει ο Φώτος Πολίτης:

- «... Δεν υπάρχει αμφιβολία, πως τότε φτάνει κανείς σε μια γενικότερη ελευθερία και σε μια διαρκέστερην αλήθεια, όταν πασχίζει καθημερινά να είναι πραγματικά ελεύθερος και αληθινός... Οι αφιλοσόφητοι, οι βάρβαροι λαοί καταρτίζουν ένα δεκάλογο εντολών και μαντρώνουν χώρια τα πρόβατα από τα ερίφια: "οὐ φονεύσεις", "οὐ κλέψεις", "οὐ ψευδομαρτυρήσεις", "τίμα τόν πατέρα σου καί τή μητέρα σου"... Εγεννήθη αυτοίς εις φιλόσοφος και εκατομμύρια αφιλόσοφων, άβουλων κοπαδιών. Τέτοιες εντολές δεν υπάρχουν στην αρχαία Ελλάδα, ή, ορθότερα, μερικές από αυτές ξεκαθαρίζουν τη συνείδηση του δικαίου, που είναι το ελάχιστον της ηθικής. Τα αρχαία ελληνικά ηθικά ρητά, που χαράσσονται σε μαρμαρένιες πλάκες και στήνονται στα τρίστρατα, για να τα βλέπουν καθημερινά οι πολίτες, έχουν άλλο

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου.

περιεχόμενο: "Γνῶθι σαυτόν", "Μηδέν ἄγαν"... Ιδού η διαφορά από τους βαρβάρους, η διαφορά ενός λαού που ζει για να φιλοσοφεί, για να γνωρίζει. Το "γνώριζε τον εαυτό σου" είναι εντολή χίλιες φορές ευρύτερη και βαθύτερη από τον μωσαϊκό Δεκάλογο. Τούτος έγινε για να συνενώσει κάτω από σκληρούς νόμους ένα λαό της Ανατολής, που ποθούσε την αποκάλυψη και απάντεχε πάντα το Μεσσία. Ο Έλληνας περιφρονεί την ιδέα του μεσσιανισμού, γιατί έχει πίστη στον άνθρωπο και γιατί ξέρει να σκέπτεται».

(Άσκηση ψυχής, Πρωία, 28 Ιουλίου 1934)

II

■ Γράφει και ο Ιωάννης Κακριδής στον πανηγυρικό του λόγο "Το νόημα της ελληνικής ελευθερίας", που εκφωνήθηκε την 26η Οκτωβρίου 1960 στη μεγάλη αίθουσα τελετών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: *

"*Η εθνική ελευθερία είναι η αναγκαία προϋπόθεση για τη ζωή ενός λαού. Να δεχτούμε όμως πως το νόημα της ελευθερίας εξαντλείται από την ώρα που ένα έθνος πετάει από πάνω του τα δεσμά της δουλείας και οργανώνεται σε κράτος αυτόνομο; Αν ναι, τότε δεν θα είχαμε τίποτε να προσθέσουμε στο κεφάλαιο της ελευθερίας μας, έξω βέβαια από την ευθύνη να την κρατήσουμε αλώβητη. Με άλλα λόγια, δεν θα ήμαστε παρά απλοί θεματοφύλακες ενός αγαθού που μας εχάρισαν οι θυσίες των πατέρων μας.*

Ποιος όμως είπε πως το ελληνικό ιδανικό της ελευθερίας δεν υψώνει στον άνθρωπο και άλλες απαιτήσεις, και πολύ βαριές μάλιστα; Μιλώ για το ελληνικό ιδανικό της ελευθερίας· γιατί όπως κάθε υψηλή έννοια, το ίδιο και η έννοια της ελευθερίας ούτε αυτονόητη είναι ούτε μονοσήμαντη. Ελεύθερος άνθρωπος: στον όρο αυτό δίνει κάθε λαός ανάλογα με την πνευματική του προετοιμασία και την ψυχική του ωριμότητα διαφορετικό περιεχόμενο. Στον αρχαίο κόσμο ελεύθερος, εθνικά ελεύθερος, ήταν και ο Αθηναίος και ο Σπαρτιάτης και ο Πέρσης και ο Αιγύπτιος. Ο Αιγύπτιος όμως και ο Πέρσης, αν τους μετρούσαμε πάνω στο κλασικό ελληνικό ιδανικό, δύσκολα θα μπορούσαν να χαραχτηριστούν πολίτες ελεύθεροι· γιατί τους λαούς αυτούς τους βλέπουμε να σκύβουν το κεφάλι μπροστά σε μιαν επιταγή που τους επιβαλλόταν απέξω: στην επιταγή μιας πολιτείας, που απαιτούσε να κανονίζει και την ιδιωτική ζωή του πολίτη της ως την τελευταία λεπτομέρεια· ή στην επιταγή ενός βασιλιά, συχνά θεοποιημένου, που όριζε τους υπηκόους του σε ζωή και σε θάνατο· σε άλλες χώρες οι λαοί έπρεπε να υπακούν τυφλά στην επιταγή μιας θρησκείας σκοτεινής και αδιάλλαχτης, που τα μυστικά της τα γνώριζε μόνο το ιερατείο της, παντοδύναμο και ανεξέλεγκτο.

Αντίθετα το κλασικό ελληνικό ιδανικό ζητούσε από τον άνθρωπο να μεταστρέψει τον εξωτερικό εξαναγκασμό σε πειθαρχία εσωτερική: Να σεβαστείς και ν' αγαπήσεις το θεό σου· να υπακούσεις στους νόμους της πατρίδας σου· να πειθαρχήσεις στους άρχοντές σου – ναι! Όχι όμως γιατί σε υποχρεώνουν εκείνοι, όχι γιατί φοβάσαι την τιμωρία τους, όχι γιατί θέλεις να κολακέψεις την εύνοιά τους. Μια μάζα ανθρώπων αξεχώριστων, που δουλεύει τυφλά και άβουλα στο θεό , στην πολιτεία και στους άρχοντες, ας είναι και για το καλό, αυτό για τον κλασικό Έλληνα δεν ήταν οργάνωση ανθρώπων ελεύθερων. Για τον κλασικό Έλληνα η ελεύθερη πολιτεία προϋπόθετε και τον πολίτη ελεύθερο. Το κάθε άτομο χρωστούσε να υψωθεί σε ακεραιωμένη, υπεύθυνη προσωπικότητα, και με το φρόνημα αδούλωτο να κάνει τις επιταγές του θεού, της πολιτείας και των αρχόντων επιταγές της ψυχής του της ίδιας. Όλες οι μεγάλες ανθρώπινες αξίες, για να μείνουν αξίες, έπρεπε να πάψουν να είναι ετεροκίνητες και να δικαιωθούν μέσα στην ψυχή του κάθε πολίτη."

Για να φτάσει, όμως, ο Έλληνας, λέει ο Κακριδής, σ' αυτήν τη "φωτισμένη σύλληψη του ελεύθερου ανθρώπου", χρειάστηκε να κάμει μεγάλη και κουραστική

* Ακολουθούν αποσπάσματα και περιλήψεις του λόγου.

διαδρομή, και υπενθυμίζει τον ερχομό των Ελλήνων στην Ελλάδα το 2000 π.Χ., την επιμειξία τους με τους Προέλληνες, τους οποίους αφομοίωσαν, καθώς και τις επικοινωνιακές επαφές τους με τους λαούς της Ανατολής (Κρήτες, Αιγύπτιους, Βαβυλώνιους και άλλους), από τους μεγάλους πολιτισμούς των οποίων δανείστηκαν πολλά πολιτιστικά στοιχεία, τα οποία τα χρησιμοποίησαν ως υλικό που το δούλεψαν μέσα τους και το σφράγισαν με πνεύμα καθαρά ελληνικό. Δεν πρόκειται "για άγονη μίμηση, αλλά για ελεύθερη αναδημιουργία". Και για να το δείξει αυτό, αναφέρει δύο παραδείγματα: το αλφάβητο και τους θεούς.

Το αλφάβητο, λέει, οι Έλληνες το πήραν από τους Φοίνικες και το τελειοποίησαν. Οι Φοίνικες είχαν μόνο σύμφωνα, οι Έλληνες πρόσθεσαν και τα φωνήεντα· έτσι κάθε φθόγγος έχει και το σύμβολό του. "Αυτή τη νέα γραφή μπορεί τώρα να τη χρησιμοποιήσει και ο πιο απλός άνθρωπος του λαού." Η γνώση περνάει από τους βασιλείς και τα ιερατεία στα πλήθη, κάτι που αποτελεί ταυτόχρονα πορεία προς τον πολιτισμό και προς τη δημοκρατία.

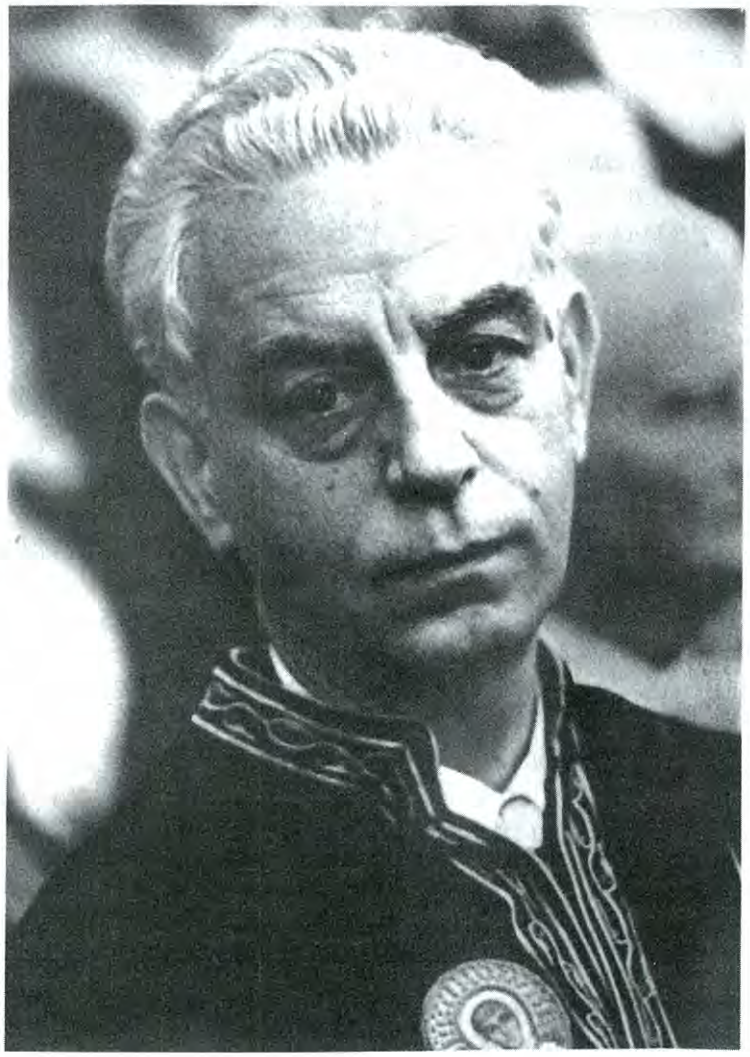

Αλλά και τους θεούς οι Έλληνες τους πήραν από τους ανατολικούς λαούς. Και τους πήραν χθόνιους και σκοτεινούς, για να τους υψώσουν με τον καιρό στον Όλυμπο και να τους κάμουν φως, μουσική, έρωτα, δημιουργία. "*Σ' αυτά τα χρόνια οι Έλληνες ανακάλυψαν το φως, και αυτή η ανακάλυψη στάθηκε ένας από τους πιο βασικούς σταθμούς στην πορεία προς την ελευθερία . . . Στις ψυχές των Ελλήνων πρωτάστραψε το φως, το μέσα φως. Στους αιώνες τους σκοτεινούς οι Έλληνες κοίταξαν και γύρω τους βέβαια, και μέσα τους όμως, μέσα τους πιο πολύ. Το σκοτάδι έφυγε από την ψυχή των Ελλήνων, γι' αυτό ανέβασαν τους θεούς των από τα σκοτάδια της γης στον διάφανο Όλυμπο. Κάτι ακόμα: ύψωσαν το φως σε σύμβολο ελευθερίας.*"

Και τα παραδείγματα του Κακριδή συνεχίζονται: Το φως ζητάει ο Αίας από τον Δία την ώρα που σκοτεινιάζει η μάχη γύρω από το κορμί του Πάτροκλου. Το φως και όχι τη σωτηρία. Να πεθάνουν εύχεται μέσα στο φως, αντικρίζοντας κατάματα το θάνατο, σαν ελεύθερες ψυχές που είναι. Αλλά και στη ναυμαχία

της Σαλαμίνας οι Έλληνες κινούνται, παρατηρεί ο Κακριδής, αναλύοντας τους "Πέρσες" * του Αισχύλου, μέσα στο φως της ημέρας, ενώ στα σκότη σχεδιάζουν και κινούνται οι Πέρσες. Στην ελληνική παράταξη όλα είναι φως, ακόμη και η σάλπιγγα βγάζει φλόγες, όλα είναι κίνηση φανερή, αντρίκια, ελεύθερη. Και καμιά απειλή του αρχηγού, για να μπουν στον πόλεμο, όπως συνέβαινε με τους Πέρσες. Οι Έλληνες αγωνιστές ξέρουν από τον πρώτο ως τον τελευταίο ότι πολεμούν για την ελευθερία τους. Γράφει ο Κακριδής:

"Σε ολόκληρο το έργο τίποτε δε δείχνει πως ο ποιητής περιφρονεί τον αντίμαχο. Έτσι και το περσικό σκοτάδι αντίκρυ στο ελληνικό φως συμβολίζει, νομίζω, πιο πολύ έναν διαφορετικό παρά έναν κατώτερο κατά τη γνώμη του Αισχύλου πολιτισμό. Είναι ο κόσμος του κρυφού και του σκοτεινού· ο κόσμος, όπου οι άνθρωποι άβουλοι και αμίλητοι, άχρωμοι και αδιαφοροποίητοι, υπηρετούν μηχανικά και δουλικά στους σκοπούς του κράτους, που τη θέλησή του την ενσαρκώνει ένας και μόνο.

Απέναντι στο ασιατικό αυτό ιδανικό η Ελλάδα αντιτάζει το δικό της: το κάθε άτομο ακεραιωμένο και ελεύθερο, υπεύθυνο απέναντι στον εαυτό του και στην πολιτεία του και στους θεούς του.- Και ο Έλληνας το ξέρει πως σαν άνθρωπος που είναι στέκει αδύναμος μπροστά στις βουλές των θεών των αθανάτων· ακόμα ξέρει πως για να υπάρξει κράτος, είναι ανάγκη ο πολίτης να υπακούει στους νόμους και στους άρχοντες. Και όμως κοιτάζει τους θεούς του στα μάτια, δεν τους προσκυνάει, γιατί η αίσθηση της αξιοπρέπειάς του ως ανθρώπου δεν του επιτρέπει την ταπείνωση αυτή. Νιώθει ακόμη πως και για τους θεούς τους ίδιους θα ήταν ταπεινωτικό να βλέπουν μπροστά τους δούλους να τους λατρεύουν.

Στα μάτια κοιτάζει ο Έλληνας και τους άρχοντές του, την ώρα που στην Ασία έπρεπε να κυλιστούν στο χώμα μπροστά στο βασιλέα τους· γιατί στην Ελλάδα η πολιτεία τους πολίτες της τους θέλει συνειδητούς, ελεύθερους συνεργάτες στους σκοπούς της και όχι άβουλα όργανά της. Ιδανικό της δεν είναι η προκοπή της μέσα από την υποδούλωση των ατόμων· είναι η τελείωσή της μέσα από των ατόμων την τελείωση. Μια πολιτεία φιλάνθρωπη, που τιμάει και σέβεται τον πολίτη της, καθώς τον βοηθεί να ολοκληρωθεί με δικό του περίγραμμα, δικιά του προσωπικότητα.

Αυτό το ιδανικό του ελεύθερου ανθρώπου, που θεμελιώνεται στους σκοτεινούς αιώνες και ολοκληρώνεται στην κλασική Αθήνα του 5ου αιώνα, προσδιορίζει ένα πλήθος φανερώματα του ελληνικού κόσμου, που αλλιώς μας φαίνονται παράξενα και άσχετα μεταξύ τους. Ας μελετήσουμε μερικά, παίρνοντάς τα από ποικίλες περιοχές της ζωής".

Για να μας δείξει αυτά τα φανερώματα ο Κακριδής φέρνει παραδείγματα από τη μυθολογία, από την καθημερινή ζωή των Ελλήνων και από την τέχνη τους: Στη μυθολογία, λέει, κάθε λαού ζουν πλήθος μικροδαίμονες (νάνοι, γίγαντες, νεράιδες, Χάριτες, θεότητες ποικίλες της φύσης) ανώνυμοι όλοι τους. Χάνονται μέσα στην ανωνυμία. Μόνο στην Αρχαία Ελλάδα έχουν ονόματα· ο καθένας το δικό του. Όχι δίχως λόγο! Γιατί με τ' όνομά της η κάθε θεότητα διακρίνεται από την ανώνυμη μάζα, αποκτά δικό της περίγραμμα και προσωπικότητα: ελευθερώνεται.

- Έτσι και οι πολίτες· ο καθένας με τ' όνομά του και μόνο μ' αυτό. Οι τίτλοι λείπουν. Αν βρίσκαμε σήμερα την επιτύμβια στήλη του Περικλή, είναι βέβαιο ότι θα έγραφε, όπως και τόσων άλλων Αθηναίων:

Περικλῆς Ξανθίππου Χολαργεύς

τ' όνομά του, το όνομα του πατέρα του και του δήμου του. Όλα τα λοιπά (τίτλοι: στρατηγός, πολιτικός κτλ.) είναι απλές συνέπειες της προσωπικότητάς του. Δεν προσθέτουν, θολώνουν. Δεν προβάλλουν, σκοτίζουν: Δεν ελευθερώνουν.

- Έτσι και στην τέχνη· το κάθε άγαλμα ζει τη δική του ζωή μέσα στο φως χωρίς εξαρτήσεις και αντιστύλια. Γι' αυτό το καθένα τους δουλεύεται από όλα τα μέρη του, ακόμη και από το πίσω μέρος που δεν πρόκειται να φανεί. Ακεραιωμένα τα αγάλματα,

* "Πέρσαι", τραγωδία του Αισχύλου εμπνευσμένη από τη νίκη των Ελλήνων και την ήττα των Περσών στη Σαλαμίνα.

όρθια και γυμνά: ελεύθερα από το καθετί· πόθος ελευθερίας. Γράφει:

"Ίσως κανένα άλλο μνημείο δε φανερώνει το ιδανικό της ελληνικής ελευθερίας ωραιότερα από τη ζωφόρο του Παρθενώνα. Εκατό κάπου μορφές αποτελούν την πομπή, η καθεμιά με τα δικά της γνωρίσματα. Στα ανατολικά πρότυπα όλες οι μορφές είναι ίδιες, γίνονται ανώνυμη μάζα. Στον Παρθενώνα κάθε μορφή κρατάει την προσωπικότητά της".

"Ο πόθος της ακεραίωσης κυβερνάει ακόμη και τα άψυχα: η κάθε κολόνα στον αρχαίο ναό κρατιέται σε απόσταση από την άλλη, ζει τη δικής της ζωή και πειθαρχεί στο γενικό ρυθμό. Αντίθετα στους ρωμαϊκούς ναούς οι πυκνές κιονοστοιχίες δίνουν την εντύπωση της μάζας και θυμίζουν πυκνές ρωμαϊκές φάλαγγες, μέσα στις οποίες το άτομο χάνεται."

"Ο ελεύθερος άνθρωπος μέσα στην ελεύθερη πολιτεία, αυτό είναι το ελληνικό ιδανικό. Το άτομο λυτρωμένο από την αμάθεια και την πρόληψη και το φόβο, φωτισμένο, περήφανο, με τη δύναμη ό,τι παίρνει απ' έξω να το δουλεύει βαθιά μέσα του· το άτομο που συμμετέχει ενεργά και υπεύθυνα στη διακυβέρνηση της πολιτείας· που τον εξωτερικό καταναγκασμό τον αλλάζει σε εσωτερική ελευθερία, που το όχι των θεών, των νόμων και των αρχόντων μπορεί και το μεταστρέφει σε ναι της ίδιας του της ψυχής."

(Ι.Θ. Κακριδής, Ελληνικό φως)

► Διαπιστώνεις σήμερα την ύπαρξη του μεσσιανισμού ή τάσεων μεσσιανικών σε λαούς της Ανατολής;

Χρήσιμη σημείωση: Ο μεσσιανισμός δεν περιορίζεται στη θρησκεία. Διαποτίζει ως αντίληψη και ως προσδοκία την πολιτική και την κοινωνική ζωή κάποιων λαών. Υπάρχουν λαοί που και στην πολιτική και στην κοινωνική τους ζωή περιμένουν Μεσσίες, για να τους σώσουν. Τραγική και πολιτιστικά υποδεέστερη παρουσιάζεται η ζωή αυτών των λαών. Θα το διαπιστώσεις, αν κρίνεις τη σημερινή τους κατάσταση, η οποία παρουσιάζει γνωρίσματα έντονα μοιρολατρικά. Από αυτήν ακριβώς τη μεσσιανική νοοτροπία τους επωφελούνται τόσο εσωτερικές θρησκευτικές και κυβερνητικές μειοψηφίες όσο και οι λεγόμενοι ισχυροί της γης – επωφελούνται και συνεργούν στη διατήρηση της σημερινής πνευματικής τους κατάστασης, ώστε να αποτελούν εύκολη λεία και αντικείμενο εκμετάλλευσης.

Και όμως από την Ανατολή έρχεται ο λόγος του μεγάλου Ινδού ποιητή Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ: "Κανένας δεν μπορεί να χτίσει για λογαριασμό σου το γεφύρι, απ' όπου χρωστάς να περάσεις το ρεύμα της ζωής – Κανένας εκτός από σένα τον ίδιο. Υπάρχουν βέβαια μονοπάτια άπειρα και γεφύρια και ημίθεοι πρόθυμοι να σε περάσουν· μα θα ζητήσουν πληρωμή τον ίδιο σου τον εαυτό. Στον κόσμο ένας μόνο δρόμος υπάρχει, κι αυτόν κανένας άλλος δεν μπορεί να τον βαδίσει παρά εσύ".

► Τι συμβαίνει, λοιπόν, με την Ανατολή και την ανατολίτικη νοοτροπία σήμερα και τι συνέβαινε κατά την αρχαιότητα; Συζητήστε το. Στη συζήτησή σας θα σας είναι χρήσιμος τόσο ο Ηρόδοτος και η Βυζαντινή Ιστορία όσο τα Θρησκευτικά σας και ο καθημερινός Τύπος. Δείτε από τα λεξικά σας, αν το κρίνετε σκόπιμο, τις λέξεις *Μεσσίας, μεσσίας, Ανατολή, ανατολίτης, ανατολίτικος, ανατολικός.*

■ Στον ελληνισμό της αρχαιότητας ο μεσσιανισμός δεν είχε θέση· το είπαμε. Ισχύει, όμως, αυτό για το σημερινό Έλληνα; Μπορείτε να το συζητήσετε. Στη συζήτησή σας λάβετε υπόψη τα κείμενα (Ι και ΙΙ) που ακολουθούν. Από αυτά το πρώτο (Ι) αποτελεί τη συνέχεια και το τέλος του πανηγυρικού του Ιω. Κακριδή "Το νόημα της ελληνικής ελευθερίας", του κειμένου δηλαδή που λίγο πριν συζητήσατε· το δεύτερο (ΙΙ) είναι ένα απόσπασμα από το έργο του Δημοσθένη Δανιηλίδη "Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία".

I

Γράφει ο Ιω. Κακριδής προς το τέλος περίπου του πανηγυρικού του:
"Οι αιώνες κυλούν· το ελληνικό έθνος γνωρίζει δόξες και καταστροφές μεγάλες. Υποδουλώνεται στους Ρωμαίους και κατορθώνει σιγά σιγά να μεταμορφώσει το ρωμαϊκό κράτος σε ελληνικό – και αυτό μια πράξη ελευθερίας από τις πιο μεγάλες. Αργότερα υποδουλώνεται στους Τούρκους· ύστερα από τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς ξανακερδίζει με βαριές θυσίες την ελευθερία του. Είναι βέβαιο ότι μαζί με την ελευθερία του καταθέτει στα θεμέλια του νέου κράτους την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό που κατεβαίνουν από τους αιώνες: μύθοι, θρύλοι, δημοτικό τραγούδι, παραμύθια, παραδόσεις, μουσική, πείρα κοινωνικής διοίκησης, κοινοτικά σχολεία κτλ.

Όμως η ξαναγεννημένη Ελλάδα τα περιφρονεί όλα αυτά και στρέφεται αλλού. Η πνευματική και η πολιτική της ηγεσία στρέφονται προς τους ξένους. Ο νεοελληνικός πολιτισμός περνάει σε δεύτερη μοίρα. Κάθε ξένο θαυμάζεται, κάθε ελληνικό εγκαταλείπεται. "Το αίσθημα της κατωτερότητας απέναντι σε λαούς με περισσότερη καλλιέργεια και η πρόχειρη ικανοποίησή του με την αδέξια μίμηση παρέσυρε τους απελευθερωμένους Έλληνες και σε δεύτερο παραστράτημα: ο νεοελληνικός λόγος περιφρονήθηκε βαθύτατα. Έξω από τη Δύση είχαν στρέψει τα μάτια και προς την αρχαία Έλλαδα, και πολύ σωστά, σαν Έλληνες που ήταν. Μα δεν είχαν τη δύναμη ν' ακολουθήσουν το ελεύθερο πνεύμα της, κι έτσι βρέθηκαν ν' ακολουθούν δουλικά τους τύπους της γλώσσας της", χωρίς να συνειδητοποιούν ότι η νεοελληνική αποτελεί συνέχεια της αρχαίας ελληνικής. Διχασμός, λοιπόν, στον πολιτισμό και στη γλώσσα.(...)

Με το διχασμό αυτό και με την άρνηση του εαυτού μας καθυστέρησε η ουσιαστική παιδεία του ελληνικού λαού· και η καθυστέρηση αυτή είχε τη μοιραία επίπτωσή της στην πολιτική σφαίρα. Πώς να πραγματωθεί το ιδανικό του ελεύθερου πολίτη σ' έναν λαό, που δεν του δόθηκε να μορφωθεί και να φωτιστεί; σ' έναν λαό που παλέψαμε να του κόψουμε τις βαθιές, ζωογόνες ρίζες της ύπαρξής του; που του πληγώσαμε την περηφάνια με την περιφρόνηση που δείξαμε στο λόγο του, στο τραγούδι του, στο χορό του – σε κάθε τι που του φτέρωνε την ψυχή; Με αυτό το συναίσθημα της κατωτερότητας πώς να υψώσει τα μάτια στον άρχοντά του και να νιώσει τον εαυτό του συναθλητή σ' έναν κοινό αγώνα, με όλη την επίγνωση και της δικής του ευθύνης για την προκοπή του τόπου του; Πώς να φτάσει να πράττει το καλό κινημένος από τον έρωτα του αγαθού και όχι από το φόβο της τιμωρίας;

Εκατόν τριάντα χρόνια έχουν περάσει από τότε που λειτουργεί το νέο ελληνικό κράτος. Λίγες δε στάθηκαν οι δοκιμασίες του ούτε μικρά τα κατορθώματά του στο μεταξύ σε κάθε τομέα. Μπορούμε όμως να περηφανευτούμε πως ολοκληρώσαμε το ιδανικό της ελληνικής ελευθερίας; Στο ερώτημα τούτο δε θα ήταν εύκολο ν' αποκριθούμε μ' ένα απλό ναι ή μ' ένα απλό όχι. Ας μην ξεχνούμε πρώτα απ' όλα πως μιλούμε για ιδανικό της ελευθερίας, και οι άνθρωποι, σαν άνθρωποι που είναι, δεν αντέχουν ποτέ να ολοκληρώσουν τα ιδανικά τους. Μεγάλο πράγμα είναι και μόνο να οδεύουν προς το ιδανικό τέρμα.

Μέσα στα χρόνια που κύλησαν δεν έλειψαν οι προσπάθειες φωτισμένων ανθρώπων για μια ουσιαστικότερη μόρφωση του ελληνικού λαού μέσα από τις δικές του αξίες· δεν έλειψαν οι προσπάθειες φωτισμένων πολιτικών να υψώσουν τον Έλληνα πολίτη σε συνυπεύθυνο συνεργάτη του κράτους· ούτε και οι ποιητές έλειψαν που κατόρθωσαν ν' αφομοιώσουν τα ξένα πνευματικά ρεύματα και μαζί να συναιρέσουν μέσα τους όλη την ελληνική παράδοση, από τα πανάρχαια χρόνια ως σήμερα, και να δώσουν έπειτα ένα έργο βαθύτατα ελληνικό, ακριβώς γιατί δε μιμείται, αλλά αναπλάθει το ελληνικό πνεύμα.

Ας μη γελιόμαστε όμως· βρισκόμαστε πολύ μακριά ακόμα από το τέρμα, και η ευθύνη πέφτει βαριά πάνω στους πνευματικούς και πολιτικούς ηγέτες. Χρειάζεται τεράστια ακόμα προσπάθεια, για να πούμε μια μέρα πως έχουμε πραγματικά εθνική παιδεία και πως επλάσαμε έναν Έλληνα πολίτη αληθινά ελεύθερο. Και οι καιροί δεν περιμένουν· γιατί σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη περίσταση το κράτος έχει ανάγκη από τη θετική συνεργασία του πολίτη· ακόμα γιατί οι συνθήκες της σημερινής ζωή ευνοούν τη μεταφορά των εκ-

πολιτιστικών αγαθών από την μιαν άκρη της γης ως την άλλη με μια γρηγοράδα, που η αφομοίωσή τους, έτσι κι αλλιώς όχι εύκολο πράγμα, να γίνεται σχεδόν αδύνατη. Πολλοί άνεμοι φυσούν σήμερα πάνω από το κεφάλι μας και πάνε να σβήσουν το ιδιαίτερο άρωμα που βγάζουν τα χώματα της γης μας".

II

■ Γράφει και ο Δημοσθένης Δανιηλίδης (1889-1972), ένας από τους πιο εμβριθείς μελετητές του νεοελληνικού πολιτισμού:

"Οι φόρμες της βυζαντινής παράδοσης διατηρούν πάντα κάτι από το πνεύμα της ανατολικής θεοκρατίας και φεουδαρχίας. Μα και άδειες κι αν ήταν από κάθε περιεχόμενο, πάλι παραμένουν ως τύποι ικανοί να φορμάρουν ανάλογα την εύπλαστη κι ασχημάτιστη ακόμα ύλη της νεοελληνικής πραγματικότητας...

Όπως η ουσία της ζωντανής γλώσσας μέσα στους παλιούς τύπους νεκρής γραμματικής και νεκρού συντακτικού, έτσι και η νεαρή πνευματική ζωή του έθνους, αναπτύσσεται και διαμορφώνεται μέσα στις βυζαντινές κι ανατολίτικες θεοκρατικές και σχολαστικές φόρμες, που άδικα είχε αγωνιστεί να σπάσει η γενεά του Γεμιστού... Ο δημοτικισμός ουσιαστικά δεν είναι παρά η καθυστερημένη και γι' αυτό πολύ ιδιόρρυθμη εκδήλωση μιας επανάστασης, που η Δύση την είχε κάνει μεταξύ του ΙΑ΄ και του ΙΔ΄ αιώνα...

... Η εξέλιξη των δύο τελευταίων αιώνων δείχνει πως η βυζαντινή παράδοση, όσο και αν αδυνατίζει ολοένα, δεν παύει να ζει σαν ένα καθεστώς πνευματικό. Η νεοελληνική παράδοση απεναντίας, όσο και αν δυναμώνει αδιάκοπα, δεν μπορεί, έτσι που την περισφίγγουν οι τύποι της πρώτης, να κινείται και ν' αναπτύσσεται λεύθερα, χάνει συχνά τον οικείο φυσικό της ρυθμό και παραμορφώνεται...

... Η αντίληψη του δικαίου, της ισονομίας, της ισοπολιτείας, της ισηγορίας, της παρρησίας, που πρώτη φορά οι Έλληνες κατάκτησαν για λογαριασμό όλων των ανθρώπων και όλων των εποχών, υποχώρησε, χωρίς να σβήσει, μπροστά στη σαρωτική βία του ανερχόμενου βυζαντινού ολοκληρωτισμού και της υφέρπουσας θεοκρατούμενης Ανατολής... Το ελληνικό πνεύμα έκλεισε, και παραμένει ίσαμε σήμερα κλειστό, στην επέλαση των βαρβάρων σαν κάποια θαλασσινά όστρακα στη θύελλα. Εκλεκτικές συμμαχίες κάθε είδους θρησκευτικών και κοσμικών εξουσιών το επιβουλεύονται. Η ανθρώπινη σκέψη εγκλωβίστηκε στις πανάρχαιες φόρμες της δεισιδαιμονίας και της πρόληψης. Έχασε τη λάμψη και την ωραιότητα που της έδωσε ο ελληνισμός".

(Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία)

■ Στο βάθος βάθος των δύο κειμένων, του Ιω. Κακριδή και του Δ. Δανιηλίδη, φαίνεται να υπάρχει συμφωνία, φαίνεται – θα το διαπιστώσατε κι εσείς – να δέχονται και οι δύο ότι καθυστέρησε (και καθυστερεί;) η παιδεία του ελληνικού λαού και ότι η νεοελληνική πραγματικότητα δε διαμορφώθηκε ακόμη έτσι όπως υπόσχεται η δυναμική του ελληνικού πνεύματος: δεν "πραγματώθηκε ακόμη το ιδανικό του ελεύθερου πολίτη", σημειώνει ο Κακριδής "Η νεοελληνική παράδοση, όσο και αν δυναμώνει αδιάκοπα, δεν μπορεί, έτσι που την περισφίγγουν οι τύποι της βυζαντινής παράδοσης, να κινείται και να αναπτύσσεται ελεύθερα, χάνει συχνά τον οικείο φυσικό της ρυθμό και παραμορφώνεται", παρατηρεί ο Δανιηλίδης.

Ποια είναι η δική σας άποψη; Συζητήστε το θέμα. Παρουσιάζει το ενδιαφέρον που έχει κάθε θέμα το οποίο αναφέρεται στην αυτογνωσία ενός λαού. Αναζητήστε προπάντων μαζί με τον Κακριδή και το Δανιηλίδη τις αιτίες αυτής της κατάστασης. Ποιες είναι αυτές κατά τον πρώτο και ποιες κατά το δεύτερο συγγραφέα; Ποιες είναι για σας.

■ Από κάποιους κύκλους προβληματιζόμενων Ελλήνων υποστηρίζεται ότι, επειδή καθυστέρησε η ουσιαστική παιδεία του ελληνικού λαού, η νεοελληνική πραγματικότητα (πνευματική,

κοινωνική κτλ.) παρουσιάζεται κάπως ρευστή, με αποτέλεσμα να δέχεται επιδράσεις ακόμη και μεσσιανικές. Έτσι: α) κάποιοι περιμένουν ηγεμονικού τύπου μεσσίες, όπως ο νέος της επιστολής στην επιφυλλίδα "Μεσσιανισμός" (σ. 252), και όταν δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες, εκδηλώνουν τις προθέσεις τους. Κουβαλούν δηλαδή μέσα τους τον μεσσία και, όταν παρουσιαστεί ο κατάλληλος άνθρωπος με τα μεσσιανικά του χαρακτηριστικά, τον πιστεύουν και τον ακολουθούν. β) Κάποιοι άλλοι, υποστηρίζουν οι ίδιοι κύκλοι, έχουν αναγάγει σε μεσσία την Ενωμένη Ευρώπη και πιστεύουν ότι αυτή θα λύσει τα προβλήματα του ελληνισμού.

Και οι δύο αυτές κατηγορίες των Ελλήνων, υποστηρίζουν οι ίδιοι κύκλοι, χαρακτηρίζονται από μεσσιανικό και μεσαιωνικό πνεύμα, και επιρρίπτουν (οι κύκλοι) ευθύνες στην πολιτική και στην πνευματική ηγεσία της χώρας, διότι δεν προσφέρουν στο ελληνικό σχολείο τα αγαθά της παιδείας, δηλαδή της καλλιέργειας και της μόρφωσης, τα μόνα ικανά να ελευθερώσουν τον άνθρωπο από τέτοιες (μεσσιανικές και μεσαιωνικές) αντιλήψεις. Κι ακόμη επιρρίπτουν στην πνευματική και την πολιτική ηγεσία ευθύνες, διότι (υποστηρίζουν) δεν εμπνέουν στον Έλληνα πίστη στον εαυτό του και στις αξίες του δικού του πατρογονικού πολιτισμού, αλλά του καλλιεργούν την εντύπωση ότι μια δύναμη έξω από αυτόν θα του λύσει τα προβλήματά του. Αδυνατίζει, έτσι, μέσα του η πίστη στις δικές του τις δυνάμεις, οι οποίες υπονομεύονται ως κατώτερες και ανεπαρκείς.

► Συζητήστε αυτές τις απόψεις και διατυπώστε τις δικές σας θέσεις.

(η)
ΠΑΙΔΕΙΑ ΔΥΝΑΜΙΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΨΥΧΗΣ

■ Ο λόγος αυτός εκφωνήθηκε από τον Ι. Θ. Κακριδή στις 30 Ιανουαρίου 1949, ημέρα των Τριών Ιεραρχών, στην αίθουσα τελετών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Αναφέρεται στην παιδεία, την οποία αντικρίζει σαν μια δύναμη που καλλιεργεί την ψυχή, και εστιάζεται (ο λόγος) στην πνευματική σχέση δάσκαλου και μαθητή -μια παιδευτική, δηλαδή μορφωτική, σχέση, με αμφίδρομη κίνηση: η μία ψυχή κινεί την άλλη, και μέσα από τη συν-κίνηση (συγκίνησή) τους υψώνονται και οι δύο.

► Διαβάστε το κείμενο και σημειώστε τα χωρία, στα οποία εντοπίζεται η αλληλόδραση αυτών των κινήσεων.

Ανάμεσα στο μαθητή και στο διδάσκαλο είναι βέβαιο πως σιγά σιγά μέσα στα χρόνια της κοινής προσπάθειας υφαίνεται μια σχέση, που μπορεί να θυμίζει άλλους δεσμούς ανθρώπινους, όπως να πούμε των παιδιών με τους γονείς, δεν παύει όμως να κρατεί και την ιδιοτυπία της· γιατί ενώ τη σχέση των παιδιών με τους γονείς τη ρυθμίζουν έξω από τους πνευματικούς και άλλοι παράγοντες, βιολογικοί, οικογενειακοί, οικονομικοί κλπ., η σχέση του μαθητή με το δάσκαλο κρατιέται αποκλειστικά στο πνευματικό επίπεδο [...].

Στο πρώτο πρόχειρο κοίταγμα η σχέση ανάμεσα στο δάσκαλο και στο μαθητή φαίνεται πολύ απλή. Ο πρώτος δίνει γνώσεις και ο δεύτερος δέχεται γνώσεις. Και όμως το πράγμα δε σταματάει εδώ. Το κάτω κάτω, αν ήταν μόνο γνώσεις να μεταδίδουμε, ο καθηγητής θα μπορούσε πολύ ωραία ν' αντικατασταθεί από τα βιβλία, που τα διαβάζει κανείς με πιο άνεση στο σπίτι του. Εκείνο που περιμένει ο μαθητής – ας είναι και ανεπίγνωστα – είναι κάτι πολύ πιο πλατύ και πολύ πιο βαθύ από το να πλουτίσει το μυαλό του με ορισμένα γνωστικά στοιχεία. Αν είναι ο δάσκαλος να επιδράσει σωστά πάνω του, θα επιδράσει πολύ καθολικότερα. Γι' αυτό παίρνει τόση σημασία η προφορική διδασκαλία, γι' αυτό πρέπει ο δάσκαλος να είναι αληθινά μια προσωπικότητα.

Ο νέος γυρεύει να βρει στο δάσκαλό του τον οδηγό της ζωής, κι' έτσι που είναι ακόμα γεμάτος φλόγα και όνειρο και δίχως πείρα μεγάλη, έτσι που δεν ξέρει την πραγματικό-

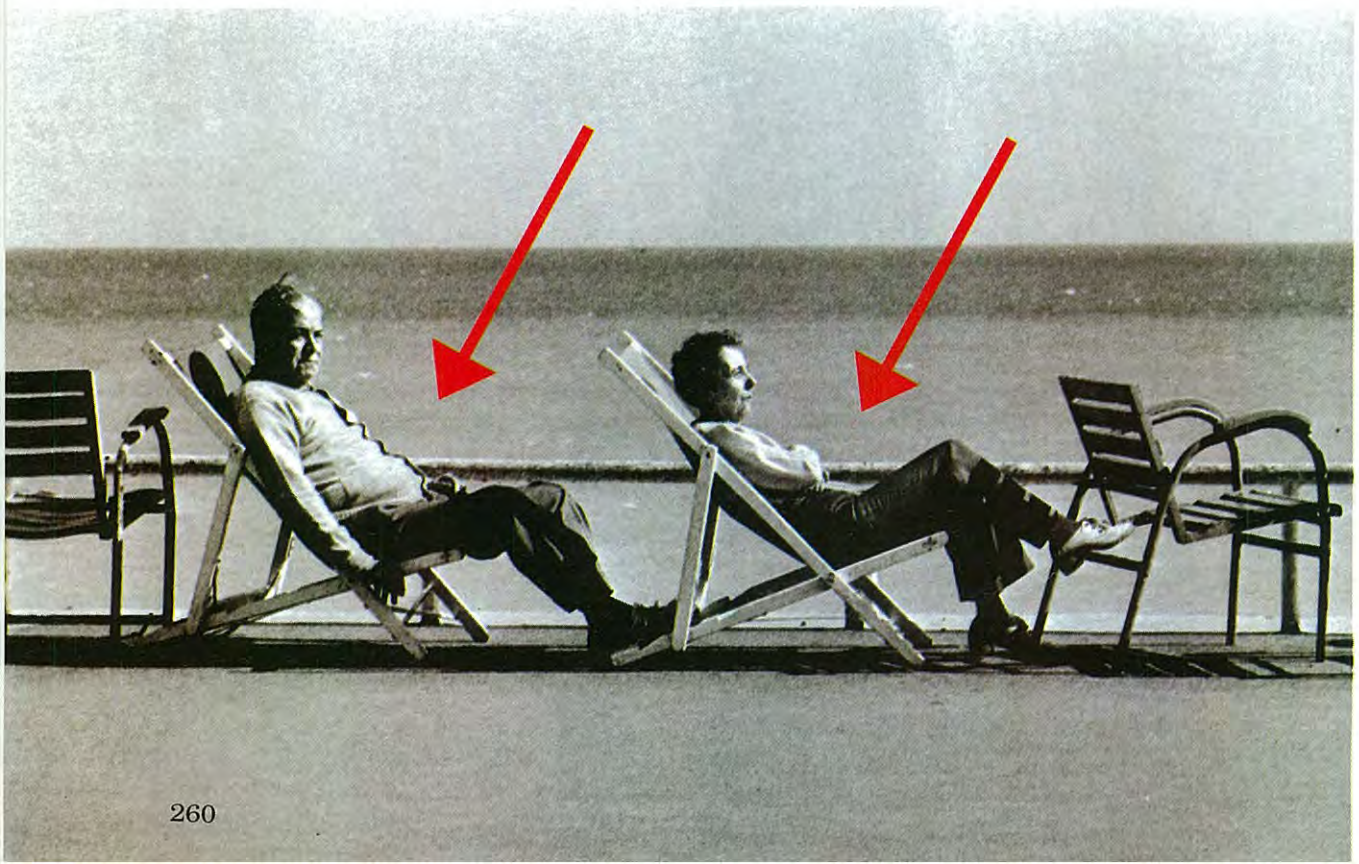

τητα και γι' αυτό θαρρεί πως μπορεί εύκολα να την αλλάξει και να τη διορθώσει, να τη δαμάσει και να την κατευθύνει αυτός, έτσι που πιστεύει απόλυτα στην ηθική και στην πνευματική δύναμη του ανθρώπου, είναι το μόνο φυσικό να δοθεί με όλη του την ψυχή στο δάσκαλό του, που τον περιμένει άξιο να του δείξει το δρόμο για την κατάχτηση της ζωής.

Δίχως να το καταλάβουμε, έχουμε κιόλας μπει στο κεφάλαιο της ψυχολογίας του νέου και πρέπει να το συμπληρώσουμε. Έτσι μεγάλο που θρέφει το όραμα του ανθρώπου ο νέος μέσα του, γίνεται συχνά σκληρός και με τον ίδιο τον εαυτό του και με τους άλλους γύρω του, προπαντός μ' εκείνους που πιστεύει πολύ.

Το ξέρει ο δάσκαλος: ο πιο σκληρός κριτής του είναι ο μαθητής. Θα ήταν όμως μικρόψυχο αν στην σκληρότητα αυτή ζητούσε να βρει ελατήρια ταπεινά· γιατί αυτή ακριβώς η σκληρότητα δείχνει πόσον ιδανισμό κλείνει μέσα του ο νέος.

Το ίδιο συχνό είναι το παράπονο που ακούγεται για την απιστία των νέων μπροστά στις καθιερωμένες αξίες της ζωής. Οι νέοι, λέμε, δεν πιστεύουν και δε σέβονται τίποτα. Και όμως, όποιος δεν απίστησε νέος, δεν μπορεί να πιστέψει βαθιά, όταν θα γίνει ώριμος άνθρωπος· όποιος βρήκε έτοιμο το σπίτι της πίστης του, πολύ εύκολα μπορεί να βρεθεί μια μέρα έξω, δίχως να το καταλάβει. Γι' αυτό το χρέος του οδηγού είναι όχι να ***επιβάλει*** *στην ανήσυχη, ξύπνια νεανική ψυχή μια πίστη έτοιμη. Το χρέος του είναι να του* ***προβάλει*** *τις αξίες της ζωής, να του ξυπνήσει τον πόθο του καλού και τέλος να τον βοηθήσει να τονωθούν μέσα του οι δυνάμεις της ψυχής, αυτές που θα τον στηρίξουν να θεμελιώσει ο ίδιος, με προσωπικό πόνο, την πίστη αξερίζωτη μέσα του σε κάθε μεγάλη αξία της ζωής.*

Από έναν από τους μεγαλύτερους διδασκάλους της αρχαίας Ελλάδας, από τον Πλάτωνα, το ξέρουμε, ότι το ***μέγιστον μάθημα ρητόν οὐδαμῶς ἐστιν ὡς ἄλλα μαθήματα.*** *Μονάχα ύστερα από σύντονη κοινή προσπάθεια, ξαφνικά μια μέρα, σαν από μια φλόγα που πετιέται, ένα φως θ' ανάψει στην ψυχή του νέου, που θα πάρει έπειτα να θρέφεται μοναχό του.*

Συχνά μιλούμε για την ηθική επίδραση που ασκεί ο παιδευτής πάνω στο νέο, και, γενικεύοντας ό,τι πιο πριν είπαμε για τις γνώσεις, πιστεύουμε κι' εδώ πως ο δάσκαλος μόνο δίνει και ο μαθητής μόνο παίρνει. Δεν ξέρουμε ότι σε μια παιδεία, φτάνει ν' αξίζει το όνομα αυτό πραγματικά, και οι δυο πλευρές ταυτόχρονα και παίρνουν και δίνουν· ότι δεν είναι μόνο ο μαθητής, είναι και ο δάσκαλος που παιδεύεται, ίσως μάλιστα πιο γόνιμα από τον νέο, έτσι που ζει μια ζωή πιο συνειδητή απ' ό,τι εκείνος.

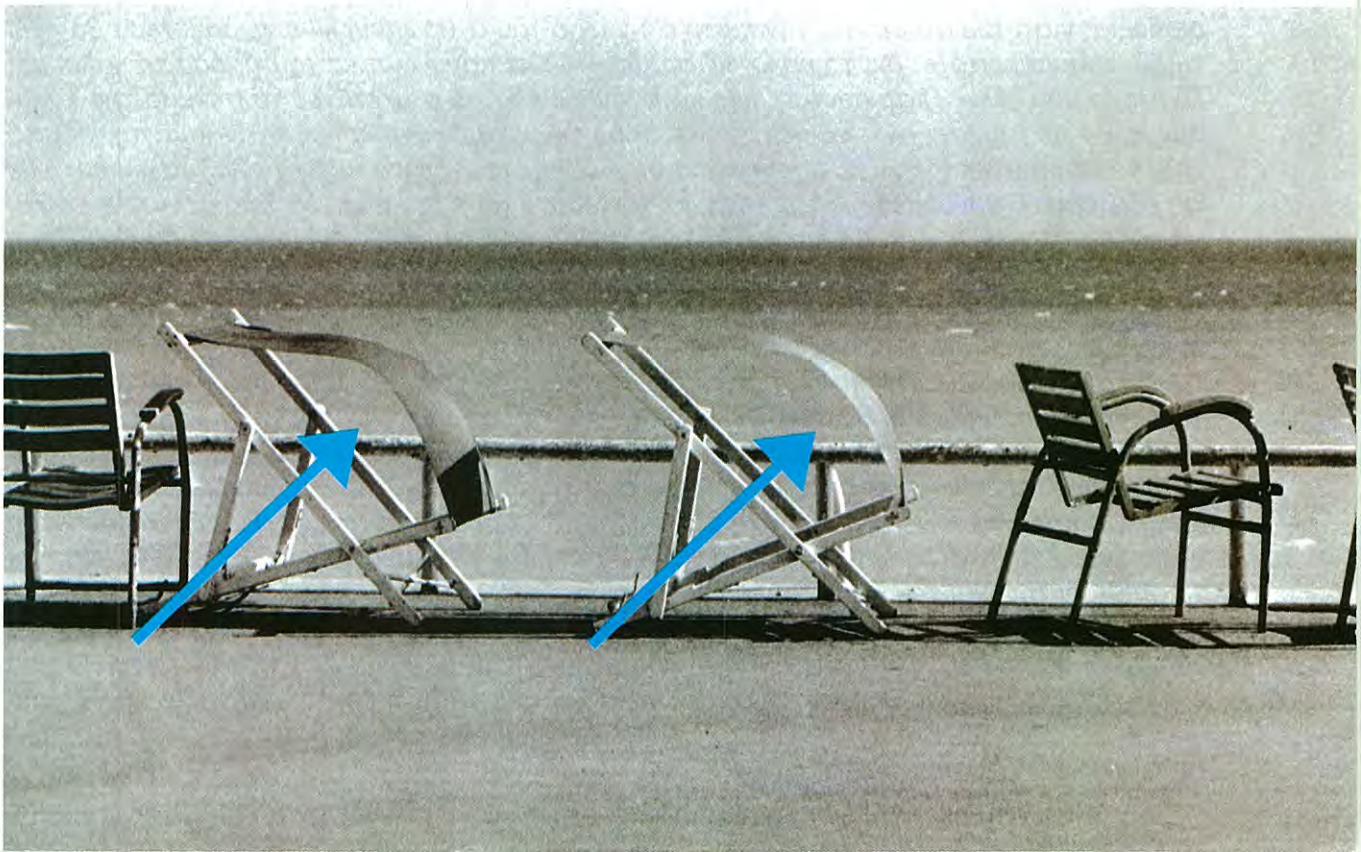

Παράλληλα πασκίζει και ο νέος να υψωθεί απέναντι στη μορφή του δασκάλου του, καθώς και τον αγαπά και τον πιστεύει. Σ' αυτή την αμοιβαία υποχρέωση, που δένει μαθητή και δάσκαλο, θα ήθελα να δώσουμε το όνομα ***χάρις****, με τη σημασία που είχε η λέξη στην αρχαία Ελλάδα.* ***Χάρις*** *είναι η ελεύθερη πνευματική σύνδεση δύο ανθρώπων, που καθένας τους και δίνει και παίρνει. Η υποχρέωση που νιώθει ο ένας αντίκρυ στον άλλο δεν ορίζεται από κανένα θετό νόμο·ούτε υπάρχει κανένα υλικό συμφέρο, που να προκαλεί ή να δυναμώνει την κοινή τους προσπάθεια. Στη σχέση αυτή τα άτομα ό,τι κάνουν το κάνουν νιώθοντας τον εαυτό τους απόλυτα ελεύθερο, παράλληλα όμως και υποχρεωμένο κατά κάποιον τρόπο, αυτεξούσιο και μαζί δεμένο, μ' έναν δεσμό όμως εκούσιο και θελημένο.*

Όπως ο μαθητής το δάσκαλό του, το ίδιο βλέπει και ο δάσκαλος το μαθητή του πιο πάνω απ' ό,τι πραγματικά στέκει, υπερτιμώντας τον πάντοτε, και ηθικά και πνευματικά. Μπορεί να γελάσει κανείς μαζί του, που πιστεύει το μαθητή του καλύτερο απ' ό,τι στ' αλήθεια είναι, και να του μεμφθεί την ανεδαφική αυτή πίστη. Όμως εκείνος το ξέρει: το όνομα του δασκάλου δε θα το άξιζε, αν σε κάθε νέο που έρχεται κοντά του δεν έβλεπε μια ψυχή άξια να πραγματώσει κάθε καλό. Κι' έπειτα, αν δεν πιστέψουμε στο αδύνατο, δεν μπορούμε να εξαντλήσουμε το δυνατό στα έσχατά του όρια.

Έτσι, όπως είδαμε πριν το μαθητή αυστηρό μπροστά στο δάσκαλο, βλέπουμε τώρα το δάσκαλο αυστηρό μπροστά στο μαθητή· γιατί όπως ο νέος, έτσι και ο δάσκαλος κλείνει μεγάλο μέσα του το όραμα του ανθρώπου, κι' ακόμα, καθώς στέκει δίπλα στη νεότητα, που πρωτοδοκιμάζει τα φτερά της, ξαναζεί τη δική του περασμένη ζωή – τότε που αν δεν ήταν τόσο πλούσιος σε πείρα ζωής και σε γνώση, όμως γι' αντιστάθμισμα είχε και αυτός πολύ πιο πολλή φλόγα κι' ορμή [...].

Έτσι ο νέος έλκεται προς το δάσκαλο, γιατί νιώθει την ανάγκη να μεστώσει και να ολοκληρωθεί, ο δάσκαλος πάλι έλκεται προς τον νέο από την ανάγκη ν' αποξεχάσει για λίγο την πικρή πείρα της ζωής και ν' αντικρίσει ξανά τον κόσμο με την εμπιστοσύνη και την αγνότητα του νέου [...].

Και όμως, η αμοιβαία αυτή έλξη δεν εξαντλεί το γόνιμο έργο της αληθινής παιδείας. Γιατί στον νέο υπάρχει τώρα κι' ένα δεύτερο κίνητρο, το ίδιο ίσως δυνατό όπως ο πόθος για την ολοκλήρωση, που τον σπρώχνει να εξαντλήσει κάθε του δύναμη, για να μορφώσει το νου και την ψυχή του. Κι' αυτό είναι η πίστη, η υπερβολική πίστη, που βλέπει πως του έχει ο ώριμος.

Η ατμόσφαιρα αυτής της αμοιβαίας πίστης και αγάπης δίνει στον νέο τον πιο βαρύ οπλισμό για ν' αντιμετωπίσει και αργότερα της ζωής τη δοκιμασία με απόλυτη δύναμη κι' αισιοδοξία· γιατί του στερεώνει την πίστη στην αξία του ανθρώπου, κι' έτσι αργότερα θα έχει τη δύναμη να κοιτάζει όχι το κακό, κι' ας περισσεύει πάνω στη γη τούτη, όσο το καλό, και λιγότερο που είναι. Πιστεύοντας πως κάθε άνθρωπος έχει μέσα του το σπέρμα της καλοσύνης θα προτιμήσει αντί να κατατρίβεται με την ανθρώπινη κακία και ν' αγαναχτεί μαζί της, να παρακολουθήσει με πραγματική συμπάθεια τον αγώνα εκείνων που παλεύουν –με τις εξωτερικές συνθήκες, με την τύχη, με τον εαυτό τους τον ίδιο –να ξεφύγουν από το κακό και να υψωθούν, όσο βαστούν. Θα έχει ακόμη τη δύναμη ο νέος, όταν τον δοκιμάζει η ζωή, και το φαρμάκι, που θα γυρεύει εκείνη να σταλάξει μέσα του, να το μετατρέπει σε χυμό ζωογόνο· θα έχει τη δύναμη το όχι των άλλων να το κάνει ναι, στην κακία που τυχόν θα δοκιμάζει ν' απαντάει με την αρετή του.

Δεν ξεχνούμε βέβαια πως πέρα από την παιδεία υπάρχει και η φύση, που ασκεί την τυραννία της πάνω στον άνθρωπο. Υπάρχουν αδυναμίες έμφυτες, που και η καλύτερη διδασκαλία δεν μπορεί να τις ξεριζώσει. Όμως η σημασία του δασκάλου δείχνεται ακριβώς όταν ο μαθητής, και ο πιο αδύνατος ηθικά και πνευματικά, αγωνίζεται να πραγματώσει τον καλύτερο εαυτό του, ν' αναπτύξει τα καλά σπέρματα, που εξάπαντος κλείνει μέσα του· γιατί κάθε άνθρωπος, και ο πιο αδικημένος, κρύβει στην ψυχή του μέσα μια σπίθα από το θεό. Και τη σπίθα αυτή είναι του δασκάλου το έργο να την ανακαλύψει και να δοκιμάσει να τη δυναμώσει. Παντοδύναμος δεν είναι ωστόσο, και αν στον αγώνα αυτόν τύχει το καλό και βρεθεί νικημένο, δε θα φταίει βέβαια γι' αυτό ο δάσκαλος [...].

Τη σχέση όμως ανάμεσα στο δάσκαλο και στο μαθητή δεν την προσδιορίζουν απο-

κλειστικά οι υποκειμενικοί παράγοντες που είδαμε ως τώρα· την προσδιορίζουν και παράγοντες αντικειμενικοί, και πρώτα πρώτα το αντικείμενο του κοινού μόχθου των: η επιστήμη και η γνώση.

Για τη σημασία που παίρνει η ανθρώπινη γνώση στην πρακτική ζωή δε θα μιλήσουμε εδώ. Την πρακτική αξία που έχουν οι εφαρμοσμένες επιστήμες την ξέρουμε και τη θαυμάζουμε όλοι, μυημένοι και αμύητοι, ίσως μάλιστα και πιο πολύ οι αμύητοι. Μα δεν είναι η ώρα να μιλήσουμε γι' αυτήν, ούτε εγώ το αρμόδιο πρόσωπο· ούτε όμως θα μας απασχολήσει τώρα η σημασία των θεωρητικών επιστημών ειδικά· γιατί εμάς εδώ δε μας ενδιαφέρει τι συμβάλλει η κάθε ειδική επιστήμη και γνώση στην ψυχική και στην υλική προκοπή του ανθρώπου. Μας ενδιαφέρει η γνώση και η επιστήμη γενικά, τι προσφέρει στον άνθρωπο, όταν αρχίζει να την καταχτά, άσχετα ποιον ειδικό κλάδο αποφάσισε ν' ακολουθήσει στη ζωή του.

Και ακόμη πιο στενά: η επιστήμη μάς ενδιαφέρει όχι αν και κατά πόσο αυξάνει τον νου του νέου - γι' αυτό δεν υπάρχει καμία αμφισβήτηση. Εδώ μας ενδιαφέρει αν καλλιεργεί την ψυχή του, αν τον κάνει πιο άνθρωπο - το τονίζω και πάλι, άσχετα αν η επιστήμη αυτή είναι θεωρητική ή εφαρμοσμένη, η φιλολογία ή η χημεία ή η ιατρική.

Σε οποιονδήποτε κλάδο της επιστήμης κι' αν μυηθεί ο νέος θ' αντικρίσει τον τεράστιο μόχθο του ανθρώπου για να καταχτήσει τη γνώση: ο ένας θα οδηγηθεί μπροστά σε θαυμαστές θεωρητικές κατασκευές, ο άλλος στις τεράστιες καταχτήσεις του ανθρώπου πάνω στην ύλη· ο άλλος θα παρακολουθήσει τον αγώνα της επιστήμης να πραΰνει τον ανθρώπινο πόνο και να πολεμήσει το θάνατο· άλλοι θα σταθούν μπροστά σε έργα μεγάλα, καλλιτεχνικά, φιλοσοφικά, θεολογικά, που προσπαθούν, καθένα με τον τρόπο του, να λύσουν τα βαθύτερα μυστικά της ζωής και της δημιουργίας.

Τι κοινό έχουν να πουν όλα αυτά στην ψυχή του νέου; - Σε κάθε έργο θετικό του ανθρώπου, που έγινε με το χέρι και με τη σκέψη, με τη φαντασία και με τη βούληση και με τη λογική, θα ξαναζήσει ο νέος τον βαρύ, όμως νικηφόρο αγώνα του ανθρώπου πάνω στη γη.

Όμως έξω από την επιστήμη υπάρχει κι' ένας άλλος, πολύ πιο μεγάλος αντικειμενικός δεσμός που δένει το μαθητή με το δάσκαλο: η αγάπη της πατρίδας. Η επιστήμη έχει αλήθεια διεθνικό χαρακτήρα. Και όμως! Δεν μπορεί να δουλέψει κανείς για την ανθρωπότητα παρά μόνο με το να δουλέψει για την πατρίδα του. Όχι μόνο γιατί στις θεωρητικές ιδιαίτερα επιστήμες η ιδιοσυστασία ενός λαού βάζει δυνατή τη σφραγίδα της πάνω στην πνευματική δημιουργία· και στις εφαρμοσμένες ο επιστήμονας είναι δεμένος με τον τόπο του αξεχώριστα.

Γιατί το έργο ενός επιστήμονα δεν είναι μόνο να γράψει πέντε δέκα βιβλία, άξια να συντελέσουν στην πρόοδο της παγκόσμιας επιστήμης. Έργο του το ίδιο σημαντικό είναι να μορφώσει και άλλους γύρω του, που να τον βοηθήσουν και να τον διαδεχτούν αργότερα, και αυτό μπορεί να γίνει σωστά μόνο στον τόπο του. Έργο του ακόμα είναι να προαγάγει υλικά και πνευματικά την πατρίδα του.

Με αυτή την κοινή θερμή αγάπη στη μεγάλη ελληνική πατρίδα ο δάσκαλος και ο μαθητής θα κατορθώσουν σιγά σιγά να βαθύνουν και το νόημα της φιλοπατρίας. Εδώ θα μου επιτρέψετε μια παραδοξολογία, που δυστυχώς δεν είναι παραδοξολογία: οι Έλληνες αγαπούμε την Ελλάδα, όμως τους Έλληνες δεν τους αγαπούμε όσο τούς αξίζει. Είμαστε πιο πολύ ελλαδολάτρες και λιγότερο ελληνολάτρες [...].

Για να ξαναγυρίσουμε όμως στο δάσκαλο και στο μαθητή: η αγάπη τής πατρίδας και το βαρύ χρέος μπροστά της είναι ο δεύτερος λόγος που κάνει το δάσκαλο να στέκει αυστηρός μπροστά στο νέο... Μέσα σ' αυτή την αμοιβαία σχέση αγάπης και αυστηρότητας περνούν τα χρόνια της κοινής προσπάθειας, κι' όταν φτάσει η ώρα του χωρισμού, ο ώριμος προπέμπει τον νέο στη ζωή με την ευχή να γίνει κάποτε καλύτερός του. Πέρα από την επιθυμία που έχει ο παιδευτής να καλλιεργήσει την επιστήμη του ο ίδιος, πολύ πιο μεγάλη ικανοποίηση νιώθει, όταν βλέπει πως ο μαθητής του κατόρθωσε να τον ξεπεράσει. Γιατί τα έθνη προκόβουν, όταν στην ατέρμονη αυτή λαμπαδηφορία η φλόγα της λαμπάδας στο κάθε νεότερο χέρι φουντώνει όλο και πιο πολύ.

Και αργότερα όμως, όταν η ζωή χωρίσει το δάσκαλο και το μαθητή, ο σύνδεσμος ανά-

μεσά τους μένει. – Ποιο είναι το πιο μεγάλο όνειρο ενός που έταξε σκοπό της ζωής του να μορφώνει τις νέες γενεές; Να σε βρει ύστερα από χρόνια πολλά σε μιαν άλλη πολιτεία ένας άντρας άγνωστός σου, να σε κοιτάξει ένα λεπτό καλά, να σε πλησιάσει έπειτα και να σου φανερώσει πως ήταν μαθητής σου κάποτε. Να θυμηθείτε μαζί τα παλιά, να κουβεντιάσετε ώρα πολλή και μια στιγμή να σου πει:

"Μου είχες δώσει γνώσεις πολλές αλήθεια. Όμως αυτές δεν είχαν και τόση σημασία. Θα μπορούσα να τις βρω και σε βιβλία πολύ σοφότερά σου. Αυτό που με κάνει να μη σε ξεχνώ είναι κάτι άλλο: είναι η πίστη και η αγάπη στον άνθρωπο που κατόρθωσες να στηρίξεις μέσα μου. Κοντεύω κι' εγώ να γεράσω, και όμως εξακολουθώ να πιστεύω στην αξία και στην καλοσύνη του ανθρώπου. Η πείρα της ζωής είναι αλήθεια πικρή, μα μέσα μου ζει δυνατό το όραμα ενός ανθρώπου ανώτερου. Είναι αλήθεια πως πολλές φορές βρέθηκα αδύνατος και τον άνθρωπο αυτόν τον ανώτερο τον επρόδωκα ο ίδιος εγώ· πολλές φορές είδα να τον προδίνουν και οι άλλοι γύρω μου. Υπόφερα και τις δυο φορές, περισσότερο όταν τον είχα προδώσει εγώ. Εσυχώρεσα πιο δύσκολα τον εαυτό μου απ' ό,τι τους άλλους. Και όμως δεν έπαψα να ζητώ πολλά από τους άλλους, και προπαντός από τον εαυτό μου. Οι περιπέτειες μέσα στους ανθρώπους δεν μ' έκαναν να χάσω την πίστη μου στην ιδέα του ανθρώπου. Πάντα ζήτησα να συμμορφώσω τη ζωή μου όχι με το τι γίνεται στον κόσμο, αλλά με το τι πρέπει να γίνεται. Κι' ακόμα γύρεψα πάντα να ιδώ στο διπλανό μου το καλό που έκρυβε η ψυχή του και τον αγώνα του να νικήσει τον πειρασμό του κακού.

Έτσι νομίζω πως μένω ο νικητής της ζωής και όχι ο νικημένος της, έτσι μόνο μπορώ να πω πως τη ζωή την κυβέρνησα εγώ και δεν άφησα να με κυβερνήσει εκείνη. Και αν καμιά φορά η δοκιμασία της ζωής ήταν μεγάλη και ο πειρασμός του κακού πολύ δυνατός, με κράτησε η σκέψη πως αν άφηνα να παρασυρθώ, δε θα είχα πια το δικαίωμα να σφίξω το χέρι του παλιού μου δασκάλου κοιτάζοντάς τον στα μάτια, όπως τώρα!"

Με την ελπίδα ότι κάποτε θα χαρεί μια τέτοια στιγμή προπέμπει ο δάσκαλος τον νέο μέσα στη ζωή. Και από την άλλη κιόλας μέρα τον νιώθει πλάι του, παραστάτη στον κοινόν αγώνα, παραστάτη στο χρέος που έχουμε όλοι μας: σαν άτομα πρώτα καθένας μας στον ιδιαίτερο κύκλο της δράσης τους, σαν πολίτες ύστερα κάτω από την προστασία της ελληνικής πατρίδας, σαν άνθρωποι τέλος κάτω από το μάτι του Θεού.

- Τώρα που αναγνώσατε το κείμενο, ίσως αντιληφθήκατε καλύτερα τις συν-κινησιακές / συγκινησιακές φάσεις από τις οποίες περνάει η παιδευτική επικοινωνία δάσκαλου και μαθητή. Μπορείτε να συζητήσετε κάποιες κατά την προτίμησή σας.

- Συζητήστε, ωστόσο, το θέμα της απιστίας των νέων. Συμφωνείτε με τη θέση του συγγραφέα: *"Όποιος δεν απίστησε νέος, δεν μπορεί να πιστέψει βαθιά, όταν θα γίνει ώριμος άνθρωπος· όποιος βρήκε έτοιμο το σπίτι της πίστης του, πολύ εύκολα μπορεί να βρεθεί μια μέρα έξω, χωρίς να το καταλάβει";*

  Ποια είναι η στάση του δασκάλου - οδηγού απέναντι σ' αυτό το πρόβλημα του νέου. Και πιο πέρα

  Τι σημαίνει ο λόγος του Πλάτωνα *"Τό μέγιστον μάθημα ρητόν οὐδαμῶς ἐστιν ὡς ἄλλα μαθήματα"*. Και τι σημαίνει ο λόγος του συγγραφέα: *"Μοναχά ύστερα από σύντονη κοινή προσπάθεια, ξαφνικά μια μέρα, σαν από μια φλόγα που πετιέται, ένα φως θ' ανάψει στην ψυχή του νέου, που θα πάρει έπειτα να θρέφεται μοναχό του".*

- Ποιος κατά τον συγγραφέα είναι ο ρόλος της επιστήμης και της επιστημονικής γνώσης σ' αυτήν την παιδευτική σχέση. Τι σημαίνουν, πώς δηλαδή ερμηνεύονται, οι λόγοι του Κακριδή *"Η επιστήμη μάς ενδιαφέρει όχι αν και κατά πόσο οξύνει το νου του νέου -γι' αυτό δεν υπάρχει καμία αμφισβήτηση. Εδώ μας ενδιαφέρει αν καλλιεργεί την ψυχή του, αν τον κάνει πιο άνθρωπο".* Διατυπώστε τη θέση σας και αιτιολογήστε την. Δείτε και την

"Ομιλία του Σεφέρη στη Στοκχόλμη", καθώς και την εισήγηση του Δελμούζου "Παιδεία και εθνική μόρφωση".

- Πιστεύει και ο Κακριδής, όπως και ο Δελμούζος (σ. 237), ότι *"δεν μπορεί να δουλέψει κανείς για την ανθρωπότητα παρά μόνο με το να δουλέψει για την πατρίδα του"*: Αναζητήστε στο λόγο του Κακριδή και στην εισήγηση του Δελμούζου τα σχετικά χωρία και σχολιάστε τα.

- Ιχνογραφήστε το πορτρέτο του δασκάλου και το πορτρέτο του μαθητή, όπως αυτά αναδύονται από τον λόγο του Κακριδή. Προσέξτε τον τόνο του λόγου: είναι συγκινησιακός, αυστηρός, ενδιάμεσος; είναι ανάλογος με την περίσταση;

- Αναζητήστε τις λέξεις που προσδίδουν συγκινησιακό ή επιστημονικό τόνο στο κείμενο.

- Δώστε το δομικό διάγραμμα του κειμένου.

- Σημειώστε λέξεις και φράσεις του κειμένου που χρησιμοποιούνται από τον συγγραφέα μεταφορικά (συνδηλωτικά).

- Αναζητήστε στο κείμενο μια παράγραφο που χαρακτηρίζεται από λιτότητα, και μιαν άλλη που χαρακτηρίζεται από την πειστικότητά της.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Προλογικά 293

Επιλογή του θέματος - Αναζήτηση του υλικού 293

Η βιβλιοθήκη 296
(Βιβλίο εισαγωγής - Θεματική ταξινόμηση - Καταλογογράφηση) 299

Διάρθρωση και συγγραφή της εργασίας 305
(Τίτλος - Παραπομπές και (υπο)σημειώσεις - Πίνακες
και σχεδιαγράμματα - Καταχώριση της βιβλιογραφίας) 307

Επιλογικά 313

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Παραδείγματα ερευνητικής εργασίας 318

Προλογικά

■ Ερευνητική ονομάζουμε συνήθως μια εργασία που σκοπό έχει να εξετάσει/διερευνήσει και να παρουσιάσει συστηματικά/μεθοδικά (και υπεύθυνα) ένα θέμα επιστημονικό, φιλοσοφικό, λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό, πολιτικό κτλ.

Μια τέτοια εργασία, μια εργασία δηλαδή που επιδιώκει να διαπιστώσει και να φανερώσει μια αλήθεια (επιστημονική), δεν ξεκινάει με προκατασκευασμένα συμπεράσματα και με έτοιμες λύσεις. Ο ερευνητής είναι ανάγκη κατά την πορεία της έρευνας να βασανίσει το θέμα του: να συλλέξει, να κατηγοριοποιήσει, να ταξινομήσει, να διαιρέσει, να ορίσει, να αντιθέσει, να παραλληλίσει· να συλλογιστεί, να επιχειρηματολογήσει, να κρίνει και να συγκρίνει, να αποδείξει, να αναλύσει, να συνθέσει, να αξιολογήσει με μόνο κριτήριο την αναζήτηση της αλήθειας. Οδηγός του σ' αυτήν την προσπάθεια είναι η συλλογιστική του και η δημιουργική του φαντασία. Έτσι ο ερευνητής πρέπει να βρει αποδείξεις, να στηρίξει και να απορρίψει θέσεις, να διακρίνει τις αξιόπιστες από τις μη αξιόπιστες πηγές/μαρτυρίες, να περάσει μέσα από αλληλοσυγκρουόμενες θεωρίες, να ανασκευάσει ξεπερασμένες απόψεις, να θεμελιώσει ενδεχομένως άλλες και, τέλος, να πείσει. Αλλά πριν από όλα αυτά, πρέπει να επιλέξει το θέμα του.

Επιλογή του θέματος

► Προσδιορίστε πέντε κύκλους (επιστημονικών, φιλοσοφικών, καλλιτεχνικών κτλ.) θεμάτων που να εστιάζονται σε πέντε διαφορετικά από άποψη περιεχομένου θεματικά κέντρα. Διατυπώστε στη συνέχεια σε κάθε κύκλο δύο έως τρία ειδικότερα θέματα, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενα ερευνητικών εργασιών.

Χρήσιμες πληροφορίες

1. Σημαντική βοήθεια στην προσπάθειά σας αυτή θα μπορούσαν να σας προσφέρουν, εκτός από τον προσωπικό σας προβληματισμό, και τα βιβλία που χρησιμοποιείτε στο σχολείο. Έτσι, για παράδειγμα, στην ιστορία θα μπορούσατε να έχετε ένα γενικότερο κύκλο θεμάτων με κέντρο τους περσικούς πολέμους και με ειδικότερα θέματα τη μάχη του Μαραθώνα, τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, τη μάχη των Πλαταιών.

Το θέμα λ.χ. των περσικών πολέμων θα μπορούσε να πάρει και τη μορφή: "Οι Έλληνες στέκονται εμπόδιο στην επέκταση της περσικής αυτοκρατορίας"

▶ Προσδιορίστε αντίστοιχα ένα κύκλο θεμάτων από το μάθημα της φιλοσοφίας.

2. Τα θέματα μπορείτε να τα διατυπώσετε και στη γενικότερη μορφή τους, όπως είναι π.χ. διατυπωμένα στον κύκλο της ιστορίας, και σε μια άλλη πιο ειδική (μορφή), κοιτάζοντάς τα από πιο συγκεκριμένη οπτική γωνία.

3. Τα επιστημονικά κείμενα μπορούν να διαιρεθούν σε διδακτικά και ερευνητικά.

Επιστημονικά κείμενα

(α)
διδακτικά
εγχειρίδια, συγγράμματα, εκλαϊκευμένα άρθρα, φυλλάδια με ειδικές οδηγίες κτλ.

(β)
ερευνητικά
μελέτες, πραγματείες, άρθρα επιστημονικών περιοδικών, πτυχιακές και διδακτορικές διατριβές, μονογραφίες κτλ.

Από τα επιστημονικά κείμενα, όσα ανήκουν στην (α) ομάδα, έχουν κυρίως διδακτικό χαρακτήρα· τέτοια είναι λ.χ. τα διδακτικά εγχειρίδια, τα πανεπιστημιακά συγγράμματα κτλ. Όσα πάλι ανήκουν στη (β) ομάδα διακρίνονται κυρίως από τον ερευνητικό τους χαρακτήρα· πρόκειται δηλαδή για κείμενα με αποτελεσματα ερευνητικών εργασιών· τέτοια είναι λ.χ. τα άρθρα των επιστημονικών περιοδικών, οι διάφορες πραγματείες κτλ. Συνήθως όλα αυτά τα

ονομάζουμε με το γενικό όρο **ερευνητική εργασία** [1].

4. Ο προσδιορισμός του θέματος μπορεί να γίνει είτε, όπως είδαμε, σε συνδυασμό συνήθως με τη διδασκαλία κάποιου μαθήματος, είτε από έναν καθηγητή είτε από ομάδα καθηγητών διαφόρων ειδικοτήτων, όταν πρόκειται για θέμα/εργασία, όπου συνδυάζονται οι γνώσεις περισσοτέρων μαθημάτων.

5. Καλό είναι, αν δοθεί για διαπραγμάτευση μια σειρά θεμάτων, να ασχοληθούμε με ένα θέμα με το οποίο δεν ασχολήθηκαν άλλοι.

6. Ένα θέμα μπορούμε να το βρούμε: σε πρακτικά συνεδρίων, σε επιστημονικά συγγράμματα, σε ανακοινώσεις επιστημόνων, σε κριτικές, σε βιβλιοκρισίες, σε ειδικά άρθρα που δημοσιεύονται στον Τύπο, σε συζητήσεις με τους ειδικούς, στο δικό μας προβληματισμό πάνω στα θέματα των ατόμων και της κοινωνίας. Εκεί αναζητούμε λύσεις σε νέα προβλήματα, σε επιστημονικές περιοχές που δε διερευνήθηκαν, σε ερωτήματα που δεν απαντήθηκαν.

► Διαβάστε, στο τέλος του κεφαλαίου, τις ερευνητικές εργασίες "Το πράσινο της Θεσσαλονίκης" και "Ο πνευματικός άνθρωπος: απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του" και συζητήστε τον τρόπο με τον οποίο οι συγγραφείς επέλεξαν τα θέματά τους.

► Συζητήστε σχετικά με τον τίτλο μιας εργασίας τα εξής: α) αν μπορεί να πάρει από την αρχή ή κατά την πρόοδο των εργασιών ή και στο τέλος των εργασιών την οριστική του μορφή· β) σε ποια σχέση βρίσκεται με το περιεχόμενο της εργασίας· γ) σε ποια σχέση βρίσκεται με τον αναγνώστη της εργασίας· δ) ποιες πρέπει να είναι οι αρετές του, ώστε να ανταποκρίνεται στο ρόλο του.

Αναζήτηση του υλικού

Το επόμενο βήμα μας είναι η αναζήτηση του υλικού που θα αποτελέσει το σώμα της εργασίας. Σ' αυτό μπορούν να μας βοηθήσουν: α) Ο εισηγητής του θέματος με μια γενική ενημέρωση που θα μας κάνει ή με μια βιβλιογραφία που θα μας δώσει. Άλλωστε και η πιο γενική ακόμη βιβλιογραφία είναι χρήσιμη, επειδή αποτελεί ένα ξεκίνημα και ένα άνοιγμα προς το χώρο του υλικού μας.
β) Μια έγκυρη (γενική ή ειδική) εγκυκλοπαιδεία που περιέχει ένα λήμμα / άρθρο σχετικό με το θέμα μας· π.χ. στο λήμμα Σμύρνη είναι δυνατόν να βρούμε τις πρώτες πληροφορίες και την πρώτη βιβλιογραφία σχετικά με την καταστροφή της Σμύρνης, που μπορεί να αποτελεί το θέμα της μελέτης μας. γ) Ένα ειδικό ή και γενικό σύγγραμμα, το οποίο ενδέχεται να περιέχει πληροφόρηση σχετική με το θέμα μας. Αν π.χ. το θέμα μας είναι σχετικό με τον ποιητή Κ. Καρυωτάκη, ένα πρώτο υλικό θα μπορούσε να ανευρεθεί σε μια από τις ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (του Κ.Θ. Δημαρά, του Λ. Πολίτη, του Μ. Vitti κτλ.). Από αυτά τα βιβλία θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε μια πρώτη άποψη για το θέμα και να εντοπίσουμε τη σχετική βιβλιογραφία.

---

[1] Σημείωση. Μια ερευνητική εργασία μπορεί να είναι:

α) Πραγματεία, δηλαδή διεξοδική (και σε βάθος) εξέταση ενός θέματος (συνήθως επιστημονικού) και το συγγραφικό αποτέλεσμά της: " Πραγματεία για τα νομίσματα της κλασικής εποχής"

β) Μονογραφία, δηλαδή λεπτομερής επιστημονική πραγματεία σε μια περιορισμένη περιοχή της μάθησης. "Ο Ηρόδοτος εισηγητής του εμπειρισμού; Οι απόψεις του Ηρόδοτου για την ανθρώπινη γνώση".

γ) Άρθρο, δηλαδή περιορισμένης έκτασης επιστημονική εργασία που δημοσιεύεται σε ένα επιστημονικό περιοδικό ή γενικότερα στον Τύπο. " Η μυκηναϊκή γραφή και η ελληνική προϊστορία".

δ) Διδακτορική διατριβή, δηλαδή μια εκτεταμένη γραπτή πραγμάτευση ενός θέματος που ενσωματώνει αποτελέσματα πρωτότυπης έρευνας και τεκμηριώνει μια ειδική άποψη. Υποβάλλεται για απόκτηση ακαδημαϊκού τίτλου, και συγκεκριμένα διδακτορικού διπλώματος. " Η αρχαιοελληνική μυθολογία στο νεοελληνικό δράμα".

Παρατήρηση: Μια σχολική ερευνητική εργασία - ανάλογα βέβαια με το θέμα της - μοιάζει συνήθως με επιστημονικό άρθρο ή με μονογραφία.

Η βιβλιοθήκη

Εκείνη όμως που θα μας δώσει την πιο ουσιαστική βοήθεια για την εργασία μας είναι μια ενημερωμένη βιβλιοθήκη. Στους δελτιοκαταλόγους της και στους Η/Υ, όπου έχει καταχωρηθεί το υλικό της, θα αναζητήσουμε και θα βρούμε τα βιβλία που υπάρχουν σχετικά με το θέμα μας. Αν λ.χ. το θέμα μας είναι η καταστροφή της Σμύρνης, βρίσκουμε στα δελτία τα βιβλία που αναφέρονται στην πόλη που μας απασχολεί και επισημαίνουμε στη συνέχεια εκείνα που αναφέρονται στο συγκεκριμένο θέμα. Ο πίνακας των περιεχομένων των βιβλίων και οι εισαγωγές τους θα μας κατατοπίσουν ίσως για τη χρησιμότητά τους στην εργασία μας. Πάντως μια ορθολογική επιλογή βιβλιογραφίας είναι σημαντικότατο στοιχείο για την εργασία μας, αφού μπορεί να οδηγήσει σε ένα πλούσιο υλικό πηγών.

Σημείωση: Σήμερα η αναζήτηση του βιβλιογραφικού υλικού που απαιτείται για μια ερευνητική εργασία αποτελεί μια εύκολη διαδικασία, επειδή γίνεται μέσα από τις βάσεις δεδομένων που έχουν δημιουργηθεί στις βιβλιοθήκες με τη βοήθεια νέων τεχνολογικών μέσων. Η αναζήτηση, μέσα από τους βιβλιογραφικούς καταλόγους που υπάρχουν στον Η/Υ μιας βιβλιοθήκης, είναι γρήγορη και ευέλικτη. Με τη χρήση Η/Υ στις βιβλιοθήκες σχηματίστηκαν τα «ηλεκτρονικά» δελτία, τα οποία παρουσιάζουν, χάρη στην ηλεκτρονική τεχνολογία μεγαλύτερη δυνατότητα μετασχηματισμού, π.χ. άλλα δελτία εμφανίζονται στην οθόνη των Η/Υ με λιγότερα γνωρίσματα του βιβλίου και άλλα με περισσότερα.

Στα προγράμματα που κυκλοφορούν ο ερευνητής μπορεί να αναζητήσει ένα βιβλίο κατά συγγραφέα, τίτλο, θέμα, ταξινομικό αριθμό ή σύμφωνα με τον αριθμό ISBN* (International Standard Book Number). Επίσης μπορεί να το αναζητήσει με κάποια λέξη κλειδί του τίτλου ή να κάνει συνδυασμό θεμάτων π.χ. ο Σεφέρης και η Κύπρος.

► Συγκρίνετε τα παρακάτω δελτία από τους ηλεκτρονικούς βιβλιογραφικούς καταλόγους μιας σύγχρονης βιβλιοθήκης και παρατηρήστε τις διαφορές που παρουσιάζουν ως προς τα αναγραφόμενα στοιχεία.

****

(0) Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία, Χουρμουζιάδης, Νίκος
Βιβλίο

Συγγραφέας	Χουρμουζιάδης, Νίκος.
Τίτλος	Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία / Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης.
Χρονοέκδοση	Αθήνα : Γνώση, 1991.

* ISBN (International Standard Book Number). Είναι ο δεκαψήφιος αριθμός που υποχρεωτικά έχει, συνήθως στο οπισθόφυλλο, κάθε βιβλίο. Τον αριθμό του ISBN τον παίρνει για κάθε βιβλίο ο εκδότης του απο την αρμόδια για το σκοπό αυτό υπηρεσία. Στη χώρα μας ο αριθμός του ISBN δίδεται απο την Εθνική Βιβλιοθήκη.

****

(0) Οροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελ> Χουρμουζιάδης, Νίκος
Βιβλίο

PA3131 .C66 1991
Χουρμουζιάδης, Νίκος
Οροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία / Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης. 2η έκδ. – Αθήνα: Γνώση, 1991.
261 σ. : εικ. : 22 εκ. Περιέχει βιβλιογραφία (σ. 235-237) και ευρετήριο.
ISBN: 9602354054

1. Ελληνικό δράμα (Τραγωδία) - - Ιστορία και Κριτική.
2. Θέατρο - - Ελλάδα.

Το βιβλίο π.χ. "Δοκιμές"* του Γιώργου Σεφέρη μπορούμε να το βρούμε και στις βιβλιοκάρτες·

α) Στα κατά συγγραφέα ταξινομημένα (αλφαβητικά) δελτία. Ένα τέτοιο δελτίο έχει την ακόλουθη μορφή:

889.09 ** ΣΕΦΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
ΣΕΦ.

Δοκιμές/Γιώργος Σεφέρης.-
4η έκδ.- Αθήνα: Ίκαρος, 1981
2τ.
1. Ελληνική λογοτεχνία – Ιστορία και κριτική
Ι. Τίτλος

Βασικό δελτίο ή δελτίο συγγραφέα

β) Στα κατά τίτλο βιβλίου ταξινομημένα (αλφαβητικά) δελτία.

889.09 Δοκιμές
ΣΕΦ.

Σεφέρης, Γιώργος
Δοκιμές/Γιώργος Σεφέρης. –
4η έκδ. - - Αθήνα: Ίκαρος, 1981
1. Ελληνική Λογοτεχνία – Ιστορία και κριτική

Δελτίο τίτλου

* Όπως είπαμε, η σύγχρονη τεχνολογία (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, μικροφίλμς κτλ.) όπου χρησιμοποιείται, έχει ελαττώσει κατά πολύ το χρόνο που απαιτούνταν για την ανεύρεση και την επιλογή της αναγκαίας βιβλιογραφίας.
** Ταξινομικός αριθμός σύμφωνα με το σύστημα Dewey

γ) Στα κατά λήμμα ταξινομημένα (αλφαβητικά) δελτία:

889.09 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ – ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΣΕΦ.

Σεφέρης, Γιώργος
Δοκιμές/ Γιώργος Σεφέρης, - -
4η έκδ. - - Αθήνα: Ίκαρος, 1981
2τ.
Ι. Τίτλος

Δελτίο λήμματος

Συγκρίνετε τα παραπάνω δελτία μεταξύ τους, διαπιστώστε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους και πείτε για το καθένα ποιες ανάγκες εξυπηρετεί. Στην εργασία σας αυτή θα σας βοηθούσε αποτελεσματικά η επίσκεψή σας σε μια βιβλιοθήκη, όπου με τις οδηγίες του βιβλιοθηκάριου / βιβλιοθηκονόμου θα μπορούσατε να αποκτήσετε πολύτιμες γνώσεις σχετικά με την οργάνωση μιας βιβλιοθήκης: καταλογογράφηση των βιβλίων της, χρήση των δελτίων της, χρήση του Η/Υ κτλ.

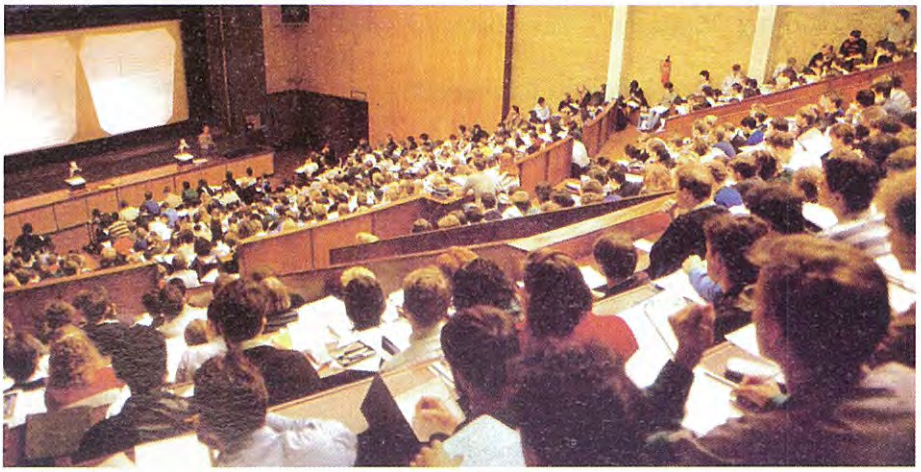

Δραστηριότητα – Επίσκεψη σε μια βιβλιοθήκη:

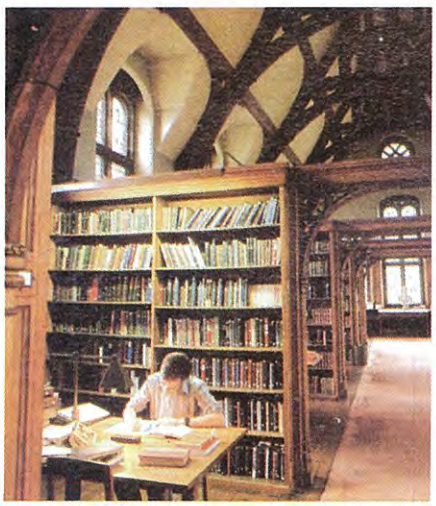

Ιδιαίτερα χρήσιμη θα ήταν η επίσκεψη της τάξης σε μια σύγχρονη βιβλιοθήκη, όπου οι μαθητές με τη βοήθεια και τις οδηγίες του βιβλιοθηκάριου/βιβλιοθηκονόμου θα μπορούσαν να αποκτήσουν πολύτιμες γνώσεις σχετικά με την οργάνωση μιας βιβλιοθήκης.
Γενικά, η παρουσίαση του υλικού της ενότητας «Ερευνητική εργασία» και η επεξεργασία των επιμέρους θεμάτων της θα είναι πιο ουσιαστική και αποτελεσματική, αν γίνει στο χώρο μιας βιβλιοθήκης με τη συνεργασία του προσωπικού της.

Βιβλίο εισαγωγής

Καταγραφή βιβλίων:

Στις μικρές βιβλιοθήκες καλό είναι τα βιβλία να καταγράφονται στο βιβλίο εισαγωγής ή στον κατάλογο εισαγωγής του Η/Υ κατ' αύξοντα αριθμό. Κάθε βιβλίο ή αντίτυπο ή τόμος πολύτομου έργου παίρνει ξεχωριστό αριθμό εισαγωγής.

ΔΕΙΓΜΑ
βιβλίου εισαγωγής

Ημ/νία	Αρ.εισαγωγής	Συγγραφέας	Τίτλος	Τόμος	Αντίτυπο	Εκδότης	Έτος	ISBN	Παρατηρήσεις

Ο αριθμός εισαγωγής

Ο αριθμός εισαγωγής γράφεται:

1. **Στο βιβλίο:** Στο πίσω μέρος της σελίδας του τίτλου.
Ο αριθμός εισαγωγής χρησιμοποιείται και όταν γίνεται η καταγραφή των νέων βιβλίων στον Η/Υ της βιβλιοθήκης. Ο αριθμός αυτός, που είναι μοναδικός για κάθε βιβλίο της βιβλιοθήκης είναι το στοιχείο αναγνώρισης του βιβλίου από τον Η/Υ, όταν το βιβλίο δανείζεται.

2. **Στο δελτίο τοπογραφικού καταλόγου:** Δείχνει πού είναι τοποθετημένο το βιβλίο στα ράφια της βιβλιοθήκης. Ο αριθμός εισαγωγής μπαίνει στην κάτω αριστερή γωνία του δελτίου.

Ξ VER	Verne, Jules Οι πειραταί του Αιγαίου/Ιουλίου Βερν: Διασκευή Ν. Καζαντζάκη, - - Αθήναι: Αστήρ, 1979. 216 σ.: εικ.: 21 εκ.
328 I	I. Ελλάδα – Ιστορία – Αγώνας Ανεξαρτησίας, 1821-1829 – Μυθιστορήματα. I. Καζαντζάκης, Νίκος. II. Τίτλος.

3. **Στο δελτίο βιβλιοδανεισμού:** Αυτό το δελτίο αντιπροσωπεύει το βιβλίο στη διαδικασία του δανεισμού και πρέπει να έχει τον αριθμό εισαγωγής μαζί με τα κύρια στοιχεία αναγνώρισής του βιβλίου: Συγγραφέα – τίτλο.
Ο αριθμός αυτός επαναλαμβάνεται στην "τσέπη" δανεισμού του βιβλίου.

Θεματική ταξινόμηση

Η ταξινόμηση βιβλίων δηλώνει έναν τρόπο θεματικής διάταξης των βιβλίων στα ράφια. Η ταξινόμηση συγκεντρώνει όλα τα βιβλία του ίδιου θέματος. Έτσι ο αναγνώστης μπορεί να βρει γρήγορα και εύκολα το συγκεκριμένο βιβλίο που τον ενδιαφέρει και παράλληλα κάποιο άλλο βιβλίο με το ίδιο θέμα.
Το πιο συνηθισμένο σύστημα ταξινόμησης ήταν το Δεκαδικό Σύστημα Ταξινόμησης DEWEY. Τελευταία επιχειρείται ο αυτοματισμός των βιβλιοθηκών, μεταξύ των οποίων και ορισμένων σχολικών βιβλιοθηκών, με το σύστημα ΑΒΕΚΤ 400. Στις μεγάλες όμως βιβλιοθήκες, π.χ. στις πανεπιστημιακές, χρησιμοποιούν το σύστημα της βιβλιοθήκης του Κογκρέσου.

Στο σύστημα DEWEY τα βιβλία μοιράζονται σε 10 κατηγορίες ανάλογα με το θέμα τους.
000 ΓΕΝΙΚΑ (εγκυκλοπαίδειες – λεξικά)
100 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
200 ΘΡΗΣΚΕΙΑ
300 ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
400 ΓΛΩΣΣΑ
500 ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
600 ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
700 ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
800 ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ
900 ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα Μυθιστορήματα / Νουβέλες – Διηγήματα – Παραμύθια, τα ταξινομούμε στα ράφια, βάζοντας στη ράχη του βιβλίου Μ ή Δ ή Π και από κάτω τα τρία πρώτα αρχικά του συγγραφέα. Επίσης οι βιογραφίες ταξινομούνται σύμφωνα με το επίθετο του βιογραφούμενου προσώπου, έχοντας στη ράχη το γράμμα Β και από κάτω τα τρία αρχικά του βιογραφούμενου. Ο ταξινομικός αριθμός γράφεται στη ράχη του βιβλίου.

Θα μπορούσαμε επίσης να χρησιμοποιήσουμε χρωματιστές ετικέτες ανάλογα με το θέμα και να γράψουμε επάνω τον ταξινομικό αριθμό. Κάτω από τον ταξινομικό αριθμό, βάζουμε τα τρία αρχικά γράμματα του συγγραφέα.

Ο ταξινομικός αριθμός δε μας δείχνει μόνο το θέμα του βιβλίου, αλλά βοηθάει να βρεθεί το βιβλίο στα ράφια, επειδή τα βιβλία τοποθετούνται εκεί καταρχήν σύμφωνα με τους ταξινομικούς αριθμούς και στη συνέχεια με την αλφαβητική σειρά των συγγραφέων. Ο ταξινομικός αριθμός είναι ουσιαστικά η ταυτότητα του βιβλίου στα ράφια της βιβλιοθήκης.
Σε κάθε τμήμα της βιβλιοθήκης βάζουμε ενδεικτικές πινακίδες, που μας δείχνουν τους ταξινομικούς αριθμούς των βιβλίων που υπάρχουν εκεί.

Δύο συνεχόμενες κατηγορίες σημειώνονται: π.χ. 100 – 300.

Καταλογογράφηση – δελτιοκατάλογος

Ο δελτιοκατάλογος και ο ηλεκτρονικός κατάλογος αναφέρει και περιγράφει σύντομα τα βιβλία και κάθε άλλο υλικό που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη. Βοηθάει να εντοπίσουμε τα βιβλία που έχει μια βιβλιοθήκη αν γνωρίζουμε:

1. Τα ονόματα των συγγραφέων.
2. Τους τίτλους.
3. Τα θέματα που καλύπτονται από τα βιβλία.

Οι δελτιοκατάλογοι – στις βιβλιοθήκες που χρησιμοποιούνται ακόμα - βρίσκονται στα ειδικά μικρά συρτάρια των βιβλιοθηκών.

Στο εξωτερικό τους τα συρτάρια έχουν ενδείξεις για το περιεχόμενο. Στο εσωτερικό έχουμε τα δελτία που χωρίζονται σε ομάδες με διαχωριστικά δελτία - οδηγούς. Όλα τα δελτία του καταλόγου τακτοποιούνται αλφαβητικά από το Α – Ω και περιλαμβάνουν αναγραφές συγγραφέων, τίτλων και θεμάτων σε ένα ενιαίο αλφάβητο.

Για χρήση του βιβλιοθηκάριου σχηματίζεται ο τοπογραφικός κατάλογος, όπου τα δελτία ταξιθετούνται σύμφωνα με το ταξινομικό σύστημα της βιβλιοθήκης.

Οι εσωτερικοί διαχωρισμοί γίνονται επίσης αλφαβητικά π.χ.

Θέμα: ΙΣΤΟΡΙΑ
Τα δελτία αυτού
του θέματος
ταξιθετούνται
αλφαβητικά

Κάθε βιβλίο, όπως είπαμε, μπορεί να αντιπροσωπεύεται στον κατάλογο από τρία (3) δελτία: συγγραφέα, τίτλου, θέματος:

Καταγραφή του υλικού

Στη βιβλιοθήκη λοιπόν θα αναζητήσουμε και θα βρούμε το υλικό της εργασίας μας. Εκεί θα επισημάνουμε και θα μελετήσουμε τις πηγές του. Δεν αρκεί όμως μόνον αυτό, η ανεύρεση δηλαδή του υλικού. Στη συνέχεια επιβάλλεται να επιλέξουμε από το υλικό που επισημάναμε εκείνο που υπηρετεί αποτελεσματικότερα το σκοπό μας και να το καταγράψουμε, ώστε να το αξιοποιήσουμε, όταν έρθει η ώρα της συγγραφής.

Στη φάση αυτή, δηλαδή στη φάση κατά την οποία αντλούμε από τη βιβλιογραφία και από το υλικό που συγκεντρώσαμε ό,τι μας χρειάζεται, θα πρέπει να εργαστούμε με τις σημειώσεις. Πρόκειται για μέθοδο δοκιμασμένη και αποδοτική. Γι' αυτό και οι συγγραφείς - ερευνητές

κρατούν σημειώσεις: άλλοι κρατούν σημειώσεις σε σημειωματάρια / τετράδια και άλλοι σε δελτία, σε τεμάχια δηλαδή χαρτιού που έχουν το σχήμα και τις διαστάσεις μικρού συνήθως φακέλου αλληλογραφίας, άλλοι στους προσωπικούς τους Η/Υ (Ρ C). Γενικά τα δελτία αποδείχτηκαν πολύ πρακτικά και εύχρηστα: ταξινομούνται, αντικαθίστανται και χρησιμοποιούνται εύκολα. Άλλωστε βοηθούν και στην τελική καταγραφή της βιβλιογραφίας, την οποία χρησιμοποιούμε, διότι, καθώς το καθένα τους είναι ανεξάρτητο από το άλλο, έχει τη δυνατότητα της ταξινόμησης σε αλφαβητική σειρά, όπως συνηθίζεται στην κατάρτιση ενός πίνακα βιβλιογραφίας.

► Στα παρακάτω δελτία ένας ερευνητής:

α) Καταγράφει πολύ περιληπτικά το περιεχόμενο ενός βιβλίου

Αλ. Δελμούζος

Το κρυφό σκολειό (1908-1911)
Αθήνα, 1950

. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος αναφέρεται στις προσπάθειές του για την ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου, στις αρχές στις οποίες στηρίχτηκε η λειτουργία του σχολείου και στις αντιδράσεις που προκλήθηκαν και οι οποίες οδήγησαν στο κλείσιμο του σχολείου.

(1)

β) Αντιγράφει αυτολεξεί μια χρήσιμη για την εργασία του περίοδο λόγου ενός βιβλίου.

Γ. Σεφέρης Ποίηση

Δοκιμές 2, εκδ. Φέξη,
Αθήνα, 1962, σ. 118

"Ο στερνός σκοπός του ποιητή δεν είναι να περιγράφει τα πράγματα αλλά να τα δημιουργεί ονομάζοντάς τα· είναι νομίζω και η πιο μεγάλη χαρά του".

(2)

γ) Αποδελτιώνει τη λέξη Αδριανούπολη η οποία του χρειάζεται στην εργασία του.

Ν. Πολίτης Ανδριανούπολη
Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού 4,
Αθήνα 1958, σ. 11

Τ' αηδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης
κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν το μεσημέρι
κλαίγουν την Αντριανόπολη την πολυκρουσεμένη.

(3)

▶ Σχηματίστε κι εσείς 4-5 δελτία, στα οποιά να αποδελτιώσετε το περιεχόμενο ενός βιβλίου, μια χρήσιμη πληροφορία, ένα θέμα ή ό,τι άλλο νομίζετε.

Χρήσιμη πληροφορία:

Γενικά, στα βιβλιογραφικά δελτία ή στην ιστοσελίδα του προσωπικού Η/Υ καταγράφουμε αποσπάσματα των βιβλίων που χρησιμοποιήσαμε, βασικές ιδέες των συγγραφέων ή πληροφορίες σε περίληψη ή σε παράφραση, σημειώνοντας οπωσδήποτε τη σελίδα ή τις σελίδες. Εάν κατά την αντιγραφή/μεταφορά ενός αποσπάσματος διαπιστώσουμε ένα λάθος ή μια άποψη που παραξενεύει, σημειώνουμε τότε την ένδειξη «sic» (=έτσι), για να δηλώσουμε ότι έχουμε επίγνωση του σφάλματος ή της ιδιαίτερης άποψης που εκφράζεται και επομένως δεν πρόκειται για λάθος αντιγραφής.

Εκτίμηση του υλικού

Στα δελτία μας ή στο δίσκο του προσωπικού μας Η/Υ, λοιπόν, συγκεντρώνουμε σιγά σιγά το υλικό που είναι χρήσιμο για την εργασία μας. Ένα υλικό ποικίλο: γεγονότα, παραδείγματα, στατιστικές, απόψεις αυθεντιών, μαρτυρίες κτλ., δηλαδή κάθε μορφής πληροφοριακό υλικό, από το αυστηρά επιστημονικό έως και τα προσωπικά ανέκδοτα· ποικίλο και ποικιλόμορφο υλικό. Από την ποικιλία αυτή θα επιλέξουμε βέβαια ό,τι βοηθάει περισσότερο στην ανάπτυξη και στην υποστήριξη των θέσεών μας.

Για τα παραδείγματα, λ.χ., είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε ότι είναι διευκρινιστικά. Με ένα παράδειγμα, δηλαδή, σταματούμε να αναπτύσσουμε μια άποψη/θέση και προσπαθούμε να την καταστήσουμε περισσότερο κατανοητή. Επίσης, με μια σειρά παραδειγμάτων, μια αφηρημένη αιτιολόγηση μπορεί να γίνει συγκεκριμένη και μια περιπλεγμένη θεωρία πιο σαφής. Γι' αυτό και το παράδειγμα πρέπει να χρησιμοποιείται στο βαθμό, που είναι αναγκαίο και με τρόπο που να μην ανακόπτει την εξέλιξη της εργασίας ή να μη δημιουργεί πλατειασμούς.

Οι διαπιστώσεις, πάλι, ή **οι μαρτυρίες** ατόμων καθολικά και αναμφισβήτητα αναγνωρισμένων αυθεντιών πρέπει να είναι συγκεκριμένες και όχι γενικές και αόριστες ή ρητορικά πυροτεχνήματα, όπως: "Ο αφοπλισμός είναι μια θαυμάσια ιδέα" κτλ. Ακόμη, οι γνώμες και οι απόψεις των αυθεντιών πρέπει να αναφέρονται στην περιοχή της ειδικότητάς τους και της εμπειρίας τους. Τέλος, πρέπει να προσέχουμε, ώστε τα αποσπάσματα που θα χρησιμοποιήσουμε στην εργασία μας να προέρχονται από ένα κείμενο ολοκληρωμένο, γιατί υπάρχει το ενδεχόμενο μικρά αποσπάσματα να αποδίδουν εντελώς λανθασμένα την άποψη κάποιας αυθεντίας.

Προσεκτικοί και επιφυλακτικοί πρέπει να είμαστε και στη χρήση των **στατιστικών στοιχείων,** τα οποία σε μερικές περιπτώσεις μπορούν να οδηγήσουν πολύ εύκολα σε παραποίηση και διαστρέβλωση της αλήθειας. Αυτό μπορεί να συμβεί, επειδή δεν είμαστε πάντοτε σε θέση να κρίνουμε την αξιοπιστία των δεδομένων μιας στατιστικής έρευνας, εκτός και αν γνωρίζουμε τον τρόπο με τον οποίο τα δεδομένα της συγκεντρώθηκαν και την πορεία που ακολουθήθηκε, για να προκύψουν ορισμένα συμπεράσματα. Πρέπει, π.χ., να ξέρουμε πώς τέθηκαν οι ερωτήσεις, πώς επιλέχτηκαν όσοι ρωτήθηκαν, ποιος συγκέντρωσε τα στατιστικά δεδομένα και για ποιο λόγο.

Και των εγκυκλοπαιδειών το υλικό πρέπει να μας προβληματίζει, αφού είναι, τουλάχιστον, κατά πέντε χρόνια, πιο παλιό από το έτος της έκδοσής τους, αν υπολογίσουμε το χρόνο που χρειάζεται για να συνταχθεί και να εκδοθεί μια εγκυκλοπαίδεια. Αυτό σε κάποιες περιπτώσεις ίσως να μην έχει και τόσο μεγάλη σημασία, σε κάποιες άλλες όμως βλάπτει την εργασία μας, όταν μάλιστα αυτή έχει ανάγκη και από το πιο πρόσφατα δημοσιευμένο υλικό. Στις περιπτώσεις αυτές πρέπει να ανατρέχουμε στα δημοσιεύματα ειδικών περιοδικών.

Επιπλέον, μερικές πληροφορίες εντελώς πρόσφατες, που δεν έχουν ακόμη δημοσιευτεί, μπορούμε να τις αντλήσουμε απευθείας από τις πηγές τους ή με επισκέψεις σε πρόσωπα, σε οργανισμούς, σε υπηρεσίες ή με αλληλογραφία ή με συνέντευξη, με τηλεφωνική επικοινωνία κτλ. Η τεχνολογία, βέβαια, προσφέρει σήμερα την εντελώς σύγχρονη και πρόσφατη πληροφόρηση μέσω της ηλεκτρονικής "τράπεζας πληροφοριών", η οποία έχει την ευχέρεια να συγκεντρώνει πάνω σε ένα θέμα όλα τα σχετικά άρθρα.

Πάντως παραμερίζοντας τη θεωρητική συζήτηση για το αν υπάρχουν ή όχι "ακλόνητα δεδομένα" - ας μην ξεχνούμε ότι θεωρίες, όπως αυτές που αναφέρονταν στην κίνηση της γης και στη διάσπαση του ατόμου, θεωρούνταν αναμφισβήτητες επί δεκαετίες και εκατονταετίες ολόκληρες – μπορούμε να πούμε ότι για να είναι χρησιμοποιήσιμο και αξιόλογο το αποδεικτικό υλικό πρέπει να υπάρχουν οι εξής προϋποθέσεις:

α) Να περιλαμβάνει τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα.
Η έρευνα απαιτεί να προσέχουμε τη χρονολογία του αποδεικτικού υλικού. Έτσι μπορούμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη κάποιων απόψεων, θεωριών κτλ. έως τις ημέρες μας. Για ορισμένες μάλιστα επιστήμες (Φυσική, Χημεία, Βιολογία, Κοινωνικές και Πολιτικές επιστήμες κτλ.) είναι απόλυτα αναγκαίες και οι πιο πρόσφατες πληροφορίες/απόψεις/θεωρίες – αυτές που μόνο μία τράπεζα πληροφοριών θα μπορούσε να προσφέρει. Αν η εργασία αναφέρεται στην ιστορία, τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, τις καλές τέχνες, ίσως είναι αρκετά τα πρόσφατα περιοδικά και τα σχετικά νεότερα βιβλία.

► Άσκηση:
Μελετήστε την εργασία "Ο πνευματικός άνθρωπος" και καταγράψτε τις παλαιότερες και τις σύγχρονες πληροφορίες που περιέχει.

β) Να είναι οι πηγές από τις οποίες προέρχεται το αποδεικτικό υλικό άμεσες.
Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι οι βιβλιογραφικές πηγές διακρίνονται σε άμεσες και έμμεσες. **Άμεσες πηγές** για τον ερευνητή είναι οι πηγές από τις οποίες αντλεί απευθείας το υλικό και τις πληροφορίες που χρειάζεται για το θέμα της εργασίας του, χωρίς την παρέμβαση ή το σχολιασμό κάποιου άλλου. Π.χ. η "Καινή Διαθήκη" ή το "Μανιφέστο" του Μαρξ είναι άμεσες πηγές για τον ερευνητή που μελετάει σχετικά θέματα. **Έμμεσες πηγές** είναι για τον ερευνητή εκείνες οι πηγές από τις οποίες αντλεί το υλικό του μέσα από το σχολιασμό ή την κριτική κάποιου άλλου. Μια μελέτη π.χ. που σχολιάζει, αξιολογεί ή αναφέρεται στην "Καινή Διαθήκη" ή στο "Μανιφέστο" του Μαρξ είναι μια έμμεση πηγή. Για παράδειγμα το έργο του Αλεξανδρινού Θεολόγου Ωριγένη (185-254 μ.Χ.) αποτελεί έμμεση πηγή για τις απόψεις των ειδωλολατρών φιλοσόφων του 2ου μ.Χ. αιώνα, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται και ο Κέλσος.

Το πλεονέκτημα των άμεσων πηγών είναι φανερό: όταν τις χρησιμοποιούμε, έχουμε αυθεντικό υλικό, υλικό δηλαδή που έρχεται κατευθείαν σε μας, χωρίς να περνάει από το φίλτρο κανενός, όπως συμβαίνει με το δευτερογενές/έμμεσο αποδεικτικό υλικό, που περνάει από το φίλτρο εκείνου που το σχολιάζει, το αξιολογεί, το αναλύει κτλ. από την αρχική πηγή. Το ίδιο πλεονέκτημα έχουμε, όταν διαβάζουμε ένα κείμενο στη γλώσσα που γράφτηκε, δηλαδή στο πρωτότυπο. Γιατί ακόμη και η μετάφραση μπορεί να αλλοιώσει την πηγή. Το ιδανικότερο θα ήταν να διαβάζουμε το Φρόιντ στα γερμανικά, το Βολτέρο στα γαλλικά, τον Αριστοτέλη στα αρχαία Ελληνικά κ.ο.κ. Αυτό όμως είναι εξαιρετικά δύσκολο, ώς και αδύνατο. Γι' αυτό πρέπει να προσέχουμε να χρησιμοποιούμε τις καλύτερες μεταφράσεις. Στόχος μας, λοιπόν, σε μια εργασία πρέπει να είναι πάντα η αναζήτηση του αρχικού/άμεσου αποδεικτικού υλικού. Στην περίπτωση όμως που θα αναγκαστούμε να χρησιμοποιήσουμε δευτερογενές/έμμεσο υλικό, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί, μια που όσοι παρουσιάζουν ή σχολιάζουν μια άμεση πηγή μπορεί **να την αλλοιώνουν συνειδητά ή ασύνειδα.**

γ) Το αποδεικτικό υλικό να είναι, κατά το δυνατόν, αντικειμενικό.
Αξιολογώντας το αποδεικτικό υλικό, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμιά πληροφορία που να μην έχει κάποιο στοιχείο υποκειμενικότητας. Θα ακούσετε ίσως να λένε ότι ακόμη και οι συνταγές της μαγειρικής έχουν υποκειμενικά στοιχεία. Γι' αυτό, όταν αξιολογούμε το αποδεικτικό υλικό και την επιχειρηματολογία, είναι ανάγκη να έχουμε στο νου μας την οπτική γωνία του συγγραφέα, την άποψή του και το σκοπό για τον οποίο γράφει. Αυτά είναι στοιχεία που επηρεάζουν την υποκειμενικότητα του συγγραφέα στο ειδικό θέμα.

Άσκηση:
► Αναφέρετε πέντε άμεσες / αρχικές και πέντε έμμεσες / δευτερογενείς πηγές και συζητήστε τους κινδύνους που διατρέχει ο χρήστης των έμμεσων πηγών. Συμβουλευτείτε κατά πρώτο λόγο τα σχολικά σας βιβλία.
► Προσπαθήστε να επισημάνετε στο βιβλίο της Ιστορίας της Γ΄ Λυκείου αποδεικτικό υλικό από πηγές το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί υποκειμενικό.

Διάρθρωση και συγγραφή της εργασίας

Αφού συγκεντρώσουμε και ελέγξουμε το υλικό μας, σχεδιάζουμε ένα **λεπτομερειακό διάγραμμα (αρχιτεκτονικό σχέδιο)** της εργασίας. Το ονομάζουμε λεπτομερειακό, για να το ξεχωρίσουμε από το **βασικό διάγραμμα,** το κατευθυντήριο, που το καταρτίζουμε από την πρώτη στιγμή που αρχίζουμε την εργασία μας και πάνω στο οποίο καταγράφονται οι βασικές θέσεις ή τα ερωτήματα του θέματος που ερευνούμε. Έτσι η εργασία μας κατευθύνεται και προσανατολίζεται και η διερεύνηση των πηγών γίνεται πιο αποτελεσματική. Το πρώτο, λοιπόν, βασικό διάγραμμα μας οδηγεί στο λεπτομερειακό, κι εκείνο πάλι ενδέχεται να μας οδηγήσει σ' ένα άλλο και σ' ένα άλλο, ανάλογα πάντα με το υλικό που συγκεντρώνεται κάθε φορά, ώσπου υλικό και διάγραμμα να πάρουν την οριστική τους μορφή.

Άσκηση:
► Μελετήστε και σχολιάστε το κείμενο που ακολουθεί:

"Με τη λέξη διάρθρωση εννοούμε την αρχιτεκτονική παρουσίαση της εργασίας. Εννοούμε ακριβώς τη θεμελιακή, τη σταδιακή επεξεργασία και, τελευταία, την κατάληξη σε συμπεράσματα είτε από τον ίδιο το συγγραφέα - ερευνητή είτε από τον αναγνώστη, αφού βέβαια ο ίδιος ο συγγραφέας τού δώσει τη δυνατότητα να προβεί στη συναγωγή συμπερασμάτων.

Ο συγγραφέας πρέπει να σκεφτεί πολύ νωρίς, ποια θα είναι η διάρθρωση της εργασίας του, χωρίς βέβαια να είναι και το πρώτο του μέλημα. Όπως ο τίτλος και ο υπότιτλος, έτσι και η διάρθρωση της εργασίας βγαίνει και προχωρεί παράλληλα με την πρόοδο των εργασιών της έρευνας και αλλάζει μορφή διαδοχικά. Το υλικό που μαζεύτηκε πια και βρίσκεται τοποθετημένο άτακτα στους διάφορους φακέλους και υποφακέλους, σε δελτία και σε σημειώσεις, πρέπει να ταξινομηθεί κατά διάφορες κατηγορίες σ' ένα ενιαίο σύνολο. Δηλαδή να χωριστεί σε μέρη, σ' ένα γενικό και σ' ένα ειδικό, σε διάφορα τμήματα και κεφάλαια, και ακόμη και σε υποδιαιρέσεις. Στο τέλος μπαίνουν τα συμπεράσματα, που δεν είναι βέβαια και απαραίτητα, επειδή ο αναγνώστης μπορεί και μόνος του να φτάσει σ' αυτά με την κατάλληλη βοήθεια του συγγραφέα".

(Αχ. Ανθεμίδης, Jus Promovendi,* Θεσσαλονίκη 1978[2], σ. 60)

* Promoveo: προωθώ, προάγω

Μετά τη συγκέντρωση, την ταξινόμηση και τη διάρθρωση του υλικού μας μπορούμε να προχωρήσουμε στην επεξεργασία του και τη συγγραφή της εργασίας μας. Βρισκόμαστε, όπως καταλαβαίνετε, στην τελευταία φάση της δουλειάς μας. Γι' αυτό και θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί: ένας αδέξιος χειρισμός μας μπορεί να καταστρέψει ό,τι δημιουργήσαμε σε όλη αυτή την επίπονη πορεία της εργασίας μας.

Ασκηση:

► Αναζητήστε στο κείμενο που ακολουθεί τις αρετές ενός καλού συγγραφέα-ερευνητή:

"Στην επεξεργασία του κειμένου θα φανεί η τέχνη και η ικανότητα του ερευνητή να υποτάξει το υλικό του, να το εξετάσει από κάθε πλευρά με διάφορους συλλογισμούς, επιχειρήματα και ερωταποκρίσεις.

Οι σκέψεις πρέπει να διατυπώνονται ύστερα από βάσανο σε μια λογική σειρά και να δίνουν στον αναγνώστη τα κλειδιά για την κατανόηση του προβλήματος [...]

Οι αρετές που πρέπει να διέπουν τα διανοήματα του συγγραφέα – ερευνητή είναι η αλληλουχία του κειμένου, η ομοιομέρεια, η έντιμη και λεπτή στάση του απέναντι στους άλλους, η προσπάθεια να καθορίζει με σαφήνεια τις έννοιες. Και πάνω απ' όλα αρετή ενός έργου είναι η προσήλωση στο καθήκον να βρίσκει και να παρουσιάζει την αλήθεια.

Αντίθετα, η συγγραφή με αλαζονεία, η χρησιμοποίηση ανοίκειων φράσεων, η προχειρότητα και η επιπολαιότητα [...], η νόθη παρουσίαση ξένων ιδεών για δικές του, ακόμη η διαστροφή των απόψεων τρίτων [...], η εριστική διάθεσή του, η χρησιμοποίηση λέξεων που δεν είναι δόκιμες, σοφισμάτων κ.ά., θα οδηγήσουν χωρίς άλλο το συγγραφέα σε απογοητεύσεις, διότι ο αναγνώστης δε θα του συγχωρήσει ποτέ την προσπάθεια να τον ξεγελάσει και ν' αλλοιώσει απόψεις και σκέψεις άλλων [...]

Τι πρέπει λοιπόν να γίνει; Η απάντηση είναι απλή. Σιγά σιγά και με περίσκεψη θα διατυπωθούν οι συλλογισμοί για κάθε ερώτημα. Συχνά αποδείχνεται ότι ο συγγραφέας δεν ακολουθεί το "μίτο της Αριάδνης", αλλά το δρόμο της πλάνης. Τότε πρέπει να επανεξεταστεί το υλικό που δε χρησιμοποιήθηκε ακόμη. Πρέπει να επιμείνει στο πνεύμα της αδιάκοπης συνέχισης και εξέτασης των προβλημάτων.

Ακόμη θα προστρέξει ο συγγραφέας σε εμπειρότερους συγγραφείς ή στους καθοδηγητές του, για να ζητήσει συμβουλές για την εργασία του.

Ο ερευνητής πρέπει να είναι αυστηρός με τον εαυτό του [...] Συνήθως δεν πετούμε εύκολα τον κόπο, χωρίς να δοκιμάσουμε αίσθημα οδύνης [...]

Όταν αρχίζει η συγγραφή, εάν γράφει χειρόγραφο κείμενο, είναι καλό να χωρίσει τη σελίδα σε δύο μέρη, έτσι ώστε να δοθεί η ευκαιρία για σημειώσεις στο περιθώριο κάθε στιγμή. Καλύτερο θα ήταν ακόμη ν' ασχολείται στην αρχή ο συγγραφέας με βραχυλογίες και σκαριφήματα και όχι αμέσως με δόκιμο λόγο. Όταν, όμως, διασταυρωθούν οι σκέψεις του, ύστερα από έλεγχο, τότε πια είναι απαραίτητη η σταθερή διατύπωση του κειμένου".

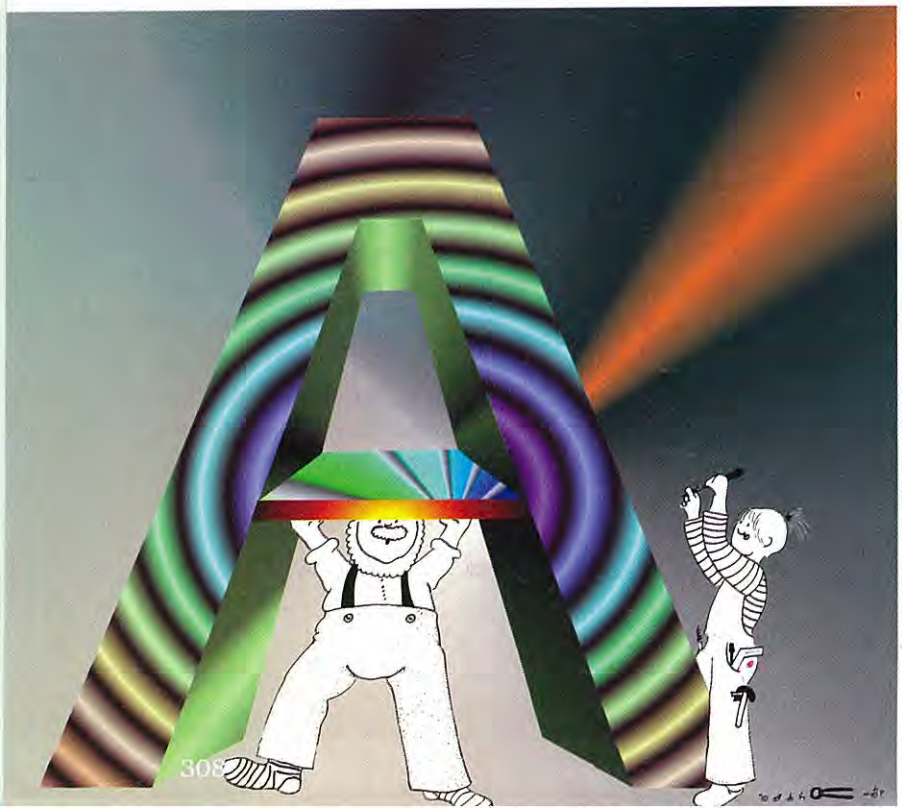

(Αχ. Ανθεμίδης, ό.π., σελ. 65-67)

Η εργασία μας ωστόσο δεν είναι ακόμη έτοιμη. Για να αποκτήσει την τελική μορφή της, θα πρέπει, παράλληλα με όσα εκθέσαμε (συγκέντρωση του υλικού, ταξινόμηση, εκτίμηση, καταγραφή κτλ.), να της δώσουμε τίτλο, να ετοιμάσουμε περίληψη του περιεχομένου της, να παραθέσουμε κατάλογο των πηγών της. Για όλα αυτά όμως, καθώς και για τα άλλα στοιχεία (παραπομπές, πίνακες, γραφικές παραστάσεις κτλ.) που ολοκληρώνουν μια εργασία, αν και δεν είναι πάντοτε όλα αναγκαία, θα κάνουμε λόγο πιο κάτω.

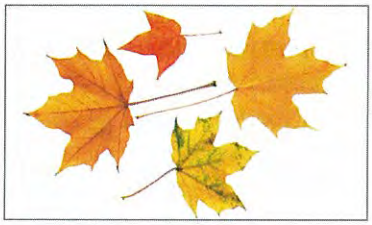

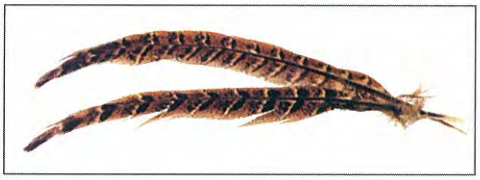

Τίτλος

► Με βάση το κείμενο που ακολουθεί προσδιορίστε και συζητήστε τα γνωρίσματα ενός λειτουργικού τίτλου είτε αυτός αναφέρεται σε μια επιστημονική εργασία είτε αφορά οποιοδήποτε άλλο είδος γραπτού κειμένου.

"Ο τίτλος αποτελεί το πρώτο μέσο που έχει στη διάθεσή του ο συγγραφέας, για να οδηγήσει το κορεσμένο μάτι του αναγνώστη στο δικό του άρθρο. Από την άποψη αυτή, θα έλεγε κανείς ότι ο τίτλος παίζει ρόλο τόσο σημαντικό όσο και η ονομασία ενός εμπορικού προϊόντος ή το μοτίβο μιας διαφημιστικής εκστρατείας...

Η σημασία του τίτλου γίνεται ακόμη μεγαλύτερη σήμερα που διαδίδεται όλο και περισσότερο η μηχανογραφική ταξινόμηση των δημοσιευμάτων. Η ταξινόμηση αυτή βασίζεται σε λέξεις-κλειδιά του τίτλου. Π.χ. αν ένα άρθρο τιτλοφορείται: ***"Πρόσμειξη σεληνιακού εδάφους σε θρεπτικά διαλύματα για την ταχύτερη ανάπτυξη αζωτοβακτηρίων",*** *η μηχανογραφική ταξινόμησή του θα γίνει πιθανότατα με βάση τις λέξεις σεληνιακό έδαφος, θρεπτικά διαλύματα, αζωτοβακτήρια. Άρα ο συγγραφέας πρέπει κατά τη σύνταξη του τίτλου να περιλαμβάνει τις κατάλληλες λέξεις-κλειδιά, που να δείχνουν καθαρά το περιεχόμενο του άρθρου. Μερικά περιοδικά επιτρέπουν την παράθεση συμπληρωματικών λέξεων-κλειδιών κάτω από την περίληψη, όταν οι σημαντικές αυτές λέξεις συμβαίνει να μην περιλαμβάνονται στον τίτλο".*

(Π.Α. Γεράκης, Α. Γ. Σφήκας, Το ερευνητικό δημοσίευμα, Θεσσαλονίκη, 1973, σ.4)

Άσκηση:

► Από ένα επιστημονικό περιοδικό συζητήστε και σχολιάστε τους τίτλους των εργασιών, κυρίως κατά πόσον είναι ελκυστικοί ή τυπικοί.

Περίληψη

Καλό είναι μια εργασία που έχει κάποια έκταση να συνοδεύεται και από την περίληψή της. Η περίληψη, συνηθίζουν να λένε, είναι η μικρογραφία της εργασίας. Σ' αυτήν ο αναγνώστης θα ανατρέξει μετά τον τίτλο, για να διαπιστώσει χωρίς χρονοτριβή το σκοπό, το περιεχόμενο, τα αποτελέσματα/ συμπεράσματα της εργασίας ή κατά πόσο αυτή ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντά του. Γι' αυτό θα πρέπει να είναι σύντομη, περιεκτική, πληροφοριακή. Την περίληψη τη βρίσκουμε άλλοτε στην αρχή μιας εργασίας, μετά τον τίτλο, και άλλοτε στο τέλος. Παράλληλα η περίληψη είναι μια ευκαιρία για επανέλεγχο της ερευνητικής εργασίας.

Άσκηση:

► α) Συζητήστε τις αρετές μιας περίληψης. β) Συντάξτε μια περίληψη της εργασίας "Ο πνευματικός άνθρωπος: απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του" (βλ. και τη σχετική ενότητα για την περίληψη στο βιβλίο "Έκφραση - Έκθεση για το Λύκειο" τ. Β΄). Τον αριθμό των λέξεων θα τον προσδιορίσετε εσείς, έχοντας υπόψη ότι μια περίληψη δεν πρέπει να έχει τίποτε περιττό, όπως δεν πρέπει να παραλείπει τίποτε αναγκαίο, για να είναι αποτελεσματική και να ανταποκρίνεται στον επικοινωνιακό της ρόλο.

Παραπομπές και (υπο)σημειώσεις

Συνηθισμένες είναι σε μια εργασία και οι παραπομπές, καθώς και οι (υπο)σημειώσεις. Από αυτές οι πρώτες, οι παραπομπές, αποδίδουν απόψεις τρίτων, αν και κάποτε αποδίδουν και απόψεις του ίδιου του συγγραφέα, ενώ οι (υπο)σημειώσεις αποδίδουν απόψεις συνήθως του ίδιου του συγγραφέα. (Υπο)σημειώσεις πάντως και παραπομπές μπορούν να μπουν: α) στο τέλος της σελίδας (υποσέλιδες), β) στο τέλος κάθε κεφαλαίου, γ) στο τέλος της εργασίας. Όχι όμως μεικτά. Δεν επιτρέπεται δηλαδή στην ίδια εργασία άλλες από τις παραπομπές και από τις (υπο)σημειώσεις να μπαίνουν στο τέλος της σελίδας, άλλες στο τέλος ενός κεφαλαίου και άλλες στο τέλος της εργασίας.

Τα στοιχεία πάλι της παραπομπής πρέπει να καταγράφονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να

παραπέμπουν τον αναγνώστη στην πηγή, με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και συντομία.

Παραδείγματα:

α) Όταν η παραπομπή γίνεται σε εργασία που δημοσιεύεται σε περιοδικό, τα στοιχεία παρατίθενται συνήθως με την ακόλουθη σειρά:

- το όνομα, το πατρώνυμο, το επώνυμο του συγγραφέα (κόμμα)·
- ο τίτλος της εργασίας, όπως ακριβώς είναι στο περιοδικό (κόμμα)·
- τα στοιχεία της έκδοσης, δηλαδή ο τίτλος του περιοδικού, όπου δημοσιεύεται η εργασία, ο αριθμός του τόμου, ο χρόνος της έκδοσης·
- η σελίδα ή οι σελίδες.

Παράδειγμα:

- Κ. Θ. Δημαράς, "Δύο ακόμη αθησαύριστα απόγραφα του Ρωσσαγγλογάλλου", Ο Ερανιστής 3 (1965), σ. 1-11.

β) Όταν η πηγή είναι βιβλίο, η παράθεση των στοιχείων συνηθίζεται έτσι:
- το όνομα, το πατρώνυμο και το επώνυμο του συγγραφέα (κόμμα)·
- ο τίτλος του βιβλίου. (Τον υπότιτλο, αν υπάρχει, τον παραθέτουμε μετά από τελεία)·
- τα στοιχεία της έκδοσης μέσα σε παρένθεση συνήθως·
- η σελίδα ή οι σελίδες.

Παράδειγμα:

- Γ. Μ. Αποστολάκης, "Το Κλέφτικο τραγούδι. Το πνεύμα και η τέχνη του". (Αθήνα, εκδ. Εστίας, 1950), σ. 108.

- Πολλοί συγγραφείς ωστόσο συνηθίζουν να ενσωματώνουν τις παραπομπές στο κείμενο της εργασίας τους, θέτοντας σε παρένθεση το όνομα του συγγραφέα, τη χρονολογία της έκδοσης του μνημονευόμενου έργου και τον αριθμό της σελίδας, όταν η παραπομπή γίνεται σε συγκεκριμένη σελίδα.

Παράδειγμα:
- "Λόγιες είναι (οι λέξεις) όσες μπήκαν τα τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια παράλληλα με τις εκπολιτιστικές προσπάθειες των λογίων, για να εκφράσουν όλες τις έννοιες της παιδείας, των επιστημών, τεχνών, ολόκληρου του ανώτερου πολιτισμού, που έλειπαν ως τότε" (Τριανταφυλλίδης, 1941, σ. 99). "Διακρίνονται σε αρχαίες και νεόπλαστες, σε ξένα δάνεια και σε hybrides" (πβ. Dauzat 1912, σ. 113-114)*.

Βιβλιογραφία

Ο τελευταίος αυτός τρόπος παρουσίασης της παραπομπής ανταποκρίνεται σε ανάλογο τρόπο ανάγνωσης της βιβλιογραφίας. Οι πιο πάνω π.χ. παραπομπές:
- (Τριανταφυλλίδης, 1941, σ. 99)
- (Dauzat, 1912, σ. 113-114)

αντιστοιχούν στις ακόλουθες βιβλιογραφικές καταχωρίσεις στο τέλος της εργασίας ή του βιβλίου:
- Τριανταφυλλίδης, Μ., 1941. Νεοελληνική Γραμματική. Εν Αθήναις.
- Dauzat, A., 1912. La Philosophie du langage. Paris.

* (Μ. Σετάτος. Τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη λόγιων και δημοτικών λέξεων της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη, 1969, σ. 9)

Αυτό σημαίνει ότι στο βιβλιογραφικό κατάλογο (βιβλιογραφία), που καταχωρίζεται αλφαβητικά στο τέλος της εργασίας, τα στοιχεία της κάθε παραπομπής παρατίθενται έτσι:**

- Επώνυμο συγγραφέα (κόμμα)
- αρχικά μικρών ονομάτων (κόμμα)
- τίτλος έργου (τελεία)
- έτος έκδοσης (τελεία)
- αριθμός έκδοσης, εφόσον δεν είναι η πρώτη έκδοση (τελεία)
- εκδοτικός οίκος (κόμμα)
- τόπος έκδοσης (κόμμα)
- αριθμός σελίδων.

Παράδειγμα:

- Ανδριώτης, Ν.Π., 1992[3]. Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη (σελ. 436).
- Bally, Dh., 1926. Le langage et la vie. Paris.
- Βλαστός, Π., 1931. Συνώνυμα και συγγενικά. Αθήνα.
- Σεφέρης, Γ., 1962. Δοκιμές. Εκδ. Φέξη, Αθήνα (σελ. 454).

Όπως ήδη σημειώσαμε, η βιβλιογραφία *** καταχωρίζεται συνήθως στο τέλος της εργασίας και μπορεί να περιλαμβάνει τα συγκεκριμένα βιβλία που χρησιμοποιήσαμε στην εργασία ή ορισμένα βασικά βιβλία που αναφέρονται στο θέμα. Πρέπει πάντως να αποφεύγουμε την παράθεση / συσσώρευση στο χώρο της βιβλιογραφίας πηγών τις οποίες δε χρησιμοποιήσαμε.

Άσκηση:

► Σχολιάστε τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία της εργασίας "Ο πνευματικός άνθρωπος". Αναζητήστε ακόμη εργασίες με κάθε είδους παραπομπές και σχολιάστε κατά πόσο εφαρμόζονται σ' αυτές όσα έχετε μάθει σχετικά με τον τρόπο καταχώρισης μιας παραπομπής.

Χρήσιμη πληροφορία. Στις παραπομπές συχνά γίνεται χρήση κάποιων λέξεων και κάποιων συντομογραφιών. Οι πιο συνηθισμένες από αυτές είναι οι ακόλουθες:

α) Στο ίδιο.

Η συντομογραφία αυτή χρησιμοποιείται, όταν παραπέμπουμε σε πηγή (βιβλίο, χωρίο) στην οποία παραπέμψαμε πιο πάνω. Έτσι αποφεύγουμε την επανάληψη όλων των στοιχείων της παραπομπής. Π.χ.:

- Κ.Θ. Δημαράς, Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Αθήνα 1975, σ. 62.
- στο ίδιο, σ. 75 (Αυτό σημαίνει ότι η παραπομπή γίνεται ακόμη στο Δημαρά, αλλά στη σελίδα 75).

** Ο τύπος της βιβλιογραφικής αναφοράς που προτείνεται είναι ενδεικτικός. Μερικοί συγγραφείς ακολουθούν το δικό τους τρόπο στην καταχώριση της βιβλιογραφίας. Μερικά επιστημονικά περιοδικά απαιτούν, επίσης, έναν συγκεκριμένο τρόπο καταγραφής της.

*** Σημείωση. Περισσότερες πληροφορίες σχετικές με τη βιβλιογραφία και την καταχώρισή της μπορείτε να βρείτε στο σχετικό κεφάλαιο που ακολουθεί.

β) ό.π. (=όπως παραπάνω).
Χρησιμοποιείται κι αυτή, η συντομογραφία, όταν παραπέμπουμε διαρκώς στην ίδια πηγή. π.χ..:

- Γ. Αποστολάκης, Το κλέφτικο τραγούδι, Αθήνα 1950, σ. 5.
- Γ. Αποστολάκης, ό.π., σ. 190.

γ) χ.χ. (=χωρίς χρονολογία).
π.χ. "Ομήρου Οδύσσεια μετά σχολίων υπό K. F. Ameis και ερμηνείας υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, χ.χ.

Πίνακες και σχεδιαγράμματα

Μπορούν ακόμη οι εργασίες να περιέχουν πίνακες, σχεδιαγράμματα, χάρτες, γραφικές παραστάσεις και άλλο εικονογραφικό υλικό, με το οποίο οι συγγραφείς - ερευνητές προσπαθούν να καταστήσουν πιο κατανοητά και πιο πειστικά τα δεδομένα της έρευνάς τους. Μερικά από αυτά ακολουθούν πιο κάτω.

Άσκηση / δραστηριότητα στην τάξη:

► Μελετήστε και συγκρίνετε τον πίνακα ΙΙ (κατανομή 300 μαθητών κατά βαθμίδα κοινωνικής τάξης) με τις αντίστοιχες γραφικές παραστάσεις (ακιδωτό διάγραμμα και κυκλικό τομέα) ως προς τα μέσα που χρησιμοποιούν και ως προς την αποτελεσματικότητά τους. Μπορείτε λ.χ. να πείτε ποιο από τα τρία στοιχεία (ο πίνακας, το ακιδωτό διάγραμμα, ο κυκλικός τομέας) είναι περισσότερο εκφραστικό / ελκυστικό / ευκολονόητο / σύντομο / αποτελεσματικό;

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ
ΚΑΤΑΝΟΜΗ 300 ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΒΑΘΜΙΔΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Κοινωνική Τάξη	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
		%
Ανώτερη	60	20
Μέση ανώτερη	120	40
Μέση κατώτερη	90	30
Κατώτερη	30	10
Σύνολο	300	100

Τα στοιχεία του πίνακα ΙΙ μπορούν να παρασταθούν με μορφή ακιδωτού διαγράμματος και κυκλικού τομέα. Π.χ.

Γραφική παράσταση (ακιδωτό διάγραμμα και κυκλικός τομέας) της κατανομής της κοινωνικής τάξης των τριακοσίων μαθητών του πίνακα ΙΙ.

(Κ. Ι. Τσιμπούκης, Τρόποι συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, Αθήνα 1986, σελ. 70-71)

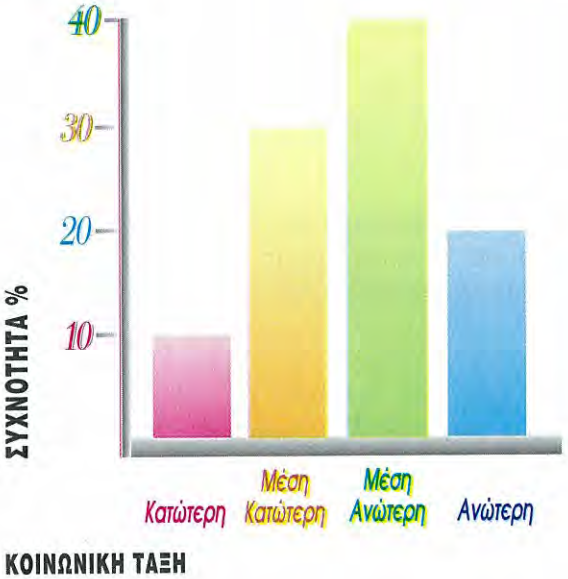

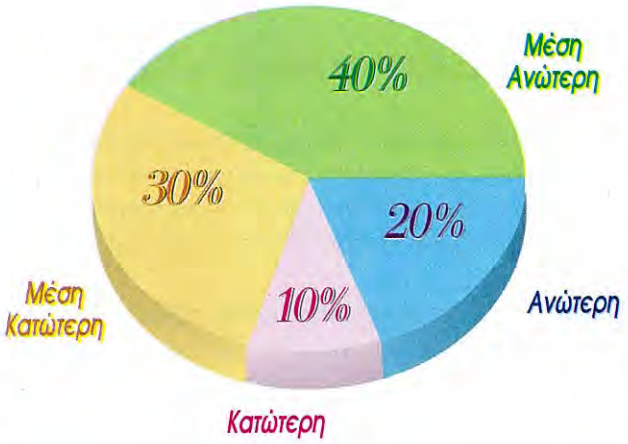

Καταχώριση της βιβλιογραφίας

Τα δελτία των βιβλίων, άρθρων σε περιοδικά, εφημερίδες κ.ά., τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην τελική μορφή της επιστημονικής εργασίας, αποτελούν τη βιβλιογραφία.

Η διευθέτηση των βιβλιογραφικών πηγών μπορεί να γίνει κατά διάφορους τρόπους. Μερικοί συγγραφείς ταξινομούν σε ξεχωριστές ομάδες τα βιβλία, τα περιοδικά, τις διατριβές, τα δημόσια έγγραφα, τις εφημερίδες κλπ. Μέσα σε κάθε ομάδα τηρούν αλφαβητική σειρά.

Μερικοί προτιμούν την αναγραφή των πηγών κατά τη χρονολογική σειρά έκδοσης των βιβλίων. Άλλοι οργανώνουν την καταγραφή της βιβλιογραφίας σε μια ομάδα με αλφαβητική σειρά και με βάση το επώνυμο του συγγραφέα κάθε βιβλίου. Στην περίπτωση αυτή, που την προτιμούμε συνήθως, υπάρχει κάποια δυσκολία σχετικά με την αλφαβητική σειρά των ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών πηγών. Υπάρχουν δύο δυνατότητες: Να καταχωρισθούν σε δύο διαφορετικές ομάδες ή σε μία. Στη δεύτερη περίπτωση προτείνεται να χρησιμοποιείται η αλφαβητοποίηση.

Ανεξάρτητα από τον τρόπο ομαδοποίησης ή αλφαβητικής σειράς, ο συγγραφέας - ερευνητής κατά την καταχώριση της βιβλιογραφίας πρέπει να έχει υπόψη του και τα εξής:

α) Όταν ένα βιβλίο δεν έχει συγγραφέα, τοποθετείται με βάση το όνομα του εκπαιδευτικού ιδρύματος ή του εκδοτικού οίκου, ο οποίος έκανε την έκδοση.
β) Όταν λείπουν και τα στοιχεία της έκδοσης, η εργασία ταξινομείται με βάση την πρώτη κύρια λέξη του τίτλου.
γ) Όταν η εργασία είναι γραμμένη από δύο ή τρεις συγγραφείς, γράφονται τα ονόματα

όλων. Η εργασία ταξινομείται με βάση το επώνυμο του φερόμενου ως πρώτου συγγραφέα και ακολουθούν τα ονόματα του άλλου ή των άλλων.

Συνηθίζεται κατά την καταχώριση του δεύτερου ή και του τρίτου συγγραφέα να προηγείται το όνομα και να ακολουθεί το επώνυμο.

δ) Όταν έχουν χρησιμοποιηθεί δύο ή περισσότερες εργασίες του ίδιου συγγραφέα, καταχωρίζεται το επώνυμο και το όνομά του με την πρώτη εργασία και στις επόμενες αντικαθίσταται με μια συνεχή γραμμή έξι διαστημάτων περίπου. Οι εργασίες του ίδιου συγγραφέα τοποθετούνται με αλφαβητική σειρά και με βάση την πρώτη κύρια λέξη του τίτλου τους. Οι εργασίες, που έγραψε ο συγγραφέας της παραπάνω περίπτωσης, με την συνεργασία άλλου ή άλλων συγγραφέων ταξινομούνται μετά από εκείνες τις οποίες έγραψε μόνος του.

ε) Όταν ένα βιβλίο είναι γραμμένο από περισσότερους των τριών συγγραφέων, καταχωρίζεται μόνο το ονοματεπώνυμο του πρώτου συγγραφέα και ακολουθείται από τη συντομογραφία «κ.ά.».

στ) Όταν δε δίνεται το όνομα του συγγραφέα, αλλά είναι δυνατό να εννοηθεί από άλλες πηγές, μπαίνει μέσα σε αγκύλες ή εισαγωγικά.

ζ) Όταν ο συγγραφέας γράφει με ψευδώνυμο και είναι γνωστό το πραγματικό του όνομα, μπορεί να προστεθεί και αυτό μέσα σε εισαγωγικά ή αγκύλες.

η) Όταν μια εργασία είναι συλλογή διαφόρων συγγραφέων, για την ταξινόμησή της χρησιμοποιείται το όνομα του συλλέκτη ή του εκδότη με μια επεξηγηματική ένδειξη μέσα σε παρένθεση· π.χ. Ι. Σιδέρης (εκδ.)

(Κ.Ι. Τσιμπούκης, Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, β' έκδοση, Αθήνα 1986, σελ. 73-74)

Επιλογικά

Τώρα που φτάσαμε στο τέλος αυτής της ενημέρωσης, και πριν κλείσουμε τις χρήσιμες αυτές οδηγίες, είναι απαραίτητο να γνωρίσετε μια άλλη πολύ σημαντική παράμετρο σχετικά με τη συγγραφή μιας ερευνητικής εργασίας, έτσι ώστε να μην απογοητευτείτε. Όλα όσα ειπώθηκαν παραπάνω είναι χρήσιμα, και πρέπει να τα γνωρίζετε. Δε φτάνουν όμως μόνον αυτά, δηλαδή τα δελτία, οι παραπομπές, κτλ. Για να βγει το έργο, είναι ανάγκη να συλλάβει, όπως θα έλεγε ο Διονύσιος Σολωμός, βαθιά ο νους το πρόβλημα που μας απασχολεί. Αυτό αποτελεί το άλφα και το ωμέγα της επιτυχίας μας: το πρόβλημα που έχουμε μπροστά μας πρέπει να ταράξει τη σκέψη μας. Γιατί τότε μονάχα αυτή εισδύει, συλλαμβάνει και παράγει. Αλλά αυτό δε διδάσκεται. Είναι εσωτερική υπόθεση του κάθε συγγραφέα. Ο καθένας το κατακτά με τον προσωπικό του μόχθο.

Προσέξτε ωστόσο και το κείμενο που ακολουθεί.

► Το κείμενο που ακολουθεί είναι παρμένο από το βιβλίο του Γιάννη Αποστολάκη "Το κλέφτικο τραγούδι (εκδ. Εστίας, Αθήνα 1950, σελ. 8-10). Μελετήστε το προσεκτικά και συζητήστε αν απορρίπτει ή συμπληρώνει όλα όσα είπαμε για τον τρόπο που γράφεται μια εργασία. Συζητήστε, δηλαδή με ποιο πνεύμα είναι γραμμένο το κείμενο και ποιος είναι ο στόχος του συγγραφέα. Συζητήστε ακόμη το ειρωνικό ύφος του συγγραφέα και αιτιολογήστε το. Μπορείτε, τέλος, να πείτε τι σημαίνουν τα λόγια του: "Πολλά φταίνε που χάθηκε το πλάσμα του Θεού, ο άνθρωπος που 'χε αίμα στις φλέβες, και τη θέση του την πήρε ο άνθρωπος του χαρτιού";

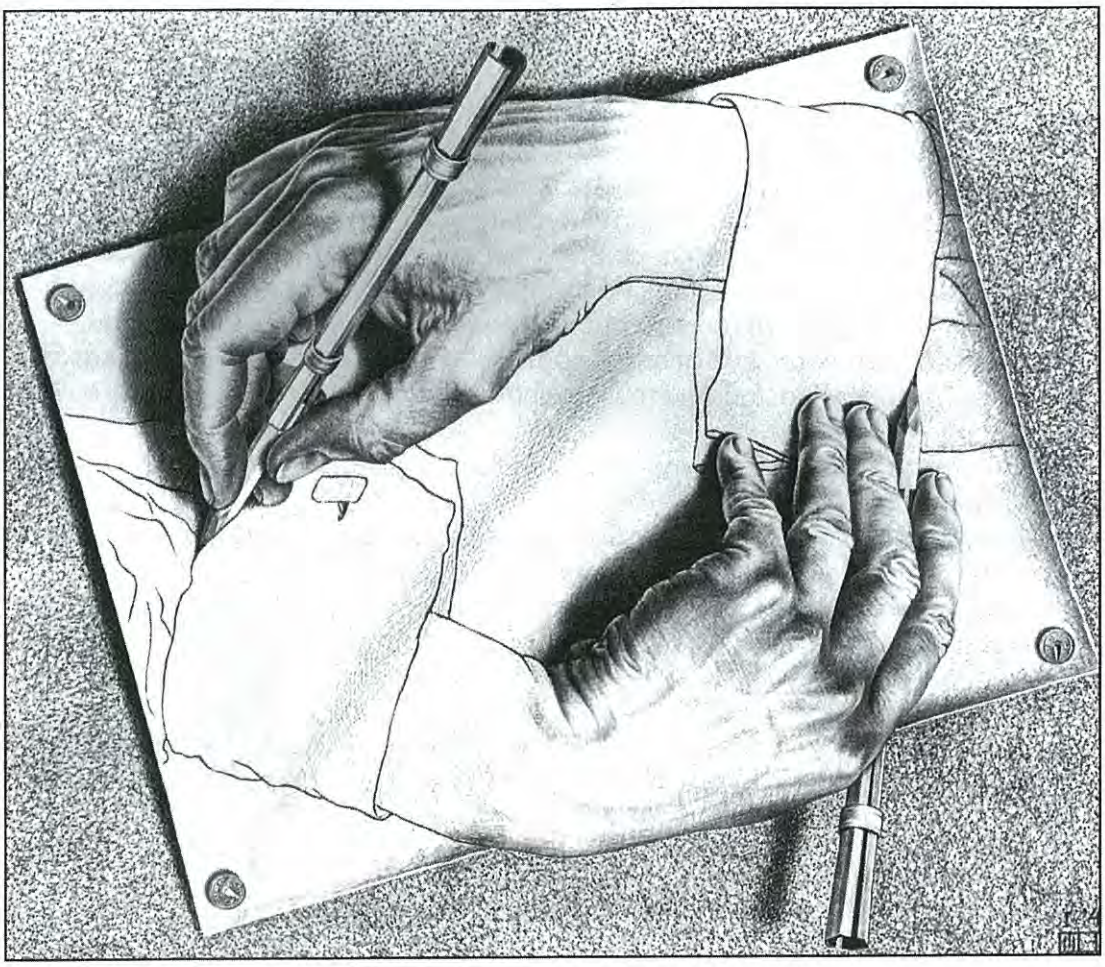

" Χέρια που ζωγραφίζουν " (Drawing Hands), 1948

Μπορεί όμως να μην είσαι πλασμένος για δημιουργία, παίρνεις τότε το δρόμο της σοφίας και με τη βοήθεια πάντοτε της alma mater της επιστήμης, της βιβλιογραφίας, φτάνεις άκοπα και γλήγορα στο σκοπό σου. Ξεφυλλίζεις μέρα και νύχτα βιβλία – η βιβλιογραφία αφήνει πολύ πίσω το χρόνο – και σημειώνεις και, χωρίς να το καταλάβεις, πολύτομο βιβλίο ετοιμάστηκε κιόλας: είναι η ιστορία ενός ζητήματος· το ζήτημα δεν είναι ανάγκη να σε τάραξε ποτέ, ούτε να το ξέρης. Σπίθα δε βγάζει ο πηλός και το χώμα κι' όμως εσύ με τη βοήθεια της βιβλιογραφίας κατάφερες κ' έγραψες ιστορία, εισαγωγή της φιλοσοφίας. Για να γράψης πάλι την ιστορία της πατρίδας μας χρειάζεται να ζης, καταπώς λέει ο ποιητής, "με λογισμό και μ' όνειρο" για τη μεγαλόψυχη Μητέρα; διόλου· ζης με τη βιβλιογραφία – αντιγράφεις χειρόγραφα και έγγραφα κ' οι τόμοι βγαίνουν βροχή ο ένας πίσω από τον άλλον. Τώρα πια είσαι ο σοφός· ο κουρασμένος από την αντιγραφή, σοβαρός και αγέλαστος γυρνάς και γερνάς. Άνθρωπος στο τέλος είσαι, δε βαστάς στον κόπο της αντιγραφής για να γράψης την ιστορία του ζητήματος· συντροφιά με τη βιβλιογραφία πάλι δεν είσαι χαμένος. Διαλέγεις μια στιγμή που είναι μαζωμένος κόσμος (και πότε δεν είναι μαζωμένος κόσμος; Ο άνθρωπος στον τόπο μας δεν έχει καμμιά δουλειά να μένη μόνος με τον εαυτό του, είναι κοινωνικός και πάντα βρίσκεται συντροφιά με τους άλλους). Ξεφωνίζεις τότε δυο τρία από τα τελευταία ονόματα της βιβλιογραφίας.*

Ε! ο κόπος σου δεν πήγε χαμένος. Την άλλη μέρα το πρωί να είσαι βέβαιος θα χτυπήση την πόρτα σου το λαγωνικό των δυναμικών προσώπων –ο δημοσιογράφος· θα σε πιάση από το

* alma mater: ζωογόνος μητέρα

ΑΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ
Ηράκλειτος
ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

χέρι και θα σε μπάση επίσημα στη ζωή. Είσαι πια ο ειδικός – γνωρίζεις τότε και άλλους ειδικούς, κάνεις μαζί τους σύλλογο ή εταιρεία και γίνεσαι απαραίτητος στην οικονομία του κόσμου και του τόπου: οι άνθρωποι σ' έχουν πια κεφάλαιο κι' εσύ ετοιμάζεσαι για υπουργός σ' ώρα ανάγκης, που δε θα λείψη ποτέ στον τόπο μας να παρουσιαστή. Με τη βιβλιογραφία, τέλος, μένεις πιστός στο θεμελιακό νόμο, που ορίζει όλη τη φύση – στο νόμο του λιγώτερου κόπου και της πιο μεγάλης επιτυχίας. Λίγη μνήμη να έχης να θυμάσαι μερικά ονόματα και φτιάχνεις καινούργια έδρα στο Πανεπιστήμιο και παίρνεις πια φόρα. Τι χρειάζεται, λοιπόν, το ψυχικό θεμελίωμα; Η ψυχή είναι ανοικονόμητος σύντροφος· δεν την βρίσκεις πουθενά – ούτε στο κρύο ούτε στη ζέστη και η γλώσσα της σκοτεινή και αλλόκοτη. Μπορείς να κλειστής ολόκληρη τη ζωή σου με τέτοιο παράξενο σύντροφο; Ποτέ σου να μην τα έχης συνηθίσει και να τρέμη αδιάκοπα η καρδιά σου πως θα την αντικρύσης την άλλη στιγμή και στο τέλος να πεθαίνης ξένος μαζί της;

Ν' απαντήσω στο μορφωμένο της εποχής και ν' αρχίσω συζήτηση μαζί του δεν το έχω σκοπό. Μελάνι κ' αίμα έχουν γι' αυτόν την ίδιαν αξία. Όμως δε θα κρύψω και τη μαύρη σκέψη, που μου γεννούν τα λόγια του. Ό,τι σπείραμε θερίζουμε τώρα και ο πλούσιος θέρος είναι ο μορφωμένος της εποχής. Πολλά φταίνε που χάθηκε το πλάσμα του Θεού, ο άνθρωπος πούχε αίμα στις φλέβες, και τη θέση του την πήρε ο άνθρωπος του χαρτιού. Ο καθένας στον κύκλο του, αν θελήση να σκεφθή, θα βρη λογής λογής αφορμές του ξεπεσμού, άλλες μακρινές κι άλλες κοντινές, από τις πιο σημαντικές όμως νομίζω να στάθηκε και η στραβή οδηγία, που έπαιρνε στην κρισιμώτερη περίοδο της ζωής – στα χρόνια της σπουδής – όποιος ταζότανε στην επιστήμη. Η βιβλιογραφία, που έπρεπε να μη λείπη από το τέλος του επιστημονικού βιβλίου για να ευκολύνη το ψάξιμο και όχι τη μελέτη του· και το αποθήκιασμα και η οικονομία στις γνώσεις, να μην πηγαίνη τίποτε χαμένο, ήτανε οι τρεις κύριες εντολές, που άκουγε και ξανάκουγε ο φοιτητής. Άλλοι συσταίνανε το δελτίο, και άλλοι το τετράδιο για τον καλύτερο τρόπο του θησαυρισμού της σοφίας, που θα έβγαινε όχι από την μελέτη του βιβλίου παρά από τον τεμαχισμό του σε πληροφορίες. Κανείς όμως από τους οδηγούς δε βρέθηκε ποτέ να μάθη τον νέο να μελετά ολόκληρο το βιβλίο του και να μην το κομματιάζη σε δελτία. Κανείς δεν εσύστησε στον νέο να τραβάη, πέρα από το διάβασμα, προς τη σκέψη κ' άφοβα ν' αφήνη την ψυχή του να ζυγίζεται με τ' ακούραστα φτερά της, με τη μνήμη και με τη λήθη, και να βρίσκη την ισορροπία με τη δύναμη τη δική της. Το κακό πια έγινε. Έμπαινε ο νέος στο Πανεπιστήμιο γεμάτος λαχτάρα, πίστη, κ' έβγαινε φοβισμένος. Ό,τι του ήτανε πριν παιγνίδι, άλλαζε τώρα σ' έργο μόχθου· χωρίς τη βεβαίωση της βιβλιογραφίας, ούτε το στόμα άνοιγε να μιλήση ούτε το μάτι να κοιτάξη. Έμπαινε τέλος ο νέος πλούσιος και σπάταλος από φύση κ' έβγαινε κακομοίρης από τη σοφία του που κρεμότανε στον ώμο του μέσα στο τσουβάλι με τα δελτία.

Σημείωση: Διατηρήθηκε η ορθογραφία και η στίξη του κειμένου. Δε διατηρήθηκε το πολυτονικό σύστημα.

Σχέδιο του Gary Penca

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

1. Το πράσινο στην πόλη της Θεσσαλονίκης*

Γυμνάσιο Πολίχνης
Τάξη: Γ2
Υπεύθυνη Καθηγήτρια: Μαρία Μανιδάκη, μαθηματικός

Στο πλαίσιο του θεσμού των Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων το 2ο τμήμα της Γ΄ τάξεως του Γυμνασίου μας πραγματοποίησε μια έρευνα με θέμα: «Το πράσινο στην πόλη μας». Το θέμα αυτό το επιλέξαμε από μια σειρά θεμάτων που μας πρότεινε η υπεύθυνη καθηγήτριά μας. Το διαλέξαμε για δύο λόγους. Πρώτα πρώτα γιατί είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που απασχολεί κάθε πόλη σε όλες τις εποχές. Έπειτα γιατί μας άρεσε ο τρόπος με τον οποίο θα γινόταν η έρευνα. Οπωσδήποτε σαν παιδιά μας εντυπωσιάζει ο θόρυβος, το κυνηγητό πληροφοριών, η επαφή με τους ανθρώπους, η ιδέα της συλλογικής δουλειάς.

Για να θεμελιώσουμε την έρευνά μας, χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο της περιγραφικής στατιστικής. [Δειγματοληψία με τυποποιημένο ερωτηματολόγιο, και επιπλέον τοπογραφικά διαγράμματα, χάρτες, φωτογραφίες, διαφάνειες].

Επειδή το θέμα ήταν πολύπλευρο, χωριστήκαμε σε ομάδες εργασίας, κατά την κρίση μας. Κάθεμία από αυτές είχε μια συγκεκριμένη αποστολή. Μια από τις ομάδες συναντήθηκε με το Νομάρχη, το Δήμαρχο, το Σχολικό Σύμβουλο, το Διοικητή στρατοπέδου Καρατάσου και άλλα υπεύθυνα πρόσωπα και μαγνητοφώνησε τις απόψεις τους στο θέμα μας. Μετά την έρευνα και την επεξεργασία των στοιχείων προέκυψαν τα ακόλουθα αποτελέσματα.

Επί 100 ερωτηθέντων απάντησαν 86, ενώ 14 δεν είχαν γνώμη.

Στο 1ο ερώτημα:

Ποια είναι η γνώμη σας για το πράσινο;

Α) χρειάζεται για διακόσμηση;
Β) είναι απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου;
1 άτομο, δηλ. ποσοστό 1,2%, απάντησε ότι χρειάζεται μόνο για διακόσμηση.
20 άτομα, δηλ. ποσοστό 23,2%, απάντησαν ότι χρειάζεται για διακόσμηση και είναι απαραίτητο στη ζωή.

65 άτομα, δηλ. ποσοστό 75,6%, απάντησαν πως είναι απαραίτητο.
(*βλέπε πίνακα και διάγραμμα 1*)

* Έρευνα στο πλαίσιο του θεσμού των πολιτιστικών δραστηριοτήτων (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτιστικές Δραστηριότητες, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979, σελ. 115-120)

Στο 2ο ερώτημα:

Νομίζετε ότι το πράσινο είναι
A) αρκετό;
B) λίγο;
86 άτομα, δηλ. ποσοστό 100%, απάντησαν ότι είναι λίγο.

Στο 3ο ερώτημα:

Τι νομίζετε ότι πρέπει να γίνει για να βελτιωθεί η κατάσταση;
54 άτομα, δηλ. ποσοστό 62.8%, απάντησαν: να ενδιαφερθούν οι δημοτικές και δημόσιες αρχές.
15 άτομα, δηλ. ποσοστό 17.4%, απάντησαν: να ενδιαφερθούνοι οι πολίτες.
17 άτομα, δηλ. ποσοστό 19.8%, πρότειναν ανεφάρμοστες λύσεις.
(βλέπε πίνακα και διάγραμμα 2)

Ανάλυση δεδομένων:

1. Το ότι απάντησε το 86% των ερωτηθέντων δείχνει ότι το θέμα ενδιαφέρει σχεδόν το σύνολο των πολιτών.
2. Μεγάλο ποσοστό βλέπει το πράσινο περισσότερο ως στοιχείο απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου παρά ως διακοσμητικό στοιχείο, όπως φαίνεται από τον πίνακα I και το διάγραμμα I.

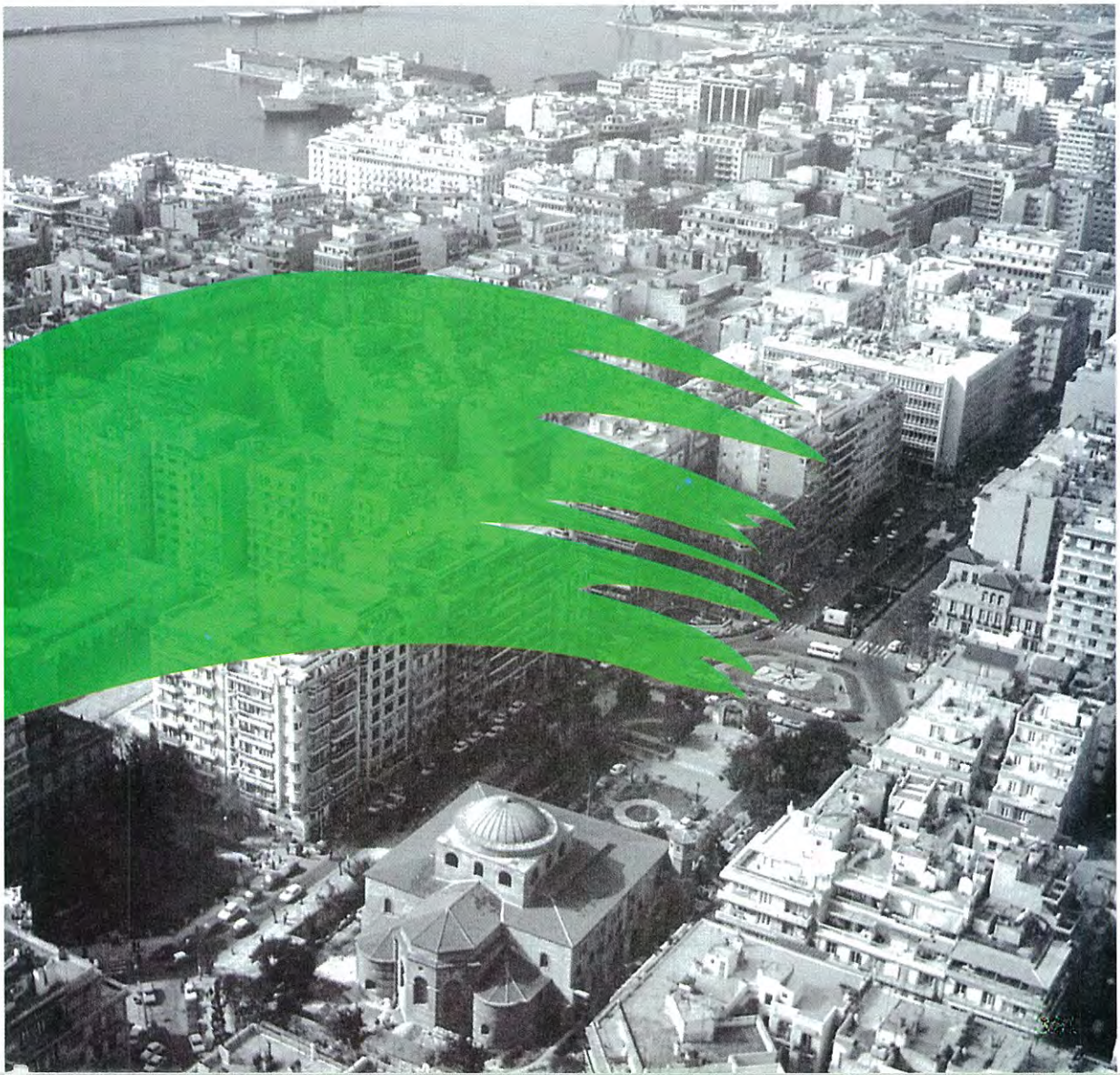

3. Οι πολίτες στο σύνολό τους έχουν αντιληφθεί ότι το πράσινο στην πόλη μας είναι λίγο.
4. Το μεγαλύτερο ποσοστό των πολιτών, 62.8%, πιστεύει ότι για τη βελτίωση της κατάστασης θα πρέπει να ενδιαφερθούν οι αρχές και μόνο ένα ποσοστό 17.4% έχει αντιληφθεί ότι δεν αρκούν μόνο οι αρχές, αλλά χρειάζεται και η ιδιωτική πρωτοβουλία για τη βελτίωση της καταστάσεως.

Τέλος ένα ποσοστό 19.8%, είτε προτείνει ανεφάρμοστες λύσεις είτε πιστεύει ότι είναι πλέον αργά για οποιαδήποτε ενέργεια.

Προτείνουμε ως λύσεις:

1. Να δενδροφυτευτούν οι ρεματιές που υπάρχουν.
2. Να δημιουργηθεί ένα δεύτερο πευκόδασος, σαν το δάσος "Χίλια Δένδρα" (Κεδρηνός λόφος) κάπου κοντά στη βιομηχανική περιοχή της πόλεως.
3. Να επιβληθεί υποχρεωτική δενδροφύτευση των ακάλυπτων χώρων των βιομηχανικών συγκροτημάτων.
4. Να δενδροφυτευτούν οι δρόμοι, όπου δεν εμποδίζεται η κυκλοφορία.
5. Να μην οικοδομηθούν οι ακάλυπτοι χώροι του Δημοσίου.
6. Να γίνει διαφώτιση του κοινού και να τονιστεί ότι ο καθένας έχει τη δυνατότητα να συμβαλει θετικά στην επέκταση του πρασίνου.
7. Να γίνουν συγκεκριμένες υποδείξεις από τις αρμόδιες υπηρεσίες για τον τρόπο με τον οποίο ο καθένας μπορεί να δημιουργήσει, να αναπτύξει και να συντηρήσει πράσινο στο χώρο που κατέχει (εξώστες, εσωτερικές και εξωτερικές αυλές, είσοδοι κτλ.).
8. Να ζητηθεί από διάφορα κοινωνικά σωματεία η προσφορά εθελοντικής εργασίας για δενδροφυτεύσεις.
9. Να γίνει ενημέρωση από την τηλεόραση.

Ανεξάρτητα όμως από αυτό, εμείς μάθαμε ένα τρόπο εργασίας (έρευνας) που έχει αντικείμενό της τη συγκέντρωση στοιχείων, την ταξινόμησή τους και την παρουσίασή τους με συστηματικό τρόπο, ώστε να μπορούν να αναλυθούν και να εξηγηθούν, για να εξυπηρετήσουν διάφορους σκοπούς και τελικά να εξαχθούν κατάλληλα συμπεράσματα.
Συνειδητοποιήσαμε τη σημασία της συλλογικής εργασίας και της κοινωνικότητας. Η ανάγκη να συλλέξουμε στοιχεία μας έφερε σε επαφή με τον απλό πολίτη, το δημόσιο υπάλληλο και τους διαφόρους αρμοδίους, ακούσαμε γνώμες και λύσεις που προτάθηκαν και πεισθήκαμε ότι ο διάλογος είναι απαραίτητος και εποικοδομητικός.

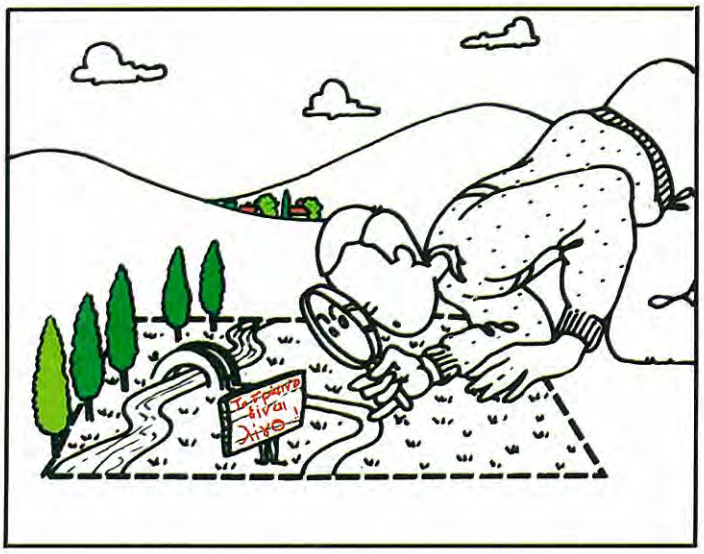

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ: ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟ;		
ΑΠΑΝΤΗΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΑΤΟΣΤΙΑΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ 100.f/Σf
1. Το πράσινο χρειάζεται μόνο για διακόσμηση.	1	1.2
2. Το πράσινο χρειάζεται για διακόσμηση και είναι απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου.	20	23.2
3. Το πράσινο είναι απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου.	65	75.6
ΣΥΝΟΛΟ	86	100.0

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.

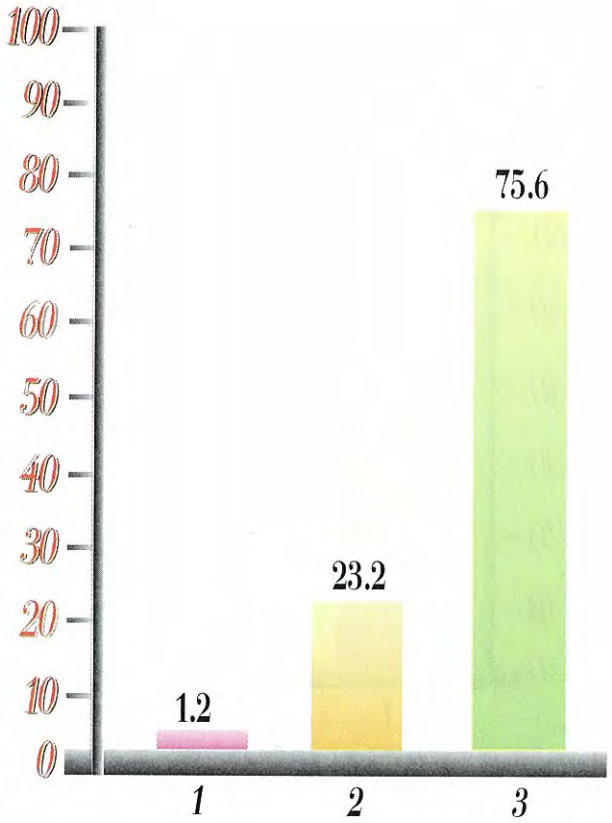

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ: ΤΙ ΝΟΜΙΖΕΤΕ ΟΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΓΙΑ ΝΑ ΑΥΞΗΘΕΙ ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΜΑΣ;		
ΑΠΑΝΤΗΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΑΤΟΣΤΙΑΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ 100.f/Σf
1. Να ενδιαφερθούν οι δημόσιες και δημοτικές αρχές	54	62.8
2. Να ενδιαφερθούν οι πολίτες	15	17.4
3. Ανεφάρμοστες προτάσεις.	17	19.8
ΣΥΝΟΛΟ	86	100.0

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.

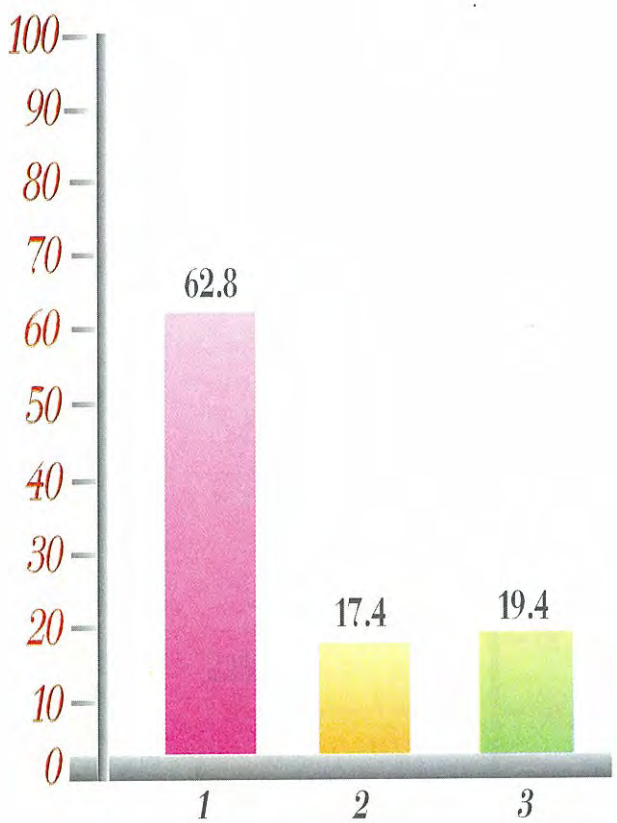

Με την ευκαιρία των Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων δοκιμάσαμε τη χαρά που δίνει η έρευνα στο πρακαταρκτικό έστω στάδιο. Όλη μας την εργασία με λεπτομέρειες θα την παρουσιάσουμε στα υπόλοιπα τμήματα του σχολείου μας. Θα προβληθούν ταινίες μικρού μήκους με θέματα ανάλογα. Η έρευνά μας θα έχει ως αποτέλεσμα τη δενδροφύτευση του σχολείου μας το φθινόπωρο, με δένδρα που υποσχέθηκε ότι θα μας δώσει το δασαρχείο Θεσ/νίκης. Όλα αυτά που σύντομα σας παρουσιάσαμε μας έκαναν να νιώσουμε τη χαρά ότι γίναμε μικροί ερευνητές και επεκτείναμε το πεδίο των γνώσεων και των ενδιαφερόντων μας.

2. Ο πνευματικός άνθρωπος: Απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του

Ο εικοστός αιώνας, αιώνας δύο παγκόσμιων πολέμων, πολύ προχωρημένων τεχνολογικών εξελίξεων, μεγάλων ιδεολογικών ανακατατάξεων, αξιοσημείωτων αντιφατικών δεδομένων, τραβάει προς τη λήξη του. Στο πέρασμά του άφησε αδιευκρίνιστα πολλά θέματα. Πολλοί, προπάντων, όροι της ζωής συχνά αντιμετωπίζονται με διαμετρικά αντίθετες τοποθετήσεις και η θεωρητική σκέψη του, κατά τα φαινόμενα, οικουμενικού πολιτισμού του αιώνα μας δεν αποδέχεται με ενιαίο τρόπο ό,τι θα προσδοκούσαμε να ενοποιεί ο κοινός παρονομαστής της ανθρώπινης λογικής· για παράδειγμα, οι έννοιες της δικαιοσύνης ή της ελευθερίας προσδιορίζονται με παραμέτρους που υπαγορεύει ομολογουμένη ή ανομολόγητη σκοπιμότητα.

Ανάμεσα στους όρους που περιμένουν ακόμη τη διευκρίνισή τους είναι και αυτοί της έννοιας του πνευματικού ανθρώπου*. Ο όρος είναι ένας νεολογισμός που δεν έχει πίσω του μεγάλη ιστορία. Κατά το Oxford English Dictionary εμφανίζεται στην αγγλόφωνη γραμματεία γύρω στα μέσα του 17ου αι., ενώ στην αντίστοιχη γαλλόφωνη, κατά το Vocabulaire philosophique του Lalande, προβάλλει δειλά προς το τέλος του 19ου αι. Στη νεοελληνική γραμματεία ο νεολογισμός, που με εκκρεμή ακόμη και τώρα απόδοση και με επαμφοτερίζουσα τάση ανάμεσα στους όρους διανοούμενος και πνευματικός άνθρωπος έρχεται να αντιστοιχήσει προς τους ξενόγλωσσους όρους, αρχίζει να χρησιμοποιείται γύρω στα μέσα του αιώνα μας.**

Η διερεύνηση του θέματος οδηγεί στη διαπίστωση ότι είναι ανεπαρκείς οι ορισμοί που προτάθηκαν σε έγκυρα λεξικά. Ας περιοριστούμε στη γαλλική λεξικογραφία· το Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας (έκδ. 1935) ορίζει ως διανοούμενο (infellectuel) το πρόσωπο στο οποίο υπερισχύει η χρήση της διάνοιας σε αντίθεση με τον άνθρωπο που ασκεί χειρωνακτική εργασία· το Λεξικό Robert (έκδ. 1957) χαρακτηρίζει, με ορισμό περισσότερο περιοριστικό και περισσότερο επεκτατικό, ως διανοούμενο το πρόσωπο που έχει μια έκδηλη ή υπερβολική προτίμηση για τα πνευματικά ζητήματα· το μικρό Larousse (έκδ. 1961) αποδίδει την ιδιότητα του διανοουμένου στο πρόσωπο που ασχολείται από διάθεση ή επάγγελμα με τα πνευματικά ζητήματα.

Η ανεπάρκεια των ορισμών αυτών οφείλεται κυρίως σ' έναν αντικειμενικό παράγοντα· στη φύση της ανθρώπινης υπόστασης, στη λειτουργία του ανθρώπου ως λογικού όντος. Η διανοητική λειτουργία, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, είναι αναμφισβήτητο χαρακτηριστικό όλων των ανθρώπων και θα αποτελούσε αναίρεση του βασικού στοιχείου της ανθρώπινης φύσης η αυθαίρετη άρνηση της απόδοσής του σε κάποιους, λίγους ή πολλούς, ανθρώπους που οι απασχολήσεις τους δίνουν την εντύπωση μηχανιστικής λειτουργίας με ή χωρίς τη χρήση μηχανών και οπωσδήποτε με την καταβολή μικρής ή μεγάλης μυϊκής δύναμης. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την τεχνολογικά προχωρημένη εποχή μας, αφού αυτή ακόμη και την καλλιέργεια της γης, που για αιώνες ήταν συνδεδεμένη με την καταβολή σωματικών δυνάμεων, την αποδέσμευσε σε μεγάλο βαθμό από ό,τι μακροχρόνιο εθισμό χαρακτηρίζουμε χειρωναξία. Άλλωστε και σε παλιότερες περιόδους της εξελικτικής πορείας του ανθρώπινου γένους, όπως είναι η γεωργική, δεν έλειψε από τους ανθρώπους η λειτουργία του πνεύματος· μαρτυρία αδιάψευστη αποτελεί η θυμοσοφία των διάφορων λαών, που με θαυμαστή λειτουργία της συλλογικής διανόησης αποτύπωσε με απαράμιλλη επιγραμματικότητα τα κατασταλάγματα της συλλογιστικής, που πήγαζε από τη βιωματική εμπειρία της ζωής.

Η ανεπάρκεια των συζητούμενων ορισμών οφείλεται, ακόμη, στη συσχέτιση της έννοιας του πνευματικού ανθρώπου με τη διάθεση που δείχνει για πνευματικά θέματα και με

---

* βλ.Bodin, Les intellectueles, Les presses Universitaires de France, No 1001 στη σειρά Que sais je? (ελλην. Μετ. Γ. Ζωγραφάκη, εκδ. Ι. Ζαχαροπούλου, Αθήνα 1965, σ. 10)

** ΠΒ. Ε. Π. Παπανούτσου. Πρακτική φιλοσοφία, Εκδόσεις Δωδώνης, Αθήνα 1973, σελ. 316 - 317.

τις διανοητικές δραστηριότητές του. Αναμφισβήτητα υπάρχουν διαχρονικά προβλήματα στην ανθρώπινη ζωή, θέματα πνευματικών, ηθικών, κοινωνικών, πολιτικών, φιλοσοφικών κ.ά. προσανατολισμών, που στέκονται μπροστά σε κάθε εποχή ως εκκρεμούσα ύλη και την προκαλούν να πάρει θέση έναντι προγενέστερων διερευνήσεών της, να δώσει την τεκμηριωμένη κατάφασή της σε παλιές προτάσεις ή την τεκμηριωμένη αναθεώρηση παλαιότερων εκτιμήσεων. Η ζωή πάντως βρίσκεται σε αδιάκοπη μεταβολή («πάντα ρει» κατά τη διατύπωση του φιλοσόφου Ηρακλείτου) και δεν είναι μόνο τα διαχρονικά προβλήματα που επιζητούν μια απάντηση από κάθε εποχή, αλλά και πλήθος από άμεσα πρακτικά προβλήματα που περιμένουν τη διεκπεραίωσή τους από την καθοριστική συμβολή του ανθρώπινου πνεύματος. Έτσι το ανθρώπινο πνεύμα μοιράζει, με αναλογία μη προσδιοριζόμενη, το ενδιαφέρον του ανάμεσα στα θεωρητικά και στα πρακτικά προβλήματα της ζωής. Απλώς κατά περιπτώσεις το ενδιαφέρον αυτό λειτουργεί συνδυαστικά με μικρότερη ή με μεγαλύτερη απόκλιση προς αυ-

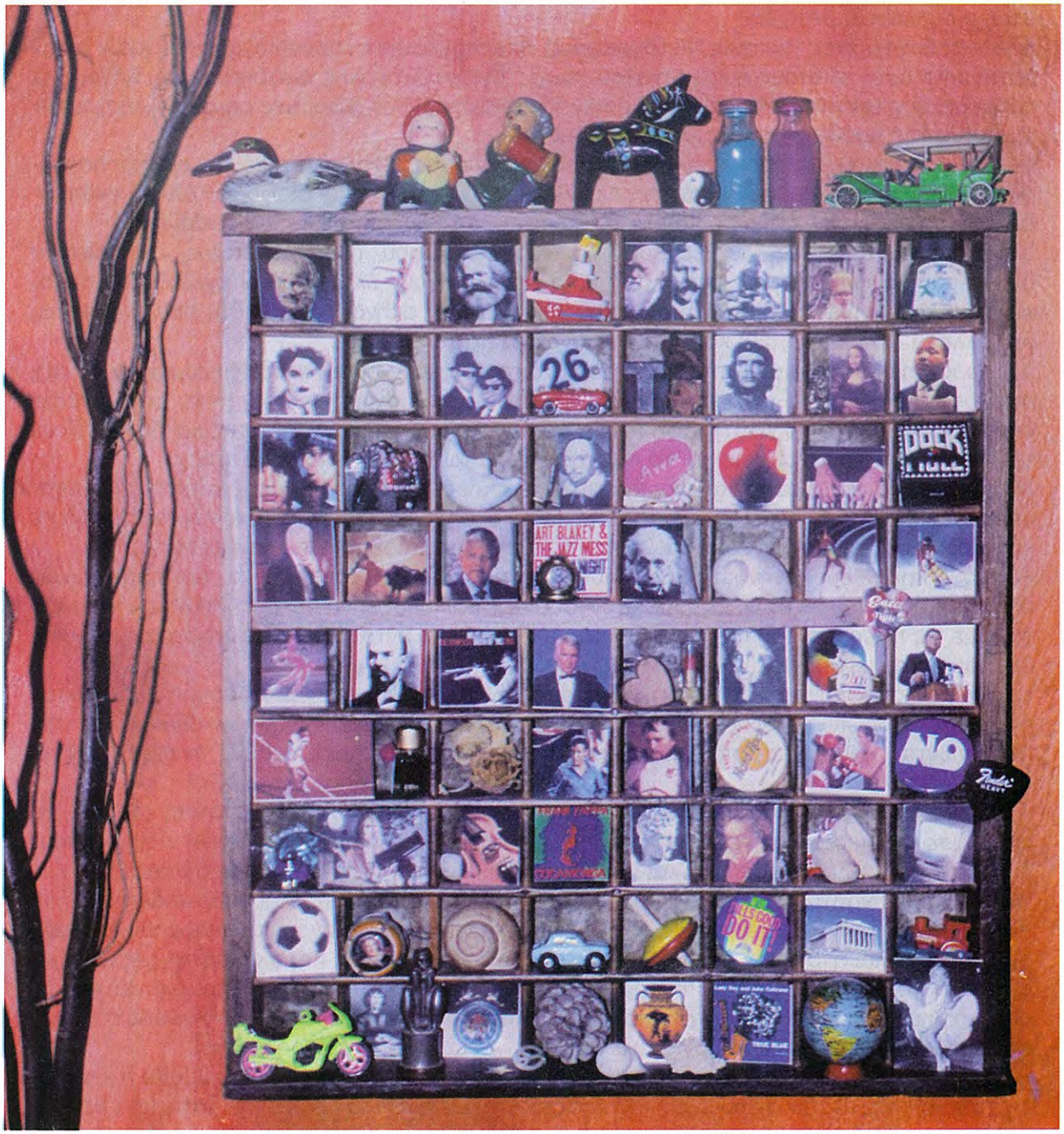

τά ή προς εκείνα και είναι στα όρια του αναπόδεικτου μια τομή που να δείχνει την αποκλειστική προσήλωση του ανθρώπου σ' αυτά ή σ' εκείνα.

Διανοητικές δραστηριότητες μπορούμε να αναγνωρίσουμε κυρίως στις ακόλουθες κατηγορίες ανθρώπων.

Α. Στους επιστήμονες· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με σπουδές ανώτατου επιπέδου έχουν εξειδικευτεί σ' έναν τομέα επιστημονικής δραστηριότητας και εργάζονται ερευνητικά σε εργαστήρια ή σε σπουδαστήρια για την προώθηση επιστημονικών δεδομένων.

Β. Στους πτυχιούχους ανώτατων και ανώτερων σχολών· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι εφαρμόζουν με επιστημονικές μεθόδους εξειδικευμένες γνώσεις κάποιου επιστημονικού χώρου, χωρίς αναγκαστικά να περιορίζονται στην απλή εφαρμογή κερδισμένων γνώσεων – συχνά μπορεί να έχουν προωθητικές εμπνεύσεις.

Γ. Στους καλλιτέχνες (ζωγράφους, γλύπτες, μουσικούς κ.ά.)· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με συστηματικές σπουδές ή, σπανιότερα, αυτοδίδακτοι παράγουν καλλιτεχνικό έργο επενδύοντας σ' αυτό τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους ή συναιρώντας σ' αυτό αντίστοιχα συλλογικά στοιχεία.

Δ. Στους λογοτέχνες (ποιητές, πεζογράφους, θεατρογράφους, σεναριογράφους κ.ά.)· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι ασχολούνται με την καλλιτεχνική διατύπωση του λόγου και τροφοδοτούν τον κοινωνικό χώρο με έργα που αναπαράγουν διάφορες μορφές ζωής με την ιδιοτυπία της προσωπικής ευαισθησίας τους.

Ε. Στους κριτικούς· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι ασχολούνται με την κριτική παρουσίαση των καλλιτεχνικών και λογοτεχνικών δημιουργημάτων ή και διαφόρων άλλων εκδηλώσεων της κοινωνικής ζωής με πρόθεση την ανύψωση των κριτηρίων των ανθρώπων.

ΣΤ. Στους συντελεστές του θεάτρου, του κινηματογράφου, της τηλεόρασης, του θεάτρου σκιών, του κουκλοθεάτρου· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλοι όσοι μετέχουν στην παραγωγή καλλιτεχνικού θεάματος (ηθοποιοί, σκηνοθέτες, σκηνογράφοι κ.ά.), που αποσκοπεί παράλληλα στην αισθητική και πνευματική ωφέλεια των θεατών.

Ζ. Στους δημοσιογράφους· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με εξειδικευμένες, συχνά, σπουδές ασχολούνται με την καθημερινή και με την εποχική επικαιρότητα, όταν βέβαια δεν περιορίζονται στην καταγραφή της, αλλά προχωρούν στην ανάλυσή της και διαφωτίζουν για τα αίτια, τις συσχετίσεις και τα αποτελέσματα των κοινωνικών γεγονότων.

Η. Στους κληρικούς· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι, ταγμένοι με ιδιαίτερο ζήλο στην υπηρεσία κάποιας θρησκείας, δεν περιορίζονται στα τελετουργικά καθήκοντά τους, αλλά με ευρύτερη δραστηριότητα ερεθίζουν θετικά την ηθική ευαισθησία των ανθρώπων.

Θ. Στους πολιτικούς· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με θυσία, συχνά, των προσωπικών βιοποριστικών προοπτικών τους ελαύνονται από τη φιλοδοξία να υπηρετήσουν την κοινωνία τους με τις παραμέτρους που προσδιορίζει η ιδεολογική ένταξή τους σε διαμορφωμένους ή σε διαμορφούμενους πολιτικούς σχηματισμούς.

Ι. Στους φιλοσοφούντες· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι ανάγονται σε μια ευρεία εποπτεία της ανθρώπινης ζωής και διατυπώνουν στοχαστικές θεωρήσεις των δεδομένων της, αναζητώντας καθολικές απαντήσεις στα προβλήματα του ανθρώπου ως πνευματικού και ψυχικού όντος.

Η κατηγοριοποίηση που έχει προηγηθεί είναι αναγκαστικά περιοριστική και ίσως θα μπορούσε να διευρυνθεί περιλαμβάνοντας και άλλες κατηγορίες ανθρώπων που δείχνουν διάθεση για πνευματικά θέματα και για διανοητικές δραστηριότητες. Οπωσδήποτε στον κοινωνικό χώρο αναπτύσσουν ωφέλιμη πνευματική δραστηριότητα πολλοί άνθρωποι που δε θα ήταν εύκολο να ενταχθούν σε μια από τις παραπάνω δέκα κατηγορίες· υπάρχουν, αναμφισβήτητα, πολλοί άνθρωποι που βάζουν σε κίνηση τη σκέψη τους παρακολουθώντας με αξιοσημείωτο βαθμό προσοχής τα δεδομένα της κοινωνικής ζωής. Ωστόσο λειτουργεί κάποια σιωπηρή κοινωνική συναίνεση να αποδίδεται η ιδιότητα του πνευματικού ανθρώπου σ' όσους ανήκουν σ' ένα από τα λειτουργήματα των κατηγοριών που έχουν σημειωθεί.

Ο χαρακτηρισμός του πνευματικού ανθρώπου, με οποιοδήποτε περιορισμό ή επέκταση των κατηγοριών που σημειώθηκαν, εντοπίζεται σε μια περιορισμένη στατιστικά μειονό-

τητα σε κάθε χώρα.* Είναι από την άποψη αυτή ευδιάκριτη κοινωνική αναφορά και σαφής αξιολογική κοινωνική διάκριση. Ο χαρακτηρισμός πάντως δε δημιουργεί κατοχυρωμένα δικαιώματα, ενώ διαμορφώνει σαφείς υποχρεώσεις ηθικής τάξης. Η καταγραφή των υποχρεώσεων αυτών στοιχειοθετεί τον κοινωνικό προσδιορισμό του πνευματικού ανθρώπου. Η ανταπόκρισή του σ' αυτές είναι που δικαιώνει το χαρακτηρισμό αυτό, όχι η απλή ένταξή του σε μια από τις προαναφερθείσες κατηγορίες με βάση τα εξωτερικά στοιχεία λειτουργίας.

Οι κυριότερες από τις υποχρεώσεις αυτές είναι οι ακόλουθες:

α. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να συναισθάνεται το ρόλο του μέσα στον κοινωνικό χώρο. Από κάποια ιδιαιτερότητα που οφείλεται σε φυσικές διεργασίες (για παράδειγμα, αυξημένος δείκτης νοημοσύνης), σε κοινωνικές συνθήκες (για παράδειγμα, άνεση για σπουδές και για κοινωνική ανάδειξη) και σε προσωπικό μόχθο έχει φθάσει σε υψηλό, σε σύγκριση πάντα με το μέσο επίπεδο των άλλων μελών της κοινωνίας του, επίπεδο πνευματικής καλλιέργειας· είναι συνεπώς σε καλύτερη θέση να αντιληφθεί τη λειτουργία της κοινωνικής ζωής, να διαγνώσει τις ανάγκες της και στο μέτρο των δυνάμεών του να συμβάλει σε αποτελεσματική κάλυψή τους.

β. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να στρατευθεί και να υπηρετήσει το συγκεκριμένο πλαίσιο της κοινωνικής και πολιτιστικής θέσης του· η στράτευση αυτή είναι τόσο πιο σημαντική, όσο μπαίνει στην εξυπηρέτηση σκοπών που καλύπτουν ευρύτατες κοινωνικές ανάγκες και δεν περιορίζονται σε στενά πλαίσια, που συχνά εξυπηρετούν ενδιαφέροντα ή συμφέροντα κάποιου ή κάποιων μικρών υποσυνόλων του κοινωνικού συνόλου· η στράτευση αυτή δικαιώνεται ηθικά, όταν έχει απρόσωπο χαρακτήρα, δηλ. όταν αποδέκτης της προσφοράς του είναι ένα ευρύ κοινωνικό σύνολο άμεσο ή εν όψει.

γ. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να αναζητά την αλήθεια και να κρίνει· κατά τη λατινική διατύπωση homo spiritualis omnia judicat (= ο πνευματικός άνθρωπος κρίνει τα πάντα)· η κρίση είναι ιδιαίτερα προσιδιάζουσα πράξη του πνευματικού ανθρώπου και έχει περισσότερο φιλοσοφική παρά ηθική φύση· η απροκατάληπτη έρευνα για αποκάλυψη της αλήθειας είναι πνευματική ανάγκη όχι λιγότερο από δεοντολογική αρχή.

δ. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να φωτίζει τον κοινωνικό περίγυρό του· η ανακάλυψη της αλήθειας πρέπει να οδηγεί στην αποκάλυψή της· αυτό μπορεί να γίνεται σε δύο επίπεδα: και με τη μορφή της ανακοίνωσης στους εξειδικευμένα παράλληλους και με τη μορφή της εκλαΐκευσης για το ευρύτερο κοινό· δισταγμοί και υστεροβουλίες δεν πρέπει να είναι κατευθυντήρια στοιχεία της δραστηριότητας του πνευματικού ανθρώπου.

ε. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να αναλαμβάνει ενεργητικούς ρόλους μέσα στην κοινωνική ζωή· η φωνή του πρέπει να ακούγεται σταθμισμένη και διεγερτική· δεν μπορεί να είναι αμέριμνος θεατής δραστηριοτήτων που αντιλαμβάνεται ότι βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα βλάπτουν την κοινωνία των ανθρώπων είτε σε περιορισμένο χώρο είτε σε οικουμενικό επίπεδο.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της μικρής αυτής μελέτης μπορούμε να υπογραμμίσουμε τη σημασία που έχουν: η καθολίκευση και η διεύρυνση της παιδείας, ώστε ο χώρος των πνευματικών ανθρώπων να μη μείνει κλειστό άθροισμα περιορισμένων αριθμητικά μονάδων (ένας numerus clausus)· η συνειδητοποίηση του ρόλου των διανοουμένων στο σύγχρονο κόσμο, ώστε να αποτρέπεται η παράλογη χρήση των επιτεύξεων της ανθρώπινης λογικής· και η εκούσια στράτευση του σκεπτόμενου ανθρώπου, ώστε να προωθείται φιλοσοφημένα και η ατομική και η συλλογική ζωή. Και είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι για τους πνευματικούς ανθρώπους προβάλλει ως ηθικό αίτημα πως δεν πρέπει να τιμούνται από τη θέση που έχουν, αλλά να τιμούν τη θέση που έχουν στην κοινωνική ζωή.

(Θ. Μαυρόπουλος)

---

* βλ.στατιστικούς πίνακες 1 - 4 για την κατάσταση των " διανοητικών επιτευγμάτων στη Γαλλία, στην Ε.Σ.Σ.Δ. και στις Η.Π.Α. στη μελέτη του L. Bodin, Les intellectueles ό.π. στις σελ. 13, 66 -67 και στις σελ. 89 - 90 της ελληνικής μετάφρασης.

Το διάγραμμα της μελέτης

α. Γενικευμένος λόγος για τη σύγχυση όρων στην εποχή μας.
β. Αναφορά στην ιστορία του όρου πνευματικός άνθρωπος.
γ. Ενδείξεις για την ανεπάρκεια των προτεινόμενων ορισμών του όρου.
δ. Διερεύνηση των αιτίων για την ανεπάρκεια των ορισμών του όρου.
ε. Κατηγοριοποίηση των διανοητικών δραστηριοτήτων.
στ.Υποχρεώσεις των ανθρώπων που αναπτύσσουν διανοητικές δραστηριότητες .
ζ. Συμπεράσματα.

Επιλογή βιβλιογραφίας

Α. Στα αγγλικά

1. Curti, M. Intellectuals and other people, American historical journal, 60 (2), Ιανουάριος 1955, p. 259-282.
2. Krieger, L., The intellectuals and European society, Political science quarterly. 67 (2), June 1972, p. 225-247.
3. Lipset, S. M., American intellectuals, their politics and status. Daedalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences. Summer 1959, p. 466-486.
4. Mannheim, K., 1956. Essays of the sociology of culture. Rontledge and Kegan Paul, London.
5. Michels, R., Intellectuals. Encyclopaedia of Social Sciences. Vol VIII p. 112-126.
6. Wilson, F., G., Public opinion and the intellectuals. American political science review. 48 (2), June 1954, p. 321-339.

Β. Στα γαλλικά:

1. Aron, R., 1955. L' opium des intellectuals, Colmann – Levy, Paris.
2. Labedz, L., Structure de l'intelligentsia sovietique, La revue Socialiste (152), April 1962, p. 367-382.
3. Sartre, J.P., 1948, Situations II. Gallimard, Paris, p. 203-204.

Γ. Στα γερμανικά:

1. Geiger, J. Der intellectuele in der europaischer gesellschavon Rente, Acta sociologica I (1), 1955, p. 62-74.

Δ. Στα ιταλικά:

1. Sartori, G., Intellectuali e intelligentsia. Studi politici, II, 1953, p. 29-53.

Επιλογή Βιβλιογραφίας για την ενότητα "Ερευνητική εργασία"

Βιβλία που στάθηκαν ιδιαίτερα χρήσιμα για τη συγγραφή της ενότητας "Ερευνητική εργασία" ήταν τα παρακάτω:

1. Ανθεμίδης Α., Σ., 1978, Jus Promovendi, Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας και συγ - γραφικής, 2η έκδοση, Εκδοτικός οίκος: αδελφών Αλτιντζή Θεσ/νίκη.

2. Αρβανιτάκης, Τ., 1992, Μεθοδολογία και Τεχνογραφία της επιστημονικής έρευνας, Εκδ. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 1992.

3. Γεράκης Π., Α., Σφήκας Α., Γ., 1973 Το ερευνητικό δημοσίευμα, Θεσσαλονίκη.

4. Τσιμπούκης Κ., Ι., 1986. Τρόποι συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, Αθήνα.

5. Ruskiewics John, J., 1981. Well – Bound Words. A Rhetoric. Scott, Foresman and Company.

6. Umberto Eco, Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία, Εισαγωγή, Επιμέλεια: Μαριάννα Κανούλη. Εκδ. Νήσος, Αθήνα 1994.

7. Κυρ. Ντελόπουλος, 1984², Το βιβλίο των βιβλίων, Κέδρος, Αθήνα.